

IEVA
ŠENAVIČIENĖ

DVASININKIJA IR LIETUVYBĖ

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

IEVA
ŠENAVIČIENĖ

DVASININKIJA
IR
LIETUVYBĖ

KATALIKŲ BAŽNYČIOS
ATSINAUJINIMAS
ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOJE
XIX A. 5–7-AJAME DEŠIMTMETYJE

VILNIUS

LII
LEIDYKLA

2 0 0 5

UDK 23/28(474.5)(091)
Še47

Knygos leidybą parėmė:

Lietuvos tūkstantmečio minėjimo direkcija

Valstybinė lietuvių kalbos komisija
pagal „Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos vartojimo ir
ugdymo 1996–2005 metų programą“

Recenzentai

dr. ZITA MEDIŠAUSKIENĖ
prof. habil. dr. ALBERTAS ROSINAS
prof. habil dr. ANTANAS TYLA

ISBN 9986-780-74-8

© Ieva Šenavičienė, 2005
© Lietuvos istorijos institutas, 2005

Skiriū Aistei ir Vytautui

TURINYS

ĮVADAS	9	
ISTORIOGRAFIJA IR ŠALTINIAI	15	
KATALIKŲ BAŽNYČIOS ATSINAUJINIMO XIX A. VIDURYJE		
PRIELAIDOS	31	
Bažnyčios teisinė, ekonominė ir religinė padėtis	33	
Rusų kultūros ir ideologijos skverbimasis	42	
Lietuvių kalba katalikybėje ir jos plėtimo pradžia	65	
ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS SEMINARIJA IR LIETUVIŲ KALBA		83
Lietuviškos homiletikos įvedimas	83	
Bibliotekos atnaujinimas. Lietuviškos knygos	102	
Klerikų kontingento liaudiškėjimas	138	
Mažosios seminarijos projektas	167	
Lietuviška klerikų veikla	177	
Seminarijos absolventai ir lietuviybė	203	

DVASININKIJA IR LIAUDIES SAJŪDŽIAI	213
Blaivybės sajūdis	213
Katalikybės gynimo sajūdis	240
 IŠVADOS	263
 PRIEDAI	269
Žemaičių vyskupijos seminarijos 1845–1869 m. klieriku sarašas	269
 ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	399
SANTRUMPOS	420
 ASMENVARDŽIU RODYKLĖ	421
 Duchowieństwo i litewskaść: odnowa Kościoła Katolickiego w diecezji Żmudzkiej w latach 40-tych – 60-tych XIX w. (Streszczenie)	437
 The Clergy and the Lithuanian Language: The Renewal of the Catholic Church in the Diocese of Samogitia Between the 1840s and 1860s (Summary)	457

ĮVADAS

Lietuvos specifinis regionas Žemaitija moderniosios lietuvių tautos istorijoje yra ryškus tautinio atgimimo židinys, todėl jam nestokojama tyrėjų dėmesio. Kaip tik čia pirmiausia buvo prabilta apie lietuvių kalbą kaip kultūros, tautos vertybę. Šioje knygoje atskleidžiama lietuviybės (lietuvių kalbos) katalikybėje esmė, pasitelkus požiūri, kuris iki šiol nebuvo taikytas istoriografijoje: religinio gyvenimo pakilimas Žemaičių vyskupijoje XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje ir lietuviybė katalikybėje analizuojama kaip sudėtinė Vakarų Europos Katalikų bažnyčios atsinaujinimo dalis.

XIX a. 2-ajame dešimtmetyje Vakarų Europoje suaktyvėjo katalikiškasis gyvenimas. Po napoleonmečio ir Vienos kongreso (1814–1815) prasidėjusi Katalikų bažnyčios restauracija ir grįzimas prie teisėto valdymo principų sustiprino popiežiaus autoritetą, antra vertus, paskatino Apaštalų Sosto ir valstybės bendradarbiavimą lygybės principu. Už popiežiaus institucijos ribų Katalikų bažnyčios atsinaujinimą

sukėlė Bažnyčios vidinės galios, kurias pažadino romantizmas, su-duodamas lemiamą smūgį Švietimo idėjoms, taip pat tolydžio ryškė-jančios ultramontanizmo tendencijos. Bažnyčia siekė reabilituoti ir ap-ginti krikščionybę, išsilaisvinti iš valstybės gniaužtų, atgaivinti religinį gyvenimą, parodyti didelius Bažnyčios nuopelnus kultūrai ir suderin-ti kultūrą su religija. Ji ieškojo efektyvesnių būdų religijai skleisti kei-čiantis visuomenės politinei, socialinei-ekonominėi situacijai, pritai-kant katalikybę prie liberalėjančios bei demokratėjančios pasaulio visuomenės.

Įvairiose šalyse Katalikų bažnyčios atsinaujinimas vyko skirtin-gai ir nevienodai sparčiai. Rusijos imperijoje, kurioje jos padėtis buvo specifinė ir komplikuota, jis prasidėjo po 1830–1831 m. sukilio ir teigė katalikybės pirmenybę prieš stačiatikybę, ypač teologijoje, kultū-roje ir krikščioniškajame švietime, skatino dvasininkijos profesinį ir intelektinį tobulėjimą, be to, reiškėsi naujomis ganytojiško darbo prie-monėmis bei formomis, atgaivinusiomis ir suaktyvinusiomis sakra-mentinį gyvenimą ir bažnytinę liturgiją.

Knygoje keliamą mintis, kad Žemaičių vyskupijoje XIX a. vidu-ryje Katalikų bažnyčios atsinaujinimą rodė pastoracinės veiklos akty-vėjimas, susijęs su religine švietėjiška dvasininkijos veikla, siekusia stiprinti katalikybę valstietijoje vartojant liaudies kalbą (lietuvių kal-bą, o nuo 6-ojo dešimtmečio, prie vyskupijos prijungus Kuršo gubernijos parapijas, ir latvių kalbą) religijai skleisti.

Vis plačiau vartojant lietuvių kalbą katalikybės reikmėms, pra-sidėjo Katalikų bažnyčios lituanizacija. Nuo XIX a. 5-ojo dešimtmečio Žemaičių vyskupijoje lietuvių kalba įsitvirtino pastoraciame darbe. Lietuviškai vyko ne tik pridėtinės pamaldos, bet ir religinis pradinis liaudies švietimas, moralinis ugdymas ir valstietijos visuomeninės elg-sebos reguliavimas krikščioniškųjų vertybų dvasia. Pradėta gausiai leisti religinę-moralinę literatūrą liaudžiai. Stiprėjanti katalikybės ir lietuvybės sėsaja sustiprino lietuvių kalbos skverbimąsi ir į bajoriškąją kultūrą. Bažnyčiai buvo svarbu, kad aukštesnieji visuomenės sluoks-niai suprastų lietuvių kalbos vartojimo naudą religijai, ją toleruotų, o

dvasininkija ištengtų ja bendrauti su ganomaisiais. Imta leisti konfesinei inteligenčijai, apsišvietusiems katalikams lietuviška pamokslų, kitokia pastoracinė, hagiografinė, mistinė-asketinė literatūra, pasakojimai apie vyskupijos, Bažnyčios istoriją. Lituanizuota katalikybė taip pat paskatino dalį to meto dvasininkijos raštijos, atstovavusios tiesiogiai su religija nesusijusiai lietuvių kultūrai lietuvių kalba (lingvistikai, poezijai).

Katalikų bažnyčios poreikių paskatintas dvasininkijos darbas, susijęs su lietuvių kalba, lietuviška raštija, iki šiol istoriografijoje buvo priskiriamas lietuvių etninės kultūros puoselėtojams, arba etnokultūrininkams, kurie irgi vartojo lietuvių kalbą ir kurių veikla istoriografijoje vadina lietuvių etnokultūriniu, arba lietuviybės puoselėjimo, sajūdžiu. Negalima neigti, kad etnokultūrininkų idėjos veikė kai kuriuos dvasininkus, tačiau negalima nepaisyti ir to, kad XIX a. viduryje dvasininkija lietuviškai veiklai jau turėjo kitą svarų motyvą. Kad etnokultūrininkų lietuviybės tikslai, mastas, poveikio liaudžiai galimybės skyrėsi nuo katalikybės poreikių sukeltos lietuviybės galimybių, rodo šių parametru lyginimas.

Etnokultūrininkų veiklos ištakos siekia XIX a. pradžią, kada lietuvių kalbai dėmesį ėmė rodyti Lietuvos bajorija. Po Rusijos okupacijos ieškodama dvasinės atramos svetimoje kultūrinėje terpėje, ji atsigréžė į savo istorines ištakas. Šios bajorijos dėmesį lietuviškiems dalykams dar skatino iš Vakarų plišę romantizmas ir lyginamoji kalbotyra, paskelbusi lietuvių kalbą seniausia gyvaja indoeuropiečių kalba, turinčia ypatingą vertę mokslui. Atsirado bajorų, kurie suskato aukštinti senosios Lietuvos praeitį, įrodinėti lietuvių kalbos vertę, savo individualybę reiškė lietuviškais raštais. Europoje toliau vykstant kultūrinei integracijai, sklindant Johanno Gottfriedo Herderio „tautos dvasios“ idėjoms, prasidėjus lenkų atgimimui ir brėstant socialinėms reformoms, prie lietuviybės puoselėtojų bajorijos atstovų prisidėjo nemazai iš valstiečių kilusios inteligenčijos. Dėl to keitėsi etnokultūrinės saviraiškos turinys. Simono Daukanto veiklos metais (maždaug nuo XIX a. 2-ojo dešimtmečio pabaigos – 3-iojo dešimtmečio pradžios iki

7-ojo dešimtmečio vidurio), šalia Lietuvos praeities ir kalbos aukštinimo, lietuvių etninės kultūros puoselėtojai jau stengesi ugdyti naujo tipo, istoriniu ir etniniu požiūriu savitą Lietuvos kultūrą įtraukdami į ją valstiečių kultūros vertybes, taip pat sudaryti galimybes valstiečiams švestis¹.

Tačiau sustokime ties savitos lietuvių kultūros ugdymo, valstietijos švietimo iniciatyvų apytakos sfera. Lietuvių etnokultūrininkų istoriniai, lituanistiniai raštai buvo skirti išprususiam skaitytojui ir aktyvino visų pirma bajorijos tautinio tapatumo konfliktą. Dialogo tarp jų ir liaudies tuo metu dar negalėjo būti, nes juos skyrė didelė socialinė ir kultūrinė distancija. Pastangos įtraukti liaudį į civilizacijos procesą irgi iš tikrujų buvo pastangos paveikti aukštesniuosius visuomenės sluoksnius, kad jie leistų īgyvendinti lietuviškas švietėjiškas iniciatyvas (iteisinti parapines mokyklas, leisti laikraščius liaudžiai ir pan.). Antra vertus, etnokultūrininkų švietėjų parengti elementoriai, ūkinės, didaktinės ir kitokios knygelių liaudžiai (svarbiausi rengėjai – S. Daukantas, Simonas Stanevičius (*Staniewicz*), Kajetonas Rokas Nerezabitauskis (*Niezabitowski*), Mikalojus Akelaitis (*Akilewicz*)), ypač Laupresso Ivinsko (*Iwiński*) kalendoriai nemažai prisidėjo prie valstiečių švietimo, tačiau (išskyrus gal tik literatūrą mokykloms) praktiškai taip pat buvo įkandami tik prasilavinusiam skaitytojui. S. Daukanto laikotarpio lietuvių etninės kultūros puoselėtojai neturėjo institucinio mechanizmo *mokyti* šias knygas skaityti ir suvokti jų turinį².

Visai kitokias galimybes veikti valstietijos gyvenseną turėjo dvasininkija, nes dirbdama ganytojišką darbą galėjo ir baudžiavos sąlygomis tiesiogiai bendrauti su liaudimi. Stiprindami valstiečių religingumą ir krikščionišką moralę, dvasininkai lietuvių kalba su jais kalbėjo ir bažnyčioje, ir mokykloje. Ne tik rengė liaudžiai lietuviškus skaiti-

¹ A. Tyla, Kas atmirė atgimimo metu?, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos* (toliau – *LAIS*), t. 1, Vilnius, 1990, p. 143–145; A. Kulakauskas, Apie tautinio atgimimo sąvoką, tautinių sajūdžių epochą ir lietuvių tautinį atgimimą, ten pat, p. 137–139.

² Išimtis 1859–1863 m. veikusi grafo I. Oginskio lietuviška pradinė Rietavo agronomijos mokykla, kurioje kasmet mokėsi iki 20 valstiečių ir smulkiųjų bajorų vaikų.

nius, bet ir steigdami mokyklas sudarė valstiečiams sąlygas išmokti skaityti ir rašyti³, ne tik propagavo blaivų gyvenimo būdą, bet ir patys steigė blaivybės brolijas, ne tik pasisakė prieš žemvaldžių savivalę, bet ir naudojosi savo įtaka ginant valstiečius. Dvasininkijos pastangos stiprinti religingumą XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje suvaidino didžiausią vaidmenį keliant valstietijos dvasinę ir materialinę gerovę.

Religinė švietėjiška dvasininkijos veikla, panaudojant liaudies kalbą, buvo efektyvesnė dar ir todėl, kad joje dalyvavo dauguma vyskupijos konfesinės intelligentijos, taigi keli šimtai dvasininkų, nesvarbu, ar jie save laikė lietuviais, ar lenkais. Nematyta, kad lituanizuota katalikybė keltų grėsmę dvasininko saviteigai, paremtai lenkiškaja kultūrine ir tautine tapatybe. Ji tik laikyta veiksminga profesine priemonė valstietijos atžvilgiu. Tokio pobūdžio dėmesys liaudies kalbai bajoriškosios visuomenės buvo suprastas, taigi tolerantiškai priimtas.

Matome, jog lietuvių etninės kultūros puoselėtojų tikslai, poveikio sritys, mastas skiriasi nuo Bažnyčios atsinaujinimo paskatintos lietuviškosios veiklos, tad šiuos procesus reikėtų atskirti. Tuomet išnyktų lenkų kultūrai atstovavusių kunigų ir lietuviškos jų kūrybos paradoksumas, skatinės daryti priešlaidas apie paslėptą tautiškumą, ir būtų galima kalbėti apie skirtingus vienodų lietuviškųjų iniciatyvų tikslus. Išvengiama nesusipratimo, kada, priskyrus visus lietuviybės nuopelnus vien lietuvių etnokultūrininkams, jau XIX a. viduryje pradedama atrasti tautinio lietuvių judėjimo elementų (tuo tarpu toks judėjimas būdingas tik XIX a. pabaigai).

Principinis etnokultūrininkų ir katalikybės ugdytojų lietuviškos veiklos atskyrimas nereiškia, kad nebūta jų interesų sąlyčio. Dvi idėjiškai skirtinges grupės, kurias siejo lietuvių kalba, įgyvendindamas lietuviškias iniciatyvas, neretai gana sėkmingai bendradarbiavo.

³ Dvasininkijos vaidmenį šviečiant liaudi yra pabrėžęs A. Baranauskas. Jis rašė, kad ne lietuvių etnokultūrininkų dėka, o „dėl kitų priežasčių lietuvių tarpe kilo judėjimas mokytis rašto ir skaityti religinio bei moralinio turinio knygas“ (A. Baranausko laiškas laikraščio „Kraj“ redakcijai, 1883 05, *Literatūra ir kalba*, t. 19, Vilnius, 1986, p. 251–253; V. Biržiška, A. Baranausko laiškas „Aušros“ redakcijai, *Mūsų senovė*, 1937, t. 2, Nr. 1(6), p. 148–150).

Naudojantis istoriniu, loginės ir matematinės statistikos metodais knygoje gilinamas ių liaudies kalbos katalikybėje reiškinį XIX a. viduryje. Aiškinamasi, kas paskatino Katalikų bažnyčią atsinaujinti Rusijos imperijoje: tiriamą jos bendra teisinė, ekonominė, religinė situacija XIX a. viduryje, lietuvių kalbos vartojimas Žemaičių vyskupijoje ir tai, kas skatino jos vartojimą.

Lietuvių kalbos vartojimo ir lietuviškumo stiprėjimo dvasininkijoje požymiai vertinti analizuojant Žemaičių vyskupijos seminarijos 1845–1869 m. klierikų rengimo specifiką, kontingento sudėtį, klierikų veiklą.

Tyrimų chronologija yra 1845–1869 metai. 1845 metai sutampa su Žemaičių vyskupijos valdytojo (1844–1850) Jono Krizostomo Gintilos (*Gintyllo*, 1788–1857) ir Žemaičių vyskupijos seminarijos rektoriaus (1845–1850), Žemaičių vyskupo (1850–1875) Motiejaus Valančiaus (*Wołonczewski*, 1801–1875) valdymo metais ir seminarijos reforma. Tiriant seminariją, pagrindinis dėmesys telktas į 1845–1865 m., kai toji įstaiga veikė Varniuose ir buvo Varnių kultūros židinio dalis. 1864 m. valdžiai suvaržius priėmimą į seminariją ir 1865 m. pabaigoje ją iškėlus į Kauną, jos veikla nuslopo (nuo 1867 m. seminarija praktiškai neveikė) ir suaktyvėjo tik 1870 m. rudenį (jau beveik 8-ajame dešimtmetyje).

Knygoje taip pat analizuojami su atsinaujinusia Žemaičių vyskupijos dvasininkija susiję liaudies sajūdžiai. Naujoviškai apmąstomas dvasininkijos vaidmuo 1858–1862 m. blaivybės ir 1865 m. katalikybės gynimo sajūdžiuose, aiškinama jų esmė, religinės švietėjiškos veiklos poveikis valstietijos kaip etnoso konsolidacijai.

Pristatydama knygą skaitytojui, autorė nuoširdžiai dékoja Lietuvių katalikų mokslo akademijos akademikui profesoriui habilituotam daktarui Antanui Tylai ir daktarei Zitai Medišauskienei už palaikymą ir vertingas pastabas ją rengiant, taip pat visiems kolegoms, negailėjusiems savo konsultacijų.

ISTORIOGRAFIJA IR ŠALTINIAI

XIX a. viduryje Žemaičių vyskupijoje stiprėjo Bažnyčios sasaja su lietuvių kalba. Tokio reiškinio priežastys siejamos su Žemaičių vyskupu M. Valančiumi. Ganytojo pozicija turėjo ištakos ne tik Bažnyčios, bet ir visuomenės raidai, tad apeinant M. Valančių neįmanoma kalbėti apie Katalikų bažnyčios atsinaujinimą, dvasininkijos pokyčius, lietuvių kalbą, liaudies sajūdžius. Kita vertus, istoriografijoje esama M. Valančiaus lietuviybės intencijų aiškinimų, besiskiriančių tuo, kas iškeliamas kaip vyskupo lietuviybės pagrindas: jo tautiškumas ar religijos poreikiai.

Pagrindinės XIX a. trečiojo ketvirčio M. Valančiaus katalikiškos ir lietuviškos veiklos sritys 1875 m. buvo apibrėžtos amžininko ir bendražygio Jeronimo Račkauskio (*Raczkowski*) lenkiškai paskelbtame vyskupo nekrologe (1901 m. perspausdintas lietuvių kalba)¹.

¹ H. Raczkowski, *Życiorys biskupa Macieja Wołonczewskiego*, *Przegląd Katolicki*, 1875, nr 35–37; J. Račkauskis, Aprašymas gyvato Žemaičių vyskupo a. a. Motiejaus Valančiaus, *Tėvynės sargas*, 1901, Nr. 2/3 B, p. 5–19.

1922 m. pasirodė Vaclovo Biržiškos atlikti M. Valančiaus 7-ojo dešimtmečio lietuviškų religinių knygelių tyrinėjimai, kuriuose vyskupui priskirta pirmosios lietuvių politinės programos autorystė². Tačiau svarbiausias darbas, padėjęs pamatą M. Valančiaus ir jo laikotarpio vertinimui, iškėlęs pagrindinius sociologinius kriterijus M. Valančiaus biografijai tirti ir apibrėžęs šio pobūdžio leidinių terminį struktūrinį branduoli, buvo 1922 m. išleista Žemaičių vyskupijos kurijos, Kauno gubernatoriaus kanceliarijos archyvais paremta Antano Aleknos monografija „Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius”³. Joje autorius vaizdavo M. Valančių kaip uolą kataliką, pavyzdingą ganytoją, liaudies švietėją, blaivintoją, drauge ir dvasininkojos ugdytoją, Katalikų bažnyčios gynėją, kovotoją su Bažnyčiai žalinga rusų valdžios politika. Apibūdino ir kitas įvairias M. Valančiaus veiklos sritis: lietuvišką raštiją, santykius su bajorų politiniu judėjimu, blaivybės sajūdį. A. Aleknos pradėtą piešti M. Valančiaus kaip blaivybės iniciatorius bei vadovo paveikslą 1935 m. baigė ir įrémino išsami Kazimiero Gečio (*Gieczys*) studija⁴.

M. Valančiaus kaip idealaus vyskupo ir ganytojo įvaizdį, suformuotą A. Aleknos ir K. Gečio, lietuviškumo tema papildė Juozapo Stakausko darbai, išryškinę vyskupo vaidmenį didinant valstiečių tautinį kultūrinį potencialą ir apibrėžę pagrindinius jo lietuviškumo kriterijus: ryšiai su kitais lietuviška veikla pasižymėjusiais žmonėmis, literatūrinis lietuviškas palikimas, rūpinimasis liaudies moralės, švietimo gerinimu (blaivybė, ganytojiški laiškai, knygelės, laikraščio liaudžiai projektas), 1863 m. sukilio nepalaikymas, pastangos įvesti po sukilio lietuvių kalbą į mokyklas, lietuvių kalba susirašinėjimas su kunigais po sukilio, amžininkų liudijimai⁵.

² V. Biržiška, Lietuvių politinės brošiūros 60-jų metų gale, *Švietimo darbas*, 1922, Nr. 3/6, p. 406–415.

³ A. Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, Klaipėda, 1922; 2 leid., Čikaga, 1975.

⁴ K. Gieczys, *Bractwa trzeźwości w diecezji Żmudzkiej w latach 1858–1864*, Wilno, 1935.

⁵ J. Stakauskas, Valančiaus laikų lietuviškas darbas, *Naujieji nacjonalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius, 2003, p. 82–130; J. Stakauskas, Valančiaus lietuviybės klausimas (atsakymas p. prof. Vacl. Biržiškai), ten pat, p. 332–360.

Pastarieji tyrėjai XIX a. vidurio lietuvių inteligentų lietuviškąją veiklą kildino iš jų tautiškumo. Lietuvybė katalikybėje, anot A. Aleknos, K. Gečio, J. Stakausko, buvo reiškinys, kurį paskatino M. Valančiaus tautiškumas, siekis tenkinti tautinius ir kultūrinius poreikius to etnosocialinio sluoksnio, iš kurio pats buvo kilęs. Šie autoriai pradėjo tautinę katalikiškąją jo ganytojiškos, visuomeninės veiklos interpretavimo tradiciją.

Tautiškasis M. Valančiaus įvaizdis kai kuriems mokslininkams kėlė abejonių. Ir ne tik dėl to, kad dvasininkas buvo iškeltas šalia žymiausių lietuvių tautinio atgimimo asmenybių, bet ir todėl, kad tam prieštaravo XIX a. vidurio visuomenės specifika. Lietuviškai kalbėjo tik prastuomenė, o privilegiuotieji visuomenės sluoksniai, kunigija laikėsi bajoriškosios kultūros. Katalikų bažnyčia, skiepydama religingumą, vadovavosi universalizmo principais, todėl buvo sunku suvokti, kodėl M. Valančius, visos vyskupijos Bažnyčios vadovas, atvirai protegavo lietuvybę, kaip jam pavyko i tai įtraukti dvasininkiją ir kaip bajorų visuomenė tokią veiklą toleravo. Taip pat pastebėta, kad, be lietuvybės, vyskupijoje tuo pat metu stiprinta latvybė. Todėl pradėta ieškoti pragmatiškesnių lietuvybės reiškinio priežasčių.

Augustinas Janulaitis ir V. Biržiška, kitais aspektais tyrinėjė XIX a. ir rėmęsi A. Aleknos nenaudotais Žemaičių vyskupijos kurijos archyvo dokumentais, iškėlė mintį, kad M. Valančiaus lietuvybę katalikybėje visų pirma galėjo lemti ne jo asmeniniai tautiniai sentimetai, bet religijos poreikiai, todėl jo veiklą reikėtų vertinti atsižvelgiant į to laiko politini, socialini, kultūrinį kontekstą, keisti tyrimų prioritetus, daugiau dėmesio kreipti į kitus to meto veikėjus. Jie siūlė plėsti šaltinių bazę, korektiškiau elgtis su šaltiniais atsisakant tendencingos jų atrankos, vengti neobjektyvumo ir šališkumo.

A. Janulaitis 1937–1938 m. kritikavo M. Valančiaus kaip nuoseklaus lietuviškų reikalų gynėjo paveikslą, akcentavo jo požiūri į lietuvių kalbą kaip į bažnytinę, bet ne švietimui naudingą ir reikalina gą kalbą, dvarininkams artimą socialinę programą, pataikavimą valdžiai, savanorišką rusiškų raidžių priemimą⁶. Ypač nesutiko su vys-

⁶ A. Janulaitis, Lietuvai reikalinga objektinga istorija. Apie „Lietuvos Istoriją“, *Lietuvos žinios*, 1937 01 23; A. Janulaitis, *Mikalojus Akelaitis*, Vilnius, 1969, p. 38.

kupo kaip lietuvių politinės programos autoriaus vertinimu: „Jeigu tai politika, tai bloga jos programa. Nenoras būti pravoslavu, tai dar néra noras išlaikyti lietuvybę, néra darbas atskirti nuo Rusijos ...”⁷

V. Biržiška suabejojo M. Valančiaus kaip vientisos asmenybės, per visą gyvenimą nenukrypusios iš užsibrėžto kelio, įvaizdžiu⁸. Pastebėjo, kad jo lietuviškos veiklos pobūdis ir tikslai bei santykis su bajoriškaja Lietuvos visuomenės dalimi 1860–1863 m. gerokai skyrėsi nuo vėlesnės jo pozicijos po sukilio. Kvestionavo M. Valančių kaip nuoseklų kovotojų dėl mokyklų lietuviškumo pažymédamas, kad po sukilio šią kovą būtų galima apibūdinti labiau kaip kovą dėl katalikybės. Savo poziciją jis pakartojo 1952 m. išleistoje M. Valančiaus gyvenimo apybraižoje⁹ (yra ir priešingų nuomonių¹⁰). Ižangoje nurodė, kad abi pusės padarė klaidų, kai prasilenkė su istorizmo principu. Kartu pažymėjo, kad M. Valančiaus veikloje kiti „pastebi ir tokius nuopelnus, kurių jis iš tiesų neturėjo, kelia jį per aukštai ten, kur jis daug kukliau veikė. Bet tai yra įprastos klaidos, kada šių dienų akmis matuojamai žmonės ir įvykiai. Valančių turime vertinti tokį, koks jis buvo, o ne tokį, kokį jis mes norėtume ar nenorėtume turėti, nes ir laikai buvo visai kiti“¹¹.

Ir A. Janulaitis, ir V. Biržiška atkreipė dėmesį į laikraščio „Pakeleivingas“ sumanymą, pažymėdami, kad laikraščio liaudžiai idėja priklauso L. Ivinskiui, o „Pakeleivingo“ sumanymą iškélė ir energinės émési įgyvendinti ne M. Valančius, kaip irodinėjo A. Alekna ir J. Stakauskas, bet M. Akelaitis, padedamas S. Daukanto, tuo tarpu vyskupui teko gerokai kuklesnis tarpininko vaidmuo. Šio sumanymo autorystés traktuotė istoriografijoje tapo tuo lakiuso popiereliu, iš

⁷ A. Janulaitis, Lietuvali reikalinga objektinė istorija, p. 3.

⁸ V. Biržiška, Iš vysk. M. Valančiaus veiklos, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikių bažnyčia Lietuvoje*, p. 361–375; V. Biržiška, Du Valančiai, *Krīvulė*, 1925, Nr. 9, p. 195; V. Biržiška, Daugiaveidis Valančius, *Literatūros naujienos*, 1935 06 01, Nr. 11(27).

⁹ V. Biržiška, *Vyskupo Motiejaus Valančiaus biografijos bruožai*, Brooklyn, 1952.

¹⁰ Plg.: V. Merkys, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius, 1999, p. 20; E. Aleksandriavičius, A. Kulakauskas, *Nuo amžių slenkscio. Naujausia Lietuvos XIX amžiaus istoriografija*, Kaunas, 2001, p. 13.

¹¹ V. Biržiška, *Vyskupo Motiejaus Valančiaus biografijos bruožai*, p. 5–6.

kurio neretai galima atpažinti vieno ar kito požiūrio į M. Valančiaus įvaizdį šalininkus.

Istoriografijoje A. Janulaitis ir V. Biržiška aiškino, kad ne tiek asmenybė kuria laikotarpį, kiek tas laikas lemia asmenybės veiksmus, taigi pasiūlė dialektinį požiūrį į mokslinius tyrinėjimus.

Kai kurių A. Janulaičio ir V. Biržiškos argumentų logiką pastebėjo Vytautas Merkys ir bandė spręsti istoriografijoje kilusią konfrontaciją. M. Valančiu skirtoje išsamiausioje iš iki šiol parašytų biografinėje studijoje „Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo“¹² į vyskupo lietuviybę ir į jo ganytojišką veiklą mokslininkas siūlė žiūrėti kaip į katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo vienovę, kurią nulémė vyskupo socialinė kilmė, dvasininko profesija, politinė-valstybinė realybė ir didėjantis socialinis valstietijos vaidmuo. Puikiai parašytoje knygoje autorius dar kartą apmastė visa, ką manė esant geriausiai iš ankstesnių, taip pat šiu dienų autorių tyrinėjimų, išplėsdamas juos į mažiau žinomas M. Valančiaus veiklos sritis ir gerokai papildydamas Lietuvos ir užsienio archyvų, ypač Vilniaus generalgubernatoriaus archyvo, bibliotekų rankraštynų medžiagą. Mokslininko studijoje per M. Valančiaus asmenį yra plačiausiai paliestos ir dvasininkojos lietuviškos veiklos sritys Žemaičių vyskupijoje XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje. Knyga praturtino XX a. pirmojoje pusėje susiformavusį vyskupo paveikslą, todėl laikytina labiausiai išplėtota interpretacija ir stambiausiu faktografiniu laikotarpiu žinių šaltiniu. Vis dėlto svarbiausių M. Valančiaus darbų, susijusių su lietuvių kalba, blaivybe, motyvų aiškinimas liko artimas A. Aleknos, K. Gečio ir J. Stakausko aiškinimui, tad V. Merkio pateiktasis vyskupo paveikslas iš tiesų sustiprino jo tautinį katalikišką įvaizdį.

Neneigtina, kad visos čia paminėtos M. Valančiaus lietuviškumo motyvų interpretacijos turi mokslinės racijos ir logikos, yra pagrįstos archyviniais šaltiniais, todėl savaip atspindi buvusią realybę juolab žinant, kad visi požiūriai yra hermeneutiški. Nors praeitis atskleidžia per šaltinius, vadinas, yra objektyvi, nekintama, ištiriama, bet praėjusio vyksmo prasmės neįmanoma nustatyti neatsižvelgiant į

¹² V. Merkys, *Motiejus Valančius*.

tyrinėtojo užimamą poziciją¹³. Todėl vieno ar kito įvaizdžio šalininkai néra linkę lengvai atsisakyti savo požiūrio¹⁴.

Tautinį katalikišką M. Valančiaus įvaizdį kaip esminį toliau plėtojo Zenonas Ivinskis¹⁵, Jonas Matusas¹⁶, Paulius Jatulis¹⁷, Grigas Valančius¹⁸, Petras Puzaras¹⁹ ir kiti. Išanalizavęs katalikų dvasininkijos įtaką lietuvių tautos atgimimui ir kunigijos priešinimąsi rusų valdžios politikai po 1863 m. sukilimo, Z. Ivinskis moderniosios lietuvių tautos formavimosi procese išskyrė dvi dvasininkijos interesų fazes: kovą su stačiatykybe, kurioje susiformavo tautinis susipratimas, ir vėliau kovą su lenkybe.

Sustokime prie knygos objekto – katalikų dvasininkijos lituanizacijos ir liaudies judėjimų ir apžvelkime, kaip ta tema plėtojama M. Valančiaus biografų darbuose. Biografijose atkreiptas dėmesys į bendrą Katalikų bažnyčios padėti XIX a. viduryje, taip pat į rusų kalbos ir ideologijos invaziją į Žemaičių vyskupijos seminariją. Visose jose paminėta valdžios įvykdyta seminarijos reforma ir seminarijos konfliktas su rusų administracija dėl rusiškų dalykų dėstymo. Temos užuomazga 1875 m. aptinkama J. Račkauskio darbe, tačiau jos analizei rimtesnį dėmesį skyrė tik V. Merkys.

Lietuviai kalbos ir dvasininkijos tema biografijose aptinkama tik kalbant apie Žemaičių seminarijos klerikų mokymą.

A. Alekna klerikų rengimo lietuviniim palietė labai fragmentiškai ir paviršutiniškai. 1921 m. seminarijai skirtame straipsnyje

¹³ Plg.: A. Anzenbacher, *Filosofijos įvadas*, Vilnius, 1992, p. 58–59, 222.

¹⁴ Amerikiečių psichologas A. Greenwaldas rašo, kad žmonės yra kognityviniai konservatoriai, kuriems būdingas „psichikos totalitarizmas“. Žmogaus psichinės sistemos, reguliuojančios informacijos gavimą ir dorojimą, atrenka, „perrašinėja“, „papildo“, „ištaiso“ esamą informaciją taip, kad ji atitiktų jo susiformuotąjį pasaulio vaizdą. (Žr.: A. Greenwald, The Totalitarian Ego Fabrication and Revision of Personal History, *American Psychologist*, 1980, vol. 35, p. 603–618).

¹⁵ Z. Ivinskis, *Rinktiniai raštai*, t. 4, Roma, 1987.

¹⁶ J. Matusas, *Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklas*, Kaunas, 1937; J. Matusas, Motiejus Valančius kaip istorikas, *Senovė*, t. 4, Kaunas, 1938, p. 5–24.

¹⁷ P. Jatulis, Motiejus Valančius – idealus vyskupas, *Aidai*, 1975, Nr. 5, p. 193–207.

¹⁸ G. Valančius, *Žemaičių didysis. Istorobiografiniai pasakojimai*, d. 1–2, Los Angeles, 1978.

¹⁹ P. Puzaras, *Vyskupo Motiejaus Valančiaus pastoracine veikla*, Vilnius, 1992.

paminėjo M. Valančiaus santykius su J. K. Gintila ir lietuvių kalbos įvedimo į bažnytinę iškalbą, arba homiletiką, faktą²⁰. Monografijoje be to, aptarė sumanymą steigti mažają Varnių seminariją, tačiau šių reiškinį nesusiejo.

Dvasininkijos lituanizacijos tyrimams svarbesni J. Stakausko darbai²¹, kuriuose jis atkreipė dėmesį į lietuvių kalbą ir lietuvišką mintį Žemaičių seminarijoje nuo XIX a. vidurio iki Pirmojo pasaulinio karo, išsamiau įsigilindamas į homiletikos temą ir publikuodamas kelis svarbesnius dokumentus. Nuo J. Stakausko istoriografijoje prasidėjo tam tikra diskusija dėl J. K. Gintilos ir M. Valančiaus požiūrio į lietuvių kalbą ir homiletiką, deja, ji stokojo iškinamų įrodymų.

V. Biržiškos „Bruožuose“ klierikų rengimo pastoracijai lituanizacija apibūdinta panašiais aspektais kaip A. Aleknos ir labai trumpai. Tačiau yra ir naujų pastabų: skirtingai nei J. Stakausko, nusakyta M. Valančiaus pozicija dėl seminarijos klierikų lietuviškų pamokslų.

Gerokai plačiau lietuvių kalbos apimties didėjimo dvasininkijoje ir Žemaičių seminarijoje klausimai paliesti V. Merkio studijoje. Kai kurie nauji šaltiniai padėjo išplėsti seminarijos faktografiją: trumpai aptarti jos personalą, žymesnius klierikus, dėstomuosius dalykus, paminėti bibliotekos lietuviškų knygų fondą, seminarijos klierikų liaudiškumą. Smulkiau analizuotas mažosios seminarijos Varniuose projektas bei lietuviškos homiletikos įvedimo klausimas. Apie pastarąją laikomasi J. Stakausko požiūrio į M. Valančių, pateikiами kaip istoriškai determinuoti galimi jo lenkiškos homiletikos pasirinkimo motyvai.

Pereikime prie dvasininkijos ir liaudies sajūdžių. Pastarųjų sąsaja su valstietiščiu etniškumo ir religingumo stiprėjimu niekur nėra akcentuojama, tačiau patys sajūdžiai daugiau ar mažiau yra nagrinėti. Apie katalikybės gynimo sajūdį pirmasis istoriografijoje užsiminė

²⁰ A. Alekna, Žemaičių seminarija vysk. Valančiaus laikais, *Ganytojas*, 1921, Nr. 1, p. 10–18.

²¹ J. Stakauskas, Lietuvių kalbos klausimas Žemaičių seminarijoje, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, p. 23–31; J. Stakauskas, Homiletikos ir lietuvių kalbos profesoriai, ten pat, p. 66–81; J. Stakauskas, Lietuviškosios minties pasireiškimas Žemaičių seminarijoje, ten pat, p. 131–181.

V. Biržiška. Ne ką daugiau jį palietė Edvardas Vidmantas²². Iš šių sajūdžių daugiau dėmesio atkreipė tik V. Merkys, apsiribodamas rusų valdžios ir M. Valančiaus santykiais.

Visuose biografiniuose darbuose daug vienos skiriama blaivybės sajūdžiui Žemaičių vyskupijoje kaip iškiliausiai M. Valančiaus veiklos sričiai. Be jų, itin svarbūs blaivybės sajūdžio klausimui yra dar keli tyrimai. Tai Mykolo Brenšteino (*Brensztejn*) straipsnis „Blaivybės brolijos Lietuvoje, daugiausia Žemaičių vyskupijoje, 1858–1863“²³, jo mintis išplėtojusi jau minėta K. Gečio studija „Blaivybės brolijos Žemaičių vyskupijoje 1858–1864 m.“, paremta Žemaičių vyskupo bei Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijų archyvine medžiaga, taip pat 1990 m. išėjusi daugiau literatūriniais šaltiniais grįsta Egidijaus Aleksandravičiaus „Blaivybė Lietuvoje XIX amžiuje“²⁴. Blaivybės sajūdžio problemai yra vertinga ir 1961 m. pasirodžiusi XIX a. 6–7-ojo dešimtmečio politinei situacijai Lietuvoje skirta Stanislovo Lazutkos monografija²⁵.

Iš V. Biržiškos ir A. Janulaičio raginimus reviduoti kai kuriuos XIX a. II pusės ir kartu M. Valančiaus asmens, veiklos, reikšmės, vertinimus, keisti to laiko tyrimų aspektus intensyviai atsiliepta XX a. pabaigoje. Originaliai iš M. Valančiaus laikotarpi, nagrinėdamas rusų–lenkų, rusų–lietuvių bei lietuvių–lenkų konfliktus, 1975 m. pažvelgė Vincas Trumpa, iškeldamas mintį, kad lietuvių moderniosios tautos užuomazgų reikia ieškoti lietuvių ir lenkų konflikte²⁶. Nauja linkme

²² E. Vidmantas, *Religinis tautinis sajūdis Lietuvoje XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje*, Vilnius, 1995.

²³ M. Brensztejn, Bractwa trzeźwości na Litwie, głównie w diecezji żmudzkiej, 1858–1863, *Rocznik Towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie*, 1915–1918, t. 6, Wilno, 1918, s. 50–89. Pakartotas: *Lituano-Slavica posnaniensis. Studia historica*, Poznań, t. 4, 1990, s. 7–38.

²⁴ E. Aleksandravičius, *Blaivybė Lietuvoje XIX amžiuje*, Vilnius, 1990; E. Aleksandravičius, Vyskupas Motiejus Valančius ir Blaivybės broliai, *Žemaičių praeitis*, t. 1, Vilnius, 1990.

²⁵ C. A. Лазутка, *Революционная ситуация в Литве 1859–1862 гг.*, Москва, 1961.

²⁶ V. Trumpa, Motiejus Valančius – mokytas ir išmintingas žemaitis, A. Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, p. IX–XXX; V. Trumpa, *Apie žmones ir laiką*, Vilnius, 2001.

toliau éjo Vytautas Kavolis²⁷, Paulius Subačius²⁸, Vytautas Berenis²⁹, iškéles hipotezé apie galimą „Peterburgo koterijos“ įtaką Žemaičių vyskupijos parapinių mokyklų prie bažnyčių steigimui, religinės literatūros leidimui, blaivybés sajūdžiui ir M. Valančiaus veiklai iki 1863 m., lietuviybés tema susidomėjo kai kurie užsienio mokslininkai³⁰. Imta ieškoti originalių tyrimų rakursų, nuo sintetinių biografinių studijų pereita prie atskirų problemų analizés.

Pažymétini specialūs tyrinéjimai, metodologiškai ir problemiškai vertingi tiriant atskirus katalikybés stiprinimo ir lietuviybés aspektus. Nauja koncepcija ir problemomis išsiskiria E. Aleksandravičiaus darbai apie lietuvių atgimimo kultūrą, XIX a. lietuvių etninės kultūros puoselėjimą. Šiuose darbuose, remiantis Mykolo Biržiškos, Meilės Lukšienės išsakytomis mintimis, suformuluotas metodologiškai svarbus požiūris, pagal kurį su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) politine tradicija susijusi kitakalbė kultūra yra sudėtinė Lietuvos ir lietuvių tautos istorijos dalis, o bajorija ir lietuvių liaudis drauge nulémė moderniosios lietuvių tautos formavimąsi³¹. E. Aleksandravičiaus darbai, savaip praturtinantys istorinių tyrimų metodologija, pažymi savita interpretacija, pastabumu naujoms istorinių faktų sąsajoms. Monografijoje apie lietuvių kultūrininkus 1831–1863 metais mokslininkas išnagrinėjo organizacinius jų darbo aspektus, atkreipdamas dėmesį į lietuvių kultūros židinius, tarp jų – į kultūros židinio 1845–1865 m. Varniuose veiklą³². Šiame bei kituose darbuose³³ į mokslinę apyvartą įvedė daugelį iki tol mažai žinomų ar net visai nežinomų

²⁷ V. Kavolis, *Žmogus istorijoje*, Vilnius, 1994.

²⁸ P. Subačius, *Lietuvių tapatybės kalvė, tautinio išsivadavimo kultūra*, Vilnius, 1999.

²⁹ V. Berenis, Aristokratijos likimas: Henriko Ževuskio metamorfozės, *LAIS*, t. 4, Vilnius, 1993, p. 217–233.

³⁰ Th. Weeks, Russification and the Lithuanians, 1863–1905, *Slavic Review*, vol. 60, No. 1, Spring 2001, p. 96; A. Plakans, Peasants, Intellectuals and Nationalism in the Russian Baltic Provinces 1820–1890, *Journal of Modern History*, 1974, vol. 46, No. 3, p. 445–475, ir kt.

³¹ E. Aleksandravičius, *Lietuvių Atgimimo kultūra (XIX a. vidurys)*, Vilnius, 1994.

³² E. Aleksandravičius, *Kultūrinis sajūdis Lietuvoje 1831–1863 metais. Organizacinių kultūros ugdymo aspektai*, Vilnius, 1989.

³³ E. Aleksandravičius, *XIX amžiaus profiliai*, Vilnius, 1993; E. Aleksandravičius, *Prieš Aušrą. Jaunieji Daukanto bičiuliai*, Vilnius, 1990; E. Aleksandravičius, Simono Daukanto knygų leidėjas Ksavera Kanapackis, *LAIS*, t. 5, Vilnius, 1993, 126–132 ir kt.

kultūrinio darbo aktyvistų, kultūros istorijos dalyvių, parodydamas jų įnašą į atskiras kultūrines iniciatyvas.

Caro politikai švietimo srityje suvokti tebéra vertingiausias istorinio-kultūrologinio pobūdžio M. Lukšienės veikalas, kuriame tyrinėjama XVIII a. pabaigos – XIX a. pirmosios pusės švietimo istorija. Jame autorė skyrė dėmesio ir katalikų dvasininkijos mokymo pertvarkyvamams iki 1863 m., taip pat Žemaičių seminarijoje (paminėjo homiletiką ir lietuvių kalbos reiškinį, konfliktą su rusų mokytojais ir kt.)³⁴.

Rusų valdžios politiką Lietuvos pradinio švietimo atžvilgiu po Krymo karo iki 1864 m. etnosocialinių ir etnopolitinių procesų fone analizavo Antanas Kulakauskas³⁵. Kaip vieną aspektą aptarė po 1863 m. sukilio Lietuvoje pradėtą kurti rusišką pradinę švietimo sistemą ir M. Valančiaus bandymus išsaugoti legalias galimybes lietuviškai mokyklai gyvuoti. Atskirai aptardamas mažosios Varnių seminarijos projektą, jo atmetimo istorines-politines aplinkybes, mokslinkas padėjo pagrindą toliau moksliškai analizuoti klausimą.

Duomenų apie mažają seminariją taip pat aptinkama Kazio Misiaus darbuose³⁶ (beje, jis pirmasis paskelbė šios seminarijos projektą). Pasiremdamas Lietuvos valstybės istorijos archyve (LVIA) saugomais dokumentais, K. Misius tyrinėjo ir kai kurias Žemaičių seminarijos konflikto su rusiškų dalykų mokytojais ir rusų administraciją peripetijas.

Rusų valdžios pastangas 5–8-ajame dešimtmetyje įvesti ir stiprinti seminarijose rusų kalbos mokymą tyrinėjo J. Stakauskas. Jis paskelbė šaltinių, skirtų šiai problemai Žemaičių seminarijoje³⁷.

³⁴ M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje*, Kaunas, 1970.

³⁵ A. Kulakauskas, *Kova už valstiečių sielas*, Kaunas, 2000; A. Kulakauskas, Rusifikacinės masinio pradinio švietimo sistemos kūrimo Kauno gubernijoje pradžia (XIX a. 7-asis dešimtmetis), *Praeities baruose*, Vilnius, 1999, p. 211–216; A. Kulakauskas, M. Valančius ir XIX a. septintojo dešimtmečio švietimo reforma, *Istorija*, t. 27, 1987, p. 37–42.

³⁶ K. Misius, Vyskupo M. Valančiaus santykiai su valdžia (1850–1864 m.; Varnių laikotarpis), *Žemaičių praeitis*, t. 4, Vilnius, 1996, p. 82–113; K. Misius, Varniai per 1863–1864 m. sukilią. Varniškių bylos, ten pat, p. 134–157.

³⁷ J. Stakauskas, Pastangos įvesti rusų kalbą, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, p. 32–42; J. Stakauskas, Pastangos sustiprinti rusiškuosis dalykus, ten pat, p. 43–65; J. Stakauskas, Rusų kalba kunigų seminarijoje ir bažnytinėje katalikų liturgijoje, ten pat, p. 315–331.

Žemaičių vyskupijos seminarijos biblioteka 1845–1865 m., jos fondai kaip dvasininkijos lituanizuoto mokymo bazė specialiai tyrinėti nebuko. Ją papildžiusi Kražių biblioteka aprašyta viename iš M. Lukšienės straipsnių³⁸, J. K. Gintilos biblioteką aprašė Kazys Sendzikas³⁹.

Klierikų „triumvirato“ – Antano Baranausko (*Baranowski*), Klemenso Kairio (*Kairo*) ir Pranciškaus Viksvos (*Wikswo*), taip pat Antano Valento (*Walent*) lietuvišką veiklą, A. Baranausko gyvenimą ir kūrybą išsamiai išanalizavo Regina Mikšytė. Ji nušvietė ir kai kuriuos poeto studijų epizodus Žemaičių vyskupijos seminarijoje⁴⁰. Naujai į A. Baranausko asmenį ir kūrybą pažvelgta E. Aleksandravičiaus monografijoje⁴¹. A. Baranausko pažiūroms analizuoti yra svarbūs jo „Raštai“⁴², R. Mikšytės ir Mariaus Daškaus parengtas jo „Raštų“ pirmasis tomas „Poezija“⁴³, poeto 150-osioms gimimo metinėms pažymėti skirtas „Literatūros ir kalbos“ tomas, kuriamate pateikta poeto rankraščių, korespondencijos, dokumentų ir atsiminimų publikaciją⁴⁴, „Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraščio“ tomas, kuriamate skelbiama A. Baranauskui skirtos mokslinės konferencijos medžiaga⁴⁵, taip pat J. Stakausko straipsnis apie vyskupo A. Baranausko asmenybę⁴⁶.

1845–1865 m. Žemaičių seminarijos absolventų veiklai ir jos sąsajai su lietuvių kalba tirti vertingi V. Merkio lietuvių spaudos draudimo tyrinėjimai, taip pat XIX a. pabaigos katalikų dvasininkijos astrovų publikuoti memuarai⁴⁷. Nemažai duomenų apie XIX a. III ketvirčio

³⁸ M. Lukšienė, Bibliotekos Lietuvoje XIX a. pirmojoje pusėje, *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, t. 5, Vilnius, 1966, p. 109–136.

³⁹ K. Sendzikas, Kun. J. Kr. Gintilos asmeninė biblioteka, *Bibliografijos žinios*, Nr. 4(70), 1939 07 01, Kaunas, p. 123–125.

⁴⁰ R. Mikšytė, *Antano Baranausko kūryba*, Vilnius, 1964; R. Mikšytė, *Antanas Baranauskas*, Vilnius, 1993.

⁴¹ E. Aleksandravičius, *Giesmininko kelias*, Vilnius, 2003.

⁴² A. Baranauskas, *Raštai*, t. 1–2, Vilnius, 1970.

⁴³ A. Baranauskas, *Raštai*, t. 1, parengė R. Mikšytė, M. Daškus, Vilnius, 1995.

⁴⁴ *Literatūra ir kalba*, t. 19.

⁴⁵ *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* (toliau – LKMA metraštis), t. 23, Vilnius, 2003.

⁴⁶ J. Stakauskas, Lietuvių poeto vyskupo Antano Baranausko gyvenimo bruožai, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, p. 416–447.

⁴⁷ V. Merkys, *Motiejus Valančius*; V. Merkys, *Knygnešių laikai, 1864–1904*, Vilnius, 1994; A. Dambrauskas-Jakštės, *Užgesę žiburiai*, Kaunas, 1930; J. Stakauskas, Vyskupas M. L. Paliulionis ir lietuviškasis klausimas, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, p. 379–415.

katalikų kunigų įnašą į lietuvių kultūrą pateikė Vytautas Vanagas „Lietuvių rašytojų sąvade“⁴⁸, Danutė Petkevičiūtė monografijoje „Laurynas Ivinskis“⁴⁹, V. Biržiška „Aleksandryne“ ir atskiruose straipsniuose⁵⁰, „Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius“⁵¹ ir kt.

Siekiant objektyvumo, nereikėtų užmiršti Zitos Genienės ir Jono Genio išleistos Žemaičių vyskupijos seminarijos istorijos nuo jos įkūrimo iki 1865 m., t. y. perkėlimo į Kauną, apžvalgos⁵². Remiantis kai kuriais skelbtais tyrinėjimais, joje apžvelgta seminarijos istorija, fragmentiškai paliesti ir 1845–1865 m. personalo, klerikų, disciplinų, bibliotekos klausimai.

Katalikų bažnyčios politikai Lietuvoje vertinti yra svarbi XIX a. Lietuvos istorijai skirta E. Aleksandravičiaus ir A. Kulakausko monografija „Carų valdžioje. XIX amžiaus Lietuva“⁵³. Joje apibendrinta politinė ir socialinė Katalikų bažnyčios veikla M. Valančiaus vyskupavimo metais daugiausia liečiant temas, kurias patys autoriai buvo anksčiau tyrinėję: blaivybės sajūdį, kovą su rusiška pradinio švietimo sistema. Paminėtas ir Bažnyčios lituanizacijos klausimas iki 1863 m., o Žemaičių seminarijos bibliotekos lietuviškų knygų fondas pavadinatas pirmaja Bažnyčios lituanizacijos apraiška.

Iš M. Valančiaus epochai svarbių publikuotų šaltinių minėtini unikalūs, nestokojantys autentiškos laiko dvasios Aldonos Prašmantaitės parengti vyskupo „Namų užrašai“⁵⁴. Leidinyje pirmą kartą pa-skelbtai nekupiūruoti rankraštiniai M. Valančiaus tekstai iš 1839–1875 m., kurių pats autorius nesirengė spausdinti.

⁴⁸ V. Vanagas, *Lietuvių rašytojų sąvadas*, Vilnius, 1987; 2-as patais. ir papild. leidimas, Vilnius, 1996.

⁴⁹ D. Petkevičiūtė, *Laurynas Ivinskis*, Vilnius, 1988.

⁵⁰ V. Biržiška, *Aleksandrynas*, antrasis (fotografuotas) leidimas, t. 1–3, Vilnius, 1990; V. Biržiška, *Knygotyros darbai*, Vilnius, 1998.

⁵¹ *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*, sudarytojas ir vyriausasis redaktorius J. Girdzijauskas, Vilnius, 2001.

⁵² Z. Genienė, J. Genys, *Varnių kunigų seminarija*, Vilnius, 1999. Šioje knygoje publikuotų 1822–1857 m. Žemaičių vyskupijos seminarijos klerikų sąrašų, saugomų Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – NB), f. 90–76 ir f. 90–77, vertimuose į lietuvių kalbą yra klaidų.

⁵³ E. Aleksandravičius, A. Kulakauskas, *Carų valdžioje. XIX amžiaus Lietuva*, Vilnius, 1996.

⁵⁴ M. Valančius, *Namų užrašai*, sudarė A. Prašmantaitė, Vilnius, 2003.

Istoriografinė svarbiausių darbų apžvalga leidžia teigti, kad juose daugiausia analizuota M. Valančiaus lietuviška veikla liaudies švietimo, moralės aspektu, šioje srityje pasiekta akivaizdžių rezultatų. Lietuvių kalba Katalikų bažnyčioje kaip jos atsinaujinimo pasekme, dvasininkijos lituanizacija kaip tyrimų objektu nebuvo domėtasi. Blaivybės, katalikybės gynimo sajūdžio sasaja su lietuviška pastoracija taip pat nėra kelta. Neaiški sajūdžių kilmė ir esmė, tam tikrų abejonių kyla dėl dvasininkijos vaidmens.

Giliau paanalizuoti katalikų dvasininkijos lietuviškumą ir liaudies sajūdžius leido dvi aplinkybės. Pagrindinė XIX a. 5–7-ojo dešimtmecio faktografinė medžiaga jau žinoma, tačiau i mokslinę apyvartą neįtrauktu vertingų šaltinių yra, tik jie sunkiau prieinami: arba išsimetė po įvairius, išskaitant užsienio, archyvų fondus, arba jų duomenys reikalingi atitinkamo apdorojimo. Tokie šaltiniai padėjo gerokai papildyti pabirą vaizdą ir pamatyti naujų jo rakursų.

Nors archyvinės paieškos nepraranda aktualumo, bet dabarties tyrinėjimams darosi būdinga iš naujo atrasti ir suvokti epochą ne tik atkasant archyvuose nežinomus šaltinius, bet ir kitokiomis akimis per-skaitant jau žinomus, permastant daugelį stereotipais i samonę įaugusių teiginių, vertinimų, ižvelgiant naujų duomenų sugretinimų bei atskirų reiškinių sasajų. Dėl to vienu metu turi teisę egzistuoti keli praeities interpretavimo variantai.

Pagrindinė archyvinė medžiaga, kuria buvo remtasi šioje knygoje vertinant dvasininkijos lituanizaciją Žemaičių vyskupijos seminarijoje ir liaudies sajūdžius, yra saugoma Lietuvoje. Analizuojant 1845–1869 m. Žemaičių seminarijos veiklą, naudotasi Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriaus (NB) fondais. Iš jų svarbiausias yra Žemaičių vyskupijos seminarijos fondas (f. 90), kuriame sutelkti pagrindiniai jos veiklos, išskaitant ir 1845–1869 m. laikotarpį, dokumentai bei rankraščiai – seminarijos valdybos posėdžių protokolai, žurnalai, valdinio susirašinėjimo medžiaga, raštų registracijos knygos ir kt. Fonde apstu duomenų apie seminarijos personalą, klerikų kontingentą, patalpas, lėšas, atskirų kursų dėstytojų, biblioteką (yra jos katalogų, lietuviškų pamokslų rankraščių).

NB Žemaičių vyskupijos seminarijos fonde esančios Žemaičių seminarijos klerikų suvestinės buvo panaudotos rekonstruojant 1845–1869 m. studijavusių klerikų sudėtį. Nesant kompaktiško šaltinio, kuris leistų identifikuoti visus studijavusius asmenis, papildomi duomenys buvo surankioti iš įvairiausią šio ir kitų bibliotekos fondų raštų, taip pat iš LVIA fondų. Rekonstrukcijai buvo panaudotas ir spausdinatas šaltinis – Žemaičių vyskupijos 1845–1875 m. rubricelės (katalikų kalendoriai žinynai).

Didelė dalis katalikybės lietuvių Žemaičių vyskupijoje liečiančių šaltinių yra LVIA. Iš jų išsiskiria Žemaičių vyskupijos kurijos fondas (f. 1671, ap. 4), kuriame saugomas platus vyskupijos valdytojo J. K. Gintilos bei vyskupo M. Valančiaus susirašinėjimas su rusų valdžia, dvasininkija, pasaulietiniais asmenimis įvairiais vyskupijos gyvenimo klausimais, taip pat lietuvių kalbos religijoje reikalais. Tarp šaltinių yra aplinkraščių, ganytojiškų laiškų, raštų dėl parapinių mokyklų, lietuviškų pamokslų, religinių knygų leidybos. Ypač svarbus susirašinėjimas su Žemaičių seminarijos rektoriais apie šios ištaigos veiklą, mokymo, personalo, klerikų, jų kontingento, šventimų, skyrimų, bibliotekos reikalus; vertingos seminarijos kasmetinės veiklos ataskaitos, mažosios seminarijos steigimo dokumentai ir kt. Fondas taip pat itin svarbus blaivybės sajūdžiui tirti: Jame saugomi dvasinių bei valdinių asmenų raštai, leidžiantys vertinti atskirus blaivybės sajūdžio niuansus.

Darbe taip pat buvo naudotasi LVIA Žemaičių (Telšių) Romos katalikų vyskupijos dvasinės konsistorijos fondu (f. 669), kuriame yra vyskupijos valdybos susirašinėjimas su rusų administracija bei dvasininkija. Fonde yra duomenų apie Žemaičių seminarijos 1845–1869 m. klerikus, jų siuntimą į Romos katalikų dvasinę akademiją Peterburge ir kt. Kauno Romos katalikų arkivyskupo metropolito kanceliarijos fondas (f. 696) saugomas vertingos įvairios informacijos turinčios 1845–1864 m. Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų bei gaunamų raštų registracijos knygos.

Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos politinio skyriaus fondas (f. 387, PS) pasirodė vertingas nušviečiant rusų administracijos pažiūras į blaivybės sajūdį, blaivybės brolijas, seminarijos 1852–1854 m. rusiškų dalykų dėstymo aplinkybes.

Tyrimui svarbios medžiagos pavyko aptikti Rusijos valstybių nime istorijos archyve Sankt Peterburge (RVIA). Jame yra Vidaus reikalų ministerijos Kitatikių dvasinių reikalų departamento fondas (f. 821, ap. 125), kuriame sukaupta duomenų apie M. Valančiaus santiukius su rusų administraciją, Žemaičių vyskupijos seminarijos veiklą, jos biblioteką.

Itin kompaktiška yra šio fondo šaltinių medžiaga apie Žemaičių seminarijos konfliktą su rusų administracija dėl rusiškų dalykų dėstymo. Ji, tiesa, liečia ne visą rusų kalbos dėstymo seminarijoje Varvių laikotarpi, o tik svarbiausią konflikto dalį – 1852–1854 m. įvykius, po kurių jis pradėjo silpneti. Analizuojant Bažnyčios atsinaujinimo paskatas, šia medžiaga pirmiausia naudotasi, nes Lietuvos tyrinėtams ji sunkiau prieinama, be to, Lietuvos archyvuose saugomi konflikto dokumentai (dažniausiai raštų dublikatai) yra fragmentiški, pa-sklidę po įvairius fondus, todėl pagal juos sunku atkurti nuoseklų įvykių vaizdą.

Vertingos medžiagos apie katalikybės gynimo sąjūdį yra Vilniaus švietimo apygardos globėjo Ivano Kornilovo fonde (f. 970) ir ypač – Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštyne (LIIB) mikrofilmuotuose dokumentuose, 1963 m. gautuose iš, matyt, Rusijos mokslų akademijos Istorijos instituto Leningrado (dabar Sankt Peterburgo) skyriaus archyvo.

Be jau minėtų archyvų, tiriant atskirus klausimus buvo naudotasi Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriaus (MAB), Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos Rankraščių skyriaus (LLTIB), Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus (VUB), Rusijos nacionalinės bibliotekos (Sankt Peterburgas) Rankraščių skyriaus (RNB), Nacionalinės bibliotekos Varšuvoje Rankraščių skyriaus (VNB) kai kurių fondų šaltiniais.

Datos knygoje pateikiamos tokios, kaip šaltiniuose vartojamos. Lietuvoje XIX a. galiojo senasis (Julijaus) kalendorius, nuo naujojo (Grigaliaus) skyrešis 12 dienų.

KATALIKŲ BAŽNYČIOS ATSINAUJINIMO XIX A. VIDURYJE PRIELAIDOS

Rusijos imperijoje Katalikų bažnyčios atsinaujinimo pradžiai, intensyvumui bei pobūdžiu turėjo įtakos jos padėtis, izoliacija nuo Vakarų Europos ir Apaštalų Sosto, atskiruose imperijos regionuose atgimimo specifiką modeliavo vietas aplinkybės.

Kameneco, Lucko-Žitomiro vyskupijoje ir Mogiliavo arkivyskupijos centre Peterburge Bažnyčią atnaujino Vienos, Romos ir lenkų emigracijos religinių centrų veikiamos hierarchės (Stanislovo Miškos Cholonevskio (*Chołoniewski*), Viktoro Ožarovskio (*Ożarowski*), Kasparo Borovskio (*Borowski*), Ignoto Holovinskio (*Hołowiński*)) apaštalinė veikla: teologinės apologetikos raštai, religiniai filosofiniai veikalai, lenkų kalba propagavę katalikiškias vertėbes, skelbę grižimą prie pozityviosios teologijos. Buvo dedamos pastangos tobulinti dvasinininkų mokytumą, pamaldumą, dorą, drausmę, seminarinį ugdymą. Tai Katalikų bažnyčioje skatino Pijaus IX 1846 m. lapkričio 9 d. enciklika

vyskupams „Qui pluribus”, iškėlusi būtinybę atgaivinti laisvamanybės ir erezijų susilpnintą katalikų tikėjimą, sustiprinti dvasininkijos bažnytinę dvasią¹.

Panašiai aspektai, tik skiriant daugiau dėmesio religinėms-socialinėms kaimo reikmėms, Bažnyčios atsinaujinimas vyko Vilniaus vyskupijoje Adomo Stanislovo Krasinskio (*Krasiński*) vyskupavimo metais (1858–1862). Šio atsinaujinimo liaudiškumui tiesioginė įtaką turėjo jau anksčiau prasidėjęs Bažnyčios atgimimas Žemaičių vyskupijoje.

Kaip ir kitose vyskupijose, taip ir Žemaičių vyskupijoje buvo akivaizdžiai skatinamas dvasininkijos pamaldumas, dorumas, švietimas. Vyko kunigų rekolekcijos, profesiniai egzaminai. Buvo platina mi teologiniai veikalai, steigiamos dekanatų bibliotekos, gerinamas mokymas seminarijoje. Tačiau esminį Bažnyčios atsinaujinimo turini, jo specifika vyskupijoje sudarė religinio gyvenimo aktyvinimas valstietijoje ir liaudies kalba.

Čia tenka kalbėti apie tuo metu smarkiai išsiplėtusį liaudies kalbos vartojimo religijos poreikiams mastą ir sferą. Panašus reiškinys matomas ir kitose šalyse. Katalikybės sasaja su latvių kalba šiek tiek anksčiau, jau nuo XIX a. 4-ojo dešimtmecio, ėmė stiprėti Kurše. Jos iniciatorius vienuolis dominikonas Juozapas (ordine Simforijonas) Mieleška (*Mieleszko*)² čia suaktyvino pastoraciją latvių kalba, intensyviai rengė, vertė liaudies religinei praktikai skirtą latvišką katalikišką literatūrą³. Ir kalbos vartosena, ir socialiniu pobūdžiu Bažnyčios atgimimas Žemaičių vyskupijoje taip pat buvo panašus į Aukštutinės Silezijos (Prūsija) bei Galicijos (Austrija) Katalikų bažnyčios atgimimą: čia prieš vokiečių nacionalizmą buvo pasitelkta katalikybės ir lenkybės

¹ Enciklikos teksta žr.: M. Valančius, *Namū užrašai*, p. 412–435.

² Žemaitis iš Latvijos pasienio, J. S. Mieleška gerai mokojo latvių kalbą, buvo puikus pamokslininkas, garsėjęs ne tik Rygoje, bet ir Kurše – Alvidėje, Alšvangoje, Léne. Pagal lietuvių analogą parašė, išvertė latviškai keliolika svarbiausių religinių knygelių, tarp jų Valandas, Giesmes, garsių maldaknygę ir giesmyną „Rohschu Kronis“ („Rožančių“, 1843), susilaikusį ne vieno leidimo. Dar 1836 m. į latvių kalbą išvertė ir išleido vienuoliams skirtą Tomo Kempiečio veikalą.

³ Žr.: V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 3, p. 146–148; J. Tumas-Vaižgantas, Kunigai lietuviui, raše latviškai, *Vaižganto raštai*, t. 19, Kaunas, 1933, p. 273–281. I J. S. Mieleškos pradėtajį katalikybės latvinimo darbą Kuršo gubernijoje po 1849 m. išitraukė M. Valančius, Žemaičių seminarijos auklėtiniai A. Miliauskis, M. K. Veitas, A. Valentas ir kiti.

sajunga, leista lenkiška religinė literatūra liaudžiai, rūpintasi jos švietimu, morale, propaguota blaivybė (kunigu Aloyzo Jono Fieceko (*Fiecek*), Juozapo Šafraneko (*Szafranek*), Tarnovo vyskupu Grigo Tomo Zieglerio (*Ziegler*), Juozapo Grigo Voitarovičiaus (*Wojtarowicz*) veikla)⁴.

Detaliau apžvelgsime svarbiausias tiek bendrąsias, tiek specifines Katalikų bažnyčios atsinaujinimo Žemaičių vyskupijoje prielaidas.

BAŽNYČIOS TEISINĖ, EKONOMINĖ IR RELIGINĖ PADĒTIS

Lietuvos Katalikų bažnyčia Rusijos imperijoje patyrė kardinalių pokyčių. Po III Abiejų Tautų Respublikos padalijimo ir Lietuvos prijungimo prie Rusijos ji neteko valstybinės viešpataujančios religijos padėties. Daugiau nei 100 metų ji neturėjo valstybės, su kurios politine galia galėtų identifikuotis, kaip dauguma Vakarų Europos valstybių Bažnyčią, ir tenkinosi antraeiliu (*мерпимыи* – „pakantumo“) kitatikių Bažnyčios statusu. 1795 m. Katalikų bažnyčiai buvo uždrausti tiesioginiai ryšiai su popiežiumi (vienuolių ordinams – su ordinų gererolais)⁵, ji padaryta pavaldi pasaulietinei valdžiai, perdavus kontrolę ir dalį reikalų Romos katalikų reikalų departamento⁶ ir 1801 m. – Romos katalikų dvasinei kolegijai⁷, rusų valdžios skirtų pasauliečių

⁴ B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. 7: *Czasy najnowsze 1815–1914*, Lublin, 2001, s. 151–153, 159–160.

⁵ 1795 m. rugpjūčio 6 d. imperatorės įsakas, *Полное собрание законов Российской империи* (толиау – PSZ), I, т. 25, № 18949.

⁶ 1797 m. vasario 26 d. caro įsakas, ten pat, t. 24, Nr. 17836.

⁷ 1801 m. lapkričio 13 d. caro patvirtintas Senato pranešimas apie kolegijos įkūrimą, ten pat, t. 26, Nr. 20053. Nekanoniškai įkurta Peterburge ir pavaldi Valdančiam Senatui, kolegija tapo aukščiausia katalikų dvasine valdžia Rusijos imperijoje. Jai simboliškai vadovavo pirmininkas Mogiliavo arkivyskupas metropolitas, joje posėdžiavo caro paskirtas vyskupas ir Valdančiojo Senato skirtas prelatas bei 6 asesoriai (vyskupijų kapitulų kas treji metai renkami prelatai ar kanauninkai, po vieną iš kiek-vienos vyskupijos). Tačiau kolegiją valdė civilis prokuroras, kurio pagrindinis uždavinys buvo stebėti, ar ištaigos veiksmai neprieharauja valdžios išstatymams. Kolegija spręsdavo dvasininkijos bei tikinčiųjų apeliacines, skyrybų bylas, kurios galutinai nebuvo išspręstos vyskupijų konsistorijose, siūlydavo valdžiai tvirtinti vyskupų kandidatūras, turėjo teisę priimti skundus prieš vyskupus, spresti administracinius vyskupijų klausimus, kaupė informaciją apie katalikų parapijas bei institucijas, nagrinėjo teisminius (dažniausiai turtinius) dvasininkijos klausimus, taip pat prižiūrėjo ganytojišką veiklą, ypač stebėdama, kad ji nedarytu žalos stačiatikių religijai.

administruojamoms vyskupijų dvasinėms konsistorijoms⁸, ministerijos teisėmis veikusiai Vyriausiajai kitatikių dvasinių reikalų valdybai⁹. Siekiant valdyti Katalikų bažnyčios turtą, 1798 m. buvo sekvestruotos jai priklausiusios žemės ir piniginiai kapitalai, nebeleista be imperatoriaus leidimo turto parduoti, dovanoti, keisti ar nusavinti¹⁰.

Nors Katalikų bažnyčios teisinis bei ekonominis savarankišumas buvo apribotas, pirmajame XIX a. ketvirtysteje carizmo politika šios Bažnyčios atžvilgiu neturejo atvirai destruktyvaus tikslo¹¹. Iš pagrindų naikinti Katalikų bažnyčios ekonominę, teisinę nepriklausomybę, paralyžiuoti pastoracinę veiklą, ardyti tradiciškai susiklosčiusias administracines, konfesines struktūras, vykdyti kultūrinę ideologinę invaziją, demonstruoti atvirą nusistatymą pradėta valdant Nikolajui I.

Priešingai nei ankstesniųjų carų Pavelo I ir ypač Aleksandro I laikotarpiui, paženklintam ribotos tolerancijos apraiškomis, Nikolajaus I socialine ir politine vienvaldystės atrama tapo karinė biurokratija. Stokodama veiksmingesnių atsvarų, ši biurokratija torpedavo bet kokią šviesesnę mintį ar reformų bandymą, didindama Rusijos ekonominį ir politinį atotrūkį nuo Vakarų Europos. Pirmtakų imperatorių troškimą ją vytis ir viltis, dėtas į apsišvietusią aristokratiją, pakeitė siekis atsiriboti nuo „pūvančių Vakarų“¹², o Vakarų idealų žlugimas privertė monarchiją ieškoti ideologinio pagrindo, kuriuo 1833 m. tapo oficialiojo tautiškumo ideologija „stačiatikybė, vienvaldystė, tautiškumas“. Jau žvelgiant minėtos ideologijos rakursu požiūris į kitatikius ir kitataučius darësi vienareikšmis.

Nikolajus I atėjo į valdžią, kada vyko graikų nepriklausomybės karas ir buvo paskelbta Graikijos nepriklausomybė, kuri davė stimulą

⁸ S. A. Girnius, Lietuvos katalikai rusų caristinėj priespaudoj, *Aidai*, 1975, Nr. 5, p. 214–215; V. Vardys, Lietuvos Katalikų Bažnyčia ir tautybė XIX amžiuje, *Krikščionybė Lietuvoje*, red. V. Vardys, Čikaga, 1997, p. 220; P. Vaičekonis, *Katalikų dvasininkijos juridinė padėtis XIX a. Lietuvoje*, Vilnius, 1999, p. 12.

⁹ 1811 m. birželio 25 d. bendras ministerijų išteigimo manifestas, PSZ, I, t. 31, Nr. 24686.

¹⁰ 1798 m. lapkričio 3 d. Romos katalikų tikybos bažnyčių ir vienuolynų Rusijos imperijoje reglamentas, ten pat, t. 25, Nr. 18734.

¹¹ Tai yra paliudijęs ir M. Valančius (M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 285).

¹² П. Черкасов, Д. Чернышевский, *История императорской России от Петра Великого до Николая II*, Москва, 1994, p. 289–290.

1830–1832 m. revoliucijoms Europoje. Graikų kova įtvirtino Europos visuomenės nuostatas, kad kiekvienos tautos laisvė, kaip tarptautinės teisės subjektas, yra neatimama žmonių teisė. 1830 m. Prancūzijos, Belgijos įvykiai paskatino kitų tautų, tarp jų ir lenkų, politinės neprieklausomybės ar bent didesnės autonomijos viltis. 1830–1831 m. sukilimą Lenkijoje ir Lietuvoje parėmė tvirčiausia lenkybės atrama Lietuvoje Katalikų bažnyčia.

Po 1830–1831 m. sukilimo, kuriamė Lietuvos ir Lenkijos visuomenė atvirai pademonstravo savo valstybingumo atkūrimo sieki, didžiausių Vakarų gubernijų administracijos rūpesčiu tapo „lenkų klaušimas“ – Lenkijos ir Lietuvos bajorijos puoselėjamos bendro valstybingumo idėjos numarinimas. Skirtingai nei Lenkijos Karalystėje, kur po sukilimo palengva vyko jos politinės ir tautinės autonomijos naikinimas¹³, buvusiose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse pradėta vykdyti „lenkų pradų naikinimo“ politika, kurios pagrindinis tikslas buvo suardyti socialinę ir sociokultūrinę išsvadavimo judėjimo bazę, depolonizuoti kraštą ir paspartinti jo integraciją į Rusiją¹⁴.

Nacionalinės politikos Lietuvoje specifika tapo etnopolitinės lenkybės silpninimas ir politinio rusinimo stiprinimas, rusų kultūros ir religijos skleidimas. 1832 m. buvo uždarytas Vilniaus universitetas – europinio lygio kultūros ir mokslo, taip pat lenkybės židinys. Į valstybines įstaigas, mokyklas buvo įvesta rusų kalba, išsiplėtė stačiatykės propaganda. Ypač žalingi buvo valdinėse mokyklose jau nuomenei skiepijami oficialūs krašto gyventojų religinės ir kultūrinės asimiliacijos istorinio teisingumo teiginiai, apie 1839 m. suformuluoti Juozapo Senkovskio (*Sękowski*) ir Nikolajaus Ustrialovo darbuose. Pradėta skelbti, kad vadinamoji Vakarų Rusija buvusi nuo amžių grynai rusiškas kraštas, LDK vyrauęs rusiškas gaivalas,

¹³ A. Pankowicz, Ruchy narodowe, rewolucje i prądy polityczne w Europie 1815–1846, P. Natanek, A. Pankowicz, J. Urban, *Tło polityczne dziejów Kościoła Katolickiego w Europie Środkowej 1815–1914. Szkice Historyczne*, Kraków, 2001, s. 34.

¹⁴ E. Aleksandravičius, A. Kulakauskas, *Carų valdžioje*, p. 71.

todėl lenkų pretenzijos į tas žemes esančios nepagrįstos¹⁵. Tuo remiantis imta naikinti senąsias Abiejų Tautų Respublikos tradicijas, Rusijai atitekusios buvusios LDK žemės („nuo Lenkijos prijungtios gubernijos“) nuo XIX a. 4-ojo dešimtmečio vis dažniau oficialiai vadinamos Vakarų Rusija, Vakarų kraštu, Vakarų gubernijomis, Vakarų Rusijos kraštu, vėliau atskiro regiono dalys imtos vadinti Pietvakarių kraštu, Šiaurės vakarų kraštu. Pastarasis krašto vardas po 1863 m. sukilimo ištvirtino imperijos oficialiajame ir viešajame gyvenime¹⁶. Siekdamas, kad nebūtų vartojamas Lietuvos, Žemaitijos vardas, Lietuvos Vilniaus ir Lietuvos Gardino gubernijas caras nurodė vadinti tiesiog Vilniaus ir Gardino gubernijomis, 1840 m. rugpjūto 15 d. caro įsaku Žemaičių vyskupija oficialiai pradėta vadinti Telšių vyskupija (pagal apskritį, kurioje vyskupas turėjo savo rezidenciją¹⁷), Žemaičių vyskupijos konsistorija – Telšių konsistorija, Žemaičių vyskupas – Telšių vyskupu, Žemaičių vyskupijos seminarija – Telšių vyskupijos seminarija.¹⁸

Po 1830–1831 m. sukilimo iš esmės pasikeitė carizmo politika Katalikų bažnyčios atžvilgiu, ji pradėta traktuoti kaip politiskai pavojinga. Vyriausioji kitatikių dvasinių reikalų valdyba, kuriai buvo atskaitinga dvasinė kolegija, buvo perduota Vidaus reikalų ministerijos

¹⁵ V. Maciūnas, *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje*, Vilnius, 1997, p. 182–183. Tokio istorijos įvaizdžio supaprastinta variantą gerai atskleidžia S. Mikuckio tezės valdinėms mokykloms skirtai skaitinių knygai. Apie Lietuvos praeitį S. Mikuckis rašė: „Senovėje beveik visa Lietuva buvo ištisas neįžengiamas miškas. Lietuviai gyveno kaimais skurdžiose lūšnose ir buvo pagony. Rusų kunigaikščiai užkariavo Lietuvą ir imdavo nedidelę duoklę, sulig metraščiais – vantomis. Palengva Lietuvoje émė plisti rusų kalba ir krikščionybė. Po mongolų antplūdžio lietuvių kunigaikščiai užvaldė didžiuiles Vakarų Rusijos sritis. Atsirado Lietuvos ir Rusijos kunigaikštystė su senoviniu rusų herbu Vyčiu. Lietuvos ir Rusijos didysis kunigaikštis Jogaila vedė lenkų karalaitę Jadvygą, priémė katalikybę ir pagonis lietuvius įsakė apkrikštysti katalikais. Lietuvos ir Rusijos kunigaikštystės nelaimingos sajungos su Lenkija metais lietuviai atsidūrė baisioje vergovéje. Po Lietuvos ir Rusijos susijungimo rusų valdžia émési priemonių lietuvių liaudies daliai palengvinti“ (S. Mikuckis, „Skaitinių knygos Lietuvos liaudies mokykloms“ tezės, b. d., RNB, f. 377, Nr. 279, l. 1).

¹⁶ Z. Kiaupa, *Lietuvos valstybės istorija*, Vilnius, 2004, p. 152–153, 161.

¹⁷ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 29, 187.

¹⁸ Žr.: A. Katilius, *Seinų seminarijos klерikai, išventinti vyskupo Motiejaus Valančiaus, Žemaičių praeitis*, t. 8, Vilnius, 1998, p. 77–80.

žinion ir pavadinta Kitatikių dvasinių reikalų departamentu¹⁹. Per naujajį departamentą vyko vyskupų susirašinėjimas su popiežiumi²⁰.

Imta silpninti Katalikų bažnyčios įtaką. Pradėta naikinti Bažnyčios vidinės sėrango elementus, riboti ganytojiškos veiklos laisvę, mažinti jos vaidmenį švietime, visuomenės gyvenime. 1832 ir vėlesniais metais buvo uždaryta daug vienuolynų²¹, panaikintos vienuolių mokyklos, 1842 m. – vienuolyno provincijolo pareigybė²². Uždrausta be valdžios leidimo ne tik statyti, bet ir remontuoti bažnyčias, suvaržytas kunigų skyrimas²³, įvesta pamokslų cenzūra²⁴.

1839 m. Nikolajus I panaikino nuo XVI a. egzistavusią Bresto bažnytinę uniją ir su Katalikų bažnyčia per popiežiaus vadovybę susijungusią Unitų bažnyčią (apie 1,5 mln. unitų) prijungė prie Stačiatikių bažnyčios. Dėl to graikų apeigų katalikai patyrė skaudžią religinę prievertą. Katalikų bažnyčios įtakai Lietuvoje ir Baltarusijoje buvo suduotas stiprus smūgis, o kai kurie unitų politikos variantai imti taikyti Romos katalikams.

1842 m. iš Vilniaus į Peterburgą buvo perkelta aukštoji katalikų dvasininkijos rengimo įstaiga Romos katalikų dvasinė akademija²⁵. Nikolajus I laikė ją nepatikima, todėl pavedė tiesiogiai prižiūrėti Mogiliavo arkivyskupui metropolitui. Caro žodžiais, Vilniuje likti akademija negalėjusi, nes turėjės pagrindą būti nepatenkintas kryptimi, kuri

¹⁹ 1832 m. vasario 2 d. caro įsakas Senatui, PSZ, II, t. 7, Nr. 5126.

²⁰ Departamente būdavo sulaikomi vyskupų raštai popiežiu dėl reikalingų leidimų ar dvasinių privilegijų, neperduodami Vatikano atsiuštį dokumentai, ypač jei juose numatyta padidinti vyskupų kompetenciją, neleidžiama skelbtį bulių, enciklikų ir kitų nurodymų. Departamentas taip pat vedė Katalikų bažnyčios kanceliarines bylas, tvirtino kapitulų bei konsistorijų narių ir kunigų skyrimą (J. Wasilewski, *Arcybiskupi i administratorowie archidiecezji mohylowskiej*, Pińsk, 1930, s. 26–27).

²¹ L. Truska, *Bažnytinė žemėvalda Lietuvos feodalizmo epochoje* (XVIII a. 2-oje – XIX a. 1-oje pusėje), Vilnius, 1988, p. 39–40.

²² M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 189, 191.

²³ 1844 m. gruodžio 20 d. potvarkiu nurodyta I ir II klasės klebonijų klebonais, visų mokymo institucijų religijos mokytojais ir i visus dvasinius postus sostinėse skirti tik asmenis, baigusius Romos katalikų dvasinę akademiją (Žr.: M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 369).

²⁴ P. Vaičekonis, min. veik., p. 10–11.

²⁵ Akademija buvo įkurta 1833 m., uždarius Vilniaus universitetą, prie jo veikusios Vilniaus vyriausiosios seminarijos pagrindu.

jai buvo duota, jos tendencija buvusi kenksminga²⁶. Romos katalikų dvasinės akademijos Peterburge jurisdikcijai Nikolajus I pajungė vienas katalikiškas seminarijas.

Nors nuolat stiprėjo carizmo spaudimas, bet Katalikų bažnyčia tebebuvo didžiulė jėga. Jos turtai atrodė išpūdingai, o bendrosios Lietuvos katalikų dvasininkijos pajamos XIX a. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje buvo maždaug tokios pačios, kaip ir XVIII a. 9-ajame dešimtmečyje²⁷. Dvarai ir piniginiai kapitalai, kuriais disponavo Katalikų bažnyčia, laidavo jos ekonominį savarankiškumą, kėlė prestižą, o tai neatitiko rusų valdžios interesų. Tad 1841 m. gruodžio 25 d. caro įsaku²⁸ ir 1842 m. sausio 15 d. įsaku buvo užsimota į ekonominį Katalikų bažnyčios pamatą – buvo nusavintos aukštų dvasininkų – vyskupų, sufraganų, infulatų ir kitų panašaus rango asmenų, taip pat kapitulų, katedrų, kunigų seminarijų ir vienuolynų žemų valdos ir piniginiai kapitalai, o 1843 m. gegužės 10 d. įsaku – parapinių bažnyčių žemų valdos ir kapitalai (bažnyčiai ir jos tarnautojams palikta tik po 33 dešimtines žemės)²⁹. Katalikų, kaip ir stačiatikių, dvasininkai padaryti valstybės išlaikomais valdininkais, jiems nustatytos algos sudarė apie ketvirtadalį iki tol gautų pajamų.

Toliau einant dvasininkijos valstybinio priklausomumo stiprino linkme, imtasi reformuoti katalikų kunigų rengimo sistemą. 1844 m. balandžio 11 d. rusų valdžia panaikino vienuolių seminarijas – naujokynus³⁰. 1843 m. lapkričio 19 d. imperatorius patvirtino naujus Romos katalikų dvasinių seminarijų įstatus³¹, pagal kuriuos nuo 1844 m. sausio 1 d. buvo numatyta reformuoti vyskupijų seminarijas. Šios seminarijos, rengusios diecezinę dvasininkiją, iš vienuolių žinios buvo perduotos dieceziniams kunigams. Naujieji įstatai stipriai

²⁶ Caro kalba Lenkijos Karalystės katalikų vyskupams, 1842 09 04, VNB, Rps. II. 7843, l. 51.

²⁷ L. Truska, min. veik., p. 43–44.

²⁸ PSZ, II, t. 16, Nr. 15133.

²⁹ Žr.: L. Truska, min. veik., p. 49–50; E. Aleksandravičius, A. Kulakauskas, *Carų valdžioje*, p. 76; M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 143, 147, 315, 317.

³⁰ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 277, 279.

³¹ Rusijos imperijos Romos katalikų vyskupijų seminarijų įstatai, 1843 11 19, RVIA, f. 821, ap. 125, b. 468, l. 1–8.

sumažino jų autonomiją, padidino subordinaciją civilinei valdžiai, sustiprino rusų kalbos bei rusiškos ideologijos pozicijas. Teologinių dalykų profesoriais galėjo būti tik baigusieji Romos katalikų dvasinę akademiją. Teologinių kursų dėstymui buvo patvirtinti jozefinistiniai vadovėliai, kuriuose teisintas pasaulietinės valdžios kišimasis į Bažnyčios reikalus ir Bažnyčios pajungimas valstybės tarnybai. Iš mokymo planų numatyta pašalinti kanonų teisę. Įvesti neteologiniai dalykai – rusų literatūra, Rusijos istorija, kuriuos turėjo dėstyti pasauliečiai mokytojai.

Seminarijos tapo valdomos seminarijos valdybos, kurią sudarė rektorius, inspektorius, ekonomas ir du mokytojai pasauliečiai. Valdybos darbas ir raštvedyba turėjo vykti rusų kalba. Seminarijos gaudavo nurodymus iš Romos katalikų dvasinės akademijos, pateikdavo jai raportus apie savo veiklą, taip pat pagal specialias formas skubius žiniaraščius Vidaus reikalų ministerijos Kitatikių dvasinių reikalų departamento. Vidaus reikalų ministriui pasiūlius, seminarių rektorius skirdavo ir atleisdavo Romos katalikų dvasinė kolegija. Kolegijai pristatytas seminarių inspektorų kandidatūras tvirtindavo vidaus reikalų ministras, ekonomus, akademijos valdybai pristačius, – dvasinė kolegija, o valdybos narius pasauliečius mokytojus skirdavo vidaus reikalų ministras. Savo parinktus teologinių dalykų profesorius seminarijų vadovybė per akademijos valdybą privalėjo pristatyti vidaus reikalų ministriui tvirtinti. Net seminarių bibliotekininkus iš profesorių tarpo tvirtindavo akademijos valdyba. Taigi seminarijos nors pagal išstatus paliktos tiesiogiai vyskupams prižiūrėti, iš tiesų buvo atskaitingos vidaus reikalų ministriui ir jo ministerijos Kitatikių dvasinių reikalų departamento, Romos katalikų dvasinei kolegijai ir Romos katalikų dvasinei akademijai.

Įstatuose nustatyta, kad teologinių dalykų dėstymo kalba turėjo būti lotynų kalba, neteologinių dalykų dėstymo kalba nurodyta rusų kalba – taip iš seminarijų siekta stumti lenkų kalbą. Tačiau liepta mokyti klierikus skelbti Dievo žodį vietinėmis vyskupijų kalbomis ir dialektais. Tokiu nurodymu norėta užkirsti kelią valstietijos polonizacijai ir lenkų įtakai, antra vertus, homiletikoje lenkų kalba gavo tokį patį statusą, kaip ir lietuvių, latvių, baltarusių kalbos. Leista priimti į seminarijas asmenis, baigusius ne mažiau kaip 4 gimnazijos klasės.

Į sunkią Katalikų bažnyčios padėtį priverstas sureaguoti, po piežius Grigalius XVI 1842 m. paskelbė Romoje caro valdžios nutarimus ir oficialius raštus, išleistus prieš Katalikų bažnyčią, kurie Vakarų Europai pademonstravo rusų politikos veidą. Tai privertė Rusiją ieškoti būdų gerinti savo įvaizdį Vakarų visuomenės akyse ir atstatyti po Unitų bažnyčios prijungimo smarkiai pašlijusius santiukius su Apaštalų Sostu. Buvo pradėtos rusų valdžios derybos su Vatikanu dėl Katalikų bažnyčios reikalų, o 1847 m. liepos 22 d. (n. st. – rugpjūčio 3 d.) pasirašytas Rusijos imperijos konkordatas su Roma³².

Konkordatas nustatė Katalikų bažnyčios ir Rusijos valstybės santiukius. Jis rėmėsi esama padėtimi, todėl suteikė rusų valdžiai teisę derinti su popiežiumi vyskupų ir vyskupų sufraganų paskyrimus, vyskupus turėjo kanoniškai tvirtinti popiežius.

Konkordatas apibrėžė vyskupijų statusą, ribas ir vyskupų bei konsistorijų kompetenciją. Buvo įteisinta Mogiliavo arkivyskupija³³, penkios senosios vyskupijos: Vilniaus, Telšių (Žemaičių), Minsko, Lucko-Žitomiro, Kameneco ir nauja Chersono (vėliau pavadinta Tiraspolio) vyskupija³⁴. Žemaičių vyskupijai priskirta Kuršo gubernija, taigi į jos dispoziciją grido 1798 m. Vilniaus vyskupijai atitekės Kuršas.

Remiantis 1842 m. gruodžio 18 d. caro įsaku, 1843 m. liepos 1 d. iš 7 Vilniaus gubernijos apskričių (Kauno, Panevėžio, Raseinių, Šiaulių, Telšių, Ukmergės, Zarasų (Novoaleksandrovsко)) buvo sudaryta Kauno gubernija³⁵, todėl konkordatas Žemaičių vyskupijos ribas priderino prie Kauno ir Kuršo gubernijų ribų. 1849 m. pa-

³² Konkordato tekstas paskelbtas: *Акты и грамоты о устройстве и управлении Римско-католической церкви в Империи Российской и Царстве Польском*, В Типографии Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1849, с. 193–207.

³³ Arkivyskupija priklausė 1798 m. įkurtai Mogiliavo metropolijai, i pastarają įėjo ir Minsko, Kameneco, Lucko, Vilniaus, Žemaičių vyskupijos.

³⁴ I Mogiliavo arkivyskupiją įėjo Didžioji Suomijos Kunigaikštystė bei visos imperijos žemės, kurios neįėjo į toliau išvardytų vyskupijų sudėtį. Vilniaus vyskupija apėmė Vilniaus ir Gardino gubernijas, Žemaičių – Kauno ir Kuršo gubernijas, Minsko – Minsko guberniją, Lucko-Žitomiro – Kijevo ir Voluinės gubernijas, Kameneco – Podolės guberniją, Chersono – Besarabijos sritį, Chersono, Saratovo, Jekaterinoslavio, Tauridės, Astrachanės gubernijas ir Užkaukazę.

³⁵ Памятная книжка Kovенской губернии на 1853 год, ч. II, Kovno, 1853, c. 69–70; M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 55, 181–185.

baigoje prie Žemaičių vyskupijos (kurią iki tol sudarė 11 dekanatų: Alsėdžių, Batakių, Joniškio, Krakių, Rietavo, Skuodo, Šeduvos, Šiluvos, Varnių, Veliuonos, Viešnių³⁶) iš Vilniaus vyskupijos buvo prijungti 8 dekanatai: Kauno (jam papildomai priskirta Rumšiškių parapija iš Jiezno dekanato), Obelių, Panevėžio, Ukmergės, Utenos, Zarasų, Kuršo bei Žiemgalos. Taip buvo panaikintos istoriškai susiklosčiusios Žemaičių vyskupijos ribos, maždaug atitinkusios Žemaitijos Kunigaikštystės teritoriją.

Konkordatas pagal bažnytinės teisės kanonus įvardijo vyskupus vyskupijose kaip vienintelius bažnytinių reikalų administratorius ir teisejus, pavaldžius tik popiežiui, o konsistorijai buvo paliktas patariamasis balsas. Vyskupams sugrąžinta teisė skirti seminarijų rektorius, inspektorius, profesorius ir mokytojus, tačiau dėl kandidatų reikėjo gauti vyriausybės sutikimą. Visas mokymo personalas turėjo būti Romos katalikų tikėjimo, vyskupai – sudaryti seminarijų mokymo programas.

1848 m. liepos 3 d. slapoje konsistorijoje popiežius išvardijo dešimt svarbiausių Katalikų bažnyčios problemų, kurias dar reikėjo išspręsti su rusų valdžia. Tai tiesioginės vyskupų ir tikinčiųjų komunikacijos su Apaštalų Sostu atstatymas; neteisėtai nusavintų bažnytinį dvarų ir kapitalų grąžinimas; valdžios skiriamų pasauliečių konsistorijų sekretorių pareigybės panaikinimas; draudimo kunigams laiminti mišrias santuokas atšaukimas; suteikimas bažnytiniam teismui laisvę spręsti vedybų reikalus; apribojimų stoti į vienuolių ordinus ar iš jų išstoti panaikinimas; draudimo vienuolijoms turėti katalikiškas mokyklas panaikinimas; provincijolų sugrąžinimas; draudimo atversti į katalikybę panaikinimas; unitų persekojimo panaikinimas³⁷. Tačiau konkordatas, kad ir priimtas su išlygomis, valdžios netenkino, todėl niekada nebuvo laikomas Rusijos įstatymų dalimi³⁸. Vidaus politika Katalikų bažnyčios atžvilgiu mažai pasikeitė, vyskupų teisių

³⁶ A. Prašmantaitė, *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*, Vilnius, 2000, p. 103–105.

³⁷ J. Wasilewski, min. veik., p. 47–48.

³⁸ Tik Aleksandras II, valdymo pradžioje vykdės švelnesnę politiką, 1856 m. įkūrė ypatingąjį komitetą, kuris turėjo apsvarstyti popiežiaus pareiškimus dėl Katali-

tvarkyti seminarijų reikalus nebuvo paisoma, toliau buvo stiprinama rusų kultūros ir ideologijos invazija į katalikų dvasininkiją. Šios invazijos mastą ir tikslą, taip pat nepagarbą Bažnyčios kanonams ir konkordato susitarimams akivaizdžiai rodė 1852–1856 m. Žemaičių seminarijos konfliktas su rusų administracija dėl rusiškų dalykų dėstymo.

RUSŲ KULTŪROS IR IDEOLOGIJOS SKVERBIMASIS

Įtvirtinti rusų kultūrą bei ideologiją katalikiškose seminarijose kaip priemonę prolenkiškam auklėjimui silpninti rusų valdžia pradėjo po 1830–1831 m. sukilio, stipréjant „lenkų pradų naikinimo“ politikai. Pradžioje tokios pastangos nebuvo šiurkščios: tenkintasi rusų kalbos kaip dalyko įvedimu seminarijose, be to, rusų kalbą leista dėstyti teologijos profesoriams arba pasauliečiams katalikams³⁹.

Padėtis iš esmės pasikeitė 1844 m., prasidėjus katalikiškų seminarijų reformai. Tuo metu, be rusų kalbos, į seminarijas įvesti rusų literatūros dalykai buvo priemonė skleisti dvasininkijoje rusų kultūrą, o „ustrialoviška“ Rusijos istorija davė galimybę formuoti lojalias imperijai klерikų pažiūras. Panašių tikslų siekė ir dar viena nauja disciplina – valstybės nutarimai (*государственные постановления*), mokymo planuose atsiradę po įstatų paskelbimo ir siekė išstumti kanonų teisę. Jie turėjo supažindinti klérikus su Katalikų bažnyčiai ir dvasininkijai skirtais Rusijos imperijos įstatymais, potvarkiais, o ideologiš-

kų bažnyčios suvaržymu Rusijoje. Komitetas nutarė baigti igyvendinti visus 1847 m. konkordato nutarimus, pateikti popiežiui kandidatų sąrašą į vakuojančias vyskupų vietas, padidinti etatinį vienuolynų skaičių iki 50, leisti katalikų dvasinei vadovybei statyti parapines ir filijines bažnyčias vietoj apgriuvusių ir sunaikintų, padidinti pagalbinį katalikų dvasininkijos kapitalą iki 790 tūkst. rb. Po 1863 m. sukilio popiežiui Pijui IX viešai pasisakius prieš katalikų persekcionimą Lietuvoje ir Lenkijoje, 1866 m. lapkričio 22 d. konkordatas buvo nutrauktas (A. Белецкий, Предисловие к 1 тому сборника документов Муравьевского Музея, Сборник документов музея графа М. Н. Муравьева, Вильна, 1906, с. VIII; R. Vébra, *Lietuvos katalikų dvasininkija ir visuomeninis judėjimas*, Vilnius, 1968, p. 23–24; A. Alekna, *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, Kaunas, 1936, p. 139).

³⁹ J. Stakauskas, Pastangos sustiprinti rusiškuosius dalykus, p. 43.

kai – įteigtį klierikams, kad Stačiatikių bažnyčia, kaip pagrindinė valstybės Bažnyčia, yra pranašesnė už kitas Bažnyčias.

Žemaičių vyskupijos seminarijoje išstatū numatytos rusiškos disciplinos atsirado ne iš karto. Vyskupijos valdytojas Simonas Mykolas Giedraitis (*Giedroyć*) neskubėjo pradėti reformos, pageidaudamas, kad nebūtų ribojama vyskupo įtaka skiriant rektorių ir profesorius, padidintas valdžios finansuojamų klierikų skaičius ir nepaisoma stojančiųjų gimnazijos 4 klasių cenzo⁴⁰. Delsė ir nuo 1844 m. Žemaičių vyskupiją pradėjęs valdyti J. K. Gintila, tad Žemaičių vyskupijos seminarijos mokymo pertvarka pagal išstatus prasidėjo tik 1845 m. rudenį, įsakius vidaus reikalų ministrui.

Rusiškos disciplinos nebuvo dėstyotos iki 1849 m. rudens, kol imperatorius nepaskyrė specialaus rusų kalbos ir istorijos mokytojo⁴¹. Valstybės nutarimus drauge su kanonų teise⁴² rusų administracija leido dėstyti seminarijos profesoriui nuo 1848 m. sausio mén.⁴³ Tuo metu buvo pasirašytas Rusijos imperijos konkordatas su Vatikanu. Konkordatas paskelbė, kad katalikiškose seminarijose ir teologinius, ir neteologinius dalykus privalo dėstyti katalikų dvasininkai, blogiausiu atveju neteologinius dalykus – bent jau katalikų tikėjimo pasauliečiai.

⁴⁰ Simono Mykolo Giedraičio raštą Nr. 1425 vidaus reikalų ministrui, 1843 12 18, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 15, l. 322–324.

⁴¹ Paprastai rusų kalbos ir istorijos mokytojais i seminarijas būdavo skiriama vietinių gimnazijų mokytojai, o kadangi Varniuose gimnazijos nebuvo, teko palaukti.

⁴² Kanonų teisė Rusijos valdžios buvo pripažinta tik tiek, kiek ji nepriėštaravo bendriesiems valstybės išstatymams, imperinės valdžios teisėms ir pirmenybėms bei Stačiatikių bažnyčios hegemonijai. Kadangi iš katalikų dvasininkijos buvo sunku laukti tokio kanonų teisės dėstymo, išstatuse buvo nutarta geriau iš viso jos atsisakyti. Tačiau katalikų vyskupams pasipriešinus, kanonų teisė buvo leista dėstyti drauge su valstybės nutarimų kursu. Antai Vilniaus vyskupijos valdytojas J. Civinskis (*Cywiński*) naujus seminarių išstatus pripažino tik po metų, 1845 m. sausio 31 d., kada i Vilniaus vyskupijos seminarijos mokymo programą buvo įtraukta kanonų teisė. Žr. *Biskupstwo Wilejskie*, opracował J. Kurczewski, Wilno, 1912, s. 339.

⁴³ Žemaičių vyskupijos seminarijos (toliau – ŽVS) valdybos posėdžio protokolas, 1848 01 24, *NB*, f. 90–41, l. 6–7. Dėstytojas privalėjo įtraukti i kursą ne tik jau esamus, bet ir būsimus vyriausybės, Romos katalikų dvasinės kolegijos ir vyskupijos vadovybės potvarkius, kurie lies vyskupijos bendrają tvarką ir struktūrą, vyskupijos valdymą bei naujai nustatytas dvasininkijos prievoles.

Į rusų valdžios prašymus leisti seminarijose dėstyti rusų kalbą pasaukiečiams stačiatikiams popiežiaus kabinetas griežtai atsakė, jog

„Bažnyčia niekados nesutiks, kad bet kuris dvasinio mokymo dalykas galėtų būti dėstomas kito tikėjimo asmens, nes netgi dėstant kalbas lengva įterpti mintis, priešingas auklėtinui tikėjimui. Be to, vyskupijos yra tokios didelės, kad vyskupai lengvai gali rasti dėstytojų jeigu ne dvasininkų, tai bent jau Romos katalikų tikėjimo. Tačiau jeigu tarsime, kad esant kokioms nors ypatingoms aplinkybėms tai padaryti būtų sunku, kur kas geriau būtų iš viso nedėstyti kokio nors antraeilio dalyko arba pavesti jį profesoriui, turinčiam kitą katedrą, negu daryti išimtį iš šios teisingsos ir būtinės taisyklos“⁴⁴.

Tuo pasinaudodama Žemaičių vyskupijos ir seminarijos vadovybė bandė išsirūpinti iš rusų valdžios bent katalikų tikėjimo rusiškų dalykų dėstytoją. 1849 m. balandžio 30 d. seminarijos rektorius M. Valančius J. K. Gintilai rašė:

„Mīslė, kas bus įkurdintas seminarijoje kaip rusų kalbos mokytojas, man labai rūpi. Rašiau š[viesiausijam] vyskupui Holovinskiui prašydamas, kad tas pareigas pavestų š[viesiajam] kun[igui] Praniauskui; atsakymo neturiu, matyt, projektui pasipriešinta [Vidaus reikalų] ministerijoje. Neaišku, koks buvo ministro atsiliepimas [Baltarusijos švietimo apygardos]⁴⁵ globėjui Vilniuje. Jeigu negalima turėti kunigo, norėčiau turėti ramų kataliką, nors ir civilį. Dėl to rašiau [Baltarusijos švietimo apygardos] globėjui Gruberiui, su kuriuo gerai sutariu, rekomendavau jam jaunajį Voinovičių, Maskvos universiteto studentą, rusų kalbos profesorių [mokytoją]. – I. Š.] Raseiniuose. Tai mano mokinys, ramus, gabus, būtų naudingas išstaigai. Žiūrėsim, kokius rezultatus duos ši instancija. O gal ir Šviesiausiasis Ponas dėl ko nors pakalbėjo? Žinodamas apie geriausias Šviesiausiojo Pono intencijas seminarijos išstaigai, laikiau reikalinga apie tai pranešti“⁴⁶.

⁴⁴ А. Попов, Сношения России с Римом с 1845 по 1850 г., Журнал Министерства народного просвещения, 1870, июль, с. 33–34.

⁴⁵ Vilniaus švietimo apygarda, 1830 m. apėmusi Vilniaus, Gardino gubernijas ir Balstogės sritį, po 1831 m. buvo panaikinta ir perduota Baltarusijos švietimo apygardai (1836 m. pastarosios centras iš Vitebsko persikėlė į Vilniu). Atkurtą 1850 m., tuomet jai priskirtos Vilniaus, Kauno, Gardino ir Minsko gubernijos.

⁴⁶ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 7/44 Jonui Krizostomui Gintilai, 1849 04 30, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 48, l. 321.

Deja, šios M. Valančiaus pastangos nedavė rezultatų. Vatikano nuostata dėl pasauliečių stačiatikių buvimo seminarijose ir dėl antraeiliais dalykais pavadintų rusiškų dalykų buvo labai neparanki rusų valdžiai. Tad laužydama konkordatą ir nepaisydamas popiežiaus nuomonės, rusų administraciją šiemis dalykams dėstyti į seminarijas savavališkai émė skirti pasauliečius rusus stačiatikius. 1851 m. kovo 27 d. caro nurodymu Vilniaus generalgubernatorui rusiškų dalykų dėstytojais seminarijose galėjo būti skiriami tik ne vietinės kilmės, patyrę, itin patikimi ir specialiai tam parinkti mokytojai⁴⁷. Be to, buvo pabréžiama, kad rusiški dalykai seminarijose nėra antraeiliai, priešingai, pirmaeiliai. Tokią nuostatą atspindėjo ir rusų literatūros bei istorijos mokytojų atlyginimas, kuris pagal išstatus seminarijoje buvo numatas 250 sidabro rb per metus, tuo tarpu kiti profesoriai už savo dalyką galėjo gauti nuo 100 iki 175 sidabro rb per metus. Faktiškai seminarijose rusų algos buvo dukart didesnės, nes jiems mokédavo po 250 rb atskirai už rusų kalbos ir literatūros ir už Rusijos istorijos paskaitas.

Nors pastangu lenkų kalbai stumti iš seminarijų valdžia išdėjo nemažai, viltys nedaug pasiteisino. Rusų kalba ir toliau čia laikyta svetima kalba, o seminarijų vidaus kalba praktiškai liko lenkų: ja kalbėdavo ir vadovybė su klierikais, ir klierikai tarp savęs. Teologinių dalykų paskaitos, net ir lotyniškos, iš pradžių seminaristams sunkiai įkandamos, buvo skaitomos lenkiškai: klierikai tiktais kaldavo lotynišką vadovelių tekstą, o aiškinama jiems būdavo lenkų kalba.

Tiesa, seminarijos vadovybė neneigė tam tikrų rusų kalbos žinių dvasininkijai būtinybės, esant Rusijos imperijos sudėtyje. Tačiau šią būtinybę, priešingai valdžios lūkesčiams, suprato kaip elementaru rusų kalbos ir rašybos mokėjimą. Rusiškų dalykų padėtį seminarijose rusų administracija, kad ir norėdama, sunkiai pajégė kontroliuoti. Seminarijos buvo uždaros institucijos, kurių vidinis gyvenimas ir veikla nei visuomenei, nei valdžios atstovams nebuvo prieinami.

Antra vertus, rusiškų dalykų mokytojai patys menkai reiškėsi kaip rusų kultūros nešėjai. Jau vien dėl savo tautybės ir tikėjimo

⁴⁷ Vilniaus švietimo apygardos globėjo raštas Nr. 1235 Vilniaus generalgubernatorui, 1856 07 14, ten pat, f. 378, PS, 1854 m., b. 107, l. 57–58; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 424 vidaus reikalų ministrui, 1856 07 18, ten pat, l. 60.

svetimumo katalikiškoje lenkiškoje ir lietuviškoje, o dar ir žydiškoje Varnių aplinkoje jie turėjo jaustis esą svetimkūniai. Be to, nei vyskupas, nei seminarijos vadovybė nelaikė jų tuo, kuo jie patys save laikė, t. y. labiau nei kiti privilegijuotais, gerbtiniais bei globotinais, labiau proteguotiniais pagrindinių seminarijos disciplinų dėstytojais, atkakliai vadindami juos tiesiog mokytojais, nors rubricelėse ir išrašydavo kaip profesorius. Nesuprasdami nei lietuvių, nei lenkų kalbos, o kartu ir vienos žmonių godų bei rūpesčių, jie sunkiai galėjo bendrauti su aplinkiniais, juo labiau – turėti jiems ištakos. Apie rusiškos dvasios sklaidą iš viso netenka kalbėti, nes vienos gyventojai šios svetimos dvasios atstovus telaikė valdžios šnipukais.

Žemaičių vyskupijos seminarijoje, kaip ir kitose katalikiškose seminarijose, rusiškų dalykų atžvilgiu nuolat vyravo pasyvus prieškumas. Šis prieškumas, kilęs iš bendro Katalikų bažnyčios nusistatymo jai nedraugiškos rusų valdžios atžvilgiu, reikšdavosi tokiomis švelniomis formomis, būdavo pridengtas tokiu padoriu apvalkalu, kad rusams mokytojams nebelikdavo nieko kito, kaip tik susitaikyti su esama padėtimi. Jiems niekas niekada netrukdydavo reikalauti, kad klierikai atidžiau rengtų užduotis iš vadovelių, tačiau jeigu mokytojas būtų, sakykime, bandęs paskirti užklasinių skaitymą žinioms praplėsti, tai jam nebūtų pavykę. Rusiškai knygai, rašė Vilniaus švietimo apygardos valdininkas Aleksejus Beleckis, seminarijose nelengva rasti svingą prieglobstį, labai mažai jų, išskyryus vadovelius, yra seminarijų bibliotekose, be to, iš šių knygų skaitytojus žiūrima ne itin palankiai. Tą patį galima pasakyti ir apie rusų kalbos namų darbus raštu. I tokias užduotis nuolatos bus atsakoma, kad joms trūksta laiko, nėra reikalingos knygos ar ko nors panašaus⁴⁸.

Rusiškų dalykų padėtimi katalikiškose seminarijose rusų valdžia rimtais susirūpino, kai 1852 m. Varniuose įsiplieskė seminarijos konfliktas su rusų mokytojais Fiodoru Klevenšku ir Piotru Feoktistovu. Jis plačiai nuskambėjo, pasiekė rusų administracijos viršunes ir turėjo nemaloniu pasekmių ne tik Žemaičių, bet ir kitų katalikiškų

⁴⁸ [А. Белецкий], Римско-католические епархиальные семинарии: Виленская и Тельшевская, Вильна, 1887, с. 26–28.

seminarijų rimčiai. Šis susidūrimas oficialiojoje Rusijos imperijos spaudoje ir XIX a. pabaigoje buvo pateikiamas kaip katalikiškų seminarijų antirusiško nusistatymo pavyzdys, o jiems ideologiškai priešingos pu- sės vadinamas rusifikacinių pastangų išraiška. Neabejotina tik tai, kad konfliktas akivaizdžiai išryškino tikruosius politinius seminarijų reformos tikslus ir suteikė galimybę pajusti slogą Nikolajaus I laiką, kada, rusų istoriko Vasilijaus Kliučevskio žodžiais, Rusiją valdė ne aristokratija ir ne demokratija, bet biurokratija, o sekimas, kontrolė, šnipų voratinkliai raizgė ne tik valdžios institucijas, bet ir visuomenę.

Konfliktas Varniuose. Fiodoras Klevenskis. Skundas. 1849 m. rugpjūčio 18 d. imperatoriaus įsakymu Žemaičių vyskupijos seminarijos rusų kalbos ir istorijos mokytoju buvo paskirtas titulinis patarėjas F. Klevenskis, Charkovo universitetą baigęs 34 metų jaunesniojo karininko sūnus, mokytojavęs Mozyriuje, Balstogėje, Gardine, Voroneže⁴⁹. Seminarijos istorijoje F. Klevenskio vaidmuo greičiausiai būtų likęs nepastebėtas, jeigu po trejų dėstytojavimo Varniuose metų, 1852 m. birželio 30 d., jis nebūtų nusiuntęs Vidaus reikalų ministerijai savo ranka rašyto 15 puslapių skundo, kuriame išvardijo visus seminarijos vadovybės jam daromus trukdymus ir skriaudas⁵⁰.

Pirmiausia F. Klevenskis skundėsi, kad du kartus – pradėjęs eiti pareigas ir pakeltas į kolegijos asesoriaus rangą – jis buvo prisaikdintas, iš pradžių 1849 m. pagal rektorius M. Valančiaus žodinį nurodymą seminarijos valdyboje paties M. Valančiaus, antrąkart – 1851 m. rektorius Aleksandro Beresnevicius (*Bereśniewicz*) paliepi mu Žemaičių konsistorijoje ne pagal stačiatikių, kuriems priklausė, o pagal Romos katalikų apeigas. Be to, seminarijos rektorius metus piktybiškai vilkino antrosios priesaikos dieną, ir prisaikdinimas įvyko tik F. Klevenskiui primygintai prašant.

Antra, F. Klevenskis reiškė nepasitenkinimą, jog vyskupas M. Valančius, kuriam tiesiogiai pagal įstatus buvo pavaldži seminarij-

⁴⁹ ŽVS valdybos posėdžio protokolai: 1849 09 03, 27, *NB*, f. 90–42, l. 46–47, 56; F. Klevenskio formuliarinis aprašas, 1850, *RVIA*, f. 822, ap. 2, b. 11793, l. 21–23; ŽVS valdybos posėdžio protokolai: 1850 09 02, 1849 09 27, *NB*, f. 90–44, l. 43–44; f. 90–42, l. 55–56.

⁵⁰ Fiodoro Klevenskio skundas Vidaus reikalų ministerijos valdytojui, 1852 06 30, *RVIA*, f. 821, ap. 125. b. 425, 1. 1–8.

ja, praėjus 8 mėnesiams nuo dėstytojo darbo pradžios savavališkai pašalino jį iš seminarijos valdybos. Tokį sprendimą seminarijos rektorius F. Klevenskiui aiškinės, esą jis, F. Klevenskis, i valdybą buvęs įtrauktas per klaidą, neteisingai išsiaiškinus išstatus.

Trečia, anot F. Klevenskio, rusų kalbai ir istorijai, kurių programa labai plati, dėstyti seminarijoje nesudaroma galimybę – trūksta mokymo literatūros ir priemonių. Dėl to per rusų kalbos pamokas mokoma tik skaityti ir rašyti, o iš istorijos nėra reikiamos pažangos. Neatsižvelgiama į F. Klevenskio prašymus nupirkti mokymo priemonių, neskiriama tam lėšų.

Ketvirta, F. Klevenskis skundėsi, kad jam, kaip mokytojui su gimnazijų mokytojo teisėmis, priklausas butas seminarijoje arba but-pinigai (kaip vedusiam – 60 sidabro rb), tačiau seminarijos vadovybė neduoda nei to, nei kito aiškindama, kad butas jam nepriklausas pagal išstatus. F. Klevenskio nuomone, tai daroma iš savanaudiškumo ir todėl, kad F. Klevenskis rusas ir vyriausybės atsiuštasis prieš vyskupo valią, nes šis norėjęs turėti šiose pareigose žemaitį.

Siekdamas savo skundai suteikti svaresnį politinį atspalvį, F. Klevenskis mėgino irodyti, jog Žemaicių vyskupas M. Valančius savo valdžią laikas aukštesne už imperatoriaus valdžią. Citavo M. Valančiaus žodžius, pasakytus klierikams pusmečio egzamino 1852 m. vasario 1 d. metu: „Rusiškai kalbėti reikia mokytis, nes gali tekti kalbėtis su gubernatoriumi, ministru ar net caru. Mokykitės, nes to nori vyriausybė ir aš. Beje, jei valdžia įsakytu jus mokyti ko nors nenaudingo ar nereikalingo, aš nesutikčiau“.

Kad įsivaizduotume realią padėtį, pabandykime įvertinti F. Klevenskio skundo pagrįstumą. Tai, kad atvyksiančiam rusų kalbos ir istorijos mokytojui seminarijoje neprikluso butas, seminarijos valdyba buvo informavusi Baltarusijos švietimo apygardos globėją Everestą Gruberį jau iš anksto, 1849 m. balandį⁵¹.

Vos atvykės, F. Klevenskis iš tiesų jau 1849 m. spalio 8 d. pateikė seminarijos valdybai raportą apie jam reikalingas mokymo

⁵¹ ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1849 04 23, NB, f. 90–42, l. 23–24.

priemones. Seminarijos valdyba dėl papildomų lėšų knygoms kreipėsi į dvasinę akademiją Peterburge, tačiau iš jos gavo neigiamą atsakymą⁵². Turėdama ribotą sumą pinigų, iš savo metinio biudžeto gana brangiai kainuojančius mokytojo poreikius staigiai patenkinti pati vargai galėjo.

Įvykiuose su F. Klevenskio priesaikų apeigomis taip pat sunku įžiūrėti sąmoningą seminarijos piktavališkumą. Jos bylose neišlikę jokių duomenų, kad ir 1849, ir 1851 m. katalikiška priesaikos forma tuomet mokytojų būtų labai užgavusi. Pagrįstesni atrodo F. Klevenskio priekaištai dėl antrosios priesaikos vilkinimo⁵³ ir dėl jo pašalinimo iš valdybos. F. Klevenskis seminarijos valdybos narys buvo nuo savo darbo Varniuose pradžios iki 1850 m. gegužės 20 d. Ir pagal tarnybinės valdybos nuostatus, ir pagal 1843 m. seminarijų įstatus i valdybą ji paskirti ir iš jos atleisti turėjo teisę tik vidaus reikalų ministras. Nusiskundimą F. Klevenskiui to meto seminarijos valdybos posėdžių protokoluose nėra išlikę, tad jo pašalinimas greičiausiai buvo susijęs su naujojo Žemaičių vyskupo pozicija laikytis konkordato nuostatų.

Tyrimas. 1852 m. liepos 17 d. Vidaus reikalų ministerija slaptaame rašte Vilniaus generalgubernatorui Iljai Bibikovui, kuris éjo ir Vilniaus švietimo apygardos globéjo pareigas, pranešé apie F. Klevenskio skunde išdėstytais dalykus, atkreipdama dëmesį i politinę reikalo pusę – M. Valančiaus kreipimasi į klierikus egzaminų sesijos metu ir jo ir seminarijos vadovybés nusistatytm prieš rusų kalbą ir rusus apskritai, taip pat katalikų nepalankumą stačiatikiui F. Klevenskiui⁵⁴. Kadangi katalikiškos seminarijos buvo laikomos politiškai pavojingomis instituciomis, generalgubernatorui buvo pasiūlyta nesukeliančiu įtarimo pretekstu komandiruoti į Varnius patikimą stačiatikį padėčiai ištirti.

Pirmasis seminarijų 1852 m. liepos ar rugpjūčio mén. tikrino Vilniaus cenzūros komiteto pirmininkas Pavelas Kukolnikas, bet jis

⁵² Motiejaus Valančiaus raštas Fiodorui Klevenskiui, 1849 12 10, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 425, 1. 23.

⁵³ ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1856 03 03, *NB*, f. 90–46, 1. 11–12.

⁵⁴ Apie tai žr.: Vidaus reikalų ministerijos valdytojo raštas Nr. 101 Vilniaus generalgubernatorui, 1852 07 17, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 425, 1. 9–10.

per atostogas nei vyskupo, nei seminarijos vadovybės Varniuose nerado. Jo nuomone, F. Klevenskio skundas buvęs išprovokuotas nesutarimų dėl buto⁵⁵. 1852 m. rugpjūti generalgubernatorius pasiuntė į Varnius savo valdybos valdininką ypatingiems pavedimams armijos pulkininką Aleksandrą Čevatį⁵⁶.

Pulkininkas slapta surinko apie F. Klevenskio papasakotus dalykus visą įmanomą informaciją, kuri parodė: 1) svarbiausia priežastis, dėl ko F. Klevenskis norėjo išsikelti iš Varnių, buvusi materialinės sąlygos: blogas, žemomis lubomis, mažais langeliais su prasta krosnių kambarėlis (beje, geresnio skurdžiuose Varniuose sunku būtų buvę rasti), taip pat ypač brangus miestelyje maistas. Tačiau seminarijos valdyba jam buto seminarijoje teisėtai nedavė; 2) rusiškų dalykų mokymo priemonių iš tikro trūksta, bet seminarijos valdyba neįstengianti jų nupirkti už savo lėšas, o kitokių pinigų jai neskiriamą; 3) F. Klevenskio priesaikos forma greičiau buvęs nesusipratimas arba neapsižiūréjimas, o ne piktybiška seminarijos vadovybės veikla.

Gavęs A. Čevačio informaciją, kuri, galima pasakyti, buvo palanki seminarijai, generalgubernatorius suabejojo ir F. Klevenskio parodymais dėl M. Valančiaus elgesio. Rašė, kad vyskupas, kuris buvo protingas žmogus, nepalankumo valdžiai negalėjo reikšti viešai, kaip tvirtina F. Klevenskis. Už savo paaukštinių ir turimų titulų jis turi būti dékingas vien vyriausybei, ir jau tai turėtų laiduoti jo ištikimybę bei dékingumą. Dar pridūrė, kad, pradėjęs valdyti vyskupiją, M. Valančius už apsileidimą ir netinkamą elgesį daug kunigų atleido iš pareigų. Jei M. Valančius ryžtuosi neatsargiai reikšti nepalankius jaunus vyriausybei, tai juo nepatenkinti dvasininkai tučtuoja jį apskusčiai. Kad vyskupo nuotaikos ir ištikimybė valdžiai nekelia abejonių, manęs ir Kauno gubernatorius⁵⁷.

O dėl nepalankių valdžiai pamokslų, apie kuriuos esą sakomus Varnių katedroje A. Čevatį papildomai informavęs F. Klevens-

⁵⁵ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 137.

⁵⁶ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas [Nr. neįskaitomas] Vidaus reikalų ministerijos valdytojui, 1852 09 09, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 425, 1. 11–17.

⁵⁷ Ten pat.

kis, rašė toliau I. Bibikovas, tai remiantis gautais iš įvairių vietų pranešimais yra pagrindas manyti, kad Žemaitijoje kunigai kartais skelbia valdžiai nepalankius teiginius. Kiek tie pranešimai pagrįsti, nuolatos tiria valdininkai ir slaptieji agentai⁵⁸.

Generalgubernatoriaus nuomonė rodė, kad šis aukščiausiosios valdžios atstovas politinių dalykų nebuvo linkęs sieti su byla ir manė joje esant priežastis, susijusias su rusiškų dalykų dėstymu. Tai praktiškai buvo vyskupo išteisinimas.

Vidaus reikalų ministras Dmitrijus Bibikovas pritarė broliui generalgubernatoriu⁵⁹. I Varnius egzaminuoti klierikų, kaip jie moka rusiškus dalykus, dar vienu slaptu (1852 m. gruodžio 26 d. Nr. 1910) generalgubernatoriaus nurodymu tuoj po Kalėdų atostogų buvo pašiustas Vilniaus švietimo apygardos valdinių mokyklų inspektorius valstybės patarėjas Aleksandras Orlovas.

A. Orlovui dėl rusiškų disciplinų padėties privalėjo pasiaiškinti ir F. Klevenskis, ir A. Beresnevičius. F. Klevenskis apkaltino A. Beresnevičių tyčia nusistačius prieš rusiškus dalykus. Rašė, kad, 1850 m. balandžio mén. jam tapus seminarijos rektoriumi, kone visos rusų kalbos chrestomatijos dingo – buvo neribotam laikui atiduotos per-rišti. Rusų kalbos dėstymas, dėl vadovėlių trūkumo ir taip silpnas, dar susilpnėjo, kai seminarija pradėjo priimti ir išleisti klierikus be rusų kalbos ir istorijos egzamino. 1851 m. sausį rektorius ir vyskupas liepė F. Klevenskiui visai nutraukti rusų kalbos dėstymą III ir IV kursui ir dėstyti tik I ir II kursui – pirmiausia skaitymą ir rašymą⁶⁰.

A. Beresnevičius visiškai kitaip nušvietė padėtį⁶¹. Pažymėjo paties F. Klevenskio aplaidumą atliekant savo pareigas. Matė labai mažą klierikų pažangą per jo paskaitas dėl to, kad, dėstydamas rusų kalbos

⁵⁸ Ką M. Valančius kalba per pamokslus, Vilniaus generalgubernatorius padėdė ištirti Raseinių zemstvos ispravnikui D. Milovidovui, kuris apie tai jam pateikė ataskaitą 1852 10 04 (LVIA, f. 378, PS, 1852 m., b. 131, l. 25).

⁵⁹ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 170/84 Vilniaus generalgubernatorui, 1852 11 27, RVIA, f. 821, ap. 125, b. 425, 1. 24.

⁶⁰ Fiodoro Klevenskio raštas apie rusų kalbos padėtį ŽVS, 1853 01 16, ten pat, 1. 38–39.

⁶¹ Aleksandro Beresnevicius aiškinamasis raštas Aleksandru Orlovui, 1853 01 16, ten pat, 1. 40–41; b. 3063, l. 4–5.

kursą, nepakankamai mokė gramatikos, o atsidėjo poezijos vertimams. Kai dėl to buvo perspėtas, émė ištisas savaites nevaikščioti į paskaitas, III ir IV kursui jų iš viso nebeskaitė. A. Orlovas manė, kad abieju raštuose būta tiesos.

Inspektorius išegzaminavo klierikus pagal rusiškų dalykų katalikiškų vyskupijų seminarijų klierikams programą, kuri rodo buvus nemažą šiu dalykų apimtį mokymo planuose. Rusų kalba ir literatūra klierikams buvo dėstoma per visas jų studijas – ketverius metus, Rusijos istorija – dvejus metus, klierikai du kartus per metus turėjo laikyti tų dalykų egzaminus. Kadangi rusų kalbos gramatikos taisyklės klierikams turėjo būti dėstytos jau mokykloje, tai I-II kurse seminarijoje buvo numatyta mokytis skaitymo, teksto atmintinai, rašto pratimų, eilių į prozą vertimo. III kurse turėjo būti supažindinama su rusų literatūros pagrindais, apžvelgiami svarbiausi rusų prozininkų kūriniai. IV kurse turėjo būti dėstomos istorinės žinios apie rusų poetus. Rusijos istorijos reikėjo mokytis I ir II kurse pagal N. Ustrialovo sudarytą programą.

Egzaminų rezultatus ataskaitoje generalgubernatoriui apibendrino taip⁶².

Rusų kalba ir literatūra. Nors kai kurie klierikai rusiškai kalbėti mokėjo, tačiau visų kursų rašto darbai buvo beveik vienodai silpni. Žodinio egzamino metu pasirodė, kad beveik visi klierikai nesklandžiai ir labai sunkiai skaitė, labai dažnai blogai tarė, nelaisvai ir netaisyklingai kalbėjo. Nagrinėdami kalbą, geriau mokėjo tik tas taisyklės, kurios bendros ir rusų, ir lenkų kalbai. Dauguma I kurso klierikų rusų kalbą mokėjo silpniau nei mokiniai tų vidurinių mokyklų (gimnazijų ir apskritinių mokyklų) klasių, iš kurių jie išstojo į Žemaičių seminariją. Rengdamiesi stoti į ją, mokykloje mažiau stengési mokytis rusų kalbą, nes per stojamuosius egzaminus į seminariją iš rusų kalbos griežčiau ar iš viso nebūdavo egzaminuojami. Seminarioje per pusmetį primiršdavo ir tai, ką mokėjo. II kurse rusiškų dalykų padėtis pasirodė blogesnė nei I, III – nei II, IV – nei III. Baigdami seminariją,

⁶² Aleksandro Orlovo ataskaita Vilniaus generalgubernatoriui, 1853 01 22, ten pat, b. 425, 1. 29–37.

klierikai nesugebėjo taisyklingai ir tiksliai raštu ir žodžiu bendrauti rusiškai. Rusų literatūros iš viso nesimokė.

Rusijos istorija. Klierikų žinios labai ribotos ir silpnos. Šio dalyko dėstymą komplikuoja katalikiškas nusistatymas. Matyt, klierikai (gal tik su mažomis išimtimis) nesutinka su oficialiaja nuomone. Atsakinėdami nesugebėjo pasakyti imperatoriaus vardo, vadino jį „palaimintuoju“, iš istorijos geriau išmoko tik Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių dalykus.

Mokymo priemonės seminarijoje labai skurdžios. Rusiškų knygų jos bibliotekoje aptikta 20 pavadinimų⁶³. Iš jų tik 6 yra valdžios nurodyti rusų kalbos, literatūros ir istorijos vadovėliai ir viena chrestomatija skaityti klasėje, tad vadovelių akivaizdžiai trūksta. Ypač tai pasakytina apie rusų literatūrą. Keturi literatūros vadovėliai buvo gauti tik 1852 m. gruodį, iki tol jų iš viso nebuvo. Nerasta jokių literatūros istorijos mokymo priemonių.

Valstybės nutarimai dėl Katalikų bažnyčios ir dvasininkijos Ru-sijoje seminarijoje dėstomi pagal jų rašytinį rinkinį, kuris, kaip paaškino seminarijos rektorius, buvo Vidaus reikalų ministerijos peržiūrėtas ir patvirtintas⁶⁴. Dalyką dėstė rektorius A. Beresnevičius. Klierikų žinios pasirodė ypač blogos – nebuvo ne tik né vieno aiškaus atsakymo, bet net ir bent kiek teisingo. Nepajėgta atsakyti į klausimą, per kokį departamento siunčiami Vidaus reikalų ministerijai jai priklau-santys peržiūrėti Katalikų bažnyčios raštai.

Rusiškų dalykų dėstymo lygiui seminarijoje pakelti A. Orlovas pasiūlė į egzaminus siusti valdžios stebėtoją. Tai paskatintų klierikus geriau mokytis, o seminarijos vadovybę – geriau rūpintis rusiš-ku dalykų dėstymu. Be to, valstybės nutarimų dėstymą pavesti pasauliečiui, kuris klierikams šias žinias galėtų tiksliai perteikti. Nors A. Orlovas pažymėjo, kad apie dabartinį dėstytoją A. Beresnevičių

⁶³ Rusiškų knygų ŽVS bibliotekoje sąrašas, 1853 01, ten pat, 1. 42.

⁶⁴ Rinkinių parengė M. Valančius. Kursas aiškino Stačiatikių bažnyčios prana-šumus, religinę toleranciją, dvasininkijos teises ir pareigas, dvasinį teismą, seminarijas, bažnytinį padorumą, bažnytinės beneficijas ir jų turta, santuokas, kapines, archi-jerėjo istaigą ir vienuolijas (ŽVS veiklos ataskaita, 1852, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 184–185).

negalės nieko blogo pasakyti, jis esas apsukrus ir savarankiškas, tačiau rektorius priklausas nuo vyskupo valios. A. Beresnevičius rusiškai kalba gana gerai, tačiau kad galėtų dėstyti valstybės nutarimus, turėtų labai trokštę visuotinės gerovės, suprasti savo religijos neteismą ir vyraujančios Bažnyčios teisingumą. Tik nuoširdžiai suvokdamas naudingą ir teisingą tikslą, geranoriškai uoliai galėtų perteikti kitiems nutarimus, ribojančius jo Bažnyčios teises, nes tie nutarimai atitinka pačią nuolaidžiausią ir taikingiausią religinio pakantumo dvasią. A. Orlovas manė, kad tai A. Beresnevičiui neįveikiama. Tik asmuo, neturiš išankstinio nusistatymo, galėtų būti patikimas valstybės nutarimų dėstytojas ir aiškintojas.

1853 m. vasario 9 d. generalgubernatorius pasiuntė vidaus reikalų ministriui raštą dėl A. Orlovo ataskaitos⁶⁵. Jo rašte buvo išdėstyta galutinė nuomonė apie situaciją Varniuose. Netrukus pereita prie konkretių veiksmų.

Pasekmės. Varnių seminarijos konfliktas su dėstytoju rusu paskatino rusų administraciją susirūpinti rusiškų dalykų dėstymu visose katalikiškose seminarijose. I Žemaičių, Minsko, Vilniaus bei kitas seminarijas plūstelėjo inspektorai. Romos katalikų dvasinė kolegija buvo priversta ieškoti lėšų rusiškų dalykų mokymo priemonėms nupirkti. Konkrečios sankcijos palietė A. Beresnevičių ir F. Klevenskį.

A. Beresnevičiaus reikalai blogėjo sparčiausiai. 1853 m. vasario 16 d. vidaus reikalų ministras D. Bibikovas nusiuntė raštą M. Valančiui⁶⁶, kuriame apkaltino A. Beresnevičių nerūpestingumu ir visišku nepareigingumu, įsakė atleisti jį iš rektorių ir atsiųsti į Vilnių pas generalgubernatorių⁶⁷.

⁶⁵ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 355 vidaus reikalų ministriui, 1853 02 09, RVIA, f. 821, ap. 125, b. 425, 1. 25–28.

⁶⁶ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 438/214 Žemaičių vyskupui, 1853 02 16, ten pat, 1. 50–51. Prie šio rašto buvo pridėtas Kitatikių dvasinių reikalų departamento direktoriaus V. Skripicino išrašas iš A. Orlovo ataskaitos apie rusiškų dalykų padėtį ŽVS, ten pat, l. 52–53.

⁶⁷ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 439/215 liaudies švietimo ministriui, 1853 02 16, ten pat, 1. 54–55; Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 440/216 Vilniaus generalgubernatoriui, 1853 02 16, ten pat, 1. 56.

Buvo sunku netekti A. Beresnevičiaus, kuriuo M. Valančius ypač pasitikėjo ir kurį labai vertino. Kovo 7 d. vyskupas išsiuntė pasiaiškinimą vidaus reikalų ministriui⁶⁸, kuriame bandė A. Beresnevičių gelbėti kaltę prisiimdamas sau.

„Jei ieškotume kaltų, tai juo esu nebent aš pats, – rašė M. Valančius, – nes per daug pasitikėjau jauno ir nepatyrusio rektoriaus Beresnevičiaus gabumais ir pats kaip reikiant visko neprižiūrėjau. Tai suteikia man drąsos prašyti rektoriui Beresnevičiui maloningo atleidimo. Pats pasižadu griežtai prižiūrėti, kad nuo šiol seminarijoje nebūtų netvarkos, atsiradusios dėl rektoriaus pataikavimo mokytojui Klevenskiui“.

Pabaigoje pažymėjo, kad pavedė seminarijos inspektorui eiti rektoriaus pareigas, bet dar neišsiuntė A. Beresnevičiaus į Vilnių, nes nutarė laukti ministro atsakymo į savo prašymą.

Ministro sprendimas buvo kitoks nei tikėjosi vyskupas. Kovo 22 d. jis M. Valančiui atsakė, kad buvo didžiai nustebintas, nes vyskupas, pasipriešindamas jo reikalavimui, drīso neišsiusti A. Beresnevičiaus į Vilnių; todėl įsakė pirma tai padaryti, o jau po to prašyti pasigailėjimo A. Beresnevičiui⁶⁹.

Šikart M. Valančius turėjo išsiusti A. Beresnevičių pas Vilniaus generalgubernatorių. Jam įdavė rekomendacinių raštą, kuriame praše su užuojauta pažvelgti į ši nepaprastų gabumų kunigą ir užtarti jį broliui, vidaus reikalų ministriui, kad kunigas galėtų grįžti į ankstesnės pareigas⁷⁰. A. Beresnevičiaus išvykimo dieną D. Bibikovui pasiuntė dar vieną raštą⁷¹. Rašė:

„Pagal Jūsų Aukštostios Prakilnybės reikalavimą pasiuntęs į Vilnių Telšių seminarijos rektorių kunigą Beresnevičių, drįstu dar kartą

⁶⁸ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 530 vidaus reikalų ministriui, 1853 03 07, ten pat, b. 3063, l. 1–3; *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 78, l. 191.

⁶⁹ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 850/440 Motiejui Valančiui, 1853 03 22, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 197; *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3063, l. 6.

⁷⁰ Motiejaus Valančiaus rekomendacinis raštas Nr. 791 Vilniaus generalgubernatoriui, 1853 04 11, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 199. Jis yra paskelbtas lietuvių kalba: K. Misius, Vyskupo M. Valančiaus santykiai su rusų valdžia..., p. 89.

⁷¹ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 793 vidaus reikalų ministriui, 1853 04 11, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 65.

nuolankiausiai prašyti leisti jam testi tarnybą kaip rektoriui; esu visiškai tikras, kad jis nebebus aplaidus, pasitaisys ir ateity nebesuteiks pagrindo vyresnybės nepasitenkinimui, o su dar didesniu uolumu eis jam pavestas pareigas, ir aš pats kuo atidžiausiai jį prižiūrēsiu”.

Ir šis M. Valančiaus kreipimasis liko be atgarsio. 1853 m. rugėjo 22 d. vyskupas trečią kartą prašė vidaus reikalų ministro⁷² grąžinti A. Beresnevičių į buvusias pareigas. M. Valančiaus atkaklumas tik iš dalies paveikė ministram. 1853 m. spalio 21 d. parašė vyskupui sutinkąs, kad A. Beresnevičius grįztų į Kauno guberniją ir gautų vietą parapijoje⁷³. Tačiau ne į Žemaičių vyskupijos seminariją. M. Valančius dar mėgino prašyti generalgubernatoriaus pakeisti ministro sprendimą⁷⁴, bet veltui.

Matyt, jauną ir veržlų A. Beresnevičių ne per daug sužavėjo jam pasiūlyta parapijos kunigo vieta, o M. Valančiui palankaus generalgubernatoriaus globa nebuvo ypatingai slegianti, nes jis pareiškė noriš likti Vilniaus vyskupijoje.

A. Beresnevičiaus likimo neišvengė ir kita konfliktuojanti pusė – mokytojas F. Klevenskis. M. Valančius 1853 m. liepos 27 d. buvo informuotas, kad caro įsakymu F. Klevenskis yra atleistas iš seminarijos mokytojo pareigu⁷⁵.

Kurį laiką F. Klevenskis dar gyveno Varniuose. 1853 m. rugpjūtį, nesant mokytojo, seminarijos valdybai pavedus, ir toliau dėstė rusų kalbą ir istoriją, kol, M. Valančiui įsikišus, rusų kalbos dėstymas buvo perduotas Antanui Juzumui (*Juzumowicz*), istorijos – J. Račkauskui – seminarijos profesoriams dvasininkams⁷⁶.

⁷² Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1547 vidaus reikalų ministrui, 1853 09 22, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 248; nuorašas, 1853 10 04, RVIA, f. 821, ap. 125, b. 425, 1. 92.

⁷³ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 3038 Motiejui Valančiui, 1853 10 21, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 277.

⁷⁴ Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knyga, 1854 01 09 įrašai apie Motiejaus Valančiaus raštus Nr. 32 ir 33, ten pat, f. 696, ap. 2, b. 759, l. 1.

⁷⁵ Fiodoro Klevensko atleidimo raštas Nr. 1406, 1853 07 27, RVIA, f. 821, ap. 125, b. 425, 1. 81.

⁷⁶ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1545 vidaus reikalų ministrui, 1853 09 22, ten pat, 1. 91; ŽVS siunčiamų raštų registracijos knyga, 1853 09 23 įrašas, NB, f. 90-237, 1. 13.

1853 m. pavasarį Varnius užplūdo inspekcijos. Jas paskatino vidaus reikalų ministro raštas Vilniaus generalgubernatoriui⁷⁷, kuriamė ministras paprašė pavesti patikimiems mokyklų žinybos valdininkams rusams kuo dažniau egzaminuoti katalikiškų vyskupijų seminarijų klierikus iš rusiškų dalykų. Telšių apskritinės bajorų mokyklos etatiniam inspektorui Feliksui Lukaševičiui ir Kauno gimnazijos direktoriui Sergejui Vasiljevui buvo liepta bent kartą per du mėnesius lankytis Žemaičių vyskupijos seminarijoje ir dalyvauti klierikų egzaminuose⁷⁸.

Išliko žinių apie F. Lukaševičiaus inspektoravimą Varniuose. Kaip rašė M. Valančius, šis seminarijai labai įkyrėjo, nes ir už pinigus, kuriuos kassyk seminarija jam mokėdavo, ne visada pavykdavo nusipirkti gerą įvertinimą. Tačiau „pasauliečių kišimasi į vyskupo mokyklą ganytojas turėjo kantriai kęsti, nes laikai buvo kritiški“⁷⁹.

1853 m. gegužės 24 d. F. Lukaševičius pasiuntė savo pirmą ataskaitą generalgubernatoriui I. Bibikovui apie seminarijoje vykusių klierikų egzaminus iš rusiškų dalykų⁸⁰. Rašė, kad iš tiesų klierikai rusiškai mokėjo blogiau nei mokiniai tų mokyklų, iš kurių jie išstojo, ir kuo aukštesnio kurso – tuo silpniau. Tirkindamas I-II kurso rusų kalbos žinias, apklausė 30, istorijos – 26 žmones. Atsakė iš rusų kalbos silpnai 23; iš istorijos – 6. III kurse literatūros egzaminą išlaikė iš 17 klierikų 7 silpnai. Tik iš valstybės nutarimų dalyko klierikai medžiagą buvo gerai išmokę.

Išlikę dar du – 1853 ir 1854 m. – F. Lukaševičiaus raštai apie seminarijos klierikų egzaminavimą⁸¹. 1853 m. rudenį padėtis buvo mažai pasikeitusi, o 1854 m. rezultatai jau buvo geresni: iš rusų kalbos, Rusijos istorijos ir valstybės nutarimų dalykų egzaminuotų jaunuolių

⁷⁷ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 893/466 Vilniaus generalgubernatoriui, 1853 03 26, RVIA, f. 821, ap. 125, b. 431, l. 1⁶–1⁸.

⁷⁸ A. Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, p. 198–199.

⁷⁹ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 505.

⁸⁰ Felikso Lukaševičiaus raštas Nr. 92 Vilniaus švietimo apygardos valdytojui, 1853 05 24, RVIA, f. 821, ap. 125, b. 425, 1. 102–103.

⁸¹ Felikso Lukaševičiaus raštas Nr. 210 Vilniaus švietimo apygardos valdytojui, 1853 11 11, ten pat, 1. 96; Felikso Lukaševičiaus raštas Nr. 212 Vilniaus švietimo apygardos valdytojui, 1854 10 31, ten pat, 1. 131.

nė vieno nebuvo silpno. Taigi valdžios priemonės rusiškų dalykų dėstymui pagerinti, taip pat seminarijos pastangos inspektorui papirkti, matyt, buvo sėkmingos.

Rusų administracija taip pat émësi energingai rūpintis rusiškų dalykų dėstymo sąlygomis seminarijas aprūpindama mokymo priemonëmis. Vidaus reikalų ministro nurodymu katalikiškų vyskupijų seminarijų vyskupams buvo įsakyta pateikti duomenis, kiek seminarijose yra rusų kalbos ir istorijos vadovélių ir kiek jų trûksta pagal klierikų skaicių. Visose seminarijose padétis pasirodė esanti bloga⁸².

1853 m. gegužés mén. D. Bibikovas davë nurodymą dvasinei kolegijai Peterburge iš katalikų dvasininkijos pagalbinio kapitalo lëšų nupirkti reikalingų rusiškų knygų ir išsiuntinéti į seminarijas⁸³. Rusų administracija ši kartą lëšų nebuvo linkusi taupyti. Vien Aleksejaus Galachovo rusų kalbos chrestomatijos, N. Ustrialovo Rusijos istorijos ir Aleksandro Vostokovo rusų kalbos gramatikos vadovélių seminarijai buvo numatyta nupirkti prie M. Valančiaus prašytu 30 egzempliorių dar 174 vadovélius. Reikalingos knygos netrukus iškeliao į Žemaitiją⁸⁴.

Piotras Feoktistovas. F. Klevenskio vietą Žemaičių vyskupijos seminarijoje užémë naujas rusų kalbos ir istorijos mokytojas P. Feoktistovas, ką tik baigës Peterburge Vyriausiojo pedagoginio instituto Istorijos-filologijos fakultetą, 25 metų amžiaus Riazanés gubernijos stačiatikių šventiko sūnus⁸⁵. Apie P. Feoktistovo paskyrimą vidas reikalų ministras M. Valančiui pranešé 1853 m. liepos 28 d.⁸⁶ Rugséjo ménesi P. Feoktistovas atvyko į Varnius⁸⁷.

⁸² Valdinis raštas vidas reikalų ministrui, 1853 05 19, ten pat, 1. 71–73; Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 806 vidas reikalų ministrui, 1853 04 14, ten pat, 1. 66–67.

⁸³ Vidas reikalų ministro raštas Nr. 1389/681 Romos katalikų dvasinei kolegijai, 1853 05 19, ten pat, 1. 74; Vidas reikalų ministro raštas Nr. 1390/682 Romos katalikų dvasinei kolegijai, 1853 05 19, ten pat, 1. 75–76.

⁸⁴ Romos katalikų dvasinės kolegijos raštas Nr. 2158 vidas reikalų ministrui, 1853 07 10, ten pat, 1. 79.

⁸⁵ Vyriausiojo pedagoginio instituto baigimo atestatas Nr. 1280, išduotas Piotrui Feoktistovui, 1853 09 16, ten pat, b. 470, 1. 7–8.

⁸⁶ Vidas reikalų ministro raštas Nr. 2096/1050 Motiejui Valančiui, 1853 07 28, ten pat, b. 425, 1. 82–83.

⁸⁷ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1726 vidas reikalų ministrui, 1853 10 17, ten pat, 1. 106.

Naujasis mokytojas pasirodė ne itin didelių sugebėjimų. 1853 m. lapkričio 11 d. seminariją vizitavęs F. Lukaševičius Vilniaus švietimo apygardos vadovybei rašė, kad P. Feoktistovas nors uolus, tačiau kol kas neturi dėstymo metodo⁸⁸. Dar griežčiau apie P. Feoktistovą atsiliepė M. Valančius: kaip mokytojas, jis buvęs dar blogesnis už F. Klevenski: nors institutas buvo išdavęs kuo geriausius liudijimus, „kai jam prisiėjo mokyti kitus, paaiškėjo, kad nieko nemoka“⁸⁹.

Greitai Žemaičių vyskupijos seminarija ir vyskupas dėl P. Feoktistovo sulaukė rimtų nemalonumų. F. Klevenskis buvo savanaudis skundikas, kurio veiksmus diktavo godumas ir kerštas juo nepatenkintai seminarijos vadovybei, o P. Feoktistovui vidaus reikalų ministras iš anksto buvo patikėjęs diskretišką užduotį. Galima numanyti, kad ministras nebuvo taip tvirtai kaip generalgubernatorius įsitikinęs M. Valančiaus lojalumu, todėl P. Feoktistovui buvo pavesta stebeti vyskupą, seminarijos profesūrą, informuoti apie jų elgesį ir apskritai apie nuotaikas Varniuose.

Deja, pasirinktas informatorius nepasižymėjo nei protu, nei gudrumu. Nors su vidaus reikalų ministro susirašinėjo, tačiau, atrodo, daugiau skundési ir dejavo nei atnešė kokios nors žvalgybinės naudos. P. Feoktistovo skundai tik vargino vyskupą, nors, matydamas mokytojo kvailumą, nelabai jų ir paisė, o ministrai turėjo varyti į neviltį. Taip leidžia manyti išlikęs vienas P. Feoktistovo „kūrinys“, rašytas D. Bibikovui praėjus dviej mėnesiams nuo darbo pradžios. Šis jo rašinys vertas pacituoti ištisai, nes, be minėto mokytojo asmenybės esmės, laiške, nors iškreiptai, atispindi Varnių gyvenimas, rusų savijauta tarp jiems svetimų žemaičių ir pastarųjų požiūris į valdžios statytinius.

Taigi P. Feoktistovas rašė:

„Jūsų Aukštoji Prakilnybe,

Jūsų Aukštosios Prakilnybės man patikėto laiško Jo Aukštajai Prakilnybei p[onui] Vilniaus kariniam generalgubernatoriui neturėjau

⁸⁸ Felikso Lukaševičiaus raštas Nr. 210 Vilniaus švietimo apygardos valdytojui, 1853 11 11, ten pat, 1. 96.

⁸⁹ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 503.

laimės įteikti asmeniškai, ir dabar, ištarnavęs vietoje du mėnesius, esu priverstas maldauti Jūsų Aukštostios Prakilnybės dėmesio mano dabantinei padėčiai Varnių miestelyje, apie kurį jau esu šiek tiek rašės Jo Šviesybei.

Pirmiausia gaudamas algos 50 rb per mėnesį, iš jos turiu mokėti seminarijai vien už pietus ir patį blogiausią iš čia esančių butų, kur gyvena tarnai, 15 sidabro rb, dar esu priverstas turėti tarną, kuris gauna 6 sidabro rb per mėnesį. Be to, turėjau neišvengiamų išlaidų dėl dvasininko, pas kurį privalėjau važiuoti 30 varstų duoti priesaiką ir tiesiog melstis savo stačiatikių cerkvėje, susirges – daktarui ir vaisiams, rūbams ir apšvietimui, indams, baldams ir kitiems įvairiems reikmenims, nes niekas man čia neparduoda įrengto buto. Be man skirto atlyginimo, privalėjau išleisti daugiau kaip 80 sidabro rb, todėl lieku skolingas vienam vėtos žydui per 40 rb ir, nepaisant to, dar neturiu daugelio būtiniausių daiktų. O čia, Jūsų Aukštotoji Prakilnybe, viskas dvigubai brangiau nei Peterburge: 1 svaras duonos Peterburge 1/2 sidabro kp, o čia 3 sidabro kp, galbūt dėl to, kad dabar čia didelio bado metai. Bent jau iš manęs čia visi ima be gailesčio. Pati seminarija manęs nė kiek netausoja, tuo tarpu visi kiti mokytojai joje gauna pietus, netgi pusryčius ir vakarienę. Štai jie, be to, dar turi gerus valdiškus baldus, kurie čionai, kaip ir mediena, ypač brangūs.

Antra, pagal čionykštį paprotį kiekvienas naujokas turi iškelti vaisės kunigams ir konsistorijos valdininkams; kadangi aš nepajégiau to padaryti, tai, sako, todėl ir neturiu jokio jų palankumo. Dėl to esu priverstas sėdėti vien savo bute. Niekur negalima išeiti: arba aploš kortomis, nes čia aplošinėja visus atvykstančius dvarininkus, arba apkalbės ar padarys kokių nors nemalonumų. Kada turėjau pasiusti laišką į Vilnių Jo Aukštajai Prakilnybei p[onui] kariniam generalgubernatoriui, pašte kilo baisus sąmyšis. Turbūt palaikė mane skundiku, nenorejo imti laiško, net patys žydai ten vos manęs neužstumdė. Nors pašto viršininkas privalėjo paimti laišką, jo padėjėjas suspėjo aplieti paketą rašalu, matyt, manydamas, kad pasiimsiu jį atgal. Be to, negaliu rašyti Jo Aukštajai Prakilnybei, nes, man rodos, jis apsuptas lenkų ir čia gali sužinoti, kas rašo. Karas su turkais, ypač Nikiskevo (?) paémimas, čia labai neramina; dėl to kreipiausi į vyskupą, kuris pasa-

kė, kad jeigu tik svetima armija čia ateis, jis neatsakas už savo liaudį, tačiau, esant pavojui, žadėjo mane paslepsti, nes, sako, mano liaudis mane myli. Tarp kitko, Jūsų Aukštoji Prakilnybe, be to, kad savo sky-létame ir šaltame kambarje nuolat sédžiu ir verkiu vienumoje – daž-nai visa mano pagalvė apsipila ašaromis, kuriose čionai randu vien-in-telę paguodą, – niekada negaliu čia ramiai užmigtis: galvoju, tuoj kas nors šaus man į langą, o dabar dar turiu persikelti į butą, kuris yra laukuose, už miesteliu; ten anksčiau gyveno vyskupo kapelionas, pas kurį naktį išibrovė plėšikai – tuo labiau aš bijau, nes du piktdariai su manimi gali lengvai susidoroti ir net papjauti. Remdamasis tuo, ką pasakiau, prašau užjausti mano padėti: pirma, aprūpinti mane mate-rialiai, kad bent neipulčiau čia į skolas; antra, skirti man bent jau saugų butą, ką labai sunku padaryti, nebent jei mane paskirtų į atsira-dusią pas vyskupą sekretoriaus vietą, o tada galėčiau gyventi jo na-me. Šias pareigas, Jūsų Aukštoji Prakilnybe, lengvai galėčiau eiti, nes paskaitas visad turiu nuo 5-os valandos po pietų. Be to, jaučiu pareigą pranešti Jūsų Aukštajai Prakilnybei, kad per du mėnesius pamažu pratinau čionyksčius seminaristus rusiškai skaityti ir taisyklingai rašyti.

Kartu turiu garbę pasiųsti Jūsų Aukštajai Prakilnybei egzem-pliorių savo rašinio, išspausdinto „Liaudies švietimo ministerijos žur-nale“. Priimkite jį kaip Jūsų paskatinimo man didesniems laimėjimams ženklą.

Nuolankiausias Jūsų Aukštostios Prakilnybės tarnas P. Feoktis-tovas (Telšių Romos katalikų seminarijos mokytojas). 1853 m. gruod[žio] 5 diena⁹⁰.

Vidaus reikalų ministras apie P. Feoktistovo viltį tapti sekreto-riumi vyskupui net neužsiminė. Gruodžio 13 d. nusiuntė M. Valan-čiui raštą dėl P. Feoktistovo materialinės padėties⁹¹. Rašé, kad moky-tojas neturiš padoraus kambario ir netgi pinigų. Prašé atkreipti dėmesį į jo padėti, kad galima būtų ši mokytojų išsaugoti seminarijai, taip pat

⁹⁰ Piotro Feoktistovo laiškas vidaus reikalų ministriui, 1853 12 05, RVIA, f. 831, ap. 125, b. 425, l. 107–109.

⁹¹ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 3756/1845 Motiejui Valančiui, 1853 12 13, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 277; RVIA, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 110.

klausė, ar seminarijos dėstytojai nesinaudoja maistu, šildymu ir apšvietimu jos sąskaita. 1854 m. sausio 9 d. M. Valančius ministriui į tai griežtai atsakė:

„Man pavaldžioje seminarijoje, kur tik aštuoniolika auklėtiniai yra išlaikomi valstybės, pagal 1845 metų gegužės 11 d. Romos katalikų dvasinės kolegijos nurodymą Nr. 1913 tik dėstytojai dvasininkai gali naudotis šildomu butu ir pietauti kartu su auklėtiniais; esant brandioms maisto atsargoms, jie neturi teisės gauti vakarienės ir naudotis apšvietimu, o privalo verstis iš savo atlyginimo. Labai keista, kad p[onus] Feoktistovas, gaunantis beveik du kartus daugiau algos nei bet kuris jo kolega dvasininkas ir 100 sidabro rb butpinigiu priedo, galintis turėti ir jau turintis erdviaj ir patogią patalpą su šildymu, jaučiasi stokojasi lėšų pragyvenimui.

Pranešdamas tai Jūsų Aukštajai Prakilnybei pagal Jūsų raštą Nr. 2756, – toliau aiškino M. Valančius, – jaučiu reikalą nuoširdžiai patikinti Jūsų Aukštają Prakilnybę, kad Žemaičių vyskupijos seminarija P. Feoktistovui suteiks visus įmanomus patogumus, o savo skundus apie padėti jis rašo gal tik tikėdamasis, kad lygiai taip pat lengvai gaus maistpinigius, kaip jau gavo dosnią pašalpą butui; bet kad norėtų valgyti pietus kartu su klierikais seminarijoje, nepatikésiu. Beje, jeigu to iš tikruju norėtų, sutikčiau, kol būtų nevedės; bet kai ves ir pareikalaus dar šeimos išlaikymo, seminarija to jam suteikti tikrai nepajégs”⁹².

Vis dėlto P. Feoktistovui atvykus įtampa, kilusi dėl rusiškų dalykų Varniuose, tam tikra prasme émė slopti, nors šis dar ne kartą skundė Vidaus reikalų ministerijai vyskupą ir seminariją⁹³. 1854 m. rugpjūčio 7 d. pagal mokytojo skundą ministerijoje netgi buvo užvesta ypatinga byla apie neramumus Varniuose⁹⁴. Tačiau minėti neramumai buvo tik P. Feoktistovo liguistos vaizduotės padariniai. Tai ga-

⁹² Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 28 vidaus reikalų ministriui, 1854 01 09, RVIA, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 111–112; LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 300.

⁹³ Kai kurie P. Feoktistovo skundai yra aprašyti: K. Misius, Vyskupo M. Valančiaus santykiai su rusų valdžia..., p. 90–91; V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 263–266.

⁹⁴ Žr. rusų administracijos prierašą Motiejaus Valančiaus 1854 01 09 rašto Nr. 28 vidaus reikalų ministriui parašteje, RVIA, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 111.

liausiai suprato ir rusų administracija, ir seminariją vizitavę inspektorai, kurie mokytoją tiksliai įvardijo „riboto proto“ žmogumi.

1855 m. Rusijos imperatoriumi tapo Aleksandras II. Prasidėjo laikotarpis, kurį Jūrų ministerijoje tarnavęs kunigaikštis Dmitrijus Obołenskis pavadino „atšilimu“. Susilpnėjo cenzūra, prasidėjo politinių kalinių amnestija, buvo atšaukta karo padėties Vakarų gubernijoje, palengvinta valstiečių priespauda, padaryta kai kurių nuolaidų Katalikų bažnyčiai, uolūs Nikolajaus I politikos vykdytojai užleido vietą liberalesniems patarėjams. 1855 m. pabaigoje – 1856 m. pradžioje pasikeitė Vakarų krašto ir švietimo apygardos valdžia: Vilniaus generalgubernatoriumi tapo Vladimiras Nazimovas, Vilniaus švietimo apygardos reikalus iš generalgubernatoriaus žinios perėmė apygardos globėjas Emanuelis Vrangelis. Kovo mén. inspektorius F. Lukaševičius išsakė E. Vraneliui savo neigiamą nuomonę apie Žemaičių seminarijos rusų kalbos dėstytoją P. Feoktistovą⁹⁵. Seminarija susidomėjo ir generalgubernatorius. P. Feoktistovo skundams tirti 1856 m. buvo sudaryta komisija iš pulkininko grafo Henriko Ževuskio (*Rzewuski*), buvusio Vilniaus švietimo apygardos valdinių mokyklų inspektoriaus A. Orlovo ir žandarų pulkininko Ivano Skvorcovo, kuri įvertino P. Feoktistovo kaltinimus seminarijai kaip nepagrįstus⁹⁶. 1856 m. kovo mén. gavęs vyskupo pranešimą, kad P. Feoktistovas skelbiasi esąs valdžios igaliotu šnipu ir galis pražudyti kiekvieną jam nepatiksiantį, V. Nazimovas atšaukė mokytoją iš Varnių⁹⁷. 1856 m. pradžioje baigësi inspektorų kelionės į seminarijas. 1861–1863 m. M. Valančiui net pavyko seminarijoje rusų kalbos ir istorijos dėstytoju padaryti žemaitį kataliką teisininką Dominyką Bociarskį (*Bociarski*)⁹⁸.

Prasidėjęs atokvėpis, deja, truko neilgai – po 1863 m. sukilimo rusų kalbos mokymas katalikiškose seminarijose vėl imtas stiprinti,

⁹⁵ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 266.

⁹⁶ J. Stakauskas, Pastangos sustiprinti rusiškuosis dalykus, p. 54.

⁹⁷ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 545 Vladimirui Nazimovui, 1856 03 17, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 415; Vladimiro Nazimovo raštas Nr. 174 Motiejui Valančiui, 1856 03 24, ten pat, l. 417.

⁹⁸ Mokytojo Dominyko Bociarskio mokslo laipsnio pakeitimo į atitinkamą rangą byla, 1862 03 24–1862 12 15, NB, f. 90–300, l. 1.

išplėstos mokymo programos⁹⁹. 7-ojo dešimtmečio pabaigoje valdžiai suskatus įvesti rusų kalbą į katalikų bažnytinės pamaldas, rusiškų dalykų vaidmuo padarytas kone svarbiausiu įgyjant ne tik dvasininko profesiją, bet ir teisę mokyti tikslos mokyklose¹⁰⁰. Tačiau ne rusiškų disciplinų dėstymo istorija yra šio skyrelio tikslas. Siekėme atkreipti dėmesį į tai, kokia rusų valdžiai buvo svarbi rusų kultūros ir ideologijos infiltracija į katalikų dvasininkiją per seminarijas, valdžiai patikimų žmonių įsodinimas į seminarijų aplinką ir kaip stengtasi šiai infiltracijai sudaryti kuo palankesnes sąlygas. Rusų kalba buvo oficialiai padaryta seminarijų valdymo, raštų, dėstomaja kalba. Rusų kalbos ir istorijos dėstytojais galėjo būti tik patikimi valdžiai asmenys, juos į seminarijas turėjo teisę skirti tik imperatorius ar vidaus reikalų ministras. Jie, pasauliečiai stačiatikiai, antraeilių dalykų dėstytojai, pažeidžiant konkordatą su popiežiumi, privalėjo būti įtraukiami į pagrindinę seminarijos valdymo organą – jos valdybą. Jiems, skirtingai nei kolegoms dvasininkams, būdavo mokamos didelės algos ir priedas solidūs butpinigiai. Dėl menkiausio jų skundo išiplieksdavo skubus ir dalykiškas susirašinėjimas tarp rusų administracijos viršūnių – generalgubernatoriaus, vidaus reikalų ministro, liaudies švietimo ministro, švietimo apygardos globėjo, įvairių departamentų, žinybų, dvasinės kolegijos, dvasinės akademijos, kitų įstaigų. Skundams tirti būdavo siunciami patyrę valdininkai. Nepaisant vyskupo prašymų iš pareigų atleistas ir ištremtas rektorius, rusiškų dalykų dėstymui įvesta inspektorų kontrolė, skirta nemažai lešų mokymo priemonėms pirkti. Tai leidžia teigti, kad rusiški dalykai, pradedant 1844 m. įvesti į katalikišką seminarijų mokymo programas, buvo apgalvota priemonė įskieptyti dvasininkijai šovinistinę imperijos istorijos ir Bažnyčios sampratą ir per ją perduoti tokias nuostatas platiesiems katalikiškosios visuomenės sluoksniams.

⁹⁹ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 604.

¹⁰⁰ J. Stakauskas, *Pastangos sustiprinti rusiškuosius dalykus*, p. 56–58.

Tikruosius rusų valdžios seminarijų reformos tikslus gerai suprato katalikų dvasininkija, juo labiau kad jos įmanomas pasekmes parodė unitų seminarijų rusifikacija. Vis dėlto prieverta peršama valdančiųjų sluoksnių religija ir ideologija ne tik nepatraukė katalikų dvasininkijos iš savo pusė, bet padarė atvirkščią poveikį. Ji konsolidavo dvasininkus, didino jų nusiteikimą prieš valdžią, netgi visa, kas rusiška, mokė diplomatiškai laviruoti ir atitinkamai kreipti dvasininkijos, taigi ir katalikų visuomenės auklėjimą.

LIETUVIŲ KALBA KATALIKYBĖJE IR JOS PLĒTIMO PRADŽIA

XIX a. viduryje sustiprėjusi rusų valdžios diskriminacinė politika Katalikų bažnyčios atžvilgiu, turėjusi tikslą sumažinti šios Bažnyčios įtaką, padaryti ją lojalią imperinei valdžiai, modifikuoti jos kultūrinį ir ideologinį įvaizdį ir panaudoti ją integruojant katalikiškąją visuomenę į Rusiją, privertė katalikų dvasininkiją įvertinti padėtį ir imtis konkrečių veiksmų katalikybei stiprinti.

Katalikų bažnyčios dėmesys susikoncentravo į valstietiją – ir ne tik dėl to, jog ji buvo pagrindinis šios religijos sociumas. Gilėjanti baudžiavinių ūkio krizė, brėstantis baudžiavos panaikinimas ir augantis valstietijos socialinis-ekonominis vaidmuo didino tiek rusų valdžios, tiek Lietuvos visuomenės dėmesį jai. Aktualėjo klausimas, kuriai etnopolitinę jėgą parems pilietėjantys valstiečiai – ar priims Lietuvos-Lenkijos valstybingumo tradiciją, ar pasiduos prorusiškumui, net stačiatikybei¹⁰¹. Priemone išlaikyti savo įtaką valstietijai Žemaičių vyskupijoje Katalikų bažnyčia pasirinko liaudies kalbą.

Liaudies, taigi ir lietuvių, kalba pastoracijoje néra XIX a. vidurio reiškinys. Galimybė jai išsitvirtinti Katalikų bažnyčioje atsirado XVI a., kai į valstybių gyventojų kalbą atkreipė dėmesį visuotinis Tridento susirinkimas. Nors susirinkimo nutarimu liturgine Bažnyčios kalba tapo lotynų kalba, kuri turėjo vienyti viso pasaulio dvasininkiją

¹⁰¹ E. Aleksandravičius, A. Kulakauskas, *Carų valdžioje*, p. 175–176.

su Romos kurija, klebonams buvo nurodyta stengtis mokyti žmones krikščioniško mokslo bažnyčioje jų gimtaja kalba kaip tinkamiausia sielovados darbui.

Lietuvoje, nepaisant daugumos gyventojų katalikų kalbos, Katalikų bažnyčia, šalia lotynų, vartojo lenkų, t. y. Abiejų Tautų Respublikos kilmingųjų kalbą. Iš lietuvių, latvių, baltarusių valstiečių ar XVIII a. lietuviškai tebekalbėjusių smulkiųjų bajorų kilusiam katalikų kunigui ši kalba po seminarijos tapdavo jo kalba, rodžiusia išsiauklėjimą, išsilavinimą ir aukštesnę kilmę. Po Abiejų Tautų Respublikos panaikinimo lenkų kalbos svoris Lietuvos visuomenėje dar padidėjo. Negęstant unijinės valstybės atkūrimo vilčiai, siekta konsoliduoti visus buvusios valstybės socialinius sluoksnius vienos (lenkų) kultūros bendrumo saitais. Čia svarbus vaidmuo skirtas mokyklai ir Bažnyčiai¹⁰².

Drauge klostėsi sąlygos didėti Bažnyčioje ir lietuvių kalbos vartojimui, nes politinė ir ekonominė Rusijos imperijos priespauda sukėlė dvasininkijos socialinės struktūros pokyčius. Caro valdžiai sekvestravus Katalikų bažnyčios turtus, menkėjo kunigo profesijos socialinis statusas. Bajorija vis mažiau domėjosi bažnytinė karjera, joje daugėjo valstiečių kilmės dvasininkų. Nors socialiniai dvasininkijos pokyčiai iki XIX a. vidurio vyko lėtai, tačiau néra abejonės, kad jie mažino kunigų abejingumą liaudies dvasiniams poreikiams ir jos kalbai, o plintančios romantizmo, herderizmo, lenkų atgimimo idėjos paskatino kai kuriuos jų įsitraukti į lietuviškajį darbą.

Lietuvių kalbos apimtis Bažnyčioje XIX a. pirmojoje pusėje buvo labai kukli, ji buvo vartojama tik tiesiogiai kontaktuojant su liaudimi. Ten, kur gyventojai kalbėjo lietuviškai (o tokia buvo kone visa Žemaičių vyskupija iki 1849 m. pabaigos), nemažai kunigų mokėjo lietuviškai, ir, nors seminarijoje lietuviškai pastoracijai nebuvo rengiami, bažnyčiose šia kalba sakė pamokslus, klausė išpažinčių. Lietuvių kalbos būta ir parapinėse mokyklėlėse prie bažnyčių, ypač vienaklasėse, kurių pagrindinis tikslas buvo religinės reikmės ir kurios nesiekė rengti vaikus aukštesnei mokyklai. Mokslas jose trukdavo 2–3 žie-

¹⁰² M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 25–26.

mas, kada samdyti mokytojai, dažnai vidurinių mokyklų mokiniai, vikarai, klérifikai, vargonininkai ir zakristijonai lietuviškai mokydavo vaikus tikslybos, skaitymo, rečiau rašto. Tokių lietuviškų ar pusiau lietuviškų mokyklėlių daugiau būta Žemaitijoje, mažiau – rytinėse ir pietinėse Lietuvos srityse, kur pastoracijoje buvo išsigalėjusi lenkų kalba¹⁰³. Antai Žemaičių vyskupijoje 1820, 1821 m. iš parapijų vizitacijų aktuose išvardytų 80 parapinių mokyklų konkrečiai nurodyta, kad mokoma lietuviško skaitymo ar skaitymo ir rašto 2 mokyklose, 1827, 1828 m. iš 79 mokyklų – 5 mokyklose¹⁰⁴. Tuo tarpu Vilniaus vyskupijai priklausiusiose Kauno, Ukmergės apskrityse 1827–1831 m. atskirais metais veikė tik 7–13 parapinių mokyklų, iš jų tik vienoje mokyta lietuviškai¹⁰⁵. Po 1831 m. parapinės mokyklėlės prie bažnyčių valdžios buvo numatytos likviduoti, 4-ajame dešimtmetyje jų labai sumažėjo. Nebuvo liaudies lavinimui skirtų lietuviškų knygų, išskyrus maldaknyges ir elementorius.

Rusijos imperijoje nusistatymo prieš lietuvių kalbą nedeklaruota. Pavelo I ir Aleksandro I valdymo metais, o ir Nikolajaus I administracijos akyse ši „mužikų tarmė“ neturėjo jokios reikšmės visuomeniniam-politiniam krašto gyvenimui, ji buvo buitinis reiškinys, kuris turėjo plintant civilizacijai išnykti. Tad į pavienių asmenų pastangas gausinti lietuvišką raštą, įvesti lietuvių kalbą į liaudies švietimą buvo abejingai reaguojama. Į lietuvių kalbą rusų valdžia atkreipė daugiau dėmesio po 1830–1831 m. sukilio. Plečiantis „lenkų pradų naikinimo“ politikai, lietuvių kalbą bandyta panaudoti kaip barjerą, neleidžiantį liaudyje sklisti lenkų kultūrai ir ideologijai. Tikėtasi, kad lietuvių kalba, įvesta kaip pagalbinė mokantis rusiškai, padarys patrauklią liaudžiai rusišką valdinę mokyklą ir kartu, nebūdama pajėgi konkurentė išlavintai rusų kalbai, padės priimti ir perimti rusų kultūrą ir ideologiją. 1833 m. ją pirmą kartą buvo numatyta įtraukti į rusiškų valdinių pradžios mokyklų programas kaip atskirą dalyką, tačiau

¹⁰³ Ten pat, p. 64, 104–106.

¹⁰⁴ A. Prašmantaitė, *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*, p. 187–202.

¹⁰⁵ M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai....*, p. 104, 82–83.

praktiskai projektas liko plačiau nerealizuotas¹⁰⁶. Projektų panaudoti lietuvių kalbą kaip barjerą būta ir vėliau.

Tai, kad XIX a. viduryje lietuvybė matyta kaip būdas siekti politinių tikslų, taip pat rodo (praktiskai irgi neigvendintas) 1852–1854 m. rusų valdžios sumanymas pertvarkyti Kauno gubernijos mokyklas tautiniu principu – steigti atskiras lietuviams ir lenkams (tautiskai susitapatinantiems su lenkais)¹⁰⁷. Taip pirmiausia siekta apsaugoti nuo lenkiško užkrato Žemaičių vyskupijos seminarijos klierikus, kurie, valdžios žodžiais, daugiausia kilę iš „žemaičių liaudies“ ir, su lenkais teturėdami bendrą tikybą, per mokyklas pasigauna lenkiškos dvasios. Tačiau svarstant klausimą buvo padaryta išvada, kad toks lietuvių ir lenkų atskyrimas prieštarauja valdžios tikslams: jis nepanaikins namų mokymo ir neleis krašto gyventojams susilieti su rusais, nes nuolat primins vieniems, kad jie lenkai, kitiems, – kad jie lietuvių. Tad nutarta ir toliau mokyklose testi seną mokymo sistemą, paremtą rusiškumo stiprinimu.

Norint, kad rusų kultūros ir prorusiškų idėjų invazija per mokyklasaptu tikrai veiksminga, valdžiai reikėjo suimti į savo rankas visą liaudies švietimą. Dėl to ji 1841 m. pradžioje uždraudė Žemaičių vyskupijoje parapinių mokyklų prie bažnyčių veiklą be mokyklų žinybos leidimo. Tokių bažnytinių mokyklėlių, kurios nuo seno buvo neatsiejama vyskupijos religinio liaudies švietimo grandis, draudimui pasipriešino vyskupijos valdytojas S. M. Giedraitis, jį parémė Romos katalikų dvasinė kolegija Peterburge (joje tuomet posėdžiavo J. K. Gintila, 1844 m. tapęs Žemaičių vyskupijos valdytoju).

Parapinių mokyklų gynimas sulaukė aktyvaus Peterburgo intelektuolijos, ypač lietuvių kilmės, palaikymo. S. Daukantas rašė, kad

¹⁰⁶ E. Aleksandravičius, A. Kulakauskas, *Carų valdžioje*, p. 77; M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruozai...*, p. 486.

¹⁰⁷ M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruozai...*, p. 222–225; V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 270–272; E. Aleksandravičius, Tautinio identiteto link: 1852–1854 m. „mokinų byla“, *Kultūros barai*, 1990, Nr. 7–8, p. 96–99; L. Zasztowt, *Kresy 1832–1864. Szkolnictwo na ziemiach litewskich i russkich dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa, 1997, s. 247–249.

leidimo mokyklėlėms gavimas kainavo nemažai pastangų, o Peterburge nebuvo žmogaus, kuris nebūtų juo rūpinėsis¹⁰⁸. Toji lietuvių intelligentijos dalis, kuri svajojo apie visuomeninį lietuvių kalbos įteisinimą (S. Daukantas, Andriejus Ugianskis (*Ugiański*), Juozapas Čiulda (*Czułdo*) ir kiti), mokyklėlėse ižvelgė galimybę ugdyti jos meilę, o per lietuvišką pastoraciją matė būdą skieptyti liaudžiai sunormintą kalbą ir taip kelti ją į kultūringos kalbos lygi¹⁰⁹. Lietuvių etninės kultūros puoselėtojai patys rūpinosi valstiečių švietimu, rengė lietuviškus elementorius, maldaknyges. S. Daukantas 1842 m. buvo išleidęs „Abécéλę lietuvių kalnénų ir žemaičių kalbos“, parašęs (tik neišspausdino) lietuvišką maldaknygę¹¹⁰. Konkrečią valstietijos švietimo programą, apėmusią vadovelių lietuviškoms parapinėms, pradinėms mokykloms rengimą, apie 1860 m. buvo numatęs M. Akelaitis, Jono Koncevičiaus (*Koncewicz*) vadovaujami Maskvos universiteto lietuviai studentai¹¹¹.

Vidaus reikalų ministerija Žemaičių vyskupijoje parapines mokyklas prie bažnyčių oficialiai leido steigti 1841 m. gegužę. Dvasininkams bei jų tarnautojams buvo leista mokytis vaikus tikybos, liturgijos ir lietuviškai skaityti, tačiau pareikalauta mokytis ir skaitymo rusų kalba pradmenų¹¹². Kad galėtų šias mokyklas kontroliuoti, valdžia gavo iš vyskupijos vadovybės pažadą, jog kasmet pateiks Pradinių mokyklų direkcijai žinias apie mokinį skaičių bei praneš, ar iš tiesų yra mokoma rusų kalbos. Gali būti, kad i parapines mokyklas, monančias lietuviško ir rusiško skaitymo, valdžia galėjo žiūrėti kaip i tam tikrą 1833 m. savo sumanymo variantą.

Nuolaidos katalikų dvasininkai šiaipjau nebuvo būdingos rusų valdžiai ir ypač sunkiai tikėtinos atrodė iš Nikolajaus I po 1830–1831 m. sukilio. Tad istoriografijoje buvo atkreiptas dėmesys į

¹⁰⁸ S. Daukantas, *Raštai*, t. 2, Vilnius, 1976, p. 784.

¹⁰⁹ J. Čiulda, *Trumpi samprotavimai apie žemaičių kalbos gramatikos taisykles*, parengė ir įvadinį straipsnį parašė G. Subačius, *LAIS*, t. 6, 1993, p. 230.

¹¹⁰ [S. Daukantas], *Abecieļa Lījtuwanū-Kalnienū ir Žiamajtiū kalbos*, Sankt Peterburgas, 1842; S. Daukantas, *Małdas Katalikū Pagāl Baźniczies S. Rimo īszraszytas Metuse* 1842, rankraštis, *LLTIB*, f. 1-SD 18.

¹¹¹ Žr.: A. Tyla, Iš Lietuvos kilęs jaunimas Maskvos universitete 1832–1862 m., *Præcites baruose*, p. 193–196; M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 486–487.

¹¹² M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 248.

parapinių mokyklų legalizavimo priežastis. Antai M. Lukšienė spėjo, kad, siekdama visiškai atimti iš katalikų dvasininkijos švietimą, rusų valdžia matė nepajęgsianti to padaryti iš karto¹¹³. Kitų tyrinėtojų manymu¹¹⁴, parapinių mokyklų legalizavimui galėjo pasitarnauti „Peterburgo koterija“ – 1841 m. birželio mėn. Voluinės žemėse grafo H. Ževuskio Čiudnovo dvare susikūrusi legalistinė literatūrinė politinė grupuotė, susijusi su politiniu kolaboravimu. I gruptuotę išėjo „Tygodnik Petersburski“ bendradarbiai rašytojai, literatai, istorikai, tarp jų netrukus Peterburgo dvasinės akademijos rektorius bei Mogiliavo arkivyskupas metropolitas I. Holovinskis, J. K. Gintilai ir ypač M. Valančiui artimas žmogus. „Koterijos“ interesai rodo, jog buvusios Abiejų Tautų Respublikos visuomenėje XIX a. 5-ajame dešimtmetyje būta nerimo dėl katalikybės ateities¹¹⁵. Siekdami išsaugoti katalikų tikėjimą, „koterijos“ nariai darė ideologinių nuolaidų valdžiai¹¹⁶, reiškė retorišką lojalumą carinei Rusijai, palaikydami panslavizmo idėjas ir pasisakydami prieš lenkų pastangas atkurti Lenkiją, pažymėdami Lietuvos valstybės galios augimą kaip rusų ir lietuvių bendros istorijos dalį. Už tai caro valdžia suteikė „koterijai“ teisę laisvai propaguoti katalikybę, kelti religinės literatūros leidimo bei valstiečių švietimo būtinumą. Apie įmanomą „Peterburgo koterijos“ įtaką Žemaičių vyskupijos parapinių mokyklų legalizavimui ir jų pobūdžiui spėta iš to, kad šios mokyklos labai priminė Edukacinės komisijos, kuriai vadovavo vyskupas Ignatas Jokūbas Masalskis (*Massalski*), sukurtas apatinės švietimo grandies mokyklas (vienaklasses parapines mokyklas). Tokias mokyklas itin vertino H. Ževuskis, artimai bendravęs su I. Holovinsku ir pasidavęs jo įtakai¹¹⁷.

¹¹³ Ten pat, p. 236.

¹¹⁴ V. Berenis, Aristokratijos likimas: Henriko Ževuskio metamorfozės, p. 217–233.

¹¹⁵ Nerimas dėl katalikybės, kurią rusų valdžia „privėdė kone iki nuopuolio“, savaip išsakytas ir M. Valančiaus užrašuose: „1843 m. pabaigoje, kai katalikų tikėjimo reikalai Rusijoje patirdavo kaskart daugiau priešiskumo ir kai padėtis kaskart blogėjo“, katalikų dvasininkai iš valdžios gavo dovanų – ordinus. „Sie apdovanojimai, be ypatingo pasižymėjimo skirti, užuot nudžiuginę, nuliūdino ne tik katalikų liaudi, bet ir pačius apdovanotuosius, nes visi suprato, kad ne be tikslo duodami apdovanojimai. Kiekvienam atėjo į galvą posakis: „Kai jauti šeria, ji paprastai ketina pjauti““ (M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 255, 257, 363, 365).

¹¹⁶ M. Stolzman, *Nigdy od ciebie miasto...*, Olsztyń, 1987, s. 158–159.

¹¹⁷ Ten pat, p. 165; M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruozai...*, p. 77–78.

Parapinių mokyklų Žemaičių vyskupijoje įteisinimas dar nesietinas su organizuota religine švietėjiška dvasininkijos veikla katalikybei stiprinti. Tuoj po 1841 m. tokį mokyklų vyskupijoje padaugėjo, o dvasininkijos entuziazmas netrukus émė mažéti, nors parapijiečiai noriai leisdavo vaikus į tokias mokyklas.

Akstinas katalikų dvasininkijai rimtai susirūpinti katalikybës reikalais buvo 1843 m. valdžios pradétos kurti Valstybës turtu ministerijos mokyklos valstybiniams valstiečiams, kuriose moké stačiatikių dvasininkai ar jais besiruošiantys tapti žmonës. Kadangi šios mokyklas, priešingai nei daugumos klebonų išlaikomos parapinës, buvo nemokamos, labai padidéjo stačiatikybës invazijos į liaudį grësmë per švietimą. M. Lukšiené pastebéjo, jog stačiatikių valdomos Valstybës turtu ministerijos mokyklos sujaudino katalikų dvasininkiją daug labiau nei iki tol Liaudies švietimo ministerijos steigtos mokyklos¹¹⁸.

Kita priežastis buvo 1843 m. nusavintos parapinių bažnyčių žemës ir kapitalai. Dvasininkijos sekularizacija, padariusi iš dvasininko feodalo dvasininką valdininką, verté jí ieškoti naujo socialinio-ekonominio egzistavimo pagrindo. Nusavinimas pablogino kunigo materialinę padëtį, pakeitë pragyvenimo šaltinius, taigi paveiké santykius su ganomaisiais. Netekë $\frac{3}{4}$ buvusių pajamų, klebonai nebuvo linkę užsikrauti daugiau ganytojiškų pareigu, bet vargingesnis gyvenimas skatino igrityti liaudies pasitikëjimą ir didinti jai savo ītaką¹¹⁹. Juolab kad drauge su bažnytinëmis žemëmis nusavinus ir ten stovëjusias smukles – viduramžiškà Bažnyčios pajamų šaltini, niekas nebetrukédé atnaujinti sielovados darbą¹²⁰.

Į blogëjančią situaciją veiksmingai sureagavo Žemaičių vyskupijos valdytojas J. K. Gintila, 1844 m. rudenį pakeitës šiame poste S. M. Giedraitì. Bùtent J. K. Gintilos katalikybës stiprinimo priemonës buvo pradžia religinës švietéjiškos dvasininkijos veiklos valstietijoje, vartojant jos kalbą. J. K. Gintilos darbą pratesé nuo 1850 m. pradžios vyskupiją valdës M. Valančius.

¹¹⁸ M. Lukšiené, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 237.

¹¹⁹ Ten pat, p. 236.

¹²⁰ P. Pakarklis, *Ekonominé ir teisiné Katalikų bažnyčios padëtis Lietuvoje*, Vilnius, 1956, p. 23; V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 335.

Religinė švietėjiška dvasininkijos veikla reiškė, kad lietuvių kalbą pradėta daug intensyviau vartoti bažnyčiose, parapinėse mokyklose, negu būta iki tol. Ji įsitvirtino pridėtinėse pamaldose – ne tik pamoksloose ar religijos mokyme, bet ir giedojimuose, litanijose, evangelijos skaitymuose, rožinio kalbėjime¹²¹. Ištisu liaudies religinio kultūrinio švietimo gimtaja kalba reiškiniu tapo vyskupiją apraizgęs tankus parapinių mokyklų tinklas, dvasininkijos rengta ir platinta gausi religinė-moralinė, katechetinė, elementorinė, didaktinė literatūra, blaivybės brolijos, ganytojiški laiškai, mokę valstiečius civilizuotos laikysenos istorinių īvykių akivaizdoje, pagrįstos krikščioniškosiomis vertybėmis, skelbę kovą įsikerojusioms ydoms: girtuoklystei, prietarams, burtams. Stipréjo dvasininkijos parama valstiečiams prieš žemvaldžių socialinė-ekonominę savivalę, rūpinimasis jų santykiumi reguliavimu.

Šalia religinių ir etninių veiksnių derinimo kaip dar vienas katalikybės patrauklumo didinimo ir visuomenės religinio konsolidavimo svertas buvo pradėta praktikuoti kolektyvinė teatrališkoji religijos forma¹²² – dažnos parapijų vizitacijos su iškilmingais sutikimais, palydomis ir pamaldomis, išpūdingas Sutvirtinimo sakramento, pirmosios Komunijos teikimas dalijant vaikams knygeles, puošnios procesijos, masiniai atlaidai, vaizdingos kryžių šventinimo eisenos, iškilmingi brolijų, kapų, varpu, būsimų bažnyčių kertinių akmenų, pastatytių bažnyčių, altorių šventinimai, vieši brolijų ritualai, brolijų globėjų šventės, blaivybės ižadų atnaujinimo iškilmės, iškilmingos blaivybės brolijų narių laidotuvės, gavėnios rekolekcijos, kryžiaus keliai ir pan. Tai taip pat stiprino katalikybės ir dvasininkijos prestižą. M. Valančius savo apsilankymą 1862 m. Raseiniuose šitaip aprašė:

„Per mylią nuo miesto sutiko mane ant arklių raita jaunuomenė su vėliavomis. Artėdamas prie miesto vartų, radau visus vietos žmones. Bajorų dukros nešė bažnytinius altorėlius, bajorai vėliavas. Nesuskaičiuojamame būryje perėjau per visą miestą. Prie įėjimo į bažnyčią sunku buvo išlaikyti rimtį”.

¹²¹ Žr. A. Katilius, Lietuvių ir lenkų konfliktas dėl pamaldų kalbos mišriose parapijose (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia), *Kultūros barai*, 1999, Nr. 1, p. 80.

¹²² V. Kavolio terminas (žr.: V. Kavolis, *Epochų signatūros*, p. 30).

Pats vyskupas celebravo mišparus, kitą dieną – sumą, teikė Sutvirtinimo sakramentą. Išvykstantį visutėlis miestas lydėjo iki miesto vartų¹²³.

Bandant atsakyti į klausimą, kodėl Žemaičių vyskupija, o ne kita, tapo katalikybės stiprino židiniu ją lituanizujant, peršasi minčis, kad čia XIX a. viduryje buvo palankiausios sąlygos tokiai iniciatyvai kilti. Jas lémė:

1) gyventojų etninis ir religinis vienalytiškumas. 1864 m. Viendaus reikalų ministerijos duomenimis, Kauno gubernijoje lietuviai sudarė per 90% visų gyventojų ir tiek pat visų katalikų. Panašūs rezultatai tiek rusų valdžios, tiek katalikų dvasininkijos buvo gauti ir 1884 m.¹²⁴ ;

2) aukštesnis valstiečių gyvenimo lygis, teikęs daugiau galimybių ir traukęs didesnį Bažnyčios dėmesį. Antano Tylos duomenimis, XIX a. viduryje ypač Žemaitijoje būta daugiau valstiečių činšininkų nei lažinių baudžiauninkų, valstiečiai buvo turtingesni, turėjo daugiau žemės, gyvulių, geresnių trobesių, dažniau naudojo samdomajį darbą, daugiau produkcijos parduodavo rinkoje, turėjo santaupą¹²⁵ ;

3) didesnis valstiečių apsišvietimas. Žemaitijoje XIX a. I pusėje buvo gerokai daugiau valstiečių vaikų, lankiusių pradines mokyklas ir mokėjusių bent skaityti; nemažai jų lankė vidurines mokyklas¹²⁶.

¹²³ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 789, 791.

¹²⁴ [А. Белецкий], Римско-католические епархиальные семинарии: Виленская и Тельшевская, р. 54–55, 58; Vilniaus gubernijoje, rusų valdžios duomenimis, 1861 m. lietuvių būta 46%, 1862 m. – 49,98% (iš jų lietuvių katalikų 46,35%) (E. Vidmantas, min. veik., p. 114–117). 1897 m. pirmojo statistinio gyventojų surašymo duomenimis, gyventojų santykis buvo gerokai pakitęs lietuvių nenaudai. 1860 m. Seinų vyskupijoje gyveno 43,6% lietuvių (*Lietuvių literatūros istorija*, XIX amžius, p. 711), E. Volterio statistikos duomenimis, 1889 m. Suvalkų gubernijoje – 57,8% lietuvių, 1897 m. jų sumažėjo iki 52,8%. Išsamų duomenų apie tautinę Vilniaus vyskupijos gyventojų sudėtį pateikė: V. Merkys, Tautinė Vilniaus vyskupijos gyventojų sudėtis 1867–1917 m., *Istorijos akiračiai*, Vilnius, 2004, p. 373–418.

¹²⁵ A. Tyla, Lietuvos valstiečių istorijos (1795–1861 m.) bruožai, *LAIS*, t. 4, p. 16–36.

¹²⁶ Antai 1822 m. čia iš visų apskričių mokyklose besimokiusių mokiniių beveik 52% buvo valstiečių vaikai, kai kitose Lietuvos apskritose valstiečių vaikai sudarė tik 11,4% (J. Lebedys, *Simonas Stanevičius*, Vilnius, 1955, p. 47).

4) liaudiškesnė dvasininkija, artimesnė kunigijos sąsaja su liaudimi. Kunigo profesiją pasirinkdavo daugiau išsilavinimo siekiančių valstiečių vaikų nei kitur; bažnyčiose, parapinėse mokyklėlėse dažniau vartota lietuvių kalba;

5) didesnis etninės kultūros puoselėtojų skaičius. XIX a. viduryje etnokultūrininkų iš Žemaitijos buvo dauguma. Šie žmonės liaudies švietimo darbui jau vartojo lietuvių kalbą;

6) vyskupijos vadovų švietėjiškos nuostatos. Studijuodami Vilniaus vyriausiojoje seminarijoje prie Vilniaus universiteto, J. K. Gintila, M. Valančius buvo paveikti racionalizmo, katalikiškojo Švietimo idėjų. Šios idėjos kritikavo luomų privilegijas, akcentavo prigimtinę žmonių lygybę, socialinį teisingumą, „atrado“ liaudį, dvasininkai kėlė uždavinį ne tik būti sielų ganytoju, bet ir liaudies mokytoju – imtis religinio liaudies švietimo, buities gerinimo, kovos su prietarais, giravimu, aplaidumu ir pan.¹²⁷ Vyskupijos vadovai prijautė liaudies švietimo reikalą kėlusiemems etnokultūrininkams ir su jais bendradarbiavo.

M. Valančiaus, kaip iškiliausios XIX a. Lietuvos Katalikų bažnyčios asmenybės, reikšmė lietuvybei buvo ne kartą analizuota bei vertinta. Čia atidžiau panagrinėsime J. K. Gintilos nuopelnus katalikybės lituanizacijai.

J. K. Gintila nebuvo abejingas lietuviškiems dalykams. Mylėjo lietuvių kalbą, mégdavo ja kalbėtis su artimais tėvynainiais, dar Peterburge palaikė ryšius su Jurgiu (ordine Ambraziejumi). Pabréža, Irenėju Oginskui (Ogiński), S. Daukantu, Juozapu Križanauskui (Krzyżanowski) ir kitais. Apie jį palankiai atsiliepė kai kurie amžinininkai¹²⁸, tačiau Lietuvos istoriografijoje J. K. Gintilos vertinimas susiformavo vadovaujantis nepalankia jo charakteristika, kurią pateikė

¹²⁷ U. Im Hof, *Švietimo epochos Europa*, Vilnius, 1996, p. 150, 174–177; M. Lukšienė, *Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje*, Vilnius, 1985, p. 38–42. Taip pat žr.: I. Šenavičienė, *Žemaičių lituanistai Vilniaus vyriausiojoje seminarijoje. Motiejus Valančius*, Vilnius, 1998.

¹²⁸ Apie J. K. Gintilą palankiai atsiliepė A. Muchlinskis (A. Muchliński, Wspomnienie o Ś. p. J. Ch. Gintylle, *Pamiętnik Religijno-Moralny*, 1858, t. 1, ser. 2, s. 30–35), B. Smigelskis (B. Smigelskis, Atsiminimai apie senobinę Žemaičių vyskupystę (nuo 1421 iki 1850 metų), *Draugija*, 1912, Nr. 63, p. 241). Būta ir kitokių nuomonų.

M. Valančius savo užrašuose¹²⁹. Jis ypač kaltintas pataikavimu rusų valdžiai ir abejingumu katalikybės reikalams. Pirmasis M. Valančiaus nešališkumu suabejojo V. Biržiška. Jis nurodė, kad, valdydamas vyskupiją, J. K. Gintila kiek galėdamas stengési ginti Bažnyčios teises ir reikalus, dėl to ne kartą buvo peiktas rusų administracijos¹³⁰, o jam prikišamą valdžios pasitikėjimą tuo metu turėjo visi itakingesni Katalikų bažnyčios dignitoriai, tarp jų ne tik J. K. Gintila, bet ir I. Holovinskis, ir pats M. Valančius. Reikia manyti, kad J. K. Gintila ne mažiau nei kiti nerimavo dėl kylančio stačiatikybės pavojaus ir katalikybės ateities. Jis pirmasis ižvelgė kalbos perspektyvą ir svarbą skleidžiant bei stiprinant religiją ir suteiké katalikybės lietuvinimui postūmį, organizuotumą ir vyskupijos mastą. Šalia katalikybės stiprinimo per lie туvių kalbą J. K. Gintila šią religiją platino tarp kitų tikėjimų gyventojų, konkretiai – žydų¹³¹.

Pradedant 1845 m., J. K. Gintila, pasinaudodamas vyskupijos valdytojo galiomis, émësi plésti lietuviškų parapinių mokyklų tinklą. 1845 m. lapkričio 24 ir 1846 m. rugsėjo 14 d. jis išsiuntinéjo dekanams aplinkraščius, kuriuose ragino juos imtis kuo sparčiau steigti parapi-nes mokyklas, kuriose, be bažnytiniių tiesų ir patarnavimo mišioms, vaikai būtų mokomi lietuviškai skaityti ir rašyti, taip pat rusų kalbos. J. K. Gintila pažyméjo, kad po 1841 m. buvo pabudës kunigų uolumas, tačiau netrukus papùtė atšalimo dvasia: bažnytinës parapinës mokyklos émë nykti, ir šiandien tokia mokykla yra retas dalykas. Tad griežtai išakè, kad prie kiekvienos parapinës bažnyčios tuoj pat būtų išteigtos mokyklélës, apie kurių veiklą ir mokinijų skaičių dekanai ji

¹²⁹ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 514–523.

¹³⁰ V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 2, p. 413. Jam pritaré E. Aleksandravičius, manës, jog M. Valančiaus vertinimai greičiau atspindéjo ne tikrą J. K. Gintilos veidą, o idéjinius nesutarimus to meto dvasininkijoje (E. Aleksandravičius, *XIX amžiaus profiliai*, p. 69).

¹³¹ Žydams jų kalba, taip pat lenkų kalba parašytose, verstose religinése knyge-lése J. K. Gintila kélé katalikybės privalumus, atsvertéiams, kurių vietą laiké greta lietuvių liaudies, kad išmoktų lietuviškai melstis, parengé lietuvišką katekizmą hebrajų rašmenimis ir jidiš rašmenimis lietuvišką maldaknyge (*Moksłas kriksczioniszkas žemaitiškai parasytas...*, 1854 (1855), rankraštis; *Aktas ir poterej*, 1855, rankraštis. Žr.: V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 2, p. 414; Žemaičių vyskupijos pareigybiniës dvasininkijos 1854 m. for-mulariniai sąrašai, 1855 05, *RVIA*, f. 822, ap. 3, b. 13441, l. 34–35.

14. Wremia 1846 roku

Grobularius

z A 1112 do A 1122 - Pielgr Dniessum Dycerzy Tolerantie

W 1841^{roku}, po utworzeniu wizytorium
du Dyceratnego i R.K.D. Kollegium, P. Ks.
mistrz Mariackiego Obrudzenia, rzecz wytoczona
przed nim o brakach parafialnych rozbitych
gnot jak wiadomo w ten sposób, że Duch
winstwo Katolickiemu w powiatach Koninie,
nie uzbawiając naukacj egzaminatorze kis
przy ich kościołach, dając prawidł wiary,
obyczek studiowania do ikony i czytania po
Koninie, byłby dla wierszego pozytywu, dając
te uczyły wrazem i Ruskiego jazyka i by
będą kapłani zajmujący się sami lub przez
posiadanie organizów swoich i przyczyniać
takowym naukaniem dzieci, domowu i t. m.
Dziorocy Szkoła parafialnych i przystali na
wzorcowe wiadomości o liczbie swoje uczniów.

Pozostyginiem to, objawione z ruką P. Ks.
mistrza S. M. w Marii R.K.D. Kollegium z d. g.
Czerwca 1841 r. za A 1121, przysięgle zostało w
Dycerzy Marii, z ratowniem uroczuć i
w stąd ratom, okazaty w napisem jasne
sensu - odręta w parafialnym Duchownem
znowie

1. 1846 m. rugsejo 14 d.

J. K. Gintilos aplinkraštis Žemaičių vyskupijos dekanams,
įsakantis steigti lietuviškas parapines mokyklas. Fragmentas. LVIA

privalėjo kas metų ketvirtį informuoti, taip pat pranešti, kur ir dėl kokių priežasčių jų neįsteigta¹³².

Norėdamas palengvinti tikybos ir skaitymo mokymą, J. K. Gintila užsakė vertimą ir 1845 m. už savo pinigus išspausdino Antano Janikavičiaus (*Janikowicz*) iš lenkų kalbos į lietuvių kalbą išverstą katokizmą „Mokslas krikščioniškas“¹³³. I tokios literatūros rengimo darbą įtraukė Žemaičių seminarijos homiletikos profesorių Ignotą Kulvinskį (*Kulwiński*), seminarijos klierikus¹³⁴.

Kaip rodo J. K. Gintilos susirašinėjimas su dvasininkais, paskelbus aplinkraščius, parapinių mokyklų vyskupijoje gerokai pagausėjo. Tokios mokyklos beveik prie kiekvienos bažnyčios buvo įkurtos, galima sakyti, kone visuose (Joniškio, Batakių, Rietavo, Varnių, Veliuonos, Viešnių, Šeduvos, Šiluvos, Skuodo) vyskupijos dekanatuose. Kai kuriose vietose mokinių skaičius pasiekė prieš 1830–1831 m. sukilią buvusi lygi. Antai 1848 m. viduryje visose Viešnių dekanato parapinėse mokyklose prie bažnyčių mokėsi 237 vaikai, t. y. tiek, kiek 1827, 1828 m.¹³⁵ Skuode dviejose parapinėse mokyklose 1847 m. mokėsi 132 vaikai, Tryškių mokykloje – 33, Kuršėnų – 30, Šaukėnų – 33, Raudėnų – 8¹³⁶. M. Valančiaus vyskupavimo metais parapinių mokyklėlių buvo įsteigta dar daugiau. 1853 m. mokinių skaičius jose, palyginti su 1830 m., apytikriai buvo išaugęs maždaug 63% (141 mokykla, 4394 mokiniai), 1854 m. – 119 (197 mokyklos, 5910 mokiniai), 1857 m. – apie 123 (apie 6000 mokiniai), 1861 m. – 145% (157 mokyklos, 6594 mokiniai)¹³⁷.

¹³² Jono Krizostomo Gintilos aplinkraštis Žemaičių vyskupijos dekanams, 1846 09 14, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 52, l. 279–282; M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruozai...*, p. 237.

¹³³ *Mokslas krykszczionyszkas dydesis...*, vertė A. Janikavičius, Vilnius, 1845.

¹³⁴ V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 2, p. 446. Klieriko A. Mackevičiaus parengto lietuviško katekizmo rankraščio (saugomas NB, f. 90–448) paskutiniame puslapyje yra I. Kulvinskio įrašas lenkų kalba: „Puiki viltis! Prašau tik nepavargti dirbtį, neprarasti noro ir uolumo, ir būsi naudingu mokytoju“.

¹³⁵ 1827, 1828 m. visose Viešnių dekanato parapinėse mokyklose mokėsi 235 vaikai (žr.: A. Prašmantaitė, *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*, p. 207).

¹³⁶ Jono Krizostomo Gintilos susirašinėjimas su dekanais dėl parapinių mokyklų, 1846–1848, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 52, l. 286–401.

¹³⁷ Skaičiavimai atliki remiantis: M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruozai...*, p. 470; V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 290–291; A. Tyla, Slaptas lietuvių mokymas 1862–1906 metais, *LAIS*, t. 1, p. 49.

Parapinių mokyklų skaičiaus didėjimą ypač skatino tai, kad J. K. Gintila atidžiai kontroliavo mokyklų steigimą, netoleravo kungių aplaidumo, nepriimdavo pasiaiškinimų, kad nesą lėšų mokytojams samdyti. Pareikalavo, kad patys klebonai ar vikarai imtusi mokyti ir laikytų tai savo tiesiogine pareiga. Tad J. K. Gintilos valdymo metais pamažu ėmė mokyti ir patys kunigai. Antai Šeduvo dekanate 1847 m. jau mokė penki kunigai¹³⁸.

Kai kurie klebonai, dar galutinai nenutraukę saitų su aplinka, iš kurios kilo, uoliai išitraukė į valstiečių švietimo darbą. Toks buvo Jurbarko klebonas Mikalojus Kervelis (*Kierwell*), kurio parapijoje 1858 m. prasidėjo blaivybės sajūdis. Jo liudijimu, 1847 m. Jurbarko parapijoje jau tik retas žmogus nemokėjo skaityti.

Kitas didelis J. K. Gintilos nuopelnas katalikybės lietuviniui buvo jo pradėta pastoracijos lituanizacija. J. K. Gintila pastebėjo, kad tose vietose, kur dauguma gyventojų kalbėjo lietuviškai, pridėtinės pamaldos liaudies kalba darė valstiečių religingumui daug didesnį poveikį nei lenkiškos. Antai 1842 m. Vabalninko parapijos (Vilniaus vyskupija) gyventojai gyrė kunigą, kuris, pavaduodamas sirgusijį, sa-kęs pamokslus žmonėms ypač naudinga lietuvių kalba¹³⁹. Žemaičių vyskupijos bažnyčiose populiarėjo lietuviškos bažnytinės giesmės, platinamos entuziastingesnių kunigų. Išliko žinių apie du Rietavo kungus (tikriausiai tuo metu ten vikaravusius Pranciškų Martišauską (*Martyszewski*) ir Antaną Reutą (*Reut*)), kurie 1845 m., pataisę žemaičių tarme parašytą knygelę, parengė liaudžiai giesmes, pavadintas „Nobažni giedojimai, kuriuos Lietuvoj nekuriose bažnyčiose visas susirinkimas atprovinėja“. Jose buvo išsamiai aprašyti visi giedotinių mišių giedojimai, kad jais kitis kunigai galėtų naudotis per lietuviškas pamaldas. Ten jau tada buvo paplitusi Antano Strazdo giesmė „Pulkim ant kelių, visi krikščionys“¹⁴⁰.

¹³⁸ M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 238–239.

¹³⁹ Vabalninko parapijos gyventojų liudijimas kunigui Mykolui Rudzinskiui (*Rudziński*), 1842 07 09, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 63, l. 83.

¹⁴⁰ Juozapo Noreikos (*Norejko*) laiškas Motiejui Valančiui, 1854 07 26, ten pat, b. 92, l. 327–330.

Vis dėlto vyskupijoje pamokslai, giedojimai dažniau būdavo lenkiški, nes daug kunigų menkai mokėjo ar visai nemokėjo lietuvių kalbos. Pavyzdžiu, Telšių katedroje save žemaičiu vadinęs vikaras Alfonsas Gabonskis (*Gaboński*), vos kalbėdamas lietuviškai, per 7 metus neįstengė pasakyti né vieno lietuviško pamokslo¹⁴¹. Lietuviškai gerai mokančių kunigų buvo nedaug.

1846 m. gruodžio mén. vyskupijos valdytojas paskelbė aplinkraštį, kuriame įsaké visiems vyskupijos kunigams mokyti liaudies kalbos¹⁴². Aplinkraštyje J. K. Gintila rašė, kad kai kurie kunigai iš nenoro ar apsileidimo nepajégia žmonėms lietuviškai aiškinti katekizmo ir mokyti poterių. Kadangi vyskupija susideda vien iš lietuviškų apskričių ir katekizmas dėstomas tik lietuviškai, be to, gerai žinoma, kad ko pats gerai nemoki, to ir kitų gerai neišmokysi, valdytojas liepė dekanams įpareigoti kunigus mokyti katekizmo ir poterių lietuvių kalba – ir ne paviršutiniškai, kaip buvę įprasta, o labai gerai, kad laisvai ja galėtų bendrauti su liaudimi tiek iš sakyklos, tiek parapinėse mokyklose. Dekanams kaskart vizituojant savo dekanatus, buvo nurodyta lietuviškai egzaminuoti visus kunigus, ypač vadovaujančius parapijoms, iš katekizmo ir poterių ir pranešti valdytojui apie tuos, kurie dėl aplaidumo ar kitų priežascių nesugebėtų egzamino išlaikyti, kad galima būtų juos atitinkamai nubausti.

Aplinkraštyje J. K. Gintila taip pat paragino kunigus intensyvinti tarp žmonių pastoracinių darbų – ypač atkreipti dėmesį į religinių vaikų rengimą bei katekizmo mokymą, o per parapijų vizitacijas nurodė egzaminuoti parapijiečius iš religijos pagrindų, poterių ir krikščioniškų pareigu.

Minėtos priemonės dvasininkijos lietuvių kalbos žinių problemą palengvino, tačiau negalėjo jos kardinaliai išspręsti. Iš tiesų lietuvių kalbos kelias į Katalikų bažnyčią buvo sudėtingas procesas, reikalavęs pačių kunigų sąmoningumo, psichologinio nusiteikimo ir aktyvumo. Skirtingi katalikų dvasininkijos sluoksnių lietuvių kalbos

¹⁴¹ Alfonso Gabonskio raštas Nr. 8 Jonui Krizostomui Gintilai, 1845 08 10, ten pat, b. 48, l. 63.

¹⁴² Jono Krizostomo Gintilos aplinkraštis Žemaičių vyskupijos dekanams, 1846 12 21, ten pat, b. 46, l. 148–149.

St. Gedimina Šebo
de A 1500 do A 1570

Grautarniai.

JPKD Deicinam.

Pradžiai upravomai ir kiai. Kajuijoisug, kis
čiaose ypač prystatę, iš medinų ir koptainių
perivienių bandom maini Dycevy, ož kai
semiečiai, ož tos x nusibalsėliai, ne ugyvime
nugedimiesi, - oži is so stanic mytys tada
būsimi oži nesud panašas ne palyto būsimiesi

Vais Dycevy neser x būmždžiai ypač
ištakė su' pacelias, i' gretlo x mylbtanis Min
ym, x Dyletinis bateleliams, mylbtanis pr
mai paga būmždžiai su' ugyve, i' jky x mygys
būmby nusuplytis jis nes, x ožio būs
labiau nesumis na jamei, nesipabaf bateleli
nemurai išmygys; x ypač nesir galbūtai
i' major nupedine, perrenamie, ož bate i' da
pajus stichary keltosamane mylbtanis
bateleliams, nejebuvionijus endeli pult,
pedanemiam, x nesutyp.

Ica, aby JPKD Deicinai pris objevim
minijiesi Grautarnai ne minemas, xodau-
xels galbūtis oži Deiciniam batos, ab nesas
oži paga bateleliams i' pacelias x palyto būmž-
džiai, oži perivaleliams, jaž to oži mygla
biys, kis jis būs oži nesupalaimis, greta

2. 1846 m. gruodžio 21 d.

J. K. Gintilos aplinkraštis Žemaičių vyskupijos dekanams,
išsakantis kunigams mokytis lietuvių kalbos. Fragmentas. LVIA

įsitvirtinimui katalikybėje darė skirtingą įtaką. Ta bajoriškoji dvasininkijos karta, kuri buvo menkiau išsilavinusi ir kurios kalbiniai pastoraciniai igūdžiai susiformavo dar prieš pradedant plėsti katalikybėje liaudies kalbos vartojimą, buvo nelinkusi priimti naujovių ir taikytis prie kintančių gyvenimo reikalavimų, tad lietuvių kalba jai buvo priverstinis, o ne išsisąmonintas dalykas. Norint išplėsti lietuvišką pastoraciją, reikėjo išugdyti naujo mąstymo dvasininkiją – keisti dvasininkijos rengimą seminarijoje ir atitinkamai koreguoti jos socialinę struktūrą. Todėl tuo pat metu, 1845 m. pabaigoje – 1846 m. pradžioje, J. K. Gintila émė rūpintis įvesti lietuvių kalbą į bažnytinės iškalbos, arba homiletikos, mokymą Žemaičių vyskupijos seminarijoje.

ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS SEMINARIJA IR LIETUVIŲ KALBA

LIETUVIŠKOS HOMILETIKOS ĮVEDIMAS

Dvasininkijos ugdymo lituanizacijos pradžia Žemaičių vyskupijoje sutapo su Žemaičių vyskupijos seminarijos reforma. Seminarija pagal naujus įstatatus pradėjo funkcionuoti 1845 m. rudenį (rugsėjo 29 d. įvyko pirmasis valdybos posėdis¹). Įstatai šalia neigiamų momentų į dvasininkijos rengimą įnešė ir teigiamų pokyčių.

Didžiausia reformos teigiamybė buvo atjaunėjės seminarijos personalas. Seminarija, iki tol buvusi misionierių ordino žinioje, buvo atiduota dieceziniams kunigams. Kartu atsikratyta senoviško mastymo profesorių, klerikų mokymas atiteko jauniems, akademinių išsilavinimą turintiems, tačiau katalikų religijai ne mažiau atsidavusiems kunigams.

Seminarijos rektoriumi buvo paskirtas Romos katalikų dvasinės akademijos profesorius M. Valančius, pirmaisiais profesoriais – buvę M. Valančiaus auklėtiniai akademijoje žemaičiai A. Beresnevičius,

¹ ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1845 09 29, NB, f. 90–38, l. 2.

Aloyzas Šukevičius (*Szukiewicz*), Ferdinandas Stulginskis (*Stulginiški*), iš senųjų profesorių rektoriaus užtartas liko vienintelis, taip pat akademinį išsilavinimą turėjęs Tadas Juzumas (*Juzumovicz*).

XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje seminarijoje dirbo gausus būrys profesorių, palikusių ryškų pėdsaką Lietuvos Bažnyčios gyvenime ir lietuviškoje raštijoje. Po M. Valančiaus seminarijos rektoriai buvo A. Beresnevičius (1850–1853), A. Šukevičius (1853–1860), Juozapas Silvestras Dovydaitis (1860–1864) (*Dowidowicz*), J. Račkauskis (nuo 1864). Be jų, teologijos dalykus įvairiu laiku dėstė A. Baranauskas, Antanas Roberas ir Povilas Beresnevičiai (*Bereśniewicz*), Kasparas Cirtautas (*Cyrtowt*), Justinas Silvestras Dovydaitis (*Dowidowicz*), Andriejus Gabševičius (*Gabszewicz*), A. Juzumas, Leonas Narbutas (*Narbutt*), Jonas Norbertas Navickis (*Nowicki*), Mečislovas Leonardas Paliulionis (*Pallulon*), Antanas Rajunčius (*Rajuniec*), Anupras Rubaževičius (*Rubażewicz*), Romualdas Stakėnas (*Stakien*), F. Stulginskis, Antanas Zaukevičius (*Zawkiewicz*).

Katalikų dvasinių seminarių reforma, tiksliau – naujieji (1843) seminarių įstatai davė Žemaičių vyskupijos valdytojui J. K. Gintilai idėją pradėti seminarijoje rengti klierikus lietuviškai pastoracijai. Įsta tuose buvo nurodyta, kad homiletiką privaloma dėstyti vyskupijų kalbomis ir dialektais. Kadangi Žemaičių vyskupijos pagrindinė gyventojų kalba buvo lietuvių kalba, teoriškai atsirado erdvė seminarijoje lietuvių kalbai.

Panagrinėkime lietuvių kalbos įvedimo į seminarijos homiletiką aplinkybes, kurios iki šiol istoriografijoje įvairiai traktuojamos, nes nėra pakankamai aiškios. Vienas iš metodų, padedančių atsikratyti nepagrįstų įsitikinimų, yra chronologiškai nuosekli įvykių analizė.

1845 m. spalio 22 d. Peterburgo Romos katalikų dvasinė akademija atsiuntė Žemaičių vyskupijos seminarijai 1845–1846 mokslo metų homiletikos kurso programą, kurioje jos dėstomoji kalba buvo nurodyta lenkų kalba². M. Valančius, kaip seminarijos rektorius, programą tuo pat ėmėsi vykdyti: išlikęs jo raštas, kad pagal atsiuštąją programą nuo lapkričio 10 d. jau mokomi klierikai, o lapkričio 16 d. jos kopija nusiusta susipažinti J. K. Gintilai³.

² ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1845 11 10, ten pat, f. 90–38, l. 12–13.

³ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 39 Jonui Krizostomui Gintilai, 1845 11 16, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 38, l. 235.

Tik tada J. K. Gintila pamatė programą ir padarė pataisas savo ranga. Programa ir pataisos atrodo taip.

„Homiletika dëstoma visuose keturiuose kursuose po 5 val. per savaitę pagal lenkišką Jono Skidelio vadovėlį „Svarbiausios homiletikos taisyklės“⁴. 1845–1846 m. m. III ir IV kursų klausytojams po 3 val. per savaitę bus dëstomas įvadas į homiletikos pirmąją dalį, aiškinančią pamokslininko tikslus ir būtinąs priemones jiems pasiekti. Ypač kreiptinas dëmesys į Šventujų tėvų raštus, esančius tobuliausiu šventosios gražbylystės pavyzdžiu. Kadangi sėkmingas Dievo žodžio mokymas priklauso daugiausia nuo dažno lavinimosi, būtina klausytojams pateikti temas pamokslams ar pokalbiams (homilijoms ar paprastiems pamokymams) kurti; juos, dëstytojo peržiūrėtus ir pataisytus, seminaristai sakyti seminarijos bažnyčioje [žodis „bažnyčioje“ J. K. Gintilos pabrauktas, nes seminarija savo bažnyčios neturėjo. – I. Š.] ar valgykloje per pietus. Dëstytojas turi kreipti dëmesį į deklamacijos trūkumus ir klasėje ramiai išdëstyti savo pastabas, kad klierikai galėtų jomis pasinaudoti. Kiekvienas III kurso klierikas per metus turi parašyti ir pasakyti ne mažiau kaip 3 pamokslus ar pokalbius; IV kurso – ne mažiau kaip 4 [J. K. Gintila prirašė: „Arkikatedroje“. – I. Š.]. Šis dalykas dëstomas lenkiškai [J. K. Gintila viršuje užraše: „žemaitiškai“. – I. Š.], nes klierikai vėliau sakys pamokslus parapijiečiams, kalbantiems šia kalba. Todėl mokytojas šalia taisyklių privalo pateikti kaip pavyzdžius geriausius ypač senus [J. K. Gintila įterpė: „žemaičių ir“. – I. Š.] lenkų pamokslininkus, atkreipdamas dëmesį į garsiausius ir parodydamas, kaip prie jų priartėti. I ir II kursų klierikai po 2 val. per savaitę rašo įvairius pratimus, ypač Šventujų tėvų raštų vertimus, kad praktiskai perimtu jų dëstymo būdą ir išmoktų pamokslų kūrimo taisykles⁵.

Tolesnį J. K. Gintilos 1845 m. susirašinėjimą dėl lietuviškų pamokslų seminarijoje yra paskelbęs J. Stakauskas⁶. 1845 m. lapkričio

⁴ J. Skideł, *Celnieysze prawidła homiletyki czyli wymowy kazalney*, Wilno, 1835.

⁵ Mokslų dëstymo programa ŽVS 1845–1846 m. m., LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 38, l. 239–248.

⁶ Šių raštų publikacijas žr.: J. Stakauskas, Lietuvių kalbos klausimas Žemaičių seminarijoje, p. 24–26.

este всематическим изъявлено въ Семинарской Кур-
сби и и Синодальной рефортану, въ отъгое время.
При данн преподавател должен обращат вниман-
ие на недостатки въ декламаци и помощь ст-
речевому драмат въ брани хелаш свои занятия,
да бѣ всематическими жити въ всенощебольных дней.
Каждыи изъ всематическіхъ 3 курса обязан въ те-
чени тага написать и произнести не мене тогда
проповѣдей или бесед. Членъ же 3 курса и мене не
4-й Настоящій предиктор излагает на занятія
Семинарии такъ какъ всематическимъ Семинарии въ
новоздѣніи должны будутъ проповѣдуватъ събо

3. 1845–1846 mokslo metų

homiletikos kurso programa su J. K. Gintilos taisymais. Fragmentas.

LVIA

30 d. J. K. Gintila nusiuntė laišką į Peterburgą dvasinės akademijos rektoriui I. Holovinskiui, kuriame aptarė akademijos atsiųstoje poreforminėje homiletikos kurso programoje išsimetusias klaidas⁷. Mat programoje buvo kalbama tik apie lenkiškas homilijas ir pamokslus, kuriuos turėjė sakyti klerekai valgykloje ar seminarijos bažnyčioje, ir kaip pamokslų pavyzdžiai buvę suminėti tik garsių lenkų pamokslininkų pamokslai. Tuo tarpu, rašė J. K. Gintila, kai seminarija savo bažnyčios neturi, o Žemaitijoje pagrindinė gyventojų kalba esanti lietuvių kalba, reikėtų, kad trečią metų klerekai sakyti pamokslus valgykloje, ketvirtą – prie pat seminarijos esančioje Varnių katedroje, ir visus – tik lietuviškai, o homiletikos profesorius teiktų pavyzdžius ne tik iš lenkų, bet ir iš geriausią senųjų lietuvių pamokslininkų darbų. Lenkų kalba Žemaitijoje yra daug mažiau vartojama nei sostinėje prancūzų: Žemaičių vyskupijoje, kuriai rengiami seminarijos klerekai, tik keliose apskričių miestu, išskyrus Šiaulius, bažnyčiose, kur yra vienuolių, yra reikalingi drauge ir lenkiški, ir lietuviški pamokslai. Visur kitur nuolatos sakomí vien lietuviški pamokslai.

Tą pačią lapkričio 30 dieną J. K. Gintila pasiuntė analogišką raštą rektoriui M. Valančiui ir jam pavedė parengti oficialų raštą dvasinei akademijai Peterburge dėl kalbinių homiletikos dėstymo programos pakeitimų⁸. M. Valančius taip ir padarė. Tą dieną valdytojas taip pat informavo M. Valančių, kad paskyrė A. Šukevičių Šventojo Rašto ir homiletikos profesoriumi, ir nurodė jį prisaikdinti⁹ (A. Šukevičius nuo spalio 20 d. rektoriaus jau buvo paskirtas klerekų nuodėm-klausiu¹⁰).

V. Merkys teisingai pastebėjo, jog nepagrįstai istoriografijoje buvo griežtai supriehintos J. K. Gintilos ir I. Holovinskio nuomonės¹¹. Pastarojo programoje paminėta lenkiška homiletika iš tiesų nebuvo

⁷ Jono Krizostomo Gintilos laiškas Ignotui Holovinskiui, 1845 11 30, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 38, l. 231, 237 (byloje sumaišyta lapų numeracija).

⁸ Jono Krizostomo Gintilos raštą Nr. 1583 Motiejui Valančiui, 1845 11 30, ten pat, l. 238.

⁹ Žemaičių vyskupijos valdybos siunciāmų raštų registracijos knyga, 1845 11 30 įrašas Nr. 1580, ten pat, f. 696, ap. 2, b. 750, l. 46.

¹⁰ ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1845 10 20, NB, f. 90–38, l. 8.

¹¹ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 141.

jokia klaida ar išankstinė akademijos nuostata, nes programa buvo parengta viena visoms katalikiškoms seminarijoms, o lenkų kalba buvo nurodyta derinantis prie visų seminarijų vietas gyventojų daugumos.

„Tačiau tuo anaiptol neskriaudžiama žemaičių kalba*, – atrašė J. K. Gintilai I. Holovinskis, – juk programoje pasakyta, kad lenkiškai dėstoma homiletika todėl, kad parapijiečiai kalba ta kalba. O jei Žemaitijoje parapijiečių kalba yra žemaičių kalba, savaime suprantama, kad ten lavintis rašyti ir sakyti pamokslus turi šia kalba. Tačiau neapleidžiant lenkų, nes ir ta kalba sakomi pamokslai miestuose. O kad nekiltų jokių abejonių šiuo požiūriu, parengsiu kunigui Rektoriui oficialų raštą, o Jūsų Šviesybei nuoširdžiausiai dėkoju už tokio rimto dalyko priminimą“¹².

Yra nuomonė, kad I. Holovinskis šiame laiške atskiria homiletikos teorijos kalbą nuo praktinės pamokslų kalbos, toleruodamas lietuvių kalbą tik pastaruoju atveju¹³. Iš pirmo žvilgsnio gal ir susidaro toks įspūdis, tačiau nė kiek ne mažiau tikėtina, kad, kalbėdamas apie lavingimą rašyti ir sakyti pamokslus, I. Holovinskis turi omenyje homiletiką apskritai, nes ji kaip tik ir yra apibrėžiama kaip pamokslų rengimo ir sakymo mokymas¹⁴, arba Dievo žodžio skelbimo mokymas. Jis gana aiškiai tai sako: „...lenkiškai dėstoma homiletika, kad parapijiečiai kalba ta kalba. O jei Žemaitijoje parapijiečių kalba yra žemaičių kalba ...“. Kad ne lietuviški klierikų pamokslai, o kaip tik *mokymas* juos sakyti buvo I. Holovinskio ir J. K. Gintilos diskusijų objektas, papildomai verčia manyti tai, kad lietuviškus pamokslus klierikai sakydavo ir seniau, prieš reformą¹⁵. Tačiau laiško mintį netrukus išryškins oficialus I. Holovinskio raštas seminarijos rektoriui ir vėlesni jo vadovybės potvarkiai.

* Čia ir toliau žemaičių kalba I. Holovinskis ir jo amžininkai vadina žemaičių tarmę.

¹² Ignoto Holovinskio laiškas Jonui Krizostomui Gintilai, 1845 12 12, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 38, l. 261.

¹³ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 142.

¹⁴ Žr. *Religijotyros žodynai*, Vilnius, 1991, p. 145; *Lietuvių enciklopedija*, t. 8, Bostonas, 1956, p. 298; *Tarpautinių žodžių žodynai*, Vilnius, 2001, p. 305.

¹⁵ Žemaičių vyskupijos seminarijos taisyklos, 1775 03 12, *NB*, f. 90–35; vertimas: Z. Genienė, J. Genys, min. veik., p. 153–174. Taisyklos išrodyta, kad kiekvienas klierikas du kartus per metus seminarijos valgykloje privalėjo pasakyti savo paties sukurta lenkišką arba lietuvišką pamokslą. Šiomis taisykliemis seminarija vadovavosi iki pat 1844 m.

Mokslineje literatūroje egzistuoja teiginys, kurį inspiravo V. Biržiška¹⁶, kad M. Valančius nesikišo į J. K. Gintilos ir I. Holovinskio ginčą dėl lietuviškos homiletikos, nenorėdamas išipykti prolenkiškam I. Holovinskiui, ir kad kovą dėl seminarijos sulietuvinimo užleidęs J. K. Gintilai. Dar griežčiau pasisakė J. Stakauskas: „Seminarijos vadovybė, kurią reprezentavo M. Valančius, matyt, labiau klausė tada įtakingo Dvasinės akademijos Rektorius Ignas Hołowiński nurodymų ir mažiau skaitėsi su savo vyskupijos nelegalaus administratoriaus nusistatymu. Todėl lenkų kalbai buvo suteikta pirmenybė ...“¹⁷ Tačiau iš tiesų nei J. K. Gintila, nei I. Holovinskis M. Valančiaus nuomonės dėl homiletikos net neklausė. Pagal savo kaip valdinio statusą vos pradėjės rektoriauti M. Valančius tebuvo aukštesnės bažnytinės valdžios nutarimų vykdytojas. Kai J. K. Gintila informavo šį apie homiletikos padėti ir kai jam liepė parengti raštą akademijai dėl jos sulietuvinimo, jis taip ir padarė. Tad galima pasakyti, kad M. Valančius 1845–1846 m. m. kalbinėms homiletikos įvedimo peripetijoms neturėjo jokios įtakos.

Į J. K. Gintilos pastabas dėl lietuviškos homiletikos ir oficialų seminarijos rektoriaus raštą buvo atsižvelgta. 1846 m. vasario 2 d. įvyko seminarijos valdybos posėdis, kuriame buvo perskaitytas Peterburgo dvasinės akademijos valdybos sausio 17 d. raštas seminarijai Nr. 75. Kadangi Žemaičių vyskupijoje Dievo žodis yra skelbiamas lietuvių kalba, akademija rado reikalinga pasiūlyti seminarijos valdybai priimti potvarkį, kad jos klerykai būtų mokomi skelbti Dievo žodį lietuvių kalba. Dėstytojas pagal jau nurodytą homiletikos kurso programą turi lietuviškai lavinti klerykus rašyti duotomis temomis ir sakyti pamokslus¹⁸. Apie lenkų kalbą akademijos rezoliucijoje neužsiminta.

Išlikęs dar vienas dokumentas, kuriame minėtas oficialus akademijos potvarkis dėl homiletikos dėstymo kalbos seminarijos vadovybės išsakytas aiškiau: tai įrašas, jog „gautas Peterburgo dvasinės

¹⁶ V. Biržiška, *Vyskupo Motiejaus Valančiaus biografijos bruožai*, p. 27–28; V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 3, p. 84.

¹⁷ J. Stakauskas, Lietuvių kalbos klausimas Žemaičių seminarijoje, p. 26.

¹⁸ ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1846 02 02, NB, f. 90–39, l. 5–6.

akademijos valdybos nurodymas dėstyti Dievo žodžio skelbimo pamokas žemaičių kalba”¹⁹.

Vasario 9 d. seminarijos valdyba atskiru raportu davė homiletikos dėstytojui A. Šukevičiui nurodymą „Dievo žodį dėstyti žemaičiškai“ ir apie tokį sprendimą tą pačią dieną informavo J. K. Gintilą²⁰.

Šios formuluotės neatmeta galimybės, kad akademija seminarajai aprobavo lietuvišką homiletiką. Tad prisiminus labai aiškius J. K. Gintilos pageidavimus dėl kalbos homiletikos kurso programoje galima padaryti išvadą: 1846 m. vasario 9 d. į seminarijos mokymo programą buvo įvestas lietuviškas homiletikos kursas.

Kitas klausimas – ar buvo toks lietuviškas kursas skaitomas ir kiek laiko tai truko. Prisiminkime, kad lenkų kalba, Lietuvos šviesuomenės kalba, buvo seminarijos dėstomoji, personalo ir klerikų bendravimo kalba. Kadangi teologiniai dalykai buvo dėstomi lotyniškai ir lenkiškai, nurodymas lietuviškai dėstyti homiletiką turėjo susidurti su sunkumais tiek turint omenyje mokomąjį literatūrą, tiek nenusistovėjusią mokslinę terminiją. Antra vertus, daug profesorių mokėjo lietuvių kalbą ir kai kurie jų rašė lietuviškai, o klerikų kontingento tyrimai (žr. toliau) parodė, kad seminarijoje daugiausia studijavo valstiečių ir smulkiųjų bajorų vaikai. Jų gimtoji kalba buvo lietuvių arba šalia lenkų jie mokėjo lietuvių kalbą.

Norėdami atsakyti į klausimą apie faktišką homiletikos kalbą, panagrinėkime kurso dėstytojus bei seminarijos ataskaitas apie jo dėstytmą atskirais mokslo metais.

Minėta, kad 1845 m. homiletika buvo pavedsta dėstyti A. Šukevičiui. Jis ši dalyką klierikams dėstė iki 1851 m. rudens, kai buvo paskirtas seminarijos inspektoriumi. Tada kursą perdavė A. Rajunčiui. Nuo 1852 m. rugėjo mėn., rusų administracijai jo į šias pareigas nepatvirtinus, homiletiką dėstė A. Juzumas, nuo 1853 m. rugėjo 5 d.

¹⁹ ŽVS gaunamų raštų registracijos knyga, 1846 02 03 įrašas, ten pat, f. 90–269, l. 2; plg.: ŽVS siunciāmų raštų registracijos knyga, 1846 02 09 įrašas, ten pat, f. 90–232, l. 2.

²⁰ ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1846 02 02, ten pat, f. 90–39, l. 5–6. ŽVS siunciāmų raštų registracijos knyga, 1846 02 09 įrašas, ten pat, f. 90–232, l. 2.

ir tikrai iki 1857–1858 m. m. imtinai²¹, o gal ir vėliau, iki 1860 m. rudens, kai tapo Kauno gimnazijos kapelionu, – A. Gabševičius. 1854 m. pavasarį pastarajam susirgus, kurį laiką jį pavadavo J. Račkauskis ir A. Juzumas²². 1861 m. pradžioje ją pradėjo dėstyti P. Beresnevičius²³, nuo 1864 m. rudens, kai jis tapo Žemaičių konsistorijos posėdininku, homiletiką dėstė tik I-II kursui, o III-IV kursui – A. Zaukevičius²⁴. 1865 m. pabaigoje seminarijoje I-II kurso klierikų nebelikus, P. Beresnevičius buvo iš seminarijos atleistas²⁵. Homiletiką toliau dėstė A. Zaukevičius. Ir tik 1870 m. pabaigoje, atnaujinus klierikų priėmimą į seminariją, iš jo ją perėmė dar nuo 1867 m. pradžios moralinę teologiją dėstęs A. Baranauskas.

Aišku, jog homiletiką dėstę lietuviškų tatybinių raštų rengėjai A. Juzumas, P. Beresnevičius, J. Račkauskis (nebeminint A. Baranausko) tikrai gerai mokėjo lietuviškai. J. Stakauskas rašo, kad lietuviškai gerai mokėjo ir A. Zaukevičius²⁶. Tačiau ir kiti turėjo neblogai mokėti šią kalbą, kad galėtų taisyti lietuviškus klierikų pamokslus bei komentuoti lietuvių pamokslininkų veikalus.

Susikoncentruokime ties atskirų metų homiletikos kurso turiniu ir pirmiausia – pamokslais. 1845 m. rudens semestre pamokslai, jei iš viso buvo sakyti, galėjo būti tik lenkiški ir tik valgykloje. Pradedant pavasario semestru, jie oficialiai pakeisti į lietuviškus, nuo tada juos imta sakyti Varnių katedroje²⁷. Pakankamai aišku, jog Varnių

²¹ ŽVS siunčiamų raštų registracijos knyga, 1853 09 05 įrašas, ten pat, f. 90–237, l. 12; 1857 12 23 įrašas, ten pat, f. 90–241, l. 11.

²² ŽVS rektoriaus raštas Nr. 79 Motiejui Valančiui, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 308.

²³ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2520 Vilniaus generalgubernatorui, 1860 12 170, ten pat, b. 67, l. 292.

²⁴ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1945 vidaus reikalų ministrui, 1864 12 12, ten pat, b. 76, l. 283; Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knyga, 1864 08 10 įrašas, ten pat, f. 696, ap. 2, b. 768, l. 29.

²⁵ ŽVS gaunamų raštų registracijos knyga, 1865 01 16 įrašas, NB, f. 90–247, l. 1; Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2510 Kauno gubernatoriui, 1865 11 25, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, p. 451; Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2520 Vilniaus generalgubernatoriui, 1860 12 17, ten pat, b. 67, l. 292; Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2356 Povilui Beresnevičiui, 1860 11 26, ten pat, b. 110, p. 3.

²⁶ J. Stakauskas, Homiletikos ir lietuvių kalbos profesoriai, p. 66.

²⁷ ŽVS veiklos ataskaita, 1847, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 48, l. 162.

katedroje pamokslai turėjo būti lietuviški – ir ne tik todėl, kad taip nutarė akademija. Kaip minėjo savo laiške J. K. Gintila, tuomet vyskupijos bažnyčiose (išskyrus apskričių miestus) buvo praktikuojami lietuviški pamokslai, Varnių katedroje 1847 m. viduryje neturėta pamokslininko lenkiškiems pamokslams sakyti etato²⁸.

Katedroje lietuviškų klierikų pamokslų kasmet būta nemažai. 1847 m. birželio mén. M. Valančius J. K. Gintilai rašė, kad Varnių katedros pamokslininko algą reikėtų padalyti alumnams, kurie tris praėjusius metų ketvirčius (t. y. visus mokslo metus) ėjo Žemaičių pamokslininko pareigas²⁹. Tobulinti lietuvišką iškalbą klierikai turėjo ir daugiau progų, nes katedroje kas savaitę žmonėms privalėdavo lietuviškai aiškinti katekizmą³⁰. Be to, pamokslus klierikai, gavę temą, turėdavo patys parašyti raštu, taigi, be iškalbos, tobulejo ir jų lietuviškas raštas.

1846–1847 m. seminarijos ataskaitoje dvasinei akademijai pažymėta, kad III–IV kursų klierikai ir toliau sakė pamokslus katedroje. 1847–1848 ir 1848–1849 m. m. programą ir ataskaitą nerasta, tačiau kad panaši situacija tebebuvo ir 1847–1848 m. m., leidžia manyti 1848 m. pradžios Antano Kikučio (Kitkevičiaus, Ktkiewicz) laiškas, iš kurio matyti, jog I-II kursų pasirengimo pamokslams pratybos tuomet vyko tik lietuvių ir rusų kalbomis (žr. toliau). Gali būti, kad vien lietuviški pamokslai seminarijoje išsilaikė tol, kol vyskupiją valdė J. K. Gintila, manęs, kad vyskupijos gyventojams lenkiški pamokslai néra aktualūs.

Toliau situacija keičiasi: vien lietuviški pamokslai virsta lietuviškais ir lenkiškais. 1849–1850 m. m. ataskaitoje III–IV kursui, be lietuviškų, jau minimi ir lenkiški (valgykloje) pamokslai. Pradedant 1850–1851 m. m. ir baigiant 1855–1856 m. m. (išskyrus 1853–1854 m. m.) pamokslų kalba ataskaitose nusakyta aiškiau: III kursui – lenkiška valgykloje, IV kursui – lenkiška valgykloje ir lietuviška

²⁸ Jono Krizostomo Gintilos laiškas Motiejui Valančiui, 1847 06 14, ten pat, b. 55, l. 389.

²⁹ Ten pat.

³⁰ Motiejaus Valančiaus ataskaita popiežiui apie Žemaičių vyskupijos būklę, 1856 11 30, ten pat, b. 65, l. 227.

katedroje. Dėstant A. Gabševičiui, 1853–1854 m. m. ir vėliau, nuo 1856–1857 m. m. iki 1859 m., ataskaitose tepažymėta, kad klierikai kuo dažniau privalėdavo pristatyti raštu savo pačių sukurtus pamokslus jiems paskirta tema, taigi neaišku, ar pamokslus sakė, ar tik juos rengdavo ir kokia kalba tai darė.

Nors lietuviškų pamokslų, palyginti su lenkiškais, sumažėjo, į juos kreipta daugiau dėmesio – šie pamokslai sakyti jau bebaigiančiu klieriku, ketvirto kurso, ne valgykloje, o Varnių katedroje, girdint žmonėms, taigi bus buvę sudėtingesni ir kruopščiau parengti.

Akivaizdu, kad į seminarijos homiletiką lenkiški pamokslai grįžo palyginti greitai. Prisiminę 1845 m. I. Holovinsko požiūri į pamokslus – kad negalima užmiršti ir lenkų kalbos, – reikia manyti, jog lenkiški pamokslai buvo grąžinti į seminariją jo iniciatyva. Nuo M. Valančiaus kaip rektoriaus homiletikos programų rengimas tiesiogiai nepriklausė. Programas kasmet rengdavo dvasinė akademija ir pateikdavo jas aprobuoti Vidaus reikalų ministerijai. Akademijai būdavo siunčiamos ir kasmetinės ataskaitos apie programą vykdymą.

Aišku, M. Valančius turėjo savo nuomonę pamokslų kalbos klaušimu, o iš kai kurių smulkmenų galima būtų įtarti, kad daugiau buvo linkęs į I. Holovinsko (dvikalbystė), nei į J. K. Gintilos (vienkalbystė) pusę. Antai 1847 m. birželį jis kreipėsi į J. K. Gintilą dėl pamokslininko lenkiškiems pamokslams sakyti etato Varnių katedroje³¹. Be to, sutapimas ar ne, tačiau pamokslai lenkų kalba seminarijoje atsirado maždaug tuo metu, kai vyko M. Valančiaus nominacija ir konsekracija Žemaičių vyskupu, sparčiai stiprėjo jo padėtis bažnytinėje hierarchijoje. Galima būtų įtarti, kad, M. Valančiui perimant vyskupiją, lenkiškų pamokslų įvedimu bandyta laimėti bajorijos, žemvaldžių simpatijas iš valstiečių kilusių vyskupui. Antra vertus, vien lietuviški pamokslai, kokių reikalavo vyskupijoje J. K. Gintila, Katalikų bažnyčiai kažin ar buvo tikslungi jau pastoraciniu sumetimais, kada bajorija kalbėjo ir meldėsi lenkiškai.

Panagrinėkime homiletikos teorijos problematiką. Iš 1845–1846 m. m. programos matyti, jog I–II kursų klierikai privalėjo lavintis

³¹ Jono Krizostomo Gintilos laiškas Motiejui Valančiui, 1847 06 14, ten pat, b. 55, l. 389.

rašto pratimais ir Šventujų tévų raštų vertimais, kad išmoktų pamokslų rašymo taisykles ir Šventujų tévų pamokslų dėstymo būdą. Homiletikos teorija prasidėdavo III–IV kurse, klierikai studijavo pamokslų teoriją pagal lenkišką J. Skidelio (*Skidełł*) vadovėlį „Svarbiausios homiletikos taisyklės“. Tokia teorinio kurso struktūra įsigaliojo nuo 1846 m. pavasario semestro. Apie 1845 m. rudenį telikę duomenų, kad visų kursų klierikai, pratindamiesi kurti pamokslus, vertė Šventujų tévų raštus bei lavinosi versti tekstus iš rusų į lotynų kalbą³².

Pagal vėlesnių ataskaitų duomenis užfiksuota, kad 1846–1847 m. m. I–II kursų klierikai raštu vertė Šventujų tévų raštus. III–IV kursui iš J. Skidelio vadovėlio po 3 val. per savaitę buvo dėstytos II ir III dalys: apie pamokslų sandarą, apie įvairias pamokslų rūšis ir iškalbą³³.

Nuo 1849–1850 iki 1858–1859 m. m. imtinai³⁴ I–II kursų klierikai po 2 val. per savaitę, kaip ir anksčiau, lavinosi rašydami pratimus, ypač versdami Šventujų tévų raštus, III–IV kursų klierikams iš J. Skidelio vadovėlio po 3 val. per savaitę buvo dėstomas įvadas apie iškalbos priemones, pirma dalis apie krikščionių pamokslininko tikslą ir būdus jam pasiekti, antros dalies pirmas skyrius – apie pasiruošimą pamokslų rašymui, vėliau – minėtosios II ir III dalys. Kursas šiek tiek skyrėsi tik 1853–1854 m. m. – pirmaisiais A. Gabševičiaus dėstymo metais. Tuomet ataskaitoje įrašyta, kad po įvadinių žinių buvo apibrėžtas homiletikos objektas, dėstytas bažnytinės iškalbos skirtumas nuo pasaulietinės, tikėjimo tiesų mokymo būdai Senajame ir Naujajame Testamente, religinis mokymas pirmojoje ir vėlesnėje krikščionybėje. Toliau pereita prie įvairių pamokslų rūšių ir jų sandaros bei veiksmingo Dievo žodžio mokymo šaltinių. 1853–1854 m. m. šalia teorijos III–IV kurse kaip pavyzdys dar skaityti ir nagrinėti puikiausi ir vertingiausi visų amžių pamokslai. Tokie užsiėmimai ataskaitose vėliau vėl akcentuojami nuo 1856–1857 m. m. Apie 1859–1865 metų programas bei ataskaitas duomenų stokojama.

³² ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1845 12 01, NB, f. 90–38, l. 16–17.

³³ ŽVS veiklos ataskaita, 1847, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 48, l. 162.

³⁴ ŽVS veiklos ataskaitos: 1850, 1851, 1852, 1853, 1854, 1855, 1856, 1857, 1858, 1859, ten pat, b. 76, l. 48, 111, 184–185, 296–297, 351–352, 396, 469; b. 15, l. 346, 404, 474; Aloyzo Šukevičiaus raportas, 1851 12 30, ten pat, b. 76, l. 157.

Matyt, A. Gabševičiaus padarytų homiletikos teorijos pakeitimų, adoravusių bažnytinės iškalbos istoriją, dvasinė akademija nepalaimino, nes jau ateinančiais mokslo metais šis dalykas A. Gabševičiaus dėstytas pagal išprastą programą.

Čia suminėti homiletikos teorijos dėstymo faktai praktiškai yra viskas, ką pavyko aptikti dokumentuose. Deja, juose nėra jokios užuo minos apie homiletikos teorijos kalbą, tad negalime pasakyti, ar ji buvo lenkų, ar lietuvių, ar lotynų, ar dar kitokia. Antra vertus, iki šiol egzistavo neigiamą nuostata būtent dėl lietuviško homiletikos kurso (J. Stakauskas, M. Lukšienė). Panagrinėkime J. Stakausko ir M. Lukšienės argumentus.

J. Stakauskas darė išvadą, kad pats homiletikos dalykas buvo dėstytas lenkų kalba kaip šaltinių pateikdamas rusų kalba parašytas seminarijos homiletikos kurso ataskaitas, kuriose yra lenkiškai išvardyti atskirių lenkiško J. Skidelio vadovėlio dalys³⁵.

Iš tiesų kokia kalba – lietuvių ar lenkų – seminarijoje buvo dėstyta homiletikos teorija, remiantis vien ataskaitų tekstu nieko negalima pasakyti. Pirma, ataskaitos būdavo rašomos dvasinei akademijai Peterburge, taigi jų tekstas pateikiamas tokiomis kalbomis, kokioms vartojo ar galėjo suprasti ši institucija. Antra, nors nėra abejonės, kad paskaitose naudotasi lenkišku vadovėliu, tačiau remiantis lenkišku vadovėliu taip pat sėkmingai galima dėstyti lietuviškai, kaip dabar savo dalykus lietuviškai dėsto aukštuju mokyklų dėstytojai, remdamiesi angliska, vokiška ir kt. literatūra. J. Stakauskas ir pats pripažino, jog „homiletikos objektas buvo dėstomas iš lenkiško vadovėlio ne tiek dėl lenkiško patriotizmo, kiek dėl to, kad panašaus vadovėlio nebuvo lietuvių kalba, o antra vertus, buvo sunku iš kartoj pritaikyti pačius kalbos terminus abstraktinėms mokslinėms sąvokoms“³⁶. Tačiau J. K. Gintilai, 1845 m. programoje visos homiletikos kalbą pataisiusiam iš lenkiškos į lietuvišką, lenkiškas J. Skidelio vadovėlis nekliuvo. Homiletikos dėstytojai ir klerykai mokėjo lietuviškai, o lietuviška homiletikos terminija, matyt, nebuvo sunki, jeigu netgi

³⁵ J. Stakauskas, Lietuvių kalbos klausimas Žemaičių seminarijoje, p. 26–27.

³⁶ Ten pat, p. 27–28.

eiliniai seminaristai sugebėjo lietuviškai versti pamokslininkus ir rašyti pamokslus.

J. Stakausku pasekė ir M. Lukšienė: M. Valančius nepalaikės J. K. Gintilos (M. Valančiaus santykiai su juo buvo šalti) pasiūlytos progos pereiti prie vien lietuviškų pamokslų ir kartu prie lietuvių dėstomosios kalbos homiletikos kurse, todėl lenkų kalba homiletikoje Žemaičių vyskupijos seminarijoje išsilaikiusi ligi 1875 m.³⁷ Tačiau seminarijoje nuo 1846 m. pavasario semestro ir, tiketina, iki 1849 m. rudens praktikuoti tik lietuviški pamokslai. Vadinas, jei homiletikos teorijos kalba, anot M. Lukšienės, galėjo būti lietuvių kalba tik tuo atveju, jeigu visi klierikų pamokslai būtų buvę lietuviški, tuomet 1846–1849 m. visa homiletika turėjo būti lietuviška. Ir atvirkščiai, kada 1849–1850 m. m. homiletikoje šalia lietuviškų atsiranda ir lenkiški pamokslai, homiletikos teorija gali būti dėstoma ir lietuviškai, ir lenkiškai.

Kadangi, kaip jau sakyta, nepavyko rasti jokių pirminių šaltinių, kurie aiškiai įvardytų realiai vartotą homiletikos teorijos kalbą, šalia logiško spėjimo, kad ši kalba buvo lenkų kalba, neturime teisės atmesti ir prielaidos, kad visas homiletikos kursas nuo 1846 m. kurį laiką galėjo būti dėstytas ir lietuviškai. Juo labiau kad šalutiniai duomenys, liečiantys homiletikos dėstyム seminarijoje, siejasi vien su lietuviškų mokymo priemonių paieškomis bei su lietuviška literatūra.

Apie Žemaičių vyskupijos seminarijoje 1846 m. pavasarį pradėtą homiletikos kurso lietuvinimą pirmiausia kalba paties seminarijos rektoriaus M. Valančiaus ir S. Daukanto susirašinėjimas. Po teigiamos dvasinės akademijos rezoliucijos M. Valančius homiletikos sulietuvinimo klausimu nedelsdamas kreipėsi į S. Daukantą.

Jau 1846 m. kovo mėn. rektorius parašė jam du laiškus ir balandžio 17 d. sulaukė atsakymo. Iš jo galima spėti, kad M. Valančius laiškuose praše patarimo dėl lietuviškų pamokslų knygų, kurios buvo reikalingos visų kursų klierikams, taip pat tarësi dėl klierikų lietuvių kalbos lavinimo. S. Daukantas dėkojo už atsiuštą Konstantino Sirvydo „Punktai sakymu“³⁸, M. Valančiaus pakartotinai išleistą 1845 m., ir

³⁷ M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 294.

³⁸ K. Sirvydas, *Punktay sakimu nu adwenta iki gawienes*, [parengė M. Valančius], Vilnius, 1845.

pavadino šią knygą vieninteliu lietuvių kalbos grynumo pavyzdžiu pamokslininkams. „Bent turėsi pavyzdį klierikams, kurie ligi šiol neturėjo nė mažiausio popierėlio, parašyto gryna kalba“³⁹, – raše S. Daukantas, taip pat ragindamas neatidėlioti Mikalojaus Daukšos verstos „Postilės“⁴⁰ leidimo.

K. Sirvydo ir M. Daukšos leidiniai iš tiesų buvo vadinamosios homilijos – sekmadieniu ir švenčių evangelijos su jų aiškinimų metmenimis ir tiko kaip medžiaga ar vadovėlis pamokslams rengti⁴¹. Tai buvo geriausi senųjų lietuvių pamokslininkų darbai. Skubėdamas pakartotinai išleisti M. Daukšos „Postilę“, M. Valančius ieškojo jos originalo, dėl to tuo pat kreipėsi į J. A. Pabréžą, tačiau nesėkmingai⁴².

Kaip lietuvių kalbos mokymo priemonę klierikams S. Daukantas M. Valančiu rekomendavo lotynišką lietuvių kalbos gramatiką „Universitas linguarum Litvaniae“ (*Universitas Lingvarum Litvaniae*, 1737), S. Stanevičiaus perspausdintą pavadinimu „Trumpas pamokymas kalbos lietuviškos arba žemaitiškos“⁴³, ir savo 1837 m. išleistą pradžios mokykloms skirtą „Prasmą lotynų kalbos“⁴⁴: „Duok klierikams mokytis žemaitišką gramatiką, jėzuito išleistą Vilniuje 1737 m., o filosofijos kandidato Simono Stanevičiaus perspausdintą Vilniuje 1829 m. <...> O tie, kurie gerai moka žemaitiškai, tegul skaito *Myles Pietrapylie iszdowtą „Prasmą“*⁴⁵. Pastarają M. Valančius su S. Daukantu 1849 m. rūpinosi antrąkart išleisti⁴⁶.

³⁹ S. Daukantas, *Raštai*, t. 2, p. 780–783.

⁴⁰ [J. Vujekas], *Postilla Catholicka...*, vertė M. Daukša, Vilnius, 1599.

⁴¹ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 143.

⁴² Žr.: V. Gidžiūnas, *Jurgis Ambrazieju Pabréža (1771–1849)*, Roma–Vilnius, 1994, p. 259.

⁴³ *Trumpas pamokymas kalbos lituwyszkos, arba žemaytyszkos...*, parengė S. Stanevičius, Vilnius, 1829.

⁴⁴ K. W. Myle [S. Daukantas], *Prasmą Lotinū kalbō*, Sankt Peterburgas, 1837.

⁴⁵ S. Daukantas, *Raštai*, t. 2, p. 780–783. Lietuviškų pamokslų knygų, kurios galėjo tiki klierikams rengiant pamokslus, būta ir seminarijos bibliotekoje (žr. toliau). Tai jau minėtieji K. Sirvydo „Punktai sakymu...“, kuriuos 1849 m. papildė iš prelato J. Križanauskio bibliotekos gauti originalūs „Punkty kazan od Adwentu až do Postu“, Vilnius, 1629; J. Jaknavičiaus verstos lenkiškos ir lietuviškos evangelijos (Vilnius, 1799) bei eventualiai – protestantams skirtas „Kancyonałas tey east: knigos psolmu ir giesmiu...“, kartu išrištas su „Summa Abá Trumpas iszguldīmas Ewangeliu szwentu...“, „Małdos krikszczioniszkos...“ (Karaliaučius, 1781). M. Daukšos verstą „Postilę“ biblioteka gavo 1862 m.

Kitas šalutinis šaltinis yra dokumentas, kad 1848 m. sausio mėn. (taigi 1847–1848 m. m.) Vilniaus vyskupijos seminarijos rektorius A. Kikutis siuntė seminarijai per M. Valančių Šventujų tėvų raštų vertimą iš lotynų kalbos *i rusu ir lietuviu* (ne rusu ir lenku!) kalbas programas⁴⁷. Tai rodytų, kad tuomet per homiletikos paskaitas klierikai lavinosi versti raštus iš lotynų į rusų ir į lietuvių kalbą; į lenkų kalbą versti nepraktikuota. Šventujų tėvų raštus vertė visų kursų klierikai, o pagal programą I-II kursų klierikai vien tokius vertimus teda-rydavo.

Mintį apie lietuviškai dėstytą homiletikos teoriją ypač skatina rankraščiu likęs, spėjama, kad 1852–1853 m. m., A. Juzumo darbas lietuvių kalba „Homiletika“, be datos, kurį V. Biržiška linkęs laikyti jo paskaitų seminarijoje užrašais⁴⁸. Jeigu teorija būtų buvusi dėstyta tik tai lenkiškai, kam būtų prireikę lietuviškų tokų paskaitų užrašų? Gali būti, kad „Homiletika“ buvusi A. Juzumo rengto lietuviško vadovėlio apmatas.

Tuo pat metu, 1852–1853 m., buvo išleistos M. Valančiaus kūnigams, prasilavinusiems katalikams skirtos gana stambios knygos – hagiografinė „Živatas Jėzaus Kristaus“⁴⁹ ir mistinė-asketinė Tomo

Tobulindami savo lietuvių kalbą klierikai galėjo naudotis bibliotekoje buvusia lietuviška gramatika „Universitas linguarum Litvaniae“ (1737), K. Sirvydo žodynu „Dictionarym trium linguarum“, (*Dictionarium trivm lingvarvm*), S. Daukanto „Prasma lotynų kalbos“ bei „Abécéle lietuvių-kalnėnų ir žemaičių kalbos“, T. Juzumo „Didžiuoju elementoriumi ir katekizmu“ (*Didesis elementorius ir katakizmas...*, Vilnius, 1855) ir kt.

Varniuose ilgainiui buvo galima įsigtityti ir naujų lietuviškų pamokslų rinkinių. 1855 m. čia gyvenęs O. Praniauskis išvertė ir išleido pamokslų rinkinį „Išguldymas evangelijų šventų ant visų nedeldienių“ ([M. Königsdorfer], *Išguldimas Ewangeliju Szwentu ant wisu nedeldienu...*, Vilnius, 1855), tais pačiais metais M. Valančiaus iniciatyva Varnių knygynė pradėti pardavinėti R. Jasikevičiaus „Pamokslai“ (I d.: *Pamokslai pagal Ewanelios szwentos žodžiu...*, Vilnius, 1855). II jų dalis išėjo 1857 m., dar viena R. Jasikevičiaus pamokslų knyga – 1859 m.

⁴⁶ Žr.: V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 3, p. 13.

⁴⁷ Antano Kikučio raštas Nr. 18 Motiejui Valančiui, 1848 01 28, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 57, l. 11.

⁴⁸ V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 3, p. 326.

⁴⁹ [M. Valančius], *Živatas Jėzaus Kristaus. Wieszpaties musu...*, Vilnius, 1853.

Kempiečio „Apej sekimą Jézaus Kristaus“⁵⁰, kas turėjo išplėsti dvasininkijos religinio švietimo tematiką lietuvių kalba. Šios knygos taip pat galėjo padėti klierikams lietuviškai lavinti bažnytinę iškalbą. Tai, kad lietuvių kalba galėjo būti seminarijoje plačiau vartota, taip pat leistų manyti seminarijos profesoriaus J. Račkauskio parengta lietuviška knygelė, skirta klierikų ir kunigų rekolekcijų meditacijoms „Vadovas į dangų ir meditacijas dėl penkių dienų rekolekcijų“⁵¹. Yra žinomas M. Valančiaus aplinkraštis (1852 09 01), iš kurio matyti, kad mokslo metų pradžioje į rekolekcijas seminarijoje būdavo kviečiamas visa Varnių dvasininkija.

Kad homiletika iki 1866 m. seminarijoje dėstyta ir lietuviškai, ir lenkiškai pagal 1843 m. Romos katalikų dvasinių seminarijų įstatą § 27, nurodantį lavinti klierikus mokyti Dievo žodžio vyskupijų kalbomis ir dialektais, yra teigės pats M. Valančius pranešime Nr. 182, padarytame 1866 m. sausio 18 d. Kauno gubernatorui⁵², iš kurį žiūrėta kaip į vieną iš vyskupo diplomatinių gudrybių, neturėjusių realaus pagrindo. Tuo tarpu visas M. Valančiaus susirašinėjimas su rusų valdžia akivaizdžiai rodo, kad jis niekada neteigdavo esant dalykų, kurių nebuvinamą būtų lengva patikrinti.

Taigi remiantis turimais tiesioginiais ir netiesioginiaisiais duomenimis galima manyti, kad 1846–1849 m. seminarijoje homiletikos būta lietuviškos arba bent jau lietuvių kalba dominavo. Vėliau, maždaug 1849–1850 m., įvedus lenkiškus pamokslus, iki 1866 m. greičiausiai įsitvirtino dvikalbystė: lenkų kalba vartota rengiant lenkiškus pamokslus, lietuvių – rengiant lietuviškus pamokslus. Panašiai pirmuosiuose kursuose privalejo dviem kalbomis vykti Šventųjų tėvų raštų vertimų praktika. Gali būti, kad lenkų kalba ilgainiui kuriam laikui arba visai išstumė iš teorijos lietuvių kalbą, tačiau to įrodyti nėra galimybės. Kad homiletikos teorija buvo dėstyta lenkiškai, suponuotų seminarijos

⁵⁰ Tomas Kempietis, *Apej sekima Jezaus Kristaus...*, vertė M. Valančius, Vilnius, 1852.

⁵¹ J. Račkauskis, *Wadowas i dangų ir meditacijes diel penkių dienų rekolekciju...*, Vilnius, 1857.

⁵² Žr. Vilniaus generalgubernatoriaus 1866 02 10 rašto Nr. 240 Kauno gubernatoriui publikaciją: J. Stakauskas, Lietuvių kalbos klausimas Žemaičių seminarijoje, p. 345–346.

dėstomoji kalba, adekvati J. Skidelio vadovėlio kalbai, lenkų kalbos tradicijos, lenkiški pamokslai. Kad ir lietuviškai, rodytų aiški J. K. Gintilos pozicija, oficialus nurodymas homiletiką dėstyti lietuviškai, homiletiką dėstę lietuviškų religinių raštų rengėjai, A. Juzumo užrašai, lietuviški pamokslai, klierikų kalbiniai sugebėjimai.

Lietuviškos ar lenkiškos homiletikos svoris atskirais metais galėjo keistis. Tam galėjo turėti įtakos dvasinės akademijos, seminarijos ir vyskupijos vadovų požiūris, nevienodas atskirų homiletikos dėstytojų lietuvių kalbos mokėjimas, lenkų kalbos kaip dėstomosios dominavimas, antra vertus – lietuvybės religijoje plėtra, didėjantis lietuviškai kalbančių kunigų poreikis, stiprėjanti valdžios opozicija lenkų kalbai, Varnių kultūrinė aplinka ir pan.

Homiletikos teorijos kalba galėjo priklausyti ir nuo konkretaus dėstytojo nusiteikimo. Antai galima spėti, kad lietuvių kalbos bent jau teorinėje homiletikos dalyje galėjo visai nebebūti, ją nuo 1853 iki 1858 ar net 1860 m. dėstant A. Gabševičiui. 1856–1858 m. seminarijoje studijavusio poeto A. Baranausko liudijimu, šis dėstytojas nors ir mokėjo lietuvių kalbą, bet ją laikė piemenų ir tamsuolių kalba, netinkama gilesnei minčiai išreikšti⁵³.

Lietuviškos homiletikos pozicijos vėl turėjo sustiprėti nuo 1865 m. rudens, kai po 1863 m. sukilio sustiprėjus reakcijai 1865 m. spalio 25 d. aplinkraščiu Nr. 2982 generalgubernatorius Konstantinas von Kaufmanas nurodė, kad visi dalykai seminarijose būtų dėstomi tik lotynų arba rusų kalbomis ir kad lenkų kalba iš viso nebūtų vartojama nei dėstymui, nei apskritai seminarijose⁵⁴. 1865 m. lapkričio 3 d. Kauno gubernatoriaus buvo griežtai išpėta dėstyti Žemaičių vyskupijos seminarijoje dalykus tik rusų ir lotynų kalba⁵⁵, kaip numatė 1843 m. seminarijų ištatai.

1866 m. vasario 18 d. Kauno gubernatorius raštu Nr. 1732 perda-vė M. Valančiui generalgubernatoriaus vasario 10 d. potvarkį

⁵³ R. Mikšytė, *Antano Baranausko kūryba*, p. 89–90.

⁵⁴ 1901 m. rugpjūčio–rugsejo mén. Vilniaus gubernatoriaus Nikolajaus Gruzinskio memorandumas, V. Merkys, Romos katalikų ir jų dvasininkų teisių varžymai Rusijos imperijos Šiaurės vakarų krašte 1864–1901 m., *LKMA metraštis*, t. 20, Vilnius, 2002, p. 256.

⁵⁵ ŽVS gaunamų raštų registracijos knyga, 1865 11 08 įrašas, *NB*, f. 90–281, l. 12.

seminarijoje homiletiką dėstyti tik „vyskupijos kalbomis“ – rusiškai ir lietuviškai, lenkų kalbą, kuri kvalifiuota kaip „užsienio kalba“, pakeičiant rusų kalba. Ant šio rašto vasario 21 d. M. Valančius uždėjo savo rezoliuciją, su raštu susipažino ir homiletikos dėstytojas A. Zaukevičius⁵⁶. Nuo kovo 11 d. seminarijoje jokie kursai lenkų kalba nebebuvo dėstomi, griežtai buvo uždrausti netgi privatūs pokalbiai lenkų kalba⁵⁷.

Minėtas rusų administracijos sprendimas, siekės užkirsti kelią lenkų ideologijos sklidimui Lietuvos visuomenėje, sudarė palankesnes sąlygas labiau įsitvirtinti lietuvių kalbai seminarijoje, kurios kontingentas kalbėjo tik lenkiškai ir lietuviškai. Nuo 1866 m. homiletika tegalejo būti tik lietuviška arba rusiška, tačiau rusiškas jos dėstymas sunkiai tikėtinas. Kad homiletika nuo tada dėstyta vien lietuviškai, 1877 m. valdžiai tvirtino seminarijos rektorius J. Račkauskis⁵⁸. Jo žodžiui tam tikra prasme parėmė Jonas Mačiulis-Maironis, teigęs, kad M. Valančius po lenkmečio (1863 m. sukilio) seminarijoje įvedė „lietuviško liežuvio išguldymą vietoje buvusio lenkiško“⁵⁹. Tad klierikai ir toliau buvo lavinami lietuviškai pastoracijai, antra vertus, nutrūkus klierikų priėmimui, kasmet vis mažiau likdavo kam lavintis.

1870 m. pradžioje homiletika seminarijoje tikrai buvo lietuviška disciplina – tai patvirtina 1870 m. gruodžio 31 d. M. Valančiaus įsakymas naujai paskirtam homiletikos profesoriui A. Baranauskui: „Siūlau Jums dėstyti homiletiką Telšių seminarijoje lietuvių arba žemaičių kalba ir šia kalba lavinti auklėtinius ruošti pamokslus“⁶⁰. Kaip pagalbinį dalyką lietuviškai homiletikai A. Baranauskas I-II kurso klierikams pradėjo dėstyti ir lietuvių kalbą⁶¹. Šis faktas taip pat leidžia daryti išvadą, kad Žemaičių vyskupijoje įsitvirtino lietuviška pastoracija.

⁵⁶ ŽVS gaunamų raštų registracijos knyga, 1866 02 21, 25 įrašai, ten pat, f. 90–282, l. 2.

⁵⁷ ŽVS rektoriaus raštas Nr. 176 Motiejui Valančiui, 1871 11 12, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 110, l. 1055.

⁵⁸ ŽVS rektoriaus 1877 06 27 rašto Nr. 137 Kauno gubernatorui publikacija: J. Stakauskas, Lietuvių kalbos klausimas Žemaičių seminarijoje, p. 347.

⁵⁹ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 685.

⁶⁰ J. Stakauskas, Homiletikos ir lietuvių kalbos profesoriai, p. 68.

⁶¹ Ten pat, p. 71.

BIBLIOTEKOS ATNAUJINIMAS. LIETUVIŠKOS KNYGOS

Žemaičių vyskupijos dvasininkų ugdymo pokyčiai atispindi Žemaičių seminarijos bibliotekos pavelde. Su prasidėjusia klerikų mokymo lituanizacija buvo tiesiogiai susijęs XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje bibliotekoje susiformavęs lietuviškų knygų fondas. Jis atspindėjo žinias kurias igydavo klerikai, rengdamiesi lietuviškai pastoracijai. Šio laikotarpio bibliotekos paveldas taip pat rodė bendrą teologinį bei kultūrinį intelektinį klerikų išprusimą, kuris buvo būtina Bažnyčios atsinaujinimo sąlyga. Pagrindiniai knygų rinkiniai įplaukė į biblioteką 1845–1865 m., nes tuo metu seminarija katalikų visuomenėje matyta kaip perspektyvi išstaiga, pajęgi ugdyti laiko poreikius atitinkančią dvasininkiją. Antra vertus, savo lūkesčius su šia išstaiga siejo ir rusų valdžia, nes ji buvo priemonė infiltruoti į katalikų visuomenę imperijai lojalias nuostatas. Tad seminarijos bibliotekoje drauge buvo ryškios rusų valdžios pastangos stiprinti rusiškos kultūros ir ideologijos mokymo bazę.

Apie Žemaičių vyskupijos seminarijos biblioteką XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje specialių tyrinėjimų nėra. Tad apžvelgsime bibliotekos augimą pradedant 1845 m. misionierių palikimu ir baigiant bibliotekos perkėlimu į Kauną 1865 m., kada biblioteka ypač sparčiai augo (1866–1869 m., kaip ir seminarija, ji vegetavo).

Žemaičių seminarijos bibliotekos ištakos siekia XVI a. Biblioteka susiformavo iš Žemaičių vyskupų ir kapitulos kanauninkų, kunigų ir pasauliečių mecenatų dovanotų, taip pat jėzuitų, pijorų ir misionierių pirktų knygų. Pasak M. Valančiaus, XVIII a. pabaigoje prieš mirtį seminarijai savo biblioteką buvo užrašės Žemaičių vyskupas Jonas Dominykas Lopacinskis (*Lopaciński*)⁶².

Pagal išlikusį 1812 m. katalogą⁶³ misionierių laikais seminarijos biblioteka turėjo 934 tomus (vienetus)⁶⁴ 702 pavadinimų Šventojo Rašto,

⁶² M. Valančius, *Raštai*, t. 2, Vilnius, 1972, p. 169.

⁶³ Varnių seminarijos bibliotekos knygų ir rankraščių sisteminis katalogas, 1812 05, *NB*, f. 90–367, 23 p.

⁶⁴ XIX a. kataloguose nustatyti tikslų knygų tomų skaičių dažnai sudėtinga dėl gana painaus jų aprašo. Todėl skaičiuojant knygų tomus Žemaičių seminarijos

kanonų ir teisės, teologinių, pamokslų ir kalbų, filosofinių, literatūrinių, istorinių, dvasinių ir asketinių, ritualinių veikalų. Joje tuomet buvo Petro Skargos (*Skarga*) pamokslų ir darbų knygų, Jono Pošakovskio (*Poszakowski*), Tomo Kempiečio, Jono Sapiegos (*Sapieha*), Martyno Čechovičiaus (*Czechowicz*), Johanneso Drewso, Christopho Hartknochio, Philippo Melanchtono, Erazmo Roterdamiečio ir kitų veikalų,⁶² 2 knygos Žemaičių vyskupijos kapitulos aktų ir Žemaičių vyskupijos konstitucijos aktai, Alberto (ordine Vaitiekaus) Vijuko-Kojalavičiaus (*Kojałowicz-Wijuk*) „*Historia Lituana*“, latviška evangelija, 30 įvairios tematikos rankraščių, du atlasai. Iš lietuviškų knygų kataloge paminėtos lenkiškos ir lietuviškos evangelijos, žemaitiška Martino Lutherio „*Biblia*“, Kazimiero Klimavičiaus (*Klimowicz*) „*Pawinastes krikscioniskas arba katechizmas*⁶³“ – visų po 1 egz.

Iki seminarijos reformos bibliotekoje knygų gausėjo lėtai. 1831 m. ji pasipildė teologinėmis dar 1820 m., ištremus iš Rusijos jėzuitus, uždarytos Polocko akademijos bibliotekos knygomis: buvo perduotos 9 šių knygų dėžės⁶⁴. 1834 m. biblioteka, pasak Liudviko Adomo Jucevičiaus (*Jucewicz*), turėjusi daug teologinių veikalų ir pilną Šventųjų tėvų raštų rinkinį⁶⁵. 1844 m. pabaigoje seminarijos prokuratorius (t. y. ekonomas) T. Juzumas atvežė iš Peterburgo knygininko Hainglaiso nupirktas knygas, už kurias užmokėta 41 sidabro rb 35 kp. Visos knygos buvo teologinės, parašytos lotynų kalba. Viename sąraše išrašyta 12 jų pavadinimų (29 tomai), kitame – 15 pavadinimų (35 tomai)⁶⁶.

1844 m. lapkričio mėn. seminarija aukcione nusipirko mirusio Žemaičių vyskupo sufragano S. M. Giedraičio bibliotekos knygų, už kurias užmokėjo 12 sidabro rb 48 kp. Šias knygas i seminariją taip pat atgabено T. Juzumas ir 1845 m. gegužės 22 d. perdavė bibliotekininkui Ignotui Kocui (*Koc*), kuris sudarė šių knygų sąrašą. Sąraše

bibliotekos kataloguose konsultuotasi su NB Dokumentų komplektavimo skyriaus specialistais.

⁶⁵ K. Klimavičius, *Pawinastes krikscioniskas, arba katechizmas...*, Vilnius, 1767.

⁶⁶ *Lietuvių enciklopedija*, t. 23, Bostonas, 1961, p. 248.

⁶⁷ L. A. Jucevičius, *Raštai*, Vilnius, 1959, p. 399.

⁶⁸ Atsarginių ŽVS lėšų išlaidos, [1843–1845], 1844 12 20 d. išrašas apie ŽVS išlaidas Peterburge nupirktomis knygoms, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 50, l. 437; Sąrašai knygų, nupirkų Peterburge, 1845, ten pat, l. 446–447.

išvardytois 28 pavadinimų knygos lotynų, lenkų, prancūzų kalbomis. Be fizikos, matematikos veikalų, paminėtinas lotyniškas universalus istorinis žodynas, kunigo Fabijono Birkovskio (*Birkowski*) pamokslai sekmadieniams ir metinėms šventėms (1620), popiežiaus Pijaus VI bulių rinkinys, M. Lutherio „Biblia“ ir kt.⁶⁹

1845 m. rudenį M. Valančiui tapus seminarijos rektoriumi, pradėta ją reformuoti. Seminarija buvo perimta iš misionierių. Taip prasidejo naujas bibliotekos raidos laikotarpis.

Reformuotos seminarijos biblioteką 1845 m. spalio 22 d. iš I. Koco pagal aprašą perémé dėstytojas A. Beresnevičius (oficialiai bibliotekininku jis buvo paskirtas nuo spalio 29 d.)⁷⁰. Pastarajam buvo duota instrukcija dėl bibliotekos tvarkymo ir knygų dėstytojams bei klerikams išdavimo tvarkos, kartu nurodyta sudaryti naują bibliotekos knygų katalogą rusų kalba⁷¹.

1850 m. birželio mén. A. Beresnevičius buvo paskirtas seminarijos rektoriumi, ir biblioteką nuo tada tvarkė J. Račkauskis. Pastarajam pradėjus dirbti seminarijos inspektoriumi, 1854 m. vasario mén. biblioteką perémé J. N. Navickis, o iš jo 1858 m. gruodžio mén. – A. Gabševičius. Pastarajį paskyrus Kauno gimnazijos tikybos mokytoju, nuo 1861 m. pradžios bibliotekininku, rodo, buvo P. Beresnevičius. 1865 m. pabaigoje bibliotekininku tapo A. Zaukevičius⁷².

Kiek bibliotekos knygų tomų 1845 m. rudenį iš misionierių paveldėjo seminarija, matyti iš dar vieno misionierių laikų – 1831–1832 m. – Žemaičių seminarijos bibliotekos knygų katalogo – jo gale

⁶⁹ Atsarginių ŽVS lėšų išlaidos, [1843–1845], 1844 11 10 d. įrašas apie ŽVS išlaidas S. M. Giedraičio bibliotekos knygoms pirkti, ten pat, l. 437; Sąrašas knygų nupirktu aukcione ŽVS bibliotekai po Simono Mykolo Giedraičio mirties, 1845, ten pat, l. 446.

⁷⁰ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 29 Jonui Krizostomui Gintilai, 1845 10 31, ten pat, b. 38, l. 223; ŽVS gaunamų raštų registracijos knyga, 1845 10 26 įrašas, NB, f. 90–268, l. 5; ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1845 09 29, ten pat, f. 90–38, l. 1.

⁷¹ ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1845 10 13, NB, f. 90–38, l. 5.

⁷² ŽVS siunčiamų raštų registracijos knyga, 1854 02 27 įrašas, ten pat, f. 90–238, l. 2; ŽVS gaunamų raštų registracijos knyga, 1854 02 20 įrašas, ten pat, f. 90–274, l. 2; 1858 12 20 įrašas, ten pat, f. 90–277, l. 10; 1865 11 06 įrašas, ten pat, f. 90–281, l. 12; Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 3017 Motiejui Valančiui, 1860 12 31, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 110, p. 13.

irašyta svarbi pastaba, jog visas čia išvardytas knygas 1845 m. spalio 21 d. iš buvusio bibliotekininko I. Koco perėmės A. Beresnevičius⁷³. Sprendžiant iš minėto katalogo, pradėjus rektoriauti M. Valančiui, bibliotekoje buvo iš viso 708 pavadinimų 1064 tomų daugiausia lenkiškų ir lotyniškų knygų. Iš jų Šventojo Rašto ir jo tematikos knygų – 41 pavadinimo, kanonų ir teisės knygų – 91, teologinių – 136, pamokslų ir kalbų knygų – 101, filosofinių – 60, literatūrinių – 57, istorinių – 94, dvasinių ir asketinių – 109, ritualinių – 19 pavadinimų. Paminėtini inkunabulai „Missae Basiliense“ (Bazelis, 1485), „Modus legendi abbreviaturas in utroque iure“ (Speyeris, 1478), „Speculum exemplorum“ (Strasbūras, 1495)⁷⁴. Iš lietuviškų knygų kataloge išrašyta (po 1 egz.): M. Lutherio „Biblia Seno ir Naujo Testamento“, 8^o⁷⁵; lenkiškos ir lietuviškos evangelijos, 12^o⁷⁶, Johno Bunyano „Krikščionių kelone...“, 8^o⁷⁷, pakartotinai išleistas prūsiškas kancionalas, 8^o⁷⁸, „Naujas Testamentas Wieszpaties musu Jezaus“, 4^o⁷⁹ – taigi iš viso 5 knygos.

Palyginus 1812 ir 1831–1832 m. katalogus matyti, kad nuo 1812 m. iki seminarijos reformos biblioteka pagausejo 130 tomų knygų. Šiuo laikotarpiu ji daugiausia pasipildė jozefinistiniais austrų teologų leidiniais, XIX a. I puseje Lietuvoje ir užsienyje išleistomis fizikos, matematikos, gamtos mokslų, ekonominėmis ir filosofinėmis knygomis.

Reformavus seminariją, imta atidžiau rūpintis bibliotekos gausinimu. Kadangi pinigų bibliotekos reikalams naujieji 1843 m. seminarijų įstatai nenumatė, išlaidos jai galejo būti daromos tik iš kasmetinės

⁷³ Žemaičių seminarijos bibliotekos sisteminis katalogas, 1831–1832, NB, f. 90–368, 34 1.

⁷⁴ Žr.: N. Feigelmanas, *Lietuvos inkunabulai*, Vilnius, 1975, p. 233–234, 280.

⁷⁵ Tai bus vienas iš M. Luther, *Biblia, tai esti: wissas Szwentas Rasztas [arba: Ráštas] Seno ir Naujo Testamento vertimų*.

⁷⁶ Jei knygos formatas čia nurodytas teisingai, tai bus: *Ewanjelie polskie y litewskie*, sudarė ir vertė J. Jaknavičius, Vilnius, 1799.

⁷⁷ Tai: J. Bunyan, *Krikščionių kelone i anną išganitingą amžia*, d. 1–2, Karaliaučius, [1804]. Šiuo metu saugoma: NB, šifras A1–804.

⁷⁸ Pagal: V. Biržiška, Profesoriaus Andriaus Ugianskio laiškai į vysk. Valančių, *Tauta ir žodis*, kn. 7, Kaunas, 1931, p. 333, tai bus Karaliaučiuje 1781 m. kartu išleisti kaip viena knyga M. Cerausko (?) parengti: *Kancyronas, tey east: knigos psolmu ir giesmiu..., Summa Abá Trumpas iszguldimas Ewangeliu szwentu..., Maldos krikszczoniszkos...*

⁷⁹ Tai greičiausiai: *Naujas Testamentas Wieszpaties musu Jezaus Kristaus*, vertė S. Bitneris, Karaliaučius, 1701.

1850 rb sumos, skirtos klierikų išlaikymui ir ūkio reikalams. Todėl pildydama ir tvarkydamas biblioteką seminarija turėjo verstis kaip įmanymada. Lėšų šaltinis galėjo būti atskirų asmenų seminarijai paaukotos pinigų sumos. Antai 1852 m. 210 rb paaukojo Šiaulėnų kunigas Augustinas Kybartas (*Kibortt*), 1855 m. seminarija gavo kunigo Ignoto Štacho (*Sztach*) testamentu jai paliktus 100 rb, 1856 m. vienkartinę 400 rb pašalpą jai davė M. Valančius, 1862 m. 63 rb 98 kp paaukojo Plungės altaristas Ignatas Voinovičius (*Wojnowicz*), 50 rb – Tverų altaristas Juozapas Birontas (*Biront*)⁸⁰. Nemažai kunigų (Pagramančio klebonas Adomas Grochauskas (*Gochowski*), Kartenos altaristas Martynas Filipavičius (*Filipowicz*), Švėkšnos altaristas Aleksandras Pušinskis (*Puszyński*), Paežerės filialistas Apolinaras Kelpšas (*Kiełpsz*), Degučių filialistas Simonas Janikavičius (*Janikowicz*) ir kt.) duodavo ar testamentais palikdavo pinigų neturtingiems klierikams išmokslinti⁸¹.

Nemažai energijos gausinant seminarijos biblioteką parodė A. Beresnevičius. Vos ją perėmės, kreipėsi į tuo metu Vilniuje gyvenusį buvusį panaikintos Vilniaus vyskupijos spaustuvės prefektą kunigą Joną Erdmaną (*Erdmann*). 1845 m. lapkričio 5 d. laiške jam⁸² A. Beresnevičius prašė seminarijos bibliotekai atsiųsti po 1 egz. Ropliškio (*Ropliński*) chrestomatijos, Liucijono Siemenskio (*Siemieński*) čekų laiškų vertimų, H. Ževuskio „Pono Severino Soplicos atsiminimų”⁸³, jaunyčaro Mykolo Konstantino iš Astravos atsiminimų; taip pat klausė Mykolo Višnevskio (*Wiszniewski*) ir Juozapo Maksimilijono Osolinskio (*Ossoliński*) lenkų literatūros istorijos, 3 serijų Ignoto Chodžkos (*Chodźko*) apsakymų „Obrazy litewskie” kainos. Knygos buvo gautos 1846 m. pavasarį, už jas J. Erdmanui sumokėta 89 sidabro rb⁸⁴.

⁸⁰ ŽVS gaunamų raštų registracijos knyga, 1855 09 10 ir 1856 04 28 įrašai, *NB*, f. 90–275, l. 9; f. 90–276, l. 5; ŽVS valdybos ir rektoriaus įsakų knyga, 1862 02 05 ir 03 31 įrašai, ten pat, f. 90–9, l. 3–4, 6–7; Augustino Kybarto laiškas Motiejui Valančiui, 1852 09 12, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 89.

⁸¹ Žr.: Įvairių metų raštai palikimo ar dovanojimo klausimais, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 15, l. 373–374, 451; b. 64, l. 162, 246, 342, 391; b. 76, l. 89, 120; b. 110, l. 33 ir kt.

⁸² Aleksandro Beresnevičiaus laiškas Jonui Erdmanui, 1845 11 09, *MAB*, f. 273–709, l. 1.

⁸³ Tai vienas iš [H. Rzewuski], *Pamiątki imci pana Seweryna Soplicy*, leidimų. Ši knyga, kuri vėliau vadinosi *Pamiątki starego szlachcica litewskiego*, buvo išleista 1826, 1839, 1844 ir kt. metais.

⁸⁴ ŽVS siunčiamų raštų registracijos knyga, 1846 04 30 įrašas, *NB*, f. 90–232, l. 4.

1846 m. pavasarį knygų pardavėjui Mintaujoje A. Rejeriu seminarija užsakė atsiusti 1 egz. 1844 m. Friburge išleisto vokiečių katalikų teologo Johanno Hirscherio 2 t. veikalo „Betrachtungen über die sonntäglichen Evangelien des Kirchenjahrs“ bei kitų jai reikalingų knygų; už tas knygas balandžio ir gegužės mėnesi jam sumokėjo 133 rb 45,5 kp⁸⁵. 1849 m. kovo mén. į seminariją buvo atgabentos 1848 m. rugsėjį Peterburge užsakytose knygose⁸⁶. 1850 m. kovo mén. ir 1861 m. vyskupas M. Valančius perdavė bibliotekai kažkokiu knygų⁸⁷. 1858 m. pradžioje dėl knygų kreiptasi į knyginiinką Jaksakovą⁸⁸. Biblioteka buvo pamažu tvarkoma: kasmet perrišama dalis seminarijos knygų ir geografinių žemėlapiai (1853 m. viduryje perrišti net 56 bibliotekos veikalai)⁸⁹.

Būta ir netekčių. Antai 1863 m. birželio mén., sukilio metu, seminarijos patalpose buvo apgyvendintas rusų kariuomenės būrys, padaręs nemažai nuostolių seminarijos turtui. Seminarijos prokuratorius raporte minima, kad tada nukentėjusios ir seminarijos knygos: kareiviai pasiėmė stalčiuose buvusias valdiškas bei klierikų knygas ir jas išpardavinėjė⁹⁰. Be to, išlikę duomenų, jog 1864 m. gruodžio 12 d., prieš iškeliant biblioteką į Kauną, A. Ugianskiui, profesoriavusiam Kazanės universitete ir susirašinėjusiam su M. Valančiumi lituanistui, iš vyskupijos valdybos buvo išsiuistas pakas su popieriais⁹¹. Gali būti, kad, po sukilio vykstant reakcijai, taip buvo bandyta išsaugoti kai kuriuos (sakykime, į rusų valdžios nemalonę patekusių kunigų) rankraščius ar retesnes knygas.

⁸⁵ ŽVS siunčiamų raštų registracijos knyga, 1846 03 15, 06 15 įrašai, ten pat, l. 3, 6.

⁸⁶ ŽVS valdybos ir rektoriaus įsakų knyga, 1849 03 12 įrašas, ten pat, f. 90–2, l. 8–9.

⁸⁷ Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knyga, 1850 03 24 įrašai, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 755, l. 11; 1861 12 18 įrašas, ten pat, b. 209, l. 47.

⁸⁸ ŽVS valdybos siunčiamų raštų sąrašai, 1858 01 10 įrašas, NB, f. 90–242, l. 1.

⁸⁹ ŽVS valdybos ir rektoriaus įsakų knyga, 1853 07 04 įrašas, ten pat, f. 90–6, l. 18–19; ŽVS valdybos raštai Nr. 207 Motiejui Valančiui, 1853 06 28, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 226.

⁹⁰ ŽVS prokuratorius Juozapo Mickevičiaus raportas Nr. 46 Motiejui Valančiui, 1863 06 27, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 321.

⁹¹ Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knyga, 1864 12 02 įrašas Nr. 1680, ten pat, f. 696, ap. 2, b. 768, l. 41.

1845–1865 m. specifinę bibliotekoje sukauptų knygų dalį sudarė oficialių valdinių ištaigų nupirktos ar jų nurodymu išsigytos knygos. Dalį tokių knygų, kurios dažniausiai būdavo rusiškos arba vadovėliai, biblioteka gaudavo iš Peterburgo per dvasinę akademiją ir dvasinę kolegiją. Joms tas knygas kaip seminarijoms privalomus leidinius ar mokymo priemones nurodydavo išsiuntinėti Vidaus reikalų ministerijos Kitatikių dvasinių reikalų departamentas. Tokių knygų biblioteka gaudavo ir iš kitų valdinių ištaigų. 1847 m. iš akademijos buvo gauti 4 egz. knygos „Biblia Sacra Vulgata“. 1848 m. iš kolegijos atsiustas bausmių sąvadas su papildomais nutarimais ir alfabetine rodykle, 1849 m. – 2 tomų saskaitybos įstatymų sąvado, 1854 m. – 15 lapelių su himnu „Dieve, saugok carą“, 1855 m. – 35 egz. knygos „Šeštasis kontinentas, arba trumpa jūros kelionių į Pietus nuo Cooko iki Rosso apžvalga“, 1856 m. – po 3 egz. knygų „Šiaurės polius ir Arktikos atradimai“ ir 3 egz. knygos „Paskutiniai sero Johno Franklino pėdsakai“ (1855) su pridėtu naujausių atradimų Šiaureje žemėlapiu; nuolat atsiųsdavo seminarijai po 1 egz. 1842 m. pradėtų leisti „Šventujų įstatymų“ tēsinį⁹² ir t. t. Kolegija taip pat periodiškai siųsdavo seminarijai 1842 m. pradėto leisti Rusijos imperijos įstatymų sąvado tēsinius bei Kauno gubernijos atmintinę atskiriems metams.

Kai kuriuos tēstinius valdinius leidinius seminarija užsiprenumeruodavo. Antai kasmet buvo prenumeruojamas „Vidaus reikalų ministerijos cirkuliarų rinkinys“. 1853 m. kolegijos nurodymu užprenumeruoti 2 egz. planuotos išleisti daugiatomės Grigorijaus Fridburgo knygos „Rusijos karališkoji Romanovų dinastija“⁹³.

⁹² ŽVS siunčiamų raštų registracijos knyga, 1847 12 24 įrašas, NB, f. 90–233, l. 25; 1854 05 08 įrašas, ten pat, f. 90–238, l. 10; 1855 02 12 įrašas, ten pat, f. 90–239, l. 3; 1856 12 10 įrašas, ten pat, f. 90–240, l. 14; ŽVS valdybos posėdžio protokolai: 1847 12 20; 1848 07 10, 1848 10 02, ten pat, f. 90–40, l. 111–112; 1849 03 05, 1849 08 20, 1849 11 19, ten pat, f. 90–42, l. 42, 55, 70, 78; 1850 07 29, ten pat, f. 90–44, l. 38–39; 1851 06 23, ten pat, f. 90–45, l. 30; ŽVS valdybos siunčiamų raštų sąrašai, 1858 12 23 įrašas, ten pat, f. 90–242, l. 16; ŽVS veiklos ataskaita, 1856, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 472; plg.: Motiejaus Valančiaus raportas Nr. 442 Romos katalikų dvasinei kolegijai, ten pat, l. 411.

⁹³ ŽVS siunčiamų raštų registracijos knyga, 1854 11 27 įrašas, NB, f. 90–238, l. 15; ŽVS valdybos ir rektorius įsakų knyga, 1853 09 15 įrašas, ten pat, f. 90–6, l. 24–25; ŽVS valdybos raštai Nr. 258 Motiejui Valančiui, 1853 09 19, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 249.

Dvasinei akademijai patvirtinus seminarijoms naują mokymo programą, bibliotekoje iš pradžių ypač stokota knygų, reikalingų seminarijos mokymo reikalams. Jos valdyba jau 1845 m. kreipėsi į akademijos valdybą, prašydama skirti iš pagalbinio Romos katalikų dvasininkijos kapitalo lėšų reikalingoms mokymui knygoms ir vadovėliams nupirkti. Gavusi vidaus reikalų ministro leidimą, akademija pažadėjo seminarijai jas nupirkti ir atsiusti⁹⁴.

Matyt, vadovėlių išsigyta pakankamai, nes iš vėlesnių metų likę žinių tik apie rusiškų disciplinų mokymo literatūros stoką. Antai rusų kalbos ir istorijos dėstytojui prašant seminarijos vadovybė 1849 m. spalio mén. kreipėsi į akademijos valdybą, kad leistų papildomai išsigyti kai kurių vadovėlių ir rusų literatūros veikalų. Gruodžio mén. akademija atsakė, kad lėšų seminarijos vadovėliams jau buvo skirta, tad seminarija turėtų juos išsigyti iš jos išlaidoms skirtų lėšų⁹⁵. 1852 m. gruodį gauti 4 rusų literatūros vadovėliai⁹⁶.

1853 m. seminarijos bibliotekoje buvo 20 pavadinimų rusiškų knygų, iš kurių mokymui tiko 6 rusų kalbos, literatūros ir istorijos vadovėliai bei 1 chrestomatija⁹⁷. Tarp jų buvo 10 ar 11 egz. A. Galachovo „Rusų kalbos chrestomatijos“ (1–2 d.) ir maždaug tiek pat – N. Ustrialovo „Rusijos istorijos apybraižų“ bei A. Vostokovo „Trumpos rusų kalbos gramatikos“⁹⁸. Tad 1853 m. pradžioje rektorius A. Beresnevičius kreipėsi į vyskupą M. Valančių prašydamas leisti už pinigus, likusius nuo algų, nupirkti Ivano Davidovo veikalų, ir gavo jo leidimą⁹⁹.

⁹⁴ ŽVS valdybos posėdžio protokolai: 1845 10 13, NB, f. 90–38, l. 5; 1846 07 03, ten pat, f. 90–39, l. 29–30.

⁹⁵ ŽVS valdybos posėdžio protokolai: 1849 10 01, ten pat, f. 90–42, l. 57–58; 1849 12 10, ten pat, l. 75–76.

⁹⁶ Rusiškų knygų ŽVS bibliotekoje sąrašas, 1853 01, RVIA, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 42.

⁹⁷ Ten pat.

⁹⁸ Fiodoro Klevenskio skundas Vidaus reikalų ministerijos valdytojui, 1852 06 30, ten pat, l. 1–8.

⁹⁹ ŽVS rektoriaus raštas Nr. 2 Motiejui Valančiui, 1853 01 31, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 174; Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 226 ŽVS rektoriui, 1853 02 07, ten pat, l. 175.

1852 m., įsiplieskus seminarijos konfliktui su rusų administracija dėl rusiškų dalykų dėstymo, bibliotekoje rusiškų literatūrinį knygų ir rusiškų vadovelių kolekcija pagausėjo ne tiek pavadinimų, kiek tomų skaičiumi. Siekdama stiprinti rusiškų dalykų dėstymą seminarijoje, dėl reikalingos mokymo literatūros susirūpino aukščiausioji rusų administracija. Vidaus reikalų ministras užklausė M. Valančiaus, kokių rusiškų knygų ir vadovelių yra seminarijoje ir kokių dar reikėtų. Atsakydamas į ministro raštą dėl rusiškų dalykų mokymo priemonių, vyskupas 1853 m. balandžio 14 d. nurodė, kad biblioteka tuomet turėjusi 12 egz. N. Ustrialovo (1845 m. leidimo), 16 egz. A. Vostokovo (1844 m. leidimo), 6 egz. A. Galachovo vadovelių, 11 egz. „Literatūros teorijos (gimnazijų kurso)" (1–4 t.), taip pat – I. Davidovo veikalų, ir pažymėjo, kad minėtų knygų mokymui nepakanka. Peterburgo dvaisinei kolegijai vidaus reikalų ministras išakė nupirkti už katalikų dvaisininkijos pagalbinio kapitalo lėšas ir pasiusti seminarijai 78 egz. N. Ustrialovo, 22 egz. A. Galachovo ir 74 egz. A. Vostokovo vadovelių, po 5 egz. Nikolajaus Karamzino „Rusų valstybės istorijos", Ivano Krylovo „Pasakėcių" bei „Rusų rašytojų kūrinių rinkinio"¹⁰⁰. Iš seminarijos inspektoriaus rektoriui pateikto gautų knygų sąrašo matyti, kad seminarija 1853 m. iš kolegijos gavo iš viso 30 pavadinimų 202 egzempliorius 323 tomus knygų (saraše nepaminėtas kartu gautas „Rusų rašytojų kūrinių rinkinys")¹⁰¹. Tarp jų būta Pompėjaus Batiuškovo, Michailo Lomonosovo, I. Davidovo, Vasilijaus Kapnisto, Jekaterinos II, Gavrilos Deržavino, Michailo Lermontovo, Vasilijaus Tredjakovskio, Ipolito Bogdanovičiaus ir kt. rusų pedagogų, istorikų, politikų, rašytojų ir poetų kūrinių¹⁰². 1853 m. liepos 10 d. kolegija informavo ministram, kad knygos nupirktos ir išsiuostos. Joms buvo išleista 937 sidabro rb

¹⁰⁰ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 1996 Romos katalikų dvaisinei kolegijai, 1853 06 26, ten pat, l. 236–237.

¹⁰¹ Ten pat, l. 238.

¹⁰² ŽVS inspektoriaus raštas rektoriui su 1853 m. iš Romos katalikų dvaisinės kolegijos į ŽVS biblioteką atvežtų knygų sąrašu, [1866 pab. ar 1867 pr.], ten pat, b. 110, p. 665–667; ŽVS veiklos ataskaita, 1853, ten pat, b. 76, l. 297a (nenumeruotas).

50 kp, o išpakavimo ir persiuntimo išlaidoms – 13 sidabro rb 17 kp¹⁰³. Seminarija knygas gavo rugpjūčio pabaigoje¹⁰⁴.

Po 1865 m. plečiantis „rusų pradų atkūrimo“ politikai, rusų valdžios reikalauta biblioteką pildyti tokiomis rusiškomis istorinėms knygomis, kurios įrodinėtų lietuvių istorinį bendrumą su rusais, neteisėtą atskirumą nuo Maskvos valstybės ir rusų tautos, naikintų Abiejų Tautų Respublikos atmintį. Antai 1866 m. rekomenduota įsigytį Kijevą, Vilniaus ir Peterburgo archeografijos komisijų aktus, Michailo Kojalovičiaus, Nikolajaus Bantyš-Kamenskio, Nikolajaus Markevičiaus, Sergejaus Solovjovo, Piotro Ščebalskio veikalus¹⁰⁵.

Be seminarijos iniciatyva įsigytų ar valdžios įstaigų nupirkštų bei nurodytų pirkti knygų, vis dėlto svarbiausias 1845–1865 m. bibliotekos gausėjimo šaltinis buvo jai atitekusios įstaigų ar atskirų asmenų bibliotekos. Čia minėtina 1845 m. pabaigoje ar 1846 m. pradžioje į seminariją patekusi Kražių gimnazijos bibliotekos dalis, taip pat privačių asmenų bibliotekinis palikimas. Aptarkime tai nuodugniau.

Kražių gimnazijos bibliotekos istorija yra ilga ir sudėtinga. Jos pradžia siekia XVII a. – jėzuitiškosios Kražių kolegijos laikus. Apie 100 knygų jėzuitams po savo mirties užrašė vyskupas Merkeliš Giedraitis (*Giedroyć*) (jos 1844 m. buvo Kauno gimnazijoje ir, atrodo, į Varnius nepateko¹⁰⁶) ir 238 knygas – Mikalojus Pacas (*Pac*). Savo bibliotekas kolegijai taip pat padovanojo kai kurie klebonai (iš XVII a. žinomi Benediktas Šveichovskis (*Szwejchowski*), Jurgis Stavinskis (*Stawiński*)), labai vertingą – Šiaulių klebonas Petras Tavainis (*Tavoyn*). Daug knygų buvo nupirkta pačių jėzuitų. Jėzuitų valdymo pabaigoje Kražių kolegijos bibliotekoje bus buvę per 5 tūkst. tomų knygų¹⁰⁷.

¹⁰³ Vidaus reikalų ministro raštas Romos katalikų dvasinei kolegijai, 1853 05 19, RVIA, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 75–76; Romos katalikų dvasinės kolegijos raštas vidaus reikalų ministrui, 1853 07 10, ten pat, l. 79.

¹⁰⁴ ŽVS valdybos ir rektoriaus išakų knyga, 1853 08 29 įrašas, NB, f. 90–6, l. 21–22.

¹⁰⁵ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 605.

¹⁰⁶ *Lietuvių enciklopedija*, t. 2, Bostonas, 1954, p. 483.

¹⁰⁷ S. Lūžys, Žemaičių seniūnijos knygų rinkiniai XVI–XVIII a., *Knygotyra*, t. 33, Vilnius, 1997, p. 27–28; A. Liuima, Kražių kolegija, *Kražiai*, Vilnius–Kaunas, 1993, p. 42.

Jézuitų ordiną panaikinus, Kražių mokykla 1773–1795 m. tapo pavaldi Vilniaus Edukacinei komisijai. Dalis išlikusios Kražių kolegijos bibliotekos, kurią Edukacinė komisija papildė naujomis knygomis, atiteko Kražių mokyklai, dalis buvo perduota Vilniaus universitetui¹⁰⁸.

1797–1817 m. mokyklą kartu su biblioteka globojo karmelitai. 1797 m. bibliotekoje buvo 3270 tomų knygų. Yra išlikęs karmelitų laikų – 1803 m. Kražių mokyklos bibliotekos inventoriaus sąrašas¹⁰⁹, kur pažymėti 3264 tomų 2126 pavadinimų knygų. Bibliotekoje tuomet vyrausios XVI–XVIII a. lotyniškos religinės knygos, tačiau būta ir pa-saulietinių, tarp jų – Lietuvoje gyvenusių autorių veikalų ir tokių, kur kalbama apie Lietuvos ir Lenkijos gyvenimą. Iš lietuviškų knygų joms skirtame sąrašo skyriuje įrašyta 7 pavadinimų 15 tomų knygų, datuotų 1599–1770 metais. Tai M. Daukšos versta „Postilla Catholicka“ (Vilnius, 1599); Samuelio Bitnerio verstas „Naujas Testamentas Wieszpatis musu Jezaus Kristaus“ (Karaliaučius, 1701 – sąraše klaudingai nurodyta knygos išleidimo vieta Krokuva); K. Sirvydo „Punkty kazan“, (Vilnius, 1629); Mykolo Olševskio (Olszewski) „Broma atwerta ing wiecznasti“, (Vilnius, 1753); Jono Jaknavičiaus (Jachnowicz) verstos „Ewangelie polskie y litewskie“, (Vilnius, 1647); Jurgio Kasakauskio (Kossakowski) sudarytas „Rožancius Szwęciasios Maryos Pannos“ (Vilnius, 1691); Jono Jaskaudo (Jaskowd) „Krikščioniškas katalikiškas katekizmas“ (Karaliaučius?, 1770)¹¹⁰. Sąrašo skyriuje „Contionatores poloni“ paminėti K. Sirvydo „Punkty kazan“ (1629). Skyriuje „Grammatici“ įrašytas K. Sirvydo žodynas „Dictionarium trium linguarum“ (1713) bei anoniminė gramatika, M. Lukšienės nuomone, turbūt „Universitas linguarum Litvaniae“ (1737). Sprendžiant iš sąrašo, bibliotekoje būta 8 (?) pavadinimų 18 (23?) tomų lietuviškų knygų.

Dabar peršokime tolesnį Kražių bibliotekos istorijos tarpsnį, nes jis seminarijos bibliotekai, kaip toliau pamatysime, įtakos neturėjo, ir sustokime ties Kražių gimnazija ir jos mokytoju M. Valančiumi.

¹⁰⁸ M. Brenšteinas, Kražių biblioteka, VNB, f. IV. 10673, l. 28.

¹⁰⁹ Kražių mokyklos bibliotekos inventorius, 1803 04 04, M. Brenšteinas, Kražių biblioteka, ten pat, l. 91–96, 35.

¹¹⁰ Taip pat žr. M. Brenšteino padarytus šių knygų komentarus: ten pat.

1834–1840 m. dėstydamas tikybą Kražių gimnazijoje, M. Valančius buvo ir mokyklos bibliotekininkas, taigi turėjo būti gerai susipažinęs su to meto bibliotekos fondais. Pagal 1836 m. spalio 25 d. sudarytą Kražių gimnazijos inventoriaus sąrašą (jam duomenų apie biblioteką pateikė M. Valančius) bibliotekoje iš viso būta 5454 tomų knygų ir periodinių leidinių¹¹¹. Tarp 2736 tomų sukataloguotų knygų buvo 7 knygos lietuvių kalba, greičiausiai likusios dar iš karmelitų laikų. Nesukataloguotų, kaip netinkamų mokyklai, knygų iš jėzuitų laikų ir po jėzuitų buvo atrinkti 2553 tomų. 1841 m. pradžioje biblioteka turėjo 6319 tomų knygų ir periodinių leidinių, nesukataloguotų buvę tiek pat, kiek ir anksčiau.

Žemaičių vyskupijos seminarijos bibliotekai kaip tik ir buvo perduotos minėtos nesukataloguotosios knygos, kurių skaičius vėliau buvo dar padidintas. Sustokime ties nesukataloguotuoju fondu.

Rengdamas informaciją apie biblioteką 1836 m. inventoriaus sąrašui, M. Valančius 1835 m. bus atidžiai peržiūrėjęs visas knygas – tai patvirtina ant kai kurių nesukataloguotojo fondo knygų jo ranka padaryti įrašai, tarp jų – ir garsusis įrašas inkunabule „Revelationes Acced. Vita abbreviata s. Brigittae“ (Niurnbergas, 1500) (juos apraše Levas Vladimirovas¹¹²). Visas lietuviškas bibliotekos knygas M. Valančius sukatalogavo, taigi galime manyti, jog tarp nesukataloguotų knygų 1836 m. jų tikrai nebebuvo.

Ruošiantis gimnaziją kelti į Kauną, 1843 m. biblioteką dar kartą peržiūrėjo kapelionas Jurgis Girštautas (*Girsztowt*) ir lotynų kalbos mokytojas Vasilijus Ostroumovas. Nesukataloguotosios knygos (tie patys 2553 tomai), kaip mokyklai netikusios, buvo atskirtos, o vėliau prie jų dar priskirti 242 veikalai (339 tomų knygų). Papildomos knygos buvo išleistos 1485 – XVIII a. gale, tačiau, pasak M. Lukšienės, lituanikos (taigi ir lietuviškų knygų) tarp jų nebūta. Iš XV a. buvę 8 tomų knygų, iš XVI a. – 112 tomų (tarp jų – 10 Vakarų Europos

¹¹¹ Kražių gimnazijos inventorius, 1836 10 25, M. Brenšteinas, Mokyklos istorija, ten pat, f. IV. 10671/1, l. 163.

¹¹² L. Vladimirovas, Motiejaus Valančiaus pastabos, įrašytos Kražių gimnazijos bibliotekos knygose, *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, t. 4, Vilnius, 1965, p. 222.

veikalų, išleistų iki 1515 m., ir tik viena knyga spausdinta Lietuvoje – P. Skargos „Artes Duodecim Sacramentarium“ (Vilnius, 1582)), iš XVII a. – 141 tomas. Kitų knygų (78 tomų) nebuvo pažymėti metai arba jos buvo išleistas XVIII–XIX a. Daugelio šių istorinių veikalų čia pateko tik dubletai, palikta po 1 egz. bibliotekai. Daugiau kaip 20 iš šių mokyklai netinkamų, tačiau senų, retų ir vertingų knygų, tarp jų ir minėtają „Revelationes“, iki 1844 m. birželio mén. iš bibliotekos pasiėmė švietimo apygardos globėjas ir 2 knygas – Liaudies švietimo ministerija¹¹³.

Kad Kražių bibliotekos knygos būtų perduotos seminarijai, rūpinosi vyskupijos valdytojas J. K. Gintila. 1844 m. lapkričio mén. jis kreipėsi į Baltarusijos švietimo apygardos globėją E. Gruberį, prašydamas teologines Kražių bibliotekos knygas bei rankraščius, nereikalingus mokyklų žinybai, perduoti seminarijai, kad jas būtų galima panaudoti klierikų mokymui¹¹⁴. Greitai (1845 m. vasarą) buvo gautas rusų administracijos sutikimas tokias knygas atiduoti Žemaičių vyskupijai¹¹⁵. J. K. Gintila jas paskyrė seminarijai, nurodydamas jos regentui¹¹⁶ Jonui Miežvinskiui (*Mierzwiński*), kad prokuratorius T. Juzumas pasiruoštų priimti knygas į biblioteką¹¹⁷, taip pat tuo užklausė Kauno gubernijos mokyklų direkciją, kur tos knygos yra ir ar yra potvarkis dėl jų perdavimo.

Apie tą laiką sulaukta ir E. Gruberio informacijos apie knygas. Jis pranešė J. K. Gintilai, kad liaudies švietimo ministras nurodė iš Kražių bibliotekos knygų, kurios buvo išvardytos Kauno gubernijos mokyklų direktoriaus kataloge, 20 teologinio turinio kūrinių atiduoti Raseinių parapinei stačiatikių bažnyčiai, o likusias, išskyrus kataloge

¹¹³ M. Lukšienė, Bibliotekos Lietuvoje XIX a. pirmojoje pusėje, p. 117–118.

¹¹⁴ Jono Krizostomo Gintilos raštas Nr. 731 Everestui Gruberui, 1844 11 04, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 38, l. 9.

¹¹⁵ Kitatių dvasinių reikalų departamento direktoriaus raštas Nr. 341 Jonui Krizostomui Gintilai, 1845 02 01, ten pat, l. 51.

¹¹⁶ Taip iki katalikiškų seminarių reformos vadinosi seminarijos rektorius.

¹¹⁷ Jono Krizostomo Gintilos raštas Nr. 297 Kitatių dvasinių reikalų departamento direktoriui, 1845 02 17, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 38, l. 52; Jono Krizostomo Gintilos raštas Nr. 298 Kauno gubernijos mokyklų direkcijai, 1845 02 17, ten pat; Jono Krizostomo Gintilos raštas Nr. 295 ŽVS rektoriui, 1845 02 17, ten pat.

pažymėtas kaip tinkamas gimnazijos bibliotekai, – Žemaičių vyskupijai¹¹⁸.

Netrukus sužinota, kad Žemaičių vyskupijai numatytosios perduoti knygos yra paliktos Kražiuose pas Kražių dviklasės parapinės mokyklos vyresnijį mokytoją Žuką (Žuk), tad nutarta siusti į Kražius T. Juzumą jų pargabenti¹¹⁹. Žukui valdžia buvo įsakius pagal raštelį perduoti T. Juzumui Žemaičių vyskupijai paskirtas Kražių bibliotekos knygas, o numatytas perduoti Kauno gimnazijos bibliotekai ir Raseinių parapinei stačiatikių bažnyčiai – pasilikti¹²⁰. Iš įsakymo teksto galima numanyti, kad visa Kražių gimnazijos biblioteka 1844 m. kartu su gimnazija į Kauną nebuvo perkelta, bent jau dalis jos 1845 m. dar buvo Kražiuose¹²¹.

Nurodymas T. Juzumui vykti į Kražius buvo duotas 1845 m. balandžio mėn. pradžioje, o atvežus knygas liepta tuoj pristatyti J. K. Gintilai jų sąrašą¹²². Tačiau, sprendžiant iš knygų katalogo, pagal kurį 1845 m. spalio mén. seminarijos bibliotekos knygas iš I. Koco perėmė A. Beresnevičius, Kražių bibliotekos knygų seminarija tuomet dar nebuvo gavusi. Jos seminariją, matyt, pasiekė 1845 m. pabaigoje, turbūt gruodžio mén. viduryje, nes kaip tik tuo metu jų pervežimui iš atsarginių seminarijos lėšų buvo išleisti 7 sidabro rb 93 kp¹²³.

Turimais duomenimis, seminarijos biblioteka gavo per 2800 – daugiausia 2850 tomų senųjų Kražių gimnazijos bibliotekos knygų, arba apie 45% visų šios bibliotekos leidinių. Tarp šių knygų būta ir inkunabulų – antai Nojus Feigelmanas mini 5 iš Kražių bibliotekos čia

¹¹⁸ Everesto Gruberio raštas Nr. 431 Jonui Krizostomui Gintilai, 1845 03 09, ten pat, l. 80.

¹¹⁹ Kauno gubernijos mokyklų direktoriaus raštas Nr. 281 Jonui Krizostomui Gintilai, 1845 03 06, ten pat, l. 84; Jono Krizostomo Gintilos raštas Nr. 551 Kauno gubernijos mokyklų direkcijai, 1845 03 17, ten pat, l. 85.

¹²⁰ Kauno gubernijos mokyklų direktoriaus raštas Nr. 409 Jonui Krizostomui Gintilai, 1845 03 27, ten pat, l. 96.

¹²¹ Tai koreguoja mano ankstesnę nuomonę, kad visa Kražių gimnazijos biblioteka 1844 m. kartu su gimnazija iš Kražių jau buvo perkelta į Kauną.

¹²² Jono Krizostomo Gintilos raštas Nr. 642 ŽVS rektoriui, 1845 04 07, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 38, l. 97; f. 696, ap. 2, b. 759, p. 20.

¹²³ Atsarginių ŽVS lėšų išlaidos, [1843–1845], 1845 12 16 d. išrašas apie ŽVS išlaidas Kražių bibliotekos knygų pervežimui, ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 50, l. 439.

patekusius inkunabulus: popiežiaus Bonifaco VIII „Liber sextus Decretalium. Cum glossa Johannis Andreeae“ (Niurnbergas, 1486), „Liber sextus Decretalium. Super arboribus consanguinitatis et affinitatis“ (Venecija, 1499) ir „Liber sextus Decretalium. Constitutiones et Extravagantes“ (Venecija, 1500), Johanneso Herolto „Sermones Discipuli de tempore et de sanctis cum Promptuario exemplorum“, (Strasbūras, 1492), „Martyrologium, sive Viola sanctorum“ (Strasbūras, 1487)¹²⁴.

Seminarijos biblioteka, patekus iš ją Kražių bibliotekai, pasak M. Valančiaus, turėjusi apie 5 tūkst. tomų knygų¹²⁵. Iš seminarijos 1847 m. ataskaitos matyti, kad bibliotekoje 1846 m. pabaigoje buvo 4205 tomų knygų.

Galima būtų paminėti dar vieną šaltinį, kuriuo buvo planuota, tačiau, atrodytų, nesékminges, papildyti biblioteką – tai vienuolių karmelitų knygos. Kauno valstybės turtų rūmai 1850 m. pabaigoje pranešė M. Valančiui, kad pagal Daukšių dvaro (palivarko?) liustracinių inventorių, patvirtintą Valstybės turtų ministerijos ir 1848 m. sausio 30 d. grąžintą rūmams, iš dvare buvusių kunigų karmelitų knygų siunčiami vyskupui 124 tomų naudojimui tinkamų lotyniškų, lenkiškų ir vokiškų teologinių veikalų ir prašė gavus pranešti. Tačiau 1851 m. viduryje tos knygos dar nebuvo gautos¹²⁶. Jų neužfiksuota ir išlikusios seminarijos veiklos ataskaitose, kuriose atispindi bibliotekos knygų skaičiaus augimas iki 1860 m. pradžios.

M. Valančius savo užrašuose taip pat mini, jog, 1864 m. pabaigoje rusų valdžiai nutarus panaikinti kunigų karmelitų vienuolyną Kolainiuose, buvo numatyta vienuolyne buvusias dvasinio turinio knygas atiduoti Varnių seminarijai¹²⁷. Reikia manyti, kad taip ir įvyko. Panašiai 1865 m. i seminariją galėjo patekti ir panaikinto kunigų dominikonų vienuolyno Palėvenėje knygos¹²⁸.

¹²⁴ Žr.: N. Feigelmanas, min. veik., p. 126–128, 178–179, 228.

¹²⁵ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 244.

¹²⁶ Kauno valstybės turtų rūmų raštas Nr. 20282 Motiejui Valančiui, 1850 11 22, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 73; Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1257 Kauno valstybės turtų rūmams, 1851 06 14, ten pat, l. 74.

¹²⁷ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 621.

¹²⁸ Plg.: Ten pat, p. 629.

Tarp knygų, patekusiu į biblioteką po 1845 m., išsiskiria privačių asmenų dovanojimai. 109 veikalus savo testamentu bibliotekai paliko Peterburge 1848 m. spalio 25 d. miręs Romos katalikų dvasinės kolegijos Žemaičių vyskupijos asesorius prelatas J. Križanauskis. Dvasinės akademijos valdyba iš Peterburgo į seminariją atsiuntė 6 knygų ryšulius 1849 m. balandžio pabaigoje; knygų aprašas buvo įtrauktas į bendrą katalogą¹²⁹.

J. Križanauskis buvo senas ir artimas J. K. Gintilos bičiulis bei bendradarbis Peterburge, priklausė žemaičių rateliui, kuris rinkdavosi pas J. K. Gintilą, pažinojo M. Valančių ir turėjo nemažai sentimentų gimtajai Žemaitijai, pats žemaitiškai eiliavo pasakėčias. Peterburge rūpindamasis J. K. Gintilos bibliotekos papildymo reikalais, nusipirko vertingų knygų ir savo bibliotekai. J. K. Gintilai tapus Žemaičių vyskupijos valdytoju, J. Križanauskis nusprendė palikti savo biblioteką jo vyskupijos seminarijai Varniuose. Šiuo metu tikrai žinoma viena į seminariją patekusi itin vertinga lietuviška J. Križanauskio knyga – K. Sirvydo „Punkty kazań“¹³⁰.

Prie bibliotekos papildymo prisidėjo ir Varniuose apsigyvenęs S. Daukantas. 1852 m. jis bibliotekai padovanojo 7 veikalus (202 tomos), tarp jų tikriausiai būta ir jo paties išleistų lietuviškų knygų¹³¹. Tais pat metais žurnalo „Pamiętnik Religijno-Moralny“ redakcija bibliotekai padovanojo jo redaktoriaus Romos katalikų dvasinės akademijos Varšuvoje profesoriaus kunigo A. Šelevskio (*Szelewski*) pamokslius, Mainco vyskupo Kolmaro iš vokiečių į lenkų kalbą išverstus „Katalikiškus mokslius apie Šventojo Rašto skaitymą“ drauge su istorinėmis žiniomis apie Loreto Dievo Motiną¹³².

¹²⁹ ŽVS ūnčiamu raštu registracijos knyga, 1849 04 30 įrašas, NB, f. 90–235, l. 5; ŽVS valdybos ir rektoriaus įsakų knyga, 1849 04 30 įrašas, ten pat, f. 90–2, l. 11–12; ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1849 04 30, ten pat, f. 90–40, l. 25–26; Žemaičių konsistorijos raštas Nr. 1287 Motiejui Valančiui, 1849 04 15, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 111, l. 40.

¹³⁰ Šiuo metu yra: NB, šifras A1–629. Ant titulinio lapo užrašas ranka: „Žemaičių seminarijos bibliotekai pagal š. a. Žemaičių katedros klebono prelato Juozapo Križanauskio testamentą, 1848 m.“

¹³¹ ŽVS veiklos ataskaita, 1852, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 182. Dokumente minimas kolegijos asesorius Daukantas, be vardo.

¹³² Žemaičių vyskupo kanceliarijos raštas Nr. 900 ŽVS rektoriui, 1852 03 24, ten pat, l. 145.

1857 m. pajamų ir iždo miško komisaras (valdytojas), deleguotas Marijampolės apskričiai, miškininkas Aleksandras Polujanskis (*Połujański*) seminarijos bibliotekai iš Suvalkų atsiuntė dovaną savo veikalą „Opisanie lasów Królewstwa Polskiego i gubernij zachodnich“ (1854)¹³³.

1858 m. pradžioje seminarijos biblioteka pasipildė pagal testamentą jai paliktomis kunigo Jono Juškevičiaus (*Juszkiewicz*) knygomis, kurias seminarijai persiuntė kažkoks Gomelio dekanas, taip pat 1850 m. rugsėjo 7 d. mirusio Ylakių altaristo Jono Kukševičiaus (*Kukszewicz*) knygomis, kurias 1858 m. perdarė Ylakių klebonas Martynas Kregždė (*Kregżdo*)¹³⁴. 1859 m. pavasarį Minsko karo kapelionas Stanislovas Felinskis (*Feliński*) seminarijai atsiuntė 3 egz. pamokslų, 1861 m. – savo knygelę „Majowa Nowenna“¹³⁵.

Prie bibliotekos turtinimo galėjo būti prisidėjęs ir kunigaikštis I. Oginskis. Apie tokį jo ketinimą 1852 m. balandžio 2 d. M. Valančiui rašė Mogiliavo arkivyskupas metropolitas I. Holovinskis: „Pats kunigaikštis man pažadėjo, jog kasmet pirkis dvasinių knygų tavo seminarijos bibliotekai <...> Prašau tavęs tuo pasirūpinti, nes tai būtų didžiausia geradarystė“¹³⁶.

Svariausia privataus asmens dovana, kurią gavo Žemaičių vyskupijos seminarijos biblioteka, buvo *Jono Krizostomo Gintilos bibliotekos knygos*. J. K. Gintilos biblioteką ir jos kaupimo būdus yra aprašęs K. Sendzikas¹³⁷. Prisiekęs bibliofilas J. K. Gintila visas savo pajamas skyrė knygoms pirkти. Ieškoti knygų buvo nuvykęs į Leipcigą, Berliną, Vieną ir kitur, ten įsigijo labai retų ir brangių leidinių. Knygas kaupdavo ir per savo bičiulus, šiaip asmenis ar specialius agentus. Jam talkino profesoriai Adolfas Bagenskis (*Bagieński*) ir orientalistas

¹³³ Aleksandro Polujanskio raštas Nr. 189 Motiejui Valančiui, 1857 06 12/24, ten pat, l. 500.

¹³⁴ ŽVS gaunamų raštų registracijos knyga, 1858 01 05 įrašas, NB, f. 90–277, l. 1; ŽVS valdybos siunčiamų raštų sąrašai, 1858 01 04 įrašas, ten pat, f. 90–242, l. 1.

¹³⁵ ŽVS gaunamų raštų registracijos knyga, 1859 03 28 įrašas, ten pat, f. 90–278, l. 3; Stanislovo Felinskio laiškas Motiejui Valančiui, 1861 02 23, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 103, l. 497.

¹³⁶ Ignoto Holovinskio laiškas Motiejui Valančiui, LVIA, f. 1135, ap. 20, b. 336, l. 62.

¹³⁷ K. Sendzikas, Kun J. Kr. Gintillo asmeninė biblioteka, p. 123–125.

Antanas Muchlinskis (*Muchliński*), Romos katalikų dvasinės kolegijos egzekutorius žemaitis Antanas Lendzevičius (*Lendzewicz*), prelatas J. Križanauskis, Vilniaus spaustuvininkai Monesas Rommas, Adomas Zavadzkiis (*Zawadzki*), lituanistai kunigai J. A. Pabréža ir J. S. Mieleška Rygoje¹³⁸, taip pat dar prieš vyskupu tapdamas pats M. Valančius (1939 m. Kauno metropolijos kapitulos bibliotekoje buvo M. Valančiaus parūpinta J. K. Gintilai knyga – 1575 m. Krokuvoje, M. Šerfenbergerio spaustuvėje, išspaudsinta Jono Leopolitos išversta Biblia). Be to, J. K. Gintila įsigijo pusę garsaus Peterburgo knyginiuko, antikvaro ir biblifilo W. Gräfffo knygų šiam bankrutavus.

Per ilgą laiką J. K. Gintilos bibliotekoje susikaupė daug vertinę veikalų – Giovanni Mansi „*Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*“ (31 t.), bolandininkų „*Acta sanctorum*“ iš kunigo Migne kolekcijos, Bažnyčios tėvų, klasikų, mokslininkų raštų leidimai, enciklopedijos, geriausi žodynai, kronikos, garsiausi teologiniai ir pasaulietiniai veikalai. Nemažai joje, pasak K. Sendziko, būta ir lituanikos, ir hebraiškų knygų, artimų J. K. Gintilos hebraistikos studijoms ir skirtų katalikybės platinimui tarp žydų.

J. K. Gintilos biblioteka Alsėdžiuose užėmė 3 sales. V. Biržiškos duomenimis, joje buvę apie 20 tūkst. tomų, pasak A. Muchlinskio – 30 tūkst. tomų knygų¹³⁹. Žymiai tiksliau informuoja 1845–1850 m. sudarytas J. K. Gintilos knygų katalogas „*Catalogus Librorum*

¹³⁸ Knygų klausimu yra išlikęs J. S. Mieleškos laiškas J. K. Gintilai, rašytas iš Rygos, kuriame jis informuoja, kad, nepajėgdamas priversti antikvaro Antonio paieškoti pas save istorinių veikalų, pats tiesiog per jėgą išveržęs į jo biblioteką ir joje keturias dienas dulkėsė kapstėsis. Peržiūrėjęs dalį bibliotekos ir išrinkęs keliasdešimt įvairių istorinių veikalų. Jų pavadinimų sąrašą palikęs antikvarui, kad nurodytų kai na, bet jau dvi savaites negaunąs atsakymo, nors jau trečią ar ketvirtą dieną pradėjęs ji raginti. Tas išsisukinėja, kad arba sirges, ar neturejės laiko, ir vis prašas palaukti. Be atrinktų veikalų, pas antikvarą dar aptikęs tritomę Karolio XII istoriją *in folio* su mūšių planais ir graviūromis, taip pat vieną tomą *in folio* turkų karų istorijos ir turkų religinių ceremonijų, bausmių ir pan. su daugybe graviūrų, Jekaterinos II knygą *in 8°*, be leidimo vietas ir datos – visas vokiečių kalba. Užmokėjės užstatą už sutartas knygas, taip pat knygrišiui už 12 įvairaus dydžio knygų įrišimą 4 rb 85 kp (Juozapo Simforijono Mieleškos laiškas Jonui Krizostomui Gintilai, 1847 09 27, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 38, l. 600–601).

¹³⁹ Žr.: V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 2, p. 413. Kitur (žr.: *Lietuvių enciklopedija*, t. 2, p. 484) V. Biržiška mini 40 tūkst. tomų; A. Muchliński, min. veik., p. 35.

Bibliothecae Nom. Eppi. Suffr. Samogitien. Jo. Gintylio“, – bibliotekoje tuomet būta 20 252 tomų knygų, tarp jų apie bendrybes – 580 tomų, filosofiją – 1415, religiją, teologiją – 4847, socialinius mokslus – 1848, kalbotyrą – 3198, tiksliuosius mokslus – 1440, taikomuosius mokslus – 524, meną – 750, literatūrą – 3268, istoriją, geografiją ir biografijas – 2382 tomai. Be to, kataloge buvo pažymėti 6 tomų rankraščių (be paties J. K. Gintilos rankraščių), tarp jų – S. Daukanto 1822 m. rankraščio „Darus Letuviu er Ziamaitiu“ 1833 m. Leono Uvainio (*Uvoyn*) padarytas nuorašas. Minėtinas ir lotyniškas 1509 m. panegirikų rankraštis bei 2 pergamentiniai rankraščiai – XIII–XIV a. hebrajųskai Biblijai ir lotyniškos XIV–XV a. giesmės, litanijos, psalmės ir kt. Švč. Marijos garbei. Vėliau katalogas dar buvo papildytas.

Bibliotekos piniginė vertė siekė, pasak M. Valančiaus, 30 tūkst. sidabro rb¹⁴⁰. Savo kataloge J. K. Gintila buvo surašęs 6956 tomų kai-
nas: jie visi kainavę 14 646 rb 44 kp, taigi M. Valančiaus nurodytoji
suma atrodo visiškai tikėtina.

Senatvėje susirūpinęs bibliotekos likimu, J. K. Gintila dalį jos numatė padovanoti kunigų seminarijai Varniuose, dalį – kapitulos bibliotekai. K. Sendzikas rašo, jog knygos, kurios buvo numatomos skirti seminarijos bibliotekai, katalogo paraštėje J. K. Gintilos buvo paženklintos rašalu rašyta K raide, o kapitulai – tokia pat raide pieštuku.

Pagal katalogą, seminarijos biblioteka iš viso turėjusi gauti 8417 tomų knygų: bendriesiems dalykams skirtus 317 tomų, filosofijai – 592, religijai ir teologijai – 2109, socialiniams mokslams – 253, kalbotyrai – 1740, tiksliesiems mokslams – 451, taikomiesiems mokslams – 57, menui – 286, literatūrai – 1743, istorijai, geografijai ir biografijoms – 869 tomus. Kapitulos bibliotekai privalėjo atitekti beveik 3 tūkst. tomų mažiau – 5579 tomų knygų. Be to, seminarijos bibliotekai turėjo tekti 2 tomų rankraščių, žemėlapiai, karalių ir popiežių paveikslai, Šventųjų tévų bei Bažnyčios daktarų portretai. Kapitulos biblioteka turėjo gauti 3 (4?) tomus rankraščių, be jų, dar 6 tomus paties J. K. Gintilos rankraščių ir pastarajam rusų valdžios įteiktų ordinų.

¹⁴⁰ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 519.

Lieka neaišku, kada minėti žymėjimai kataloge buvo padaryti. Paaiškėjo (žr. toliau), kad J. K. Gintila buvo parašęs du testamentus (pirmojo testamento data néra aiški), tad dėl katalogo žymėjimų gali būti kelios versijos.

Pirmaji ir labiausiai tikétina versija būtų ta, kad žymėjimai J. K. Gintilos knygų kataloge bus atsiradę maždaug katalogo rengimo metu – apie 1845–1850 m. Kaip tik tuo metu, valdydamas vyskupiją, J. K. Gintila seminarijai skyrė itin daug dèmesio: jo dėka į seminarijos biblioteką pateko Kražių bibliotekos knygos, buvo sulietuvintas homiletikos kursas. Gali būti, kad tuomet parašė ir pirmajį savo testamentą, kuriuo seminarijai norėjo palikti didelę dalį bibliotekos, tačiau vėliau savo sprendimą pakeitė.

Prisiminkime, jog tuo metu kaip tik vakavo Žemaičių vyskupo vieta, o J. K. Gintila turejo didelę viltį būti juo paskirtas. J. K. Gintilos požiūris į biblioteką galėjo gerokai pasikeisti 1849 m. rudenį popiežiui Žemaičių vyskupu nominavus M. Valančių.

Kaip tik tuo metu, žlugus viltims gauti vyskupo sostą, J. K. Gintila parašė laišką arkivyskupo Kazimiero Dmochovskio (*Dmochowski*) koadjutoriui I. Holovinskiui, kuriame išdėstė sumanymą visą savo biblioteką atiduoti Žemaičių katedros kapitulai už piniginę kompenzaciją. Seminarijos laiške neminėjo. Gali būti, jog ši išstaiga jam nemažonai asocijavosi su jos rektoriumi – laiminguoju J. K. Gintilos konkurentu. 1850 m. sausio mén. gavo pritariantį I. Holovinskio atsakymą¹⁴¹. Arkivyskupo koadjutorius rašė:

„Pono projektas, kad jo rinkiniai ir biblioteka liktų prie katedros, yra daugiau nei pagirtinas: taip Žemaitijoje tapsi tuo, kuo Galicijoje yra Osolinskis, Poznanėje – Račinskis. Prie katedros tai bus neišsemtas šaltinis, kuris galbūt atgaivins eruditus, kaip jau yra Žemaitijoje buvę, tokius, kaip Strijkovskis, Čerskis, Jūs, Pone, ir t. t. Nes jei [biblioteką] dalimis išpardavinės Dievas žino už kiek, jei [ji] po mirties atsidurs šiukšlyne, bus nepataisoma netektis. Bet žinau, kad Jūsų padėtyje yra sunku dovanoti, nes pagal Jūsų galimybes tai per didelę

¹⁴¹ Ignoto Holovinskio laiškas Jonui Krizostomui Gintilai, 1850 01 27, NB, f. 150–54, l. 12.

auka. Kita vertus, kaip Prakilniajam Ponui žinoma, valdžia tuo nesirūpina, taigi jokių lėšų tam neskirs – ir dabar į mano raginimus atsakė neigiamai. Reikėtų ieškoti kito būdo: manau apie tai pakalbėti su jo prakilnybe vyskupu – man atrodo, kad per metus galima būtų mokėti Ponui tokią sumą, kokią tik bus galima suaupyti iš seminarijos, katedros [pinigu] ar iš kitų šaltinių. Bet apie tai vėliau, nes turiu pakalbėti su gerbiamu vyskupu.

P. S. Dar vienas būdas. Tuoj pat parašyk, Prakilnusis Pone, labai malonų ir nuolankiausiai prašantį laišką [Kitatikių dvasinių reikalų departamento] direktoriui, nes pasipūtę tai mégsta, prašydamas, kad dabar, prieš pakeitimą [tarnyboje], duotų tau bent vienkartinę premiją – apie tai man pranešk, kad abu kartu galėtume tuo rūpintis”.

Pusantrū metų prieš mirtį, 1856 m. sausio mén. (mirė 1857 m. liepos 25 d.), J. K. Gintila užsiminė M. Valančiui parašęs antrą testamentą, o dėl jo turinio galutinai nuspręsiąs, kai pas jį į Alsėdžių netrukus atvyksiąs jo bičiulis oficijolas Juozapas Giniotas (*Giniat*)¹⁴². Šiuo testamente, kuriam neabejotinai turėjo įtakos J. Giniotas, J. K. Gintila biblioteką paliko Žemaičių katedros kapitulos, Kretingos vienuolyno bibliotekoms ir 6 tūkst. tomų knygų – giminėms¹⁴³. Beje, J. Giniotas savo asmeninę bibliotekėlę testamente taip pat paliko kapitulos bibliotekai, nurodydamas ją pridėti prie J. K. Gintilos dovanotos bibliotekos ir prirašyti jo pavardę¹⁴⁴. Kretingos vienuolynas gavo daug Šviečiamojo amžiaus autorių darbų vokiečių ir prancūzų kalbomis. Gimaičiai savo knygas laikė Rietavo valsčiuje, Gudalių dvare. Pas juos K. Sendzikas prieš pat Pirmajį pasaulinį karą buvo suradęs keletą hebraiškų J. K. Gintilos rankraščių ir juos perdaravė Lietuvių mokslo draugijai Vilniuje. Likusias knygas gimaičiai netrukus atidavė kažkokiam Peterburgo bukinistui¹⁴⁵.

M. Valančius nemėgo J. K. Gintilos už Varniuose neretai jam rodomą nepalankumą, taigi rašė, kad šis seminarijai padovanojės tik

¹⁴² „Testament mój powtórnie napisałem...“ – Jono Krizostomo Gintilos laiškas Motiejui Valančiui, 1856 01 01, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 66, l. 676.

¹⁴³ *Lietuvių enciklopedija*, t. 2, p. 484.

¹⁴⁴ Juozapo Ginioto testamentas, 1863 05 08, kopija, *LVIA*, f. 669, ap. 3, b. 954, l. 5–6.

¹⁴⁵ Ten pat; *Lietuvių enciklopedija*, t. 9, Bostonas, 1956, p. 18–19.

žemėlapius, viešpataujančiuju atvaizdus ir Šventujų tėvų portretus (iš jų 1939 m. 34 dar kabajo Tarpdiecezinės Kauno kunigų seminarijos (iškurtos Žemaičių vyskupijos seminarijos bazėje) auloje), o didžiajų dalį knygų dar gyvendamas atidavė kapitulos bibliotekai¹⁴⁶. Tačiau vyskupas čia nebuvo nuoširdus. Seminarijos dokumentuose išlikę įrašų, iš kurių matyti, kad J. K. Gintila pats dar prieš mirę seminarijai padovanojo dalį savo bibliotekos knygų bei paveikslus. Antai 1845 m. rudenį padovanojo garsaus XVI a. Bažnyčios istoriko kardinolo Cesare Baronio 6 voliumų (12 tomų) veikalą „Annales ecclesiastici 1588–1593“¹⁴⁷. Iš J. K. Gintilos seminarija knygų gavo ir 1854 m. pavasarį. Jos 4 vežimais buvo atvežtos iš Alsėdžių pas vyskupą balandžio 16 d., už pervežimą sumokėta 8 sidabro rb 50 kp¹⁴⁸. Kartu atvežtas ir J. K. Gintilos laiškelis M. Valančiui: „Knygas, kurias p. Sokolovskis nuo manęs atvežė į Varnius pagal Maloningojo Ganytojo pageidavimą, dovanoju seminarijos bibliotekai ir nuolankiai prašau nurodyti jas priimti į minėtą biblioteką“¹⁴⁹.

Rytojaus dieną M. Valančius davė nurodymą rektoriui priimti J. K. Gintilos knygas ir įtraukti į bendrą bibliotekos katalogą¹⁵⁰. 1854 m. gegužės 8 d. knygos buvo perduotos seminarijos bibliotekai¹⁵¹. Joms buvo sudarytas specialus registras, apėmęs 216 pavadinimų 863 tomos veikalų¹⁵².

1856 m. pabaigoje, taigi jau po antro testamento, J. K. Gintila seminarijai vėl pranešė padovanosiąs knygų, paveikslų ir kt. Gavęs pranešimą, seminarijos rektorius A. Šukevičius jam dekodamas raše:

„Taurių Jūsų Ekscelencijos dovaną, pasiūlytą seminarijai, miebai priimame įsipareigodami melstis už Jo Ekscelencijos sveikata; o

¹⁴⁶ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 521, 523.

¹⁴⁷ Motiejaus Valančiaus padėkos raštas Nr. 39 Jonui Krizostomui Gintilai, 1845 11 16, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 38, l. 235.

¹⁴⁸ Jono Sokolovskio raštelis, kiek išleista pinigų knygų pervežimui, [1854 04], ten pat, b. 76, l. 312.

¹⁴⁹ Jono Krizostomo Gintilos laiškas Motiejui Valančiui, 1854 04 14, ten pat, l. 311.

¹⁵⁰ Žemaičių vyskupijos valdybos siunciāmų raštų registracijos knyga, 1854 04 17 įrašas apie vyskupo raštą Nr. 572 ŽVS rektoriui, ten pat, f. 696, ap. 2, b. 759, l. 16.

¹⁵¹ ŽVS siunciāmų raštų registracijos knyga, 1854 05 08, 06 14 įrašai, NB, f. 90–238, l. 5, 13.

¹⁵² ŽVS veiklos ataskaita, 1854, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 355.

pasibaigus ilgiausiam gyvenimui kiekvienas klierikas, kol bus seminarijoje, privalės kasmet perskaityti oficiją už velionio Jūsų Ekselenčijos sielą – taip nutarta sesijoje pirmininkaujant Ganytojui [t. y. pačiam M. Valančiui. – I. Š.]¹⁵³. Tačiau seminarijos 1857 m. veiklos ataskaitoje ši dovana neminima, nors dokumentuose išlikęs įrašas apie tai, kad J. K. Gintila 1857 m. sausio 10 d. atsiuntė seminarijai raštą Nr. 3 apie jo padovanotas knygas, paveikslus ir kt.¹⁵⁴

Pranciškus Radziševskis (*Radziszewski*) teigia, kad keleri metai prieš mirtį J. K. Gintila seminarijos bibliotekai dovanotojo didelę dalį savo rinkinio¹⁵⁵. Néra abejonės, kad dovanotosios knygos buvo iš tų knygų, kurias J. K. Gintila pažymėjo kataloge kaip paskirtas seminarijai. Dabar tiksliai žinome, kad bent jau 217 pavadinimų 869 tomus iš J. K. Gintilos bibliotekos knygų seminarija tikrai gavo dar jam gyvam esant, jų galėjo būti ir daugiau. Antra vertus, nepasitvirtino anksčesnė prielaida apie daug didesnį seminarijos gautų iš J. K. Gintilos knygų skaičių dar jam gyvam esant¹⁵⁶.

Pasak V. Biržiškos, 1866 m. pradžioje keliantis seminarijai iš Varnių į Kauną, jos bibliotekoje buvo 6420 tomų knygų¹⁵⁷. Apytikriai žinodami J. K. Gintilos bibliotekos knygų skaičių ir jam gyvam esant seminarijai padovanotą knygų skaičių (869 tomų) galėtume sakyti, kad pagal testamentą kapitulos biblioteka iš J. K. Gintilos turėjo paverdėti (tarkime, kad jai atiduotos ir seminarijai numatytosios knygos) apie 13 tūkst. tomų, o giminės ir Kretingos vienuolynas¹⁵⁸ – maž-

¹⁵³ ŽVS gaunamų raštų registracijos knyga, 1854 05 01 įrašas, NB, f. 90–274, l. 4–5; ŽVS siunčiamų raštų registracijos knyga, 1854 05 08 įrašai, ten pat, f. 90–238, l. 5,13; Aloyzo Šukevičiaus laiškas Jonui Krizostomui Gintilai, 1856 12 20, ten pat, f. 150–104, l. 1.

¹⁵⁴ ŽVS siunčiamų raštų registracijos knyga, 1857 02 09 įrašas, ten pat, f. 90–241, l. 2.

¹⁵⁵ F. Radziszewski, *Wiadomość historyczno statystyczna o znakomitszych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych*, Kraków, 1875, s. 56.

¹⁵⁶ Žr.: I. Šenavičienė, Žemaičių diecezinės seminarijos bibliotekos komplektavimo šaltiniai 1845–1865 m., *Præcites baruose*, p. 157.

¹⁵⁷ *Lietuvių enciklopedija*, t. 3, Bostonas, 1954, p. 863.

¹⁵⁸ Kretingos vienuolyno biblioteka 1843 m. turėjo 749 tomus knygų, o 1866 m., išsiliejus Telšių bernardinų vienuolyno (253 knygos), J. A. Pabréžos (apie 400 tomų) ir J. K. Gintilos bibliotekoms, – 3 tūkst. tomų knygų (žr.: M. Lukšienė, Bibliotekos Lietuvoje XIX a. pirmojoje pusėje, p. 119, 122, 134; *Lietuvių enciklopedija*, t. 3, p. 863; *Knygatyra. Enciklopedinis žodynas*, Vilnius, 1997, p. 279).

daug 6300 tomų. Tai patvirtintų ir P. Radziševskio teiginys, kad ke liolika tūkstančių tomų po J. K. Gintilos mirties atiteko Žemaičių katedros kapitolui.

Dabar nusikelkime į XX a. ir atkreipkime dėmesį į, atrodytų, paradoksalų faktą: 1937 m. Kauno metropolijos kapitulos biblioteka (buvusi Žemaičių katedros kapitulos biblioteka) teturėjo 3369 tomus knygų – J. K. Gintilos bibliotekos liekanų¹⁵⁹. Kadangi kokių nors žinių apie katastrofiškus šios bibliotekos nuostolius nesama, kiltų pagrįstas klausimas: kur galėjo dingti per 9700 tomų kapitulos bibliotekoje buvusių J. K. Gintilos knygų?

Bandant išpėti šią mislę, peršasi paprasta išvada: dalį jo knygų po mirties kapitulos biblioteka perdavė seminarijai. Kad būtent taip ir turėjo būti, patvirtintų K. Sendziko žodžiai, jog J. K. Gintilos kataloge seminarijai skirtosios knygos 1939 m. buvusios Tarpdiecezinės Kauno kunigų seminarijos bibliotekoje, tuo metu pats būdamas šios bibliotekos vedėju, vargai galėjo klysti. Iš Kauno kunigų seminarijos bibliotekos rankraščių aprašymo matyti, kad seminarijos bibliotekos fondams 1940 m. taip pat priklausė, kaip ir buvo numatyta J. K. Gintilos kataloge, du pergamentiniai J. K. Gintilos rankraščiai, o kapitulos bibliotekos, kuri tuo metu buvo atskiras globojamas padalinys prie seminarijos bibliotekos, fondams – 10 jo rankraščių tomų¹⁶⁰.

Atėmė iš kataloge seminarijai skirtų knygų skaičiaus mums žinomas J. K. Gintilos jai dovanotas knygas, turėsime per 7500 tomų knygų – ne mažiau kapitulos biblioteka privalėjo jų perduoti seminarijai (turint galvoje 1939 m. kapitulos bibliotekoje turėtą J. K. Gintilos knygų likutį, gali būti, jog perdavė ir daugiau). Taigi atrodo visai realu, kad seminarijos biblioteka ilgainiui sukaupė visas J. K. Gintilos kataloge jai skirtas knygas, taip pat nebelieka prasmės kalbėti ir apie didžiulių kapitulos bibliotekos nuostolius. Tuomet ir K. Sendziko

¹⁵⁹ K. Sendzikas, Kauno metropolijos kunigų seminarijos bibliotekos veikimas 1937 metais, *Bibliografijos žinios*, Nr. 2(62), 1938 m. kovas–balandis, Kaunas, p. 6/6.

¹⁶⁰ K. Sendzikas, Hebraiški rankraščiai Kauno metropolijos kunigų seminarijos bibliotekoje, ten pat, Nr. 5(65), 1938 m. rugsėjis–spalis, Kaunas, p. 1/9/6–1/9/7.

pateikti faktai, kad seminarija turėjusi kataloge pažymėtąją dalį J. K. Gintilos knygų, tartum nepriestarautų M. Valančiaus teiginiu, jog pastarasis jai knygų nepalikęs, tačiau tik su sąlyga, kad nepalikęs pagal testamentą.

Kodėl kapitulos biblioteka dalį iš J. K. Gintilos paveldėtu knygų nusprendė atiduoti seminarijos bibliotekai, galima tik spėti. Įmanomas atvejis, kad kapitula po jo mirties savo iniciatyva perdavė seminarijai kataloge jai dar pagal pirmąjį testamentą numatytajā dalį knygų.

Neatmestina ir kita galimybė – žymėjimai kataloge gali būti atsiradę prieš pat J. K. Gintilos mirtį. Tada turėsime pripažinti, kad jis knygas kapitulai ir seminarijai kataloge suskirstė jau parašęs antrąjį testamentą, taigi tuomet turėjo būti davęs žodinį nurodymą kapitulai po jo mirties perduoti seminarijai jai skirtą dalį knygų.

Dar vieną versiją siūlo V. Biržiška manydamas, kad J. K. Gintilos knygų katalogas sudarytas ir žymėjimai Jame atsiradę jau pastarajam mirus, dalijant knygas kapitulai, seminarijai ir giminėms¹⁶¹. Pagal V. Biržiškos versiją lieka neaišku, kodėl minėtieji žymėjimai palieka nuošalyje teisėtus paveldėtojus – Kretingos vienuolyną ir gimines, o kalba tik apie vieną iš jų – kapitulą, ir kuo remiantis knygos skiriamos pagal testamentą jų nepaveldėjusiai seminarijai, taip pat kuo remiantis vyksta pačios dalybos.

Šiaip ar taip, atsižvelgdami į tai, kiek knygų seminarijos biblioteka 1866 m. persivežė į Kauną, turėsime sutikti, kad J. K. Gintilos knygų iš kapitulos bibliotekos seminarija gavo vėliau, jau persikelusi į Kauną, greičiausiai atnaujinus jos veiklą 8-ajame dešimtmetyje.

Lietuviškų knygų fondas. Seminarijos bibliotekos lietuviškų knygų fondą atsirasti paskatino noras geriau parengti klierikus lietuviškai pastoracijai. Ji daugiausia turtino to meto, ypač Varnių, lietuviškų religinių raštų autoriai ir vertėjai, dovanodami savo pačių išleistų lietuviškų knygų. Lietuviškų knygų taip pat galėjo būti tarp dovanotų J. K. Gintilos, S. Daukanto bibliotekų knygų ir viena tikrai pateko iš J. Križanauskio bibliotekos. Minėjome, kad 1845 m. rudenį seminari-

¹⁶¹ V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 2, p. 417.

jos bibliotekoje tebuvę 5 pavadinimų 5 egz. lietuviškų knygų. 1866 m. pradžioje keliantis seminarijai iš Varnių į Kauną ji jau turėjo sukaupusi 26 pavadinimų 60 egz. lietuviškų knygų¹⁶². Rinkinys ir 1865 m. nebuvo didelis, antra vertus, mums turbūt svarbiausias yra jo atsira-dimo faktas.

Atidžiau pažvelkime, kaip kaupėsi seminarijos lietuviškų knygų fondas, kokie buvo jo mecenatai ir kokiomis knygomis jis galėjo pasipildyti 1845–1865 m.

Seminarijos bibliotekos lietuviškų knygų fondą kurti daugiau-sia, atrodo, bus padėjęs S. Daukantas – pirmiausia jau tuo, kad ener-gingai paragino M. Valančių pradėti jas kaupti. Be abejo, į biblioteką turėjo pakliūti M. Valančiaus ir S. Daukanto išleistos knygos. Savo 1846 m. balandžio 5 d. laiške M. Valančiui iš Peterburgo S. Daukan-tas rašė:

„Neparašeji, ar gavai kokių žemaitiškų knygų iš Kražių biblio-tekos, reikia pasirūpinti, nes Varnių biblioteka yra skurdi senais spa-diniais, ypač norintiems mokytis šios kalbos nėra vadovėlių. <...> reikia stengtis, kad ir mūsų [Varnių] biblioteka kauptu žemaitiškas knygas. Laukys [t. y. Daukantas] padovanojo savo veikalėli Varnių bibliote-kai, kurį rasi įrištą ir įvyniotą į popierių, norėjau ir aš savo dainas [žemaičių] dovanoti, tik pabūgau, ar nebus blogai, mano nuomone, gera biblioteka turi turėti viską, pasaulietinių ir dvasiinių knygų“¹⁶³.

Laiške dékojo M. Valančiui už rūpinimąsi pardavinėjant jo „Abé-célę lietuvių kalnénų ir žemaičių kalbos“, rekomendavo atkreipti dė-mesį į kalbos grynumu pasižyminčias lietuviškas knygas ir duoti jas klierikams, kad mokytusi žemaitiškai – konkrečiai į 1845 m. Valan-čiaus išleistą K. Sirvydo „Punktai sakymų“, 1844 m. Mintaujoje išleis-tą S. Bitnerio išverstą Naujajį Testamentą, 1829 m. S. Stanevičiaus perspausdintą žemaitišką gramatiką bei paties 1837 m. Peterburge išspausdintą „Prasmą lotynų kalbos“.

Iš S. Daukanto padėkos už M. Valančiaus jam atsiustą ką tik minėtą K. Sirvydo veikalą, pardavinėjamą „Abécèle“, taip pat iš

¹⁶² Lietuvių enciklopedija, t. 3, p. 863.

¹⁶³ Simono Daukanto laiškas Motiejui Valančiui, 1846 04 05, S. Daukantas, Raštai, t. 2, p. 780–783.

siūlytos klierikų lavinimui naudoti „Prasmos“ bei iš nuorodos, kad pasiuntęs bibliotekai savo išleistą „Būdą senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių“¹⁶⁴ galima manyti, kad visos šios knygos turėjo papildyti seminarijos biblioteką.

Seminarijos bibliotekoje lietuviškų knygų taip pat turėjo padaugėti 1853 m. viduryje Varniuose pradėjus veikti Zavadzkių knygynui (jis veikė iki 1864 m.)¹⁶⁵. Šis knygynas, egzistavęs kaip Zavadzkių firma, pasak M. Valančiaus, priklausęs ir žinomam Varšuvos knygininkui bei spaustuvininkui Mykolui? Gliuksbergui (*Glücksberg*)¹⁶⁶. Jau 1854 m. A. Zavadzkis prie Silvestro Rucevičiaus (*Rucewicz*) knygos „Jezus Maria Juozapas szwetas...“ (Vilnius, 1854) pridėjo Varnių knygyne esančių knygų katalogą, kuriam buvo 17 leidinių lietuvių kalba. 1858 m. išspausdino ir atskirą lietuvišką katalogą, pavadintą „Knigas žemajtiszkas iszduotas kasztu ir spaustuvi Jozapa Zawadzkiego Wilniuje, o kurios gal kiekwienas pirkti Warniusie Kniginicchio to paties Jozapa Zawadzkiego“. Jį sudarė 25 lietuviškos knygos, kurias Zavadzkių leidykla ir spaustuvė¹⁶⁷ išleido per pastaruosius kelerius metus. Paskutinis A. Zavadzko lietuviškų knygų katalogas, pridėtas prie lenkiškojo 1863 m. katalogo ir vadinėsis „Spis książek nabożnych i rozmaitych, w języku zmudzko-litewskim dla ludu wydanych nakładem drukiem J. Z.“, apėmė 17 lietuviškų knygų. Taigi visai įmanoma, jog kai kuriomis Zavadzkių išleistomis lietuviškomis knygomis pasipildė ir seminarijos biblioteka.

Deja, sprendžiant iš to, kad 1865 m. į Kauną su biblioteka buvo perkeltos tik 26 pavadinimų lietuviškos knygos, bibliotekos lietuviškų knygų fondas nuo 1845 m. labai nepagausėjo. Todėl greičiausiai jo sistemingesnis komplektavimas labiau rūpėjo vien M. Valančiui ir

¹⁶⁴ J. Laukys [S. Daukantas], *Budas Senovės-Lėtuvių Kalnienių ir Žemaičių*, Sankt Peterburgas, 1845.

¹⁶⁵ Plačiau apie jį žr.: V. Žukas, Lietuvių spaudos einamoji ir prekybinė bibliografija iki 1864 m., *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, t. 5, Vilnius, 1966, p. 102–105; R. Griškaitė, I. Šenavičienė, Varnių knygyno korespondentai (1835–1871), *Žemaičių praeitis*, t. 4, p. 64–70.

¹⁶⁶ Motiejus Valančiaus raštas Nr. 779 Apolinariui Kontskiui (*Kątski*, 1860 04 16, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 105, l. 519).

¹⁶⁷ Oficialus pavadinimas: „Juozapo Zavadzko spaustuve“.

S. Daukantui. 1850 m. tapęs vyskupu M. Valančius savaime turėjo nutolti nuo seminarijos bibliotekos reikalų, o iš Varnių išvykus S. Daukantui, lietuviškų knygų kaupimas bibliotekoje, ko gero, buvo paliktas savieigai.

Dar viena priežastis, galėjusi turėti įtakos seminarijos bibliotekos lietuviškų knygų skaičiui, buvo teikiamos paslaugos knygomis kolegoms lituanistams. Tada tarp lituanistų buvo populiarus tiesiogiai ar per tarpininkus knygų skoliniškasis iš bibliotekų. Skolintasi knygų ne tik iš seminarijos, bet ir iš Žemaičių katedros kapitulos, Kretingos, Paparčių ir kitų vienuolynų bibliotekų; antai likę žinių, jog 1854 m. M. Valančius grąžinės Paparčių dominikonų vienuolyno bibliotekai pasiskolintą lietuviško žodyno rankraštį¹⁶⁸. Ir labai retus pasiskolintus leidinius kunigai dažnai laikydavo pas save ilgą laiką, o 1863 m. vyskupas net aplinkraščiu turėjo juos raginti, kad grąžintų iš seminarijos bibliotekos paimtas knygas¹⁶⁹. Čia tesustosime ties tuo, jog pats M. Valančius lietuviškas seminarijos bibliotekos knygas skolino Varšuvoje ir vėliau Svirlaukyje gyvenusiam M. Akelaičiui ir Kazanėje profesoriavusiam A. Ugianskiui.

Ketinės rašyti žemaitišką-lenkišką žodyną ir gramatiką M. Akelaitis 1856 m. rugpjūto mén. praše M. Valančių jam atsiusti lietuviškų knygų¹⁷⁰. Spalio mén. jau dėkojo už padovanotą „Žemaičių vyskupystė“¹⁷¹ bei paskolintą K. Sirvydo žodyną ir gramatiką (matyt, turėta omenyje anoniminė „Universitas linguarum Litvaniae“, kai kada pri-skiriama K. Sirvydui), žadédamas pasinaudojės tuo pat jas vyskupui grąžinti. Taip pat minėjo, kad mielai išsigytų, spėjant iš laiško teksto, M. Valančiaus rekomenduotą (matyt, Kražiuose vyskupo matytą) 1599 m. Vilniuje išleistą M. Daukšos verstą „Postilę“, tik nežinąs, kur ją gauti¹⁷². Tai patvirtintu, jog seminarija iš Kražių bibliotekos jos

¹⁶⁸ Paparčių dominikonų vienuolyno viršininko raštas Nr. 76 Motiejui Valančiui, 1854 08 31, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 66, l. 566.

¹⁶⁹ Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knyga, 1863 11 26 įrašas, ten pat, f. 696, ap. 2, b. 767, l. 36.

¹⁷⁰ A. Janulaitis, M. Akelaičio laiškai, *Tauta ir žodis*, kn. 3, Kaunas, 1925, p. 292–299.

¹⁷¹ M. Valančius, *Žemaičių Wiskupiste*, d. 1–2, Vilnius, 1848.

¹⁷² Ten pat.

inventoriaus sąraše pažymėtų lietuviškų knygų, taigi ir „Postilės“, išties nebuvo gavusi, nes kitaip M. Valančius būtų M. Akelaičiui pasakės, kad seminarija ją turi ar būtų net nusiuntęs.

Kad seminarijos bibliotekoje ir anksčiau – 1845–1846 m. „Postilės“ nebūta, rodytų M. Valančiaus susirašinėjimas su J. A. Pabréža¹⁷³. Antai 1846 m. gegužės 3 d. pastarasis rašė M. Valančiui, kad jo prasytos M. Daukšos verstos „Postilės“ Kretingos vienuolyne nesą, tačiau ji tikrai turinti būti Telšių vienuolyne bibliotekoje, nes S. Daukantas ją buvo iš ten pasiskolinęs ir per J. A. Pabréžą grąžinęs. „Tas veikalas *in folio* formato, panašus į apeigyną, su vokiškais ir krouvietiškais rašmenimis“¹⁷⁴.

Atrodo, „Postilė“ į seminarijos biblioteką vis dėlto pateko 1862 m. Taip leidžia teigtį išlikęs seminarijos rektoriaus Juozapo Silvestro Dovydaičio rašteli; jį pažodžiu pacituosime: „Kun[igo] Daukšos Postilę, p[ono] Patolskio pasiųstą [odeslaną] Varnių seminarijos bibliotekai, priémiau Varniuose 1862 m. birželio 18 d.“¹⁷⁵ 1886 m. seminarijos bibliotekoje „Postilės“ ieškota ir neberasta¹⁷⁶.

Be „Postilės“, M. Valančius ieškojo ir rengési perspausdinti 1595 m. M. Daukšos lietuviškai išverstą Jokūbo Ledesmos katekizmą. Tam tikslui 1863 m. išsiuntinėjo vyskupijos dekanams aplinkrašti, kad tie nurodytų dvasininkams savo bibliotekose paieškoti minėtojo katekizmo ir jį atsiųstų vyskupijos valdžiai¹⁷⁷.

Gržkime prie seminarijos lietuviškų knygų. Iš 1858–1859 m. A. Ugianskio susirašinėjimo su M. Valančiumi¹⁷⁸ vėlgiai matyti, kad

¹⁷³ Žr.: V. Gidžiūnas, *Jurgis Ambraziejus Pabréža (1771–1849)*, p. 259.

¹⁷⁴ Jurgo Ambraziejaus Pabréžos laiškas Motiejui Valančiui, 1846 05 03, LVIA, f. 1135, ap. 20, b. 336, l. 77.

¹⁷⁵ Juozapo Silvestro Dovydaičio rašteli, 1862 06 18, ten pat, f. 1171, ap. 1, b. 106, l. 1.

¹⁷⁶ ŽVS rektoriaus raportas vyskupui Mečislovui Leonardui Paliulionui, 1886 01 27 ir Mečislovo Leonardo Paliulionio raštas Nr. 3 Imperatoriškajai mokslų akademijai, 1886 01 27, ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 103, l. 74.

¹⁷⁷ Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštu registracijos knyga, 1863 11 26 įrašas Nr. 1731–1749, ten pat, f. 696, ap. 2, b. 767, l. 36.

¹⁷⁸ A. Janulaitis, M. Akelaičio laiškai, p. 292–299; V. Biržiška, Profesorius Andriaus Ugianskio laiškai į vysk. Valančių, p. 326–336; V. Biržiška, Dar iš prof. Andriaus Ugianskio korespondencijos, *Mūsų senovė*, 1937, t. 2, Nr. 1(6), p. 141–145.

1858 m. jis nusiuntė A. Ugianskiui, rengusiam lietuvių-lotynų-rusų žodyną, savo „Žemaičių vyskupystę“, Vincento Juzumo (*Juzumowicz*) verstą „Kelią į dangų“¹⁷⁹, taip pat padovanojo lietuviškų knygų Kazanės universiteto bibliotekai. 1859 m. gegužės mén. Kazanės universiteto rektorius oficialiai padėkojo M. Valančiui už dovaną¹⁸⁰. Gegužės mén. laiške A. Ugianskis minėjo universitetui M. Valančiaus dovanotas jo išleistas knygas „Istorija švento Senojo Istatymo“¹⁸¹, „Živatas Jézaus Kristaus“, „Žine, kaip reik atliliki spaviednę iš viso amžiaus“¹⁸², Tomo Kempiečio knygą „Apej sekimą Jézaus Kristaus“, S. Daukanto „Abécèle“, T. Juzumo „Didiji elementorių ir katekizmą“ bei Kazimiero Skrodzkiego (*Skrodžki*) trumpą katekizmą¹⁸³. Taip pat prašė paskolinoti retų lietuviškų knygų iš seminarijos bibliotekos, kurių jis neturėtų ir kurių joje būtų, žadėdamas panaudojės tuo grąžinti. Rugsejo mén. laiške jau dėkojo už atsiustas bibliotekos knygas; iš jų kai kurios buvusios tokios retos, kad jų nebegalima išsigyti knygynuose. Be Antano Tatarės (*Tataré*) „Pamokslų išminties ir teisybės“¹⁸⁴, iš senų knygų minėjo K. Sirvydo „Punkty kazań“, taip pat „Summa abá trumpas iszguldimas Ewangeliu szwentu“, kurias nustatės esant 1781 m. leidimo Karaliaučiuje, jos, sprendžiant iš laiško teksto, turėjusios būti išrištos kartu su dar dviem leidiniais. Toks trijų dalijų leidinys greičiausiai yra pradžioje minėtas išrašytasis 1831–1832 m. seminarijos bibliotekos knygų kataloge prūsiškas kancionalas¹⁸⁵.

¹⁷⁹ *Kiali i dangu...*, vertė V. Juzumas, Vilnius, 1857.

¹⁸⁰ Žemaičių vyskupijos valdybos gaunamų raštų registracijos knyga, 1859 07 12 įrašas, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 746, l. 9.

¹⁸¹ [M. Valančius], *Istorije Szwęnta Senoje Istatima...*, Vilnius, 1852.

¹⁸² [M. Valančius], *Žine kajp rejk atliliki spawiednę isz wisa amžiaus*, Vilnius, 1852, 3 leid. 1857.

¹⁸³ K. Skrodzki, *Trumps katekizmas...*, Vilnius, 1856.

¹⁸⁴ [A. Tatarė], *Pamokslaj iszminties ir tejsibes...*, Suvalkai, 1851.

¹⁸⁵ Su A. Ugianskiu M. Valančiaus susirašinėta gana intensyviai: be skelbtų 1858 02 07, 1858 04 14, 1859 05 11, 1859 10 01, 1860 07 25 A. Ugianskio laiškų M. Valančiui, žinomas kai kurių vėlesnių M. Valančiaus laiškų A. Ugianskiui datos: 1859 11 07, 1860 03 12, 1860 04 09, 1860 07 05, 1860 12 03, 1861 03 24, 1861 06 23, 1861 10 10, 1862 02 03, 1862 02 19, 1862 06 16, 1862 07 07, 1862 11 04, 1864 12 02 ir kt. Jei kada pavyktų laiškus rasti, juose, ko gero, būtų daugiau informacijos apie skolintas knygas.

ŽIWATAS JEZAUS KRISTAUS.

WIESZPATIES MUSU.

A R B A

ISTORIJE NAUJOJE ISTATIMA,
ISZSPAUSTA.

WILNIUJ,

SPAUSTRUVIRJ. A. DWORCZIAUS.

1853.

4. M. Valančiaus „Živato Jézaus Kristaus“
(1853) antraštiniis puslapis.

Reikia manyti, kad M. Akelaitis ir A. Ugianskis pažadą įvykdė ir visas M. Valančiaus skolintas knygas grąžino, tačiau visai gali būti, jog dalis lietuviškų knygų šiuo būdu bus iškeliavusios iš seminarijos bibliotekos. Beje, iš M. Valančiaus ir minėtų lietuvių kultūrininkų susirašinėjimo galima daryti dar vieną išvadą: knygos, M. Valančiaus padovanotos M. Akelaičiui, A. Ugianskiui ir Kazanės universitetui, turėjo būti seminarijos bibliotekoje, nes, ten tą knygą stokojant, vyskupas nebūtu jų atidavęs. Juo labiau tai pasakytina apie paskolintąsias knygas.

Dar atkreipkime dėmesį į vieną minėtojo S. Daukanto 1846 m. balandžio 5 d. laiško M. Valančiui vietą – tą, kur jis kalba, jog gera biblioteka, jo nuomone, turėtų kaupti ne tik dvasines, bet ir pasaulietines knygas, tik – ar nebus blogai? Priešingos nuomonės laikėsi M. Valančius, manęs, jog pasaulietinio turinio, grožinės literatūros knygos kunigams daro daug žalos, ne tik atima laiko, būtino maldai, bažnytinei veiklai, teologinių veikalų skaitymui, bet ir išdildo dvasiniam luomui būtiną žodžio rimių ir sakinio tvirtumą¹⁸⁶. Todėl reikia manyti, kad seminarijos bibliotekoje daugiau orientuotasi į mokymuisi reikalingą teologinę literatūrą, kitokios problematikos knygoms skirta nedaug dėmesio. Kadangi specialių lėšų knygoms pirkti nebuvo, jau ir dėl to turėjo būti atliekama jų teminė atranka. Taigi mažai tikėtina, jog į biblioteką galėjo patekti kad ir S. Daukanto liaudžiai skirtos knygelių apie ugnį, bites, apynių, sodų, tabako auginimą, medžių sėklų rinkimą, pasakos, istorijos¹⁸⁷, vien liaudžiai rašytos M. Valančiaus knygelių¹⁸⁸ ar, sakykime, jo maldaknygė pasauliečiams pranciškonams tretininkams¹⁸⁹.

Dabar pabandykime atgaminti pagal tematiką 1865 m. pabaigoje ar 1866 m. pradžioje seminarijos bibliotekoje galėjusias būti

¹⁸⁶ V. Žukas, Lvovo laikraščiuose apie Motiejų Valančių, *Literatūros pabarėse*, t. 1, Vilnius, 2000, p. 142.

¹⁸⁷ *Pasakas Phedro*, vertė M. Šauklys [S. Daukantas], Sankt Peterburgas, 1846; Nepos C., *Giwatas Diduujū Karwaidū senovės*, vertė J. Dewinakis [S. Daukantas], Sankt Peterburgas, 1846.

¹⁸⁸ [M. Valančius], *Pamokims apej Sakramentą Dirmawones*, Vilnius, 1850; [M. Valančius], *Apej Brostwą Blaiwistes arba nusiturieima*, Vilnius, 1858.

¹⁸⁹ M. Valančius, *Dawatku kninga...*, Vilnius, 1864.

VADOWAS I DANGU

I R

MEDITACIJES

DIBL PENKIU DIENU REKOLEKCIJU.

PARASZE

KUNIGAS JERONIMAS RACZKAUSKIS

Inspektorius Warniu Seminarijės.

WILNIUJE

Kasstu ir Spaštuvalė Juzapa Zawadzka.

—
1857.

5. J. Račkausko

„Vadovo i dangų ir meditacijas dėl penkių dienų rekolekcijų“ (1857)
antraštinis puslapis.

lietuviškas (ar iš dalies lietuviškas) knygas. Ši rekonstrukcija nepretenduoja į realybę, o yra tikta labiausiai tikėtinės vaizdas, susidaręs iš seminarijos bibliotekos lietuviškų knygų aptarimo. Taigi biblioteka 1865 m. pabaigoje galėjo turėti tokias knygas,

paveldėtas iš misionierių:

Ewanjelie polskie y litewskie, sudarė ir vertė J. Jaknavičius, Vilnius, 1799,

M. Luther, *Biblia, tai esti: wissas Szwentas Rasztas [arba: Ráštas] Seno ir Naujo Testamento* (vienas iš vertimų),

Kancyonołas tey east: knigos psolmu ir giesmiu..., Summa Abá Trum-pas iszguldimas Ewangeliu szwentu..., Małdos krikszczoniszkoz..., parengė Mykolas Cerauskas?, Karaliaučius, 1781,

Naujas Testamentas Wieszpaties musu Jezaus Kristaus, vertė S. Bitneris, Karaliaučius, 1701,

J. Bunyan, *Krikšcioniês kelone i anną išganitingą amžia*, d. 1–2, Karaliaučius, [1804];

sukauptas 1845–1865 m.:

a) buvusias sprendžiant iš S. Daukanto, M. Akelaičio ir A. Ugianskio laiškų, Juozapo Silvestro Dovydaičio rašto ar ap-tiktas NB:

Universitas Lingvarum Litvaniae..., Vilnius, 1737,

K. Sirvydas, *Dictionarium trivm lingvarvm*, Vilnius, vienas iš leidimų (abi pastarosios greičiausiai gautos iš J. K. Gintilos arba J. Križanauskio),

K. Sirvydas, *Punkty kazan...*, Vilnius, 1629 (gauta iš J. Križanauskio),

K. Sirvydas, *Punktay sakimu...*, [parengė M. Valančius], Vilnius, 1845,

[J. Vujekas], *Postilla Catholicka...*, vertė M. Daukša, Vilnius, 1599 (atsiuusta Patolskio),

M. Valančius, *Žemajtiju Wiskupiste*, Vilnius, 1848,

[M. Valančius], *Istorije Szwęnta Senoje Istatima...*, Vilnius, 1852 (ar/ir 1855, 1858),

- [M. Valančius], *Žine kajp rejk atlikti spawiednę isz wisa amžiaus*, Vilnius, 1852 (ar/ir 1857),
 Tomas Kempietis, *Apej sekima Jezaus Kristaus*, vertė M. Valančius, Vilnius, 1852,
 [M. Valančius], *Žiwatas Jezaus Kristaus. Wieszpaties musu...*, Vilnius, 1853,
 K. W. Myle [S. Daukantas], *Prasmą Łotinū kałbōs*, Sankt Peterburgas, 1837,
 [S. Daukantas], *Abecieļa Lījtuwīū-Kalnienī ir Žiamajtiū kałbos*, Sankt Peterburgas, 1842,
 J. Laukys [S. Daukantas], *Budą Senowęs-Lętuwiū Kalnienū ir Žamajtiū...*, Sankt Peterburgas, 1845,
 [A. Tatarė], *Pamokslaj iszminties ir tejsibes...*, Suvalkai, 1851,
 T. Juzumas, *Didesis elementorius ir katakizmas...*, Vilnius, 1855,
 K. Skrodkis, *Trumps katekizmas...*, Vilnius, 1856,
Kiali i dangu, vertė V. Juzumas, Vilnius, 1857;
- b) labiausiai tikėtina, kad buvo kunigams reikalingų teologinių knygų, 1845–1865 m. išleistų M. Valančiaus ir Varniuose gyvenusiu dvasininkų:
- [M. Königsdorfer], *Iszguldimas Ewangeliju Szwentu ant wisu nedeldienu...*, vertė O. Praniauskis, Vilnius, 1855.
 J. Račkauskis, *Wadowas i dangu ir meditacijes dieł penkiu dienu rekolekciju...*, Vilnius, 1857.
 M. Valančius, *Žiwataj Szwętuju*, Vilnius, 1858 (ar/ir 1861),
 M. Valančius, *Prade ir iszsiplietimas kataliku tikieima*, Vilnius, 1862 (ar/ir 1864).

Taigi yra 26 pavadinimų lietuviškos knygos – tiek pat, kiek jų persivežė biblioteka, 1866 m. pradžioje keldamasi į Kauną. Jeigu pri-tarsime tokiai rekonstrukcijai, turėsime pripažinti, kad iš J. Križanauskio, J. K. Gintilos arba kitų asmenų bibliotekų seminarijos biblioteką geriausiu atveju papildė keturi lietuviški veikalai. Visas kitas lietuviškas knygas seminarija paveldėjo iš misionierių arba 1845–1865 m. su-komplektavo pati. Iš misionierių bei iš privačių asmenų bibliotekų gautos lietuviškos knygos buvo seniausi ir vertingiausi bibliotekos

1 lentelė. Žemaičių vyskupijos seminarijos bibliotekos knygų skaičiaus augimas 1845–1865 m.*

Metai	Veikalų (egz.)	Tomų	Iš jų tais metais gauta	Veikalų (egz.)	Tomų
1845 10	708	1064			
1845 12		Apie 3920	Iš Kražių b-kos		Ne daugiau kaip 2850
			Iš J. K. Gintilos b-kos	1	6
1846 12	2480	4205	Iš Romos katalikų dvasinės akademijos		Apie 288?
1847 12	2482	4221	Iš Romos katalikų dvasinės akademijos	2	16
1849 12	2588	4406	Iš J. Križanauskio b-kos	109	
1850 12	2589	4413	Iš Romos katalikų dvasinės akademijos	1	7
1851 12	2589	4413			
1852 12	2596	4615	Iš S. Daukanto b-kos	7	202
1853 12	2810	4983	Iš Romos katalikų dvasinės kolegijos	31	324
			(203)		
1854 12	3026	5847	Iš J. K. Gintilos b-kos	216	863
1855 12	3028	5883	Iš Romos katalikų dvasinės kolegijos	1	35
			Iš Vyriausiojo pedagoginio instituto	1	1
1856 12	3028	5887			
1857 12	3028	5887			
1858 12	3033	5934	Iš J. Juškevičiaus ir J. Kukševičiaus b-kų	5	47
1859 12	3034	5935			
1865 12		6420	Būta lietuviškų knygų	26	60

* Lentelės statistiniai duomenys paimti iš minėtų Kražių biblioteką liečiančių dokumentų, taip pat iš: ŽVS veiklos ataskaitos, 1847–1859, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 15, l. 348, 407, 476; b. 48, l. 167; b. 76, l. 47, 113, 182, 297a, 355, 400, 472; Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 39 Jonui Krizostomui Gintilai, 1845 11 16, ten pat, b. 38, l. 235; ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1846 07 03, NB, f. 90–39, l. 29–30; *Lietuvių enciklopedija*, t. 3, p. 863. Plg.: ŽVS rektorius raštas Nr. 207 Motiejui Valančiui, 1865 04 21, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 110, l. 341.

leidiniai, sukomplektuotosios – tuo metu išleistos, daugiausia M. Valančiaus ir S. Daukanto, religinės, istorinės tematikos knygos.

Seminarijos bibliotekoje, be lietuviškų knygų, būta XIX a. lietuviškų pamokslų bei kitokių rankraščių. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje saugomi šios bibliotekos įrišti lietuviški pamokslai¹⁹⁰. Po S. Daukanto mirties M. Valančiui pareikalavus kunigas Ignatas Vaišvila (*Wojszwiłło*) perdavė seminarijos bibliotekai S. Daukanto rankraštį „Pasakojimas apej Wejkalus Letuviū tautos senowie“, kuris 1891 m. iš ten buvo pavogtas¹⁹¹. Po Ambraziejaus Prancišaus Kašarausko (*Kossarzewski*) arešto 1864 m. visi jo raštai, užantspaudoti dvieluose maišuose, Žemaičių konsistorijos buvo perduoti saugoti naujam Varnių kunigų pataisos namų prižiūrėtojui¹⁹². Gali būti, kad dalis šių raštų vėliau pateko į seminarijos biblioteką.

KLIERIKŲ KONTINGENTO LIAUDIŠKĖJIMAS

Su dvasininkijos lituanizacija tiesiogiai susijęs jos kontingento socialinės struktūros liaudiškėjimas, t. y. asmenų iš valstiečių bei iš kitų žemesnių socialinių sluoksninių gyventojų skaičiaus didėjimas, paliginti su iš bajorų kilusiais asmenimis. Naudodamiesi iš archyviniu šaltinių rekonstruotu studijavusių klierikų sąrašu (sąrašą ir jo apibūdinimą žr. „Priedai“), analizuosime 1845–1869 m. Žemaičių seminarijos klierikų kontingentą¹⁹³. Kreipsime dėmesį į bendrą jo specifiką, socialinės struktūros pokyčių pobūdį bei intensyvumą, vertinsime to meto istorinių aplinkybių įtaką, taip pat apibrėžime išugdytosios dvasininkijos apimtį bei apytikrių kunigų, nusipelniusių lietuviškajam, latviškajam darbui ir 1863 m. sukilimui, skaičių.

¹⁹⁰ Lietuviškų pamokslų rankraščiai, buvę ŽVS bibliotekoje, XIX a., NB, f. 90–484.

¹⁹¹ V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 3, p. 15–16.

¹⁹² Telšių apskrities karų viršininko raštas Nr. 45 Žemaičių konsistorijai, 1864 07 01, *LVIA*, f. 669, ap. 3, b. 842, l. 424; Žemaičių konsistorijos žurnalo 1864 07 16 įrašas, ten pat, l. 425.

¹⁹³ Knygoje yra papildyti ir patikslinti anksčiau skelbti duomenys apie Žemaičių vyskupijos seminarijos klierikų kontingentą (I. Šenavičienė, Žemaičių diecezinės seminarijos klierikų kontingentas 1845–1865 m., *LKMA metraštis*, t. 15, Vilnius, 1999, p. 39–127).

Stojimo į seminariją sąlygos ir studijų eigos taisyklos. Pagal 1843 m. katalikiškų seminarijų išstatus¹⁹⁴ į seminarijas rusų valdžios buvo leista priimti tik tuos asmenis, kurie turėjo ne mažiau kaip 4 gimnazijos klasių baigimo pažymėjimą. Taigi stojantysis į seminariją privalėjo seminarijos vadovybei pateikti mokyklos baigimo atestatą ar išeito mokslo pažymėjimą, gimimo ir krikšto metrikus, kilmės liudijimą (bajorystės liudijimą arba dvarininko ar bendruomenės, kuriai asmuo priklausė, atleidimo liudijima). Bajorų vaikai pristatydavo apskričių bajorų vadovų liudijimus, baudžiauninkų vaikai – dvarininkų atleidžiamuosius iš baudžiavos raštus, laisvųjų žmonių vaikai – dvarininkų, kaimų seniūnų, bajorų vadovų liudijimus, apskričių iždū, zemstvų teismų liudijimus (atleidimo raštas ar dvarininko liudijimas pagal išstatymą turėjo būti patvirtinti apskrityties zemstvos teisme¹⁹⁵), valstybinių valstiečių vaikai – gubernijų valstybės turtų rūmų liudijimus (jiems rūmai liudijimus išduodavo pagal jų seniūnijų duotas pažymas), vienkiemininkų vaikai – gubernijų valstybės turtų rūmų, apskričių zemstvų teismų liudijimus, miestiečių vaikai – miestų dūmų ar rotušių liudijimus, miestų piliečių seniūnų atleidimo liudijimus. Stojančiajam taip pat reikėdavo policijos pažymos, kad nedalyvavo 1830–1831 m. sukilime. Be to, seminarijos valdyba stojantį išegzaminuodavo iš seminarijai reikalingą dalykų ir nuspręsdavo, ar tinkamas mokslui.

1846 m. sausio 4 d. Žemaičių vyskupijos Romos katalikų dvinė konsistorija raštu informavo seminariją, kad niekas nebūtų priimtas klieriku negavęs civilinės valdžios leidimo stoti į dvasininkų luomą¹⁹⁶. Šis potvarkis lietė visų socialinių sluoksnių klierikus. Tokį leidimą seminarijos vadovybei ir vyskupui pateikus ir konsistorijai tarpininkaujant nuo tol duodavo Kauno gubernatorius. Valdžia turėjo patikrinti, ar asmuo nėra patrauktas į teismą, ar teisingi jo kilmės dokumentai, o bajorai – ar nėra sąrašuose tų, kuriuos numatyta išrašyti

¹⁹⁴ Rusijos imperijos Romos katalikų vyskupijų seminarijų išstatai, 1843 11 19, RVIA, f. 821, ap. 125, b. 468, l. 1–10.

¹⁹⁵ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 20369 Žemaičių vyskupui, 1852 11 10, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 558, l. 71.

¹⁹⁶ ŽVS gaunamų raštų registracijos knyga, 1846, 01 07 išrašas, NB, f. 90–269, l. 1.

į vienkiemininkus. Jei paaiškėdavo pastarasis faktas, asmuo galėdavo būti priimtas į seminariją tik pirma iširašęs į vienkiemininkus ir gavęs iš šios bendruomenės atleidimo liudijimą¹⁹⁷.

Kol sulaukdavo civilinės valdžios leidimo, klerikas seminarijoje buvo ne tikrasis klerikas, o tik kandidatas, priimtas vyskupui sutikus. Jis kartu su visais lankė paskaitas ir laikė egzaminus, net galėjo būti perkeltas į aukštesnį kursą ir faktiškai baigtis seminariją, tačiau negalėjo studijuoti už valstybės lėšas, gauti šventimų ir baigimo atestato¹⁹⁸. Klerikas į seminariją oficialiai priimtas būdavo laikomas nuo tos dienos, kai gaudavo valdžios leidimą.

Minėta tvarka išsilaike įki 1864 m. vidurio, kada kandidatų nebeliko. 1864 m. gegužės mėn. caro potvarkiu į seminariją nebeleista priimti jokių asmenų, neturinčių gubernatoriaus sutikimo, o nuo birželio mėn. dar reikėjo ir generalgubernatoriaus leidimo¹⁹⁹. Vyskupijos valdžia pirmiausia turėjo rašyti Kauno gubernatoriui tarpininkavimo raštą, kuriame privalėjo pateikti visas reikalingas žinias apie kiekvienną norintįjį stoti į seminariją, informuoti, kiek tuo metu seminarijoje yra klierikų ir ar yra laisvų valstybės finansuojamų vietų. Kauno gubernatorius šias žinias ir savo išvadas apie politinį asmens patikimumą turėjo perduoti generalgubernatoriui, kad gautų jo leidimą. Be to, nurodė laikytis seminarijos 1843 m. įstatų ir iš jų priimti tik asmenis, baigusius 4 gimnazijos klasės.

Iki 1864 m. seminarija turėjo 18 vietų, į kurias galėjo priimti jaunuolius studijuoti už valstybės lėšas. Kiti studijuodavo už savo pinigus; jų skaičius nebuvo ribojamas – priimdavo tiek, kiek seminarija galėdavo sutalpinti²⁰⁰. Vienuolių atsiusti klierikai būdavo priima-

¹⁹⁷ ŽVS valdybos posėdžių protokolai, 1846 07 03 ir 08 17, ten pat, f. 90-39, l. 30, 32-33.

¹⁹⁸ Todėl seminarija dažnai valdžiai pateikdavo duomenis tik apie oficialiai studijavusius klierikus, be kandidatų.

¹⁹⁹ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 6778 Žemaičių vyskupui, 1864 06 01, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 853, l. 135; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 8385 Žemaičių vyskupui, 1864 06 28, ten pat, l. 147.

²⁰⁰ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1238 Kauno gubernatoriui, 1865 05 24, ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 15, l. 337.

mi tik tuo atveju, jei vienuolijos sumokėdavo tokį klierikų studijoms nustatyta pinigų suma²⁰¹.

1864 m. imperatoriaus potvarkiu valstybės išlaikomų klierikų skaičius buvo padidintas iki 40, o savo lėšomis mokytis iš viso nebeleista²⁰². Valdžios sutikimo studijuoti negavo nė vienas asmuo per visą 1864–1869 m. laikotarpį. Tad nuo 1864 m. rudens naujų klierikų priėmimas į seminariją nutrūko ir atsinaujino tik 1870 m. rudenį. 1864 m. rudenį, sprendžiant iš sąrašo, seminarijoje studijuoti pradėjo tik keli asmenys, kurie jau buvo priimti kandidatais ateinantiems mokslo metams²⁰³ ar perėjo į aukštesnį kursą tęsti mokslo iš kitų seminarijų iki 1864 m. vidurio valdžios potvarkių, vienas taip pat buvo vienuolyno novicijus diakonas. Daliai jų – tiems, kurie seminarijoje tiktai tėsė mokslus perėję iš kitų seminarijų, buvo ištojė į seminariją iš Kuršo gubernijos ir novicijui valdžia leido baigti mokslus, kiti, kurį laiką pastudijavę, seminariją turėjo palikti.

Klierikų studijos 1845–1869 m. truko 4 metus. Faktiškai dalis klierikų seminarijoje likdavo ilgiau. Taip atsitikdavo, jei nesugebėdavo laiku išlaikyti visų teologinių dalykų egzaminų, jei trūkdavo šiek tiek laiko iki amžiaus, reikalingo kunigo šventimams gauti, jei dar nebūdavo sulaukta civilinės valdžios leidimo stoti į dvasininkų luomą ir pan.

Nebaigę studijų, klierikai galėjo pereiti studijuoti į kitas seminarijas. Iki 1864 m. toks perėjimas buvo dvasinės vyskupijų valdžios žinioje. 1864 m. birželio 17 ir liepos 31 d. valdžios potvarkiais į kitas seminarijas klierikams buvo leista pereiti tik sutikus generalgubernatoriui ir vidaus reikalų ministriui ir tik tiesioginio perkėlimo būdu²⁰⁴.

Nemaža gabesnių ir gero elgesio klierikų, dažnai dar nebaigu sių viso seminarijos mokslų kurso (seminarioje pasimokiusių 2–3 metus), jos valdybai pasiūlius, Žemaičių vyskupijos vadovybė siūsdavo

²⁰¹ Žr.: ŽVS valdybos posėdžio protokolas, 1846 11 16, NB, f. 90–39, l. 58.

²⁰² Žr.: Žemaičių vyskupo raštas Nr. 6648 Kauno gubernatoriui, 1868 06 18, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 64, l. 452.

²⁰³ Plg.: Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1361 Kauno gubernatoriui, 1864 09 03, ten pat, b. 110, p. 257–259; Žinios apie ŽVS auklėtinius, 1865 07 01, ten pat, f. 669, ap. 3, b. 853, l. 308–309.

²⁰⁴ Kauno gubernatorius raštas Nr. 12132 Žemaičių vyskupui, 1865 06 17, ten pat, f. 669, ap. 3, b. 853, l. 264; Kauno gubernatorius raštas Nr. 14350 Žemaičių vyskupui, 1865 07 31, ten pat, l. 273.

toliau mokytis į katalikų dvasininkijos aukštąją mokyklą – Romos katalikų dvasinę akademiją Peterburge, kad pasirengtų aukštesnėms bažnytinėms pareigoms. Kiekviena vyskupija čia turėjo nustatyta skaičių vietų, į kurias patekę alumnai galėjo studijuoti už valstybės lešas; jeigu kas nors būdavo atsiunčiamas virš kvotos, turėjo pats pasirūpinti studijoms reikalingomis lėšomis, kol atsiras laisvą valdinių vietų.

Kunigo šventimus seminarijos studijų pabaigoje paprastai su- teikdavo tiems asmenims, kurie būdavo sulaukę pilnų 24 metų²⁰⁵. Tačiau, kaip rodo dokumentai, stokojant kunigų, vyskupui leidus, ne-retai būdavo išventinami ir tokie klерikai, kuriems iki minėto termino trūkdavo keleto mėnesių. Padėtis kardinaliai pasikeitė 1866 m., kada gubernatorius ir generalgubernatorius uždraudė vyskupui sausio mėnesį išventintus kunigus paskirti į parapijas. Jų paskyrimo vieta galėjo būti tik mirusio ar „atleisto“ kunigo vieta. 1867 rugpjūčio 19 d. general-gubernatoriaus išakymu seminarijos klérikus buvo leista išventinti tik tuomet, kai bus baigtai skirstyti po parapijas 1866 m. išventinti kunigai. Tad visų 1867–1868 m. seminariją baigusiu asmenų išventinimas užtruuko iki 1870 metų. Valdžiai tai buvo pretekstas neleisti priimинeti į seminariją naujų klérikų²⁰⁶.

Laukiantys kunigo šventimų mokslus baigę asmenys retai gyveno seminarijoje. Paprastai jie būdavo paleidžiami namo, tačiau likdavo seminarijos išskaitoje. 1867 m. seminarijoje gyveno 4 mokslus baigę neišventinti klérikai. Neturėdami kur ir iš ko gyventi, ten kartojė teologinių mokslų kursą.

Bendroji klérikų kontingento charakteristika. Pavyko nustatyti, kad 1845–1869 m. Žemaičių seminarijoje trumpiau ar ilgiau studijavo iš viso 749 asmenys, visi jie buvo sukoplektuoti iki 1865 m. Kasmet susitelkdavo nemažas auklėtinų būrys, ypač šoktelėjės po 1852 m. Iki tol klérikų kasmet studijuodavo po 30–60, o sprendžiant iš sąrašų asmenų, kiekvienais mokslo metais išleidžiamų Kalėdų ir vasaros atostogų, 1852–1865 m. jų padaugėjo nuo 70 iki 140²⁰⁷.

²⁰⁵ Žemaičių vyskupijos valdytojo rašto fragmentas, [1846], ten pat, b. 111, l. 13.

²⁰⁶ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 607–608; A. Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, p. 200–201.

²⁰⁷ Žr. atostogu išleidžiamų klérikų sąrašus: ŽVS valdybos siunčiamų raštu sąrašai, 1846–1865, NB, f. 90–232–247; ŽVS kelionės bilietų, pažymėjimų registracijos knyga, 1855–1867, ten pat, f. 90–296.

1846–1868 m. seminariją baigė iš viso 541 joje studijavęs asmuo²⁰⁸, arba, palyginti su išstoju sių skaičiumi (749), 72,2% visų stoju sių.

Daugumą seminarijos klierikų kontingento sudarė bajorų ir baudžiauninkų (po 1861 m. – buvusių baudžiauninkų) bei valstybinių valstiečių vaikai, tačiau būta ir laisvųjų žmonių, vienkiemininkų, piliečių²⁰⁹, miestiečių, pirklių vaikų.

Seminarijos auklėtiniai daugiausia buvo kilę iš Žemaitijos ir Aukštaitijos. 1859–1868 m. seminarijoje taip pat studijavo ir baigė mokslius 4 identifikuoti klierikai iš Kuršo gubernijos ir kelioliaka išeivių iš Lenkijos Karalystės. Iš identifikuotų 12 pastarųjų pusė išstojo 1859 m., kiti – 1860–1862 m. Kas buvo dauguma jų – sunku pasakyti, nes tik 2, ištojė 1859 m., yra identifikuoti iš lietuviškų kaimų valstiečių ir ūkininkų. Studijuodami abu gavo civilinės valdžios leidimą tapti Rusijos imperijos gyventojais.

Be klierikų, atėjusių į seminariją iš pasaulietinės aplinkos, studijavo įvairių ordinų vienuolių bei novicijų iš vienuolių. 1844 m. balandžio 11 d. caro įsaku visos vienuolių seminarijos – naujokynai buvo panaikinti ir juose studijavę novicijai (kandidatai į vienuolius, dar nedavę ižadų) mokslo baigtį privalėjo pereiti į vyskupijų seminarijas, nerorintys ar neturėjė reikiama pasirengimo eiti į seminarijas turėjo būti iš vienuolių pašalinti.

Klierikų iš vienuolių, daugiausia kilusių iš bajorų, seminarijoje rasta 36: 8 vienuoliai ir 2 novicijai iš Dotnuvos, Tytuvėnų ir Kretingos

²⁰⁸ Prie baigusiu priskaičiuoti ir tie asmenys, kurie dar studijoms nesibaigus buvo pasiusti toliau mokyti į Peterburgo Romos katalikų dvasinę akademiją.

²⁰⁹ Remiantis 1831 m. spalio 19 d. caro pasirašytu Valdančiojo Senato įsaku, savo bajoriškos kilmės neįrodę asmenys, gyvenę kaime, buvo pavadinėti „vienkiemininkais“, gyvenę mieste – „piliečiais“ („граждане“). Jiems buvo nustatytos panašios teisės, kaip ir kitims mokesčius mokantiems valdiniam. Pagal 1863 m. liepos 4, 1864 m. rugėjo 23 ir 1865 m. gruodžio 31 d. nutarimus vienkiemininkai, gyvenę dvarininkų žemėse, buvo priskirti prie valstiečių su atitinkamomis prievolemis, o 1868 m. vasario 19 d. nutarimu visi kiti vienkiemininkai ir piliečiai per metus turėjo būti priskirti prie valstiečių arba miestiečių, piliečių ir vienkiemininkų pavadinimai – panaikinti (žr.: J. Sikorska-Kulesza, *Deklasacja drobnej szlachty na Litwie i Białorusi w XIX wieku*, Pruszków-Warszawa, 1995, s. 47, 61). Taip pat žr.: PSZ, II, t. 39, Nr. 41299; t. 40, Nr. 42858; t. 43, Nr. 45505.

bernardinų vienuolynų, 12 vienuolių ir 6 novicijai iš Kauno ir Strėvininkų augustinų vienuolynų, 7 vienuolai iš Kolainių karmelitų vienuolyno bei 2 vienuolai ir 1 novicijus iš Palėvenės dominikonų vienuolyno. Novicijų seminarijoje aptikta tik 1861–1864 m., jų į seminariją siusta iš Kauno, Kretingos, Tytuvėnų bei Palėvenės vienuolynų. Išeivai iš vienuolių sudarė apie 4,8% visų studijavusiųjų. Klerikų iš vienuolių seminarijoje padaugėjo pradedant 1858 m.: iki tol jų studijuodavo po 1–2, o dabar – 3–7. Iš visų identifikuotųjų mokslus baigė 24 žmonės (66,7%). Pasitaikydavo, kad vienuolijos klerikas studijas baigdavo dieceziniu kunigu.

Būta ne vieno atvejo, kai dvasininko profesiją pasirinkdavo broliai. Įdomu, jog pasitaikė klerikų, kurie buvo pakrikštysti gerokai vėliau nei gimė. Pavyzdžiu, 1830 m. gimęs Tomas Žylevičius (*Żylewicz*) buvo pakrikštytas tik 1851 m. rugsėjo 3 d., prieš pat išstojant į seminariją, 1833 m. gimęs Jonas Kačanauskas (*Kaczanowski*) pakrikštytas 1842 m. sausio 5 d.

Seminarijų įstatoose nurodytos 4 gimnazijos klasių baigimo tai-syklos seminarijoje nebuvo griežčiau laikomasi. Iš jų priimdavo ir tokius jaunuolių, kurie neturėdavo net apskritinės mokyklos 4 klasių baigimo pažymėjimo – šios klasės dar nebaigusių arba nors ir baigusių, bet neišlaikiusių klasės baigimo egzaminų, priimdavo ir dar mažiau tepasimokiusius.

Pagrindinė auklėtinių pasaulietinio išsilavinimo įstaiga buvo Telšių apskritinė bajorų mokykla (progimnazija). Iki seminarijos 4 ar net 5 klasses ten baigdavo įvairių socialinių sluoksnių vaikai. Iš 91 pagal socialinę kilmę identifikuoto Telšių mokykloje besimokiusio klieriko kilę iš bajorų buvo 44, kilę iš valstiečių – 42, kilę iš laisvųjų žmonių – 5 asmenys. Daug mažesnę klerikų kontingento dalį sudarė buvę Šiaulių, Kėdainių, Panevėžio, Raseinių, Kalvarijos gimnazijų ar apskritinių bajorų mokyklų, Kražių apskritinės bajorų mokyklos, nuo 1834 m. – Kražių gimnazijos, 1844 m. perorganizuotos į Kauno guberninę gimnaziją, mokiniai (iš pastarosios seminarijoje buvo vien iš bajorų kilę klierikai), dar mažesnę – Vilniaus guberninės gimnazijos, Kolainių, Padubysio, Ukmergės, Mozyriaus, Marijampolės, Minsko,

Jekabpilio, Daugpilio (Dinaburgo), Lomžos ir kitų mokyklų bei gimnazijų įvairių socialinių sluoksnių moksleiviai.

Skirtingai nuo pasauliečių, iš žmonių, atsiųstų iš vienuolių, nebūdavo reikalaujama didesnio mokyklinio išsilavinimo, todėl būta klierikų, vien namie ar vienuolioje prasilavinusių arba baigusių tik parapines mokyklas.

Į seminariją studijuoti ateidavo gana jauni žmonės. Apskaičiuotas visų 386 pagal amžių identifikuotų iš jų stojusių klierikų bendras amžiaus vidurkis (identifikuoti pagal amžių pasirodė įmanoma daugiausia 1846–1857 m. iš seminariją stojusius klerikus) gautas 21,6 metų. Šiek tiek jaunesni nei valstiečių buvo bajorų vaikai: amžiaus vidurkis atitinkamai lygus 22 ir 21,6 metų. Vyriausiai, atrodo, bus buvę laisvųjų žmonių ir vienkiemininkų vaikai: jų amžiaus vidurkis atitinkamai lygus 23,1 ir 24,2 metų. Paėmus bajorų vaikus ir valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikus, klierikų amžiaus vidurkis nedaug skiriasi – 21,6 ir 22,1 metų.

Kartais pasitaikydavo gana didelių nukrypimų nuo bendro klierikų amžiaus vidurkio. Būta keleto klierikų, kurie iš seminariją išstojo labai jauni – 16–17 metų, bet būta ir gerokai vyresnių – 30–33 metų, o vienas pašaukimą dvasininko profesijai pajuto net 41 metų.

Testi studijų Peterburge, dvasinėje akademijoje, Žemaičių vyskupija iš viso pasiuntė 44 seminarijoje 1845–1869 m. studijavusius asmenis, iš jų 29 – nebaigusius seminarijos mokslų kurso. Nemažai jų vėliau įnešė reikšmingą indėlį į Lietuvos visuomenės ir Bažnyčios gyvenimą, raštiją, kultūrą, 14 asmenų grįzo iš seminariją profesoriauti (žr. „Priedus“). Akivaizdi pirmenybė tarp išrinktujų teko bajorų vaikams: apytikriais duomenimis, Peterburge tokiai mokësi 25. Kilusių iš valstiečių tebuvo 14, taip pat 1 buvo kilęs iš piliečių, 1 – iš laisvųjų žmonių ir 3 neaiškios socialinės kilmės asmenys. Didžioji dalis seminarijos pasiųstų klierikų iš akademiją ją baigė, dalis nutraukė studijas dėl sveikatos ar dėl kitų priežasčių, kai ką pašalino.

Kontingento socialinė dinamika. Atlikime šios dinamikos tyrimą statistinės analizės būdu. Atskirais metais iš seminariją stojusių ir ją baigusių²¹⁰ asmenų skaičių pagal jų socialinę kilmę rodo iš sąrašo

²¹⁰ Prie baigusių priskirti ir asmenys, pasiūsti tести studijų Peterburge, Romos katalikų dvasinėje akademijoje.

sudaryta 1 lentelė (seminarijų baigusių asmenų skaičiai nurodyti skliausteliuose). Joje suskaičiuoti ir tie asmenys, apie kurių išstojimo į seminariją datą galima buvo tik apytikriai spėti. Šiuo atveju data, kada jie pirmą kartą aptiki dokumentuose, buvo prilyginta išstojimo datai atitinkamais mokslo metais; jei buvo žinoma tik konkretaus asmenis seminarijos baigimo data, jo išstojimo data, turint omenyje studijų trukmę, imta 4 metais ankstesnė.

Grafiškai atskirais metais į seminariją išstojusių ir ją baigusių asmenų skaičiai pavaizduoti 1–4 diagramose. Į seminariją išstojusių ar ją baigusių bajorų (nemokestinio luomo) vaikų skaičiaus dinamika lyginama su valstiečių ir kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų skaičiaus dinamika. Valstiečių ir kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų diagramose valstiečių vaikams priskirti baudžiauninkų (po 1861 m. – buvusių baudžiauninkų) ir valstybinių valstiečių vaikai, kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikams – mokesčinių luomų gyventojų (laisvujų žmonių, piliečių ir vienkiemininkų, miestiečių, pirklių) vaikai (pastarieji, palyginti su valstiečių vaikais, tesudaro 16% – žr. toliau). Asmenys, seminarijos bylose ir sąraše pažymėti kaip kilę iš „laisvojo luomo“, kuriam priklausė bajorai, vienkiemininkai, piliečiai, miestiečiai ir pirkliai, lentelėje ir diagramose priskirti pagal socialinę kilmę neidentifikuotų asmenų kategorijai.

1 ir 2 diagramoje pavaizduoti 1845–1864 m. į seminariją išstojusių asmenų skaičiai. 1 diagramoje pagal socialinę kilmę identifikuotų išstojusių asmenų skaičių dinamika nėra tikslia, nes 1845–1869 m. 118 seminarijoje studijavusių asmenų kilmės nepavyko nustatyti. Patikimesnis vaizdas gautas 1845–1855 m.: pagal kilmę neidentifikuoti tik 23 asmenys iš 353, t. y. 6,5%. 1856–1864 m. neidentifikuoti 95 asmenys iš 396, t. y. iš viso 24,0% klерikų.

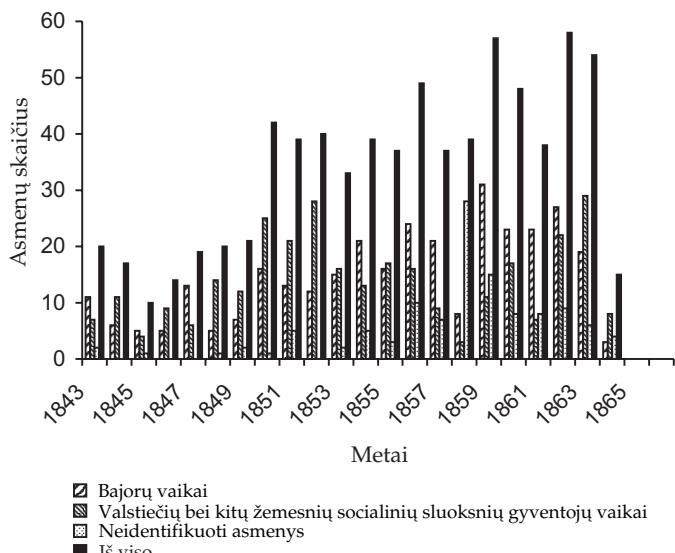
2 diagrama yra apytikslė, nors žymiai geriau atspindi į seminariją atskirais metais išstojusių tiek bajorų vaikų, tiek valstiečių ir kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų skaičių kitimo tendencijas. Joje atskirais metais pagal socialinę kilmę neidentifikuoti asmenys yra priskirti prie bajorų ar valstiečių ir kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų tuo santykiu, kurį tais metais sudaro

2 lentelė. 1845–1864 m. i Žemaičių vyskupijos seminariją stoję (1846–1869 m. ją baigę) asmenys pagal socialinę kilmę

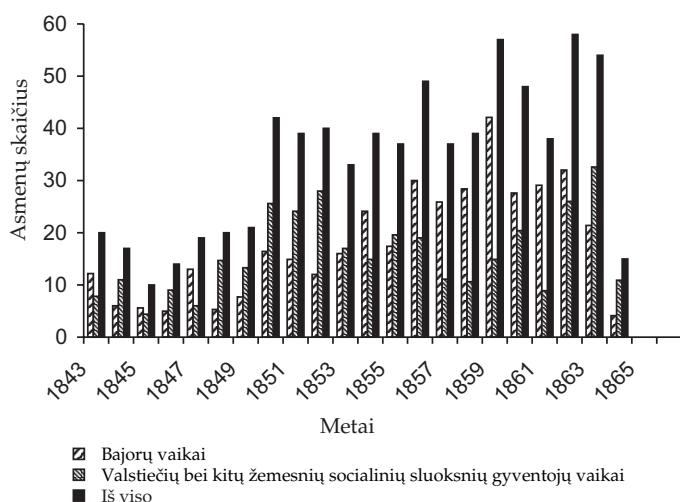
Metai	Iš viso	Bajorų	Valstiečių	Laisvujų žmonių	Vienkieiniukų	Piliečių	Miestiečių	Pirklių	Apibūdintų kaip priklaušančių mokestiniams luomui	Neidentifikuotų
1840*	1	1								
1842*	2	2								
1843*	20	11	7							2
1844*	17	6	10	1						
1845	10	5	4							1
1846	14 (3)	5 (3)	8	1						
1847	19 (21)	13 (12)	6 (7)							(2)
1848	20 (13)	5 (3)	12 (9)	2 (1)						1
1849	21 (5)	7 (4)	12 (1)							2
1850	42 (12)	16 (3)	22 (8)	2 (1)	1					1
1851	39 (18)	13 (8)	18 (9)	1 (1)	1	1				5
1852	40 (11)	12 (1)	22 (10)	3	2		1			
1853	33 (24)	15 (10)	13 (13)	2 (1)					1	2
1854	39 (28)	21 (10)	11 (14)	(1)		1			1	5 (3)
1855	37 (25)	16 (10)	11 (11)	3	(3)	3				3 (1)
1856	49 (20)	24 (4)	14 (13)	(2)	1		1 (1)			10
1857	37 (34)	21 (16)	7 (16)	1 (1)		1				7 (1)
1858	39 (25)	8 (14)	3 (9)	(1)						28 (1)
1859	57 (24)	31 (11)	5 (10)	3	(1)	(2)			3	15
1860	48 (47)	23 (23)	14 (12)	2		1 (2)	(1)			8 (9)
1861	38 (29)	23 (15)	7 (6)	(3)						8 (5)
1862	58 (29)	27 (10)	18 (3)	1		1	1		1	9 (16)
1863	54 (27)	19 (13)	25 (3)	1(2)		2		1	(2)	6 (7)
1864	15 (34)	3 (14)	7 (13)	1(1)		(1)				4 (5)
1865	0 (42)	(20)	(10)	(2)			(1)			(9)
1866	0 (28)	(19)	(7)			(1)				
1867	0 (40)	(11)	(21)	(2)		(2)		(1)	(1)	(3)
1868	0 (2)		(2)							
1869	0 (0)									

* 1840–1844 m. pateikti skaičiai tik tūj į seminariją išstoju sių asmenų, kurie studijavo ŽVS 1845–1846 ir vėlesniais mokslo metais.

1 diagrama. 1845–1864 m. i Žemaičių vyskupijos seminarija įstojusių pagal socialinę kilmę identikuotų asmenų skaičiaus dinamika

2 diagrama. Apytikrė 1845–1864 m. i Žemaičių vyskupijos seminarija įstojusių įvairios socialinės kilmės asmenų skaičiaus dinamika

identifikuotieji klierikai. Panašiai kaip 1 ir 2, buvo sudarytos 3 bei 4 diagramos, kuriose vaizduojamas seminariją 1846–1869 m. baigusių asmenų pasiskirstymas pagal socialinę kilmę. Čia vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad, interpretuojant diagramas, būtina analizuoti bendrą vienos ar kitos kreivės, taigi ir reiškinio, kitimo tendenciją, atsiribojus nuo natūralių staigčių svyrapimų, paprastai susijusių su duomenų rinkimo paklaidomis, demografine situacija, prieš porą dešimtmečių egzistavusiais gyventojų gimstamumo rodikliais, sveikatingumo lygiu, atskirų metų moksleivių statistika ir pan.

Panagrinėkime minėtas diagramas. I seminariją ištojusių ir ją baigusių skirtingos socialinės kilmės asmenų diagramos atspindi tiek bendruosius to meto visuomenės, tiek vidinius seminarijos procesus. Klierikų kontingenčio analizė leidžia atsakyti į klausimą, kaip su metais keitėsi dvasininko profesijos populiarumas įvairiuose vyskupijos visuomenės sluoksniuose, kuriems socialiniams sluoksniams atstovavo 1845–1869 m. dauguma seminarijos klierikų, ar seminarijoje tuo metu vyko klierikų kontingenčio socialinės struktūros liaudiškėjimas ir kokios buvo to liaudiškėjimo ypatybės. Taip pat atsiranda galimybė įvertinti šiaip jau literatūroje neretai aptinkamą, tačiau neargumentuotą teiginį, kad iš bajorų šeimų i seminariją stodavo daugiausia smulkiosios (neturtingosios) bajorijos vaikai²¹¹, lyginant ją ištojusių bajorų vaikų ir valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnų gyventojų vaikų santykį, taip pat skirtingos socialinės kilmės klierikų amžiaus vidurukį.

Iš pradžių atkreipkime dėmesį į bendrą visų ištojusių klierikų skaičių ir jų socialinę kilmę. Iš 1845–1869 m. pagal socialinę kilmę identifikuoto 631 klieriko seminarijoje kilusių iš bajorų studijavo 326 žmonės (51,7%), iš valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnų gyventojų – 305 asmenys (48,3%). Didelis procentas seminarijoje studijavusių valstiečių ir kitų žemesnių socialinių sluoksnų gyventojų vaikų leidžia daryti išvadą, kad 1845–1869 m. klierikų kontingenčias buvo palankus katalikų dvasininkijos socialinės struktūros liaudiškėjimui.

²¹¹ Žr.: M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 477.

1 ir 2 diagramoje pastebimas nuo 1845 m. bendras įstojusių klierikų skaičiaus augimas, išsilaikęs iki pat 1864 m. 1850–1855 m. įvyko pirmas ryškesnis viso į seminariją įstojusių klierikų skaičiaus padidėjimas: palyginti su praėjusiais metais, šis skaičius padidėjo 2,7 karto. 1856–1863 m. diagramose matyti antras ryškesnis į seminariją įstojusių asmenų skaičiaus šoktelėjimas: šis skaičius, palyginti su 1850–1855 m., vėl padidėjo 1,7 karto, ypač 1862 m. 1864 m. bendras įstojusių klierikų skaičius smarkiai krinta, sumažėdamas net 72,3%, palyginti su 1863 metais. 1865 m. jis jau lygus 0.

Panagrinėkime 1 diagramą socialiniu atžvilgiu. Vien pažvelgus į ją matyti, kad 1845–1864 m. į seminariją įstojusių valstiečių ir kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų skaičius įvairiais laikotarpiais yra skirtingas. Galima sakyti, kad 1845–1853 m. jis didesnis negu įstojusių iš bajorų skaičius, o vėliau – 1854–1862 m. seminarijoje dominuoja bajorijos atstovai ir tik 1863–1864 m. valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų vėl įstojo daugiau. Pailiustruokime tai skaičiais.

Iš 1845–1853 m. identifikuotų pagal socialinę kilmę 226 įstoju sių asmenų į seminariją iki 1854 m. iš bajorų buvo įstojęs 91 žmogus, iš valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų – 135, arba atitinkamai 40,3 ir 59,7%. Taigi valstiečių ir kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų skaičius 1,5 karto didesnis už bajorų vaikų skaičių.

1854–1862 m. įstojusiųjų vaizdas pasikeičia, nors bendra klierikų skaičiaus augimo tendencija išlieka iki pat 1863 m. imtinai. Iš visų šiuo laikotarpiu pagal socialinę kilmę identifikuotų 309 įstojusiųjų bajorų vaikai sudaro 194, valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikai – 115, arba atitinkamai 62,8 ir 37,2%, taigi dabar jau bajorų vaikų 1,7 karto daugiau negu valstiečių ir kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų. 1863–1864 m. iš 59 pagal socialinę kilmę identifikuotų įstojusiųjų bajorų vaikų buvo 22, valstiečių ir kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų – 37, taigi santykis vėl pakito 1,7 karto žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų naudai.

Dabar atkreipkime dėmesį į ištojusių valstiečių ir kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų skaičių per 1845–1864 m. laikotarpį pagal minėtajį santykį pridėjė prie jų neidentifikuotus asmenis (ypač 1856–1864 m., kai jų yra daugiausia) (2 diagrama). Matome, kad 1845–1852 m. tokią klierikų skaičius padidėjo nuo 4–9 iki 28 žmonių, o vėliau, 1853–1861 m., sumažėjo ir svyravo 10–20 žmonių intervale apie 15 žmonių vidurkį. Pradedant 1859 m. šis skaičius vėl ima augti ir 1862–1863 m. išauga iki 26–33. 1864 m. krinta maždaug iki 11, 1865 m. lygus nuliui. Taigi ištojusių iš seminarijų valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų skaičius iki 1853 m. didėja, nuo 1853 m. nebedidėja, o 1860 m., ypač 1862–1863 m., vėl ima didėti. Tendencijos intensyvumą apytikriai rodo ištojusių valstiečių ir kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų skaičiaus vidurkiai: 1845–1852 m. – 15,6, 1853–1859 m. – 15,3, 1860–1863 m. – 22,0 ir 1864 m. – 10,9.

Iš analogiško taško pažvelkime į bajorų kilmės asmenis. Tokių iš seminarijų ištojusių asmenų skaičius 1845–1859 m. didėjo nuo 5 iki 42 asmenų per metus (2 diagrama, ištraukti ir neidentifikuoti asmenys), 1860–1863 m. sumažėjo maždaug iki 27,5 vidurkio ir 1864 m. nukrito iki 4 žmonių per metus. Galima daryti išvadą: ištojusių iš seminarijų bajorų kilmės asmenų skaičius 1845–1859 m. turėjo tendenciją didėti, vėliau mažėjo, tačiau 1854–1862 m. prašoko ištojusių valstiečių bei kitos žemesnės socialinės kilmės asmenų skaičių. Ištojusių iš seminarijų bajorų vaikų skaičiaus kitimo tendenciją gerai rodo tokių klierikų skaičiaus vidurkiai 1845–1853 – 10,7, 1854–1859 – 30,0, 1860–1863 – 27,5 ir 1864 m. – 4,1.

Kaip bajorų kilmės klierikų ir klierikų iš valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų skaičiaus dinamika veikė bendrą ištojusių skaičių, apytikriai rodo iš bajorų ištojusių asmenų ir iš valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų ištojusių asmenų skaičiaus vidurkiai: 1845–1853 – 10,7 ir 15,8, 1854–1862 – 28,5 ir 16,2, ir 1863–1864 m. – 12,7 ir 21,7.

Išeiviu iš konkretaus socialinio sluoksnio svorį seminarijoje galima apytiksliai pailiustruoti remiantis pagal socialinę kilmę

identifikuotų studijavusių žmonių skaičiais. Seminarijoje ryškiai vyraavo bajorų ir valstiečių vaikai: 1845–1869 m. tarp visų 631 identifikuoto klieriko rasta bajorų vaikų 326 (51,66%), valstiečių vaikų 256 (40,57%). Matome, jog bajorų ir valstiečių vaikų santykis yra mažesnis nei 1,3, taigi jų skaičiai seminarijoje smarkiai nesiskyrė ir drauge sudarė pagrindinį klierikų kontingenčią.

Klierikų iš laisvųjų žmonių identifikuota 24 (3,80%), iš piliečių – 10 (1,58%), iš vienkiemininkų – 5 (0,79%), iš miestiečių – 3 (0,48%), iš pirklių – 1 (0,16%), iš vien apibūdintų kaip kilusių iš mokestinio luomo – 6 (0,96%). Taigi nuo bendro iš valstiečių ir kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų kilusių klierikų skaičiaus valstiečių vai-kai sudarė didžiąją daugumą – 84%.

Apibendrinant galima pasakyti, kad 1845–1869 m. seminarijoje daugiausia studijavo bajorų ir valstiečių vaikai; tarp jų akivaizdžiai vyravo bajorų kilmės asmenys. Tai prieštarautų literatūroje įsigalėjusiai nuostatai, kad tuo metu Žemaičių vyskupijoje dvasininko profesija buvo beveik monopolizavę valstiečiai²¹².

Pabandykime pasiaiškinti iš seminariją išstoju sių asmenų iš įvairių socialinių sluoksnių gyventojų skaičiaus kaitą remdamiesi to meto Lietuvos gyvenimo įvykiais. Gana akivaizdu, jog iki 1846 m. bendrą stojusiu sių skaičiaus kaitą turėjo nulemti neaiški situacija 1841–1843 m., rusų valdžiai nusavinus Katalikų bažnyčios turtus, prilyginus kungus valstybės išlaikomiems valdininkams ir paskelbus apie katalikų dvasinių seminarijų reformavimą. Kaip rodo išlikę išstoju sių klierikų sąrašai, tuo metu pastebimai sumažėjo išstoju sių i seminariją skaičius, o dalis klierikų tiesiog metė studijas. Antra vertus, 1850 m. rudeni i seminarijā išstoju sių skaičius natūraliai turėjo padidėti, nes 1849 m. pabaigoje Žemaičių vyskupijai buvo perduotos visos i Kauno ir Kuršo gubernijas iėjusios parapijos, filijos ir vienuolynai. Taip pat žinoma, jog 1864 m. išstoju sių i seminariją smarkiai sumažėjo, nes po 1863 m. sukilimo rusų valdžia labaiapsunkino jaunuolių stojimą i seminarijā. Dėl to nuo 1865 m. rudens iki 1870 m. rudens seminarijoje naujų klierikų iš viso nebebuvo.

²¹² Ten pat, p. 477–478.

Socialinei katalikiškų seminarijų klierikų kontingento sudėčiai, taigi ir Žemaičių vyskupijos seminarijos kontingentui atskirais metais taip pat turėjo įtakos atitinkami valdžios nurodymai dėl švietimo, kurių tikslas buvo riboti žemesnės socialinės kilmės vaikų mokymąsi. 1827 m. rugpjūčio 19 d. įsaku buvo uždrausta į gimnazijas bei jų lygio mokyklas ir universitetus priimti nelaisvųjų žmonių vaikus, nurodyta priimti tik bajorus ir tuos laisvosios padėties gyventojus, kurie pateiks atleidimo liudijimą nuo rekrutų bei kitų prievoļių. O atleistus iš baudžiavos valstiečius leista priimti tik tada, kai jie pateiks atleidimo iš baudžiavos raštą, nors dar nebūtų prisiraše prie miestiečių ar pirklių²¹³. Baudžiauninkų vaikams leista mokytis tik parapinėse, apskritinėse bei profesinėse žemės ūkio, sodininkystės, amatų mokyklose, kuriose dėstomieji dalykai atitinka apskritinės mokyklos kursą.

1837 m. gegužės 9 d. draudimas mokytis baudžiauninkų vaikams išplėstas. Pagal caro reskriptą gimnazijoje ir apskritinėse mokyklose buvo leista mokytis tik tiems laisviesiems gyventojams, valstiečiams ir miestiečiams, kurie gavo iš savo bendruomenių atleidimą nuo rekrutų bei kitų prievoļių, ir tiems baudžiauninkams, kuriuos ponas atleido iš baudžiavos. Kartu įsakyta griežtai kontroliuoti nurodytą stojimo tvarką²¹⁴.

1849 m. buvo išleistas potvarkis, draudžiantis priimti į gimnazijas ir apskritines mokyklas mokesčinių luomų vaikus be atleidimo liudijimu, o jų neturinčius įsakyta išvaryti. Taip buvo pašalinta iš Vilniaus ir Kauno gimnazijų, Telšių, Panevėžio, Šiaulių, Kėdainių, Raseinių, Ukmergės ir kitų apskritinių mokyklų nemažai žemesnės socialinės kilmės asmenų²¹⁵. 1850 m. gimnazijų ir apskritinių mokyklų direktorai buvo įpareigoti išvaryti tuos mokesčinių luomų mokinius, kurie liks antriems metams. 1852 m. į gimnazijas leista priimti tik bajorus ir iš mokesčinių luomų tik tuos, kurie turėjo teisę į civilinę tarnybą, ir I bei II gildijos pirklių vaikus (išimtis palikta realinės gimnazijos skyriams ir konviktams, kurių steigėjai buvo paskyrę pinigų žemesnės socialinės kilmės mokiniams).

²¹³ PSZ, II, t. 2, Nr. 1308

²¹⁴ Ten pat, t. 12, d. 1, Nr. 10217.

²¹⁵ M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 430–431.

1853 m. mokyklose buvo įvestas mokinių amžiaus cenzas – įsakyta išbraukti iš mokinių visus, kurie buvo vyresni negu 13–16 metų I–IV klasėje (valstiečių vaikai paprastai pradėdavo mokytis vyresnio amžiaus nei bajoraičiai²¹⁶). Blogesnės socialinės padėties vaikų mokymos galimybes taip pat ribojo XIX a. II ketvirturyje Vilniaus švietimo apygardos gimnazijose ir apskritinėse mokyklose įvestas mokesčis už mokslą, ypač padidėjęs 1858 m. Iki tol Vilniaus švietimo apygardos gimnazijose mokesčis buvo 5 rb, apskritinėse mokyklose – 3 rb (vėliau 5 rb) per metus, o 1858 m. jis išaugo iki 10 rb gimnazijose ir 8 rb apskritinėse mokyklose per metus. Mokesčio tikslas buvo sumažinti smulkiųjų bajorų plūdimą į mokyklas²¹⁷.

Iki 1832 m. į katalikiškas seminarijas būdavo priimami visi norintys, o vėliau iš žemesnių socialinių sluoksnių kilusių asmenų stojimą imta varžyti. Pagal 1832 m. lapkričio 26 d. caro reskriptą, vidaus reikalų ministro paskelbtą Vakarų gubernijų viršininkams dėl asmenų priėmimo į Romos katalikų seminarijas ir kt., vyskupijų vadovybei įsakyta apie kiekvieną į seminariją priimamą klieriką nedelsiant informuoti vietinius gubernatorius pranešant, ar stojantysis yra laisvosios padėties gyventojas ir ar neturi stojimui kokių nors kliūčių²¹⁸. M. Valančiaus pateiktomis žiniomis, 1837 m. į seminarijas buvo leista priimti vien bajoraičius su Vilniaus generalgubernatoriaus žinia, o 1839 m. gruodžio 5 d. įsaku leista stoti ne tik bajorams, bet ir vienkieminiams bei valstiečiams (baudžiauninkams reikėjo gauti dvarininko leidimą ir vidaus reikalų ministro sutikimą, valstybiniam valstiečiam – valsčiaus leidimą ir gubernijų valstybės turtų rūmų sutikimą)²¹⁹. 1843 m. lapkričio 19 d. Rusijos imperijos Romos katalikų vyskupijų seminarijų įstatuose į seminarijas nurodyta priimti remiantis anksčiau buvusiais vyriausybės potvarkiais ir patvirtinus vyskupui, pagal ypatingą seminarijos valdybos nutarimą. Kaip jau minėta, stojantysis prievalėjo pateikti pažymėjimą, kad baigė ne mažiau kaip 4 gimnazijos klases, o tai reiškė, kad seminarijoje studijuoti galėjo tik bajorų ir

²¹⁶ Ten pat, p. 428–433.

²¹⁷ Ten pat, p. 432–433.

²¹⁸ PSZ, II, t. 7, Nr. 5773.

²¹⁹ M. Valančius, *Raštai*, t. 2, p. 244; M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 155.

mokestinių luomų vaikai. V. Merkys taip pat aptiko, kad Peterburge dvasinė akademija po reformos buvo davusi nurodymą į Žemaičių vyskupijos seminariją priimti tik laisvuosius, daugiausia bajorus²²⁰. Archyvuose esantys ištojusių klierikų dokumentai rodo, kad ir prieš reformą, ir po jos seminarijoje studijavo ir valstybinių valstiečių bei baudžiauninkų vaikai, pateikę gubernijos valstybės turtų rūmų liudijimą ar dvarininko atleidimo iš baudžiavos raštą.

Žemesnės socialinės padėties gyventojų švietimo ribojimai atvedė į tai, kad seminarijose émė nebeužtekti kandidatų iš bajorų, mokesčinių luomų ar atleistų iš baudžiavos valstiečių. Jau buvo minėta, kad XIX a. pirmojoje pusėje silpnėjanti Katalikų bažnyčios ekonominė, teisinė galia mažino bajorijos dėmesį dvasininko profesijai, padėtis ypač pablogėjo 5-ojo dešimtmecio pradžioje. Todėl 1837 m. valdžios draudimas seminarijose studijuoti valstiečių vaikams 1849 m. buvo panaikintas²²¹. I seminarijas leista stoti ir baudžiauninkų vaikams, gubernatorui ir dvarininkui sutikus.

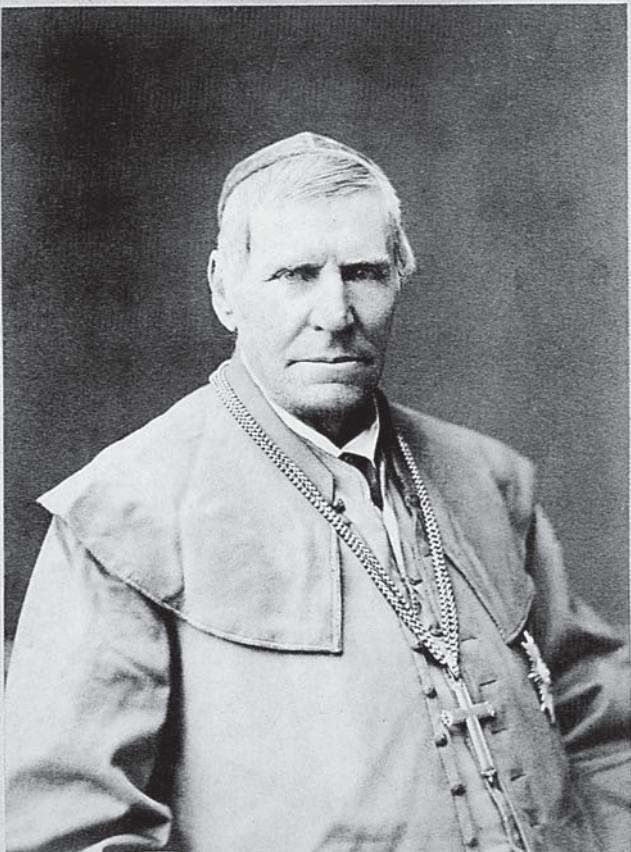
Kita svarbi priežastis, padidinusi valstiečių vaikų stoimą į seminariją, buvo valstiečių ekonominės padėties pagerėjimas, kai 1844 m. balandžio mén. vyriausybė 6 metams patvirtino dvarininkams privilomuosius inventorius, reglamentavusius baudžiauninkų prievoles. Jie Lietuvos dvaruose buvo įvesti 1846–1848 m. 1838–1842 m. buvo įvykdyta valstybinių valstiečių reforma, o nuo 1844 m. smarkiai suintensyvėjo 1840 pradėta ir iki 1857 m. vykdyta Lietuvos valstybinių dvarų iliustracija, pagerinusi valstybinių valstiečių padėtį²²².

Valstiečiams palankius seminarijos kontingento socialinės sudėties pokyčius taip pat skatino nuo 1850 m. pavasario vadovavimą vyskupijai perémęs iš valstiečių kilęs M. Valančius. Vyskupas įkalbinėjo jam palankius dvarininkus leisti stoti į seminariją valstiečių vaikams. Yra duomenų, jog rūpinosi valstiečių vaikų mokymo geriniimu jų valdose buvusiose pasaulietinėse mokyklose, kad jie lengviau

²²⁰ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 140.

²²¹ A. Tyla, *Lietuvos valstiečių istorijos (1795–1861 m.) bruožai*, p. 89–90.

²²² Žr.: M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 228; A. Tyla, *Lietuvos valstiečių istorijos (1795–1861 m.) bruožai*, p. 52–66; B. И. Неупокоев, *Крестьянский вопрос в Литве XIX века*, Москва, 1976, с. 108–141, 142–184.

Portrait
A. STRAUSS &
Kovna Grande rue

Album
S. SOUREVITSCH
maison Amodoff

6. Motiejus Valančius.
A. Strauso ir S. Surevičiaus fotoateljé Kaune. LNM

galėtų ištoti į seminariją. Antai 1852 m. rašė I. Oginskiui, jog iš jo žemiu jau nemažai atėjo į seminariją mokinių, tegul bus taip ir toliau. Kad būtu galima parengti žmonių, naudingesnių Bažnyčiai, prašė Rietavo valstiečiams pasaulietinėse mokyklose stengtis dėstyti mokslo pagrindus²²³. Nemažas baudžiauninkų vaikų skaičius seminarijoje patvirtina, kad ir tarp dvarininkų būta žmonių, neabejingų valstiečių švietimui, jų karjerai.

Vyskupo pastangas didinti kunigų iš valstiečių skaičių nesunku suprasti prisiminus, kad žemakilmė dvasininkija buvo labai paranki katalikybei skleisti liaudies kalba. Tad istoriografijoje susiklosčiusi nuomonė, jog M. Valančiaus itin perspektyvia matyta dvasininkija, kilusi iš žemesniųjų socialinių sluoksninių, turi pagrindą. Nuo 1845 m. rudens, t. y. nuo M. Valančiaus rektoriavimo seminarijoje pradžios, vadovybės dėmesį lietuviškai klierikų kilmei rodo ir ta aplinkybė, kad priimtu į seminariją klierikų sąrašuose pradėta kai kurių jų pavardes rašyti dviem būdais – lietuviška ir sulenkinta forma.

Antra vertus, rusų administratorių teiginys, jog išskirtinis M. Valančiaus ilgalaikio vyskupijos valdymo bruožas buvo laipsniškas bajorų ištūmimas iš jam pavaldžios dvasininkijos ir per valstiečiškos kilmės kunigus įtakos liaudžiai stiprinimas²²⁴, neturėtų būti akrai eskaluojančios. Seminarijos 1845–1869 m. klierikų kontingento analizė rodo, kad bajorų mažėjimas dvasininkijoje kaiip vien M. Valančiaus pastangų rezultatas nėra teisingas.

Seminarioje tarp valstiečių vaikų nuolatos vyravo valstybinių valstiečių vaikai: jie sudarė 131, arba 60,9%, visų 215 identifikuotų valstiečių vaikų. Iš baudžiauninkų vaikų užfiksuota 1,6 karto mažiau – 84 asmenys, arba 39,1%. Valstybiniai valstiečiai paprastai būdavo ekonomiškai stipresni už privačių dvarų valstiečius, jų ypač

²²³ Motiejaus Valančiaus laiškas Irenėjui Oginskiui, 1852 11 23, *LVIA*, f. 1177, ap. 1, b. 6149, l. 1; Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knyga, 1852 11 22 įrašas Nr. 2358, ten pat, f. 696, ap. 2, b. 757, l. 71.

²²⁴ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 250 Vilniaus generalgubernatorui, 1867 01 16, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3071, l. 61; Vilniaus generalgubernatoriaus memorandumas „Dėl Šiaurės vakarų gubernijų katalikų dvasininkijos”, 1867 10 27, *LVIA*, f. 378, PS, 1867 m., b. 603, l. 44–46.

²²⁵ M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 22, 228.

padaugėjo 1841–1843 m. bažnytinėms žemėms perėjus Valstybės turėtų ministerijos žinion²²⁵.

1853 m. ištojusių iš žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų kilusių asmenų skaičiaus augimo tendencija nutrūko; tai nulémė stanga sumažėjės ištojusių valstiečių vaikų, ypač iš baudžiauninkų kilusių asmenų, skaičius: 1845–1852 m. seminarijoje mokési 51 identifikuotas baudžiauninkų vaikas ir 66 valstybinių valstiečių vaikai, o 1853–1861 m. – atitinkamai 19 ir 45 (2,7 ir 1,5 karto mažiau).

Tokį sumažėjimą galėjo lemti vėlgi keletas aplinkybių. 1853 m. rudenį prasidėjės trimetis Krymo karas neigiamai atsiliepė valstiečių materialinei gerovei: išaugo mokesčiai ir prievolės, labai padidėjo rekrutų ėmimas²²⁶. Karo metai dar sutapo su nederliumi ir choleros epidemija Lietuvoje. Paveikė ir specifinės ekonominės priežastys, kurios pirmiausia palietė valstiečius baudžiauninkus. Mat po 1850 m., pasibaigus laikinų inventorių terminui ir dėl dvarininkų pasipriešinimo valdžiai nepavykus įvesti inventorinių taisyklių įstatymų tvarka, artėjant reformai, žemvaldžiai, pasinaudodami neaiškia padėtimi ir įstatymų kontrolės nebuvimu, ėmė nesilaikyti ankstesniuose inventoriuose užfiksuotų prievolių normų ir vis labiau išnaudoti bei skurdinti savo baudžiauninkus. 1858–1862 m. taip pat vyko valstybinių dvarų liustracija; tada gerokai pasunkėjo ir valstybinių valstiečių ekonominė padėtis, nes jiems buvo smarkiai padidinti činšo mokesčiai ir sumažintos skirtinės žemės²²⁷. Tai mažino valstybinių valstiečių vaikų stojimo į seminariją galimybes.

Nepalankios politinės, ekonominės ir su švietimu susijusios priežastys nulémė tai, kad valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų į seminariją 1853–1861 m. išstojo 46% mažiau, palyginti su 1852 m. Galima sakyti, kad šiuo metu nubyréjo tie patys neturtingieji klierikai iš valstiečių bei iš kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų, kurie lémė tokią klierikų gausėjimą iki 1853 m. Toliau

²²⁶ L. Mulevičius, Klasių kovos paastrėjimas Lietuvos kaime Krymo karo metu (1853–1856 m.), *Lietuvos valstiečiai XIX amžiuje*, Vilnius, 1957, p. 73; A. Tyla, Lietuvos valstiečių istorijos (1795–1861 m.) bruožai, p. 41–42.

²²⁷ B. И. Неупокoev, min. veik., p. 185–207, 208–249.

į seminariją stojo gana pastovus labiau pasiturinčių valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksniių gyventojų vaikų kontingentas, nes tokiams minėtos priemonės neturėjo didesnės įtakos.

Valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksniių gyventojų vaikų skaičius seminarijoje šiek tiek émė augti nuo 1859 m., o pastebimiau padidėjo po baudžiavos panaikinimo, 1862–1863 m. Suprantama, jog seminarijoje valstiečių vaikų padaugėjo dėl valstiečių nenoro skaidyti ūkių vaikams ir kitokių priežasčių.

Rusų valdžios politiniai, ekonominiai ir švietimo suvaržymai nelietė bajorijos, todėl bajorų vaikų skaičius seminarijoje nuolat didėjo iki pat 1859 m. imtinai. Bajorai paprastai nedalydavo savo nekilnoamojo turto vaikams, o verčiau juos leisdavo į mokyklas, seminarijas arba mokytis amatų, kad jie užsitikritintų sau pragyvenimą²²⁸. Vėliau seminarijos klierikų iš bajorijos dinamikoje émė reikštis tam tikri neišgami pokyčiai, kuriuos vėlgi galéjo lemti išorinės priežastys. Jau minėta, kad 1858 m. gimnazijose ir apskritinėse mokyklose, kur itin daug studijavo bajorų vaikų, buvo gerokai padidintas mokesčis už moksłą²²⁹, dėl to turėjo pasunkėti blogesnės turtinės padėties vaikų sąlygos siekti mokslo, taigi ir galimybė po mokyklos studijuoti seminarijoje. Istojuisiųjų į Žemaičių vyskupijos seminariją diagramos rodo, jog po 1858 m. valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksniių gyventojų vaikų stojimas į ją, atvirščiai, émė didėti, tačiau bajorų vaikų stojimas 1860 m., palyginti su 1859 m., sumažėjo maždaug 35%, taigi kaip tik jai galéjo tapti lemtingas mokesčio už moksłą padidinimas. Kadangi mokesčis už moksłą galéjo lemti tik neturtingų bajorų vaikų stojimą į seminariją, iš 2 diagramos bajorų kilmés klierikų skaičiaus kreivės galima spėti, kad į klierikus stodavo dalis itin neturtingų bajorų vaikų, kurių turtinė padėtis buvo dar blogesnė nei dalies valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksniių gyventojų vaikų ir kurie lémė bendrą istojuisių bajorų vaikų skaičiaus augimą iki 1860 m. Antai ir tarp klierikų sąraše identifikuotų išstojuisių iš seminarijos dėl to, kad nepapégė sumokėti už moksłą, daugiau yra bajorų nei valstiečių vaikų.

²²⁸ A. Tyla, Lietuvos valstiečių istorijos (1795–1861 m.) bruožai, p. 15.

²²⁹ M. Lukšienė, Lietuvos švietimo istorijos bruožai..., p. 432–433.

Apie studijuojančių asmenų turtinę padėti taip pat neretai sprendžiama iš jų amžiaus vidurkio: manoma, jog turtingesni studijuodavo jaunesni, o neturtingesni – vyresni²³⁰. Sprendžiant iš klierikų amžiaus, vėlgi darytina ankstesnė išvada, jog seminarijoje 1845–1869 m. iš bajorų kilę klierikai ir iš valstiečių bei iš kitų žemesnių socialinių sluoksninių gyventojų kilę klierikai buvo panašios turtinės asmenys.

1864 m. bajorų vaikų stojimas į seminariją, atvirkščiai negu kiliusių iš valstiečių bei iš kitų žemesnių socialinių sluoksninių gyventojų, tapo mažiausias per visą 1845–1864 m. laikotarpį. Labai didelį stojančių bajorų vaikų sumažėjimą 1864 m. turbūt galima aiškinti ir 1863 m. sukiliui, kuriame bajorija, ypač smulkioji, aktyviai dalyvavo, tačiau didžiausią vaidmenį suvaidino valdžios įvestos naujos stojimo į seminariją salygos.

Pereikime prie baigusiųjų klierikų. Į seminariją išstoju sių ir ją baigusių asmenų skaičius (minėta, kad seminariją baigė iš viso 541 joje studijavęs asmuo) rodo, kad studijų eigoje nubyréjo 27,8% 1845–1869 m. studijavusių klierikų. Tokį nubyréjimą lémė įvairios priežastys. Klierikai būdavo šalinami dėl nepažangumo, gabumų ir pašaukiimo stokos, sveikatos, dėl girtavimo ar kito netinkamo elgesio, kaip nepatikimi arba dėl to, kad nepajégdavo sumokėti už mokslą, neatvykdavo tėsti mokslo. Seminarijos valdyba apie numatomą pašalinti klieriką pranešdavo vyskupui, kad gautų jo sutikimą, o jam sutikus apie pašalintą asmenį informuodavo Romos katalikų dvasinės akademijos valdybą, taip pat Vilniaus, Minsko (Minsko-Mogiliavo), Žitomiro (Lucko-Žitomiro) ir Kamencovo vyskupijų katalikų seminarijas. Dalis išstodavo savo noru. Nutraukusių mokslą identifikuoti 128 (iš jų 76 bajorai, 28 valstiečiai, 4 laisvieji žmonės ir 20 socialinė kilmė neaiški). Kai kurie išstoju siejį vėliau grįžo į seminariją ir baigė mokslus (iš nustatytų 17 grįzusiųjų 15 ją baigė).

13 klierikų studijuodami mirė. Dalis kandidatų negavo civilinės valdžios leidimo stoti į dvasininkų luomą ir, kurį laiką pastudijavę kandidatais, mokslą turėjo nutrauktį. Tokių identifikuoti 8 (6 valstie-

²³⁰ Ten pat, p. 433.

čiai, 2 bajorai). Vienas klierikas buvo suimtas už dalyvavimą 1863 m. sukilime²³¹.

Kartais viso mokslų kurso klierikai nebaigdavo ir dėl to, kad pereidavo studijuoti į kitas seminarijas – Vilniaus, Minsko, Žitomiro, Saratovo, Kameneco. Tokių perejusių iš viso užfiksuota 15 įvairių socialinių sluoksnių žmonių. I naujai įkurtą Saratovo seminariją, kuriuos rektoriumi tapo Juozapas Želvys (Želwowicz), 1856 m. rudenį Žemaičių vyskupijos seminarija pasiuntė studijuoti 5 vokiškai mokėjusių klierikus (taip buvo formuojamas šios seminarijos klierikų kontingentas²³²). Vyko ir atvirkščias procesas – testi studijų Žemaičių vyskupijos seminarijoje eidavo kitų seminarių klierikai. Antai iš Vilniaus seminarijos perejusių identifikuota 18 žmonių, iš Minsko seminarijos – 3, iš Žitomiro seminarijos – 2.

Taigi baigusiuų dinamika yra subjektyvesnė nei ištojusių, susijusi su klierikų asmeninėmis galimybėmis. Antra vertus, ji itin svarbi ieškant to meto seminarijos kontingento liaudiškėjimo, nes leidžia pamatyti galutinį seminarijos veiklos rezultataą, tiesiogiai susijusį su apskritai vyskupijos katalikų dvasininkijos socialinės struktūros liaudiškėjimu.

Pagal atskirais metais į seminariją ištojusių bajorų vaikų ir valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų dinamiką svyruoja ir atitinkama baigusiuų dinamika. Iš baigusiuų diagramų, o jos yra tam tikru santykiu (keturmetė studijų trukmė) daugiau mažiau susijusios su ištojusių diagramomis, matyti, kad baigusiuų skaičius 1849 ir 1868 m. (analogiskai 1845 ir 1864 m. ištojusių skaičiui), pasiekė žemiausią lygi. Pradedant 1850 m., nors ir gana svyruodamas, baigusių klierikų skaičius iki 1868 m. didėjo ir ypač šoktelėjo 1860 metais.

Iš visų 1846–1857 m. baigusiu pagal socialinę kilmę identifikuotų 207 asmenų (3 diagrama) klierikų, kilusių iš bajorų, baigė 84,

²³¹ Rusų administracijos duomenimis, į sukilimą taip pat išėjo dar trys 1864 m. vasarą iš seminarijos pašalinti klierikai. Žr.: Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 8651 Vilniaus generalgubernatorui, 1864 08 01, LVIA, f. 378, PS, 1863 m., b. 564, l. 39–41.

²³² M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 515.

klierikų, kilusių iš žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų – 123 žmonės (atitinkamai – 40,6 ir 59,4%). Taigi šiuo metu seminarijoje parengtų žemesnės socialinės kilmės dvasininkų buvo apie 1,5 karto daugiau negu bajorų kilmės dvasininkų.

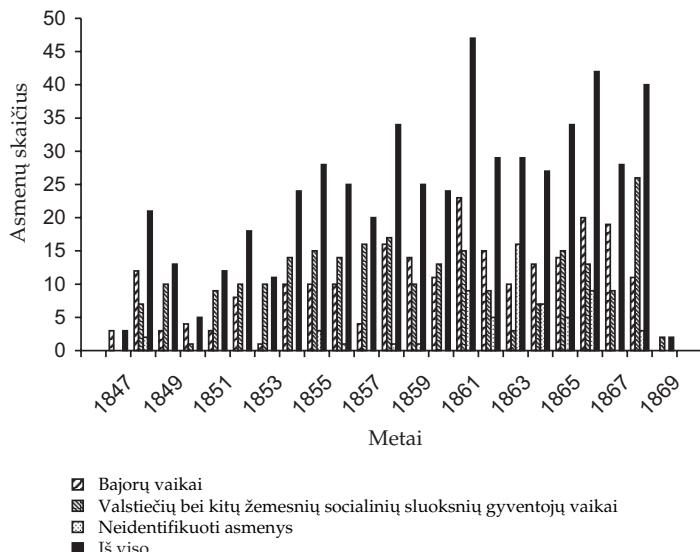
Vélesniais metais vaizdas šiek tiek pasikeitė bajorų kilmės kūnigų naudai. 1858–1866 m. iš 233 tuo metu pagal socialinę kilmę identifikuotų seminariją baigė bajorų kilmės 139 asmenys (59,7%), valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų – 94 (40,3%), taigi dabar jau pirmųjų būta 1,5 karto daugiau. 1867–1868 m. iš 39 identifikuotų baigusiuju bajorų vaikų būta 11 (28,2%), valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų – 28 žmonės (71,8%), taigi jų santykis gerokai – 2,5 karto pakitęs valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų naudai.

Palyginkime šią dinamiką su dinamika baigusiuju, santykinai pridėjus neidentifikuotus asmenis (4 diorama), ypač 1860–1867 m., kai jų skaičius didžiausias (1846–1859 m. buvo 8 pagal socialinę kilmę neidentifikuoti asmenys iš visų 264 baigusiuju, t. y. 3%, o 1860–1868 m. iš visų 277 baigusiuju – 55, arba 19,9%). Tendencija panaši: baigusiu bajorų vaikų skaičius gana pastebimai didėja iki 1860 m. imtinai ir tuo metu buvo apie 28 žmones (t. y. 1858 m. pralenkė skaičių baigusiu klierikų, kilusių iš valstiečių bei iš kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų), paskui po truputį mažėdamas svyruoja 16–26 žmonių intervale apie 20 žmonių vidurkį iki 1867 m., kada staigiai ima mažėti. Baigusiu klierikų, kilusių iš žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų, skaičius iki 1857 m. imtinai kiek labiau didėja ir pasiekia iki 17–18 žmonių, o toliau svyruoja maždaug 7–19 žmonių intervale apie 13 žmonių vidurkį ir tik 1867 m. vėl išauga.

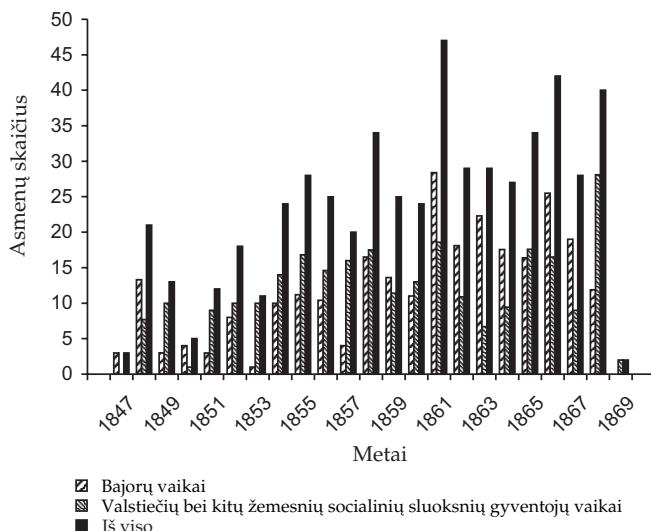
Apibendrinant 3 ir 4 diagramas galima pasakyti, kad didesnę įtaką katalikų dvasininkijos socialinės struktūros liaudiškėjimui turėjo 1846–1857 ir 1867–1868 m. seminariją baigusiu klierikų kontingentas.

Identifikuotų pagal socialinę kilmę ištojusių ir baigusiu klierikų skaičiai rodo, kad seminariją baigė mažiau visų ištojusių iš bajorų kilusių asmenų nei visų ištojusių iš valstiečių bei iš kitų žemesnių

3 diagrama. 1846–1869 m. Žemaičių vyskupijos seminariją baigusių pagal socialinę kilmę identifikuotų asmenų skaičiaus dinamika

4 diagrama. Apytikrė 1846–1869 m. Žemaičių vyskupijos seminariją baigusių įvairios socialinės kilmės asmenų skaičiaus dinamika

socialinių sluoksnių gyventojų kilusių asmenų. Antai iš 631 1845–1869 m. pagal socialinę kilmę identifikuoto ištojusio bajorų vaikų buvo ištojė 326 (51,7%), valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų – 305 (48,3%), o iš visų 479 1846–1869 m. identifikuotų seminariją baigusių bajorų vaikų baigė 234 (48,9%), valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų – 245 (51,1%) asmenys. Ištojusių ir baigusių valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų santykis 1,2 yra šiek tiek mažesnis už ištojusių ir baigusių bajorų vaikų santykį 1,4, vadinas, iš 1845–1869 m. seminarijos klierikų kontingento daugiau nubyrdavo iš bajorų nei iš valstiečių bei iš kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų kilusių klierikų. Tai vėlgi paremtų jau anksčiau padarytą išvadą, kad galėjo būti panaši turinė seminarijoje studijavusių iš bajorų kilusių klierikų ir iš valstiečių bei iš kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų kilusių klierikų padėtis. Galime teigti, kad iš bajorų kilusių klierikų kontingente dominavo neturtingų bajorų vaikai. Kadangi iki šiol šiuo klausimu nebūta jokios bendresnės analizės, čia pateikti įrodymai yra vieninteliai argumentai taip teigti.

Ta aplinkybė, kad studijų eigoje daugiau nubyrdavo klierikų kilusių iš bajorų nei kilusių iš valstiečių bei iš kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų, taip pat spartino klierikų socialinės struktūros liaudiškėjimą. Nepaisant to, kad klierikų kontingente vyravo bajorų vaikai, baigusių klierikų santykis yra valstiečių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų naudai. Vadinas, Žemaičių seminarijos klierikų kontingento socialinės struktūros liaudiškėjimas 1846–1869 m. pasiekė svarbią ribą, už kurios prasidėjo seminariją baigusių žemesnės socialinės kilmės ir ypač valstiečių kilmės kunigų dominavimas, palyginti su iš bajorų kilusiais tuo metu baigusiais dvasininukais. Tačiau dominavimas dar nebuvo ryškus – tik 1,05.

Atliktoji 1845–1869 m. Žemaičių seminarijos klierikų kontingento analizė leidžia įvertinti seminarijos įnašą į vyskupijos kunigiją. 1845–1869 m. šios seminarijos išugdytoji dvasininkijos karta, suformuota didžiausios M. Valančiaus įtakos metais, turėjo savo specifiką, tad ją toliau vadinsime M. Valančiaus dvasininkijos karta. 1867 m.

generalgubernatorius K. von Kaufmanas rašė, kad M. Valančiaus auklėtiniai buvo beveik visi Žemaičių vyskupijos kunigai, taigi vyskupas vos ne iš naujo sukūrė Žemaičių vyskupiją²³³. Atrodo, kad iš tiesų toks teiginys arti realybės. Remiantis M. Valančiaus pateiktais duomenimis Kauno gubernatoriui, 1866 m. gegužės mėn. Žemaičių vyskupijoje iš viso buvo 587 kunigai (su invalidais)²³⁴. Seminariją tuo metu buvo baigę 499 asmenys. Iš jų dėl sukilio buvo ištremti ar pražuvo 48 seminarijos auklėtiniai²³⁵, o rusų valdžios 1865 m. duomenimis, šis skaičius padidėja dar 7 asmenimis²³⁶. Be to, nuo 1845 iki 1866 m. gegužės dėl kitokių priežasčių mirė 35 seminarijos parengti kunigai, o 28 naujai įšventinti kunigai negavo valdžios leidimo būti paskirti į parapijas. Atėmus visus šiuos asmenis iš baigusiųjų išeitų, kad vyskupijoje Žemaičių vyskupijos seminarijos 1845–1866 m. parengti kunigai sudarė apie 69,7% vyskupijos kunigų, iš jų 64,9% darbavosi vyskupijoje. Atmetę ženklos po kablelio dėl galimos paklaidos, gauname 69 ir 64%. Dar įspūdingesni duomenys yra iš 1867 metų: antrojoje metų pusėje vyskupijoje buvo 571 kunigas, iš jų senių ir invalidų – 79, tinkamų – 492²³⁷. 1846–1867 m. seminariją buvo baigę 539. Atskaičiavę iš baigusiųjų represuotosius bei pražuvusius dėl sukilio (55), šiaip mirusius (41) kunigus ir 36 seminarijos auklėtinius, baigusius 1867 m., bet dar negavusius kunigo šventimų²³⁸, gauname, kad 1867 m. apie 82,7% darbingų vyskupijos kunigų seminariją buvo baigę 1846–1867 metais. Atmetę 0,7% dėl galimos paklaidos, turime įspūdingus 82%.

²³³ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 240.

²³⁴ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1014 Kauno gubernatoriui, 1866 05 23, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 110, p. 551–554.

²³⁵ Žr.: M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 581–593.

²³⁶ Kauno gubernatoriaus ypatingosios kanceliarijos aplinkraštis Kauno Romos katalikų dvasinei konsistorijai, 1865 03 16, 1863–1864 metai Lietuvoje, straipsniai ir dokumentai, sudarė V. Girininkienė, Kaunas, 1991, p. 90–94.

²³⁷ Motiejaus Valančiaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, b. d. [1867 m. antroji pusė], LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 98, l. 131–142.

²³⁸ Žr.: A. Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, p. 294.

Ir pabaigoje dar vienas pastebėjimas apie M. Valančiaus dvasininkijos kartą. Sąraše yra 141 asmuo (iš tikrujų tokių žmonių galėjo būti daugiau), apie kuriuos žinoma, kad jie savo gyvenime buvo susiję su aktyvesne lietuviška (ar latviška) veikla, rimčiau nukentėjo dėl 1863 m. sukilio ar prieš tai vykusių manifestacijų. Tokie asmenys sudaro 18,8% visų seminarijoje studijavusių asmenų; identifikuotieji asmenys pasiskirsto taip: maždaug 44% kilę iš bajorų, 56% – iš valstiečių ar kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų. Dalis visų šiu asmenų (10%) daugiau ar mažiau pasireiškė ir lietuviškoje (latviškoje) veikloje ir buvo susiję su sukiliu ar manifestacijomis.

Tarp 1845–1869 m. seminarijoje studijavusių asmenų, pasižymėjusių lietuviška, latviška veikla, iš žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų kilusių buvo 1,4 karto daugiau negu tokių pat kilusių iš bajorų. Panašus susidomėjimas sukiliu tarp žemesnės kilmės seminarijos auklėtinių pastebėtas 1,3 karto didesnis negu tarp bajorų kilmės klerikų. Tai rodytų dvasininkijos, pasižymintiesių žemesne sociale kilme, didesnį visuomeninį aktyvumą.

1846–1869 m. seminariją baigė nemažai Lietuvos Bažnyčios istorijoje ir lietuvių raštijoje ryškesnių pėdsakų palikusių asmenų. Be jau anksčiau minėtų seminarijos profesorių Juozapo Silvestro ir Justino Silvestro Dovydaičių, A. Baranausko, A. R. ir P. Beresnevicių, K. Cirtauto, M. L. Paliulionio, J. Račkauskio, R. Stakėno, dar vardintinas Jonas Balvočius (Balvočius-Gerutis, *Bałwacz*), Vitalis ir Vladislavas Dembskiai (*Dębski*), Norbertas Gedgaudas (*Giedgowd*), K. Kairys, Jonas Katelė (Kociełło), Kleopas Kozmianas (Koźmian), Petras Legeckis (Legiecki), Adomas Mackevičius (Mackiewicz), Mykolas Jeronimas Miežinys (Mieżytowicz), Dominykas Pėža (Peża), Petras Rimkus (Rymkiewicz), A. Valentas, Feliksas Vereika (Werejko), Antanas Vienožindys (Wienożyński), P. Viksva, Aleksandras Vitartas (Witort), vienas iš 1863 m. sukilio vadų Lietuvoje Antanas Mackevičius (Mackiewicz) ir kiti.

MAŽOSIOS SEMINARIJOS PROJEKTAS

Su dvasininkijos lituanizacija yra susijęs XIX a. 7-ajame dešimtmečio Žemaičių vyskupijoje sudarytas mažosios seminarijos projektas. Šiuo projektu, 1864 m. įteiktu caro valdžiai, turėtas tikslas įkurti Varniuose šešių klasių gimnazijos lygio vidurinę mokyklą su dėstomajā lietuvių kalba visų socialinių sluoksnių jaunuoliams. Joje būtų rengiami norintieji stoti į Žemaičių vyskupijos seminariją.

Nors projektui skyrė dėmesio Lietuvos istorikai, bet jo atsiradimo aplinkybės Varniuose nėra iki galo aiškios. Manoma, kad mažosios seminarijos projekte derinta M. Valančiaus katalikiškoji universalioji mintis ir tautinė orientacija²³⁹.

Akivaizdu, kad mažoji Varnių seminarija, tapusi realybe, būtų gerokai paspartinusi Žemaičių vyskupijos kunigų lituanizaciją, jų socialinės struktūros liaudiškėjimą. Taigi ne veltui 1864 m. baiminosi Vilniaus švietimo apygardos inspektorius Vasilijus Kulinas, svarstydamas mažosios Varnių seminarijos įkūrimo tikslinguam, kad ji galėtų sulietuvinti Žemaičių vyskupijos seminariją, o išlaisvindama ją nuo bendrojo lavinimo dalykų, paversti lietuviška dvasine akademija ir padidinti katalikų dvasininkijos įtaką²⁴⁰.

V. Kulino svarstymai padarė poveikį lietuvių istoriografijai – kai kuriuos tyrėjus jie paskatino sieti mažają seminariją su S. Daukanto ir M. Valančiaus XIX a. 5-ojo dešimtmečio žemaitiškos akademijos kūrimo planais²⁴¹. Todėl mažosios seminarijos idėjos ištakų pradékimie ieškoti remdamiesi garsiaja 1848 m. balandžio 23 d. M. Valančiaus laiško S. Daukantui fraze: „Kun. Daukšos be mūsų niekas neatspausdins, – kad pralobčiau, gyventume iš pusės ir uždėtume Žemaitišką akademiją – ką duok Dieve!“²⁴²

Iš pirmo žvilgsnio ryšys tarp žemaitiškos akademijos, minimos laiške, ir V. Kulino paminėtos žemaitiškos akademijos atrodo visai

²³⁹ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 678.

²⁴⁰ A. Kulakauskas, M. Valančius ir XIX a. septintojo dešimtmečio švietimo reforma, p. 48–49.

²⁴¹ Žr.: ten pat; E. Aleksandravičius, A. Kulakauskas, *Carų valdžioje*, p. 178–180.

²⁴² M. Valančius, *Raštai*, t. 1, p. 506–507.

įmanomas, nes M. Valančiaus ir S. Daukanto akademija buvo įsivaizduojama kaip lietuviška akademija. Tačiau labiau įsigilinus aiškėja, kad toks išpūdis nepagrįstas, ir štai dėl ko.

Bet kokia protinga idėja turi būti susijusi su realybe. Nestebintu, jeigu mintį steigti akademiją būtų iškėlęs, sakykime, Žemaičių vyskupas, turėjęs administracinių galių. Tačiau šiuo atveju didžiulius planus puoselėjo seminarijos rektorius ir eilinis Valdančiojo Senato tarnautojas.

Taip pat sunku įsivaizduoti, kad M. Valančius ir S. Daukantas tada galėjo galvoti apie Žemaičių dvasinę akademiją kaip apie lietuvišką ištaigą. Nepaisant 1843 m. išstatų nurodymų, Žemaičių seminarijoje buvo įsitvirtinusi šimtametės tradicijas turėjusi lenkų kalba.

Tačiau vis dėlto tarkime, kad tokia mintis kilo M. Valančiu ir S. Daukantui. Tačiau kaip M. Valančius manė lietuvišką akademiją kurti gyvendamas „iš pusės“ su S. Daukantu, nes aišku, kad tokiems užmojams reikia nepalyginti daugiau pinigų nei pusė M. Valančiaus atlyginimo, be to, būtina gauti specialius rusų valdžios leidimus, imties sudėtingo organizacinio darbo. Kad tokį planą nebūta, rodo paprastas faktas: nors M. Valančius 1850 m. tapo vyskupu ir „pralobo“, o S. Daukantas 1850–1855 m. apsigyveno Varniuose, akademijos kaip mokymo ištaigos sumanymas nebuvo realizuotas.

„Žemaitiška akademija“, apie kurią 1848 m. S. Daukantui rašė M. Valančius, iš tiesų reiškė ne dvasinę ištaigą, o sambūrių bendradarbių, kurie rašytų, verstų literatūrą lietuvių kalba. Mintis apie tokį sambūrių („akademiją“) tada galėjo kilti. Vyskupijoje kūrėsi lietuviškos parapinės mokyklos, plėtėsi lietuviška pastoracija, lietuvių kalba dėstyta homiletika, ieškota jai reikalingos literatūros, bibliotekoje kauptos lietuviškos knygos, rengti lietuviški raštai, patys S. Daukantas ir M. Valančius jau buvo parašę, išleidę lietuviškų knygų.

Ieškodami tikrujų mažosios Varnių seminarijos projekto radi-mosi priežascių susitelkime ties proziškesniais dalykais. Pirmiausia pravartu prisiminti, kad pasaulyje mažosios seminarijos nebuvo naujiena, jos buvo įteisintos dar Tridento bažnytinio susirinkimo dekretu. XIX a. tokios seminarijos ypač paplito Prancūzijoje. 1843 m. mažoji seminarija buvo įkurta Lvovo arkivyskupijoje Galicijoje, 1850 m. –

Vroclavo vyskupijoje Silezijoje, 1856 m. – Tiraspolio vyskupijoje Saratove²⁴³. Todėl palyginkime mažosios Varnių seminarijos mokymo planus su gimnazijų bei apskritinių mokyklų planais.

Mažojoje seminarijoje turėjo būti dėstomi tokie patys dalykai kaip ir gimnazijose: tikyba, gamtos istorija, matematika, rusų literatūra ir Rusijos istorija, geografija, visuotinė istorija, taip pat – lotynų, lietuvių (gimnazijose lenkų), prancūzų, vokiečių kalbos²⁴⁴. Didžiausias skirtumas nuo apskritinių mokyklų buvo kalbos. M. Valančiaus vyskupavimo metais apskritinių mokyklų mokiniai kontingentas sudarė pagrindinį seminarijos klierikų kontingentą, todėl visai įmanoma, kad per mažają seminariją pirmiausia ieškota būdų, kaip padaryti, kad išstoję į Žemaičių seminariją asmenys jau turėtų lotynų kalbos pradmenis. Mažoji seminarija galėjo išspręsti ir dar vieną problemą: suteikti žemesnių socialinių sluoksnių jaunimui gimnazijos išsilavinimą, kaip to reikalavo 1843 m. seminarijų ištatai.

Kaip tik turėdamas galvoje būsimų seminarijos klierikų mokymą lotynų kalbos, 1852 m. Varniuose mokyklos, savo pobūdžiu panasioms į mažają seminariją, idėja, paragintas mokiniai tėvų bei globėjų, iškėlė Varnių valdinės parapinės mokyklos mokytojas Mykolas Beinaravičius (*Beinarowicz*). Išlikęs 1852 m. spalio mén. M. Beinaravičiaus rašytas M. Valančiui prašymas paskirti dvasininką, galintį tris kartus po 2 valandas per savaitę privačiai dėstyti mokiniamis tikybą, lotynų kalbą ir lenkų gramatiką, o šie, mokykloje pasimokę 2–3 metus, tiek prasilavintų, kad galėtų ištoti į seminariją. Tokioje mokykloje, pasak M. Beinaravičiaus, turėtų labai padidėti mokiniai skaičius. Tada, „toliau veikiant kartu dėl bendro ir kilnaus tikslo“, būtų galima, laikantis imperatoriaus išstatų, patvirtintų mokymo ištaigoms, parengti speciaalių projektą miestelyje atidaryti trijų ir daugiau klasių apskritinę mokyklą su papildomu lotynų kalbos kursu, kurioje turėtų teisę mokytis visų socialinių sluoksnių mokiniai, ir taip paruošti juos stoti į seminariją²⁴⁵.

²⁴³ B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. 7, p. 129, 151.

²⁴⁴ Plg.: M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruozai...*, p. 283.

²⁴⁵ Mykolo Beinaravičiaus raštas Nr. 38 Motiejui Valančiui, 1852 10 07, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 74, l. 90.

Taigi M. Beinaravičius siūlė parengiamosios mokyklos į seminariją variantą, tiesa, rusišką, tačiau demokratinės pakraipos, o tai reiškė, kad katalikų dvasininkijos socialinė struktūra artėtų prie valstietijos. Matyt, būta realių galimybių mokyklai išsteigti: 1852 m. rudenį lankydamasis Varnių mokykloje, Kauno gubernijos mokyklų direktorius apie mokytojo sumanymą labai palankiai atsiliepė²⁴⁶.

M. Valančiaus laikysena M. Beinaravičiaus atžvilgiu buvo gana dviprasmiška. Nors mokinius mokyti lotynų kalbos jam rūpėjo – M. Beinaravičiaus prašytus lotynų ir lenkų dalykų mokytojus dvasininkus vyskupas į mokyklą paskyrė, tačiau pats ēmėsi žygį mokytoju atskiratyt. 1853 m. rugpjūčio 31 d., motyvuodamas sunkiu M. Beinaravičiaus būdu, kreipėsi į Kauno gubernijos mokyklų direktorių S. Vasiljevą dėl jo iškeldinimo iš Varnių ir spalio mén. gavo pažadą²⁴⁷. Toks vyskupo elgesys galėjo turėti politinių motyvų. Su M. Beinaravičiumi M. Valančius dirbo Kražių gimnazijoje, kada tas ten buvo parengiamosios klasės mokytojas²⁴⁸, ir vėliau perkeltas į Varnius. Nors lenkas ir katalikas, šis mokytojas Kražiuose išgarsėjo kaip skundikas rusų valdžiai²⁴⁹. Anot M. Valančiaus, valdžios šnipukas buvo ir mokytojaudamas Varniuose²⁵⁰. O miestelyje buvo neramu: 1852–1853 m. seminarijoje įsiplieskė konfliktas su rusų mokytojais ir administracija

²⁴⁶ Mykolo Beinaravičiaus raštas Nr. 41 Motiejui Valančiui, 1852 10 24, ten pat, l. 91.

²⁴⁷ Kauno gubernijos mokyklų direktoriaus Sergejaus Vasiljevo laiškas Motiejui Valančiui, 1853 10 03, ten pat, l. 295–296.

²⁴⁸ Apie M. Beinaravičių Kražiuose išlikę tokius žinių. Mokiniai pasakojo, kad gimnazijos vizituoti atvykėliai liudės švietimo viceministras ir Baltarusijos švietimo apygardos vizitorius mokyklų rusifikacijai kontroliuoti grafas N. Protasovas pasakės lotyniškai kalbą mokytojams. Lotynų kalbą menkai supratęs M. Beinaravičius iš susirinkimo išejęs labai pasipiktinės: anot jo, N. Protasovas „išlojės“ mokytojus. Mat jo kalbos baigiamuosius žodžius: *durate praeceptrores* (būkite tvirti, mokytojai) M. Beinaravičius supratęs kaip: *duraki učitelia* (kvailiai mokytojai). (Nežinomo autoriaus J. N. atsiminimai apie mokslą Kražiuose 1835–1842 metais, M. Brenšteinas, Mokinį atsiminimai, VNB, f. IV. 10674, l. 10–13).

²⁴⁹ Yra žinių, jog 1836 m. kilus konfliktui tarp mokinio ir rusų istorijos mokytojo, M. Beinaravičius iškundės mokinio tėvą, esą tas prašęs neskatinti sūnaus mokytis rusų kalbos, nes manęs, kad jis jam nereikalingas (Konfliktą tyrusio Vilniaus I gimnazijos inspektorius Grauerto raportas, 1837, M. Brenšteinas, Kražių mokykla, 1817–1929: vizitorų raportai, ten pat, f. II. 10671/2, l. 110).

²⁵⁰ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 503.

dėl rusiškų dalykų dėstymo, tvyrojo įtampa artėjant Krymo karui. Gali būti, kad M. Beinaravičiaus siūlyme steigti seminarijai rengiančią valdinę mokyklą su lotynų kalbos disciplina, juo labiau rusų administracijos pritarime M. Valančius ižvelgė rusų valdžios norą kontroliuoti būsimuosius klerikus ir sustiprinti kultūrinį bei ideologinį poveikį katalikų dvasininkijai. Rusų kalbos, kaip dėstomosios, oficialus statusas Žemaičių seminarijoje, kurį teoriškai įtvirtino 1843 m. įstatatai, dėl tokios parengiamosios mokyklos galėjo tapti praktinis, todėl ją steigti buvo pavojinga. Kandidatams į seminariją mokytis lotynų kalbos tuo tarpu atrodė užteksią lotyniškos klasės Varnių mokykloje.

M. Beinaravičius Varniuose 1854 m. pirmojoje pusėje dar tebedirbo²⁵¹, mokykloje tebemokyta lotynų kalbos: tai patvirtina seminarijos rusiškų dalykų dėstytojo P. Feoktistovo 1854 m. gegužės mėn. rusų valdžiai rašytas skundas, kuriame pranešama, kad Varniuose „be aukštesnės valdžios leidimo veikia vadinamoji lotyniška mokykla, iš kurios vieni stoja į seminariją, kiti – net į pasaulietines mokymo įstaigas“²⁵².

M. Beinaravičiui mirus, mokykloje nutrūko lotynų kalbos dėstytojas. M. Valančius 1854 m. pabaigoje stengėsi gauti rusų valdžios leidimą suformuoti Varniuose parengiamąją lotynų kalbos klasę jaunuoliams, norintiems stoti į seminariją, tačiau jo negavo²⁵³. Susiejus ši faktą su P. Feoktistovo skunde paminėta „lotyniška mokykla“, istoriografijoje buvo padaryta klaudinga išvada, esą 1854 m. seminarijoje nelegaliai veikusi parengiamoji lotynų kalbos klasė, kuri ir tapusi mažosios seminarijos prototipu²⁵⁴. Tačiau M. Valančius ir P. Feoktistovas turėjo omenyje ne seminariją, o Varnių mokyklą; seminarijoje tokios klasės niekada nebuvvo.

²⁵¹ Mykolo Beinaravičiaus raštas Nr. 1 Motiejui Valančiui, 1854 01 18, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 74, l. 316.

²⁵² Piotro Feoktistovo skundas vidaus reikalų ministriui, 1854 05 05, ten pat, f. 378, PS, 1854 m., b. 107, l. 17.

²⁵³ Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knyga, 1854 12 04 įrašas, ten pat, f. 696, ap. 2, b. 759, l. 49; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 13985 Motiejui Valančiui, 1854 12 17, ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 76, l. 347.

²⁵⁴ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 677–678.

Dar vienas mažosios seminarijos modelis, aptarinėjamas Varniuose, buvo gimnazijos lygio mažoji seminarija, išteigta rusų valdžios nurodymu prie Saratovo diecezinės seminarijos. Joje jaunimas mokėsi vokiečių ir lotynų kalbos rengdamasis studijuoti didžiojoje seminarijoje, kurioje buvo ugdomi katalikų kunigai Rusijos imperijos vokiečių kolonijoms. Šią mokyklą, skirtingai nuo M. Beinaravičiaus siūlytos, kontroliavo dvasininkija: jai vadovavo vyskupas ir Saratovo seminarijos rektorius žemaitis J. Želvys. Apie Saratovo mažosios seminarijos veiklą M. Valančius gerai žinojo iš J. Želvio, su kuriuo apie tai susirašinėjo. 1857 m. viduryje, pasak J. Želvio, gimnazijų kurso dalykus bei vokiečių kalbą joje dėstė pasauliečiai Saratovo gimnazijos mokytojai; juos tvirtino vyskupas²⁵⁵.

Vis dėlto parengiamosios mokyklos steigimo mintis Varniuose, atrodo, bus išsikristalizavusi dar vėliau, kada M. Valančius dėl būsiųjų klierikų išmokslinimo sulaukė nurodymo iš aukščiausiosios dvasinės valdžios – iš popiežiaus, t. y. kai tokio mokymo pageidavimą išsakė Katalikų bažnyčia, o ne pasauliečiai. 1862 m. M. Valančius nusiuntė Romos kurijai pranešimą apie vyskupijos padėti ir metų pabaigoje gavo raštą su pastaba, kad reikėtų išteigtį „žemutines klases“, kuriose jaunuoliai, besiruošiantys tapti klierikais, įgytų bendrajį išsilavinimą, susipažintų su teologiniais mokslais ir geriau apsisaugotų nuo pasaulietinių ydų²⁵⁶.

Pradedant 1863 metais Varniuose išties galėjo būti prisimintas M. Beinaravičiaus siūlymas ir J. Želvio patyrimas, tuo remiantis parengtas mažosios Varnių seminarijos projektas. Néra abejoniés, kad pagal Saratovo seminarijos pavyzdį mažojoje Varnių seminarijoje buvo numatyta dvasininkijos kontrolės prerogatyva, o M. Beinaravičiaus mokykla buvo patraukli kaip prieinama visiems socialiniams sluoksniams. Vis dėlto mažosios seminarijos sumanymas skyrėsi nuo Saratovo seminarijos jau nekalbant apie M. Beinaravičiaus siūlytą mokyklą. Ją ne tik turėjo kontroliuoti vyskupas ir jai vadovauti vyskupijos seminarijos rektorius, kaip Saratovo seminarijoje, bet ir mokytojais

²⁵⁵ Juozapo Želvio laiškas Motiejui Valančiui, 1857 07 26, LVIA, f. 1135, ap. 20, b. 336, l. 81–82.

²⁵⁶ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 678.

buvo numatyti katalikų dvasininkai, baigę dvasinę akademiją Peterburge. Tik rusiškų dalykų mokytojai turėjo būti pasauliečiai rusai. Taigi jos mokymo personalo pobūdis nesiskyrė nuo Žemaičių vyskupijos seminarijos personalo pobūdžio.

Yra išlikęs ankstesnis projekto variantas²⁵⁷, kuris personalo atžvilgiu buvo dar radikalesnis. Mažojoje seminarijoje iš pradžių norėta turėti dėstytojais vien katalikų dvasininkus, kaip pageidavo popiežius, ir neįsileisti jokių rusų pasauliečių. Rusų literatūrai ir istorijai dėstyti buvo numatyti dvasinės akademijos absolventai, įgiję mokslinių laipsnių. Toks pageidavimas vėliau buvo išbrauktas ir jo viršuje užrašyta: „skirti mokytojus rusus“. Taigi projektas modifikuotas įvertinant realią padėtį²⁵⁸.

Projekto tekstas buvo rengtas 1864 m. sausio mėnesį, tai rodo keli galutiniame jo variante paminėti dalykai. Pirma, projekte sukilimas yra pavadintas *buvusiu* sąmyšiu, o pagal M. Muravjovo chronologiją Kauno gubernijoje „maištas“ baigėsi 1863 m. gruodžio 16 d., nubaudus mirtimi Antaną Mackevičių²⁵⁹. Antra, projektas buvo baigtas rengti iki vasario 4 d., nes tą dieną M. Valančius kreipėsi į Kauno gubernatorių prašydamas leidimo vykti į Vilnių²⁶⁰, kur, kaip manoma, vasario 7–12 d. jis projektą įteikė M. Muravjovui²⁶¹.

Su 1864 m. pradžia taip pat susijusios žinios apie mažajai seminarijai rengtus lietuviškus vadovėlius. Biologijos vadovėlį iš lenkų kalbos M. Valančiaus pavestas Varniuose vertė A. P. Kašarauskas. Iki

²⁵⁷ Mažosios seminarijos, steigiamos Varniuose, projektas, b. d., juodraštis, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 110, l. 535–538. Šis variantas laikytas projekto originalo nuoršu (plg.: V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 678), tačiau iš tiesų jis rašytas anksčiau nei valdžiai įteiktasis originalas. Jame vietoj 17 originalo punktų išrašyta 19 punktų, be to, skiriasi jų išdėstymas ir šiek tiek – kai kurių punktų niuansai. Du papildomi punktai detalizuoją namų mokytojams Varniuose statybą ir akcentuoja 1) kad reikia komandiruoti į Varnius architektą tokios statybos planui sudaryti ir tai, kad 2) įrengus namus reikėtų pradiniam įsikūrimui lėšų, kurias architektas numatytu.

²⁵⁸ Projekto tekstas bei taisymai rašyti ne M. Valančiaus ranka, tad greičiausiai M. Valančiaus pavestas projektą rengė kas nors iš seminarijos personalo, ko gero, tiesiogiai suinteresuotas jos rektorius Juozapas Silvestras Dovydaitis.

²⁵⁹ L. Bičkauskas-Gentvila, *1863 metų sukilimas Lietuvoje*, Vilnius, 1958, p. 259.

²⁶⁰ Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knyga, 1864 02 04 išrašas, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 768, l. 5.

²⁶¹ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 663.

Проектъ

Малої Семінарії училищевий вч. М. Ворніах.

Планъ какъ во времъ минувшаго амблема; Пора
внешнество требуетъ, что подобное, воспитыва-
ющееся въ инспиціонѣ и уездныхъ училищахъ
иметь право давать дипломы уч-
нику съ здѣсь съ привилѣемъ дипломатическаго учи-
тию въ прошедшемъ случаѣ; а титулъ диплома-
тической санкціи показываетъ публичнъ откры-
тий; то ради облегченія въ напротивъ диплома
иметь право давать въ инспиціонѣ и уездѣ подобнаго вида
римесъ, показанные всевозможными учредите-
лями М. Ворніахъ при училищевомъ мастерикомъ
съ училищемъ дипломъ дипломатическаго звани-
я въ дипломъ званий подъ наставлениемъ Малої
Семінаріи, во время санкціи римско-католическо-
го правленія можно бы присвоить дипломъ Вильній
Семінаріи воспитанниковъ, безъ поимки упомя-
занныхъ училищъ. Для осуществленія же ма-
гистрата проекта санкція неизбѣжна изъ соверши-
наго процесса:

1. Для поимки Малої Семінаріи какъ училища
запечатъ до та съ цѣлью его уездового присяженнія
въ Президентъ Семінаріи въ М. Ворніахъ
и предоставленія его сообразительности подобнѣстру-
сии заявленія.
2. Для диплома Малої Семінаріи подобнаго письма
надо санкцію дипломатическаго здѣсь Классовъ и до-
бровольно здѣсь поимки 120 воспитанниковъ.

7. Mažosios seminarijos, steigiamos Varniuose, ankstesnysis projekto
variantas. Fragmentas. 1864. LVIA

savo suėmimo, t. y. 1864 m. gegužės mėn., buvo išvertęs tik pirmajį skyrių, taigi nurodymas neturėjo būti senas. Likę informacijos ir apie nežinomą S. Daukanto rankraštį, kuris taip pat gali būti susijęs su mažaja seminarija. 1864 m. pradžioje M. Valančius turėjo S. Daukanto rankraštį, kuris vadinosi „Apraszas Pasaules“ ir kuris vasario 28 d. buvo išsiųstas iš vyskupo kanceliarijos²⁶². Koks tai rankraštis, sunku pasakyti, tai galėjo būti lietuviško geografijos vadovėlio variantas. Pats bendradarbiavimo faktas sako, kad 1864 m. M. Valančiaus ir S. Daukanto ryšiai nebuvo visai nutrūkę.

Neabejotina, kad su 1864 m. pradžios įvykiais siejasi ir seminarijos projekte numatyta dėstomoji lietuvių kalba. Atkreipkime dėmesį į mažosios seminarijos kalbas apskritai. Nuostabu – joje planuotos dėstyti lotynų, vokiečių, lietuvių („žemaičių“), netgi prancūzų kalbos, tačiau visiškai ignoruota lenkų kalba, nors ji buvo dalies vyskupijos gyventojų kalba. Nepaisyti lenkiškai kalbančių katalikų interesų turėjo būti itin svarių priežasčių. Atvirai neremdamas vykstančio sukilio, M. Valančius jau buvo nuteikęs prieš save dalį šių gyventojų, tad su „antlenkiška“ seminarija būtų dar sustiprinęs įtarimą, kad jis ir Bažnyčia remia rusų valdžią. Visa vyskupijos katalikiškoji visuomenė būtų palankiai reagavusi į tokį dalyką, jei lenkų kalbos pakeitimas lietuvių kalba būtų buvęs vienintelis būdas išteigti seminariją.

Tokia situacija kaip tik ir klostėsi. 1864 m. sausio 1 d. M. Muravjovas išleido aplinkraštį, kuriuo uždraudė lenkų kalbą ir lenkiškus vadovėlius Šiaurės vakarų krašto kaimo mokyklose ir apskritai liepė uždaryti visas be valdžios leidimo veikiančias mokyklas. Kita vertus, Kauno gubernijos žemaitiškose apskrityse ir tose vietovėse, kuriose gyveno tik „lietuviai ir žemaičiai“, leista, be rusų kalbos, mokyti lietuvių kalbos ir katekizmo šia kalba²⁶³.

²⁶² Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knygos, 1863 01 14, 1864 02 28 įrašai Nr. 137, 439, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 767, l. 3; b. 768, l. 9.

²⁶³ Buvusio Vilniaus generalgubernatoriaus infanterijos generolo M. Muravjovo 1864 m. sausio 1 d. aplinkraščio nuorašas, *Lietuvių spaudos draudimo panaikinimo byla*, sudarė A. Tyla, Vilnius, 2004, p. 79–81. Teoriškai įmanoma, bet mažai tikėtina, kad mažosios seminarijos dėstymo kalbai galėjo turėti įtakos 1863 m. gruodži – 1864 m. sausį Peterburgo ir Vilniaus spaudoje vykę liberaliosios slavofiliškos krypties astovų svarstymai steigti lietuviškas pradžios mokyklas (žr.: A. Kulakauskas, *Kova už valstiečių sielas*, p. 107–115).

Atskirai išlikęs mažosios seminarijos mokymo dalykų sąrašas leidžia manyti, kad iš pradžiu vietoj lietuvių („žemaičių“) kalbos („язык“) buvo numatyta dėstyti „žemaičių literatūra“ („словесность“)²⁶⁴. Greičiausiai lietuvių literatūros dalykas pradžioje buvo pasirinktas dėl to, kad tokios aukštėsnės disciplinos buvo įprastos vidurinėse mokyklose, kurių dėstomoji kalba buvo šių disciplinų kalba. Vėliau, matyt, nutarus, kad dalis jaunimo galėjo nemokėti lietuvių kalbos, be to, lietuvių literatūra nėra gausi, atsisakyta literatūros dalyko ir jaunimo lavinimą numatyta pradėti nuo lietuvių kalbos pagrindų.

Iš to, kas čia pasakyta apie mažosios seminarijos kalbą, galima daryti išvadą, kad lietuvių dėstomoji kalba mažosios Varnių seminarijos projekte atsirado dėl konkrečių politinių aplinkybių: lietuviška būsimų klерikų rengimo alternatyva siūlyta valdžiai vietoj lenkiškos. Panašiai buvo, kai 1864 m. vasario 12 d. M. Muravjovas uždraudė lenkų kalbą vyskupijos raštvedyboje. Prasidėjo kunigų susirašinėjimas su vyskupu lietuvių kalba, Žemaičių vyskupijos valdybos siunciama raštų registracijos knygose šalia rusiškų émė rastis lietuviškų įrašų.

Atsinaujinančiai Žemaičių vyskupijos Bažnyčiai pasikeitusios politinės aplinkybės netikėtai buvo netgi palankios, nes davė galimybę kurti mažają seminariją liaudies kalba. Vis plačiau katalikybę skleidžiant lietuvių kalba, buvo reikalinga gerai ją įvaldžiusi dvasininkija. Be to, žlugus baudžiavai pilietines teises įgijusi, ekonomiškai stiprėjanti valstietija traukė Katalikų bažnyčios dėmesį ir iš materialinių paskatų, ir kaip svarbiausias katalikybės garantas, ir kaip kunigijos bazė, antra vertus, valstietija jau galėjo rinktis ir kitą profesinę karjerą. Lietuviška vidurinė mokykla, ruošianti stoti į seminariją, lietuvių valstiečiams dvasininko profesiją turėjo daryti žymiai patrauklesnę, nes šalia įprasto „kunigo lenko“ siūlė etniškai, taigi, psichologiškai artimesnį „kunigą lietuvių“.

Mažosios Varnių seminarijos projektas, atspindėjęs Katalikų bažnyčios defenzivą valdžios politikai ir jos atsinaujinimo linkmę, tiek

²⁶⁴ Mažojoje seminarijoje numatomu dėstyti dalykų sąrašas, b. d., *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 67, l. nenumeruotas (po l. 497).

bažnytinės, tiek pasaulietinės rusų valdžios buvo nepalankiai įvertintas²⁶⁵. Baimintasi, kad tokia lietuviška katalikiška mokykla gali pa-kenkti lietuvių ir rusų artėjimui, todėl atsisakyta ją steigti. Ateities kartoms mažosios Varnių seminarijos projektas liko liudytoju apie kokybiškai naują katalikų dvasininkijos lituanizacijos bandymą.

LIETUVIŠKA KLERIKŲ VEIKLA

Aplinkos įtaka. Lietuviškumo stiprėjimą Žemaičių vyskupijos seminarijoje XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje atspindi lietuviška klierikų veikla. Ši veikla reiškėsi Varnių laikotarpiu – 1845–1865 metais. Lyginant su apsnūdimo paženklintais paskutiniais misionierių valdymo metais ir šios ištaigos vegetacija jai persikėlus į Kauną, trukusia iki 7-ojo dešimtmecio pabaigos, tuo metu seminarijoje virė gyvenimas – vyko reformos, diegtos naujovės, nestokota emocijų. Su visu tuo trumpiau ar ilgiau susilietė visi 1845–1869 m. joje studijavę asmenys. Įvertinsime studijų poveikį klierikų pažiūroms.

Kaip jau buvo sakyta, 1845–1849 m. Žemaičių seminarijoje rusų valdžia vykdė prorusišką dvasininkijos ugdymo reformą: į seminarijos programą buvo įvesta rusų kalba ir literatūra, Rusijos istorija ir valstybės nutarimai, taip skiepytas klierikams lojalumas imperinei valdžiai. Teologinių dalykų dėstymas reformuotas pagal dvasinės akademijos Peterburge patvirtintus austrų teologų Foureriuso Ackermano, Antono Kleino, Engelberto Klüpfelo vadovėlius, parašytus jozefinizmo dvasiai ir teisinisius pasaulietinės valdžios kišimąsi į Bažnyčios reikalus²⁶⁶. Kadangi paskaitų tekštų nepavyko rasti, ką nors konkrečiau pasakyti apie jas néra galimybės, be to, vargai galima

²⁶⁵ Žr. A. Kulakauskas, M. Valančius ir XIX a. septintojo dešimtmecio švietimo reforma.

²⁶⁶ Klierikams buvo dėstomi pagrindiniai teologiniai dalykai – Šventasis Raštas, dogminė ir moralinė teologija, Bažnyčios istorija, homiletika, lotynų kalba, bažnytinės apeigos ir giedojimas. Šventasis Raštas dėstytas pagal A. Bagenskio vadovėlius „Hermeneutica biblica seu ars interpretandi Scripturam Sacram“ (1840), „Introductio historico-critica in libros sacros N.T.“ (1844) bei F. Ackermanno vadovėli „Introductio in Libros Sacros Veteris Foederis usibus Academicis accommodata“ (1835),

tikėtis, kad Žemaičių seminarijoje klierikams būtų pirštos jozefinistinės mintys, greičiausiai kursai saviškai interpretuoti. Jeigu tikėsime rusų administracijos informacija, apie 1856 m., Aleksandro II valdymo pradžioje, katalikų seminarijoje jozefinistinius vadovėlius savavališkai imta keisti ultramontanistiniai²⁶⁷.

Rusų valdžios pastangos itvirtinti imperinę ideologiją ir kultūrą dvasininkijoje konsolidavo ją katalikiškoms vertybėms išsaugoti, o personalo reorganizacija, kai į seminariją atėjo energingi ir Bažnyčios padėti suprantantys žmonės, pakreipė dvasininkijos ugdymą jai naudinga linkme. Tol, kol seminarijai vadovavo M. Valančius, mokymo strateginiai reikalais rūpinosi vyskupijos valdytojas J. K. Gintila. Kai pastarasis vyskupijos valdymą 1850 m. perdarė M. Valančiui, seminarijai didelę įtaką émė daryti Mogiliavo arkivyskupas metropolitas (1851–1855) Romos katalikų dvasinės kolegijos pirmininkas I. Holovinskis. 1848 m. jis buvo popiežiaus Pijaus IX paskirtas Mogiliavo arkivyskupo metropolito K. Dmochovskio koadjutoriumi *cum iure successionis*, jam buvo pavesta įgyvendinti popiežiaus bulę dėl Mogiliavo metropolijos vyskupijų reorganizacijos²⁶⁸. Vadovaudamas 1846 m. popiežiaus Pijaus IX enciklikos „Qui pluribus“ nurodymais, I. Holovinskis atkreipė dėmesį į kunigų intelektinio ir dorovinio lygio kelią, drausmés gerinimą vyskupijose. Savo lūkesčius dėl bažnytinio luomo atnaujinimo siejo su seminarijų darbu, apie tai 1852 m. raše M. Valančiui: „...seminarija – tai visa ateitis ir visa viltis. Senųjų neperdirbsi, tik truputį pakelsi, neiliesi šviesos ir mąstymo būdo. O jaunimą gali formuoti ir visiškai atnaujinti savo Bažnyčią. Žinau, kaip téviškai rūpiniesi seminarija, tad drąsiai tave prisaikdinu, kad seminar-

Bažnyčios istorija – pagal A. Kleino vadovėlį „Historia Ecclesiae Christianae, a nativitate salvatoris, usque ad obitum Pii VII pontificis maximi“ (1828), moralinė teologija – pagal D. Tobenzo veikalą „Institutiones Theologiae Moralis“, dogminė teologija – pagal E. Klüpfelo vadovėlį „Institutiones Theologiae Dogmaticae in compendium redactae ad usum Ecclesiasticorum“ (1833), nuo 1856 m. rudens – pagal A. Fijalkovskio veikalą, homiletika – pagal J. Skidelio vadovėlį, lotynų kalba – pagal N. Beliustino vadovėlį, vėliau Popovo chrestomatiją.

²⁶⁷ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 609.

²⁶⁸ J. Wasilewski, *Arcybiskupi i administratorowie archidiecezji mohylowskiej*, p. 59–60.

ja palengva atgaivintų dvasininkiją²⁶⁹. I. Holovinskis atidžiai stebėjo seminarijos veiklą, domėjosi jos reikalais. Patarė už gyventojų pinigus mokyti gabesnius klierikus vokiškai ir taip rengti kunigus Kuršui, rūpinosi, kad seminarija gautų gydytojo etatą, 1852 m. įkalbinėjo grafą I. Oginiskį pirkti knygų seminarijos bibliotekai, finansuoti kalbų mokytojus²⁷⁰ ir kt.

Naujosios seminarijos ir vyskupijos vadovybės, seminarijos profesūros pastangomis klierikų rengimas labai pagerėjo, misionierių laikų išorinį klasnumą ir asketinį pamaldumą pakeitė pašaukimas, pastoracinis darbas, teologinis ir pasaulietinis išsilavinimas²⁷¹. Tokius pasikeitimius paliudijo 1850–1857 m. čia profesoriavęs (nuo 1864 m. rektoriavęs) J. Račkauskis. Jis rašė, kad M. Valančius, talkinamas jaunu ir guvių profesorių, stipria ranka panaikino tai, kas buvo perdetėta, įvedė griežtą drausmę ir tvarką, žiūrėjo, kad sistemingai būtų skaitomos paskaitos. Prasidėjęs seminarijos atgimimas ilgainiui sužibo moksliu, dievobaimingumu ir igijo tikros dvasinės ištaigos šlovę²⁷². Panašiai seminariją apraše ir klierikas A. Baranauskas: „Słodkim cieniem / Mur poważny i dłoń czuła / Co opieką swą osnuła. A posiłkiem w każdej porze / Światło wiedzy, słowo Boże“²⁷³.

Klierikų išsilavinimo gerėjimą taip pat rodė seminarijos biblioteka, ypač 1845–1865 m. praturtėjusi naujais fondais, kurie, priešingai nei misionierių laikais, tapo prieinami ne tik profesūrai, bet ir eiliui klierikui.

Pažvelkime į Varnių ideologinę aplinką. Miestelio konfesinė intelektualija atstovavo tradicinei Lietuvos bajorijos kultūrai. Lenkų kalba, unijinė ideologija buvo būdinga asmenims, vadinusiems save tiek

²⁶⁹ Ignoto Holovinskio laiškas Motiejui Valančiui, 1852 04 02, LVIA, f. 1135, ap. 20, b. 336, l. 62.

²⁷⁰ Ignoto Holovinskio laiškai Motiejui Valančiui, 1852 01 31, 04 02, ten pat, l. 61, 62.

²⁷¹ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 147.

²⁷² J. Račkauskis, Aprašymas gyvato Žemaičių vyskupo a. a. Motiejaus Valančiaus, p. 9.

²⁷³ „Malonų pavėsi / teikia didingi mūrai ir jautrus delnas / Apgaubia savaja globa. / Bet kuriuo metu sotina / Mokslo šviesa, Dievo žodis“ (*Do pieśniarki Žmudžiokę* (K. Proniewskiej), 1857 03 05). A. Baranauskas, *Raštai*, t. 1, 1995, p. 126, 467.

„lietuvių kilmės lenkais“, tiek „lenkiškos kultūros lietuviais“. Jos patvarumą XIX a. trečiajame ketvirturyje lémé politinės, istorinės aplinkybės. Katalikiškoji lietuvių kultūra, suaugusi su lenkų kalba ir kultūra, dvasininkijai buvo mokslo, literatūros, šviesuomenės kultūra. Nors XIX a. viduryje būta lietuvių kultūros lietuvių kalba pradmenų, tačiau ji, palyginti su lenkų kultūra, kurios dvasia brendo kunigija, buvo užuomazgoje ir negalėjo tenkinti rafinuotų šviesuomenės poreikių.

Varnių dvasininkijai buvo patrauklūs ir lenkų politiniai siekiai, juolab kad jie atitiko Lietuvos Katalikų bažnyčios politinio visavertiskumo lūkesčius. Lietuvos ir Lenkijos valstybės atkūrimas buvo vienintelis būdas atgauti buvusią padėtį, tai dar stiprino vienybės su Lenkija jausmą.

Žemaičių seminarijoje taip pat reiškėsi bajorijai būdingas anticarinis, antirusiškas nusistatymas. Nuo 1852 m. tokios nuotaikos joje itin sustiprėjo kilus konfliktui su pasauliečiais dėstytojais rusais ir rusų administracija dėl rusiškų dalykų dėstymo, kada buvo nušalinatas nuo pareigų rektorius ir ivesta valdžios kontrolė šių dalykų mokymui.

Tarp seminarijos profesūros ir klierikų buvo gajos Lietuvos vienuomenėje plitusios anticarinės nuotaikos. Spėjama, kad jos nebuvu svetimos Juozapui Silvestrui Dovydaičiui²⁷⁴. Yra žinių, kad anticariui nusistatymu pasižymėjo klierikas (1846–1849), vėliau profesorius (1854–1860) A. Gabševičius. Jis platino tarp klierikų valdžios draudžiamą literatūrą (1861 m. pab. buvo ištremtas į Rusijos gilumą). Vieno iš 1863 m. sukilio dalyvių klieriko Vladislovo Dembskio liudijimu²⁷⁵, studijų metais klierikai (tarp jų ir poetas A. Baranauskas) gaudavo iš A. Gabševičius draudžiamą Adomo Mickevičiaus kūrinių („Ordonio Redutą“, „Kelionę į Rusiją“, „Petro Didžiojo paminklą“, „Vėlines“) ir juos slapta nusirašinėdavo. R. Mikšytės nuomone, šie kūriniai, smerkė carizmą, kėlę laisvės idėją, liaudies heroizmą, buvo stiprus anticarinis veiksnys. Tokių idėjų paveikti kai kurie seminarijos

²⁷⁴ *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*, p. 383.

²⁷⁵ V. Dembskis, Kas įkvėpė Ant. Baronui „Anykščių šileli“, *Literatūra ir kalba*, t. 19, p. 403–405.

auklėtiniai, neklausydami vyskupo M. Valančiaus perspėjimų, „kad veltui yra pyktis be jėgos“²⁷⁶, 1863 m. prisdėjo prie sukilelių. Tarp klierikų kerojusią priešišką okupacinei valdžiai dvasią atspindi išlikusi kūryba, epistolinė medžiaga. Antai 1854–1858 m. buvęs auklėtinis Dominykas Trečiokas (*Trzeciak*) rašė bendramoksliui vikarui Vladislavui Šatinskiui (*Szatyński*) apie Aleksandrą II: „... spjauk į akis kiekvienam, kas bent pagirs dabartinį carą, nes jis yra klasingas ir be charakterio, apgaudinėja, o ne valdo tautą“²⁷⁷. A. Baranausko, K. Kairio, A. Vienožindžio poezija rodo, kad panašūs buvo ir jų įsitikinimai. 1865 m. rusų valdžia konstatavo, kad Žemaičių seminarijoje ugdoma naujoji karta nuo misionierų laikų senosios kartos pirmiausia skyrėsi valdžiai priešišku auklėjimu²⁷⁸.

Turimais duomenimis, dėl 1863 m. sukilio ar prieš tai vykusių manifestacijų nukentėjo ar politiniu nepatikimumu buvo apkaltinti, nubausti beveik 100 5–7-ajame dešimtmetyje seminarijoje studijuvių asmenų (žr. klierikų sąrašą „Prieduose“). Valančius savo užrašuose paminėjo 48, kiti šaltiniai – 55 iki 1865 m. gegužės reprezentuotus ar dingusius Žemaičių vyskupijos kunigus, baigusius seminariją nuo 1846 m. iki sukilio. Iš klierikų į sukilių išėjo 1861–1863 m. mokėsis Zigmantas Mackevičius (*Mackiewicz*), atrodo, ir klierikai Pranciškus Mosėjus (*Mossiej*), Adolfas Petrauskis (*Piotrowski*), Liudvikas Štarevičius (*Sztarewicz*). Tardytas dėl ryšių su sukilėliais dar vienas klierikas – poetas P. Rimkus²⁷⁹.

Seminariją 1850–1853 m. baigė garsus 1863 m. sukilio vadasis Antanas Mackevičius, pirmasis XIX a. lietuvių politikas, išsakęs Lietuvos apsisprendimo idėją. Jo politiniai įsitikinimai susiformavo dar iki seminarijos, studijuojant Kijevo universitete²⁸⁰, todėl juos galėjo skleisti tarp seminarijos bendramokslių. Kartu su Antanu Mackevičiumi mokėsi iš baudžiauninkų kilęs klierikas Antanas Norvaiša

²⁷⁶ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 595.

²⁷⁷ *Literatūra ir kalba*, t. 19, p. 191.

²⁷⁸ Kauno gubernatorius raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1865 11 25?, LIIB, mf. 140/7.

²⁷⁹ *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*, p. 398.

²⁸⁰ J. Žiugžda, *Antanas Mackevičius, 1863–1864 m. sukilio reikšmė lietuvių tautos istorijoje*, Vilnius, 1971, p. 27.

(*Narwojsz*) (slap. Skrickis). Antanas Mackevičius su A. Norvaiša sukilimo metu veikė išvien: 1863 m. pastarasis kaltintas, kad, patekus į nelaisvę Boleslovui Kolyškai (*Kołyszko*), Antano Mackevičiaus buvo padarytas jo būrio vadu²⁸¹. Kartu studijavo, vėliau kovojo sukilime, ir Antano Mackevičiaus bendravardis, bendrapavardis Antanas Mackevičius, Suvainiškio filijalistas, manifestacijų organizatorius, unijinių pažiūrų. Su abiem Mackevičiais mokėsi ir Justinas Silvestras Dovydaitis.

Šalia stiprių anticarinių nuotaikų seminarijoje formavosi sąlygos klerikų lietuviškumui stiprėti. Tam pirmiausia buvo palanki seminaristų socialinė sudėtis. Jau minėta, kad nemažai klerikų pagal socialinę kilmę buvo valstiečių ir smulkiųjų bajorų vaikai, kilę iš lietuviškai tebekalbėjusių šeimų ar šeimų, kuriose šalia lenkų kalbos neretai vartota lietuvių kalba. Kaip tik šių gyventojų sluoksnių tarpusavio sąveika E. Aleksandravičius apibūdino tautiškai orientuotos lietuvių kultūros sociodinaminę bazę²⁸². Tokių bajoriškų kultūrinių pradų ir liaudies kultūros sąlyčio erdvėje, mokslininko manymu, turėjo intensyviausiai vykti šių kultūrų vertybų tarpusavio akumuliacija, suponavusi moderniosios lietuvių kultūros atsiradimą. Svarbū vaidmenį procesui turejo Varnių kultūros židinys.

Varniuose ypač 6-ajame dešimtmetyje buvo stipriai jaučiamas lituanistinis pakilimas. Lietuvos istorijos ir lietuvių kalbos tyrinėjimais, tautosakos rinkimu 1850–1855 m. užsiémė iškiliausia lietuvių etninės kultūros asmenybė S. Daukantas, taip pat Varnių kunigų pataisos namų prižiūrėtojas (1851–1864) A. P. Kašarauskas. Pastarasis kaupė medžiągą lietuvių kalbos žodynui, tam tikslui rinko lietuvių liaudies dainas, priežodžius, patarles, padavimus, žinias apie lietuvių etnografiją, valgus, mitologiją, istoriją, vietoves, įvairius augalus.

Klerikams bendrauti su A. P. Kašarauskų buvo lengviau nei su kitais aukštėsnės padėties ir vyresnio amžiaus Varnių inteligenčiais. Jie dažnai jį sutikdavo išprastoje poilsio ir susibūrimų vietoje. Tai buvo

²⁸¹ Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861–1915, opracował P. Kubicki, cz. 2, t. 2, Sandomierz, 1936, s. 720–724. Plg.: *Lietuvių enciklopedija*, t. 20, Bostonas, 1960, p. 427.

²⁸² E. Aleksandravičius, *Lietuvių Atgimimo kultūra*, p. 11–12, 16–17, 53.

medžiais apaugės Tolės kalnelis per varstą į šiaurę nuo Varnių. Ant jo stovėjo Dievo Motinos kopytėlė. Ją su Aušros vartų Švč. Marijos paveikslu 1848 m. pastatė klierikai, aprašė M. Valančius²⁸³. Čia vykdavo kasdieniniai seminaristų pasivaikščiojimai, kasmet gegužės mėnesį – gegužinės. Laisvalaikio pokalbiai su atokiamė gamtos prieglobstyje gyvenusiu mokslo idealistu imponavo dvasingesniams jaunimui. A. Valentas savo 1861 m. laiške su nostalgija prisiminė seminarijoje praleistą laiką, kada toje giraitėje turėdavo laimę klausytis A. P. Kašarausko pasakojimų²⁸⁴.

Be lituanistikos, Varnių židinio veikla tiesiogiai siejosi su katalikybės stiprinimu valstietijoje vartojant liaudies kalbą, kunigijos lituanizacija ir seminarijos mokymo pokyčiais, kuriuos inicijavo J. K. Gintila. Čia buvo rašoma, verčiama lietuviška religinė, religinė-moralinė literatūra liaudžiai, Žemaičių vyskupo M. Valančiaus plunksnai priklausė didžioji tokios literatūros dalis. Lietuviškas religines knygeles 1845–1865 m. Varniuose taip pat rengė, leido Žemaičių seminarijos profesoriai J. Račkauskis, Juozapas Silvestras Dovydaitis, T., V. ir A. Južumai. Siekiant palengvinti lietuvių kalbos vartojimą sulenkėjusiems kunigams, vienuoliams, klierikams, paskatinti ją toleruoti bažnyčioje bajoriją, intelligentiją, buvo rengiama lietuviška pastoracinė, hagiografinė, mistinė-asketinė, vyskupijos, Bažnyčios istorijai skirta literatūra kunigams, apsišvietusiems katalikams, tam tikslui kaupiami Bažnyčios istorijos šaltiniai. 1855 m. Martino Königsdorferio pamokslus lietuviškai išleido 1844–1847, 1850–1857 m. Varniuose gyvenęs Žemaičių vyskupijos kapitulos kancleris, M. Valančiaus sekretorius ir kapelionas Otonas Praniauskis (*Proniewski*). Nuo 1865 m. Varniuose, o vėliau Kaune 4 tomus lenkiškų Martyno Bialobžesko (*Białoźreski*) pamokslų į lietuvių kalbą išvertė seminarijos profesoriai J. Račkauskis, Juozapas Silvestras Dovydaitis, pastarajį ištremus, jo darbą tęse R. Stakėnas ir A. R. Beresnevičius, taip pat kunigai Kalikstas Kasakauskis (*Kossakowski*) ir O. Praniauskis. A. R. Beresnevičius drauge su broliu P. Beresnevičiumi 1866 m. į lietuvių kalbą išvertė dalį Andriejaus

²⁸³ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 459.

²⁸⁴ Antano Valento laiškas Ambraziejui Pranciškui Kašarauskui, 1861 07 06, A. P. Kašarauskas, *Litvanica*, [1858–1863], NB, f. 24–15, l. 222–224.

Filiipeckio (*Filipecki*) pamokslų. Katalikybės, lietuviškos raštijos prestižą visuomenėje didino vyskupijos, Bažnyčios istorijos tyrinėjimai. J. Račkauskis 1854 m. lietuviškai paraše pirmųjų amžių Katalikų bažnyčios istoriją, vyskupijos istorijai medžiagą rinko Varnių pataisos namų prižiūrėtojas (1847–1850) V. Juzumas ir Benediktas Smigelskis (*Smigelski*, Varnuose gyvenęs nuo maždaug 1834 m. ir, tikėtina, iki 1853, o gal ilgiau²⁸⁵). Istoriorafijoje jau būta nuojautos, kad ne tiek iš patriotinių, kiek iš pragmatinių paskatų M. Valančius rašė lietuviškai „Žemaičių vyskupystę“, leidęs knygas „Živatas Jėzaus Kristaus“, Tomo Kempiečio „Apej sekimą Jėzaus Kristaus“, skirtas prasilavinusiems katalikams²⁸⁶.

Lietuviškai rašiusių inteligenčių susitelkimas Varniuose kėlė lietuvišką veiklą klierikų akyse. Jiems vyskupas buvo didžiausias sektinės pavyzdys. Pasakojimas, kaip jis, dar seminarijos rektoriumi būdamas, sode rašė „Žemaičių vyskupystę“, keliavo iš kurso į kursą. Anot J. Račkauskio, tada M. Valančius gal nė nemanė, kad savo pavyzdžiu masina jaunimą į mokslus, į triūsą, į „mylejimą tėvynės dalykų“ ir rengia savo pagalbininkus²⁸⁷.

Miestelyje gyveno ir daugiau lietuvybei neabejingų žmonių – J. Giniotas, gydytojas Vladimiras Andrijauskis (*Andrzejewski*), D. Bočiarskis. Varniuose lankydavosi kultūrininkai, mecenatai, literatai, meno, mokslo žmonės: L. Ivinskis, M. Akelaitis, Kazimieras Kristupas Daukša (*Dauksza*), K. Kasakauskis, I. Oginskis, Stanislovas Mikuckis (*Mikucki*), Mamertas Herburtas (*Herburt*), knygų leidėjas A. Zavadzkis, Vincentas Lipskis (*Lipski*) ir kt. 1853 m. čia M. Valančiaus pakviestas vyskupų portretus restauravo jo ir S. Daukanto portretų autorius dailininkas Jonas Zenkevičius (*Zienkiewicz*)²⁸⁸.

²⁸⁵ Likę žinių, jog 1851 m. rudenį B. Smigelskis dar buvo Varniuose (žr.: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 43–44).

²⁸⁶ Plg.: E. Aleksandravičius, A. Kulakauskas, *Carų valdžioje*, p. 176.

²⁸⁷ J. Račkauskis, Aprašymas gyvato Žemaičių vyskupo a. a. Motiejaus Valančiaus, p. 10.

²⁸⁸ Išlikęs 1853 m. liepos 10 d. seminarijos ekonomo raportas apie tai, kad J. Zenkevičiu sumokėti 37 rb už vyskupų portretų nuvalymą (ŽVS valdybos įsakų ir rezoliucių knyga, 1853 07 14 įrašas, *MAB*, f. 90–6, l. 19–20).

Tam tikrą įtaką lietuviškai klierikų veiklai galėjo turėti lietuviški religiniai raštai, išleisti kitose vietose kunigavusių kunigų. Iki atsiderant Varnių knygynui jais klierikus per A. Zavadzkį aprūpindavo J. Račkauskis²⁸⁹, 1853–1864 m. – Varnių knygynas. 1854 m. prie pastarojo buvo įsteigta skaitykla (pradinis fondas – 308 veikalai), tapusi vieša bibliotekėle miestelio gyventojams²⁹⁰. Šalia lenkiškų gausiai pardavinėtos lietuviškos knygos.

Kartą per metus klierikus pasiekdavo L. Ivinskio kalendoriai. M. Valančiui rektoriaujant, Žemaičių seminarija kasmet išplatindavo po 2000 kalendoriaus egzempliorių: jie būdavo įduodami vykstančiams atostogauti seminaristams. Tie ir patys juos perskaitydavo, ir paskleisdavo šviesuomenei visoje Žemaitijoje²⁹¹. Vėliau kalendoriai Varniuose platinti per knygyną. Kalendoriuose buvo gausu valstiečiams skirtų žinių iš astronomijos, geografijos, medicinos, veterinarijos, žemės ir namų ūkio, istorijos, religijos, taip pat publicistikos, lietuvių tautosakos, mitologijos, todėl liaudies švietimu besirūpinusių kunigų, o ir pačių žmonių labai vertinti. Buvęs klierikas Juozapas Lukavičius (*Lukowicz*) 1878 m. liepos mėn., perduodamas savo parapijiečių nuomonę, L. Ivinskiui rašė: „Dekawojam tamstoj su nusižemintomis snyrdiemis už Lietuwiskus kalendorius ...“²⁹² Kalendorių patrauklumą klierikams didino lietuvių rašytojų poezija, didaktinė proza, grožinės literatūros vertimai, lietuvių poetų debiutai²⁹³. 1851 m. čia buvo išspausdintos Silvestro Valiūno (*Walenowicz*) eilės „Pas jo Mylistos D. Poškos“, 1859 m. – Karolinos Praniauskaitės (*Proniewska*) išversta Juozapo Ignoto Kraševskio (*Kraszewski*) trilogijos „Anafielas“ pirmosios dalies „Vitolio rauda“ ištrauka „Žalčio motė“, 1860–1861 m. dienos švesą išvydo A. Baranausko „Anykščių šilelis“ ir kt.

Klierikų lietuviškos veiklos sritys. Akivaizdu, kad 1845–1865 m. Varniuose būta veiksnių, kreipusiu klierikų dėmesį į lietuviškus dalykus. Kad kai kuriuos klierikus jie jau stipriai veikė, rodo aktyvėjanti

²⁸⁹ V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 3, p. 331.

²⁹⁰ D. Petkevičiutė, min. veik., p. 40–41.

²⁹¹ Ten pat, p. 126.

²⁹² Ten pat, p. 187.

²⁹³ Ten pat, p. 230–231.

jų pačių veikla. Vienas iš tokios veiklos barų yra *lituaniką ir lietuviškas knygas kaupusi klierikų bibliotekėlę*. Kad tokia bibliotekėlė seminarijoje buvo kaupta 1845–1865 m., patvirtina Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos rankraštyne saugomas klierikų bibliotekėlės katalogas²⁹⁴. Jame nepažymėta data ir sudarymo vieta, bet rankraštyno kartotekoje yra nurodyta jo sudarymo vieta – Varniai ir data – 1858–1860 metai. Tačiau į katalogą įtrauktų leidinių išleidimo datos nepažymėta, kad bibliotekėlė galėjo būti kaupama kone visus 1845–1865 metus. Iš kai kurių įrašų kataloge galima spėti, kad bibliotekėlės tradicija seminarijoje galėjo būti prisiminta XIX a. 9-ajame dešimtmetyje²⁹⁵.

Kaip atsirado ši bibliotekėlė, galima tik spėti. Ji turėjo būti gausinama už alumnų pinigus, taip pat dovanotomis knygomis. Vienas iš būdų įsigytį knygą, kuris buvo prieinamas ir klierikams, tuomet buvo teologinių leidinių prenumerata. Antai 17 klierikų užsiprenumeravo M. Valančiaus „Žemaičių vyskupystę“. Prenumeratą klierikams parūpindavo ir Vilniaus vyskupijos seminarijos rektorius A. Kikutis. 1848 m. jis į Varnius atsiuntė 43 egz. vertimo „Himny Ojców ŚŚ“, kuriuos per jį užsiprenumeravo Žemaičių seminarijos klierikai, 1849 m. – 25 egz. klierikų ir kunigų užsiprenumeruotos K. Borovskio knygos „Pisma mężów apostolskich“ (Vilnius, 1846)²⁹⁶. Minėta knyga yra ir tarp bibliotekėlės knygų. Kiti bibliotekėlės kaupimo šaltiniai galėjo būti jau minėti knygų platintojai: J. Račkauskis, Varnių knygynas.

Bibliotekėlės kataloge iš viso yra įrašyta 350 tomų 152 pavadinimų lenkiškų, lotyniškų, prancūziškų ir lietuviškų veikalų bei pe-

²⁹⁴ Klierikų kauptos bibliotekėlės katalogas „Klerycka biblioteka ze składki alumnów“, b. d., NB, f. PR-256, 132 p.

²⁹⁵ Katalogas pradžioje raštas rašalu, vėliau buvo gerokai taisytas pieštuku. Šie taisymai atsirado po 1884 m., nes tuo pačiu pieštuku įrašyti du asmenys, bibliotekėlei padovananoje keletą knygų: viena jų datuotina 1884 m. Tai 1849–1852 m. Žemaičių seminarijoje studijavęs kunigas V. Vilimavičius (*Wilimowicz*), padovanojęs bibliotekėlei F. Bobrovskio lotynų-lenkų žodyną, ir kažkoks daktaras Džnevicius (*Drzniewicz*) – du J. Astromoffo teologinius veikalus: prancūzišką „De l'Infaillibilité (Prêtre catholique Russe)“ apie rusų dvasininkus katalikus ir lotynišką „Introductio ad intelligentiam doctrinam Angelici Doctoris“ apie Tomo Akviniečio mokymą.

²⁹⁶ Antano Kikučio raštas Nr. 97 Motiejui Valančiui, 1848 05 28, *LVI A*, f. 1671, ap. 4, b. 57, l. 14; Antano Kikučio raštas Nr. 69 Motiejui Valančiui, 1849 02 23, ten pat, l. 38.

riodinių leidinių. Tai būta teologinių, istorinių, poezijos, literatūros, gamtos mokslų, geografinių knygų. Keletas leidinių kataloge yra iš XVIII a., bet daugiausia XIX a. išleistų knygų.

Mums svarbiausia, kad katalogas rodo labai didelį to meto Žemaičių seminarijos klierikų domėjimą lituanika – istorine bei romaninė literatūra, kurioje gausiai naudoti Lietuvos istorijos faktai, taip pat lietuviškomis knygomis. Iš lituanikos minėtina Antano Edvardo Odynieco (*Odyniec*) „Barbara Radziwiłłowna“, Leono Rogalskio (*Rogalski*) „Dzieje krzyżaków“ ir to paties L. Rogalskio Cesare Cantu „Historia powszechna“ vertimas, Teodoro Narbuto (*Narbuth*) „Dzieje narodu Litewskiego“, Karolio Śajnochos (*Szajnocha*) „Jadwiga i Jagiełło“, Jokimo Lelevelio (*Lelewel*) Dzieje Polski“, „Grobowe królów polskich pomniki“, Teodoro Vagos (*Waga*) „Historia Polski“, atskiro serijos I. Chodzkos „Obrazy litewskie“ ir „Podania litewskie“, Juozapo Jaroszewicjaus (*Jaroszewicz*), „Obraz Litwy“, J. I. Kraśevskio „Pomniki do historii obyczajów w Polsce“ ir „Powieści historyczne“, „Powieść z czasów panowania Jana Kazimierza“, A. Mickiewicjaus „Pisma“, Julijono Bartoševicjaus (*Bartoszewicz*) „Żywoty hetmanów Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa litewskiego“, „Królewicze biskupi“, Mykolo Balinskio (*Baliński*), „Historia Kościoła“, Tado Čackio (*Czacki*) „Rozprawa o żydach“ ir kt. – visos išleistos iki 1863 m.

Kataloge įrašyta dešimt lietuviškų knygų, jos visos skirtos kūnigams ir valstiečiams. Tai S. Daukanto „Pamokymas apie auginimą taboku“²⁹⁷, M. Valančiaus „Žemaičių vyskupystė“, „Istorija švento Senojo Įstatymo“ (1852 m. leidimas), „Živatai šventujų“ (1858 m. leidimas), „Pradė ir išsiplėtimas katalikų tikėjimo“, F. Vereikos verstas „Griešnikas priverstas metavoties“²⁹⁸, J. Račkauskio „Vadovas į dangų“ ir „Balsas Dievo pri žmogaus“²⁹⁹, K. Kasakauskio „Pasaka apej pašnakesi tarp velnio ir šimkorių“, „Išguldymas apej sakramentą pakutos“³⁰⁰.

²⁹⁷ D. Strukovas, *Pamokimas ape auginimą taboku*, vertė J. Girdenis [S. Daukantas], Sankt Peterburgas, 1847.

²⁹⁸ *Griesznikas priverstas metavoties...*, vertė F. Vereika, Vilnius, 1853.

²⁹⁹ J. Račkauskis, *Balsq Diewa pri žmogaus...*, Vilnius, 1858.

³⁰⁰ K. Kasakauskis, *Pasaka apej pasznekiesni tarp welnia yr szimkorju...*, Vilnius, 1861; K. Kasakauskis, *Iiszguldims apej Sakramento Pakutos...*, Vilnius, 1862.

Kitas 1845–1865 m. lietuviškos klierikų veiklos baras – *lietuvių tautosakos, kalbos ypatumų rinkimas*. Tai A. P. Kašarausko nuopelnas. Kaip matyti iš epistolinės medžiagos, jam tautosaką rinko A. Baranauskas (buvo prikalbinės padėti ir brolius) ir A. Valentas. Apie A. P. Kašarauską A. Valentas rašė:

„Prisimenu jo žodžius atsisveikinant dėl liaudies pasakų ir lietuvių kalbos taisyklių bei ypatumų rinkimo <...>. Mylédamas liaudij, tarp kurios gyvenau, kaip ir visa, kas nėra bloga ir iš jos kyla, bei norèdamas įvykdyti Garbiojo Kunigo pavedimą, kai ką užsirašinėjau“³⁰¹.

1858 m. A. Valentas atsiuntė A. P. Kašarauskui lietuviškų žodžių bei poeto Valerijono Ažukalnio-Zagurskio (*Zagórski*) adresą Skapiškyje³⁰², 1861 m. – kalbos taisyklių, padavimų.

A. Baranauskas 1858 m. siuntė A. P. Kašarauskui Anykščių parapijiečių papročių, mitologijos, apeigų aprašymų³⁰³, pateikę žinių apie lietuvių kalbos veiksmažodžių laikus, nuosakas Anykščių apylinkėse³⁰⁴. 1858 m. kovo mén. laiške iš Varnių atsiuntė iš istorinių faktų kilusių lietuvių liaudies dainų su melodijomis, dainuojamų Anykščiuose ir Šventosios apylinkėse (darbo dainas „Tu dobilėli rasakilėli“, „Pasėjau kanapę ant marių kraštelio“, jaunosios vestuvinė raudą prieš sutuoktuves, kai jaunikis su vestuvių palyda įeina į trobą „Oi žinau žinau, nieko nesakau“, karinę istorinę dainą „Ataskrenda baltos gulbės nuo marių“, šeimos dainą „Kaip tai gražus girios ąžuolėlis“ ir kt.)³⁰⁵.

A. P. Kašarausko paprašytas, A. Baranauskas rinko ir gydomąsias žoles, surinko maždaug 30 rūšių jų.

³⁰¹ Antano Valento laiškas Ambraziejui Pranciškui Kašarauskui, 1861 07 06, A. P. Kašarauscas, *Litvanica*, [1858–1863], NB, f. 24–15, l. 222–224.

³⁰² Antano Valento laiškas Ambraziejui Pranciškui Kašarauskui, 1858, ten pat, l. 225–226.

³⁰³ Antano Baranausko laiškas Ambraziejui Pranciškui Kašarauskui, 1858 07 14, ten pat, l. 227–229; Lietuviškai rašytos Antano Baranausko pastabos, ten pat, l. 265.

³⁰⁴ [A. Baranauscas], Lietuviškas veiksmažodžiavimas iš Anykščių apylinkių, ten pat, l. 129–131.

³⁰⁵ Antano Baranausko laiškas Ambraziejui Pranciškui Kašarauskui, 1858 03 14, ten pat, l. 227–229; A. Baranauscas, *Raštai*, t. 2, 1970, p. 112–116; A. Jonynas, Antanas Baranauscas ir lietuvių folkloras, *Literatūra ir kalba*, t. 19, p. 104.

1845–1865 m. seminarijoje kai kurie klérikai émė reikštis lietuviškais raštais. Dalis tokiai raštų – *religiné literatūra liaudžiai, kunigams*. Žemaičių vyskupijos valdytojo J. K. Gintilos nurodymu klérikai Elielijus Montvila (*Montwill*) ir Juozapas Rimkevičius (*Rymkiewicz*) iš esmës ištasisé (faktiskai iš naujo išverté į lietuvių kalbą) A. Janikavičiaus išverstą „Mokslą krikščionišką“³⁰⁶. Kitas panašus darbas yra klériko Adomo Mackevičiaus, véliau žinomo parapinių mokyklų steigėjo, 1845 m. parengtas „Katechizmas apej treti prisakima Bažniczes Szwentos“³⁰⁷. Dar vienas klérikas, apie kurį likę tokiai žinių, – P. Viksva. Jis, norëdamas prisdidéti prie katalikybës liaudies kalba poreikių, savo iniciatyva išverté į lietuvių kalbą Karolio Antonevičiaus (*Antoniewicz*) pamokslų rinkinį „Czytania świąteczne“³⁰⁸. A. Baranauskas 1857–1858 m. seminarijoje parašé M. Valančiaus leistoms „Kantyčkoms“³⁰⁹ „Artoju giesmes šventas“³¹⁰.

Kadangi klérikų lietuviškiems religiniams raštams rastis Varinių aplinka buvo palanki, tai gali būti, jog tokiai raštų būta ir daugiau. Kad ne tik seminarijos klérikai, bet ir už Žemaitijos ribų buvusi konfesiné krašto jaunuomené jauté reikalą prisdidéti prie katalikybës stiprinimo liaudies kalba, rodo Vilniaus bernardinų vienuolyne klériko Gabrielio Beržanskio (*Beržański*) atvejis. Jis 1860 m. atsiunté M. Valančiužiui žemaičių dialektu parašytą veikaléli „Abginimas Dwasiszkas“. Klérikas rašé: „Būsiu laimingas, jei mano mažas darbelis, parašytas Bažnyčios dvasia, bus pripažintas naudingu ir prisdidés prie Žemaičių vyskupijos, kuriai vadovauja Jūsų Ekscelencija, gerovës“³¹¹.

Iškiliausia Žemaičių seminarijos klérikų lietuviška kûryba savo specifika ir žanru atstovauja lietuvių raštijai, kuri néra tiesiogiai

³⁰⁶ V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 2, p. 446.

³⁰⁷ Rankraštis saugomas: NB, f. 90–448.

³⁰⁸ *Szwentdienis darbas arba skajtimaj szwentosi dienos... ,* verté P. Viksva, Vilnius, 1862; Prancišaus Viksvos laiškas Antanui Baranauskui, 1858 01 05, V. Maciūnas, Pr. Viksvos laiškai A. Baranauskui, *Mūsų senovė*, 1937, t. 2, Nr. 1(6), p. 147–148.

³⁰⁹ *Kantyczkas arba kninga giesmiu*, parengé M. Valančius, Vilnius, 1860.

³¹⁰ R. Mikšyté, *Antanas Baranauskas*, p. 61.

³¹¹ Gabrielio Beržanskio laiškas Motiejui Valančiui, 1860 04 10, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 105, l. 521.

susijusi su religija. Tai *lingvistika ir poezija*. Šią sritį seminarijoje reprezentuoja A. Baranauskas, K. Kairys ir P. Viksva (vėliau prie jų prisdėjo A. Valentas) ir lyrikai A. Vienožindys bei P. Rimkus.

Ispūdingiausias ir chronologiškai ankstesnis šiuo atžvilgiu yra A. Baranausko, K. Kairio ir P. Viksvos „triumvirato“ fenomenas. Seminarijoje ir toliau studijuojant Peterburge Romos katalikų dvasinėje akademijoje 1856–1859 m. išryškėjo bendraminčių grupelės dėmesys lietuvių kalbai ir poezijai. Dienos šviesą išvydo garsiausi A. Baranausko poezijos kūriniai „Dainu dainelę“³¹², „Anykščių šilelis“, „Kelionė Petaburkan“, „Pasikalbėjimas Giesminyko su Lietuva“, „Dievo rykštė ir malonė“, buvo sukurtos K. Kairio eilės „Ing skaitytoją“, eiliuoti sveikinimai tėvui, P. Viksvai, A. Baranauskui – „Pasveikinimas“ (1856), „Geražodis A[ntanui] B[aranauskui] dienoj varduviu“ (1858), „Tavo šiandieną gražiausia diena“ (1859), „Mielas brolau lietuvi kunige Pranciškau“ (1858), brendo šio poeto planai parengti lietuviškų eiléraščių rinkineli³¹³.

Iš „triumvirato“ literatūrinio palikimo mūsų dienas pilnesne apimtimi pasiekė tik A. Baranausko kūryba, nes išlikusi bičiulių korespondencija ir keli K. Kairio lietuviški bei lenkiški eiléraščiai savo tematika teleidžia patvirtinti juos siejus stiprū dvasinių ryšių. Kita vertus, A. Baranausko kūryboje, kurioje dažnai nevengiamai poetinio dialogo su artimais bičiuliais, yra pakankamai informacijos, padedančios

³¹² „Dainu dainelę“ parašymo data yra 1857 m. Spėjama, kad šios eilės buvo parašytos vasarą Anykščiuose per klieriko A. Baranausko atostogas (žr.: E. Aleksandravičius, *Giesmininko kelias*, p. 103). Tačiau jose apdainuojamas būsimas baudžiavos panaikinimas leistų manyti, jog eilės turėjo būti rašyti Varnių seminarijoje ne anksčiau kaip 1857 m. gruodžio mėn., gal per Kalėdų atostogas. Mat gruodį buvo viešai paskelbtas 1857 m. lapkričio 20 d. Aleksandro II pasirašytas reskriptas Vilniaus generalgubernatorui V. Nazimovui dėl gubernijų bajorų komitetų steigimo valstiečių reformai parengti, todėl tik tada A. Baranauskas galėjo sužinoti apie būsimą žemės reformą.

³¹³ „Triumvirato“ veikla lietuvių kalbotyros ir poezijos srityje buvo itin intensyvi A. Baranauskui, K. Kairiui esant Peterburge, dvasinėje akademijoje: čia suintensyvėjo bičiulių susirašinėjimas lingvistikos klausimais (tarp kitko, ir eiliuotais lietuviškais laiškais), užsimezgė ryšiai su A. Schleicheriu, buvo parašytos svarbiausios A. Baranausko poems (tarp jų ir „Anykščių šilelis“), giesmės, eilės, o jo poezija lenkų kalba visiškai išnyko.

suprasti „triumvirato“ lietuviškojo darbo motyvus. Todėl vertindami „triumvirato“ pažiūras pasiremsime A. Baranausko kūrybiniu palikimu.

Antano Baranausko lingvistikos ir poezijos versmės. A. Baranauskas, priešingai nei kiti „triumvirato“ nariai, nestokoja tyrejų dėmesio. Yra žinomi du jo asmenybės vertinimai. R. Mikšytės – tautinis: poetas, tautos šauklys ir žmogaus–poeto–kunigo dramos herojus, ir E. Aleksandravičiaus – socialinis: visuomenės narys, derinės lietuvių kultūrinę atgimimo veiklą ir vyraujančią kultūrą, revoliucinį pakilimą ir katalikiškajį universalizmą³¹⁴.

Be šių dviejų, įmanomas dar vienas – konfesinis požiūris, arba žvilgsnis į A. Baranauską kaip į dvasininkijos atstovą; jis taip pat galėtų papildyti poeto portretą.

Tiek R. Mikšytė, tiek E. Aleksandravičius poeto kūrybą lietuvių kalba kildino iš jo tautiškumo. Lietuvių intelligentų tautiškumas XIX a. viduryje siejamas su tautine sąmone ir iš jos kylančiu etninės kultūros kūrimo poreikiu³¹⁵. Etnokultūrininkams priskiriamos visas lietuviybės iniciatyvos, jų kultūros židiniu laikomi Varniai.

Etnokultūrinės pažiūros buvo artimos kuriems dvasininkams (prisiminkime kad ir Juozapą Arnulfą Giedraitį (*Giedroyć*), J. A. Pabréžą, J. Čiuldą ar J. Želvi³¹⁶). Antra vertus, XIX a. viduryje lietuvišką veiklą, šalia patriotizmo, skatino ir religijos poreikiai.

Varniuose, kur daugiausia buvo konfesinės intelligentijos, etnokultūrininkų idėjinė įtaka ryškesnė iki 1855 m., kol ten gyveno S. Daukantas ir vyskupijos, Bažnyčios istoriją tyrė M. Valančius, J. Račkauskis, V. Juzumas, B. Smigelskis. Tačiau Varnių kultūros židinio veiklos analizė A. Baranausko studijų metais (1856–1858) rodo, kad tuo metu daugiausia energijos dvasininkija skyrė katalikybei stiprinti ir religinei

³¹⁴ Žr.: R. Mikšytė, *Antano Baranausko kūryba*; R. Mikšytė, *Antanas Baranauskas; E. Aleksandravičius, Giesmininko kelias*.

³¹⁵ R. Mikšytė, *Antanas Baranauskas*, p. 147–155, 273 ir kt.; E. Aleksandravičius, *Giesmininko kelias*, p. 99–110, 148 ir kt.

³¹⁶ Žr.: A. Prašmantaitė, *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis; Jurgis Pabréža (1771–1849)*, Vilnius, 1972; J. Čiulda, min. veik., p. 83, 86; I. Šenavičienė, Juozapo Želvio laiškai Jonui Krizostomui Gintilai ir Motiejui Valančiui, *Istorija*, t. 47, 2001, p. 48–60. Plg.: [M. Akielewicz], *Odezwa do Redakcyi Teki Wileńskiej starego Ziemianina Litewskiego, Teka Wileńska*, 1858, nr 3, s. 379–384.

8. *Klemensas Kairys ir Antanas Baranauskas.* LLTIB

praktikai aktyvinti. Visi Varniuose gyvenę lietuviškai rašę asmenys (M. Valančius, J. Račkauskis, A. Juzumas, O. Praniauskis, išimtis – A. P. Kašarauskas) tik rengė religinę literatūrą.

Svarbu išsiaiškinti etninės kultūros ir religijos poveikį A. Baranausko ir per jį „triumvirato“ lietuviškajai veiklai. Tai, kad etnokultūrinės idėjos poetui buvo žinomas, rodo „Pasikalbėjimo Giesminyko su Lietuva“ turinys; su jomis A. Baranauskas veikiausiai susipažino iki Varnių ar Varniuose. Nors „triumviratui“ studijuojant Žemaičių seminarijoje S. Daukantas Varniuose negyveno, bet seminarijos biblioteka turėjo jo veikalų.

Vis dėlto tiesioginę ir didžiausią lituanistinę įtaką A. Baranauskui ir „triumviratui“ Varniuose bus padarės A. P. Kašarauskas. Būtent jis, palaikęs su „triumviratu“ artimus santykius, bus padėjęs A. Baranauskui ir jo bičiuliams suvokti lietuvių kalbos vertę ir atrkreipęs jų dėmesį į lingvistiką.

Kaip rodo paties A. P. Kašarausko pasiskymai, jo lituanistinį darbą skatino ne etnokultūrinis idealizmas, bet moksliniai interesai, susiję su XIX a. pradžioje Vakaruose atsiradusia lyginamaja kalbotyra. Šiai kalbotyrai prireikė išsamaus lietuvių kalbos žodyno, ir jo tikslas buvo padėti tokį žodyną rengti. A. P. Kašarauskas buvo tvirtai išsičinkęs, kad išmokti gryną ir tobulą „Algirdų, Vytautų, Jogailų kalbą“, pažinti jos prigimti, galima tik tiesiogiai bendraujant su liaudimi. Tad mokslo labui ragino amžininkus „pamilti lietuvių valstietį“, suvokti jo gyvenimo būdą, civilizuoti ji, rengti literatūrą lietuvių kalba. Šnekamosios kalbos norminimu A. P. Kašarauskas nesidomėjo, laikė ją savaimė tobula, nes nesugadinta ekonominės ir intelektinės pažangos³¹⁷; jei kalbėsime apie tautinę sąmonę, save vadino *gente Lituamus, natione Polonus*³¹⁸.

³¹⁷ A. K[ossarzewski], Znaczenie języka litewskiego we względzie naukowym, *Pismo Zbiorowe Wileńskie*, 1859, s. 163–175; A. K[ossarzewski], Rzecz o litewskich słownikach, ten pat, 1862, p. 133–212.

³¹⁸ M. Čilvinaitė, Kašarausko Ambraziejaus Pranciškaus, s. Mikalojaus, gyvenimo, kūrybos ir rankraštinių palikimo apžvalga, 1961 06 20, NB, f. 24–1a, l. 1.

Vis dėlto neabejotina, kad A. P. Kašarausko mokslinis dėmesys liaudies kalbai sustiprino valstietiškos grupelės tautinę savigarbą – vieną iš tautinės savimonės sandų. Tad Varnius pasiekusi 1856–1857 m. išleista Augusto Schleicherio lietuvių kalbos gramatika, jo „mirštančios“ lietuvių kalbos teorija, taip pat kai kurių seminarijos profesorių³¹⁹, o gal ir bendramokslių³²⁰, niekinantys pasisakymai apie lietuvių kalbą užgavo A. Baranausko ir jo draugų ambicijas. Matyt, tai paakino bičiulius šią kalbą demonstratyviai viešai vartoti³²¹, ja kurti eiles įrodant, kad lietuvių, kaip ir lenkų, kalba tinkama gilesnei minčiai išreikšti. Panašiai ir 1810 m. Vilniaus universiteto profesoriaus Zacharijaus Niemčevskio (*Niemczewski*) akademinei auditorijai pristatytos Dionizo Poškos lietuviškos eilės turėjo įrodyti, kad lietuviškai galima reikšti sudėtingus jausmus³²².

Paanalizuokime A. Baranausko kūrybinį palikimą. Pirmiausia atkreipkime dėmesį į jo Varnių laikotarpio rašinį „Apie žemaičių ir lietuvių liaudies kalbą“ (*O mowie ludu Żmudzkiego i Litewskiego*, 1857)³²³. Išigilinus į jį matyti, kad A. Baranausko mintis apie Lietuvos krikštą ir uniją traktuoti kaip etnokultūrines nuostatas néra pagrindo. Rašinyje apgailestaujama tik dėl lietuvių kalbos, tautos nuosmukio ir jų lėmusių istorinių aplinkybių, ko nepaneigtų nei lietuvis, nei lenkas. Idomesni jo samprotavimai apie lietuvių kalbos tobulinimo reikalą, tad ištrauką pacituosime:

³¹⁹ R. Mikšytė, *Antanas Baranauskas*, p. 71.

³²⁰ Rekonstravus klierikų sąrašą, galima suminėti A. Baranausko anoniminius seminarijos bičiulius – bendramokslius H. A., J. W., S. M., A. G., J. M. ir J. R., kuriems buvo rašyti poeto eilės į albumelius. H. A. inicialai žymi Jeronima Atkocevičių, kilusi iš Šeduvos parapijos laisvujų žmonių (valstiečių); J. W. – Jurgį Vološiną, kilusį iš valstiečių; S. M. – Stanislavą Molį iš valstybinių valstiečių; A. G. – Antaną Gintylą, kilusį iš bajorų; J. M. – A. Baranausko kraštiečių Joną Milaknį, kilusį iš Zarasų apskrties Jūžintų parapijos baudžiavinių valstiečių. Šiek tiek kebliau yra identifikuoti eileraščio adresatą J. R. Sprendžiant iš eilių teksto, jis taip pat turėjo būti A. Baranausko kraštiečius, t. y. kilęs nuo Utenos ar artimų apylinkių. Tokios kilmės galėjo būti Jonas Rokickas ir Jonas Ruževičius, kurių socialinė kilmė ir kilimo vieta neidentifikuota. Klierikų turinčių minėtus initialus, su A. Baranausku studijavo ir daugiau: Jonas Rojus, Jonas Ruginis, Jonas Radavičius.

³²¹ R. Mikšytė, *Antanas Baranauskas*, p. 55.

³²² M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 92–93.

³²³ A. Baranauskas, Apie žemaičių ir lietuvių liaudies kalbą, *Literatūra ir kalba*, t. 19, p. 210–215.

„Kunigui pravartu kaip galima geriau žinoti visas švento tikėjimo ir Bažnyčios mokslo tiesas, bet dar pravarčiau mokėti tas tiesas aiškiai ir tvirtai išdėstyti žmonėms. Pagalbinės priemonės yra žmonių, į kuriuos kreipiamasi, kalbos pažinimas ir tobulumas. <...> Todėl Žemaičių dvasininkija, turėdama kitų tautų knygose neišsemiamą šaltinį Bažnyčios mokslo, atremiančio visus švento tikėjimo priešų priekaištus ir naudojamo žmonių praktiniam gyvenimui, negali jo visai nuodugniai ir kilnai išdėstyti žmonėms dėl kalbos skurdumo ir kartu plėtoti aukštesnio intelektualumo. Taigi kad labdaringa švento tikėjimo šviesa sėkmingiau apšviestų tos liaudies protą, kad ją išmokytu aukštesnės krikščionio paskirties ir šventų dorybių kilnumo, reikia pirma padaryti kalbą pajėgia suvokti tas visas šventas tiesas ir lengvai suprantamą liaudžiai“.

Toliau aiškinama, kad senosios, tikrosios lietuvių kalbos atgainimą reikėtų pradėti nuo žemaičių ir aukštaičių tarmių atkūrimo. Tai padaryti leistų kiekvienos parapijos, kaimo tarmės atmainų, atsiradusių per amžius dėl uždarо valstiečio gyvenimo būdo, taip pat liaudies varto jamų priežodžių, padavimų, dainų žodžių palyginimas ir atranka. Tokią medžiagą galėtų kaupti parapijų klebonai ir perduoti ją lietuvių kalbos žodynų bei gramatikų sudarytojams. Šie tarmes atkurtų, jas palygintų, atrinktų atskirus žodžius, atkreiptų dėmesį į jų prigimtį, stiliaus grakštumą bei aiškumą ir nustatyti visai lietuvių kalbai bendras, taip pat liaudžiai lengvai suprantamas taisykles. Parapinės mokyklos padėtų supažindinti lietuvius su nustatytomis bendrinės kalbos formomis, kurios ilgainiui ištvirtintų kasdienėje vartosenoje. Kitaip nei A. P. Kašarauskas, A. Baranauskas buvo išitikinės, kad juo aukštesnę civilizaciją pasiekė tautos, juo plačiau buvo išplėtoti jų vi suomeniniai santykiai, tuo labiau turėjo būti išlavėjusios jų kalbos.

Lyginant A. P. Kašarausko ir A. Baranausko pažiūras į kalbos raidą ir lingvistinius interesus matyti, kad jos aiškiai skyrési. A. P. Kašarauskui svarbiausia buvo mokslinė lietuvių kalbos vertė (archaišumas), o A. Baranauskui – jos praktinis vartojimas (norminimas), be to, akivaizdus pastarojo interesų religinis akstinas. Kunigų dėmesys gramatiką, žodynų rengimui émė didéti, kai buvo įteisintos parapinės mokyklos prie bažnyčių ir Žemaičių vyskupijoje katalikybė imta skleisti

lietuvių kalba. 1849 m. pabaigoje ši veikla īgijo naują kryptį – tuomet vyskupija išsiplėtė į Rytų Lietuvą, apimdama jau ne tik žemaičių, bet ir aukštaičių tarmės plotus, ir Žemaičių vyskupijos dvasininkai tapo itin aktualus kalbos norminimas. Reikia manyti, kad būtent ši aplinkybė paskatino aukštaitį A. Baranauską atkreipti dėmesį į bendrinės lietuvių kalbos kūrimą.

Iš „triumvirato“ laiškų, eilių užuominų R. Mikšytė nustatė, kad A. Baranauskas buvo bičiulių lingvistinių interesų *spiritus movens*³²⁴, K. Kairys buvo geriausias lietuvių kalbos žinovas. Kartu studijavęs kunigas D. Pėža viename iš savo vėlesnių laiškų citavo A. Baranausko žodžius: „Kad aš nors dešimtu daliu išmanyčia ape lietuvišku kalbu, kaip kunigas Kairo, būčia spakainas“³²⁵. K. Kairys, kaip ir A. Baranauskas, manė, kad pirmiausia būtina rūpintis bendrinės lietuvių kalbos, paremtos aukštaičių ir žemaičių tarmėmis, kūrimu ir nepritaré A. P. Kašarausko žemaitiškos gramatikos sumanymui³²⁶. P. Viksva taip pat mėgino darbuotis norminant lietuvių kalbą, norėdamas ją ugdyti net ryžosi lietuviškai rašyti draugams laiškus, nors, kaip pats sakė, ne itin jam sekėsi kalbos srityje darbuotis³²⁷.

Bendrinės lietuvių kalbos kūrimas buvo ilgas procesas, bet lituanizuoti katalikybę Aukštaitijoje reikėjo nedelsiant, taigi pradėta rengti religinę literatūrą aukštaičių tarme. M. Valančiui rūpinantis, 1854 m. į šią tarmę buvo išverstas ir išleistas lenkiškas J. Želvio katekizmas³²⁸. Pastoracijai Aukštaitijoje vyskupas stengési panaudoti ir A. Baranausko talentą. Jo paragintas poetas 1857–1858 m. seminarijoje parašė aukštaitiškų giesmių M. Valančiaus „Kantyčkoms“, o 1859 m. – blaivybei skirtą „Dievo rykštę ir malonę“³²⁹. Vėliau, 1865 m. A. Baranauskui grįžus iš užsienio, M. Valančius vél priminė, kad trūksta literatūros aukštaičių tarme, ir ragino ji rašyti³³⁰.

³²⁴ R. Mikšytė, *Antanas Baranauskas*, p. 66.

³²⁵ R. Mikšytė, *Antano Baranausko kūryba*, p. 65.

³²⁶ Klemenso Kairio laiškas Antanui Baranauskui, 1858 05 31, *Literatūra ir kalba*, t. 19, p. 297–300.

³²⁷ Pranciškaus Viksvos laiškas Antanui Baranauskui, 1858 01 05, ten pat, p. 304.

³²⁸ J. Želvys, *Katekizą Kataliku...*, vertė J. Ženevičius, Vilnius, 1854.

³²⁹ Plg.: A. Baranauskas, *Raštai*, t. 1, 1995, p. 541.

³³⁰ *Literatūra ir kalba*, t. 19, p. 307.

Sustokime ties poezią. Literatūrologai daugiausia dėmesio skiria lietuviškajai A. Baranausko poezijai, tuo tarpu lenkiškoji likusi nuošaly. Tačiau lenkiškoji poezija parašyta anksčiausiai, ji išsiskiria apimtimi ir tematika, todėl reikia pritarti E. Aleksandravičiui, kad A. Baranausko kūrybos esmę įmanoma suvokti tik imant visą jo lenkišką ir lietuvišką poezią ir kad poezija lenkų kalba atspindi išlavinto žmogaus jauseną. Antra vertus, diskutuotinas teiginys, esą svarbiausių motyvas, kodėl A. Baranauskas pradėjo kurti lietuviškai, tebuvo namų aplinkos prisiminimas³³¹.

Sprendžiant iš turinio, lenkiškoji poezija iš tiesų yra pagrindinė A. Baranausko vidinio „aš“ raiškos forma. Lenkų kalba perteikiama egzistencijos kontempliacija, tikėjimas, transcendentalumas, universallumo jutimas, regėjimai, mistinis bendravimas su Dievu ir religinė egzaltacija, erezijų pragaištingumas, gyvenimo prasmės, likimo, kančios motyvai, sielų pokalbiai. Jeigu vertintume ją iš pasaulėžiūrinės pozicijų, kaip tik A. Baranausko lenkiškojoje poeziijoje, kuri parašyta seminarijoje 1856–1857 m. dar iki pasirodant 1856 m. lapkričio 12 d. eiliuotam sveikinimui K. Kairiui ir „Dainu dainelę“ (1857), o juo labiau „Anykščių šileliui“ (1858–1859), susiformavo jo pažiūros, 1858–1859 m. išdėstytose poemose „Kelionė Petaburkan“, „Pasikalbėjimas Giesminko su Lietuva“, „Dievo rykštė ir malonė“, 1860–1861 m. religinėse giesmėse. Šioje poeziijoje įvardijama pagrindinė blogybė, žlugdanti tautas ir valstybes – tai tikėjimo susilpnėjimas ir žmonių moralinis nuopuolis³³². Įvertinama katalikų dvasininkija, vienintelė pajęgi jai pasipriešinti, kartu įtvirtinamas apaštalo Pauliaus kunigo, Tikėjimo, Meilės ir Vilties nešejo žmonijai, krikščionybės misioneriaus, įvaizdis: „O wieszcze Świata, pieśniarze, poeci! / Wielkim wam światłem łaska Boża świeci; / I wielka chwała w Bogu was opasze, / Jeśli spełnicie posłannictwo wasze; / <...> / Wielkie Wam sprawdzie na ramionach dzieło / <...> / Zasiejcie niwę w Boźkiej posiadłości / Pieśnią Nadziei, Wiary i Miłości“³³³.

³³¹ E. Aleksandravičius, *Giesmininko kelias*, p. 81–82.

³³² Plg.: A. Baranauskas, *Raštai*, t. 1, 1995, p. 105–106, 456 (*Urywek*, 1856 10 06), 107–108, 457 (*Luter /urywek/*, 1856 10 10).

³³³ „O, pasaulio pranašai, dainiai, poetai! / Jums Dievo malonė šviečia ryškia šviesa, / Ir jus apgaubs didžiulė garbė Dievuje, / Jeigu įvykdysite savo misiją. / <...>

Šis įvaizdis suasmeninamas ir sukonkretinamas kaip kunigo-poeto–menininko – liaudies vadovo įvaizdis. Jame tarsi randa prasmę romantiško ir melancholiško pasaulelio Giesmininko egzistencija. Konstatuojama, kad išsilavinimas, poetinis talentas yra Dievo duotas įrankis atskleisti liaudžiai vaisingą Lietuvos sąsają su Katalikų bažnyčia, kuri pajęgi garantuoti dvasinį atsinaujinimą – pažadinti Dievo, artimųjų, tévynės meilę, kuri kada nors prikelsianti šią tévynę (kalbama apie jungtinę Lietuvos ir Lenkijos valstybę) iš kapo³³⁴.

Visos A. Baranausko 1856–1857 m. lenkiškojoje poeziijoje išsaugytos nuopuolio, misijos, dvasinio atsinaujinimo idėjos 1857–1861 m. perkeliamos į lietuviškąjį kontekstą ir realizuojamos lietuviškomis eilémis. Lietuviškoji poezija jau néra intymi „aš“ poezija. Ji skirta išoriniam pasauliui ir yra dinamiška: pritaiko subrandintas idéjas konkrečiam etnosociumui. Tai prasideda Varniuose ir tēsiasi Peterburge. 1856 m. krikščionybės svarba pabrëžiama K. Kairiui rašytame eiliuotame sveikinime, taip pat – valstietijos socialinės laisvės lūkesčius išreiškioje ir dvasininkiją kaip būsimą jos laisvo gyvenimo „kelvedį“ įvardijusioje „Dainu dainelę“, vėliau „Kelionėje Petaburkan“ bei „Pasikalbėjime Giesminyko su Lietuva“.

Palyginkime lietuviškų kūrinių turinį su lenkiškosios poezijos turiniu. Poeziijoje lietuvių kalba A. Baranauską ypač jaudina šlovinga pagoniškos Lietuvos praeitis (jo tautinė saviteiga čia patiria katarši³³⁵), tačiau visi ir Lietuvos, ir kitų kraštų bei tautų istorijos pavyzdžiai téra religijos istorijos iliustracija. Lietuvos krikštas, atėjęs iš Lenkijos, matomas kaip šviesa, išgelbėjusi ir sustiprinusi Lietuvą, suliejusi ją su Lenkija ir atvedusi į „gerumo ir laimės amžius“, kuriuos pritemdė tik Reformacija.

Kita vertus, liaudžiai aiškinama, kad visų kraštų, tautų nuosmukis, jų patekimas į vergiją yra Dievo bausmė už dorovinį, moralinį

/ Iš tikrujų ant jūsų pečių gula didi užduotis / <...> / Užsékite Dievo tévonijos dirvas / Vilties, Tikėjimo ir Meilės giesme“ (W pocie czola /do Poetów/, 1857 03 10). Ten pat, p. 128–130, 468.

³³⁴ Ten pat, p. 87–93 (*Cudny piośniki kwiat serce me i świat*, 1856), 114–115 (*Pasiwielikinimas dienōj wardūtwiu brōlo Wieszpatij Klēmeno*, 1856 11 12), 109–111, 458–459 (*Do X. Klemensa Kajro*, 1856 10 19), 131–132, 468–469 (*[Błogosławiony, kto z Bożej ręką]*, 1857 03 16).

nuopuoli, už protėvių religijos, papročių, kalbos atsisakymą, už svetimos gyvensenos, elito madų ir svetimo tikėjimo perėmimą. Skelbiamas įsitikinimas, kad nei šlovinga istorinė praeitis, nei ekonominė pažanga, nei turtas, nei laisvė, nei mokslas, nei švietimas negarantuoja tautos išlikimo. „Pasikalbėjime Giesminiko su Lietuva“ vyksta atvira polemika tarp lietuvių etnokultūrinio sajūdžio ideologijos ir krikščioniškosios ideologijos, kurioje akivaizdžiai nugali pastaroji. Išlikti okupacijos sąlygomis lietuvių valstiečiui gali padėti tik svetimo gaivalo atstumimas, užsikonseravimas savo etnokultūrinėje erdvėje (gimtoji kalba, tévų papročiai, rūbai, neturtas, doras gyvenimas). Čia itin prasmingai suskamba „Anykščių šilelio“ motyvas, kurio gyvybinė gamta idealizuoją nepaliestą modernizacijos skersvęjų, natūraliu laiko ritmu alsuojantį lietuvio gyvenimo būdą. Tačiau svarbiausia išlikimo sąlyga valstiečiui – katalikų tikėjimas. Jo misija – sutirpdinti „šalčio ledus žmonių širdyse“, sutriuškinti neigiamus „žmogaus proto padarinius“, sukeliančius degradaciją, pažadinti žmonėse tarpusavio ir Dievo meilę³³⁶. Panašiai valstietijos istorinė sąmonė politiškai kryptingai formuojama XIX a. vidurio bajorijos, atstovavusios demokratėjančiai LDK bajoriškajai kultūrai, kelionių po Lietuvą aprašymuose³³⁷ – gresiant kataklizmams, jais taip pat bandoma priminti skaitytojui šlovingą krašto, unijinės valstybės istoriją.

³³⁵ Šiuo atžvilgiu apie A. Baranauską galima kalbėti kaip apie atstovą dvasininkojos, kurią A. Maceina vadino „lietuviškosios krikščionybės“, krikščioniškos savo turiniu, bet lietuviškos savo forma, reiškėja (A. Maceina, Krikščioniškasis turinys ir lietuviškoji forma, *Krikščionybė Lietuvoje. Praeitis. Dabartis. Ateitis*, Kaunas, 1938, p. 98–111).

³³⁶ Toks vertinimas atitinka A. Maceinos mintį, kad „Pasikalbėjimo Giesminiko su Lietuva“ etiniai postulatai išreiškia krikščioniškosios ideologijos nuostatas: išspėja tautą dėl pražūtingų klystkelių fizinio ir dvasinio sunaikinimo akivaizdoje, iškelia universaliasias dvasines vertėbes prieš materialiasias ir parodo, kad sugebejimas kęsti yra pagrindas išlikti (A. Maceina, Laiškai rašytojams (2) / Apie poetą tautos akivaizdoje, *Aidai*, 1952, Nr. 10, p. 455–465). Jি taip pat paremia E. Aleksandravičiaus išvada, kad poetui ideali buvo XVI ir XVII a. Lietuva, tikėjimas ir tautiškumas – tapatūs dalykai, istorijos bėgsmas – transcendentinių galių raiška, mesijinė Lenkijos įtaka Lietuvai ir unijos teisingumas – neginčijami, o lietuvių ir lenkų tautiškumas – tikėjimo suvienytas nevienodo lygio ir igaumuo darinys (E. Aleksandravičius, *Giesmininko kelias*, p. 186–187).

³³⁷ V. Sirutavičius, Simbolinės geografijos: kelionės po XIX a. vidurio Lietuvą ir jų aprašymai, *Lietuvos istorijos metraštis* (toliau – LIM), 1999 metai, Vilnius, 2000, p. 110–123.

Krikščioniškoji ideologija nėra akivaizdi tik „Anykščių šilelyje“, nors jis parašytas po „Dainu dainelę“ ir tuo pat metu, kaip „Kelionė Petaburkan“ bei „Pasikalbėjimas Giesminyko su Lietuva“. „Anykščių šilelis“ nuo kitų A. Baranausko poemų skiriasi tuo, kad čia nėra nei atviros ideologinės deklaracijos, nei atviros didaktikos. Pirmoji jo dalis, „nesudarkytas pirminis sumanymas, sklandus ir skambus kaip upokšnio srovė“³³⁸, atskleidžia gamtos ir lietuvio dvasios harmoniją. Tai romantisko pažado, 1855 m. duoto K. Praniauskaitei, tesėjimas: „Ilgesingoje puikioje giesmėje broliams / Iš storų praeities pelesių prikelti / Tolimus mirusių amžių prisiminimus, / Juos papuošti nuostabiu svajonės žiedu, / Surinkti senus liaudies padavimus, / Kad atgytų jų kerintis grožis“³³⁹. Tai ir kito sielos bičiulio – K. Kairio gamtos jausenos („Dienelė brékšta“) pakili tąsa.

Pirmosios „Anykščių šilelio“ dalies šviesi nuotaika yra tarsi kontrastas antroje dalyje vaizduojamai socialinei bei politinei tikrovei. Pastarojoje jau apčiuopiamas istorinių negandų, moralinio nuopuolio, okupacijos, dvasinio atsinaujinimo leitmotyvas – tarsi poetas, prieš pradėdamas didelį darbą, norėtų pats sau ir skaitytojui apibendrinti, ko būta, kas prarasta ir ką reikėtų atkurti. Tad šis kūrinys gali būti iškilmingas gyvenimo tikslą suradusio kunigo–poeto – A. Baranausko atsisveikinimas su sutrikusiu romantiku Giesmininku. Tai gali būti ir intymus Giesmininko pokalbis su tautiečiais prieš atsidedant kunigo–poeto misijai. Apie panašaus simboliško dvasinio akto poreikį – „... artimai pasikalbėti / Akis į akį su savo mieluoju Tautiečiu, / Kad pasaldinčiau paskutines akimirkas / Prieš tapdamas žmonių žveju“³⁴⁰ – poetas 1857 m. taip pat rašė K. Praniauskaitei.

Negalima atmesti tautinių sentimentų įtakos „Anykščių šileliui“. Aiškiai jų veikė romantikai, aukštinė krašto istorija, liaudies kal-

³³⁸ „By wydać czyste pomysłu wzory / Płynnie i dzwięcznie jak tok strumienia“ (Do P. K. P.(roniewskiej), 1855 12 28). A. Baranauskas, *Raštai*, t. 1, 1995, p. 82–84, 446.

³³⁹ „W tesknej dla braci uroczej pieśni / Wskrzesić zpod grubej przeszłości pleśni / Wiekow zmarlych dawne wspomnienia / Cudnym ozdobić kwiatem marzenia / Zebrać od Ludu dawne podania / Žeby w czarownym wdzięku ożyły“ (Do P. K. P.(roniewskiej), 1855 12 28). Ten pat.

³⁴⁰ „... pogwarzyć prywatnie, / Sam na sam z swym lubym Rodakiem / By chwile osłdzić ostatnie, / Nim ludzi się stanę rybakiem“ ([O Wieszczko Dostojna! masz zbiorek], 1857 03 05). Ten pat, p. 124, 466.

bą, naudoję liaudies tautosaką kūryboje. Tačiau poemą galėjo paskaitinti ir religiniai motyvai: atsisveikinimas su pasauliečių iliuzijomis, dvasinis ižengimas į kunigystę, apsisprendimas tarnauti Bažnyčiai.

Pralaimėjus 1863 m. sukilmui, žlugus politinės laisvės vilčiai, depresija, artimujų, kolegų tremtis ir mirtis, paastrėjusi cenzūra nuslopino A. Baranausko poetinį pakilimą³⁴¹. Vis dėlto jo lietuviškai kūrybai lemtingiausia turėjo būti tai, kad nebeliko dvasininkijos lietuviybės veiklos entuziazmo, kai rusų valdžia suvaržė ganytojišką veiklą, uždraudė lietuvišką spaudą lotynų raidėmis, parapines mokyklas prie bažnyčių, religines brolijas – taigi faktiškai sugriovė svarbiausias lietuvių kalbos atramas religijoje. Ši požiūrių paremia aplinkybė, kad, vos atsiradus palankiai progai prasmingai pasitarnauti katalikybei, atgimė A. Baranausko lingvistiniai interesai, vėl kurtos lietuviškos religinių giesmės.

Taigi A. Baranausko tekštų analizė leidžia manyti, kad jo lietuviškosios kūrybos idėjinės ištakos buvo kitokios nei lietuvių etninės kultūros puoselėtojų kūrybos. A. Baranauskas, kitaip nei S. Daukantas, nekūrė etniškai savitos lietuvių kultūros dėl pačios šios kultūros. Jam kūryba lietuvių kalba visų pirma buvo katalikybės stiprinimo priemonė. A. Baranausko išitikinimu, katalikybės poreikis buvo ir lietuviškos poezijos, ir lietuvių kalbotyros (galima pridurti, kaip patvirtintino ateitis, ir lietuvių kalbos vartojimo) prasmė.

Universalio religinė pasauležiūra, pritaikyta prie lietuvių valstiečių gyvenimo ir veikimo, tautinio tapatumo nepradarusiam poetui padėjo išprasminti savo tautiškumą, gimtaja kalba išsakyti krikščionybės apologiją.

Antano Vienožindžio ir Petro Rimkaus lyrika. 7-ojo dešimtmecio pradžioje kai kurie seminarijos klерikai vėl pradėjo reikštis lietuvių poeziijoje, tačiau jos niekaip nepavyktų susieti su jokia ideologija. Jų lietuviškoji kūryba yra tarsi atėjusi tiesiai iš gimtos etnosocialinės aplinkos, aplenkdamą bajoriškąjį kultūrą. Nesant pakankamai duomenų, rimtesnes išvadas daryti sunku, tad apsistosime tik ties keliais išoriškais pastebėjimais.

³⁴¹ Plg.: E. Aleksandravičius, *Giesmininko kelias*, p.115.

Naują lietuviškos saviraiškos pavyzdį rodytų A. Vienožindžio poezija. Iš aukštaičių valstiečių kilęs klierikas Žemaičių seminarijoje studijavo 1861–1865-aisiais – didžiausios politinės įtampos metais. Poetas eiliuodavo pasislėpęs³⁴², saugodamas savo jausmų privatumą. A. Vienožindžiu i būdinga artima liaudies dainai intymi, nostalgiška meilės lyrika, atspindinti asmeninius išgyvenimus, sielvartą dėl ištremtų tévynainių likimo po sukilio, rezignaciją.

Tokiai poezių, sprendžiant iš jos tematikos, vargiai galėjo turėti įtakos seminarijos aplinka, nors kaip tik čia pradėta eiliuoti. Ji neturi nieko bendro su religijos poreikiai, nėra ir troškimų, kurie rodytų buvus etnokultūrinę įtaką. Vien lietuvišką A. Vienožindžio poetinę raišką galėjo nulemti tai, jog iki seminarijos jis nebuvo stipriaus paveiktas bajoriškosios kultūros (vienintelė jo kultūrinė aplinka už gimtujų namų buvo surusinta Panevėžio gimnazija, kurioje itin daug studijavo valstiečių vaikų³⁴³). Ši, Vinco Mykolaičio-Putino žodžiais, „savaime dainuojanti siela“ tai, kas transcendentalu, universalu, susiję su žmogaus egzistencija, t. y. tai, kas sudarė poeto vidinį „aš“ ir ką A. Baranauskas, K. Kairys reiškė lenkų kalba, išsakė lietuviškai.

Panašiai galima pasakyti apie A. Vienožindžio bendramokslį (studijavusį 1862–1867 m.), taip pat iš Aukštaitijos valstiečių kilusį irgi Panevėžio gimnazijos absolventą klieriką P. Rimkų ir jo poezią³⁴⁴. Jo eilės „Tykus buvo vakarelis“, „Širdinga ir laiksvi tur būti giesmeila“ (spėjama, jog eiliuoti taip pat pradėjo seminarijoje) panašios į A. Vienožindžio. Pirmasis eiléraštis labai artimas pastarojo stilistikai³⁴⁵ – gali būti, kad seminarijoje poetų arčiau bendrauta.

A. Vienožindžio ir P. Rimkaus kūrybos nauja stilistinė kryptis – „liaudiškasis romantizmas“³⁴⁶ ir itin didelis jų kūrybos populiarumas liaudyme rodytų valstietijoje atsirandantį sociokultūrinės savi-

³⁴² *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*, p. 385.

³⁴³ M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 434.

³⁴⁴ *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*, p. 398–399.

³⁴⁵ Ten pat, p. 399.

³⁴⁶ Ten pat, p. 281, 392.

teigos poreikį, kuris galėjo kilti dėl religinės švietėjiškos dvasininkijos veiklos sustipréjus tautiniam kultūriniam potencialui ir kurį išreiškė iš jos kilusi inteligentija.

SEMINARIJOS ABSOLVENTAI IR LIETUVYBĖ

Kartos specifika. Žemaičių seminarijoje 1845–1869 m. parengta katalikų dvasininkijos karta, arba M. Valančiaus dvasininkijos karta, religiniame Žemaičių vyskupijos gyvenime pagrindinį vaidmenį vaidino iki XIX a. paskutinio ketvirčio. Ši karta savo veikla ir išitikinimais skyrėsi tiek nuo ankstesnės, tiek nuo vėlesnės kunigų kartos, kurios formavosi kitomis visuomeninėmis ir politinėmis aplinkybėmis.

Nustatėme, kad Žemaičių seminarijoje parengti kunigai 1867 m. sudarė apie 82% visų Žemaičių vyskupijos darbingų dvasininkų, o tai iš esmės pakeitė senąjį kunigijos sudėtį. Nuo misionierių išugdytos kartos naujoji karta skyrėsi kitokiu išauklėjimu, kuris atspindėjo pasikeitusius vyskupijos vadovų religijos stiprinimo prioritetus. Naujoviškai orientuotas klierikų rengimas, Varnių kultūrinė aplinka, socialinė klierikų sudėtis 1845–1869 m. suformavo Žemaičių dvasininkiją, kuri buvo geriau pasirengusi religijos sklaidai.

M. Valančiaus dvasininkija buvo daug aktyvesnė ginant Katalikų bažnyčios interesus. Panašiai kaip ir pats M. Valančius, ji buvo lojali lietuviškam darbui ir ten, kur to reikalavo religiniai bažnytiniai interesai, uoliai darbavosi. Ši dvasininkija buvo teoriškai, praktiškai ir psichologiškai pasirengusi vartoti liaudies kalbą skleidžiant katalikybę; gerokai demokratiškesnė bendraujant su valstiečiais, neabejinga jų poreikiams, turėjusi didesnį autoritetą; platesnių kultūrių interesų, labiau vertinus išsilavinimą. Tik nedaugelis seminariją baigusiu kunių buvo agresyviai prolenkiški³⁴⁷.

³⁴⁷ Ryškus pavyzdys yra buvęs klierikas, 1896–1904 m. Žemaičių vyskupijos seminarijos inspektorius P. K. Kriškenis.

Vis dėlto dvasininkijos lituanizacija nepaveikė jos ideologijos – ji buvo ir liko suaugusi su lenkų kultūra. Štai kaip apibūdino vieno iš žinomiausiu po sukilio lietuviybės puoselėtojų J. Katelės pažiūras Aleksandras Dambrauskas-Jakštės. „Iš seminarijos išėjo lenkų patriotu, o skaitydamas vėliau uždraustus lenkų patriotiškus veikalus, užsigrūdino tame sentimentaliam patriotizmę ir per visą gyvenimą pasiliko karštu „poliako-litvinu“, už ką nusipelnė iš lenkų pagarbos ir malonės³⁴⁸. M. Valančiaus dvasininkija ir XIX a. pabaigoje nesupratėjo lietuvių tautinių aspiracijų, laikė jas erezija. Vyskupai A. Baranauskas, K. Cirtautas, M. L. Paliulionis nepalaikė jaunuju, po 1870 m. išugdytųjų kunigų lietuviškos ideologinės orientacijos, nepatikėdavo jems geriausiu parapijų, neįsileisdavo patriotiškai nusiteikusiu dvasininkų į kurijų kapitulas, taigi trukdė formuotis aukštajai dvasininkai, pozityviai apsisprendusiai modernaus lietuvių nacionalizmo atžvilgiu. Praktinėje religinėje veikloje pasižymėjo lanksčia laikysena, atitikusia krikščioniškojo universalizmo reikalavimus, pagal aplinkybes katalikybei skleisti naudojo ir lenkybę, ir lietuviybę, už ką sulaukė ir „lenkomanų“, ir „litvomanų“ vardo, nors jų veikla neturėjo nieko bendro su lietuviškuoju tautiskumu ir noru rasti erdvę jam reikštis³⁴⁹. Katalikybės poreikiams tarnavo vyskupų parama lietuviškos spaudos gražinimui, pritarimas lietuvių kalbos įvedimui į lietuviškų parapijų bažnyčių pamaldas, rūpinimasis seminarijos klerikų rengimu lietuviškai pastoracijai, lietuvių kalbos norminimu, lietuviška katalikiška raštija ir pan.

Antra vertus, stiprejantis lietuvių tautinis atgimimas skatino nedidelės dalies dvasininkijos atviresnę lietuvišką laikyseną. Kai kurie kunigai (R. Stakėnas, M. J. Miežinys) pradėjo bendradarbiauti lietuviškoje periodinėje spaudoje, šiek tiek jų laikotarpiu po „Aušros“ įsitrukė į lietuvišką kultūrinę veiklą. Jie atstovavo tai mažumai, kuriai tapo nesvetimas ir tautinis lietuvių judėjimas. Toks buvo kovotojas dėl lietuvių spaudos lotynų raidėmis atgavimo, lietuviško laikraš-

³⁴⁸ A. Dambrauskas-Jakštės, min. veik., p. 270, 278.

³⁴⁹ Plg.: V. Žaltauskaitė, *Lietuvos krikščioniškosios demokratijos genezė. XIX a. pab. – XX a. pr. Sociopolitinis aspektas, daktaro disertacijos santrauka*, Vilnius, 2000, p. 12–13.

čio leidimo³⁵⁰, gausių lietuviškų raštų rengėjas ir vertėjas J. Balvočius-Gerutis, kurio ilgametės proletuviškas pažiūras yra pabrėžęs A. Dambrauskas-Jakštą:

„Su kunigais kalbėdavosi lenkiškai, nes tuomet klebonijose buvo tokia mada. Bet lenkystės idealai niekad nebuvo jį suviliojė. Savo dvasioj jis visada jautėsi esąs lietuvis, lietuvių atgijimo nelaikė jis svajone, anaiptol, tikejo mūsų tautą galint atgimti, dėl to karštai laukė jos atgimimo ir kiek galédamas rūpinosi jį pagreitinti. „Aušros“ atsiradimas 1883 metais dar labiau jį užgrūdino tame išsitikinime“³⁵¹.

Apskritai M. Valančiaus dvasininkija XIX a. trečiajame ketvirtuje suvaidino nemažą vaidmenį stiprinant katalikybę valstietijoje. Ji energingai išstraukė į rusiškų liaudies mokyklų boikotą po 1863 m. sukilio, organizavo katalikų priešinimąsi rusiškam raidynui bei stačiatikybės platinimui. K. Kairio, P. Višvų, kitų kunigų tolesnis gyvenimas demonstravo naujosios kunigijos diplomatiją kovojant su valdžios nurodymais mokyklose dėstyti tikybą rusų kalba. Antai P. Višvą, dirbdamas Kėdainių parapijos filialistu, atsisakė būti tikybos mokytoju valdinėje Kėdainių liaudies mokykloje, kuriai vadovo vo stačiatikis. Motyvavo tuo, kad, uždraudus vaikams aiškinti Dievo žodį lenkiškai ir lietuviškai, tikybos mokymas rusų kalba sukels nepasitikėjimą kunigu ir pačia mokykla, o tai sukels „pavojingų rūpesčių“³⁵². Panašiai priešinosi Darbėnų kunigas Mikalojus Opulskis (Opolski)³⁵³, Anykščių vikaras Julijonas Račkauskas (Raczkowski), Elenėje ir Laukesoje kunigavęs Mikalojus Skorupskas (Skorupski) bei daugelis kitų, nekalbant apie administracines katalikybės atramas A. Baranauską, M. L. Paliulionį, K. Cirtautą. Jau 7-ojo dešimtmečio pabaigoje rusų valdžia buvo priversta konstatuoti, kad dėl M. Valančiaus dvasininkijos veiklos Žemaičių vyskupijos gyventojų suartėjimas su rusų kultūra ir Bažnyčia tapo nebeįmanomas³⁵⁴.

³⁵⁰ V. Merkys, *Knygnešių laikai, 1864–1904*, p. 152–153.

³⁵¹ A. Dambrauskas-Jakštės, min. veik., p. 67.

³⁵² Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 9153 Vilniaus generalgubernatorui, 1865 11 25?, LIIB, mf. 140/7.

³⁵³ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 11382 Motiejui Valančiui, 1866 11 13, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 98, l. 174.

³⁵⁴ Žr.: Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 9310 Vilniaus generalgubernatorui, 1868 08 13, A. Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, p. 293–300 ir kt.

Už katalikybės gynimo sajūdžio raginimus, agitaciją prieš rusiškas mokyklas ar kitą priešvyriausybinę veiklą rusų valdžios buvo bausti Žemaičių seminarijos absolventai kunigai Adomas Daugėla (*Dowgiałło*), Kajetonas Jankūnas (*Jankiewicz*), J. Lukavičius, Jonas Milaknis (*Miłaszewicz*), Teofilis Opulskis (*Opolski*), Samuelis Paškevičius (*Paszkiewicz*), Leopoldas Radavičius (*Rodowicz*), Adomas Rimavičius (*Rymowicz*), Vincentas Stanys (*Staniewicz*), Aloyzas Šliupavičius (*Szlupowicz*), Ignotas Ulinskas (*Uliński*) ir kiti.

M. Valančiaus dvasininkijos pastoracinė veikla tarp lietuvių valstiečių vyko lietuvių kalba. Dėl to drauge su ja Žemaičių vyskupijoje XIX a. trečiajame ketvirtysteje gerokai sumažejo, ypač Rytų, Šiaurės rytų, Vidurio Lietuvoje, liaudies lenkinimas per Bažnyčią. I svarbiausias parapijas M. Valančius stengėsi skirti savus seminarijos auklėtinius, monančius lietuviškai ir galinčius bendrauti su valstiečiais jų gimtaja kalba, pasižyminčius išlavinta pamokslų iškalba, kuri įtaigiau veikė ir graudino žmones. Šalino pasenusius, prie lietuviybės katalikybėje reikalavimų neprisitaikančius kunigus. Skatino kunigus rengti liaudžiai lietuviškas religines knygeles, tokius visų pirma kėlė bažnytinės karjeros laiptais. V. Biržiška rašė, kad vyskupijoje būta nuomonės, jog norint vyskupo akyse iškilti reikėjo parengti kokią nors lietuvišką knygele³⁵⁵.

M. Valančiaus kunigiją yra apibūdinės V. Juzumas kaip turėjusi ypatingą vyskupo pasitikėjimą, kuri pateko į bažnytinę valdžią ir formavo vyskupijoje dvasininkijos elgseną, nesiderinančią su nusistovėjusiomis tradicijomis ir užgaunancią luominius ioprocius³⁵⁶. Demokratiškesnę elgseną šalia ugdymo skatino valstietiška daugelio dvasininkų kilmė. Dvasininkai, ypač iš Žemaitijos, kurie giminyse buvo glaudžiai susiję su lietuviška aplinka, iš kurios buvo kilę, arčiau su ja bendravo ir galėjo ne tik ją labiau kultūriškai veikti, bet ir patys buvo jos veikiami. B. Smigelskis po 1850 m. yra taikliai pastebėjęs: „Gilesnéje Žemaitijoje galime pamatyti jaunesnės dvasiškijos kitokią tai nuo liaudies prigulimybė. Gentystės, gimininkystės, senobinės prietelystės ir pažintys patraukia jaunuosius kunigus prie nuolankumo, prie

³⁵⁵ V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 3, p. 87.

³⁵⁶ V. Jogėla, Motiejus Valančius pagal Vincentą Juzumą, *LKMA metraštis*, t. 20, Vilnius, 2002, p. 86–89.

neišvengiamo nuolaidumo“, o aukštaičiuose to familiarumo su kungiу nėra³⁵⁷. Jau buvo minėta, kad 1845–1869 m. seminarijā baigę žemės socialinės kilmės kunigai buvo visuomeniškai aktyvesni nei kilę iš bajorų. Gali būti, kad tokius kunigus 1863 m. turėjo omenyje sukilėlių vadas Antanas Mackevičius, gal ir perdėtai apie daugumą vyskupijos dvasininkų sakydamas, kad jie fanatiškai nekentė visko, kas lenkiška ir bajoriška³⁵⁸.

Faktinė medžiaga patvirtina, kad XIX a. trečiajame ketvirtysteje nusistovėjo gerokai šiltesni, artimesni nei anksčiau kunigo ir parapijiečių tarpusavio santykiai, padidėjo kunigų dėmesys valstiečių gyvenimui. Antai būdamas Krinčino vikaru, A. Vienožindys subūrė parapijos chorą, artimai bendravo su žmonėmis, nepraleisdavo nė vieno didesnio jų suėjimo, vis pamokydamas tikėjimo bei moralės dalykų, palaikė ryšius su valstiečiais dainininkais, knygnešiais, su kaimiečiais nevengdavo kartu išlenkti taurelės, pritardamas armonika dainuodavo savo eiles. Už pastangas gražiai skaityti kunigo dovanotos knygos ne vieną parapijietį pastūmėjo siekti mokslo³⁵⁹. Kupiškio klebonas kanauninkas K. Kozmianas paskatino rašto pramokusią valstietę Uršulę Tamošiūnaitę imtis poetinės kūrybos³⁶⁰, viešai rodydavo dėmesį liaudies kūrybai, kviesdavo pjovėjas iš rugių lauko padainuoti sutartinių³⁶¹. Vadoklių klebonas J. Balvočius-Gerutis mielai bendraudavo su kaimiečiais, pasikalbėdavo ir išklausydavo, suprato jų būdą, vargus ir reikalus. Valgė paprastus valstietiškus valgius, vasarą nusimetęs kunigo sutaną vienmarškinis nesidrovėdavo šieno papjauti ar pagrébt³⁶². Pas Laukesoje kunigavusį M. Skorupską plaukdavo žmonės tartis visokiais reikalais, kunigas nė vieno nepalikdavo neišklauses ir nepatarės, ką daryti³⁶³.

Naujieji kunigai imponavo ganomiesiems didesniu išprusimu, dėmesiu švietimui. Nemažai jų steigė dekanatų bibliotekas, patys

³⁵⁷ B. Smigelskis, Kunigo vikaro užrašai, *Draugija*, 1909, t. 8, Nr. 29, p. 29.

³⁵⁸ A. Mackevičius, *Laiškai ir parodymai*, Vilnius, 1988, p. 69.

³⁵⁹ *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*, p. 384.

³⁶⁰ Ten pat, p. 400.

³⁶¹ R. Mikšyté, *Antanas Baranauskas*, p. 200.

³⁶² A. Dambrauskas-Jakštės, min. veik., p. 88.

³⁶³ Ten pat, p. 281–282.

švietėsi, domėjosi ne tik religiniai dalykai, teologija, lituanistika, bet ir įvairiai kitais moksloslais. Antai J. Katelė mėgo archeologiją, rinko archeologines iškasenas, turėjo nemažą biblioteką. Gana daug knygų turėjo sukaupęs M. Skorupskas, kurias mirdamas paliko Žemaičių seminarijai, tik karui prasidėjus nesuskubta jų pervežti į Kauną³⁶⁴. A. Baranauskas ir Jonas Radavičius (*Rodowicz*) mėgo matematiką, homeopatiją, pastarasis ir gamtą, mineralogiją, paliko Kauno muziejui 631 Kaukazo kalnų mineralo kolekciją, herbarų³⁶⁵. A. Vienažindys domėjosi filosofija, mokslo ir religijos sėsajai, kaupė mokslo, filosofijos, teologijos veikalus³⁶⁶.

Lietuvių kalbos vartojimas po 1863 m. sukilimo. Nors po sukilimo galimybių lietuvių kalbai plėstis katalikybėje sumažėjo ir naujoviškos pastoracijos sėlygos pasunkėjo, tačiau lietuvių kalbos įsitvirtinimas religijoje tėsėsi. Viešasis liaudies švietimas tapo slaptas, viešoji religinė lietuviška spauda buvo pakeista slaptomis lietuviškomis religinėmis knygelėmis, religinėmis politinėmis brošiūromis, ganytojiški auklėjantys laiškai – didaktinėmis beletristinėmis knygelėmis ir pan.

Viena iš lietuvių kalbos religijoje atramų buvo M. Valančiaus suorganizuota slampa lietuviška spauda. Šią spaudą V. Merkys pavaidino „galingiausia lietuviybės ugdymo ir pasipriešinimo rusifikacijai priemone“³⁶⁷. Uždraudus spaudą lotynų rašmenimis, 1865–1880 m., t. y. tada, kai daugiausia reiškėsi 1846–1869 m. seminariją baigę kunigai, Lietuvoje buvo ypač gausiai slaptai platinamos tradiciniu rai-dynu išleistos religinės-moralinės knygelės. Jos sudarė apie 71% visos lietuviškų knygų tematikos³⁶⁸, ir tik vėliau ėmė daugėti pasaulietinės tematikos leidinių.

Mokslinėje literatūroje plačiai analizuota 1869–1870 m. pirmojo lietuviškų knygų platintojų politinė byla. Iš teismą buvo patraukti buvę seminarijos auklėtiniai kunigai Žvingių klebonas Pranciškus Butkevičius (*Butkiewicz*), Pagramančio diakonas Vincentas Butvydas (*Butwid*),

³⁶⁴ Ten pat, p. 282.

³⁶⁵ Ten pat, p. 263–264.

³⁶⁶ *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*, p. 384–385.

³⁶⁷ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 783.

³⁶⁸ V. Merkys, *Knygnešių laikai, 1864–1904*, p. 186.

Gaurės vikaras Vitalis Dembskis, Darbėnų vikaras Kazimieras Eitutis (*Ejtutowicz*), Naumiesčio filijalistas Pranciškus Grigaliūnas (*Grygalu-nowicz*), Naujamiestyje kunigavęs Motiejus Kaziliūnas (*Kazilewski*), Pagramančio klebonas Vincentas Norvaiša (*Narwojsz*, taisydavęs M. Valančiaus rašytų slaptųjų knygelių rankraščių kalbą³⁶⁹), Salantų vikaras Pranciškus Stropus (*Stropp*), Tauragės klebonas Jonas Tomaševičius (*Tomaszewicz*). Uždraustas lietuviškas knygas platino, savo parapijiečius skatino užsiimti šia veikla, knygnešius globojo Panemunėlio klebonas J. Katelė, Krinčino vikaras A. Vienožindys, Kupiškio vikaras P. Rimkus, Jurbarko vikaras Jurgis Rožanskas (*Rožański*), nemaža kitų buvusių seminarijos auklėtinų.

Dvasininkojos veikla, susijusi su lietuvių kalbos vartojimu, po sukilio tėsési ir steigiant slaptas lietuviškas mokyklas, globojant daraktorius. Religinis švietimas ir pradinis mokymas liaudies kalba kaip atsvara rusiškoms valdinėms mokykloms pakitusiomis politinėmis aplinkybėmis tapo dideliu kunigų rūpesčiu stiprinant katalikybės pozicijas tarp valstiečių. Kupiškio parapijoje nelegalias lietuviškas mokyklas steigė, pats jas kontroliavo K. Kozmianas. V. Merkys rašė, kad šis asmuo buvo centras, apie kurį sukosi visas apylinkės gyvenimas. Važiuodamas į parapiją, nuveždavo plunksnų, rašalo, popieriaus, liniuotę popieriui liniuoti, ir, radęs mokantį skaityti ir rašyti, pristatydavo kitų mokyti. Pradėjusius daraktoriauti apdovanodavo. Rūpinosi suaugusiuju, ypač mergaičių švietimu³⁷⁰. Nuo 1869 m. jam uoliai talkino čia vikaru pradėjęs dirbtį P. Rimkus³⁷¹. 1872–1908 m. Panemunėlyje (Rokiškio r.) klebonavo švietėjas J. Katelė, čia sukūrė kultūros židinį. Jis varė plačią ir intensyvią švietėjišką veiklą, pamoksluose mokė valstiečius ūkio, švaros, vaikų, jaunuomenės švietimo reikalo, rūpinosi moterų švietimu, kiekviename kaime (Moškėnuose, Šetekšniuose, Tindžiiliuose, Viliuose ir kt.) išteigė slaptas lietuviškas mokyklas, kurios buvo gana aukšto lygio, jose buvo mokomi vaikai lietuviškai skaityti, rašyti, aritmetikos, geografijos ir net Lietuvos istorijos, rūpinosi vadovėliais, organizavo daraktorių kursus, režisavo lietuviškus spektaklius,

³⁶⁹ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 745.

³⁷⁰ Ten pat, p. 744; V. Merkys, *Knygnešių laikai, 1864–1904*, p. 303.

³⁷¹ V. Biržiška, Kun. Petro Rimkevičiaus (?) eiléraščiai, *Mūsų senovė*, t. 2, Nr. 3(8), 1938, p. 478–479.

mokė vaikus giedoti ir dainuoti. Jo parapijoje lietuvių kultūrinį darbą dirbo J. Katelės įdarbintas prie Panemunėlio bažnyčios draudžiamos spaudos platintojas Juozas Otonas Sirvydis³⁷².

Slaptas lietuviškas mokyklas steigė, švietė žmones Žiobiškio klebonas Pranciškus Levickis (*Lewicki*), Aleksandravélės klebonas Stanislovas (ordine Jeronimas) Sipavičius (*Sipowicz*), Anykščių vikaras J. Račkauskas ir kiti.

Vartoti lietuvių kalbą katalikybėje pagal aplinkybes neužmiršo kunigai tremtyje, ją vartojo grįžę į Lietuvą. Antai Vincentas Mosėjus (*Mossiej*), 1881–1883 m. Tobolsko Romos katalikų bažnyčios vicekuras, vėliau Tomsko, 1897–1904 m. Spasko filijinės bažnyčios vikaras, rūpinosi savo parapijiečių lietuvių pradiniu ir religiniu švietimu gimtaja kalba, bandė parsisiušdinti iš Lietuvos lietuviškų elementorių, religinių knygelių³⁷³. Lietuviškais pamokslais, lietuviškais giedojojimais sekmadienio pamaldose, lietuviškų knygelių platinimu užsiémė iš tremties į Lietuvą grįžęs Laukesoje kunigavęs M. Skorupskas³⁷⁴ ir kiti.

Nuopelnai lietuviškai raštijai. Trumpai paminėkime M. Valančiaus dvasininkijos nuopelnus lietuviškai raštijai. Čia nebekalbėsime apie šio pobūdžio seminarijos auklėtinį, profesorių Varniuose įnašą iki 1866 m., nes tai jau daugiau ar mažiau aptarta.

³⁷² A. Dambrauskas-Jakštasis, min. veik., p. 270–271; V. Merkys, *Knygnešių laikai, 1864–1904*, p. 279–280, 301–302.

³⁷³ V. Mosėjus į Lietuvą F. Zavadzkiui raše: „Dievo valia turiu pareigą teiki dvasinę pagalbą po Tobolsko guberniją išsibarsčiusiems mūsų broliams. Važinėdamas išitikinau, jog trūksta kai ko iš religinių priemonių <...>. Prašau išsiusti pirmuoju paštu: a) lenkiškai-lietuvišką evangelijke, jeigu yra – didelio formato, b) 50 lietuviškų elementorių, c) lenkiškus pamokslus, kokie šiuo metu vertinami, d) kelias knygeles „Naujas Altoriaus“ [Senas ir Naujas Auksa Altoriaus arba didžiausia geribė del dūsui kriksczcioniu..., Vilnius, 1879. – I. Š.], f) 2 [knygeles] „Szwentadenu darbaj“ [Szwentadienis dasbas, arba skajtimaj szwentsoci dienos.... – I. Š.], 9) šimtą varinių kryželių, o už likusius pinigus – po lygai rožinių, škaplierių ir [sventųjų] paveikslėlių. Prašau nustatyti kainą.

Ai yra Bibliją su [Gustave] Doré piešiniais ir kiek kainuoja? Norėtume turėti lenkiškų ir lietuviškų knygų katalogą. Drįstu paklausti, ar néra Vilniuje kelioninių vargonų, taip pat – gal atsirastų iprasti nedideli vargonai, [likę] uždarius bažnyčią?“ (Vincento Mosėjaus laiškas Feliksui Zavadzkiui, 1882 10 28, Tobolskas, MAB, f. 7-2152, l. 1). Plačiau apie V. Mosėjų žr.: *Bojownicy kapłani...*, d. 2, t. 2, p. 706–708; Kansko apskrities Tomsko Romos katalikų bažnyčios vikaro Vincento Mosėjaus formularinis sąrašas, 1900, *Baltarusijos Respublikos nacionalinis istorijos archyvas Minske*, f. 1781, ap. 25, b. 249, l. 19–20. Archyviniai duomenų apie ši kunigą malonai parūpino habilituotas daktaras profesorius Zbigniewas Wójcikas, už tai jam nuoširdus ačiū.

³⁷⁴ A. Dambrauskas-Jakštasis, min. veik., p. 280.

³⁷⁵ *Lietuvių enciklopédija*, t. 3, p. 384.

Religinė literatūra. Nemažai 1845–1869 m. baigusių ir lotyniškų rašmenų draudimo metais parapijose besidarbavusiu kunigų reiškési rengdami liaudžiai lietuviškus religinius raštus, kurdami ir versdami šventas giesmes. Iš raštų autoriu pasižyméjo J. Balvočius-Gerutis, minétini Antanas Bartkevičius (*Bortkiewicz*), F. Vereika, N. Gedgaudas (Jonas Jodelaitis), A. Vitartas, Vladislovas Dembskis. Lietuviškas giesmes, litanijas rašé, verté Vincentas Šliogeris (*Szlagier*), P. Legeckis (K. Žalvaris), kunigai tremtyje Juozapas Silvestras Dovydaitis, P. Butkevičius³⁷⁵ ir kiti. Vyskupo A. Baranausko Seinuose parašyto religinės giesmės, ypač skirtos Švč. Marijos garbei, yra vienos iš gražiausių lietuvių poeziijoje.

Religinės raštijos būta ir kitokio pobūdžio. A. Baranauskas, nuo 1867 m. profesoriaudamas Žemaičių seminarijoje Kaune, parengé lietuvišką homiletikos kursą klérirkams „Mokslas šventosios iškalbos“ (*Mokslas Szwentosios Iszkalbos*)³⁷⁶. 1901–1902 m. pradéjo didžiulį ne tik teologijai, religijos istorijai, bet ir visai lietuvių kultūrai reikšmingą darbą – Biblijos vertimą į lietuvių kalbą, kaip pats saké, patikrinti, ar įmanoma Šventajį Raštą pakenčiamai išversti į lietuvių kalbą³⁷⁷. Iki mirties suspējo išversti 3/5 visos Biblijos, palikdamas 1528 puslapiu rankraštį. Kunigams skirtų religinių raštų taip pat paliko J. Balvočius-Gerutis.

Lingvistika. Seminarijoje Kaune A. Baranauskas tése lingvistinį darbą: rinko lietuvių tarmių tekstu, sudaré originalią lietuvišką rašybą, parašé lietuvių kalbos gramatiką, į lietuvių kalbą išverté A. Schleicherio gramatiką, paskelbé „Pastabas apie lietuvių kalbą ir žodyną“ (*Заметки о литовском языке и словаре*). Jo lingvistinio darbo esminės paskatos buvo tos pačios, kaip ir klériku esant – religijos stiprinimas³⁷⁸. Vadovaudamasis panašiais motyvais ir vyskupas M. L. Paliulionis nurodė Kazimierui Jauniui į lietuvių kalbą išversti katekizmą³⁷⁹, Žemaičių vyskupijos valdytojas A. Beresnevičius pavedé

³⁷⁶ Ten pat, t. 2, p. 188.

³⁷⁷ A. Prašmantaité, Antanas Baranauskas ir katalikiški XIX a. Šventojo Rašto vertimai į lietuvių kalbą: istorinis aspektas, *LKMA metraštis*, t. 23, p. 152–154.

³⁷⁸ Antano Baranausko laiškas Hugo Weberiui, 1875 10 14, A. Baranauskas, *Raštai*, t. 2, 1970, p. 177–179.

³⁷⁹ J. Stakauskas, Vyskupas M. L. Paliulionis ir lietuviškasis klausimas, p. 383–384, 397.

kunigams parengti lietuvių kalbos gramatiką ir žodyną, parašyti moksliinių, asketinių ir su religine praktika susijusių lietuviškų veikalų³⁸⁰.

Tarp lietuvių kalbotyrai nusipelnusių kunigų taip pat minėtinis M. J. Miežinys, lietuviškos gramatikos ir lietuvių–latvių–lenkų–rusų kalbų žodyno autorius³⁸¹. Likę žinių, kad Kasparas Chmieliauskis (*Chmielewski*) parašė lietuvių–lenkų kalbų žodyną³⁸², J. Balvočiūs–Gerutis – lietuvių–lenkų kalbų žodynėli, Adomas Mackevičius – latvių–lietuvių kalbų žodyną.

Pasaulietinė literatūra. Manytina, jog stipréjantį kai kurių kungų, ypač valstiečių kilmės, tautiskumą rodė jų pasaulietinės tematikos kūriniai, pirmiausia beletristika, poezija. M. Valančiaus dvasininkijos pasaulietinės tematikos kūriniai, jų vertimų pagausėjo XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. Pasakėčias, humoristinius, proginius eiléraščius rašė V. Šliogeris, A. Bartkevičius³⁸³, tremtyje pasakas eiliavo, apysakas rašė Juozapas Silvestras Dovydaitis. Rankraštinių lietuviškos poezijos rinkini paliko po 1863 m. sukilio emigravęs D. Pėža (Palionis). I poeziją, atrodo, buvo linkęs K. Eitutis (manoma, kad jis sukūrė dainą „Nepaimti Dievo cūdai“). Išpopuliarejo Motiejaus Žutauto (*Žutowt*) eiléraštis „Piemenėlis“³⁸⁴. L. Ivinskio kalendoriams savo poezijos kūriniai siūlė J. Lukavičius, 1878 m. siuntė eiléraštį „Graži dainelė“ ir apskymėlį „Atsitikimas. Apie užvydėjimą“³⁸⁵. Kazimieras Aleksandravicius (*Aleksandrowicz*) išvertė Juozapo Koženiovskio (*Korzeniowski*) komediją „Šiaučius ir jo šeiminykštis“. Stipréjant tautiniam lietuvių judėjimui, tiesiog nerte pasinėrė į lietuvišką kultūrinę veiklą J. Balvočiūs–Gerutis: 1898–1912 m. parašė, išvertė daug didaktinių, beletristinių apysakų („Jonukas Karklynas“, „Kunigo giminė“, „Susiskaldėliai ir pašvitoriai“ ir kt.). Sparčiai didėjant populiaru mokslo žinių poreikiui, parašė „Zoologiją, skiriamą sodieciams“, „Sodiecių dangų“³⁸⁶.

³⁸⁰ Ten pat, p. 385–386.

³⁸¹ Išleido 1886 ir 1894 m. Žr.: *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*, p. 149, 151, 647; V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 746.

³⁸² V. Biržiška, *Knygatyros darbai*, p. 201.

³⁸³ *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*, p. 505–506.

³⁸⁴ D. Petkevičiūtė, min. veik., p. 184–185; *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*, p. 502.

³⁸⁵ D. Petkevičiūtė, min. veik., p. 187.

³⁸⁶ A. Dambrauskas-Jakštė, min. veik., p. 65–90.

DVASININKIJA IR LIAUDIES SAJŪDŽIAI

Įspūdingi XIX a. 5–7-ojo dešimtmečio Lietuvos visuomenės judėjimai yra liaudies sajūdžiai. Tai 1858–1862 m. blaivybės sajūdis ir 1865 m. katalikybės gynimo sajūdis. Jie prasidėjo ir intensyviausiai reiškėsi ten, kur gausiausiai gyventa etninių lietuvių – Žemaičių vyskupijoje. Išoriškai jie buvo glaudžiai susiję su katalikų dvasininkija: pastaroji buvo šių sajūdžių vadovė, bažnyčia – centras, apie kurį sukosi svarbiausi įvykiai, katalikų dvasininkijai teko didžiausia atsakomybė už sajūdžių padarinius. Tad sustosime ties jos įtaka liaudies sajūdžiams.

BLAIVYBĖS SAJŪDIS

Blaivybės reiškinys ir blaivybės sajūdžio Lietuvoje problema. Blaivybė yra viena iš svarbių dorinių vertybų, tad blaivybės propagavimas ir blaivybės draugijos kūrimas yra ir pasauliečių, ir dvasininkijos veiklos sritis. Pirmoji blaivybės draugija 1808 m. buvo įkurta JAV, 1827–1829 m. – Anglijoje, 1833 m. – Vokietijoje. Pirmoji

dvasininkijos suorganizuota tokio pobūdžio draugija, pasivadinusi „Višķu abstinentu draugija“ (*Total abstinence society*) 1838 m. kapucino Theobaldo Mathewo buvo īsteigta Airijoje, vėliau Anglijoje, Šiaurės Amerikoje¹. I XIX a. viduri, intensyvėjant Katalikų bažnyčios atsinaujinimui, Europoje vyko bažnytinė draugijų, tarp jų ir blaivybės draugijų, renesansas. Bažnyčios blaivybės propaganda ypač suintensyvėjo, kai 1851 m. Vroclavo vyskupas kardinolas Merkeliis Dypenbrokas (*Diepenbrock*) parengė blaivybės brolijos (taip dažniausiai buvo vadintinos vieno tikėjimo narių draugijos) įstatus ir juos tais pačiais metais patvirtino popiežius Pijus IX, suteikdamas brolijų nariams nuodėmių atleidimą ir pavesdamas jas Grabnyčių Dievo Motinos globai. Pagal įstatus vyskupijos brolija susidėjo iš parapinių brolijų, brolijai vadovavo vyskupas, parapinėms brolijoms – seniūnai.

Lenkijos Karalystę ir Lietuvą pasiekė jau anksčiau prasidėjusios dvasininkijos blaivybės akcijos Aukštutinėje Silezijoje ir Galicijoje (Tarnovo vyskupijoje). 1844 m. pradžioje ten propaguoti blaivybę pradėjo Bažnyčios atnaujintojai kunigas A. J. Fiecekas ir vyskupas J. G. Voitovičius. 1845 m. A. J. Fieceko įkurtoji brolija telkė per 200 tūkst. žmonių. Tarnovo regione 1844 m. į tokią broliją buvo įstojo 434 tūkst. žmonių iš 1 milijono tikinčiųjų, 1845 m. pabaigoje jai priklausė 731 614 (87,2%) asmenų². Kurti broliją leido civilinė valdžia – imperatorius Ferdinandas I.

Lietuvoje blaivybę jau 1846 m. pradėjo skelbtį Šiaulėnų bei Šiaulių parapijų kunigai. Jie sudarinėjo ir specialius pasižadėjusiuju nebegerti sarašus. Tais metais J. S. Mieleška išvertė ir išleido pirmą katalikišką knygelę apie blaivybės draugiją lietuvių kalba³, tačiau didesnio masto blaivybės judėjimas tuomet neigavo. Nuo 1856 m., į valdžią atėjus Rusijos imperatoriui ir Lenkijos karaliui Aleksandriui II ir su-

¹ I. F. Maguire, *Le P. Mathew de l'ordre des capucins, l'apôtre de la tempérance en Irlande*, [Bruxelles, 1864].

² B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. 7 , p. 151–160.

³ Ch. K. A. Debner, *Knigele apej ziniās draugistes nuositoriejimo, arba Pamokimas, kaip rejk girtibe pamesti ir nuog ariekos gierimo, arba kitu stipru atsipratinti, vertė J. S. Mieleška*, Sankt Peterburgas, 1846. Tai Ch. K. A. Debnerio 1837 ir 1838 m. Rygoje išleistos latviškos knygutės vertimas, nenurodžius autoriaus pavardės (žr.: *Lietuvos TSR bibliografiya. Knigos lietuvių kalba*, t. 1, Vilnius, 1969, p. 253–254).

švelnėjus politiniam klimatui, blaivybės brolijos prie bažnyčių ēmė steigtis Lenkijos Karalystėje. 1858 m. jos ypač išplito Seinų vyskupijoje. 1858 m. blaivybės sajūdis kilo Žemaičių vyskupijoje, tais pat metais čia atsirado ir blaivybės broliai.

Blaivybės sajūdis Lietuvoje skyrėsi. Antai Aukštutinėje Silezijoje, Galicijoje, Lenkijos Karalystėje blaivybė plisti ir brolijos kurtis pradėjo po to, kai vyskupai ganytojiškais laiskais, dvasininkai pamoksloose, rekolekcijose, misijose, iš sakyklų ir klausyklose ēmė raginti kunigus ir tikinčiuosius skelbtį blaivybę ir kurti broliją. Blaivybės sajūdžio Žemaičių vyskupijoje pradininke kai kas laiko ne dvasininkija, o valstietių. Kitos akivaizdžios sajūdžio ypatybės – liaudies aktyvumas, itin staigus plitimas ir nykimas, ypatingas masiškumas, atkaklus pobūdis, kalbinė ir socialinė specifika. Jei palygintume katalikus telkusių blaivybės brolijos kūrimosi tempus Tarnovo srityje ir Žemaičių vyskupijoje, pamatytiame, kad pastarojoje jie keturis kartus didesni⁴. V. Kavolis taip pat atkreipė dėmesį į išimtinį lietuvių kalbos blaivybės sajūdyje vartojimą, vadindamas jį tautiniu savo forma⁵.

Blaivybės sajūdis Lietuvoje skyrėsi ir nuo blaivybės sajūdžio Rusijoje. Blaivybės sajūdis vidinėje Rusijoje kilo 1858 m. pabaigoje – 1859 m. pradžioje, iš pradžių Pavolgyje ir centrinėse gubernijose ap link Maskvą, ir tęsėsi iki 1861 m. Priešingai nei Lietuvoje jis iš viso nebuvvo susijęs su dvasininkija. Blaivybė plito ir blaivybės draugijos kūrėsi vien liaudies pastangomis. Nors blaivybė nebuvvo tokia visuotinė kaip Kauno gubernijoje, jau 1859 m. blaivybės draugijoms priklausė šimtai tūkstančių valstiečių, taip pat kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų. Nuo 1859 m. gegužės mėn. rusų blaivybės sajūdis igavo agresyvų pobūdį: prasidėjo masinis smuklių, alkoholinių gérimų sandėlių naikinimas. Liaudies veiksmus slopino kariuomenė, vyko blaivininkų areštai, teismai, trėmimai⁶.

⁴ Antai Tarnovo vyskupijoje blaivininkų skaičius iki 87,2% išaugo per 2 metus, tuo tarpu Žemaičių vyskupijoje jau po pusės metų beveik visi valstiečiai priklausė blaivybės brolijai (žr.: K. Gieczys, min. veik., p. 35–36).

⁵ V. Kavolis, *Epochų signatūros*, p. 101.

⁶ В. А. Федоров, Крестьянское трезвенное движение 1858–1860 гг., *Революционная ситуация в России в 1859–1861 гг.*, Москва, 1962, с. 107–126.

Apie blaivybės sajūdžio Žemaičių vyskupijoje esmę yra įvairiu nuomonių. A. Alekna, K. Gečys, V. Merkys ją sieja su dvasininkų kaip ganytojų pareiga, krikščioniškos moralės stiprinimu. E. Aleksandravičius jo varomosiomis jégomis dar laiko valstiečių nusistatymą prieš alkoholį ir baudžiavinę santvarką. S. Lazutka sajūdį vadina liaudies protesto forma prieš baudžiavą ir imperinę valdžią. Panašias išvadas, pasiremdamas rusų demokratais Nikolajumi Dobroliubovu, Nikolajumi Černyševskiu, Aleksandru Gercenu, daro rusų istorikas V. Fiodorovas, kalbédamas apie blaivybės sajūdį Rusijos imperijoje apskritai ir aiškindamas jį išaugusia degtinės kaina⁷. Kiek kitaip blaivybės sajūdį vertina kai kurie amžininkai. Sprendžiant iš publicistikos, kurią apžvelgė N. Dobroliubovas⁸, valstiečių blaivybės siekis imperijoje dar siejamas su blaivybė propagausios literatūros (Lietuvoje – dvasininkijos pamokslų) įtaka, blaivybės pavyzdžiu Vakaruose ir dėl to išaugusių valstiečių sąmoningumu, noru blaiviems sutiki laisvę po baudžiavos panaikinimo. Be to, visi amžininkai ir rusų istorikai teigia, kad sajūdis Lietuvoje turėjo specifinių ypatybių, susijusių su religija ir etniškumu.

Pabandykime suprasti blaivybės sajūdžio Žemaičių vyskupijoje esmę analizuodami jo santykį su dvasininkija, rusų valdžia ir vyskupijos visuomene ir išsiaiškinkime ginčytinus ar neaiškius dalykus.

Sajūdis ir dvasininkija. Nuomonę apie valstiečių antialkoholinių nuostatas ir blaivybės propagandos įtaką paneigia M. Valančius, apibūdindamas apgailėtiną liaudies blaivybės padėtį vyskupijoje iki blaivybės sajūdžio:

„Sunaikinti įsišaknijusį blogi déjo pastangų visos valdžios. Dvasininkai kiekviena palankia proga įkalbinėdavo liaudi atsisakyti gėrimo, bet veltui: ir ugningiausi pamokslai, ir pamokymai einant išpažinties, ir asmeniniai įtikinėjimai būdavo veltui, o liūdniausia – kad ne tik nepavykdavo sustabdyti girtuoklystés tvano, bet jis vis labiau ir labiau stipréjo su visais nelaimingais padariniais“⁹.

⁷ Ten pat.

⁸ Žr.: Н. А. Добролюбов, Народное дело: распространение общества трезвости, Избранные философские произведения, под редакцией М. Т. Иовчука, т. 2, Ленинград, 1948, с. 198–244.

⁹ Motiejaus Valančiaus raštas carui, 185[?], juodraštis, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 70, l. 513.

Tamsiam, skriaudžiamam, išnaudojamam liaudies žmogui degtinė buvo vienintelė paguoda – ką jau bekalbėti apie nusistatymą prieš alkoholi. Švietimo idėjos, blaivybės propaganda baudžiavos salygomis negalėjo būti vaisinga. Tad buvo išties netikėta, kai staiga baudžiavos metais Kauno gubernijoje beveik visuotinai valstietija sukilo prieš girtavimą, o „didžiulės tų žmonių papročių ir charakterio permainingos rustebino visus sveikai mąstantčius“¹⁰.

Su blaivybės sajūdžio Žemaičių vyskupijoje esme tiesiogiai susijęs jo pradžios, tiksliau, jo iniciatorių klausimas. A. Alekna, K. Gečys, V. Merkys, E. Aleksandravičius ir nemažai kitų tyrėjų blaivybės sajūdį laiko Žemaičių vyskupo M. Valančiaus sumanymu ir nuopelnui. V. Biržiška blaivybės iniciatyvą ir didžiausią rūpinimąsi jos palaiykymu atiduoda jaunesniems kunigams, o M. Valančių mato tik savotišku vadu, nustačiusi bendras gaires ir kartkartėmis viešai prabylančiu į tikičiuosius ganytojiškais laiškais. S. Lazutka, V. Fiendorovas blaivybės sajūdžio pradžią sieja su liaudies iniciatyva.

Iš visų šių požiūrių pirmasis yra klasikinis ir išitvirtinės mokslinėje literatūroje. Jo esmę sudaro K. Gečio iškelta versija, esą M. Valančius, rūpindamas liaudies morale, buvo iš anksto blaivybės sajūdį suplanavęs, sulaukęs palankaus momento ir paskelbęs blaivybę, tačiau sąmoningai inspiravęs gandus dėl Lenkijos Karalystės įtakos ir liaudies iniciatyvos, nes norėjęs užmaskuoti rusų valdžios akyse davininkijos organizacinių vaidmenų ir taip sutrukdyti valdžiai sajūdį užgniaužti¹¹.

Neneigdami, kad tokia hipotezė apie blaivybės sajūdžio kilmę ir esmę turi teisę gyvuoti, dėl jos pagrįstumo galima ginčytis, juolab kad sajūdį liečiančius šaltinius įmanoma interpretuoti kitaip. Antai hipotezės šalininkai iki šiol tarp savęs nesutaria, kur prasidėjo blaivybės sajūdis – per vyskupo vizitaciją Aukštaitijoje (Kupiškyje–Palėvenėje) ar Žemaitijoje (Jurbarkė)¹².

¹⁰ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2076 Vladimirui Nazimovui, 1858 11 18, ten pat, l. 268–269.

¹¹ K. Gieczys, min. veik., p. 19–30 ir kt. Šios prielaidos laikosi ir V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 334–344.

¹² Aukštaitiją (Kupiškį–Palėvenę) blaivybės sajūdžio židiniu laiko K. Gečys, V. Merkys, P. Jatulis, Žemaitiją (Jurbarką) – A. Alekna, M. Brenšteinas, P. Puzaras.

K. Gečys neslepią, kad jo hipotezę sutvirtino kai kurios blaivybės sajūdžio Žemaičių vyskupijoje aplinkybės, kurios neįtilpo į išprastą XIX a. viduryje dvasininkijos organizuotą tokią akciją kontekstą. Kadangi bet kokia kita sajūdžio iniciatyva, išskyrus dvasininkijos, buvo iš anksto atmesta, mokslininkas kitaip negalėjo paaiškinti, kodėl Žemaičių vyskupijoje dvasininkijos blaivybės akcija prasidėjo 1858 m., tuo tarpu kaimyninėje, Rusijai taip pat pavaldžioje Lenkijos Karalystėje brolijos atsirado jau 1856 m.¹³ O svarbiausia, kaip atsiti ko, kad tuo metu, kai M. Valančius paskelbė pirmą savo aplinkraštį dėl blaivybės, ženklinusį oficialią dvasininkijos blaivybės akcijos pradžią (o tai įvyko 1858 m. spalio 11 d.), blaivybės brolijos jau buvo įsikūrusios visoje Žemaitijoje (rugpjūčio mén. išplito Raseinių apskritie, rugsejo mén. – Telšių ir Šiaulių apskritie, antrojoje spalio mén. pusėje kūrėsi Panevėžio apskritie ir persimetė už Nevėžio¹⁴). Tuo tarpu iki spalio antros dekados nerandama jokių vyskupo raštų, raginančių kunigus skleisti blaivybę (vienintelį rusų valdininko raštą dėl blaivybės brolijų galima interpretuoti kaip nori)¹⁵. K. Gečys taip pat buvo priverstas sutikti, kad vyskupas iki spalio 11 d. priva lejo kažkaip paskelbtį vyskupijoje blaivybę žodžiu, nors tam taip pat neturėjo įrodymų. Tad teko Aukštaitiją pripažinti blaivybės sąjūdžio židiniu.

K. Gečio versija apie M. Valančiaus blaivybės iniciatyvą, nors ir neparemta šaltiniais, istoriografijoje ištvirtino, nes palankiai pristatė Katalikų bažnyčią ir gerai atitiko ryškiausio ir tautiškiausio to meto vyskupo įvaizdį. Iš tiesų ji neatitinka realybės. Bažnyčia blaivybę vi sada laisvai propagavo iš sakyklos. Sajūdžio išvakarėse ši propaganda vyskupijoje nebuvo suintensyvėjusi. Aleksandro II valdymo pradžia pasižymėjo politiniu atšilimu, tuo pat metu blaivybė plito ir Lenkijoje, ir Rusijoje, taigi blaivybės agitacijai vargai reikėjo ypatingos konspiracijos. Taip pat sunku įsivaizduoti, kad M. Valančius būtų

¹³ K. Gieczys, min. veik., p. 29–30.

¹⁴ Ten pat, p. 25–26.

¹⁵ Žr.: ten pat, p. 23–24, 30–31.

sugebėjės taip sutelkti dvasininkus, kad jie net ir jam raštytuose raštuose vieningai imtų skelbtį, jog blaivybės iniciatyva kilusi iš liaudies. Antra vertus, valdžia turėjo savo agentų judėjimui sekti, nebuvo naivi ir nepasitikėjo katalikų dvasininkija.

Tai, kas pasakyta, verčia dar kartą įsigilinti į Žemaičių vyskupijos blaivybės ivedykius, laikantis jų eiliškumo.

1858 m. ryškėja du blaivybės skleidimo ir brolijų kūrimo arealai ir kelios iniciatyvos. Pirmoji erdvė yra Aukštaitija. Birželio mén. čia šią veiklą inicijavo vyskupijos valdžia. Aukštaitijoje M. Valančiui vizituojant parapijas (nuo 1858 m. gegužės 16 iki birželio 30 d.), anot J. Tumo-Važganto ir K. Gečio, brolijas kurti paragino vyskupo sekretorius Juozapas Silvestras Dovydaitis.

Blaivybės brolijos nei M. Valančiui, nei Juozapui Silvestrui Dovydaičiui nebuvo naujiena. Pastarasis, kuris laikė alkoholių svarbiausia liaudies moralinio nuopuolio priežastimi, pasiūlė M. Valančiui pasinaudoti palankia Aleksandro II valdymo pradžios politine situacija ir Lenkijos pavyzdžiu pabandyti iškurti blaivybės brolijas vyskupijoje liaudies moralei stiprinti. Vizitacijai įpusėjus, M. Valančius (matyt, apgalvojės, kad pasitaikius progai pavyks tai suderinti su valdžia) paklausė Juozapo Silvestro Dovydaičio: pirmosios žinios apie vyskupo mėginimą steigti blaivybės brolijas datuojamos birželio 7 d. Kupiškiu ir birželio 10 d. Palėvenė¹⁶.

Tuo pačiu metu savarankiški blaivybės skleidimo ir blaivybės brolijų iniciatoriai, veikę be vyskupijos valdžios nurodymo Aukštaitijoje, buvo pavienių parapijų kunigai. Pirmoji (ir kol kas vienintelė) žinia apie tokią iniciatyvą chronologiškai maždaug sutampa su M. Valančiaus kurtomis brolijomis ir buvo taip pat ganytojiška, perimta iš Lenkijos: Skapiškio dekanas Dominykas Sakalauskas (*Sokołowski*), 1858 m. gegužės mén. grįždamas iš Druskininkų namo per Seinų vyskupiją, išgirdo apie ten veikiančias blaivybės brolijas ir jų pavyzdžiu

¹⁶ Ten pat, p. 17–18; V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 337; J. Tumas, *Kun. Juozapas-Silvestras Dovydaitis – Šiaulėniškis Senelis*, Kaunas, 1924, p. 9.

tuoj įkūrė tokią broliją savo parapijoje¹⁷ (V. Merkys nukelia šią datą į rugpjūčio mén., tačiau tai esmės nekeičia¹⁸).

Nesiginčytina, kad Aukštaitijoje ir blaivybės skleidimo, ir blaivybės brolijų kūrimo iniciatorė buvo dvasininkija. Nei vyskupo sekretorius Juozapas Silvestras Dovydaitis, nei pats M. Valančius (išskyrus vienintelį iš daugybės kartų¹⁹) nesiejo šių savo (ir D. Sakalausko) įkurtų brolijų su blaivybės sajūdžiu. Juozapas Silvestras Dovydaitis rašė, kad „Kupiškio ir Palévenės bažnyčios buvo lyg séklinis blaivybės grūdas, bet nedaug tederėjo, kol tuose pat metuose neužplūdo šv. Blaivybė iš Užnemunės per Jurbarką“. Be to, Kupiškio–Palévenės ir Jurbarko židinius laikė tarp savęs nesusijusiais²⁰. Atrodytų, kad vizitacijos Aukštaitijoje metu vyskupijos valdžios inspiruota blaivybė, taip pat kunigo D. Sakalausko „importuota“ blaivybė didesnio poveikio liaudies tradicinei elgsenai nepadarė. Kažko ir nesitikėta, nes toliau

¹⁷ K. Gieczys, min. veik., p. 16.

¹⁸ D. Sakalausko blaivybės brolijų kūrimo iniciatyvą K. Gečys, remdamasis D. Sakalausko 1861 m. raportu M. Valančiui, datavo 1858 m. gegužės mėnesiu, V. Merkys – rugpjūčio mėnesiu. Dar kartą sustokime ties minėtu raportu. Klebonas rašė, kad pradėjės skelbtį blaivybę keturiais mėnesiais anksčiau nei gavės pirmajį M. Valančiaus aplinkraštį dėl blaivybės („czterma miesiącami przed odebraniem pierwszego okólnika od Jaśna Wielmożnego Pana“) (Skapiškio dekano Dominyko Sakalausko raštas Nr. 1 Motiejui Valančiui, 1861 01 10, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 70, l. 517–518). Pirmasis vyskupo aplinkraštis dėl blaivybės yra datuojamas 1858 m. spalio 11 d. Pagal jį išeitų, kad D. Sakalauskas įkūrė blaivybės broliją 1858 m. gegužės mén. ar birželio mén. pradžioje. Versdamas ši rapportą iš lenku kalbos, V. Merkys žodį „aplinkraštis“ išvertė „ganytojiškas laiškas“ (V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 338). Pirmasis Valančiaus ganytojiškasis laiškas blaivybės reikalui, kaip žinoma, turi 1858 m. gruodžio 23 d. datą, tad mokslineinkas nukélé D. Sakalausko blaivybės iniciatyvą į rugpjūčio pabaigą.

Kad D. Sakalauskas įkūrė blaivybės broliją anksčiau už M. Valančių, verčia manyti 1858 m. vasaros pradžioje per vizitaciją Aukštaitijoje M. Valančiaus kurtų blaivybės brolijų vietovės. Kaip minėta, pirmoji jo brolija datuojama birželio 7 d. Kupiškyje, antroji – birželio 10 d. Palévenėje. Birželio 8 d. M. Valančius aplankė Skapiški, tačiau ten brolijos kažkodėl neįkūrė. Taip galėjo būti, jei jau ten rado veikiančią D. Sakalausko įkurtą broliją.

¹⁹ Išimtis yra tik M. Valančiaus testamentinis laiškas liaudžiai, rašytas senatvéje apie 1875 m., blaivybės sajūdžiui seniai užgesus. Tačiau būtent šis *testis unus – testis nullus* kažkodėl buvo priimtas kaip svarbiausias M. Valančiaus blaivybės iniciatyvos įrodymas.

²⁰ J. S. Dovydaitis, *Šiaulėniškis senelis*, Kaunas, 1925, p. 43–44, 173.

vizituodamas M. Valančius brolijų nebekūré, nebe labai domėjos blaivybės skleidimu ir grįžęs iš vizitacijos: nors įkurtujų brolijų veiklai reglamentuoti émė versti į lietuvių kalbą knygelę „Apej brostvą blaivystés”²¹, parašytą remiantis popiežiaus patvirtintais blaivybės brolijos ištatais, tačiau nesiémé jokių oficialių (aplinkraščiais) ar neoficialių raginimų²².

Po dviejų mėnesių vél matoma blaivybės iniciatyva, tačiau kitame areale – Žemaitijoje. Šią iniciatyvą Juozapas Silvestras Dovydaitis laikė blaivybės sajūdžio pradžia. Štai kas rašoma M. Valančiaus privačiuose užrašuose²³. Jurbarko klebonas M. Kervelis pastebėjo, kad prie Nemuno gyvenę žemaičiai, sužinoję apie blaivybės broliją iš savo kaimynų Užnemunės lietuvių, be jokio raginimo patys visiškai nustojoj gerti degtinę. Todél Švenčiausiosios Mergelės Marijos Dangun émimo dieną (rugpjūčio 15 d.) paragino visą parapiją visiškai išsižadėti degtinės (likūré blaivybės broliją²⁴). Atlaiduose dalyvavo Gaurės parapijos klebonas Fabijonas Janutavičius (*Janutowicz*) ir Skirsnemunės klebonas Kazimieras Baracevičius (*Baracewicz*). M. Kervelio paraginti, jie ir pas save taip paskelbė blaivybę.

Užrašuose rašoma, kad blaivybės iniciatyvą parodė liaudis ir tik paskui prisidėjo dvasininkija. Liaudies iniciatyvą vyskupas akcentavo ir kituose savo raštuose, kad ir 1859 m. kovo 14 d. pirmajame blaivybės laiške žemvaldžiams: „Kai praesusias metais kai kuriose mūsų vyskupijos vietose liaudis, tikro Dievo gailestingumo stebuklo pažadinta, parodė nematyta norą visiškai išsižadėti degtinės, <...>

²¹ [M. Valančius], *Apej Brostvą Blaiwistes arba Nusiturieima*, Vilnius, 1858.

²² Tai, kad Kupiškyje ir Palėvenėje paskelbės blaivybę, M. Valančius nepažymėjo net savo privačiuose užrašuose „Wiadomość o czynnościach pasterskich” (žr.: M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 754–759), kuriuose šiaipau viską smulkiai užsirašydavo.

²³ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 536–537. Neaišku, kada buvo darytas šis Valančiaus įrašas – sprendžiant iš teksto turinio, vėliau nei 1858 m. Ir apskritai M. Valančiaus užrašų dalis, pavadinta „Rozmaite wiadomości”, skirta 1858–1859 m. įvykiams, sprendžiant iš kai kurių teksto vietų, įvykių chronologijos, atrodo rašyta vėliau nei 1858–1859 m.

²⁴ Žr.: K. Gieczys, min. veik., p. 19–20. Siekiant nekomplikuoti santykii su valdžia, draudusia bet kokių draugijų steigimą be jos leidimo, dvasininkijos raštuose blaivybės brolijos oficialiai niekur neminimos, kalbama tik apie blaivybės propagandą.

A P E J
BROSTWĄ BLAIWISTES
ARBA
NUSITURIEIMA.

WILNIUJ.

KAUSZTU IR SPAUSTUWIEJE JOZAPA ZAWADZKIA.

1858.

9. M. Valančiaus „Apej brostvą blaivystės“ (1858)
antraštinis puslapis

visų pirma kreipėmės į dvasininkus, juos ragindami, kad šiuo atžvilgiu <...> noriai pasidarytų pavyzdžiu kaimenei”²⁵.

Konfidentialus M. Valančiaus užrašų pobūdis verčia suabejoti, ar taip vyskupas būtų maskavės Bažnyčios iniciatyvą blaivybės sajūdyje. Absurdiškai skamba, bet priešingu atveju tektų kvestionuoti visų M. Valančiaus raštų patikimumą. Juo labiau kad ne tik vyskupas teigė, kad blaivybės iniciatyvą parodė liaudis, nusižiūrėjusi į Užne-munės lietuvius. Taip įvykius matė ir kiti vyskupijos kunigai (kurių raštų apie tai itin gausu), ir to meto visuomenė, ir rusų valdžia. Antai N. Dobroliubovas 1859 m. apie Kauno ir Vilniaus gubernijas tvirtino:

„.... bandymai atsisakyti degtinės daugelyje vietų prasidėjo anksčiau, nei kunigų pamokymas sulaukė iškilmingo pritarimo ir visuotinių peraugo į kažką sistemingesnį”²⁶.

Vilniaus generalgubernatorius 1860 m. rugsėjo 1 d. referavo Ministrų tarybai:

„Neabejotina tiktais tai, kad dvasininkijos įtikinėjimai ir veiksmai [liaudžiai] buvo antraeilės reikšmės, o jų nuopelnas yra tiktais nurodymas, kaip išsivaduoti iš sunkaus bei apgailėtino būvio <...>, dvasininkija davė tik menką postūmį šitai minčiai, igijusiai gyvą padidalą”²⁷.

Panašiai 1859 m. kovo mėnesį rašė V. Nazimovui jo adjutantas:

„Ne aklas atsitiktinumas ar dvasininkijos, kuri visada ir visur propagavo susilaikymą ir blaivybę, kreipimasis, o kažkokia kita priežastis, galbūt, kylanti iš pabudusio supratimo, kad tai vienintelis kelias iš varganos padėties, kurioje iki šiol buvo šio krašto valstiečiai, nulémė tokį nelauktą šių draugijų pasisekimą”²⁸

Pitarčiau S. Lazutkos nuomonei apie tikrają blaivybės sajūdžio Žemaičių vyskupijoje iniciatyvą. Svarbiu liaudies iniciatyvos įrodymu jis laikė atkaklų sajūdžio pobūdį, t. y. blaivybė buvo ryžtingai palai-koma pirmiausia pačių valstiečių, o ne kunigų veiksmais²⁹. Valstiečiai

²⁵ M. Valančius, *Ganytojiški laiškai*, parengė V. Merkys, B. Vanagienė, Vilnius, 2000, p. 69.

²⁶ H. A. Добролюбов, мин. веик., с. 218.

²⁷ K. Gieczys, min. veik., p. 100.

²⁸ Cit. iš: B. A. Федоров, мин. веик., п. 113.

²⁹ С. А. Лазутка, мин. веик., п. 92–93.

patys bausdavo girtuoklius, atsisakydavo tarnauti karčemose, pastatydavo prie jų blaivybės sargus, netgi sutikdavo mokėti pinigus, kad iškeltų iš kaimo degtine prekiaujantį žydą, seniūnijų ir valsčių sueigose priiminėdavo nutarimus, kad nebegers degtinės, kovos su girtuokliais ir t. t.³⁰ Dvasiniam atgimimui pažymėti prie kelių, namų, bažnyčių, gyvenviečių statési kryžius, jų šventinimo ceremonijos virsdavo didelémis, iškilmingomis ir džiaugsmingomis liaudies manifestacijomis³¹. Toks pat atkaklus buvo blaivybės sajūdis vidinéje Rusijoje, kilęs liaudies iniciatyva³².

Tai, kad blaivybės sajūdis prasidéjo ir išplito parapijose prie Nemuno, M. Valančius, ko gero, sužinojo tik 1858 m. rugsėjo 12–17 d. vizituodamas parapijas, kai važiavo iš Kauno po pasimatymo su caru³³. Vyskupo kelyje buvo Veliuonos, Skirsnemunės, Girdžių, Jurbarko, Tauragės, Kaltinėnų bažnyčios. Skirsnemunėje ir Jurbarke rado jau veikiančias blaivybės brolijas. Juozapo Silvestro Dovydaičio žodžiais, nudžiugęs M. Valančius savo žodžiu patvirtino klebonų draudimą gerti degtinę³⁴. Išsaké norą, kad ir gretimos parapijos pasektų jurbarkiečių pavyzdžiu, liepė Eržvilko klebonui paskelbtį blaivybę ir pats ją paskelbė Tauragėje³⁵. Vyskupui grįžus iš vizitacijos, rugsėjo 28 d. blaivybė buvo paskelbta iš Varnių katedros ir Varnių parapijos bažnyčių sakyklų³⁶.

Kad Jurbarko ir Skirsnemunės parapijose liaudies pademonstruotas blaivybės siekis vyskupui buvo gana netiketas, patvirtina tai, jog, grįžęs iš Kauno, jis dar klausinéjo kai kuriuos kunigus, kodél jie

³⁰ Žr.: K. Gieczys, min. veik., p. 36, 102–116; H. A. Добролюбов, min. veik., p. 218, 230–231.

³¹ A. Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, p. 114; K. Gieczys, min. veik., p. 101; V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 411.

³² Žr.: H. A. Добролюбов, min. veik.

³³ A. Alekna, K. Gieczys ir kiti M. Valančiaus biografai spéjo, kad jau su caru vyskupo kalbétasi apie blaivybę, tačiau, V. Merkio duomenimis, néra jokių tai patvirtinančių dokumentų (žr.: V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 341). Net jei ir būtų jų surasta, jie greičiausiai liestų vyskupo pasiaiškinimus dėl Aukštaitijoje jo įkurtų blaivybės brolijų.

³⁴ J. S. Dovydaitis, min. veik., p. 44, 57–58. Jurbarke M. Valančius iš 3057 parapijiečių rado vos 5 geriančius (neįsirašiusius į broliją).

³⁵ M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 536–537.

³⁶ M. Brensztejn, Bractwa trzeźwości na Litwie..., p. 10.

paskelbė blaivybę. Tokį faktą liudija Batakių dekanas Antanas Jankauskis (*Jankowski*) 1858 m. spalio 6 d. raporte M. Valančiui, kuriame aiškinosi: „.... kadangi žmonės patys ateidavo prašydami ir teiraudamiesi, kada iš sakyklos bus paskelbta apie svaigiuų gérimu uždraudimą, su skundai, kad jie itin kenkiai lėšoms ir sveikatai, nusileidę jų pagirtinam norui, išpildėme jų troškimą...“³⁷ Ir tik įsitikinęs, kad iš tiesų vyksta neeiliniai įvykiai – blaivybės iniciatyva eina iš valstietijos ir neslopsta, ryžosi pradėti blaivybės akciją. M. Valančiaus reakcija į blaivybės įvykius greičiau rodo Katalikų bažnyčios dignitoriaus atsargumą, nei išankstinę judėjimo režisūrą.

Néra pagrindo abejoti, kad, lankydamasis parapijose prie Nemuno, o ir Varniuose, M. Valančius ragino kunigus palaikyti blaivybę, tačiau po šios vizitacijos tais metais iš Varnių nebebuvo išvykęs³⁸, tad jo žodiniai raginimai vargai galėjo plačiau pasklisti. Tik apie spalio viduri, kada émė rastis raštiška tokio turinio vyskupo korespondencija ir ypač oficialiai blaivybę paskelbus vyskupijoje 1858 m. gruodžio 23 d. pirmuoju blaivybės laišku liaudžiai³⁹, blaivybės skleidimo iniciatyvą pradėjo perimti dvasininkija. Kita vertus, kadangi blaivybės broljos Žemaitijoje jau buvo, dvasininkai beliko blaivinti Aukštaitiją ir toliau palaikyti bei skleisti blaivybę Žemaitijoje⁴⁰. Nors apie Aukštaitiją sakyti, kad ten blaivybė atsirado tik dvasininkijos dėka, irgi negalima. Štai ką Valančiui rašė Tauragnų parapijiečiai 1859 m. vasario 15 d., kai sulaukė pirmojo blaivybės laiško: „Tikru tejsibi toj gromatoj girdiejom, kad ir buwom jau nustoi giert arelką, ale to gromata Wiskupa patvirtina tą musu pastanawijma <...>. Dažnaj tarp

³⁷ Batakių dekano raportas Nr. 170 Motiejui Valančiui, 1858 10 06, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 70, l. 488.

³⁸ Žr.: M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 759, 761, 763.

³⁹ Kai kada šis laiškas neteisingai datuojamas gruodžio 25 d. (apie datavinę žr.: I. Šenavičienė, (Rec.): Motiejus Valančius. *Ganytojiški laiškai*. Vilnius, 2000, 216 p.; LKMA metraštis, t. 18, Vilnius, 2001, p. 603–611).

⁴⁰ Užrašuose rašoma, kad Aukštaitijoje blaivybę, Dievo balsas, sklido pamažu, bet kai vyskupas kiekvienam klebonui paraše atskirai, tie paskelbė blaivybę ir žmonės paklausė. Iš rašto V. Nazimovui (žr. 42 nuoroda) matyti, kokių nedidelių kunigų pastangų reikėjo broljoms įkurti: „užteko keleto žodžių“.

sawes utorojam, delko pirma Wiskupai ir Kunigai to niedare. Kur Je buwo?”⁴¹.

Atsakyti į klausimą, kaip Žemaitijoje brolijos plito iki spalio vidurio, iš dalies padėtų minėtasis Batakių dekanas raportas. Jame rašoma ir apie blaivininkų valstiečių spaudimą kunigams steigti brolijas. Tokį spaudimą taip pat rodo 1858 m. M. Valančiaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui V. Nazimovui: „Pavyzdys, rodomas kartu su tokiais labdaringais vaisiais, paveikė kaimynus parapijiečius, kurių prašymai, o kai kuriose vietose net reikalavimai privertė jų sielų ganytojus paskelbti susilaikymą nuo svaiginančių gérimu...”⁴²

Matome, kad blaivybės brolijų kūrimasis iš pradžių vyko ne tiek kunigų, kiek valstiečių raginimu. K. Gečys rašė, kad pradžioje kai kurie kunigai, išrašydami blaivininkus į specialią knygą, veikė vien iš ganytojiškos pareigos ir nesuprato, kad taip kuria broliją, todėl galima sakyti, kad brolijos prie bažnyčių steigėsi pačios⁴³.

Savo užrašuose M. Valančius teigia, kad kol jis pat nepalaimino blaivybės ir neįsitraukė į jos skleidimą, ji plito tik Jurbarko, Gaurės ir Skirsnemunės parapijose – ir tai su išimtimis. Tai patvirtina, kad blaivybės sajūdžio židiniu laikytinas Jurbarko regionas. Akivaizdu, jog iš ten plito blaivybės judėjimas po visą vyskupiją. Taip pat aišku, kad blaivybės siekis, kilęs pačioje valstietijoje, plačiau neistengė realizuotis be išorinės pagalbos. Beteisė baudžiauninko padėtis, ribojusi visuomeninės saviraiškos galimybes, reikalavo autoritetingo visuomenės luomo paramos. M. Valančiui oficialiai paskelbus tai, kad įsitraukia į liaudies blaivybės reikalą, imta ypač masiškai stoti į brolijas ir jas kurti⁴⁴. Todėl galima teigti, kad blaivybės įsitvirtinimą, gaivališko judėjimo virsmą sajūdžiu, jo plitimo greitį nulémė katalikų dvasininkija,

⁴¹ Nespausdinti laiškai iš Valančiaus archyvo, *Literatūros naujienos*, 1935 06 01, Nr. 11(27). Panašus atvejis 1859 m. Vilniaus apskrityje aprašytas: B. A. Федоров, мин. веик., p. 113.

⁴² Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2076 Vladimirui Nazimovui, 1858 11 18, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 70, l. 268–269.

⁴³ K. Gieczys, min. veik., p. 7.

⁴⁴ Žr.: K. Gečio cituojamą generalgubernatoriaus V. Nazimovo raštą: K. Gieczys, min. veik., p. 25.

10. Blaivybė propaguojantis paveikslėlis (1861)

suteikusi liaudies blaivybės ryžtui bažnytinę erdvę ir blaivybės brolijų pavidalą⁴⁵.

Kad visas kitas sajūdžio ypatybes salygojo valstietiškasis domenas, rodo blaivybės sajūdžio intensyvumo eiga. Jeigu šią eiga pa-vaizduotume grafiškai, pastebėtume, kad linija eina impulsais. 1858 m. prasidėjęs sajūdis vyskupijoje didžiausią pakilimą pasiekė 1860 m. rudenį, o 1861 m. émė silpnėti. Nepaisant energingų dvasininkijos pastangu, 1862 m. antrojoje pusėje atsimetusiuju nuo blaivybės brolijos sparčiai daugėjo. 1863 m. blaivybės nebemini nei ganytojiški laiškai, nei aplinkraščiai⁴⁶. Blaivybės brolijos tebeegzistavo iki 1864 m., tik tapo mažai popularios. Isidémétina, kad blaivybė émė slopti ir išnyko pirmiausia ten, kur prasidėjo – Kauno (prie Nemuno), Raseinių, Telšių apskrityse⁴⁷. Ir atvirkščiai, blaivybės atnaujinimo iškilmės⁴⁸, M. Valančiaus blaivybės raginimai itin intensyvėjo blaivybei silpstant: 1858–1859 m. vyskupas paskelbė 5 blaivybės laiškus, o 1861–1862 m. – ne mažiau kaip 12, kurie savo pesimizmu ir turiniu smarkiai skyrėsi nuo pakilių ankstesniųjų⁴⁹.

Sajūdis ir valdžia. Aleksandro II valdymas prasidėjo reformomis. 1856 m. kovo 30 d. naujas caras pasakė garsiąją kalbą Maskvoje susirinkusiems žemvaldžiams, sukrétusią publiką ir artimiausius ministrus. Jos esmė buvo ta, kad geriau panaikinti baudžiavą iš viršaus, nei laukti, kada ji bus panaikinta iš apačios.

1857 m. lapkričio 20 d. caras pasirašė reskriptą Vilniaus generalgubernatorui V. Nazimovui dėl Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijų bajorų vienos komitetų įsteigimo valstiečių reformai parengti, viešai paskelbtą gruodžio mėnesį. 1858 m. sausį pradėjo steigtis tokie gubernijų bajorų komitetai⁵⁰, taigi faktiškai buvo patvirtinta, kad artė-

⁴⁵ Gali būti, kad dvasininkijos išsikišimas, susiejęs blaivybę su bažnyčia ir krikščioniška morale, neleido blaivybės sajūdžiui Lietuvoje igauti agresyvaus pobūdžio, kaip Rusijoje.

⁴⁶ Išimtis yra 1864 01 24 d. M. Valančiaus ganytojiškas laiškas Žeimių parapijiečiams dėl blaivybės.

⁴⁷ Žr.: K. Gieczys, min. veik., p. 25–26, 66–72.

⁴⁸ Žr.: ten pat, p. 71–72; M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 793.

⁴⁹ Panašia intensyvumo eiga pasižymi ir blaivybės sajūdis Rusijoje: didžiausią pakilimą pasiekia 1859 m. viduryje, po to slopsta ir baigiasi 1860 m. pradžioje.

⁵⁰ L. Bičkauskas-Gentvila, V. Kniūraitė, *Baudžiavos panaikinimas Lietuvoje*, Vilnius, 1994, p. 15.

ja valstiečių išlaisvinimas. Apie džiuginančius valdžios ketinimus vyskupas M. Valančius jau 1858 m. sausio 11 d. informavo Žemaičių vyskupijos kaimo gyventojus savo lietuvišku ganytojišku laišku, rai-

gindamas juos ramiai laikytis ir laukti laisvės.

Istoriografijoje blaivybės sajūdžio esmė kai kada siejama su liaudies nusistatymu prieš baudžią ir prieš imperinę valdžią. Be abejonių, egzistavo liaudies nepasitenkinimas baudžiavine santvarka, tačiau kažin ar sajūdis kilo tik dėl to, kad 1859 m. pradžioje degtinės atpirkėjai smarkiai pakélé degtinės kainą. Pastarasis argumentas labiau įtinkintų, jei sajūdis būtu prasidėjęs 1859, o ne 1858 m.⁵¹ Valstiečių nepasitenkinimas baudžiava Žemaičių vyskupijoje turėjo veiksminę būdą reikštis. Kova su dvarininkais buvo valstiečių bruzdėjimai: jų metu valstiečiai atsisakydavo vykdinti prievoles, mokėti piniginę duoklę, pasitraukti iš savo žemės, degindavo dvarus, puldinėjo dvarininkus ir pan. Bruzdėjimams malšinti būdavo pasitelkiama kariuomenė⁵².

Neabejotina, kad siekiant baudžiavos panaikinimo galėjo kilti ir blaivybės sajūdis, jeigu būtų reikėjė taip paskatinti valdžią pradėti žemės reformą. Tačiau vargai tikėtina, kad, palankiai klostantis situacijai, pasklidus žiniai apie rengiamą baudžiavos panaikinimą, Žemaičių vyskupijos valstiečiai, nepaisydami mylimo vyskupo perspektyvų, galėjo staiga ir visuotinai užsinorėti spausti rusų valdžią, su kuria jau susietos viltys gauti laisvę ir žemę.

Po 1861 m. reformos valstiečiai savo nepasitenkinimo su rusų valdžia tiesiogiai irgi nesiejo. Kai 1861 m. vasario 19 d. buvo paskelbtas „Manifestas“ apie baudžiavos panaikinimą, nesuteikęs valstiečiams jų trokštamos laisvės, Vilniaus ir Kauno gubernijų gyventojai, kalbėjė lietuvių kalba (ir žemaičiai), buvo įsitikinę, kad ne caras juos apgavęs, o dvarininkai ir kunigai susimokę pakeitė tikrajį „Manifesto“ tekstą⁵³. Pasitaikydavo, kad per „Manifesto“ metines prašydavo kunigų

⁵¹ Kainos pakėlimas, kaip ir dvasininkijos įsikišimas, galėjo sajūdį sustiprinti.

⁵² Žr.: C. A. Lažutka, min. veik., p. 76 ir kt.

⁵³ L. Bičkauskas-Gentvila, V. Kniūraitė, min. veik., p. 48–49.

atlaikyti mišias už caro, dovanojusio jiems malonių, sveikatą⁵⁴. O Stasys Matulaitis šitaip vaizdingai aprašo savo tévo reakciją į caro kritiką prieš pat „Aušros“ pasiodymą: „Jūs mulkiai! Ciesorius davé mums žemę! Jis gali elgtis su mumis kaip nori!“⁵⁵.

Tiek civilinės, tiek bažnytinės imperinės valdžios laikysena blaivybės sajūdžio atžvilgiu nebuvo vienareikšmė. Valdžios viršūnės Žemaičių vyskupijoje kilusią blaivybę bent jau oficialiai toleravo. Aleksandro II pozicija dėl blaivybės buvo akivaizdžiai palanki, blaivybę rémė ir Vilniaus generalgubernatorius V. Nazimovas, ir valstybės turčių ministras M. Muravjovas, ir Švenčiausasis Sinodas⁵⁶. Tokią valdžios viršūnių poziciją kai kurie tyrinėtojai motyvuoją degtinės gamybos ir pardavimo apmokestinimo pertvarkymu ir būsimą žemės reforma, tačiau to vargai būtų užtekę toleruoti tokį pavojingą valstybei reiškinį kaip masinis liaudies sajūdis, juolab kad jis vyko tuo pačiu metu, kaip ir valstiečių bruzdėjimai ir artėjantį sukilių pranašuvios manifestacijos. Be to, blaivybės sajūdis darė didelių nuostolių degtinės gamintojams, pardavinėtojams ir Rusijos valstybės iždo sistemai, prieš jį veikė įtakingą finansinių sluoksnių opozicija. Ji déjo pastangas, kad vyriausybė sustabdytų blaivybės plitimą ir blaivybės brolių veiklą. Šios opozicijos žingsniai nebuvo sékmingi.

Visiškai priešinga rusų valdžios laikysena buvo blaivybės brolių atžvilgiu. 1859 m. kovo 14 d. Vidaus reikalų ministerija išsiuntinėjo gubernijų viršininkams įspėjimą, kurį jie turėjo perduoti žemesnėms grandims, kad valdžia visiškai pritaria blaivybės sajūžiui kaip džiuginančiam moralės požiūriu, tačiau blaivybės brolijas, nors nepiktybiškas, bet neturinčias valdžios leidimo, kurti draudžiama įstatymu⁵⁷.

⁵⁴ Žr.: Panemunio bažnyčios klebono raportas Nr. 2 Motiejui Valančiui, 1862 02 22, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 103, l. 590; Gardino vicegubernatoriaus pranešimas Gardino gubernijos viršininkui, 1861 07 31, *Сборник документов музея графа М. Н. Муравьева*, p. 94

⁵⁵ S. Matulaitis, *Atsiminimai ir kiti kūriniai*, Vilnius, 1957, p. 50.

⁵⁶ Švenčiausiojo Sinodo cirkuliaras visiems archijerėjams ir vyskupių valdytojams dėl blaivybės palaikymo, 1859 08 07, kopija, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 70, l. 541.

⁵⁷ Zemstvos ispravniko raštas Nr. 356 Kauno zemstvos ispravnikui Vilniaus generalgubernatoriaus ir Kauno gubernatoriaus nurodymu, 1859 03 31, ten pat, l. 458.

Vienas iš svarbiausių argumentų, kuris paprastai išsakomas parremiant K. Gečio blaivybės sajūdžio versiją, yra tas, kad M. Valančiaus, kaip blaivybės sajūdžio iniciatoriaus, „konspiracija“ padėjo blaivybės brolijoms išplisti visoje vyskupijoje ir apsaugojo jas nuo Lenkijos Karalystės brolijų likimo⁵⁸. Iš tiesų Rusijos imperijos įstatymai tiek Lenkijos Karalystėje, tiek Rusijos imperijoje draudė be vyriausybės žinios ir sutikimo steigtis bet kokias draugijas, brolijas ar kitokius panaušius sambūrius, už tokią veiklą grėsė teismas⁵⁹. 1857 m. Lenkijoje dvasininkams blaivybės brolijas įteisinti nepavyko, nes civilinė administracija leidimo nedavė. Tačiau nuo 1858 iki 1863 m. pradžios Lenkijoje iš jas žiūrėta atlaidžiai ir nedaryta jokių kliūcių, ir tik 1863 m. vasarį, vykstant sukilimui, visas įsisteigusias brolijas Vidaus ir dvasinių reikalų komisija panaikino ir uždraudė steigtis naujas⁶⁰. Atsargiai su blaivybės brolijomis iki 1864 m. elgtasi ir Lietuvoje – tiek dėl didelės Katalikų bažnyčios įtakos, tiek vengiant provokuoti valstiečius⁶¹. Jos buvo griežtai uždraustos jau senokai pasibaigus blaivybės sajūdžiui – 1864 m. balandžio mėn., žlugus 1863 m. sukilimui, politiniai sumetimais, kaip ir kiti, galintys kelti pavojų nepageidautini sambūriai⁶². Apskritai blaivybės brolijos Lenkijoje veikė ilgiau nei Lietuvoje.

M. Valančius savo įstatuose „Apej brostvą blaivystės“ blaivybės brolijas vadino religinėmis brolijomis. Vyriausias Žemaičių vyskupijos brolijos vadovas buvo Žemaičių vyskupas, broliją sudarė parapinės brolijos, joms vadovavo iš brolijas įsirašę kunigai. Įsirašymas į blaivybės broliją ir buvimas joje vyko su religinėmis apeigomis. Blaivybės broliai, atlikę išpažintį ir priėmę Švč. Sakramentą, bažnyčioje

⁵⁸ Žr.: V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 343.

⁵⁹ Свод законов Российской империи, т. 14, Санкт Петербург, 1857, § 164, 169.

⁶⁰ K. Gieczys, min. veik., p. 2, 8; M. Brensztejn, Bractwa trzeźwości na Litwie...; A. Janulaitis, *Žydai Lietuvoje: bruožai iš Lietuvos visuomenės istorijos XIV–XIX amž.*, [Kaunas, 1923], p. 166.

⁶¹ Z. Medišauskienė, *Rusijos cenzūra Lietuvoje XIX a. viduryje*, Kaunas, 1998, p. 262; K. Gieczys, min. veik., p. 8.

⁶² Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 2362 generolui majorui Piotrui Pauchomovui, 1864 04 18, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 632; Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 2660 Motiejui Valančiui, 1864 04 ?, ten pat, f. 378, PS, 1863 m., b. 1785, l. 34–35; Motiejaus Valančiaus aplinkraštis kunigams, 1864 05 19, ten pat, l. 608.

būdavo registruojami susilaikiusiujų nuo stipriųjų gėrimų⁶³ knygoje, duodavo blaivybės ižadus, gaudavo pašventinimą, atlaidus, turėdavo pareigas ir privalėjo kasmet iškilmingai atlikti bažnyčioje blaivybės ižadų atnaujinimo procedūrą⁶⁴. Brolįjų šventinimai, patentai, medallionai, brolįjų altoriai bažnyčiose, specialios maldos, blaivybės globėjos Dievo Motinos šventės, iškilmingos brolįjų narių laidotuvės ir gedulingos mišios teiké brolįjų ritualams įspūdingumo ir patrauklumo. Dėl akivaizdžios brolįjų išorinės religinės formos ir pats blaivybės sajūdis mokslinėje literatūroje dažnai vadinamas religiniu, nors jo tikslas iš tiesų buvo ne religinis, o dorinis. Taip pat ir blaivybės brolijos buvo ne religinės, o prie bažnyčių veikusios liaudies organizacijos. Jos turėjo savo valdybą, kurią rinkdavo brolijos nariai, kiekvienas brolijos narys privalėjo mokėti metinį 30 kp mokesčių iš brolijos iždą⁶⁵.

K. Gečys rašė, kad pradžioje blaivininkų įrašymas į specialias knygas rusų valdžiai didesnio nerimo nekélė. Tai, kad vyskupijoje veikia organizacijos, faktiškai telkiančios visą liaudi, ji atkreipė dėmesį vėliau, kai iš spaudos išėjo blaivybės brolijos ištatai ir brolijos įgijo atitinkamą ritualinį turinį, ženklus ir kt.⁶⁶ Vykstant baudžiavos panakinimui, augant politinei įtampai prieš 1863 m. sukilių, tokiose organizacijose rusų valdžia ižvelgė Katalikų bažnyčios pastangas prijungti blaivybės sajūdį savo politiniams interesams ir skieptyti valdžiai priešiskas liaudies nuotaikas⁶⁷. Juolab kad brolijos nešė ir materialinę naudą: jų vadovų kunigų rankose susitelkdavo nemažos pinigų sumos. O valstietijos atžvilgiu rusų administracija turėjo savo tikslų. Sajūdyje išryškėjės valstiečių atskirumas nuo bajorijos, etniškumas, organizuotumas sustiprino viltis panaudoti juos prieš kylantį krašte dalies visuomenės anticarinį judėjimą, šis klausimas buvo svarstomas Vidaus reikalų ministerijoje 1861–1862 m.: „Vyriausybė Vakarų krašte

⁶³ Buvo galima tik saikingai gerti vynuogię vyną, alų ir midų.

⁶⁴ K. Gieczys, min. veik., p. 47, 71–72; V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 346.

⁶⁵ А. Белецкий, Предисловие к 1 тому сборника документов Муравьевского Музея, р. XXXI.

⁶⁶ K. Gieczys, min. veik., p. 7.

⁶⁷ А. Белецкий, Предисловие к 1 тому сборника документов Муравьевского Музея, р. XXXI—XXXIII.

savo pusėje neturi nieko, išskyrus kaimo liaudį; <...> galima sukelti valstiečius prieš dvarininkus. Garsiosios Galicijos scenos⁶⁸ priverstų bėgti daugumą žemvaldžių, kurie šiandien ši kraštą pasipūteliškai vadina Lietuva arba Lenkija”⁶⁹.

Dėl blaivybės brolijų steigimo didėjo rusų valdžios ir Katalikų bažnyčios konfrontacija. Imta trukdyti blaivybės brolijų kūrimąsi draudžiant jį propaguojančią literatūrą⁷⁰. Geras pretekstas priekabiauti tapo ir kai kurių kunigų gana šiurkštūs veiksmai prieš geriančius ar nenorinčius išsirašyti į blaivybės broliją valstiečius (dėl to M. Valančius buvo priverstas perspėti kunigus net keliais 1858–1860 m. aplink kraščiais).

Sajūdis ir bajorija. Bajorijos, žemvaldžių pritarimas blaivybės sajūdžiu menkas, iškyla pavieniai šviesesni asmenys, blaivius valstiečius laikantys našesnio ūkininkavimo viltimi, arba filantropiškai nusiteikę M. Valančiaus religinės švietėjiškos veiklos atžvilgiu⁷¹. Tai suprantama – žemvaldžiams sajūdis buvo materialiai nuostolingas, jo etnosocialinė specifika svetima⁷², tačiau ypač piktino dvasininkijos elgesys. Atrodė, kad dvasininkija skatina netastyta didžiulę jėgą, kuri yra priešika žemvaldžiams, jų interesams ir kurios veiksmai, ypač vykstant žemės reformai, neprognozuojami. Jau 1858 m. spalio pabaigoje Raseinių apskrities bajorų vadovo pareigas éjęs teisėjas Koreva įteikė Raseinių žandarų komandos viršininkui raštą, kad, dvasininkams neteisėtai émus drausti stipriuosius gérimus, žemvaldžiai, matydami dvasininkijos ir liaudies vienybę, pradedą nuogąstauti, kad krašte

⁶⁸ Turimi omenyje 1846 m. Galicijos įvykiai, kada austrių administracija prieš Krouvos Respublikoje sukilusius lenkų patriotus pastūmėjo Galicijos valstiečius, pasingaudodama jų konfliktais su žemvaldžiais, bado šmékla, „gerojo imperatoriaus“ mitu. Buvo suniokota 470 dvarų, išžudyta per 1000 jų gyventojų.

⁶⁹ Vakarų krašto padėties 1861–1862 m. apžvalga, parengta Vidaus reikalų ministerijos, *Сборник документов музея графа М. Н. Муравьева*, p. 16.

⁷⁰ Z. Medišauskienė, *Rusijos cenzūra Lietuvoje XIX a. viduryje*, p. 258–260.

⁷¹ Žr.: K. Gieczys, min. veik.; V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 158–173; 397–406; E. Aleksandravičius, *Blaivybė Lietuvoje XIX amžiuje*, p. 83–93.

⁷² Net patys smulkieji bajorai nesirašė į blaivybės brolijas, laikydami jas valstiečių brolijomis (žr.: Utenos, Veliuonos ir kitų dekanų liudijimus, paskelbtus: K. Gieczys, min. veik., p. 173).

nekiltų tai, kas kilo 1848 m. Galicijoje⁷³. Panašaus turinio kreipimusi būta ir daugiau (iš Šeduvos, Kauno)⁷⁴. Žemvaldžių nerimą dar sustiprino kai kurių vyskupijos kunigų (karmelitų ordino vienuolio iš Kolinėnų vienuolyno Kazimiero Juraškos (*Juraszko*), Debeikių vikaro Juozapo Laukavičiaus (*Ławkowicz*), Platelių vikaro Stanislovo Petkevičiaus (*Pietkiewicz*)) aktyvi parama iš sakyklos dvarininkų skriaudžiamieems valstiečiams⁷⁵.

Matydamas žemvaldžių ir bajorų nerimą, M. Valančius 1859 m. spalio 17 d. specialiu aplinkraščiu perspėjo kunigus, kad pamoksluose nenuteikinėtų žmonių prieš ponus, skatintų tarpusavio santarvę. Tačiau jau buvo pasklidę gandai, esą dvasininkai kurstą valstiečius prieš ponus, kunigai drauge su valstiečiais rengią sąmoksłą, iš Žemaičių vyskupijos seminarijos „chlopomanas“ vyskupas išvaras bajorus klerikus ir siunčias vienuolius kurstyti liaudi⁷⁶.

Blaivybės sajūdis tolino valstiečius nuo sulenkėjusios bajorijos, kai jie artėjo prie laisvo lygiateisio visuomenės subjekto statuso, ir komplikavo bajorijos santykius su katalikų dvasininkija.

Sajūdis ir žydai. Dar vienu blaivybės stebuklu amžininkų laikyta Žemaitijos gyventojų žydų reakcija į blaivybės sajūdį. Ši stebuklą paliudijo Varnių kunigų pataisos namų prižiūrėtojas A. P. Kašarauskas.

„Prieš pat šešiasdešimt trečiųjų metų įvykius, kai Žemaitijoje visiškai netikėtai visa liaudis vieningai ir griežtai įsivedė blaivybę ir iš tikrujų visuotinai susiraše į absoliučiai karštujų (svaigiuju) gérimu negeriančiuju blaivybės brolijas, ko seniai jau tokio didelio skaičiaus niekad nebuvo, – teigė A. P. Kašarauskas, – tuo pat metu kartu pasireiškė ir kitas šioje vyskupijoje fenomenalus reiškinys: neiprastas skai-

⁷³ 1848 m. Galicijoje Austrijos vyriausybė prieš lenkų išsivadavimo judėjimą nukreipė ukrainiečių valstiečius, patraukdama juos žemės reforma ir skatindama ju tautiškumą, pasinaudodama dvasininkija (žr.: P. Natanek, A. Pankowicz, Wiosna Ludów, Natanek P., Pankowicz A., Urban J., *Tło polityczne dziejów Kościoła Katolickiego... p. 45, 52–53*). Gali būti, jog čia turėti omenyje ir 1846 m. Galicijos įvykių.

⁷⁴ Juozapo Silvestro Dovydaičio memorandumas dėl žemvaldžių skundų prieš dvasininkiją, 1859 11 26, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 70, l. 180–181; K. Gieczys, min. veik., p. 165–168.

⁷⁵ Cit iš: K. Gieczys, min. veik., p. 179–180.

⁷⁶ A. Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, p. 93, 127; K. Gieczys, min. veik., p. 167, 178–183.

čius žydų pradėjo priiminėti katalikybę. Katalikų konsistorijoje tos tautos katechumenų reikalai buvo svarstomi be pertrūkio vienas po kito. Dėl to vyskupas Volončevskis susirūpinės kartą prasitarė, ar nėra tai besiartinančios pasaulio pabaigos ženklas. Iš visos vyskupijos įvairiausią parapijų krikšto trokštantys žydai buvo siunciami į Varnius pas vyskupą. O vyskupas, tarpininkaujant konsistorijai ir vietinei policijos valdžiai, prisilaikydamas iprastų teisinių formalumų atsiųsdavo paruošti katechumenus man, kaip arčiausiai gyvenusiam patogioje ir erdvioje vietoje ir turėjusiam sau talkinti kunigų, geriau apsaugotam nuo antpuolių, nes [buvusiam] čia pat šalia vyskupo bei konsistorijos ir po vietinės policijos valdžios akimis. Nors naujai atvykstantieji nuo pašalinių žmonių buvo visiškai izoliuoti, tačiau gana dažnai vyskupas leisdavo jems pasimatytį su artimais giminėmis su viena sąlyga – kad tai vyktų ne kitaip, kaip tik mano akivaizdoje⁷⁷. Žinoma, būdavo labai graudžią ir sielą sukreciančią sceną, tačiau leisti pasišalinti [catechumenui] ar [gimines] išvesti ir nutraukti [tokias scenas] be paties katechumeno sutikimo ar noro pagal savo pareigas aš negalėjau⁷⁸.

Turbūt dėl padažnėjusio žydų atsivertimo 1860 m. pabaigoje M. Valančius atnaujino dvasinę aprobatą J. K. Gintilos išverstai į lenkų kalbą knygelei „Katalikybė ir judaizmas“ (pagal L. B. Drachą), kurią tas, būdamas vyskupijos valdytoju, buvo pats aprobaudamas spaudai dar prieš gaudamas įsaką apie M. Valančiaus paskyrimą Žemaičių vyskupu⁷⁹. Gal J. K. Gintilos puoselėtas katalikybės stiprinimas per atsivertėlius žydus tuomet ir M. Valančiui rodési perspektyvus?

Žydų elgesį iš dalies galima suprasti. Gardino, Vilniaus ir ypač Kauno gubernijoje jie buvo atsidūrę itin keblioje padėtyje. Skirtingai nuo kitų Vakarų gubernijų, čia vienu metu labai intensyviai vyko ir

⁷⁷ Yra žinių, kad M. Valančius buvo davęs nurodymą A. P. Kašarauskui leisti žydams žemaitiškai pasikalbėti su savo giminaičiais katechumenais (Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knyga, 1860 08 30 įrašas, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 766, l. 38).

⁷⁸ Ambraziejaus Pranciškaus Kašarausko laiškas Varšuvos dvasinių knygų cenzoriui Henrikui Kosovskiui, [1879], NB, f. 24–3, l. 14.

⁷⁹ Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knygos, 1850 03 07 ir 1860 12 17 įrašai, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 755, l. 9; b. 766, l. 53.

visuomenės viršūnių, ir apačių judėjimai. Šie judėjimai (valstiečių bruzdėjimai, blaivybės sajūdis, patriotinės manifestacijos) atstovavo skirtingoms socialinėms (ir kalbinėms) grupėms ir neturėjo bendrų tikslų. Tačiau valstiečių bruzdėjimai su žydais mažai buvo susiję, o blaivybės sajūdis ir manifestacijos vienaip ar kitaip pastaruosius lietė.

Plintant manifestacijoms, žydai tiek lenkų, tiek rusų politiniams siekiams liko neutralūs: prie manifestacijų nesidėjo, susidariusioje padėtyje tesiekė gauti iš rusų valdžios lengvatų, tačiau jų nesmerkė. Abiejų pusiu bandymai patraukti į save protingus ir veiklius žydus buvo nesėkmingesi. Tačiau kai prieš prasidedant sukiliui patriotinis judėjimas itin sustiprėjo, émė keistis žydų reakcija: jie gausiai rinkosi stebėti manifestaciją, būriuotis gatvėse ir tarp savęs tartis, ko anksčiau nebuvo. Valdžia baiminosi, kad žydai, matydami tokį visuotinį nepaklusnumą ir prognozuodami jo persvarą, nepasiduotų prolenkiškai įtakai⁸⁰. Akivaizdu, kad žydai jautė eventualų neutralumo pavojų ir stebėjo situaciją.

Žydams atvirai neremiant né vienos pusés, tiek rusų valdžia, tiek bajorija buvo nepatenkintos santūria jų laikysena. Kadangi dalis žydų buvo degtinės prekeiviai, jų padėti dar labiau komplikavo blaivybės sajūdis. 1859 m. pavasarį ir vasarą Rusijoje išisiautėjė smuklių pogromai turėjo ypač gąsdinti žydus, gyvenusius blaivybės sajūdžio epicentre Žemaitijoje, kur blaivininkais buvo tapę beveik visi gyventojai. Caro valdžia blaivybės sajūdžio oficialiai nesmerkė, todėl iš jos kritiniu atveju pagalbos buvo sunku tikėtis, juolab kad valdžios politika žydų etnokonfesinės grupės atžvilgiu apskritai buvo diskriminacinė. Aiškinta, kad žydai yra ekonomiškai ir kultūriškai kenksmingi kitoms etninėms bei konfesinėms grupėms ir ypač valstiečiams, siekta juos iškeldinti iš kaimo vietovių, drausti ekonominę (ypač su alkoholio prekyba susijusią) veiklą, bandyta prievara integruti į „civilizuo-

⁸⁰ Balstogés gorodničiaus pranešimas Gardino gubernijos viršininkui, 1861 03 17, *Сборник документов музея графа М. Н. Муравьевса*, p. 29; Gardino vice-gubernatoriaus raportai Gardino gubernijos viršininkui, 1861 07 20 ir 1861 07 21, ten pat, p. 75, 78; Gardino gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1861 07 30, ten pat, p. 88.

tą visuomenę“. Diskriminaciniai įstatymai nebuvo taikomi tik žydam, perėjusiems iš judaizmo į krikščionybę⁸¹.

Ir Žemaičių vyskupijos blaivybės sajūdyje, ir manifestacijoje aktyviai dalyvavo ir turėjo didelę įtaką Katalikų bažnyčia, tad padažnėjė žydų atsivertimo atvejai galėjo būti jos užtarimo ieškojimas ir mėginimas keičiant religiją sumažinti kylantį pavoju⁸².

Sajūdžio esmė. Blaivybės sajūdis Žemaičių vyskupijoje nebuvo nukreiptas nei prieš valdžią, nei prieš baudžiavą – didžiausia įtampa tvyrojo tarp valdžios, sajūdyje nedalyvavusios krašto visuomenės (ypač bajorijos) ir dvasininkijos. Valstiečiams sajūdis buvo tarsi šventė. Rusų valdžia jį vadino „iškilmingu liaudies gyvenimo momentu“, kada caro žodis apie valstiečių buities palengvinimą sukėlė veržlų blaivybės siekimą⁸³, ir ši nuomonė turi racijos. Pažymétina, kad 1861 m. blaivybės sajūdžio slopimas sutapo su žemės reformos įvykiais, tik tuomet šiuos įvykius lydėjo valstiečių nusivylimas, imta klasta įtariantį ponus, kunigus ir net vyskupą.

Tai kas iš tiesų buvo blaivybės sajūdis? Valstiečiui nebūdinga blaivybė staiga tapo itin svarbi. Analitinės psichologijos kūrėjas Carlas Gustavas Jungas įsitikinimą, kad nuo tam tikros akimirkos kas nors gali pasidaryti visai kitoks, pavyzdžiui, kad žmogus (juolab vienas etnosas) gali iš pagrindų pasikeisti, laiko viena iš lemingiausių sociologinių ir psichologinių klaidų⁸⁴. Tada jeigu, pasak C. G. Jungo, stebuklų nebūna, o netikėtas visuotinis išblaivėjimas įvyko, reikia maninti, kad blaivybė turėjo potekstę.

Bandykime aiškinti išskirtines blaivybės sajūdžio ypatybes išorės aplinkybėmis. Minėjome, kad Žemaičių vyskupijoje blaivybės iniciatoriai buvo valstiečiai, taip pat kad sajūdžio išvakarėse buvo pa-skelbta apie būsimą žemės reformą. Tuo metu, kai kilo blaivybės

⁸¹ D. Staliūnas, *Rusijos politika žydų atžvilgiu XIX a.: istoriografinis aspektas*, LIM, 2001 metai, 1, Vilnius, 2002, p. 139–142.

⁸² Panašiai žydai ieškojo išeities 1848 m., kada Žemaitijoje siautusi cholera numarino daugybę žydų ir mažai krikščionių – pradėjo eiti melstis Dievui į katalikų kapines (M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 465).

⁸³ Raštasis Ivanui Kornilovui apie lenkų dvasininkijos reikšmę ir Vakarų Rusijos Romos katalikų seminarijas, 1865, RVIA, f. 917, ap. 1, b. 918, l. 11.

⁸⁴ C. G. Jung, *Psichoanalizė ir filosofija*. Rinktinė, Vilnius, 1999, p. 189.

sajūdis, valstietis nebuvo laisvas ir visateisis visuomenės narys, tad būsimo išlaisvinimo iš baudžiavos paskelbimas atitiko ilgaamžius jo siekius. Tačiau kodėl būtent iš Žemaitijos, o ne iš kitų vyskupijos, Lietuvos regionų valstiečių kilo blaivybės iniciatyva? Manyciau, kad atsakymo lengviausia būtų ieškoti religinėje švietėjiškoje dvasininkų veikloje.

Yra pastebėta, kad etniškai homogeniškų teritorijų valstiečiams jų luominė (socialinė) priklausomybė asocijavo su etniniu priklausomybe⁸⁵, taigi sąvokos „baudžiauninkas“, „valstietis“ ir „lietuvis“ valstiečiui buvo sinonimai. Lietuvio sąvoka turėjo ir religinį turinį: valstiečiui „lietuvis“ reiškė ir „katalikas“⁸⁶.

Žemaitijos valstiečiai buvo etniškai vienalytė ir šviesiausia Lietuvos valstietijos dalis. Pradedant XIX a. 5-uoju dešimtmeciu, Žemaitijoje dvasininkų dėka keliolika metų intensyviai vyko religinis kultūrinis, pradinis liaudies švietimas jos kalba (Aukštaitijoje toks švietimas prasidėjo vėliau). Rusų valdžia pastebėjo, kad katalikybė Žemaitijoje émė plisti ir stiprėti būtent tada, kai lietuvių kalba imta sakyti pamokslus, ja pradėta leisti kantičkas ir kitas religines knygeles⁸⁷. Kita vertus, apie lietuvybės padarinius tautiškumui 1861 m. birželio 16 d. laiške J. I. Kraševskiui rašė lenkų tautybės asmuo iš Pinsko. Anot jo, lietuvių liaudies švietimas jos kalba vertė bundančius valstiečius pasi-justi lietuviais, o ne lenkais, ir lenkų tautoje kûré jai nepakančią tautą⁸⁸.

Istorijografijoje atliliki išsamūs M. Valančiaus veiklos tyrimai parodė, kad sukurtoji liaudies religinio ugdymo sistema nors ir neturėjo tikslų stiprinti tautiškumą, tačiau tenkino tautinius poreikius, padėdama formuotis tautiniam kultūriniam potencialui. Todėl XIX a. vidury-

⁸⁵ С. Токтъ, Католическое духовенство в процессах формирования национального сознания крестьянского населения на беларусско-польском пограничье, *LKMA metraštis*, t. 20, p. 106.

⁸⁶ V. Savukynas, Apie lietuvių religinį ir kalbinį tapatumą (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia), *Kultūros barai*, 1996, Nr. 5, p. 49–53.

⁸⁷ Vasilijaus Kulino raštas apie polonizmo atskyrimą nuo Romos katalikų Šiaurės vakarų gubernijose, 1866 06 23, *RVIA*, f. 970, ap. 1, b. 878, l. 5.

⁸⁸ V. Maciūnas, A. J. laiškas J. Kraševskiui, *Mūsų senovė*, 1938, t. 2, Nr. 3(8), p. 500–501.

je Žemaitijos liaudyje turėjo sparčiai vykti (V. Kavolio terminija) tautinio aktyvėjimo „kuro“, „tautinio inventoriaus“ akumuliacija⁸⁹, kuri ryškino „lietuvio–baudžiauninko–kataliko“ tautinę sandą ir rengė dirvą tautinei idėjai priimti. Šiuo pagrindu religinę švietėjišką dvasininkijos veiklą lietuvių kalba galima būtų laikyti pirmuoju lietuviškai kalbančiųjų tautinio aktyvėjimo (XIX–XX a. sandūroje) veiksniu⁹⁰.

Sustiprėjęs Žemaitijos valstiečių religinis, etninis pradas⁹¹ turėjo padidinti ir socialinių–ekonominių permanentų poreikį. Todėl žinia apie būsimą žemės reformą, dovanosiančią žemę ir laisvę, galėjo sukelti nepaprastus jausmus, išsilieesus spontaniška abstinencija – gero ūkininko dorybe. Manyčiau, kad į liaudies pasiryžimą blaivėti, nešusį ramybę ir tvarką, reikėtų žiūrėti kaip į psichologinį reiškinį: vidinį susitelkimą, moralinio apsivalymo sieki prieš svarbias ilgai lauktas gyvenimo permanentas. Tokia blaivybės sajūdžio Žemaičių vyskupijoje esmė paaškina jo impulsyvumą, staigų plitimą, atkaklų pobūdį ir kitas netradicines savybes, kurios išskyrė jį iš kitų šalių panašiu sajūdžiu.

⁸⁹ Kad toks procesas iš tiesų vyko, liudija XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje tarp Žemaičių valstiečių itin didėjusi lietuviškų knygų paklausa. Iš Varnių knygyno „i visas pusēs keliamo žemaitiškos knygos tokiais kiekiais, kad savininkas vargiai spejo liaudies poreikius deramai patenkinti“ (M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 557). Be to, lietuviškos knygos tame 1853 m. sudarė 25% visų parduodamų knygų, o 1859 m. – jau 69%, 1863 m. – net 77% knygų (A. Navickienė, Juozapo Zavadskio firmos lietuviškų leidiinių platinimas 1805–1864 m., *Knygotyra*, t. 20, Vilnius, 1994, p. 39).

⁹⁰ Klausimą, kada galėjo rasti pirmasis veiksnys, spartinės XIX–XX amžių sandūroje prasidejusi lietuviškai kalbančiųjų tautinį aktyvėjimą, iškélé V. Kavolis (žr. V. Kavolis, *Epochų signatūros*, p. 100–110). Ieškodamas tokio veiksnio jis pastebėjo, kad 1850–1875 m., kuriuos pavadino pirmuoju masių mobilizacijos laikotarpiu, tautos aktyvinimui buvo svarbiausios religinės jėgos, jo manymu, atspindėjusios kultūriškai konservatyvių katalikų bandymą savo rankose konsoliduoti kultūrinės modernizacijos (kuri nuo 1864 m. virto ir priešinimus prieš rusifikaciją) projektą. Tačiau V. Kavolis neakcentavo liaudies kalbos, kuri buvo panaudota šiame projekte, vaidmens. Kaip galimus tautinės aktyvacijos veiksnius aptarė carinės valdžios spaudimą, blaivybės sajūdį, 1830–1831 ir 1863 m. sukilimus, spaudos draudimą, baudžiavos panaikinimą, pastarajį laikę iš visų reikšmingiausiu.

⁹¹ Kad sustiprėjęs etninis pradas blaivybės sajūdžiui turėjo itakos, rodo tai, jog blaivybė iš Kauno gubernijos į Vilniaus guberniją plito ir blaivybės brolijos kūrėsi daugiausia tose vietovėse, kur gyvento etninių lietuvių. Pastarojoje blaivybės paplitimo arealas maždaug sutapo su lietuvių valstiečių gyvenama teritorija (žr.: V. Merkys, *Vyskupas Motiejus Valančius ir blaivybės sajūdis Vilniaus vyskupijoje 1858–1863 m.*, LKMA metraštis, t. 18, p. 22–23).

Čia išdėstytoji blaivybės sajūdžio esmės samprata, paremta kitokia jo šaltinių interpretacija, duoda galimybę paaškinti jo kilimą, eiga, slopimą bei atskirų visuomenės grupių elgseną. Kita vertus, tai yra vienas iš požiūrio į blaivybės sajūdį variantų, dėl kurio galima diskutuoti.

KATALIKYBĖS GYNIMO SAJŪDIS

Po blaivybės sajūdžio Lietuvoje plykstelėjo dar vienas lietuvių valstiečių judėjimas – katalikybės gynimo sajūdis, tiesa, žymiai trumpesnis ir mažesnio masto. Jo židinys taip pat buvo Žemaičių vyskupija.

Katalikybės gynimo sajūdis kilo 1865 m., kai valstiečiai pajuto poreikį nedelsiant apsirūpinti Sutvirtinimo sakramentu ir sakramentalijomis. Sutvirtinimo sakramentas, pratęsiantis ir užbaigiantis Krikštą, suteikia Šv. Dvasios malonių, sutvirtinančių tikinčiojo tikėjimą ir galią jį išpažinti, ginti, skleisti ypač nepalankiomis gyvenimo situacijomis. Sakramentalijos yra Bažnyčios pašventinti daiktai ar jos nustatyti šventi veiksmai, padedantys gauti Dievo pagalbą ir veikiantys Bažnyčios maldą galia ir pamaldžiu žmogaus nusiteikimu. Todėl ne-nuostabu, kad tokios liturgijos ekstensyvus poreikis liaudžiai kilo po 1863 m. sukilimo, kada katalikybės padėtis krašte tapo labai įtempta. Tuo metu prieš katalikų dvasininkų prasidėjo represijos: daug kungių, ir nekaltų, buvo patraukta į teismą ir netgi ištremta. 1864 m. pavasarį rusų administracija parengė tolesnių radikalų pertvarkymų Šiaurės vakarų krašte programą, pavadintą „rusų pradų atkūrimo“ programa. Šioje programoje buvo numatytos įvairios politinio rusinimo priemonės, nukreiptos prieš etnopolitinę lenkybę, tarp jų ir Katalikų bažnyčios kontrolė bei varžymas⁹². Ja buvo sudaromos itin pa-lankios sąlygos plėtotis stačiatykbei. 1864 m. buvo uždaryta daug katalikų vienuolynų ir bažnyčių, sparčiai pradėta statyti cerkes. Tų metų pradžioje buvo uždarytos visos ne valdžios įsteigtos mokyklos,

⁹² Z. Kiaupa, min. veik., p. 160–162.

vasarą rusų valdininkai važinėjo po Kauno guberniją organizuodami masinę pradinio švietimo sistemą – rusiškas pradines liaudies mokyklas. 1864 m. be popiežiaus sutikimo į Kauną buvo perkelta Žemaičių vyskupo rezidencija, 1865 m. pabaigoje – Žemaičių vyskupijos seminarija, į ją nebeleista priimti klierikų. Tais pat metais valdžia uždraudė lietuvišką spaudą lotyniškais rašmenimis ir juos pakeitė rusiškais.

1865 m. pradžioje rusų administracija nebeleido vyskupui M. Valančiui važinėti po parapijas. Dar 1864 m. jam pasipylė kaltinimai dėl dviprasmiškos laikysenos 1863 m. sukilime bei ištremtų kunigų rémimo. Vyskupas ne kartą buvo tardytas, generalgubernatorius, plūstant policijos agentų skundams, jau 1864 m. pabaigoje émė svarstyti apie ganytojo ištremimą. Žinia apie tai pasieké Kauną, o iš čia slaptais raštais per dekanus buvo informuoti vyskupijos kunigai ir gyventojai⁹³. Padėtį dar sukomplikavo 1865 m. gegužés mén. plačiai nuskambėjės M. Valančiaus ir valdžios susidūrimas Kauno našlaičių prie glaudoje dėl našlaičių vertimo stačiatikiais: vyskupui buvo pa-skirtas namų areštas, policijos priežiūra, piniginė bauda, jam nebeleista išvykti iš Kauno.

Visuomenėje stipréjo nerimas dėl katalikų tikėjimo ateities: perspektyva atrodė liūdna ir neprognozuojama.

Pirmieji rusų valdžios raštai apie liaudžiai kilusį poreikį sutvirtinti savo tikėjimą yra maždaug iš rugsėjo vidurio. 1865 m. rugsėjo 17 d. Kauno gubernatorius Nikolajus Muravjovas pranešé generalgubernatoriui K. von Kaufmanui, kad į Kauną plūsta valstiečiai, o vyskupas M. Valančius kartu su vyskupu sufraganu A. Beresnevičiumi Kauno augustinų bažnyčioje nuo 6 val. ryto iki vidurdienio ir net ilgiau teikia Sutvirtinimo sakramentą⁹⁴. Apie šiuos įvykius rašé V. Biržiška: „.... beveik vienu laiku tūkstančiai vežimų, kartais su ištisomis šeimomis ir net su mažais vaikais, užtvino Kauno gatves. Vietos administracija apstulbo. Griebtis kokių nors priemonių prieš tas mirias buvo neįmanoma, nes gi niekas iš tų keliauninkų nebuvo įstatymams nusižengęs“⁹⁵.

⁹³ V. Biržiška, *Vyskupo Motiejaus Valančiaus biografijos bruožai*, p. 78.

⁹⁴ Žr.: Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 7978 generalgubernatoriui, 1865 09 21, LIIB, mf. 140/7.

⁹⁵ V. Biržiška, *Vyskupo Motiejaus Valančiaus biografijos bruožai*, p. 78.

Tuos religinius įvykius Kaune rusų valdžia pavadino sajūdžiu Sutvirtinimo sakramentui gauti („dirmavonės sajūdžiu“). Istorijografijoje jis dar vadinamas konfirmaciniu sajūdžiu. Tačiau šie pavadinimai judėjimui tinka tik iš dalies. Mat nei Sutvirtinimo sakramento teikimas, nei sakralentalijos šiaipjau nebuvo nepaprastas įvykis. Sutvirtinimo sakramentą ir M. Valančius, ir kiti vyskupai tikintiesiems teikdavo įvairiu laiku ir savo rezidencijoje, ir svetur, ypač per parapiju vizitacijas, nes tai buvo viena jų ganytojiškų pareigų⁹⁶. Antra vertus, į Kauną žmonės plūdo Sutvirtinimo sakramento, o didelėje Lietuvos dalyje sajūdžiui buvo būdingas apsirūpinimo sakralentalijomis siekis, kai kur – pasyvus pasipriešinimas rusiškojo substrato kultūrinei invazijai. Turint omenyje tokį sajūdžio spektrą, ir (kaip vėliau pamatyseme) pačią jo esmę, sajūdis tikslingiau vadintinas katalikybės gynimo sajūdžiu.

Katalikybės gynimo sajūdžio esmė iki šiol nėra aiški. Vyskupo ir valdžios peripetijas dėl Sutvirtinimo sakramento teikimo 1865 m. yra nuodugniau analizavęs V. Merkys, sajūdžio kilmę susiedamas su pasikeitusiomis pastoracijos galimybėmis⁹⁷. 1865 m. rugsėjo 21 d. Kauно gubernatorius informavo generalgubernatorių apie M. Valančiaus požiūrių į judėjimą. M. Valančius aiškinęs, kad Sutvirtinimo sakramento teikimas susijęs vien su religine praktika⁹⁸.

V. Biržiška sajūdžio motyvus komentavo kitaip: „Gandai, kad vyskupas bus greitai ištremtas iš Kauno, žaibo greitumu pasklido vi soje vyskupijoje. Daug kur, kunigų paraginti, valstiečiai ryžosi važiuoti į Kauną atsisveikinti su mylimu ganytoju“⁹⁹. Kitokią sajūdžio esmę

⁹⁶ 1850–1862 m. kasmet Sutvirtinimo sakramentą priėmė nuo 16 351 iki 130 092 asmenų. 1863 m. dėl sukilio jį tepriėmė 5353, 1864 m. – 41 326 katalikai. Sutvirtinimo sakramento teikimas nenutrūko ir po 1865 m. katalikybės gynimo sajūdžio įvykių, tik buvo kelis ar net keliolika kartų mažesnio masto. 1866 m. M. Valančius suteikė Sutvirtinimo sakramentą 10 210 žmonių, o kitais metais jų skaičius krito ir svyraovo tarp 3700–9000, 1872 m., pasklidus gandams apie silpstančią vyskupo sveikataą, šoktelejo iki 13 925. Rusų valdžios šis reiškinys nebeįbaugino taip, kaip 1865 m., juo labiau kad situacija buvo ne tokia įtempta ir žmonių buvo gerokai mažiau.

⁹⁷ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 534–542.

⁹⁸ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 7978 generalgubernatoriui, 1865 09 21, LIIB, mf. 140/7.

⁹⁹ V. Biržiška, *Vyskupo Motiejaus Valančiaus biografijos bruožai*, p. 78.

atskleidžia 1865 m. Kauno gubernatoriaus ir generalgubernatoriaus korespondencija, dar nebuvusi mokslinėje apyvartoje. Tad pasinaudodami ja tirsime tą įvykių chronologiją, arealą, paskatas, iniciatorius, réméjus, talkininkus, valdžios laikyseną, sankcijas, tikslus ir esmę.

Kauno gubernatorius apsiémė ištirti religinio liaudies sujudimo priežastis bei kaltininkus. I nuošaliausius gubernijos valsčius ir seniūnijas buvo pasiusta patikimų tarnautojų savanorių iš Kauno gubernijos valstiecių reikalų įstaigos, Kriminalinio teismo, Mokyklų inspekcijos ir Kauno gimnazijos¹⁰⁰. Jie, nebendraudamai su valstiečiais, turėjo apklausti viršaičius ir seniūnus. Spalio 18 d. ir lapkričio 25? d. raštose¹⁰¹, remdamasis šių savanorių, taip pat apskričių administraciniės bei policinės valdžios informacija, gubernatorius smulkiai aprašė liaudies sajūdžio arealą, paskatas, pobūdį, iniciatorius, réméjus ir talkininkus.

Sajūdžio chronologija. Sajūdžio laiką padeda nustatyti M. Valančiaus pateikti duomenys apie 1865 m. suteiktą Sutvirtinimo sakramentą. Jo užrašuose žmonių plūdimo į Kauną Sutvirtinimui gauti pradžia pažymėta rugpjūčio 29 d., pabaiga – spalio pabaiga (taigi iš viso 2 mėnesių). Spalio 2 ir 6 d. nurodoma, kad prasidėjo policijos trukdymai žmonėms vykti į Kauną, o nuo lapkričio nustota vežti vaisius dėl pabjurusio rudenisko oro.

Didžiausias katalikybės gynimo sajūdžio intensyvumas buvo nuo rugpjūčio 29 iki spalio 5 d., aukščiausias pakilimo taškas – rugpjūčio 19 d., kada Sutvirtinimas buvo suteiktas net 5017 asmenų. Per šį laiką Sutvirtinimo sakramentą priėmė 23 553 žmonės, t. y. 78,6% visų tais metais jį priėmusiųjų¹⁰².

Sajūdžio areolas. Kauno policijos viršininkas, iki rugpjūčio mén. trečiosios dekados žymėjėsis atvykstančiuų skaičius ir vietas, iš kurių

¹⁰⁰ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 539.

¹⁰¹ [Kauno gubernoriaus] pranešimas [Nr. 8722] generalgubernatoriui, [1865 10 18], RVIA, f. 970, ap. 1, b. 919, l. 1–22; tas pats raštas: *LIIB*, mf. 140/7; Kauno gubernoriaus pranešimas Nr. 9153 generalgubernatoriui, 1865 11 25?, *LIIB*, mf. 140/7. Pirmojo rašto data ir siuntėjas nustatytu remiantis papildomais šaltiniais.

¹⁰² M. Valančius užrašuose nurodo, jog iš viso 1865 m. Sutvirtinimo sakramentu aprūpiunes 29 974 žmones, kitoje vietoje – 31 244 žmones (M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 804–809, 854–855).

№ 30.
Документ.

Литовину Генерал-Губернатору

Въ предложеніи отъ 21-го июня Генерал-Губернатора за вѣ 1798, якоиъ есть довести до
съведения Вашему Высокочестиво-достопочтенному
о фундаментѣ съскаго гимназиальнаго на-
чальника и.и. Кюнгу что Биржевская и въ
распоряженіяхъ находившіхъ для того да-
бы послужилъ доказательствомъ приданія
гимназіи, определено по существу эти-
хъ, упомянутыхъ въспоминокъ и притратѣ
для посвященій здѣсь парода и съединеніе
акции и статуи въ единомъ изображении, потому
что эти посвященія именемъ бы были сочи-
таемы бывшими привативными пароды и
съединеніе писемъ въ одинаковомъ гимназиальномъ
его образованіи

11. 1865 m. spalio 18 d. Kauno gubernatoriaus pranešimas generalgubernatorui apie katalikybės gynimo sajūdžio tyrimą.

Fragmentas. RVIA

jie buvo atvykę, nustatė, kad žmonių plūdimas į Kauną pas vyskupą M. Valančių Sutvirtinimo sakramentui gauti turėjo kaimo gyventojų katalikų religinio judėjimo požymių¹⁰³. Judėjimo centras buvo Kauno gubernija, žymiai mažiau tame dalyvavo Kuršo, Vilniaus, Augustavo ir Gardino gubernijos (iš pastarosios buvo tik keli atvejai).

Iš apskričių valdžios pranešimų matyti, kad tuo pačiu metu kai kuriose Kauno gubernijos parapijose žmonės gana sutartinai éjo į tas bažnyčias, kurios turejo knygas norinčiuosius išrašyti į katalikiškas Šv. Rožinio (*Sanctissimi Rosarius*) ir Škaplieriaus (*Scapularis Beatissimae Virginis Mariae*) brolijas. Iširašę į jas asmenys gaudavo brolijų ženklus – škaplierių bei rožinių, išpareigodavo kalbëti maldas, laikytis specialių pasninkų.

Kauno gubernijoje liaudies sajūdžio intensyvumas (jis tyré savanoriai) ne visur buvo vienodas. Nei kurstymo, nei sajūdžio beveik nebûta, gubernatoriaus žodžiais, labiausiai „fanatizuotose“ vietovëse, taip pat tose vietose, kur katalikai susimaišę su kalviniais ir liuteronais, ir tose pasienio vietovëse, kuriose klesti kontrabanda. Sajūdis buvo silpnėsnis ten, kur mažai žemvaldžių, ir ypač stiprus tose parapijose, kur, esant dideliam žemvaldžių skaičiui, gyventojai buvo paveikti visuomenėje itakingų kunigų. Kauno apskrityje sajūdis apëmë visas parapijas, išskykus esančias prie Nemuno. Ukmurgës apskrityje Škaplieriaus nešiojime (net uždedant jį ant kûdikių) dalyvavo beveik visos parapijos, rožinio – mažesnë dalis, o Sutvirtinimo sakramento į Kauną važiavo daugiausia Troškūnų ir Vidiškių parapijos. Zarasu apskrityje pirmiausia dël jos tolumo ir dël to, kad dar neseniai Baltarusijai priklausę jos kaimų gyventojai katalikai yra susimaišę su stačiatikiais ir jau pakankamai laisvai kalba rusiškai, sajūdis palietė parvienius asmenis. Panevëžio apskrityje vyko į Kauną daugiau iš jos pietinës dalies, kur daug dvarų ir kur buvo 1863 m. sukilio centro ir savo bûri formavo Antanas Mackevičius, t. y. iš Krekenavos ir gretimų parapijų. Intensyviai stoti į Škaplieriaus ir Šv. Rožinio brolijas pradëta rytinéje apskrities dalyje – Vabalninko parapijoje, kur iš jas

¹⁰³ Žr.: Kauno policijos viršininko pranešimai Kauno gubernatoriui, 1865 09 19, 20, LVIA, f. 378, PS, 1865 m., b. 497, l. 13, 17.

užsirašė per 1000 žmonių. Stojimas išplito po Krinčino, Pumpėnų, Naujamiesčio, Ramygalos, Pasvalio, Brunavos ir Biržų parapijas, po to pamažu silpnėjo ir visai išnyko. Šiaulių apskrityje sajūdis katalikybei ginti kilo Viešnių ir Akmenės parapijose ir, valdžiai net nespėjus pastebėti, išsiplėtė į Baisogalos, Pašušvio ir Šiaulėnų parapijas. Telšių apskrityje, kur yra buvusi M. Valančiaus rezidencija Varniuose ir kurioje visi nauji valdžios potvarkiai sutinkami abejingai ir létai taikomi, taigi kuri savo rytinėje dalyje yra visiškai fanatizuota, o vakarinėje – pasienio – srityje per daug demoralizuota, pasireiškė liaudies priešiskumas rusų kalbai: žmonės émė jos nebevartoti tyčia sakydami, kad rusiškai nesupranta. Judėjimas Sutvirtinimo sakramentui ir sakramentalijoms gauti arba nespėjo Telšių apskritys apimti, arba buvo uždraustas. Net užsirašyti į Škaplieriaus brolijas agituota tiktai Laukuvoje, kuri greičiau priklauso Raseinių apskričiai, nes yra ten, kur Telšių apskritys ribos kilpa giliai išsiterpia į Raseinių apskritį. Pastarojoje tik vienoje linijoje su Laukuva esančiose Kaltinėnų ir Kvėdarnos parapijose užsirašinėta į brolijas, o kitose, einant sienos link, išskyurus pavienius atvejus, sajūdžio nebuvo.

Taigi katalikybės gynimo sajūdžio arealas aiškus. Sajūdis apėmė Šiaulių, Panevėžio, Ukmergės ir Kauno apskritis. Į Kauną daugiausia važiavo žmonės iš parapijų, esančių šių apskričių sandūroje, nuo Kauno labiau nutolusiose parapijose daugiau užsirašinėjo į brolijas. Blaivybės sajūdžio iniciatorės Kauno apskritys parapijos, esančios prie Nemuno, bei Raseinių, Telšių apskritys katalikybės gynimo sajūdyje nedalyvavo.

Sajūdžio paskatos. Tikinčiųjų sajūdžio priežastis, sprendžiant iš rusų administracijos išvadą, buvo kai kurie vyriausybės veiksmai, lietę religines brolijas. Po 1863 m. sukilio Vidaus reikalų ministerija liepė atkurti jau buvusias ir organizuoti naujas stačiatikių brolijas. Be to, Kitatikių dvasiinių reikalų departamento iš Žemaičių konsistorijos pareikalavo žinių apie katalikų brolijas prie bažnyčių, motyvuodamas tuo, kad jos remiasi senais, Vidaus reikalų ministerijos nepatvirtintais įstatais, todėl neturi teisės veikti. 1864 m. balandžio 30 d. M. Valančiui buvo liepta pateikti duomenis, kur tokios brolijos yra, kieno ir kada išteigtos, kokiomis instrukcijomis vadovaujasi, ar yra popiežiaus

bulės apie jų įsteigimą, išstatus ir patentus ir jei yra, nurodyta bules, išstatus ir patentus pristatyti Kitatikių dvasinių reikalų departamentui¹⁰⁴. Katalikų brolijose valdžia ižvelgė valdžiai priešiškų organizacijų pavoju. Toks vyriausybės reikalavimas, kuriuo, gubernatoriaus žodžiais, „valdžia siekė apsaugoti liaudį nuo nekontroliuojamos katalikų dvasininkijos valdžios bei pačią dvasininkiją – nuo žalingų politinių tendencijų“, o iš tiesų – varžyti Katalikų bažnyčios religinę veiklą, paskatino kalbas, esą vyriausybė persekiojanti katalikų religiją, nutarusi panaikinti brolijų knygas, pašalinti vyskupą (pasak vienų – ištremti, pasak kitų – perkelti į Peterburgą paskiriant arkivyskupu, pasak trečių – išsiusti į Romą, kur pats vyskupas manąs važiuoti su skundu dėl vyriausybės), panaikinti Žemaičių vyskupiją, o visus tuos, kurie nenešios brolijų ženkli ar nebus gavę Sutvirtinimo sakramento, čia ar išežus į vidines Rusijos gubernijas prieverta atversti į stačiatikius. Vaikus, negavusius Sutvirtinimo sakramento, stačiatikių dvasininkai turėjo padaryti stačiatikiai, o prancūzai, kurie greitai ateisią į kraštą, neturinčius škaplieriaus ir rožinio vaikus išžudysi kaip rusus. Fanatiškos lietuvių moterys katalikės, iš tradicijos šeimose įtakingesnės nei vyrai, žinodamos Erodo kūdikių žudymo istoriją, tokiomis kalbomis iškart patikėjo, o jomis netrukus pasekė ir vyrai. Lietuviai ir žemaičiai, darė išvadą gubernatorius, „labiausiai iš visų istorijoje žinomų genčių užsispyrę, iki šiol savaip religingi, pagal senovinį protėvių pagonių paprotį žymintys laukus ir daržus kryžiais ir <...> mėgstantys apreikšti religingumą iškeltomis ant stulpų ar patogiai prie medžių pritvirtintomis koplytėlėmis <...>, masiškai nedalyvavo sajūdyje greičiausiai tik dėl dabar vykstančio išlaisvinimo [iš baudžiavos] perversmo“¹⁰⁵.

Dar viena priežastis, pastūmėjusi žmones ginti katalikybės, buvo 1864 m. pabaigoje prasidejės rusiškų liaudies mokyklų steigimas. Tose mokyklose, kuriose rusai mokytojai mokė vaikus rusų kalbos ir „žemaičių-lietuvių tarmės“ rusų abécéle, rusiškai imta dėstyti ir tiky-

¹⁰⁴ Kitatikių dvasinių reikalų departamento raštas Nr. 813 Motiejui Valančiui, 1865 04 30, ten pat, f. 669, ap. 3, b. 892, l. 1.

¹⁰⁵ [Kauno gubernatoriaus] pranešimas [Nr. 8722] generalgubernatoriui, [1865 10 18], RVIA, f. 970, ap. 1, b. 919, l. 9.

bą (anot gubernatoriaus, mokyti tikybos lietuviškai valdžia buvo numačiusi tik Telšių apskrityje). Todėl ēmė sklisti gandai, esą bus rusiškos mokyklos – bus ir rusiškas tikėjimas, nes mokyklos būsiančios įkurtos gyventojams sustačiatikinti, o pagal Rusijos imperijos įstatymus Stačiatikių bažnyčia turėjo teisę agituoti kitatikius pereiti į savo tikėjimą. Pasklido kalbos, kad berniukai, kurie baigs tokias mokyklas, būsių atiduoti į kariuomenę, o mergaitės – į Rusijos vidinių gubernijų fabrikus ir ten juos padarysią stačiatikiais¹⁰⁶.

Taigi jau aiški svarbiausia valstiečių nerimo priežastis. Valstiečiai vyko į Kauną ne tik atsisveikinti su mylimu ganytoju, kaip rašė V. Biržiška. Bent jau tokia paskata nebuvo esminė. Siekimą gauti Suvirtinimo sakramentą, kol vyskupijoje tebéra vyskupas, ir apsirūpinti sakramentalijomis iki valdžia panaikins brolijas, o gal ir pačią vyskupiją, paskatino baimė dėl jų pačių ir ypač dėl jų vaikų kaip katalikų likimo.

Sajūdžio iniciatorių ir rėmėjai. Pagrindiniu sajūdžio kaltininku rusų administracija įvardijo vyskupą M. Valančių, jo talkininkais – kitus vyskupijos valdžios atstovus ir katalikų dvasininkus. Jos įsitikinimu, sajūdį organizavo M. Valančius su A. Beresnevičiumi, gandus skleisti padėjo vyskupo sekretorius Edvardas Barauskas (*Borowski*). Gubernatorius taip pat neatmetė galimybės, kad katalikybės gynimo sajūdį galėjo organizuoti grupė dvasininkų, siekusiu M. Valančių pa-naudoti kaip įrankį, norėdami susigrąžinti dėl sukilio sumažėjusią įtaką liaudžiai ir kartu atsikratyti griežto, sunkaus ir nepalenkiamo būdo vyskupo.

Nors vyskupas nedavė jokio oficialaus nurodymo kunigams raginti valstiečius vykti į Kauną ir užsirašinėti į brolijas, tačiau gubernatorius manė, kad tai padarės žodžiu. Lojalus valdžiai Žemaičių konsistorijos kanceliarijos tarnautojas Petrulevičius (*Petrulewicz*) parodė, jog vasaros metu vyskupas siuntinėjo po Kauno gubernijos apskritis konsistorijos tarnautojus, kad pas jį sukvestų kunigus iš įvairių apskričių. Taip pat dažnai siūsdavo kunigams užantspauduotus slap-

¹⁰⁶ Vilniaus mokymo apygardos globėjo Nikolajaus Sergijevskio pranešimas Vilniaus generalgubernatoriui, 1889, E. Vidmantas, min. veik., p. 240–241.

tus paketus, nepažymėjės jų Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų registracijos knygoje. Agentai taip pat pranešė, kad Kaune buvę Betygalos, Babtų ir kitų vietovių valstiečiai pasakojo, jog M. Valančius žmones raginės vežti Sutvirtinimo sakramento priimti vaikus, nes jei valdžia ji ištremtų ir Žemaičių vyskupijoje nebeliktų vyskupo, turinčio teisę teikti Sutvirtinimo sakramentą, jie liktų neapsaugoti nuo stačiatykibės. Pasakojęs ir apie bausmę dėl apsilankymo Kauno našlaicių prieglaudoje, kada pasipriešinės vaikų vertimui stačiatikiais. Kitiems valstiečiams sakės, kad kai katalikus valdžia pradės versti stačiatikiais, jis pats su kunigais už tikėjimą paaukosiąs savo gyvybę ir yra įsitikinęs, kad valstiečiai juo paseksią.

Toliau Kauno gubernatorius išvardijo religinio sajūdžio kursty-mu pasižymėjusius kunigus, kurių nemaža dalis turėjo sasajų su pra-ējusių sukiliimu ar pasireiškė kitokiais valdžios nurodymus pažeidu-siais veiksmais. Kauno apskrityje kaip agitatoriu vykti į Kauną minėjo Josvainių dekaną S. Paškevičių, Butkiškės parapijos kunigą, Paliepių filijos kunigą A. Šliupavičių. Ukmėgės apskrityje – Palėvenės klebo-ną dominikoną Petrą Grigalauską (*Grygałowski*), Vidiškių parapijos kleboną A. Daugėlą, Troškūnų kleboną Antaną Jacevičių (*Jacewicz*), kurio parapijoje pirmiausia prasidėjo sajūdis, Deltuvos parapijos kle-boną, Kurklių ir Anykščių parapijų klebonus Dominyką Jablonskį (*Jabłoński*) ir Simoną Gutauską (*Gutowski*).

Panevėžio apskrityje už sajūdį agitavo Krinčino, Pumpėnų, Bru-navos, Biržų, ypač Krekenavos ir Vabalninko kunigai. Šiaulių apskri-tyje – Gruzdžių parapijos administratorius I. Ulinskas, Šiaulių parapijos Meškuičių filijos kunigas Motiejus Liatošinskis (*Latoszyński*), Naujosios Žagarės parapijos Skaistgirio filijos kunigas L. Radavičius bei kunigas Kanapackas (*Konopacki*). Didžiausiu kurstytoju pasirodės esąs kanauninkas Joniškio dekanas Kajetonas Rupeika (*Rupejko*), pa-saulietiškai išsilavinęs, mokęjės kalbų, išskiriamas vyskupo, darės įta-ką dekanato kunigams, tikintiesiems bei dvarininkams, kurių pasta-ruoju metu dažnai ir daug pas jį suvažiuodavo. Taip pat – Viekšnių parapijos dekanas Robertas Bartkevičius (*Bortkiewicz*), raginės, kad Šiaulių apskrityties Viekšnių ir Akmenės parapijose prasidėtų sajūdis. Įtartini buvo Pašušvio parapijos administratorius V. Stanyš ir Šaukoto

filijalistas K. Jankūnas, Pakapės parapijos kunigas Mykolas Šimkevičius (*Szymkiewicz*), Papilio klebonas A. Rimavičius, Šiaulėnų parapijos klebonas Ignatas Meškauskas (*Mieszkowski*).

Telšių apskrityje Laukuvos parapijos klebonas Motiejus Narkevičius (*Narkiewicz*) visą apylinkę suagitavęs rašytis į brolijas. Raseinių ir Zarasų apskričių kunigų neminėjo, nes sajūdžio ten beveik nebuvo.

Valdžiai toliau gilinantis i katalikybės gynimo sajūdį, buvo prieta prie išvados, kad jis yra susijęs su valdinių liaudies mokyklų boikotu. Ir sajūdis, ir boikotas, kuriam taip pat vadovavo M. Valančius, buvo kvalifikuoti kaip organizuotas priešinimasis vyriausybės reformoms¹⁰⁷. Todėl katalikybės gynimo sajūdžio tyrimai buvo išplėsti į dvasininkijos veiklos prieš mokyklas tyrimą.

Pasak gubernatoriaus, katalikų dvasininkų kurstomą sajūdį remė smulkieji bajorai („ślękta“) ir žemvaldžiai, nes buvo priešskai nusiteikę prieš valdžią ir liaudį – politiškai patikimą elementą. Pažymėtinės gubernatoriaus išsakytas liaudies apibūdinimas, nepaisant jos dalyvavimo judėjimuose ir sukiliame. Pastaruoju metu pasirodė rusų biurokratinės minties tyrinėjimai leidžia manyti, kad po 1863 m. sukilimo pradėta vykdyti „rusų pradų atkūrimo“ politika nebuvo specialiai antlietuviška. Rusams „istoriškai artimų“ negausių lietuvių etniškumas pavojaus nekėlė, jie savaimė turėjo kultūriškai integruotis į Rusiją. 1863–1865 m. lietuvių valstiečius M. Muravjovas priskyrė prie etnokultūrinės grupės, kuri ateityje turėjo tapti Rusijos valdžios atrama Šiaurės vakarų krašte¹⁰⁸. Todėl dėl politinių įvykių ir judėjimų jie mažiausiai buvo kaltinami ir ieškoma valdžiai priešskai nusiteikių juos suvedžiojusių kaltininkų. Kita vertus, Telšių ir Raseinių apskrityse, kur akivaizdaus religinio judėjimo nebuvo, tuo metu vykės

¹⁰⁷ Vilniaus švietimo apygardos inspektorius N. Novikovas 1866 m. net rašė, jog 1865 m. sajūdis buvo sugalvotas prieš valdines liaudies mokyklas (Vilniaus švietimo apygardos inspektorius N. Novikovo atsiliepimas, 1866 03 16, A. Katilius, Vyskupo Motiejaus Valančiaus ganytojinio laiško apie liaudies mokyklas projektas ir jo kritika, *LKMA metraštis*, t. 20, p. 334).

¹⁰⁸ Žr.: D. Staliūnas, Lietuvių tapatumas, kalba ir rašmenys Rusijos tautinėje politikoje (XIX a. 7-asis dešimtmetis), *Raidžių draudimo metai*, Vilnius, 2004, p. 79–109; D. Staliūnas, Kai kurie Michailo Muravjovo etnopolitinės programos bruožai, *Praeities baruose*, p. 210.

gyventojų pasipriešinimas rusų kultūros invazijai buvo įvertintas kaip labai pavojingas.

Tai, kad smulkieji bajorai, žemvaldžiai palaikė katalikybės gynimo sajūdį, pasak gubernatoriaus, rodė daugelis požymių. Bajorai padėjo kunigams valstiečius kurstyti, o žemvaldžiai tam pritarė. Apibūdindamas smulkiają bajoriją, gubernatorius rašė, kad, savo buitimis nedaug kuo skirdamasi nuo liaudies, ši bajorija su ja nesusilieja, ja bjaurisi ir atkakliai laikosi lenkų kalbos. Tai ypač pastebima Aukštaitijoje. Antai Kauno apskritys Babtų miestelyje, kai kunigams pamokslius buvo nurodyta sakyti lietuviškai, prieš pamokslo pradžią bajorai ėmė eiti iš bažnyčios. Bajorija nepripažsta ir rusų kalbos, yra nusistačiusi prieš rusiškas mokyklas, slapta auklėja vaikus priešiška valdžiai dvasia ir kiekviena patogia proga stengiasi ši priešiškumą skieptyti liaudžiai¹⁰⁹.

Į bajorų išsišokimus liaudis nekreipė dėmesio, o žemvaldžių priešiškumas buvo žalingesnis, nes trukdė vykdyti žemės reformą. Gubernatorius minėjo faktus, kai žemvaldžiai kenkė valstiečiams, ne suprantantiems rusų kalbos, kuria surašyti įstatymai¹¹⁰.

Kad žemvaldžiai prisidėjo prie katalikybės gynimo sajūdžio, patvirtina dažni jų susitikimai su kunigais. Gubernatorius spėjo, kad sajūdžio laikas galėjo būti suderintas su žemės ūkio paroda, kuri tuo pačiu metu, 1865 m. rugsejo mėnesį, vyko Kaune. Valstiečių gąsdinimas žemvaldžiams buvo naudingas siekiant sužlugdyti parodą ir parodyti, kad dėl žemės reformos ji neįmanoma. Sprendžiant iš ekspONENTŲ skaičiaus (per 2000 valstiečių), paroda ne itin pavyko. Jai pakenkė liaudyje paskleisti gandai, esą visiems eksponentams būsiąs paskirtas specialus akcizas, kuris tapsiąs nuolatinis visiems geriausiemis dirbiniams, talentingiausius meistrus ir mestres išsiusią į vidines Rusijos

¹⁰⁹ Žinios apie 1865 m. Kauno gubernijos politinę padėti, *LIIB*, mf. 140/7.

¹¹⁰ Viename dvare, kur žemės išpirkimo aktas jau buvo patvirtintas vyriausiosios išpirkimo ištaigos, valstietis, kuriam buvo skirtos 3 dešimtinės žemės, nepakančiamai išmanydamas naująją tvarką, beveik metus naudojosi tik puse jos. Kitame dvare neturtingas dvarininkas tyčia sulaikydavęs gyvulius nupjautose pievose ir savavališkai imdavęs už juos didelę baudą; daug žemvaldžių griežtai atsisakydavę duoti valstiečiams kuro ir pan.

gubernijas, pagal parodą vyriausybė norinti įvertinti valstiečių turtin-gumą ir padidinti pinigines rinkliavas, eksponuoti produktai būsią konfiskuoti, parodoje katalikus prievara versią į stačiatikius ir t. t. Būta atvejų, kai moterys, į valsčių valdybas atnešusios eksponuoti audinius, su ašaromis prašydavo juos grąžinti vos pamatydavo, kad užsirašo jų pavardes.

Sajūdžio kurstymo talkininkai. Gubernatorius atkreipė dėme-sį, kad katalikybės gynimo sajūdžio organizatoriai turėjo savo kursty-mo įrankius, arba talkininkus. Tai buvo abiejų lyčių žmonės, gyvenę parapiju prieglaudose prie bažnyčių, platinę gandus apie tariamus vyriausybės ketinimus. Lietuvoje nuo XVIII a. antrosios pusės gyvavo paprotys prie bažnyčių parapijiečių aukomis išlaikyti vargšų, invali-dų, senelių prieglaudas (špitoles). Pradžioje šis paprotys buvės vien krikščioniškos meilės apraiška, o XIX a. II pusėje jų gyventojai už tai privalėdavo bažnyčiose dirbtį tarnais¹¹¹. Prieš sukilimą, kai dvasininkija, be savo tiesioginių pareigu, anot gubernatoriaus, užsiiminėjo ir politika, prieglaudos buvo iškurtos prie kiekvienos parapinės bažny-čios. Iš parapijiečių mokamos pinigais ar natūra dešimtinės būdavo išlaikoma 15 ir daugiau žmonių, parinktų pačių kunigų. Tokie bažny-čių tarnai tapo gyvu dvasininkijos informatorių tinklu. Jie išnešioda-vi kunigų laiškus, perduodavo slaptas žinias, taip pat skleisdavo liau-dyje dvasininkijai naudingus gandus jos pačios nekompromituojan-

Patikimi ir uolūs gandonešiai buvo ir prie bažnyčių sédėjė pa-rapiju elgetos, kurie turėjo teisę tokiose vietose prašyti išmaldos tik bažnyčių klebonams leidus – kad nedidėtų elgetų skaičius ir jais ne-taptų tie, kuriems išmalda buvo ne būtinybė, o amatas, t. y. elgetos profesinalai¹¹².

Gubernatoriaus pateikti duomenys rodo, kad pats žemiausias, iš pirmo žvilgsnio mažai naudingas visuomenės sluoksnis turėjo spe-cifinę, aktyvią ir svarbią vietą to meto gyvenime. Tokių įrodymų yra

¹¹¹ Z. Ivinskis patvirtina, jog XIX a. II pusėje špitolė buvo netekusi savo lab-daros funkciją. Paprastai joje gyvendavo zakristijonas, varpininkas, bažnytinių rūbų skalbėja, bažnyčios šlavėjai, kartais ir vargonininkas (Z. Ivinskis, min. veik., p. 482).

¹¹² R. Praspaliauskienė, *Nereikalingi ir pavojingi: XVIII a. pabaigos – XIX a. pir-mosios pusės elgetos, valkatos ir plėšikai Lietuvoje*, Vilnius, 2000, p. 48.

ir daugiau. Elgetos talkino katalikų dvasininkijai blaivybės sajūdžio metais: kunigų pavesti, jie stebėdavo iėjimus į karčemas, kad jose nesilankytą valstiečių¹¹³. Yra išlikę žinių, kad elgetos, seneliai, taip pat brolįjų nariai išnešiodavo M. Valančiaus korespondenciją kuni-gams ir dvarininkams¹¹⁴.

V. Juzumas rankraštyje „Medininkai, arba aprašymas senosios Medininkų, arba Žemaičių vyskupijos“ („Miedniki albo opisanie dawnej diecezji Miednickiej albo Žmudzkiej“, 1899) rašė, kad M. Valančius jam reikalingai informacijai rinkti dažnai pasitelkdavo davatkas¹¹⁵. Davatka buvusi vienintelė judri, po gretimas parapijas keliaujanti moteris XIX a. vidurio Lietuvos kaime, ypač mažuose miesteliuose¹¹⁶.

Vaizdingą Žemaičių davatkos, kaip gyvo apylinkės laikraščio, palyginimą „Lietvių liaudies patarlėse“ („Przysłowia ludu litewskiego“, 1840) yra palikęs L. A. Jucevičius.

„Žemaičių davatka – tai atskiras, nepanašus į kitus moters tipas. <...> Davatka pažista visas senas pliuškes, iš jų sužino visos apylinkės naujienas, o surinktas žinias išnešioja po namus vis naujai pagražindama, vis ką pridėdama – žodžiu, tai gyvas keliaujantis laikraštis. Varnių miestelis, pasirodo, jau nuo senų laikų buvo sostine tų plepančių padarų, kurių tauškimas pateko net į priežodi: „plep kaip Varnių davatka““¹¹⁷.

L. A. Jucevičius yra spalvingai aprašęs elgetas, pažymėdamas jų išradiningumą ir agresyvumą¹¹⁸.

¹¹³ [Kauno gubernatoriaus] pranešimas generalgubernatoriui apie lenkų dvasininkijos reikšmę ir apie Vakarų Rusijos Romos katalikų seminarijas, [1865], kopija, RVIA, f. 970, ap. 1, b. 918, l. 12.

¹¹⁴ Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 1 generalgubernatoriui, 1869 01 05, E. Vidmantas, min. veik., p. 182.

¹¹⁵ V. Jogėla, Motiejus Valančius pagal Vincentą Juzumą, p. 87.

¹¹⁶ V. Kavolis, *Epochų signatūros*, p. 98.

¹¹⁷ Cit. iš: J. Balčiūnas, Liudviko Adomo Jucevičiaus asmuo ir reikšmė, *Tauta ir žodis*, kn. 6, Kaunas, 1930, p. 324–325.

¹¹⁸ Pavyzdžiui, rašė, kad „šventės dieną po kelis šimtus elgetų ilga eile sėdasi prieš bažnyčią ir giedodami arba prašydami stengiasi sukelti užuojautą. Ten gali pamatyti įvairiausią luošumo tipą, dažnai esančių gudrybės ir apsimetimo išdava, gali išgirsti tūkstančius pagyrimų, puikiausiu epitetu ir dar puikesnių retorikos šedevrų, kurių Aristotelis net sapne nesapnavo. Duok šiemis išdykėliams, jei gali, o jei neišsigali – eik tyliai ir jokių pastabų nelaidyk, nes taip išdersgs ir purvais apdrabstys, kaip pasaulis dar néra matės“. Cit. iš ten pat.

Be elgetų ir špitolių gyventojų, valdžiai nenaudingus gandus platinio vadinamieji škaplierininkai – žmonės, gaminę škaplierius, rožinius, drožinėdavę iš medžio krucifiksus bei įvairius šventuosius. Gubernatorius rašė, kad katalikybės gynimo sajūdis škaplierių gaminėjams nešes nemažą pelną, nes škaplieriaus kaina nuo 3–5 kp už vienetą padidėjusi iki 20–30 kp. Jis taip pat davė naudos žydams – smuklėse imdavo už viską trigubai brangiau¹¹⁹.

Sajūdžio specifika ir slopinimo priemonės. Remiantis gubernatoriaus išvada, katalikybės gynimo sajūdis liaudžiai buvo religinis, o jo iniciatoriams – politinis aktas. Dvasininkija, inspiruodama sajūdį siekė atstatyti po sukilio susvyravusią itaką liaudžiai ir įbauginti valdžią, kad sušvelnintų Bažnyčiai taikomas sankcijas. Sajūdžio iniciatyvą valdžia aiškino ir M. Valančiaus baime sulaukti atpildo už priešišką veiklą bei siekiu sušvelninti būsimą bausmę. Bajorija, šiaip abejinga katalikų dvasininkijos reikalams, rėmė sajūdį siekdama ir toliau moraliai bei materialiai išnaudoti valstiečius.

Konstatuota, kad pagrindinė sajūdžio padaryta valdžiai žala – liaudyje sukeltas nepasitikėjimas reformomis. Tačiau tikėtasi, kad šis nepasitikėjimas laikinas.

Turėdama omenyje, kad liaudis yra vienintelė politinė jėga, kurią gali remtis rusų administracija krašte; kad valstiečiai dékingi už žemės reformą ir mano, kad ji neatšaukiama; kad religiniu sajūdžiu išreiškė ne priešiškumą valdžiai, o tik baimę prieš valdžios potvarkius; taip pat turėdama omenyje judėjimo arealą ir tą aplinkybę, kad ypač taupūs valstiečiai dėl Bažnyčios ryžosi nemažoms piniginėms išlaidoms, nenorėdama skatinti religinės demonstracijos, kuriai inspiroavo Katalikų bažnyčia, Kauno gubernijos valdžia katalikybės gynimo sajūdžiui sustabdyti nutarė naudoti vien administracines ir moralinio poveikio priemones, susilaikant nuo policinės prievertos.

Galimybę paveikti žmones davė žemės ūkio paroda, kurioje dalyvavo nemažai valsčių viršaičių ir apskričių viršininkų. Dalis valsčiaus ir kaimo seniūnų (Zarasų apskrities Dusetų, Jūžintų, Ukmergės

¹¹⁹ Antai Jonavos kelto savininkas žydas žadėjęs duoti vyskupui 300 rb, kad dažniau rengtų Sutvirtinimo sakramento teikimą – tiek turėjęs pelno.

apskrities Kurklių valsčiaus), grįžę iš parodos, skelbė žmonėms, kad jų baimė nepagrįsta, arba draudė valstiečiams vykti į Kauną.

Bausmės. Kauno gubernatorius lapkričio 25? d. rašte generalgubernatoriui svarbiausiąjį religinės akcijos kaltininką M. Valančių pristatė kaip žalingos pasipriešinimo valdžiai sistemos kūrėją. Rašė, kad jau prieš sukilimą M. Valančius pasirodė esas uolus auklėtinis, auklėtojas ir tarnas tos krypties, kuri turėjo slaptą tikslą komplikuoti ar net neutralizuoti kaimo gyventojų pasitikėjimą vyriausybe, aiškinama valdžios potvarkius dvasininkai kaip pasikėsinimą į tikėjimą. Tai buvo daroma visomis teisėtomis formomis ir remiama bei globojama administracijos, kurią sudarė vietas gyventojai. Po sukilimo išplėtojo priešišką veiklą į ištisą sistemą: iš Kauno per dvasininkus sulaikė liaudį nuo mokyklų, pasisakė prieš kirilicą ir uždraudė kunigams tatybą mokytis rusų kalba. Tad gubernatorius siūlė M. Valančių ištremti, tačiau ne tuo pat, kad būtų išvengta kalbų ir dvasininkija nenuteiktų liaudies.

Rugsėjo mén. už Sutvirtinimo sakramento teikimą generalgubernatorius vyskupą jau buvo nubaudęs 1500 sidabro rb bauda. Tada buvo priminta apskričių karo viršininkams, kad krašte yra karo padėtis, todėl niekam neleidžiama be leidimo išvykti iš gyvenamų vietų, o bilietai į Kauną išdavinėtini labai apdairiai¹²⁰. Dabar Kauno gubernatorius siūlė M. Valančių įspėti, kad nesiuntinėtų po vyskupiją konsistorijos tarnautojų ir nekiestų į Kauną kunigų, o karo viršininkams nurodyti neišduoti išvykimo bilietu be gubernatoriaus sutikimo.

Iki bus ištremtas, planuota gerokai sumažinti vyskupo pajamas. Vyskupo namus su sodu bei naudmenomis Varniuose manyta paimti į iždą, o iš turto pajamų sudaryti ypatingajį kapitalą neeilinėms Žemaičių vyskupijos katalikų dvasininkijos išlaidoms (nuo pareigų nušalintų kunigų išlaikymui prie vienuolynų ir pan.).

Gubernatorius siūlė papildomai bausti ir artimus vyskupui dvasininkus. A. Beresnevičiui paskirti 300 sidabro rb baudą, vyskupo kapitulai pareikšti griežtą generalgubernatoriaus pastabą ir skirti 100 rb

¹²⁰ Generalgubernatoriaus raštas Nr. 1 Kauno gubernatorui, 1865 09 24, 27, LIIB, mf. 140/7. Taip pat: LVIA, f. 378, PS, 1865 m., b. 497, l. 20–22.

baudą, Juozapą Silvestrą Dovydaitį ir E. Barauską ištremti į Rusijos vidines gubernijas. Be to, Žemaičių konsistorijos sekretorių Joną Prekerį (*Preker*), kaip valstybės tarnautoją, nepranešusį apie antivalstybių veiklą organizuojant katalikybės gynimo sajūdį, pašalinti iš tarnybos ir paskirti 200 rb baudą.

Gubernatorius taip pat pristatė nubausti apie 60 kunigų, kalčiausiu dėl katalikybės gynimo sajūdžio ir agitacijos prieš mokyklas. Piniginių baudų apimtis turėjo būti ne vienas tūkstantis sidabro rb. Be baudų, kunigai I. Ulinskas, K. Rupeika, V. Stany, I. Meškauskas, R. Bartkevičius turėjo būti pašalinti iš pareigų ir uždaryti į vienuolynus, kiti perkelti į žemesnes pareigas dalį jų išsiunčiant į kitas apskritis arba nubausti griežčiausiu generalgubernatoriaus ispėjimu iki atskiro potvarkio.

Kauno gubernatorius taip pat prašė generalgubernatoriaus teisės, esant mažiausiam nepaklusnumui, susisiekus su vyskupu, visam laikui nušalinti nusikaltusius kunigus nuo pareigų. Taip būtų galima mažinti kunigų skaičių nemažinant nei bažnyčių, nei filijų skaičiaus, tik atlaisvinant klebonų vietas ir užpildant jas patikimais filialistais.

Kauno gubernatorius taip pat nurodė būtinumą išlaisvinti nuo kunigų ištokos elgetas ir bažnyčių prieglaudų gyventojus. Prieglaudoje gyvenančius bažnyčių tarnus bei sargus siūlyta pakeisti už parapijiečių lėšas laisvai samdomais žmonėmis, kurie atsakingai žiūrėtų į savo tiesioginį darbą. Prieglaudas perduoti valsčių savivaldybių ir kaimo valdybų žinion, prie bažnyčių sėdinčius elgetas atiduoti apskričių policijos žinion.

Sajūdžio kilmė ir esmė. Dar kartą priminkime katalikybės gynimo sajūdžio arealą: jis intensyviausiai vyko Kauno, Ukmergės, Panevėžio ir Šiaulių apskrityse, ypač jų sandūroje, t. y. Vidurio Lietuvosje šiaurės vakarų kryptimi. Teritorija iš dalies priklausė Žemaitijos, iš dalies – Aukštaitijos apskritims, didžioji jos dalis 1849 m. pabaigoje buvo prijungta prie Žemaičių vyskupijos. Kalbiniu pobūdžiu ji sutapo su aukštaičių tarmės arealu (arba aukštaičių subetnoso teritorija)¹²¹.

¹²¹ Plg.: Z. Medišauskienė, Lietuvos samprata XIX a. viduryje, *Praeities baruose*, p. 222 ir kt.

Religiškai mišrios, pasienio apskritys bei žemaitiškosios Telšių, Raseinių apskritys katalikybės gynimo sajūdyje nedalyvavo – pastarosios dėl to, jog, valdžios manymu, jau anksčiau buvusios „fanatizuotos“.

Tad ką gi reiškia tas „fanatizmas“? Valdiniuose Kauno gubernatoriaus, Vilniaus švietimo apygardos funkcionierių raštuose „fanatizmo“, „religinio fanatizmo“, „ypatingo religinio fanatizmo“ terminas vartojamas kalbant apie Kauno gubernijos, Žemaičių vyskupijos valstiecius. „Fanatizmu“ kvalifikuoamos apie 7-ajį dešimtmetį išryškėjusios vyskupijos valstietijoje ypatingos katalikybės pozicijos, itin stiprus prisirišimas prie savo tikėjimo, kurį sukėlė katalikybės skleidimui vartota liaudies kalba.

Katalikybės gynimo sajūdis rusų valdžios taip pat buvo pavadintas „fanatizmo“ išraiška, kita vertus, sajūdis rodė religinio nesaugumo, nestabilumo jausmą. Tad paanalizuokime šiuo atžvilgiu aukštaitiškajį subetnosą (Žemaičių vyskupijos aukštaičių tarmės arealą).

Nesaugumo pojūti vyskupijos liaudyme 1865 m. galėjo sukelti įvairūs dalykai – nepažįstama ir bauginanti laisvę po baudžiavos penaikinimo, ypač jei būta daugiau stambų žemvaldžių ir daugiau piktnaudžiavimų, taip pat kai kuriuose regionuose stipriau ar silpniau reiškėsis sukilimas, kitaip tarant, daugiau ar mažiau akivaizdus žlugimas, represijos. Tiesiogiai religinio nesaugumo jausmą turėjo stimulioti didėjęs spaudimas Katalikų bažnyčiai.

Kita vertus, religinis nesaugumas Aukštaitijoje ir Žemaitijoje galėjo būti skirtingai jaučiamas dėl to, kad katalikybės stiprinimas liaudies kalba šiuose regionuose truko nevienodą laiką. Kauno, Panevėžio, Ukmergės, Obelių, Utenos, Zarasų dekanatuose religinė švietėjiška dvasininkijos veikla prasidėjo tik 1850 m., prijungus juos prie Žemaičių vyskupijos, atskyrus nuo Vilniaus vyskupijos, todėl ne iš karto pasiekė Žemaitijos lygi. Pradžioje čia buvo mažiau parapinių mokyklų, menkiau plito lietuviškos knygelės, liaudis buvo tamsesnė, pasak M. Valančiaus – „ir neturtinga, ir nepratusi knygas skaityti“¹²², bažnyčiose daug daugiau vartota lenkų kalba (dvasininkija Aukštaitijai iki 6-ojo dešimtmečio buvo rengiama Vilniaus vyskupijos seminarijoje,

¹²² M. Valančius, *Raštai*, t. 1, p. 510.

kurioje apie pastoraciją liaudies kalba negalvota). Visa tai nulémé, kad dvasininkijos ir liaudies artumas Aukštaitijoje buvo mažesnis.

Antra vertus, atkreiptinas démesys į kitą dalyką – didelį aukštaičių imlumą išorinėms įtakoms. Neretai tos naujovės, kurios prasidėdavo Žemaitijoje, ne tik Aukštaitijoje būdavo greitai perimamos, bet laikui bégant reikšdavosi netgi stipriau. Antai nors apibendrinančių atskirų regionų duomenų nėra, žinoma, kad parapinių mokyklų prie bažnyčių, mokinių skaičiai kai kuriose Aukštaitijos vietose ilgai-niu pralenkė Žemaitiją. Atsilikę Utenos dekanatas iki 1861 m. aplenkė Rietavo dekanatą, į lyderius nuo pat pradžių išsiveržė Zarasų dekanatas, Skapiškio parapijoje 1859 m. visi valstiečiai ir net vaikai jau mokėjo melstis iš knygu¹²³. 6–7-ajame dešimtmetyje didžiausias buvo Vidurio Lietuvos valstiečių veržimasis į vidurinį moksą¹²⁴. Nors blaivybės sajūdis pas aukštaičius atėjo iš Žemaitijos, 1860 m., per patį sajūdžio pakilimą, Panevėžio, Ukmergės, Zarasų (ir Šiaulių) apskritys blaivininkų skaičiumi neatsiliko nuo Telšių ir toli lenkė Raseinių apskriti¹²⁵. Pastangų stiprinti krikščionišką katalikišką pasaulėžiūrą tarp valstiečių liaudies kalba daugiausia parodė Žemaičių seminarijos auklėtiniai aukštaičiai. Po sukilio būtent Aukštaitijoje kūrėsi intensyviausi lietuvybės, lietuvių kultūros židiniai, būta daugiausia valstiečių prašymų panaikinti spaudos draudimą¹²⁶.

Tam tikra prasme imlumu išorinėms įtakoms galima būtų aiškinti ir XIX a. aukštaitiškajame subetnose stipresnes lenkų kalbos pozicijas. Toks imlumas taip pat buvo palanki terpė rusų kultūrai ir stačiatikybei plisti. Iš tiesų Vidurio Lietuva, Aukštaitija po sukilio mažiau priešinosi rusiškosios kultūros invazijai, 1860 m. Rytų Lietuvoje būta itin daug mokinių Valstybės turtų ministerijos

¹²³ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 290–291.

¹²⁴ Antai Panevėžio apskritinėje mokykloje (vėliau Panevėžio gimnazijoje) iš visų mokinių 1849 m. valstiečių ir laisvujų žmonių buvo 18,7%, 1863 m. valstiečių – 56,2%, Šiaulių gimnazijoje – atitinkamai 16,6 ir 38,3%, Kėdainių apskritinėje (vėliau gimnazijoje) – 14,8 ir 31,2%, Kauno gimnazijoje – 2 ir 19,1% (skaičiavimai atliki pagal: M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruozai...*, p. 430, 434).

¹²⁵ K. Gieczys, min. veik, p. 51–56; V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 380.

¹²⁶ V. Merkys, *Knygnešių laikai, 1864–1904*, p. 167–168.

mokyklose¹²⁷. Šiaulių, Panevėžio, Ukmergės, Kauno apskritys, taip pat Zarasų apskritis, rusų valdininkų teigimu, 1864 m. buvo mažiau nusistačiusi prieš rusiškų liaudies mokyklų steigimo idėją, kirilicos įvedimą negu Telšių¹²⁸.

Kadangi kaip tik Šiaulių, Panevėžio, Ukmergės, Kauno apskritys intensyviai vyko katalikybės gynimo sajūdis, galima susidaryti nuomonę, kad jis buvo dirbtinai sukeltas regione, kuriame buvo didesnė rusiško gaivalo ir stačiatikybės plitimo grėsmė. Stačiatikybei atspariose Žemaitijos srityse religinis sajūdis buvo nereikalingas, todėl nebūta ir jo agitacijos.

Néra abejonės, kad katalikybės gynimo sajūdį organizavo dvasininkija. Jis Katalikų bažnyčiai buvo labai reikalingas kaip gynimosi priemonė. Valstiečių pastūmėjimas į išstatymų nepažeidžiantį religinį judėjimą buvo idealus būdas valdžiai išgaudinti ir represijoms pristabdyti, o dvasininkijos įgytas autoritetas blaivybės sajūdyje leido tikėtis aktyvaus valstiečių palaikymo.

Krinta į akis sajūdžio organizuotumas. Iš įvairiausių Kauno gubernijos, taip pat kai kurių kitų gubernijų vietų valstiečiai vienu metu plūstelėjo į Kauną, o valstiečių srautai parapijose tuo pat metu nukrypo į Škaplieriaus ir Šv. Rožinio brolijas. Tokį organizuotumą po sukiliimo galėjo užtikrinti tik dvasininkija, turėjusi nuolatinį kontaktą su ganomaisiais ir slaptą komunikacijos tinklą.

M. Valančiaus vaidmuo katalikybės gynimo sajūdyje buvo svarbiausias. Kad jis buvo sajūdžio organizatorius, leidžia manyti konsistorijos tarnautojų važinėjimai po parapijas, susitikimai su kunigais, slapsa korespondencija, o ir valstiečių liudijimai, užfiksuoti Kauno gubernatoriaus raštuose. Pranas Virakas atsiminimuose apraše motinos pasakojimą, iš kurio manytina, kad Seredžiaus lietuviai valstiečiai tikėjo, jog po sukiliimo Sutvirtinimo sakramento su vaikais vykti į Kauną buvo įsakės per kunigus vyskupas: „Kai caro valdžia pradėjo lietuvius katalikus persekioti, tai vyskupas įsakė, kad klebonai

¹²⁷ M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 229.

¹²⁸ A. Kulakauskas, Rusifikacinės masinio pradinio švietimo sistemos kūrimo Kauno gubernijoje pradžia, *Praeities baruose*, p. 213–214.

paragintų vežti ir vežti savo vaikus į Kauną padirmavoti. Nežinia, ar valdžia vyskupui buvo uždraudusi važinėti po vyskupiją, ar jis taip buvo labai užimtas darbais, bet iš visos vyskupijos žmonės būreliais važiuodavo į Kauną, o vyskupas dirmavodavo ir didelius, ir mažus¹²⁹. Matyt, buvo pagristas gubernatoriaus įtarimas, jog kai jis paprašė vyskupo pasirašyti valdžios parengtą aplinkraštį, kad vyriausybė ne-mananti katalikų prievara versti stačiatikiais, o gandonešiai esą vi-suomenės priešai ir vyskupas pats juos bausias, M. Valančius išsisuko, nes aplinkraštis neatitikęs jo slaptų nurodymų¹³⁰.

Kelios mintys apie sajūdžio idėją. Katalikybės gynimo sajūdis pirmiausia siekė aprūpinti Sutvirtinimo sakramentu ir sakramentalijomis vaikus. Vaikų, netgi kūdikių, skubus religinis sutvirtinimas ak-centuojamas dvasininkijos, M. Valančiaus raginimuose, valstiečių pa-sisakymuose ir rusų valdžios pranešimuose. Tad labai įmanoma, kad mintis apie katalikybės gynimo sajūdį kilo M. Valančiui po 1865 m. gegužės mén. konflikto su rusų valdžia dėl vaikų stačiatikinimo Kau-no našlaičių prieglaudoje. Po jo, birželio mėnesį, valdžios agentai už-fiksavo pasirengimą sajūdžiui.

Pati liturginio sajūdžio idėja nebuvo M. Valančiaus atrasta nau-jovė. Panašų atvejį jis apraše „Žemaičių vyskupystėje“, kada vyskupi-jos valdytojas S. M. Giedraitis taip pat „pradėjo savotiškai elgtis“: nebegalėdamas (atkreipkime dėmesį – kaip ir M. Valančius) po baž-nyčias važinėti, liepė kunigams paskelbtį, kad aprūpins Sutvirtinimo sakramentu visus, kurie atvyks į Alsėdžius. Tai išgirdę, žmonės pra-dėjo plūsti iš visur į Alsėdžius, o vyskupas kartais bažnyčioje, kartais sėdėdamas savo namuose kiek pajegdamas teikė Sutvirtinimo sakra-mentą¹³¹.

Jau iš pirmo žvilgsnio matyti Alsėdžių ir Kauno akcijų panašu-mas. Alsėdžių atvejis idealiai tiko posukiliminei situacijai, nes atrodé

¹²⁹ I. Šenavičienė, Iš Prano Virako palikimo: žiupsnelis atsiminimų apie Motieju Valančių, *Istorija*, t. 37, Vilnius, 1998, p. 57–58.

¹³⁰ Vilniaus karinės apygardos laikinojo lauko auditoriaus pranešimas Nr. 3218 [generalgubernatoriui], 1865 10 23, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3071, l. 36–37; V. Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 538.

¹³¹ M. Valančius, *Žemaičių Wiskupiste*, d. 1, p. 272.

kaip taikus iprastų religinių patarnavimų teikimas. O Lietuvoje nuo seno buvo įsišaknijęs įsitikinimas, kad tas, kas priims Sutvirtinimo sakramentą, nepereis į stačiatikybę¹³².

Katalikybės gynimo sajūdį gana vieningai palaikė ir žemvaldžiai, ir smulkūs bajorai. Tai irgi suprantamas dalykas. Kaip tik jie labiausiai nukentėjo nuo sukilio ir žemės reformos. Išlaisvindama valstiečius, apdėdama mokesčiais ir kontribucijomis, šalindama lenkų kalbą iš viešojo gyvenimo, diskriminuodama „lenkų kilmės“ asmenis, rusų valdžia pažeidė jų luominius, ekonominius bei kultūrinius interesus. Bajorija liaudį traktavo kaip kyylančią priešišką socialinę jėgą, kurią rusų administracija savotiškai protegavo, todėl buvo paranku jas supriešinti.

Dabar jau galima apibendrinti katalikybės gynimo sajūdžio esmę ir reikšmę. Panašiai kaip imperinė „lenkų pradų naikinimo“ politika, silpninusi Katalikų bažnyčios įtaką, XIX a. 5-ajame dešimtmetyje buvo vienas iš veiksnių, paskatinusių Bažnyčios atsinaujinimą Žemaičių vyskupijoje, taip 1864 m. naujoji šios politikos fazė – „rusų pradų atkūrimas“, ribojęs Katalikų bažnyčios teises, sukėlę katalikybės gynimo sajūdį.

Sajūdis buvo katalikų dvasininkijos inspiruotas religinis liaudies judėjimas, išreiškės Katalikų bažnyčios posukiliminį pasipriešinimą rusų valdžiai. Katalikybės gynimo sajūdžiu buvo siekta toje Žemaičių vyskupijos dalyje, kur valstietijos atsparumas stačiatikybei ir rusiškam gaivalui buvo silpnesnis, sukelti valstiečių nepasitikėjimą caro valdžia, pristabdyti rusų valdžios puolimą prieš Katalikų bažnyčią ir vyskupą, sutrukdyti rusiškų valdinių liaudies mokyklų steigimą. Sajūdį rėmė dvarininkai bei smulkieji bajorai, siekė jį panaudoti savo tikslams ir pirmiausia parodyti žemės reformos nesėkmę. Žvelgiant iš Katalikų bažnyčios ir bajorijos pozicijų, katalikybės gynimo sajūdis buvo politinis aktas.

Antra vertus, iš valstietijos pusės katalikybės gynimo sajūdis nebuvvo politinis veiksmas, greičiau psichologinis reiškinys, padidėjusio nerimo dėl savo, kaip katalikų, likimo išraiška.

¹³² M. Valančius, *Namų užrašai*, p. 359.

Kiek katalikybės gynimo sajūdis buvo susijęs su religine švietėjiška katalikų dvasininkijos veikla vartojant liaudies kalbą? Atsakytume – tiek, kiek jis ne akrai atliko privilegijuotųjų luomų politinio įrankio vaidmenį. Akivaizdu, kad išorinių jėgų poveikis sajūdžiui buvo daugiau psichologinis, taktinis, tačiau be atviro tiesioginio vadavimo. Tai, kad lietuvių valstiečiai nepabūgo įtemptos politinės situacijos po sukilio, valdžios represijų, materialinių nuostolių ir ryžosi veikti, norėdami apsaugoti savo tikėjimą vieninteliu įmanomu jiems būdu, nulémė toji pati „katalikiška lietuviška propaganda“. Jau analizuojant blaivybės sajūdį buvo minėta, kad religinės švietėjiškos dvasininkijos veiklos sukeltas jos religinio ir kultūrinio tautinio potencijalo sustiprėjimas sustiprino „lietuvio–valstiečio–kataliko“ tautiškumo ir katalikybės sąsają. Išimtinis katalikybės gynimo sajūdžio lietuviškumas rodė, kad Žemaičių vyskupijos valstiečių sąmonėje katalikybė interpretuota kaip etnoso gyvenimo norma, privalomas etnoso egzistencijos atributas.

Katalikybės gynimo sajūdis turėjo didelę reikšmę valstietijos religinei konsolidacijai, padarė įtaką Žemaičių vyskupijoje Katalikų bažnyčios padėčiai ir laikysenai. Jis pristabdė valdžios represijas prieš M. Valančių taip dar kartą pademonstruodamas augantį valstietijos prestižą. Dvasininkija gavo progą įsitikinti, kad po baudžiavos panakinimo gavę laisvę valstiečiai darësi svarbiausia jos atrama ir patikimiausia sajungininkai – skirtingai nei ekonominiais reikalais susirūpinti, posukilimiinių kontribucijų prislégta bajorija. Katalikybės gynimo sajūdžiu dar labiau sustiprintas valstietijos ir Katalikų bažnyčios ryšys žlugdė rusų valdžios viltis, dėtas į liaudį kaip į savo politinė ramstę.

IŠVADOS

1. Tyrimai patvirtino knygoje keltą hipotezę, kad Žemaičių vyskupijoje religinio gyvenimo aktyvėjimas ir jo sąsaja su lietuvių kalba XIX a. viduryje nebuvo atsitiktinis reiškinys. Požiūris į lietuviybę katalikybėje kaip į Bažnyčios atsinaujinimą susiejo įvairias dvasininkijos iniciatyvas, pasižyminti lietuvių kalbos vartojimu, išryškino bendrą tikslą, paaiškino lietuviybės fenomeną bajoriškosios kultūros Lietuvos visuomenėje, sukonkretino Katalikų bažnyčios vaidmenį moderniosios lietuvių tautos istorijoje.

Katalikų bažnyčios Rusijos imperijoje atsinaujinimą paskatino sparčiai blogėjanti Bažnyčios teisinė, religinė, ekonominė padėtis, mažejanti galimybė daryti įtaką, stipréjantis rusų kultūros ir ideologijos skverbimasis į dvasininkiją, didėjanti stačiatikybės plitimo tarp gyventojų grėsmė, taip pat – yrantys feodalinių santykiai, brėstančios socialinės reformos ir augantis valstietijos vaidmuo. Žemaičių vyskupijoje atsinaujinimo pobūdį nulémė gyventojų religinė, etninė, socialinė, kultūrinė specifika, dvasininkijos kilmė, liaudies kalbos vartojimo bažnyčioje tradicijos, lietuvių etnokultūrininkų veikla, katalikiškų Švietimo idėjų paveiktos vyskupijos vadovų nuostatos.

Religinės švietėjiškos dvasininkijos veiklos ir liaudies kalbos vartojimo išplėtimo religijai stiprinti pradininkas vyskupijoje XIX a. 5-ajame dešimtmetyje buvo Žemaičių vyskupijos valdytojas J. K. Gintila, jo darbą tęsė Žemaičių vyskupas M. Valančius.

Lietviškumo stiprėjimo dvasininkijoje apraiškos, kurias paskatino kalbiškai specifinė sielovada ir kurios išryškėjo Žemaičių vyskupijos seminarijos 1845–1869 m. analizės metu, yra: socialinės struktūros liaudiškėjimas, pastoracijos lituanizacija, lietuviška raštija.

2. Katalikų dvasininkijos liaudiškėjimą rodo didelis procentas (48,3%) į seminariją istojusių valstiecių bei kitų žemesnių socialinių sluoksnių gyventojų vaikų. Valstiecių dėmesį dvasininko profesijai skatino prie kraštui bendrų politinių, ekonominių, kultūrinų reiškiunių, kunigo profesijos populiarumo menkėjimo bajorijoje Žemaičių vyskupijoje prisidėjęs didesnis nei kitur valstietijos apsišvietimo siekis, vyskupijos vadovų pastangos sudaryti sąlygas išsigyti dvasininko profesiją žemesnių socialinių sluoksnių jaunuomenei. Kadangi seminarijoje daug studijavo smulkiųjų bajorų vaikų, kurių turtinė padėtis buvo blogesnė negu kai kurių valstiecių, liaudiškėjimą taip pat sparčio studijų eigoje vykės didesnis bajorų kilmės klierikų nubyréjimas palyginti su žemesnių socialinių sluoksnių asmenimis. Dėl to 1846–1869 m. tarp seminariją baigusių asmenų vyravo valstiecių bei apskritai žemesnės socialinės kilmės asmenys. 1867 m. seminarijos išugdyta dvasininkija sudarė apie 82% darbingų vyskupijos kunigų, didžioji dalis jų buvo žemesnės socialinės kilmės.

3. 1846 m. pradžioje Žemaičių vyskupijos seminarijoje įvestas lietuviškas bažnytinės iškalbos, arba homiletikos, kursas pasiremiant 1843 m. valdžios patvirtintu katalikišku seminarijų įstatu nurodymu dėstyti homiletiką vyskupijų kalbomis ir dialektais. Tai buvo padaryta vyskupijos valdytojo J. K. Gintilos iniciatyva ir rektoriaus M. Valančiaus rūpinimuisi.

Remiantis šalutiniais šaltiniais nustatyta, kad lietuviškas homiletikos kursas buvo skaitomas nuo 1846 iki 1849 m. Iki 1866 m., kai jis vėl buvo atnaujintas, atrodo, kai kuriais metais buvo skaitomas lietuviškoji ir lenkiškoji jo dalys. Vėl skaityti lietuvišką homiletikos kursą

paskatino 1866 m. rusų valdžios paskelbtas draudimas seminarijose vartoti lenkų kalbą. Šalia teorijos buvo rengiami ir sakomi lietuviški klierikų pamokslai.

Lietuviškų knygų fondas seminarijos bibliotekoje atsirado lietuvinant homiletiką. Tai pirmasis fondas, skirtas rengti klierikus lietuviškai pastoracijai. Rinkinio pagrindą sudarė misionierių laikų parlikimas. Fondas pradėtas gausinti M. Valančiaus pastangomis talkinant S. Daukantui, 1865 m. jį sudarė 26 pavadinimų 60 tomų knygų. Fonde būta senų, vertingų leidinių, tačiau daugiausia XIX a. išleistų religinės tematikos knygų.

Bibliotekos 1845–1865 m. paveldas leidžia kalbėti apie klierikų profesinio išsimokslinimo gerėjimą. Knygų tomų skaičius nuo 1845 iki 1865 m. padidėjo daugiau kaip 6 kartus (apie 5,5 tūkst. tomų knygų). Knygos komplektuotos dviem būdais: kauptos seminarijos, oficialių valdinių įstaigų iniciatyva ir pirktos už jų lėšas, taip pat dovanotos įstaigų ir privačių asmenų. Tarp pastarųjų verte ir apimtimi dominavo J. K. Gintilos išrūpintos Kražių gimnazijos bibliotekos knygos, taip pat padovanotos iš jo paties bibliotekos (visi dovanojimai sudarė per 3700 tomų XV–XIX a. teologinių, istorinių ir kitokių leidinių, t. y. beveik 70% 1845–1865 m. īgytų knygų).

4. Naujo lygmens dvasininkijos lituanizacijos bandymas yra 1864 m. seminarijoje parengtas mažosios Varnių seminarijos projektas. Pati parengiamosios į seminariją mokyklos idėja nebuvo originali. Varniuose tokios mokyklos sumanymą 1852 m. iškélé valdinės parapinės mokyklos mokytojas M. Beinaravičius, čia taip pat buvo žinoma Saratovo mažosios seminarijos veikla. Parengti projektą paskatino 1862 m. pabaigoje popiežiaus išsakytoys rekomendacijos M. Valančiui. Mažosios seminarijos kalba pasirinkti lietuvių kalbą privertė 1864 m. įvestas lenkų kalbos draudimas kaimo mokyklose ir nuolaidos lietuvių kalbai: lietuviška būsimų klierikų rengimo alternatyva siūlyta rusų valdžiai vietoj lenkiškos. Antra vertus, dvasininkijos lituanizacijos sparatinimas buvo naudingas Katalikų bažnyčiai, kai po baudžiavos panaininimo ir 1863 m. sukilimo pralaimėjimo išaugo valstietijos visuomeninė reikšmė.

5. 1845–1869 m. akivaizdūs keli klierikų lietuviškos veiklos barai: lituanikos bei lietuviškų knygų komplektavimas; lietuvių tautosakos rinkimas ir kalbos ypatumų fiksavimas; lietuviškos religinės literatūros rengimas; darbas tiesiogiai su religija nesusijusios lietuvių kultūros srityje (lingvistika, poezija). Lietuvišką klierikų veiklą skatino katalikybės stiprinimo valstietijoje poreikiai, Varnių kultūrinė aplinka, klierikų kilmė.

Stiprėjantį klierikų domėjimąsi lietuviškumu rodo 1845–1865 m. jų iniciatyva ir už jų pinigus sukompaktuota klierikų bibliotekėlė. Bibliotekėlėje buvo 152 pavadinimų 350 tomų lenkiškų, lotyniškų, prancūziškų veikalų bei periodinių leidinių, daug lituanikos ir dešimties pavadinimų lietuviškų knygų. Lituanika ir lietuviškos knygos – tai Lietuvos, jungtinės Lietuvos ir Lenkijos valstybės, Žemaičių vyskupijos istorijos, teologijos veikalai, religinės, ūkinės knygelės liaudžiai.

Lietuvių tautosaką rinko ir kalbos ypatumus fiksavo nedaugelis klierikų. Varniuose darbavęs kunigas lituanistas Ambrazieus Pranciškus Kašarauskas skatino iš valstiečių, ypač iš Aukštaitijos, kilusius klierikus rinkti medžiagą jo lingvistiniams tyrinėjimams.

Klierikai vertė, kūrė lietuvišką religinę literatūrą liaudžiai, kūnigams, lietuvišką poeziją, rengė lietuvių kalbos norminimo aptarimus. Pagrindinis tokio darbo stimulas buvo katalikybės lituanizacija skirtingu tarmių regionuose ir sudėtingos krikščioniškosios pasaulėžiūros derinimas prie lietuvių valstiečių gyvenimo. Tautinio identiteto nepradarusiems iš valstiečių kilusiems klierikams pastoracijos lituanizacija suteikė galimybę krikščioniškas tiesas išsakyti gimtaja kalba ir taip patenkinti tautinius sentimentus. Kai kurių klierikų poetinėje kūryboje jautėsi valstietijoje stiprėjantis sociokultūrinės saviteigos poreikis.

6. XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje Žemaičių seminarijoje išugdyta dvasininkijos karta, palyginti su senaja karta, turėjo naujų bruožų – išprusimo, kultūrinės interesų, aktyvumo ginant Katalikų bažnyčios reikalus. Savo ganytojiška veikla ji orientavosi į gyventojų etninę daugumą, nes tai buvo naudinga katalikybei. Šios kartos svarbiausias nuopelnas buvo stačiatikybės, rusiškos kultūros valstietijoje prevencija.

Pastoracija liaudies kalba, demokratiškesnis požiūris į valstiečius, kurį lémė žemesnė kilmė, sumažino Žemaičių vyskupijoje, ypač vidurinėje ir rytinėje jos dalyje, valstietijos lenkinimą per Bažnyčią. Dėl savo specifinės religinės švietėjiškos veiklos M. Valančiaus dvasininkija tapo ir lietuvių tautinių, kultūrinių poreikių tenkintoja. Šiuo atžvilgiu ji turėjo netiesioginę įtaką moderniosios lietuvių tautos formavimuisi.

M. Valančiaus išugdytosios dvasininkijos tautiniam sąmonėjimui jos lituanizacija nebuvo lemtinga, jai tebebuvo būdinga bajoriškoji kultūra, puoselėjusi lenkiškąją istorinę bei kultūrinę tradiciją. Antra vertus, ji įnešė vertingą indėlį į lietuvių raštiją lietuvių kalba. Ši indėlį daugiausia lémė religiniai poreikiai, ir tik XIX a. pabaigoje pavienių dvasininkų darbams pradėjo daryti įtaką tautinis lietuvių judėjimas.

7. Akivaizdžia Žemaičių vyskupijos dvasininkijos religinės švietėjiškos veiklos pasekme laikytini liaudies sajūdžiai – 1858–1862 m. blaivybės sajūdis ir 1865 m. katalikybės gynimo sajūdis.

Blaivybės sajūdį paskatino katalikų dvasininkijos religinės švietėjiškos veiklos liaudies kalba sukeltas valstietijos religingumo, tautinio kultūrinio potencialo, socialinių-ekonominės permainų poreikio stipréjimas. Antra vertus, savo esme blaivybės sajūdis buvo dorinis, o ne religinis sajūdis, kuris prasidėjo liaudies iniciatyva ir kurio akstinas buvo baudžiavos panaikinimo paskelbimas.

Spartesnę liaudies sajūdžio plėtrą, didesnį masiškumą ir patvarumą nulémė dvasininkijos ganytojiškoji pareiga, Bažnyčios siekis padidinti įtaką liaudžiai vykstant žemės reformai ir aštrėjant politinei situacijai. Būdama arčiausiai liaudies, dvasininkija pirmoji pastebėjo blaivybės judėjimą, suteiké jam bažnytinę erdvę, parémė ir sustiprino valstiečio blaivybės ryžtą. Katalikų dvasininkijoje ir prie bažnyčių veikusiose blaivybės brolijose euforiškas ir gaivališkas blaivybės judėjimas įgijo patikimą vadovą ir organizacinę formą.

Rusų valdžiai buvo akivaizdi valstiečių blaivybės iniciatyva ir sasaja su baudžiavos panaikinimu. Toleruodama sajūdį, ji rēmė indiferentišką lenkų politiniams siekiams jégą ir ja naudojosi. Kita vertus, neįteisintos blaivybės brolijos, kaip katalikų kunigų įtakos bastionai,

tapo valdžios puolimo objektu. Bajorija, vyskupijos žyda stipréjanti dvasininkijos ryši su liaudimi, valdžios laikysena, sąmoningą, drausmingą ir organizuotą liaudies demonstraciją vertino kaip eventualų pavojujį jų interesams.

Katalikybės gynimo sajūdis buvo išorinių jėgų (katalikų dvasininkijos, remiamos žemvaldžių, smulkiųjų bajorų) paskatintas religinis aktas, kuriuo buvo siekta valstiečių veiksmais sustiprinti katalikybės pozicijas ir pristabdyti valdžios represijas po 1863 m. sukilimo.

Valstietijos atveju sajūdis nebuvo politinis veiksmas, o padidėjusio nerimo reiškinys. Atvira lietuvių valstiečių tikėjimo deklaracija ir laisvas apsisprendimas ji ginti, kaip ir blaivybės sajūdyje, buvo salygotas dvasininkijos religinės švietėjiškos veiklos. Ši veikla paskatino valstiečio sąmonę susieti katalikybę su etnosu.

Tai, kad Žemaičių vyskupijos dvasininkija per kalbiškai specifinę religinę veiklą sugebėjo susieti religiją su valstiečių etniškumu, buvo didelis Bažnyčios laimėjimas: katalikybė liaudyje įsitvirtino kaip etnoso egzistavimo norma. Tai iš esmės sustiprino Katalikų bažnyčios pozicijas ir faktiškai vainikavo svarbiausią jos tikslą: buvo nebeįmanomas etniškai ir religiškai vienalyčių Žemaičių vyskupijos gyventojų suartėjimas su Stačiatikių bažnyčia.

XIX a. 5–7-ojo dešimtmečio religinė švietėjiška katalikų dvasininkijos veikla Žemaičių vyskupijoje padėjo pamatą Lietuvos Katalikų bažnyčios lituanizacijai. Visuomeniniai ir politiniai pokyčiai, kuriuos patyrė XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje M. Valančiaus dvasininkiją pakeitusi nauja kunigų karta, priartino ją prie modernaus lietuvių nacionalizmo ideologinių ir politinių nuostatų, paskatino sintetinti katalikybę ir modernųjį tautiškumą, išsilieti į tautinį lietuvių judėjimą. Visa tai suaktyvino krikščioniškosios demokratijos formavimąsi, taigi ir katalikybės bei tautiškumo ryšį.

PRIEDAI

ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS SEMINARIJOS 1845–1869 M. KLERIKŲ SĄRAŠAS

Čia publikuojamas 1845–1869 m. Žemaičių vyskupijos seminarijoje studijavusių klerikų sąrašas yra originalus šaltinis, pagal kurį galima tirti seminarijos klerikų kontingentą. Jame įrašyti tuo metu seminarijoje studijavę asmenys (vardai, pavardės, tévų vardai), jų gimimo, krikšto, mirties datos, gyvenamoji vieta, išeitas mokslas, socialinė kilmė, priklausymas vienuoliui, duomenys, kada auklėtinis išstojo iš seminarijų ir kada iš jos išvyko, dėl kokių priežasčių paliko seminariją ir kada gavo kunigo šventimus. Nepavykus nustatyti tikslią atvykimo ar išvykimo iš seminarijos datą, laužtiniuose skliaustuose nurodyti metai, kada asmuo seminarijos dokumentuose paminėtas pirmą arba paskutinę kartą.

Visi sąrašo duomenys apie klerikus paimiti iš archyvinių šaltinių, papildomas šaltinis buvo rubricelės. Sudarant sąrašą, nesinaudota įvairioje literatūroje skelbtais duomenimis, nes juos dar reikia tikslinti, o ir tiksliu atsisakyta, kad būtų išlaikyta šaltinio specifika.

Žinios apie klierikų asmenybes, gyvenamają vietą, socialinę kilmę ar iki seminarijos gautą išsimokslinimą yra užfiksuotos seminarijos bylose remiantis jų gimimo ir krikšto metrikais, kilmės liudijimais (bajorystės liudijimais arba dvarininko ar bendruomenės, kuriai asmuo priklausė, atleidimo liudijimais (smulkiau žr. poskyri „Klierikų kontingento liaudiškėjimas“), mokyklų baigimo atestatais ar išeito mokslo pažymėjimais. Ne apie visus studijavusius asmenis pavyko vienodai rasti informacijos, todėl kai kurių klierikų nurodytos tikтай pavardės ir aptikimo bylose data¹. Reikia manyti, kad bylų duomenys apie asmenis yra tikslėsni nei formularinių sąrašų. Pastaruojuose, kurie yra vėlesni, neretai sufalsifikuota asmens socialinė kilmė. Pasi- taiko ir kitokių netikslumų.

Pastaba dėl klierikų, kurie įtraukiami į čia skelbiamaą sąrašą kaip studijavę 1845–1869 m. Po seminarijos reformos, įvykusios 1845 m. rudenį, nuo kurios pradėta klierikų registracija sąraše, pirmoji klierikų laida baigė 1846 m. pavasarį, taigi į seminariją šios laidos klierikai turėjo būti išstojė 1842 m. ar anksčiau. Tokie klierikai taip pat įtrauktí į sąrašą.

Dėl sąraše pateiktų klierikų lietuviškų pavardžių formų. Sąrašas buvo rekonstruojamas iš rusiškų sąrašų bei kitų šaltinių, rašytų rusų kalba (oficialia seminarijos raštų kalba). Klierikų pavardės, var-dai, tévavardžiai šiuose šaltiniuose yra iškreipti, sulenkinti ar net surusinti. Verčiant klierikų pavardes į lietuvių kalbą, tais atvejais, kai buvo nurodyma jos lietuviška forma, taip ir versta, kai buvo neaišku, kaip pavardę versti, naudotasi „Lietuvių pavardžių žodynu“². Pasi-rinkta tokia pavardės forma, kuri buvo būdinga vietovei, iš kurios klierikas atvyko (jeigu jo gyvenamoji vieta aptikta šaltiniuose)³.

¹ Į seminariją priimtų klierikų sąrašų (taigi ir išsamesnių duomenų apie jų asmenybes) yra išlikusių tik iš 1845–1857 m., o ir tie sąrašai nėra tikslūs, nes juose nebūdavo išrašomi vadinamieji kandidatai – civilinės valdžios leidimo stoti į dvasininkų luomą dar negavę, tačiau jau studijavę asmenys.

² *Lietuvių pavardžių žodynas*, atsakingasis redaktorius A. Vanagas, t. 1–2, Vilnius, 1985–1989.

³ Pavyzdžiu, pavardė, kuri rusiškai užrašyta kaip Томашевский, žmogui iš Kelmės verčiama Tamašauskas, iš Kretingos – Tamašauskis, iš Kuršėnų – Tamošauskas, iš Kuliu – Tamošauskis, iš Molėtų – Tomašauskas, iš Šilutės – Tomašauskis, iš Pabradės ar neidentifikuotam asmeniui – Tomaševskis.

Šalia lietuviško varianto pridėti autentiški šaltiniuose ir rubri-
celėse užfiksuoti lenkiški ar rusiški asmens pavardės variantai. Iš są-
rašo kartais gerai matyti, kaip ilgainiui transformavosi žmogaus pa-
vardė nuo lietuviškos iki sulenkintos formos, ypač tada, kai stojančių,
studijuojančių asmenų pavardės seminarijos suvestinėse įrašytos ir
lietuviška, ir sulenkinta forma.

Saraše išskirti kai kurie žymesni asmenys. Pavardės asmenų,
apie kuriuos rasta žinių, jog aktyviau reiškési lietuviškoje (latviškoje)
raštijoje ar veikloje, surinktos juodu šriftu, o tu, kurie nukentėjo dėl
1863 m. sukilio ar prieš tai vykusiu manifestaciju, – kursyvu.

3 lentelė. Žemaičių vyskupijos seminarijos auklėtiniai 1845–1869 m.*

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Iš kur atvykės („tautybė“), [kokį mokyklą, kelintą ar kiek klasių baigės, kada mokėsi ar baigė]
1.	Aleksandravičius Kazimieras, Dominyko (Александрович, Aleksandrowicz), g. 1823 02 26	Kauno g., Telšių v. ¹ , Linkuvos p. („žemaitis“)
2.	Almanauskas Povilas, Juozapo (Алмановский, Ałmanowski), m. 1869	Raseinių a., Švékšnos p. [Telšių m.] ²
3.	Andrejauskis Tomas (Андржеевский, Andrzejewski), m. 1865 11 07	Kvėdarnos p. [Raseinių m., Telšių abm]
4.	Antanavičius Antanas Dominkas, Juozapo (Антонович)	Kauno g., Panevėžio a.
5.	Arlauskis Pranciškus, Martyno (Орловский, Orłowski), 1825 01 29–1878 09 15	Kauno g., Telšių v., Pikelių p. („žemaitis“)
6.	Atkocevičius Jeronimas, Jono (Аткоцевич, Atkocewicz), g. 1835 05 16	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šeduvos p.
7.	Babickas Adomas (Бабицкий, Babicki)	
8.	Babravičius Vincentas, Liudviko (Бобрович, Bobrowicz), g. 1818 09 02	Kauno g., Telšių v., Gruzdžių p. („žemaitis“) [Kolainių m.]

* Saraše naudojami trumpiniai: a. – apskritis; abm. – apskritinė bajorų mokykla; am. – apskritinė mokykla; dv. – dvaras; f. – filija; g. – gubernija; gimės; g-ja – gimnazija; k. – kaimas; kl. – klasė; kr. – krikštytas; m. – miestas, mokykla, mireš; mstl. – miestelis; p. – parapija; parap. m. – parapienė mokykla; PDA – Romos katalikų dvasinė akademija Peterburge; progimn. – progimnazija; pv. – palivarkas; v. – vyskupija; vk. – vienkiemis; vls. – valsčius; ŽVS – Žemaičių vyskupijos seminarija.

¹ Čia ir toliau gubernija, vyskupija, vietovė, „tautybė“ rašoma taip, kaip šaltiniuose.

² Čia ir toliau mokykla rašoma taip, kaip šaltiniuose.

Socialinė kilmė	Atvyko [pirmą kartą aptinkamas]	Išvyko [paskutini kartą aptinkamas]	Išvykimo priežastis ir šventimai
Iš laisvujų žmo- nių (valstiečių) (kitur: iš mokesti- nio luomo)	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus. Išventin- tas 1849
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1859	1863	Baigė mokslus. Išventin- tas 1863
Iš bajorų	1859	1863	Baigė mokslus. Išventin- tas 1863
Iš bajorų	1862	1863	Išstojo savo noru
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus. Išventin- tas 1849
Iš laisvujų žmo- nių (valstiečių)	1853	1857	Baigė mokslus Išventin- tas 1857
	1856	1857 09 14	Pašalintas dėl nepažan- gumo
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus

3 lentelės tēsinys

9.	Bačauskas Kasparas (Бачевский, Baczewski)	
10.	Badauskas Augustinas, Antano (Бадовский, Badowski), g. 1835 02 10	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Telšių p.
11.	Bagvila Justinas (ord. Rufinas), Felikso (Богвилло, Богвило)	Bernardinų ordino novicijus iš Tytuvėnų vienuolyno. [Mokesi namuose, vėliau vienuolyne, visas kursas, 1861 04 19]
12.	Bajorūnas Kazimieras, Aloyzo (Байорунас или Байорунович, Bajorunowicz) g. 1823 03 04	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Smilgių p.
13.	<i>Bakevičius Jurgis, Juozapo</i> (Бакевич, Bakiewicz), g. 1833 10 30	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Surviliškio p.
14.	Baktys Petras, Kazimiero (Бактис, Baktis)	Šiaulių m.
15.	<i>Balandis Jonas Julijonas, Pran-</i> <i>ciškaus</i> (Болондис или Болондэзъ, Bołdż), g. 1824 06 20	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Mosėdžio p. [Telšių abm., 4 kl., 1844 06 30]
16.	<i>Balčauskas Aleksandras</i> (Бальчев- <i>ский, Balczewski)</i>	Svėdasų p. [Panevėžio m.]
17.	Baliulevičius Ignotas (Балю- левич)	Augustinų ordino klierikas iš Kauno vienuolyno
18.	Balsevičius Martynas, Tado (Бальсевич, Balsewicz)	Šiaulių a.
19.	Balvočius Ambraziojus, Dominy- ko (Балвач, Bałwacz), g. 1822 12 08	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Viešnių p. [Telšių abm., 4 kl., 1841 08 01 – 1842 06 30]

Iš valstiečių	1857	1859 07 13	Perejo į Saratovo seminariją
Iš valstiečių (valstybinių)	1853	1857	Baigė mokslus
Iš bajorų	1861 1871	1862 07 12 [1873]	Pašalintas. Išventintas apie 1879
Iš valstiečių (bauddžiauninkų)	1849	1852 09 27	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1854	1857 10 19 1858	Pašalintas dėl girtavimo. Baigė mokslus
Iš piliečių	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš valstiečių (valstybinių)	1848	1851 06 23	Baigė mokslus
Iš valstiečių	1856	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventintas 1861
	1862	1863 03 02	Isstojo savo noru
Iš valstiečių (valstybinių)	1862	1866 02 17	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš valstiečių (valstybinių)	1847	1851 06 23	Baigė mokslus

3 lentelės tēsinys

20.	Balvočius Jonas, Jono (Балвач, Balwacz)	Telšių a., Viekišnių vls.
21.	Banevičius Aleksandras, Liudvi-ko (Баневичус, Баневич, Banie-wicz), g. 1829 03 26	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Žemalės p. [Telšių abm.]
22.	Baranauskas Adomas, Motiejaus (Барановский, Baranowski)	
23.	Baranauskas Antanas, Jono (Ба-рановский, Baranowski)	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v., Anykščių p.
24.	Baranauskas Antanas, Motiejaus (Барановский, Baranowski), 1832 11 03 – 1857 01 23	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Josvainių p.
25.	Baranauskas Juozapas, Juozapo (Барановский, Baranowski), g. 1836 11 30	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Ylakių p.
26.	Barauskas Eduardas, Pranciškaus (Боровский, Borowski), 1837 10 10	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Pabiržės p. [Panevėžio am., Dinaburgo g-ja]
27.	Barcevičius Antanas (Барцевич)	
28.	Barčas Jonas, Tado (Барчас, Барцевич, Barcewicz), g. 1821 09 26	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Eržvilko p. [Raseinių abm., 5 kl., 1844 09 01–1846 06 26]
29.	Barčas Steponas, Jono (Барчас или Барцевич, Barcewicz), g. 1823 08 31	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Eržvilko p. [Raseinių abm., visas kursas, 1844 08 15–1848 06 29]
30.	Barkauskas Antanas (Борков-ский, Borkowski)	[Panevėžio g-ja]
31.	Barkauskas Juozapas (Борков-ский, Borkowski)	Panevėžio a., Šeduvos p. [Panevėžio m.]

Iš valstiečių (valstybinių)	1863	1867	Baigė mokslus. 1868–1871 PDA, jos nebaigė dėl ligos
Iš bajorų	1854	1858 09 20	Baigė mokslus
Iš valstiečių (bau-džiauninkų)	1851	1852 01 12	Pašalintas, nes negavo civilinės valdžios leidimo stoti į dvasininkų luomą
Iš valstiečių	1856 09 01	1858 09 20	1858–1862 PDA
Iš valstiečių (bau-džiauninkų)	1851	1855 09 17	Baigė mokslus. 1855–1856 05 PDA, jos nebaigė dėl ligos
Iš valstiečių (valstybinių)	1854	1856 09 17	Perėjo į Saratovo seminariją
Iš bajorų	1856	1859	1859–1863 PDA. Išventintas 1863
Iš bajorų	1861	1862 11 03	Išstojo savo noru
Iš laisvujų žmonių	1846	1850 06 28	Baigė mokslus
Iš valstiečių (bau-džiauninkų)	1848	1852 04 12	Baigė mokslus
Iš piliečių (miestiečių)	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
	1860	[1861]	

3 lentelės tēsinys

32.	Bartaševičius Albinas, Bartolomėjus (Барташевич, Bartoszewicz), g. 1835 03 08	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Krekenavos p.
33.	Bartaševičius Jurgis, Tado (Бартошевич, Bartoszewicz), g. 1835 04 14	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Krekenavos p. Kražių p. [Šiaulių m.]
34.	Bartkevičius Antanas (Борткевич, Bortkiewicz)	Kauno a.
35.	Bartkevičius Zigmantas, Kajetano (Борткевич, Bortkiewicz)	
36.	<i>Bartkus Juozapas (Барткус, Борткевич, Bortkiewicz), m. 1866 09 24</i>	
37.	Bartoševskis Jonas, Antano (Бартошевский, Bartoszewski) m. 1869 08 24	Perėjo iš Vilniaus seminarijos
38.	Beinaravičius Apolinaras (Бейнарович, Bejnarowicz)	
39.	Beinaravičius Povilas (Бейнарович, Bejnarowicz)	Lenkijos Karalystė [Marijampolės m.]
40.	Beišinas Pranciškus, Jono (Бейшин, Bejszyn)	Telšių a.
41.	Belevičius Fortunatas (Белевич, Билевич, Billewicz)	Buvęs ordino klierikas. [Mokési namuose ir Vilniaus pranciškonų vienuolyne]
42.	Beneckas Juozapas, Juozapo (Бенецкий, Бенецевич, Бенетович, Benetowicz)	Kauno g., Telšių a.
43.	Benediktavičius Aleksandras, Juozapo (Бенедиктович, Benediktowicz), g. 1838 01 19	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Tauragės p.

Iš bajorų	1854	1858 05 17	Baigė mokslus. Išventintas 1858
Iš bajorų	1854	1858 04 19	Baigė mokslus
Iš bajorų	1857	1861 10 07	Baigė mokslus
Iš bajorų	1862	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš valstiečių	1857	1861 10 07	Baigė mokslus
	1863	1865 01 19	Baigė mokslus. Išventintas 1865
	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1854	1856 09 17	Perejo į Saratovo seminariją
Iš bajorų	1861	1862 03 31	Baigė mokslus. Išventintas 1862
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1853	1857	Baigė mokslus
Iš bajorų	1855	1859	Baigė mokslus

3 lentelės tēsinys

44.	Beniuševičius Telesforas (Бенюшевич, Beniuszewicz)	Papilės p. [Raseinių am., Telšių abm., Šiaulių g-ja]
45.	Beniušis Stanislovas, Pranciškaus (Бенюшиш или Бенюшевич, Beniuszewicz), g. 1829 11 19	Kauno v., Telšių a., Telšių v., Platelių p. [Telšių abm.]
46.	Beresnevičius Aleksandras Pranciškus, Antano (Бересневич, Berešniewicz), g. 1839 05 06	Grinkiškio p., Meiliškių bajor-kaimis
47.	Beresnevičius Antanas Robertas, Kazimiero (Бересневич, Berešniewicz), 1831 06 07–1904 05 10	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Šilalės p. [Telšių abm., 4 kl., 1849 06 26]
48.	Beresnevičius Povilas, Kazimiero (Бересневич, Berešniewicz), g. 1837 02 22	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Šilalės p. [Telšių abm.]
49.	Bernotavičius Jurgis, Motiejaus (Бернатович, Bernatowicz), g. 1826 04 07	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Rozalimo p. [Panevėžio am., 4 kl., 1846 09–1847 06 23]
50.	Bernotavičius Karolis (Бернатович, Bernatowicz)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos
51.	Beržanskis Antanas, Jurgio (Бержанский)	Kauno g., Telšių v., Šiaulių a., Viekišnių p.
52.	Beržanskis Juozapas (ord. Jeronimas) (Бержанский, Beržański), g. 1831 04 05	Bernardinų ordino vienuolis iš Kretingos vienuolyno. Iš Kretingos p. [Telšių abm.]
53.	Bieliauskas-Navlickas Juozapas, Dominyko (Навлицкий или Белявский, Bielawski), g. 1838 03 13	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Grinkiškio p.
54.	Bielskis Zenonas Jurgis, Tado (Бельский)	Raseinių a.

Iš bajorų	1859	1862 11 13	1862–1863 PDA, jos nebaigė dėl ligos. Išventintas 1863
Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1855 09 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1861 09	1865	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
Iš bajorų	1849	1851 08 18	1851–1855 PDA
Iš bajorų	1854	1856 12 15	1856–1860 PDA
Iš valstiečių (bau-džiauninkų)	1848	1848 12 04	Išstojo dėl silpnos sveikatos
	1859	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš valstiečių (valstybinių)	1849	1850 07 08	Išstojo savo noru
Iš laisvujų žmonių	1859 [1863]	1861 10 07 1865	Pašalintas, nes neatvyko tėsti mokslo. Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš miestiečių	1856	1860	Baigė mokslus
Iš bajorų	1859	1859 11 21	Išstojo savo noru

3 lentelės tēsinys

55.	Birsėnas Adomas, Mikalojaus (Бирсенас, Берсень, Berseń)	Ariogalos p. [Kėdainių m.]
56.	Bytautas Felicijus, Viktoro (Би- товт, Bitowt), g. 1843 07 09	Kražių p., Baublių k.
57.	Bytautas Jonas (Битовт, Bitowt)	Šiaulių a., Kražių p.
58.	Blažys Jurgis (Блажис, Блаже- вич, Błażewicz)	Baisogalos p. [Kėdainių m.]
59.	Bogušas Adomas, Adomo (Bo- husz)	Šiaulių m., 4 kl.]
60.	Bogušas Julijonas (Богуш, Bo- husz), g. 1844 01 05	
61.	Bongardas Jonas (Бонгард, Bon- gard)	Lenkijos Karalystė, Augustavo g., Seinų v. [Marijampolės m.]
62.	Brazdauskis Ignatas, Ignoto (Бржоздовский, Brzozdowski), 1819 03 13–1860 01 07	Kauno g., Telšių v., Salantų p. „žemaitis“)
63.	Brazevičius Aleksandras, Motie- jaus (Бразевич, Brazewicz), g. 1819 11 09	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v. [Kėdainių m.]
64.	Bucevičius Bronislovas, Benedik- to (Буцевич, Bucewicz), g. 1837 07 18	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Kvėdarnos p. [Telšių abm.]
65.	Bucevičius Kazimieras (Буцевич, Bucewicz), m. 1868 09 12	Šiaulių a., Papilės p. [Šiaulių m.]
66.	Bucevičius Nestoras, Benedikto (Буцевич, Bucewicz), g. 1834 04 19	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Kvėdarnos p. [Telšių abm.]
67.	Buinevičius Pranciškus Jonas Ferdinandas, Motiejaus (Буйне- вич, Bujniewicz)	

Iš valstiečių (valstybinių)	1859	1863	Baigė mokslus
Iš bajorų	1861	1865 06 26	Baigė mokslus. Įšventintas 1866 02 13
Iš bajorų	1863	1867	Baigė mokslus. Įšventintas 1869
Iš valstiečių	1858	1861	Išstojo savo noru
	1862		
	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus. Įšventintas 1849
	1862	1864	Baigė mokslus. Įšventintas 1863
Iš valstiečių (bauddžiauninkų)	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus. Įšventintas 1849
Iš valstiečių	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus
Iš bajorų	1853	1854 06 28	Išstojo savo noru. Vėliau mokėsi Vilniaus seminarijoje
Iš valstiečių (valstybinių)	1860	1864	Baigė mokslus. Įšventintas 1863
Iš bajorų	1851	1854 07 13	Pasiuistas į PDA, daugiau žinių nerasta
Iš bajorų	1859	1860 01 12	Išstojo savo noru

3 lentelės tēsinys

68.	Buišys Juozapas, Juozapo (Буйшиш, Буйш, Bujsz), 1835 03 09–1868 08 18	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Naujosios Žagarės p.
69.	Burnickis Leonardas, Antano (Бурницкий, Burnicki), g. 1829 11 07	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Viduklės p. [Šiaulių m., 4 kl., 1848 06 30]
70.	Butas Vincentas, Pranciškaus (Бут или Бутович, Butowicz), kr. 1826 10 06	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tirkšlių p.
71.	Butavičius Juozapas, Pranciškaus (Бутович, Butowicz), g. 1836 09 21	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tirkšlių p. [Telšių abm.]
72.	Butkevičius Apolinaras (Буткевич, Butkiewicz)	Panevėžio m.
73.	Butkevičius Bonifacas Petras, Martyno (Буткевич, Butkiewicz), g. 1828 02 19	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Plungės p.
74.	Butkevičius Juozapas, Antano (Буткевич)	Kauno g.
75.	Butkevičius Marcelijus (ord. Jurgis) (Буткевич, Butkiewicz)	Augustinų ordino vienuolis
76.	Butkevičius Pranciškus (Буткевич)	Šiaulių a.
77.	Butkevičius Pranciškus, Stanislovo (Буткевич, Butkiewicz), g. 1825 11 07	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Salantų p. [Telšių abm., 4 kl., 1842 08 10– 1843 06 27]
78.	Butminas Liudvikas (kitur: Antanas, Ignoto (Бутмин, Butmin), g. 1832 06 14	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Užvenčio p.
79.	Butvydas Juozapas, Felikso (Бутвид, Butwid)	Raseinių a., Švėkšnos p. [Telšių m.]

Iš valstiečių (valstybinių)	1853	1857	Baigė mokslus
Iš bajorų	1849	1853 03 14	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1850	1854 04 24	Baigė mokslus. Išventintas 1854
Iš valstiečių (valstybinių)	1855	1859	Baigė mokslus
Iš piliečių	1851		
Iš valstiečių (valstybinių)	1851	1853 10 03	Pašalintas dėl netinkamo elgesio.
		1855 09 19	Baigė mokslus
Iš bajorų	1861	1864 12 12	Pašalintas dėl netinkamo elgesio
	1853	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1856
Iš bajorų	1864 [1867]	1865 02 13	Pašalintas dėl pašaukimo stokos
Iš valstiečių (bauddžiauninkų)	1846	1850 06 28	Baigė mokslus
Iš bajorų	1855	1859	Baigė mokslus
Iš laisvujų žmonių (valstiečių)	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863

3 lentelės tēsinys

80.	Butvydas Vincentas, Motiejaus (Бутвид, Butwid)	Raseinių a., Žvingių p. [Telšių am.]
81.	Bužas Lukas (Бужас или Бужинский, Bužyński)	Šiaulių a., Radviliškio p. [Panevėžio m.]
82.	Chlevinskas Simonas Jurgis, Mi- kalojaus (Хлевинский)	
83.	Chmieliauskis Kasparas, Aloy- zo (Хмелевский, Chmielewski), g. 1824 01 06	Kauno g., Telšių v., Kražių p. („žemaitis“) [Kražių m., 4 kl.]
84.	Chochlauskas Sigizmundas Pet- ras, Jeronimo (Хохловский, Chochłowski)	Kauno g., Ukmergės a.
85.	Chodoravičius Petras, Antano (Хо- дорович, Chodorowicz), g. 1824 06 30	Kauno g., Telšių v., Krakū p. („žemaitis“) [Kėdainių m.]
86.	Chodorovičius Mykolas (Ходо- рович, Chodorowicz)	Šiaulių p. [Šiaulių m., kitur: Telšių abm., Šiaulių g-ja]
87.	Choramanskis Antanas, Jono (Хороманский, Choromański), g. 1824 11 29	Kauno g., Telšių v., Telšių p. („žemaitis“) [Telšių m.]
88.	Cekanauskas Kazimieras, Kris- tupo (Цехановский, Ciecha- nowski) , g. 1820 05 04	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v. [Panevėžio m.]
89.	Ciparevičius Jonas (Цыпаревич, Cyparewicz)	Telšių a., Kulių p. [Telšių am., Šiaulių g-ja]
90.	Cirtautas Kasparas, Kasparo (Шыртвот, Cyrtwt)	[Raseinių am., 1855–1858; Šiau- lių g-ja, 1858–1862]
91.	Cukuras Vladislovas, Jono (Цукур, Cukur)	
92.	Čapas Ignotas, Juozapo (Чапас, Чапович, Czapowicz), g. 1837 02 01	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Pašvitinio p. [Panevėžio m.]

Iš valstiečių (valstybinių)	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš valstiečių (valstybinių)	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	1862	1864	Išstojo nepajégdamas sumokėti už mokslą
Iš bajorų	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš bajorų	1845 09 01	1849 06 28	Baigė mokslus
Iš bajorų	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	1845 09 01	1846 05 11	Išstojo savo noru
Iš laisvojo luomo	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš valstiečių (valstybinių)	1862 09 01	1864 07 31	1864–1868 PDA. Išventintas 1868 03 16
Iš valstiečių (valstybinių)	1850	1851 06 02	Pašalintas, nes negavo civilinės valdžios leidimo stoti į dvasininkų luomą
Iš laisvujų žmonių	1855	1861	Baigė mokslus. Išventintas 1861

3 lentelės tēsinys

93.	Čapavičius Juozapas, Jokūbo (Czapowicz)	[Kėdainių m., 5-ta kl.]
94.	Čeikauskis Juozapas, Adomo (Чайковский, Czajkowski), 1834 01 01–1868 04 27	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tverų p. [Telšių abm.]
95.	Čiužas Motiejus, Motiejaus (Цюжас или Чюжас или Чужевич, Czużewicz), g. 1820 02 26	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Viekšnių p. [Telšių abm., 4 kl., 1836–1840]
96.	Čižas Bonaventūras (Чиж, Czyż)	Lygumų p. [Šiaulių m.]
97.	Dabkevičius Adomas, Antano (Доб- кевич, Dobkiewicz), g. 1830 10 19	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kelmės p.
98.	Dabkevičius Aleksandras, Vin- cento (Добкевич, 1834 11 02–1860 10 19	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kruopių p.
99.	Dabkevičius Juozapas, Antano (Добкевич, Dobkiewicz), g. 1828 03 20	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kelmės p.
100.	Dabužinskas Kazimieras, Vin- cento (Добожинский, Dobo- rzyński), g. 1834 05 09	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v., Truskavos p.
101.	Dambrauskas Mamertas Vladis- lovas, Antano (Домбровский, Dombrowski)	Šiaulių a., Baisogalos p. [Baisogalos m., Šiaulių g-ja, 1851–1857]
102.	Dambrauskas Vladislovas Petras, Antano (Домбровский, Dombrow- ski)	Kauno g., Šiaulių a., Šiaulių p. [Šiaulių m.]
103.	Dambrauskis Eduardas (Дом- бровский, Dombrowski)	Šiaulių a., Pašušvio p. [Kėdainių m.]

1864

Iš bajorų	1855	1859	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1846	1850 06 28	Baigė mokslus
Iš bajorų	1857	1861 10 07	Baigė mokslus
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš bajorų	1856	1860 10 09	Mirė
Iš bajorų	1850	1854 04 24	Baigė mokslus. Išventintas 1854
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus
Iš bajorų	1857	1860	1860–1864 PDA
Iš bajorų	1857	1859	Išstojo savo noru.
	1859	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventintas 1861
Iš laisvujų žmonių	1860	1864 09 19	Baigė mokslus. Išventintas 1865

3 lentelės tēsinys

104.	Dambrauskis Vincentas (Домбровский, Dombrowski) g. 1817 08 11	Šačių p. [Telšių m.]
105.	Danauskas Jonas, Kazimiero (Дановский, Danowski), g. 1817 08 11	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kuršėnų p. [Šiaulių am., visas kursas]
106.	Danilavičius Juozapas (ord. Motiejus) (Данилович, Daniłłowicz), g. 1838 07 06	Bernardinų ordino vienuolis iš Kretingos vienuolyno. Iš Telšių a., Mosėdžio p. [Telšių abm., Kretingos vienuolynas]
107.	Daniusevičius Juozapas (ord. Stanislavas) (Даниюсевич, Daniusewicz)	Karmelitų ordino klerikas. Iš Kuršėnų p. [Telšių m.]
108.	<i>Daržinskis Jonas, Jurgio</i> (Даржинский, Darzyński), g. 1832 04 18	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Ylakių p.
109.	Daškevičius Aleksandras (Дашкевич, Daszkiewicz)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos
110.	Daugėla Adomas, Ignoto (Довгяло, Dowgiałło), g. 1821 10 01	Vilniaus g., Žemaičių v., Nemakščių p. („žemaitis“) [Kražių m., 5 kl.]
111.	Daugėla Julijonas (ord. Raimundas) (Довгяло)	Dominikonų ordino vienuolis iš Palėvenės vienuolyno. Iš Vabalninko p., Uoginių bajorkaimio [Vabalninko parap. m.]
112.	Daukantas Bonifacas, Andriejaus (Довконт, Dowkont), g. 1832 05 15	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Telšių p.
113.	Daukša Juozapas Antanas, Kiprijono (Давкша, Dawksza, Dauksza), g. 1829 04 01	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Gintališkės p.

	1858	1862	Baigė mokslus
Iš bajorų	1849	1853 03 14	Baigė mokslus
Iš laisvujų žmonių	1860	1861 10 07	Pašalintas, nes po atostogų neatvyko tęsti mokslo. Išventintas 1863
Iš bajorų	1858	1862 03 31	Baigė mokslus. Išventintas 1862
Iš valstiečių (valstybinių)	1855	1859	Baigė mokslus
	1859	1860	Baigė mokslus
Iš bajorų	1840	1846	Baigė mokslus. Išventintas 1847 03 22
Iš bajorų	1859	1862 07 12	Pašalintas
Iš bajorų	1849	1852 06 28	Pašalintas
Iš laisvujų žmonių (valstiečių) (kitur: iš mokesčinio luomo)	1852	1856 09 15	Baigė mokslus

3 lentelės tēsinys

114.	Daukša Juozapas, Jono (Давкша, Dauksza), 1826 02 27–1855 03 21	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Grinkiškio p. [Kėdainių abm., 4 kl., 1846–1847 06 25]
115.	Daunoravičius Jonas (Довна- рович, Downarowicz)	
116.	Dembskis Vitalis (Демб- ский, Dębski)	Telšių a.
117.	<i>Dembskis Vladislovas</i> (Демб- ский, Dębski)	
118.	<i>Dylevičius Leopoldas</i> (Дылевич, Dy- lewicz)	
119.	<i>Dymavičius, ord. Gerardas</i> (Дымо- вич, Dymowicz)	Karmelitų ordino klerikas. Iš Papilės p. [Šiaulių m.]
120.	Dočkas Klemensas, Kazimiero (Дочкиас, Дочкевич, Doczkie- wicz)	Panevėžio a.
121.	Domaševičius Vladislovas, Anta- no (Домашевич)	Panevėžio a.
122.	Dombrauskas-Jakštas Stanislo- vas, Simono (Якштас или Домб- ровский, Dombrowski), g. 1830 04 16	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Pagirių p. [Telšių abm.]
123.	Dombrauskas Teodoras (Домб- ровский, Dombrowski)	
124.	<i>Dovydaitis Juozapas Silvestras,</i> <i>Томо</i> (Довидайтис, Даудайтис или Даудович, Dawidowicz), g. 1825 12 31	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šiaulėnų p. [Šiaulių abm., visas kursas, 5 kl.]
125.	Dovydaitis Justinas (Давидайтис, Давидович, Dawidowicz)	Šiaulių a., Šiaulėnų p.

Iš valstiečių (valstybinių)	1847	1851 06 23	Baigė mokslus
Iš bajorų	1861	1865	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
Iš bajorų	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš bajorų	1857	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš valstiečių	1856	1860	Baigė mokslus
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus. Išventintas 1862
Iš valstiečių (buvusių baudžiauninkų)	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš bajorų	1862	[1864]	
Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1856 09 15	Baigė mokslus
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1848	1850 09 07	1850–1854 PDA
Iš valstiečių (valstybinių)	1863	1867	Baigė mokslus

3 lentelės tēsinys

126.	<i>Dovydaitis Justinas Silvestras, Petro (Давидаитис, Дашибовиц, Dawidowicz), g. 1834 07 22</i>	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šiaulėnų p.
127.	<i>Dulevičius Eligijus Bartolomėjus, Telesforo (Дулеевич, Dullewicz)</i>	Šiaulių a.
128.	<i>Dulevičius Julijonas Marcelijus, Maurikijaus (Дулеевич, Dullewicz), g. 1825 02 03</i>	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šakynos p. [Šiaulių abm., 5 kl., 1847 08 30-12 20]
129.	<i>Duseika Vladislovas, Juozapo (Дусейко, Dusejko), kr. 1832 01 11</i>	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Varnių p.
130.	<i>Dzešulskis Jurgis, Valento (Дешульский, Dzeszulski)</i>	Raseinių a.
131.	<i>Eidinas (Eidimtas) Antanas Tomas, Pranciškaus (Эйдин, Эйдымт, Ejdymt)</i>	Švėkšnos p.
132.	<i>Eimontas Romualdas Ignotas (ord. Atanazijus) (Эймонт, Ejmont)</i>	Augustinų ordino vienuolis iš Kauno vienuolyno. Iš Svėdasų p. [Kauno g. g-ja]
133.	<i>Eitutis Kazimieras, Antano (Эйтутис, Эйтутович, Ejtutowicz)</i>	Perejo iš Minsko seminarijos
134.	<i>Fedaravičius Juozapas (Федорович, Fiedorowicz)</i>	Zarasų a.
135.	<i>Fosas Liudvikas (Foss)</i>	
136.	<i>Franckevičius Albinas, Pranciškaus (Францкевич, Frąckiewicz), g. 1829 03 01</i>	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Žemalės p.

Iš valstiečių (valstybinių)	1850	854 08 04	Baigė mokslus. 1854–1858 PDA
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš bajorų	1848	1849 01 22	Pertraukė mokslą dėl ligos.
	1849 08 25	1853 03 14	Baigė mokslus
Iš bajorų	1854 [1858]	1855 03 12 1859	Išstojo savo noru. Baigė mokslus
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866 01 11
Iš valstiečių	1861	1864 07 31	1864–1868 PDA
Iš bajorų	1858	1862 07 12	Pašalintas už nusikaltimus iš seminarijos ir iš vienuolių
Iš valstiečių	1864	1865	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš pirklių	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1868 07 27
	1859	[1860]	
Iš bajorų	1850	1854 04 24	Baigė mokslus. Išventintas 1854

3 lentelės tēsinys

137.	Gabalaiuskis Kazimieras, Kazi-miero (Габалевский, Gabalew-ski), 1835 12 29–1863 01 10	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tirkšlių p. [Telšių abm.]
138.	<i>Gabševičius Andriejus Aleksandras, Felikso</i> (Габшевич, Gabszewicz), g. 1828 06 04	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Lygumų p. [Kražių g.-ja, Šiaulių abm., 5 kl., 1845–1846 06 23]
139.	Gabševičius Juozapas, Felikso (Габшевич, Gabszewicz), g. 1837 03 17	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kuršėnų p.
140.	<i>Ganusauskis Telesforas, Dominyko</i> (Ганусовский, Hanusowski), g. 1837 01 03	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Kaltinėnų p.
141.	Garalevičius Benediktas (Гаро-левич, Garalewicz)	Raseinių a.
142.	<i>Gargasas Antanas, Jono</i> (Гаргас, Gargas), 1825 08 16–1863 10 07	Kauno g., Telšių v., Viekšnių p. („žemaitis“) [Telšių abm.]
143.	Garnevičius Julijonas (Гарневич, Garniewicz)	Šiaulių a.
144.	Gaudešius Juozapas Fabijonas, Povilo (Гавдешюс или Гавдуше-вич, Gauduszewicz), g. 1830 01 22	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Viekšnių p. [Telšių abm.]
145.	Gedeika Eduardas (Гедейко, Ge-dejko), g. 1843 04 26	
146.	Gedgaudas Norbertas, Martyno (Гедгода, Giedgowd), g. 1824 06 07	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Varnių p.
147.	<i>Gedgaudas Prosperas Petras, Kazi-miero</i> (Гедгода, Giedgowd), g. 1825 06 25	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Pašušvio p.

Iš valstiečių (valstybinių)	1855	1859 11 07	Baigė mokslus. Išventintas 1859
Iš bajorų	1846	1849 08 15	1849–1853 PDA
Iš bajorų	1856	1858 09 20	1858–1862 PDA
Iš bajorų	1854	1857	1857–1861 PDA
Iš valstiečių (valstybinių)	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš valstiečių (valstybinių)	1845 09 01	1849 06 28	Baigė mokslus
Iš valstiečių (busių baudžiauninkų)	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1856	Baigė mokslus. Išventintas 1856
Iš bajorų	1861	1865 06 26	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš bajorų	1850	1853 09 23	Baigė mokslus
Iš bajorų	1853	1854 12 04	Perejo į Minsko seminariją (ją baigė 1857)

3 lentelės tēsinys

148.	Gedminas Donatas, Jokūbo (Гедмин, Giedmin), g. 1836 04 25	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šakynos p.
149.	Gedminas Polikarpas (Гедмин, Giedmin)	
150.	Gedvilas Aleksandras, Vincento (Гедвилло, Giedwiłło)	Telšių a., Kantaučių p. [Telšių m.]
151.	Gedvilas Ignotas, Jurgio (Гедвилло, Giedwiłło), g. 1832 12 12	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Žarėnų p. [Telšių abm.]
152.	Gedvilas Titas (Гедвилло, Giedwiłło), g. 1843 04 07	Telšių a.
153.	Gedvilas Viktoras, Jurgio (Гедвилло, Giedwiłło), 1823–1856 02 07	Kauno g., Telšių v., Žarėnų p. („žemaitis“) [Telšių m.]
154.	Gelumbickis Kajetonas (Гелумбиккий, Gołębicki)	
155.	Gelumbickis Kazimieras, Kazimiero (Гелумбиккий, Геломбицкий, Gołębicki), g. 1833 01 11	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Plungės p. [Telšių abm.]
156.	<i>Genutavičius Pranciškus, Kasparo</i> (Генутович, Genutowicz), g. 1826 10 11	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tverų p. [Telšių abm., 5 kl., 1841–1845 06 30]
157.	Genutis Kazimieras, Andriejaus (Генутис, Генутович, Genutowicz), kr. 1822 07 30, m. 1878 10 01	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Tverų p.
158.	Gibužis Jonas (Гибуж, Gibuż)	
159.	Giedraitis Henrikas, Kazimiero (Гедрайць, Giedroyć), g. 1825 12 24	Kauno g., Telšių v., Varnių p. („žemaitis“)

Iš bajorų	1855 1859 10 03	1858 08 02 [1860]	Išstojo savo noru
	1855	[1860]	
Iš bajorų	1860	1865 01 16	Baigė mokslus. Išventintas 1865
Iš bajorų	1853	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1856
Iš bajorų	1861	1865 06 26	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš bajorų	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus
	1856	[1857]	
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1852	1856	Baigė mokslus
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1846	1850 06 28	Baigė mokslus
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1851	1855 01 15	Baigė mokslus
Iš valstiečių	1857	1860 11 26	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1849

3 lentelės tēsinys

160.	Gintyla Antanas, Juozapo (Гинтилло, Gintylo), g. 1826 05 10	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tryškių p.
161.	Goilevičius Povilas, Juozapo (Гойлевич, Gojlewickz)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos
162.	Gorbačauskas Juozapas (Горбачевский, Horbaczewski)	
163.	Grabauskas Teofilis Ignatas, Vincenzo (Грабовский, Grabowski), kr. 1826 04 06	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Čekiškės p. [Kédainių abm., 4 kl., 1846–1847 06 25]
164.	Graževičius Pranciškus (Гражевич, Grażewicz)	
165.	Grigaliūnas Pranciškus (Григлюнас, Григалюнович, Gryga-lunowicz)	Panevėžio a.
166.	Grinevičius Cesaris Mamertas, Kaliksto (Гриневич, Hryniewicz)	Šiaulių a.
167.	Gudauskis Ignatas, Stanislovo (Гудовский, Gudowski), 1825 10 15–1855 04 10	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Laukuvos p. [Telšių abm., 4 kl., 1844–1845 06 30]
168.	Gudavičius Jonas, Tado (Гудович, Gudowicz), g. 1818 06 26	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Žemalės p.
169.	Gudavičius Julijonas, Jokūbo (Гудович, Gudowicz), g. 1827 05 23	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Žarénų p. [Raseinių abm., visas kursas, 1844–1848]
170.	Gudavičius Kazimieras (Гудович)	
171.	Gudavičius Simonas, Jono (Гудович, Gudowicz)	

Iš bajorų	1853	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1857
	1859	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš bajorų	1857	1860	Baigė mokslus
Iš bajorų	1847	1848 03 15	Mirė
Iš piliečių	1857	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš valstiečių (busių baudžiauninkų)	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš valstiečių (valstybinių)	1846	1850 06 28	Baigė mokslus
Iš laisvujų žmonių (valstiečių)	1850	1853 09 23	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1848	1852 04 12	Baigė mokslus
Iš bajorų	1864	[1865 12 11]	
Iš valstiečių (valstybinių)	1862	1864 06 22	Pašalintas, nes negavo civilinės valdžios leidimo stoti į dvasininkų luomą

3 lentelės tēsinys

172.	Gulbinas Motiejus (Гульбин, Gulbin)	Josvainių p. [Kėdainių g-ja]
173.	<i>Gurklevičius Karolis</i> (Гурклевич, Gurkiewicz)	Šeduvo mstl. [Telšių m.]
174.	Gutauskas Ignatas, Tomo (Гу- товский, Gutowski)	[Šiaulių g-ja]
175.	Gutauskas Mykolas (Gutowski)	
176.	Gutauskas Vincentas (Гу- товский, Gutowski)	Kruopiu p. [Šiaulių m.]
177.	Gvaldys Antanas, Motiejaus (Гвальд, Gwałd)	Kauno g., Panevėžio a.
178.	Ydzelis Pranciškus, Liudviko (Идзель, Idzel), g. 1834 11 18	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Kartenos p. (kitur: Gargždu p.) [Telšių am.]
179.	Ignatavičius Aloyzas, Anupro (ord. Julijonas) (Игнатович, Ih- natowicz), g. 1840 09 29	Augustinų ordino novicijus iš Kauno vienuolyno, studijuodan- mas perėjės į diecezinius kuni- gus. Iš Kauno g.
180.	Ivaškevičius Jonas (Ивашкевич, Iwaszkiewicz)	
181.	Ivaškevičius Juozapas Petras, Juozapo (Ивашкевич, Iwaszkie- wicz), 1826 07 21-1866 03 23	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kurtuvėnų p. [Kauno g. g-ja, 7 kl. be baigia- mo egz., 1847 06 07]
182.	Iziparevičius Jonas (Изипаревич)	
183.	Jacevičius Antanas, Leono (Яце- вич, Jacewicz), g. 1836 07 02	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tirkšlių p. [Telšių abm.]
184.	Jackevičius, ord. Juozapas (Яцке- вич, Jackiewicz)	Augustinų ordino novicijus iš Kauno vienuolyno. Iš Augusto- vo g., Marijampolės a., Višakio Rūdos p.

	1858	1862 03 31	Baigė mokslus
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus
Iš bajorų	1858	1863	Baigė mokslus
	1857	[1858]	
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1850	1851 03 13	Išstojo savo noru
Iš laisvujų žmo- nių (valstiečių)	1855	1858 08 02	Pašalintas dėl nepažan- gumo.
	1859	1861	Baigė mokslus
Iš bajorų	1861	1865 06 26	Baigė mokslus. Išventin- tas 1865
	[1849]		
Iš bajorų	1848 1851 12 24	1850 09 1853 03 14	Išstojo savo noru. Baigė mokslus
	1860	[1861]	
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus Išventin- tas 1860
Iš bajorų	1863	[1866 12 31]	

3 lentelės tēsinys

185.	Jackevičius, ord. Vincentas, Anupro (Яцкевич, Jackiewicz)	Augustinų ordino novicijus iš Kauno vienuolyno
186.	Jagaudas Adolfas (Ягова, Jagowd)	
187.	Jagminas Antanas (Ягмин, Jagmin)	Šiaulių a., Šiaulių p. [Šiaulių g-ja]
188.	<i>Jakimavičius Antanas</i> (Якимович, Jachimowicz)	Konstantinavos p. [Panevėžio m.]
189.	Jakštavičius Jeronimas (Якштотвич, Jaksztowicz)	Kaltinėnų p. [Šiaulių m.]
190.	Jakubauskas Jonas (Якубовский, Jakubowski)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos
191.	Janavičius Benediktas, Jono (Янович, Janowicz), g. 1828 10 13	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Šeduvos p.
192.	Janavičius Mykolas, Krizostomo (Янович, Janowicz), g. 1836 04 20	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Ylakių p.
193.	Janeliūnas Stanislovas, Augustino (Янелюнас, Янулевич, Janulewicz)	
194.	Jankauskas Ignotas (Янковский, Jankowski)	Šiaulių a.
195.	Jankauskas Ipolitas, Jono (Янковский, Jankowski), m. 1869 05 06	
196.	Jankauskis Antanas, Julijono (Янковский, Jankowski), 1823 06 30–1854 03 05	Kauno g., Telšių v., Gadūnavo p. („žemaitis“) [Telšių m.]

Iš bajorų	1863	1866 09	Pašalintas dėl gabumų stokos ir netinkamo elgesio
Iš bajorų	1846	1846 10 26	Pašalintas, nes negavo civilinės valdžios leidi- mo stoti į dvasininkų luomą
Iš bajorų	1860	1864	Baigė mokslus. Išventin- tas 1863
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus
	1858	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventin- tas 1861
Iš bajorų	1859	1861 01 28	Pašalintas, nes negavo civilinės valdžios leidi- mo stoti į dvasininkų luomą
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1854	1858 02 08	Mirė
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1855	1859	Baigė mokslus
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1861	1865	Baigė mokslus. Išventin- tas 1865 01 16
Iš bajorų	1862	[1864]	
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Išventin- tas 1866
Iš bajorų	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus. Išventin- tas 1847 08

3 lentelės tēsinys

197.	Jankauskis Juozapas, Motiejaus (Янковский, Jankowski), g. 1837 05 13	Raseinių a., Pašilės p. [Telšių bm.]
198.	Jankevičius Juozapas (Янкевич, Jankiewicz)	Šiaulių a., Baisogalos p. [Telšių am., Šiaulių g-ja]
199.	Jankūnas Kajetonas, Juozapo (Янкунас или Янкевич, Jankie- wicz), g. 1823 08 13	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šiaulėnų p. [Šiaulių am., 5 kl., 1848 12 01]
200.	Janušas Stanislovas, Kazimiero (Януш, Janusz)	Šiaulių a.
201.	Janušauskas Juozapas (Яну- шевский, Januszewski)	Raseinių a., Šeduvos p.
202.	Janušauskas Juozapas, Jurgio (Янушевский, Januszewski), g. 1833 12 28	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Šeduvos p.
203.	Januška Mykolas, Jurgio (Януш- ко или Янушкевич, Januszkie- wicz), g. 1835 10 11	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Pumpėnų p.
204.	Januškevičius Juozapas (Януш- кевич, Januszkiewicz)	
205.	Januškevičius Konstantinas Vai- tiekus, Antano (Янушкевич, Ja- nuszkiewicz), 1830 08 19–1893 03 13	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kuršėnų p.
206.	Januškevičius Mykolas, Jurgio (Янушкевич, Januszkiewicz)	Šiaulių a.
207.	Januškis Jonas, Juozapo (Януш- кис или Янушкевич, Januszkie- wicz), 1830 08 24–1896 10 23	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Viekšnių p.
208.	Jarockis Juozapas, Motiejaus (Яроцкий, Jarocki), g. 1823 10 24	Kauno g., Telšių v., Linkuvos p. („žemaitis“) [Panevėžio m.]

Iš bajorų	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš valstiečių (valstybinių)	1849	1852 09 27	Baigė mokslus
Iš valstiečių (busių baudžiauninkų)	1862	1864 06 15	Išstojo savo noru
Iš valstiečių (busių baudžiauninkų)	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1854	1858 05 17	Baigė mokslus
Iš valstiečių (baudžiauninkų)	1854	1858 09 20	Baigė mokslus
Iš mokesčinio luo- mo	1854	[1856]	
Iš bajorų	1851	1854 09 11	Baigė mokslus
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš valstiečių (valstybinių)	1855	1859	Baigė mokslus
Iš laisvojo luomo	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus

3 lentelės tēsinys

209.	Jaselskis Pranciškus (Ясельский, Jasielski)	Telšių a.
210.	Jasenskis Pranciškus (Ясенский, Jasiński)	Raseinių a. (kitur: Šiaulių a.)
211.	Jastrimskis Pranciškus Benediktas, Kazimiero (Ястримский или Ястржембский, Jastrzębski),
g. 1826 03 21	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Šiaulėnų p.
[Raseinių abm., visas kursas be baigamojo egz., 1844–1847]
212.	Jastržembeskis Ignatas (Ястржембский, Jastrzębski)	
213.	Jaugelis Karolis, Felikso (Явгель, Jawgiel)	Šiaulių a.
214.	Jazdauskis Antanas Anupras, Antano (Яздовский, Jazdowski),
g. 1829 06 11	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Endriejavo p.
215.	Jazdauskis Julius, Klemenco (Яздовский, Jazdowski),
g. 1835 07 20	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Kuršėnų p.
216.	Jocys Stanislovas Felicijus (Юпис, Юцевич, Япис,
Иоцис или Яцевич, Jacewicz)	Raseinių a., Kvėdarnos p.
[Telšių progimn.]
217.	<i>Jogaudas Zenonas Danielius, Stanislovo</i> (Яговд, Jagowd),
g. 1831 01 04	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Tverų p.
218.	Jokšys Juozapas Adomas Jonas, Mikalojaus (Иокшис, Иокшевич, Jakszewicz), g. 1830 08 29	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Žarėnų p., Medingėnų f.
219.	<i>Jokšys Tadas, Mikalojaus, (Иокшис, Иокшевич, Jakszewicz)</i> ,
g. 1832 07 11	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Žarėnų p.

Iš bajorų	1863	1867	Baigė mokslus. 1868–1872 PDA
Iš bajorų	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš bajorų	1847	1851	Baigė mokslus
	[1848]	[1850]	
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš bajorų	1852	1856 09 15	Baigė mokslus. Išventintas 1856
Iš bajorų	1855	1859	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1860	1862	Pašalintas, nes negavo civilinės valdžios leidimo stoti į dvasininkų luomą
	1863	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	1851	1854 06 22	Baigė mokslus. Išventintas 1854
Iš valstiečių (valstybinių)	1851	1853 07 29	Pašalintas dėl gabumų stokos
Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1856

3 lentelės tēsinys

220.	Jokubauskis Liudvikas Bartolomėjus, Motiejaus (Якубовский, Jakubowski), g. 1825 08 25	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Viduklės p. [Telšių abm.]
221.	Jomantas Juozapas Gabrielius, Povilo (Ямонт, Jamont), g. 1842 03 18	Šilalės p., Jokūbaičių bajorkaimis (kitur: Raseinių a.) [Šiaulių m.]
222.	Jomantas Petras (Ямонт, Jamont)	Šiaulių a., Baisogalos p. [Kėdainių m.]
223.	Jomantas Zenonas Dovydas, Zenono (Ямонт, Jamont)	Telšių a.
224.	Jonkauskis Antanas (Янковский, Jankowski)	Šačių p. [Telšių progimn.]
225.	Jonkauskis Juozapas, Ignoto (Янковский, Jankowski), 1820 03 31–1848 09 07	Kauno g., Telšių v., Sedos p. („žemaitis“) [Kalvarijos m.]
226.	Jucevičius Teofilis (Юцевич, Jucewicz)	Kauno a., Čekiškės p. [Mokėsi namuose]
227.	<i>Jucys Juozapas, Juozapo</i> (Юцис или Юцевич, Юцюс или Юцевич, Jucewicz), g. 1826 09 24	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Luokės p. [Telšių am., 4 kl., 1848–1849]
228.	Jučas Simonas (Ючас или Юцевич, Jucewicz)	Kauno a., Grinkiškio p. [Kėdainių g-ja]
229.	Jutka Jonas Matas, Jono (Ютка, Юткевич, Jutkiewicz), g. 1824 06 21	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Pikelių p.
230.	Juknevičius Marcelijus, Jokūbo (Юхневич, Juchniewicz)	Kauno g., Telšių v., Salantų p. („žemaitis“) [Kražių m.]

Iš bajorų	1852	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1857
Iš bajorų	1860	1864 09 19	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
Iš bajorų	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus. Išventintas 1862
Iš valstiečių	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1848
Iš bajorų	1860	1863 07	Nutraukė studijas dėl ligos.
	1864	1865 02 20	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
Iš valstiečių (valstybinių)	1849	1851 04 21	Išstojo savo noru.
	1857	1860	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1856
Iš bajorų	1844 09 01	1846 07 18	Pašalintas dėl gabumų stokos

3 lentelės tēsinys

231.	Jumaševas Dominykas Petras, Petro (Юмашев, Jumaszow), g. 1827 12 26	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Švėkšnos p. [Vilniaus g. g-ja, 4 kl., 1846–1847 06 20]
232.	Junavičius Bonaventūras (ord. Tomas) (Юнович, Junowicz)	Karmelitų ordino klierikas iš Kolainių vienuolyno
233.	Jurevičius Eduardas, Romualdo (Юревич, Jurewicz)	Raseinių a., Žvingių p. [Šiaulių m.]
234.	Kačanauskas Jonas, Jono (Качановский, Kaczanowski), g. 1833 08 27 (kr. 1842 01 05)	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kelmės p.
235.	<i>Kairys (Kairūkštis) Klemensas, Adomo (Кайрукштис, Кайрееви, Каирпо, Кайро),</i> g. 1836 02 03	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v., Anykščių p.
236.	Kaladinskas Jurgis Steponas (Калодзинский, Колодзинский, Kołodziński)	Šiaulių a.
237.	Kalinbergas Kiprijonas, Kazimiero (Калинберг, Калимберг, Kalimberg), g. 1833 04 07	Vilniaus g., Vilniaus a., Vilniaus v., Vilniaus p., Vilniaus m.
238.	Kanapackas Juozapas (Конопацкий)	[Telšių abm.]
239.	Karavojuš Boleslovas (Коровай)	
240.	<i>Kareiva Alfonsas Ignatas, Marcelijaus (Кореиво или Корево, Korejwo),</i> g. 1829 10 24	Kauno g., Ukmergės a., Vilniaus v., Jūžintų p. [Raseinių abm., 1844–1847]
241.	Karevičius Pranciškus, Tado (Каревич, Karewicz), g. 1825 09 27	Kauno g., Telšių v., Mosėdžio p. [Telšių m.]
242.	Karvauskas Leonidas Juozapas, Anzelmo (Карловский, Karwowski)	Raseinių a.

Iš bajorų	1847	1851 04 27	Baigė mokslus
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus.
Iš bajorų	1859	[1862]	
Iš bajorų	1854	1855 02 05	Išstojo dėl silpnos sveikatos
Iš valstiečių (valstybinių)	1853	1857	Baigė mokslus. 1857–1861 PDA
Iš valstiečių (valstybinių)	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1869
Iš miestiečių	1852	1856 09 15	Baigė mokslus. Išventintas 1856
	[1854]	[1855]	
	1845	1846 02 08	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1847	1849 07 16	1849–1853 PDA
Iš valstiečių (valstybinių)	1845 09 01	1849 10 29	Išstojo dėl sveikatos
Iš bajorų	1859	[1861]	

3 lentelės tēsinys

243.	Kasilauskas Jurgis, Antano (Коссиловский, Kossiowski), g. 1836 04 28	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Šiluvos p. [Telšių abm.]
244.	Katauskis Vincentas, Juozapo (Котовский, Kotowski), g. 1826 01 21	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Žarėnų p.
245.	Katelė Jonas, Kazimiero (Котелло, Коцелло, Kociełło), g. 1831 01 01	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v., Kupiškio p.
246.	Katilius Juozapas (Катыль, Ka- till)	Lenkijos Karalystė, Marijampolės p. [Marijampolės am.]
247.	Kazakevičius Konstantinas (Козакевич, Kozakiewicz)	Vilniaus a. Perėjo iš Vilniaus seminarijos
248.	Kazakevičius Mykolas (Каза- кевич, Kozakiewicz)	
249.	<i>Kazickas Dominykas Mykolas, My- kolo</i> (Козицкий, Kozicki), g. 1828 05 11	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v., Vyžuonų p.
250.	Kaziliūnas Motiejus, Angelo (Казилиюнас, Казилевский, Ka- zilewski), g. 1841 09 23	Panevėžio a.
251.	Kaziliūnas Tadas Antanas, An- gelo (Казилиюнас, Казилевский, Kazilewski), 1832 10 17–1858 05 10	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Krinčino p.
252.	Kazimierkauskas Pranciškus (Казимирковский, Kazimier- kowski)	Lenkijos Karalystė, Augustavo g., Kalvarijos a., Vilkaviškio p. [Lomžos am.]
253.	<i>Kazlauskas Antanas, Jono</i> (Коз- ловский, Kozłowski), 1826 10 23–1867 09 30	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Papilės p.

Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš valstiečių (valstybinių)	1848	1853 03 14	Baigė mokslus. Išventintas 1853
Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1856 09 15	Baigė mokslus
	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	1859	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš mokesčinio luo- mo	1862	1865 07 01 1866	Atleistas dėl ligos. Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1857	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1856 09 15	Baigė mokslus. Išventintas 1856
	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš valstiečių (valstybinių)	1853	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1857

3 lentelės tēsinys

254.	Kazlauskas Tadas (Козловский, Kozłowski)	
255.	Kekys Antanas, Adomo (Кекис, Киткевич, Kitkiewicz), g. 1837 03 25	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Sedos p.
256.	<i>Kelpšas Julijonas, Stanislovo</i> (Келпш, Kiełpsz), g. 1832 02 07	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Laukuvos p. [Telšių abm.]
257.	Kelpšas Teofilis (Келпш, Kiełpsz)	Laukuvos p. [Telšių am.]
258.	Kerpauskis Juozapas, Ignoto (Керповский, Kierpowski)	Telšių a.
259.	Kersnauskas Maurikijus Kalikstas, Kazimiero (Керновский) (Казимиро)	Ukmergės a.
260.	Kersnauskis Jonas Teodoras, Jo- no (Керновский, Kiersnowski), 1832 06 18–1856 03 15	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Krinčino p.
261.	Kymontas Juozapas, Vincento (Кимонт, Kimontt), 1835 09 04–1855 02 26	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Raseinių p.
262.	<i>Kirkila Rafaelis, Vincento</i> (<i>Киркило,</i> <i>Kirkilło</i>), g. 1833 10 22	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Pumpėnų p.
263.	Kisielius Jonas (Кисель)	
264.	Kiška Jonas, Mikalojaus (Кишко, Kiszko)	Kuršo g., Gruobyno a., Palan- gos p.
265.	Klenauskis Leonas (Клионовс- кий, Klonowski)	Raseinių a.
266.	Klenauskis Pranciškus, Pran- ciškaus (Клионовский, Klonow- ski), g. 1827 01 09	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Sedos p. [Telšių abm., visas kursas, 1842–1846]

[1855]

Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1856	1860	Baigė mokslus
Iš bajorų	1854	1858 04 19	Baigė mokslus
Iš bajorų	1859	1863	Baigė mokslus. Išventin- tas 1863
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1863	1867	Baigė mokslus. Išventin- tas 1868
Iš bajorų	1853	1853 12 12	Pašalintas, nes neatvyko tęsti mokslo
Iš bajorų	1851	1855 09 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1852	1855 02 26	Mirė
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1856	1860	Baigė mokslus
Iš mokestinio luo- mo	[1853]		
Iš valstiečių	1863	1867	Baigė mokslus. Išventin- tas 1868
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Išventin- tas 1866
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1846	1850 06 28	Baigė mokslus

3 lentelės tēsinys

267.	Klevinskis Jonas, Fortunato (Клевинский, Klewinski), m. 1868 11 02	Rietavo vls.
268.	Klimavičius Pranciškus, Mykolo (Климович, Klimowicz), g. 1828 07 12	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Viekšnių p.
269.	Klova Libertas (ord. Juozapas) (Клова, Клово, Kłowo)	Augustinių ordino klerikas iš Kauno vienuolyno. Iš Telšių a.
270.	Klovas Pranciškus, Simono (Кловъ), g. 1833 09 15	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Ylakių p.
271.	Klova Stanislovas (Клова)	
272.	Kobilinskas (Кобылинский)	
273.	Kochanovskis Felicijus (ord. Stanislovas) (Кочановский, Kochanowski), g. 1838 07 25	Bernardinų ordino vienuolis iš Kretingos vienuolyno. Iš Volui- nės g., Slabados p. [Mokėsi namuose]
274.	Kolesinskis Mykolas, Stanislovo (Колесинский, Kolesiński), g. 1823 10 01	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Krakių p.
275.	Kolupaila Antanas (ord. Dominykas) (Колупайло, Kołopajłło)	Dominikonų ordino vienuolis iš Palévenės vienuolyno. Iš Vabal- ninko mstl. [Vabalninko parap. m., Panevė- žio m., 5 kl.]
276.	Kondratas Dominykas, Mykolo (Кондрат), g. 1821 04 20	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Telšių p. [Telšių abm., 5 kl., 1848 06 26]
277.	Konstantinavičius Vincentas, Jokūbo (Константынович, Konstantynowicz)	

Iš valstiečių	1861	1865 06 26	Baigė mokslus. 1866–1868 PDA, jos nebaigė dėl ligos
Iš valstiečių (valstybinių)	1853	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1857
Iš valstiečių	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš valstiečių (valstybinių)	1854	1855 06 30	Perėjo į Minsko seminariją
	1854	1855 01 17	Perėjo į Žitomiro seminariją
		1864 04 04	Mirė
Iš bajorų	1859	1861 11 14	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1852	1855 09 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1859	1862 07 12	Pašalintas
Iš bajorų	1848	1849 09 17	Išstojo savo noru dėl pašaukimo stokos ir nepajégdamas sumokėti už mokslą.
	1856	1857 04 20	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1850 [1855]	1851 08 25 [1856]	Išstojo savo noru

3 lentelės tēsinys

278.	Kontautas Ignatas, Ignoto (Контаут, Kontowt), m. 1879 06 28	Telšių a.
279.	Kontrimas Kazimieras, Jurgio (Контрым), g. 1827 05 05	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Salantų p.
280.	Korsakas Stanislovas (Корсак, Korsak)	Kurtuvėnų p. [Vilniaus m.]
281.	Koska Dominykas (Коскко)	Ukmergės a., Vidiškių p. [Vilniaus ir Panevėžio m.]
282.	Kosminskas Kazimieras (Коцминский, Kośmiński)	Šiaulių a., Luokės p. [Telšių abm., 3 kl.]
283.	Kozmianas Kleopas (Козьмян, Koźmian)	Kupiškio p. [Vilniaus m.]
284.	Krasauskas Dominykas Antanas, Ignoto (Крассовский, Krassowski), g. 1828 06 04	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šeduvoš p. [Šiaulių abm., 1 kl., 1843, 4 kl., 1847 08 30–1848 01 01]
285.	Krasauskas Linas (Красовский)	
286.	Kraučeliūnas Juozapas (Крачелюн, Кравчелюн, Krawczelun)	Lenkijos Karalystės Vilka- viškio p. [Marijampolės progimn.]
287.	Krevertavičius Bernardas, Laury- no (Кревертович, Krewertowicz)	Karmelitų ordino klierikas iš Vilniaus vienuolyno, perėjęs į dvasininkus pasauliečius. Iš Ra- seinių a.
288.	Kriškenis (Кришкян)	
289.	Kriškenis Pranciškus Ksaveras (Кришкянис, Кришкян, Криш- киян, Kryszkjan)	Kuršo g., Ilūkštės a.

Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš valstiečių (bauddžiauninkų)	1850	1851 08 25	Išstojo savo noru. Vėliau mokėsi Žitomiro seminarijoje
	1859	1864 10 31	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1860	1861 10 07	Mirė
Iš bajorų	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	1859	1862 10 13	1862–1866 PDA
Iš laisvujų žmonių (valstiečių)	1848	1850 03 11	Išstojo savo noru. Vėliau stojo į Vilniaus seminariją
	[1851]	[1852]	
	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš valstiečių (valstybinių)	1862 01 27	1865 02 20	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
Iš valstiečių	[1860]		
Iš valstiečių	1864	1868	Baigė mokslus. Išventintas 1870

3 lentelės tēsinys

290.	Krivickas Julijonas, Antano (Крживицкий, Krzywicki), 1832 05 14–1859	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Krekenavos p.
291.	Kryževičius Antanas, Prancišaus (Кржижевич, Krzyżewicz)	Telšių a.
292.	Kryževičius Julijonas (Кржижевич)	
293.	Kryževičius Stanislovas (Krzyżewicz)	
294.	Kropas Juozapas, Tomo (Кроп, Krop), g. 1833 04 15	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v.
295.	Kubilaitis Adolfas (Кубилайц, Kubyłajć, Kobyłajć)	Telšių a.
296.	Kučiauskas Fortunatas Jonas, Fortunato (Кучевский, Kuczewski), g. 1834 04 12	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Šilalės p.
297.	Kudzys Izidorius (Кудзь, Кюдзь, Kiudź)	
298.	Kukevičius Juozapas Aleksandras (Кукевич, Kukiewicz)	Tirkšlių p. [Telšių m.]
299.	Kulakauskis Apolinaras (Кулаковский, Kułakowski)	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Žemalės p. [Telšių abm.]
300.	<i>Kumpikevičius Vincentas, Kazimiero</i> (Кумпикевичиу, Kumpikiewicz), g. 1821 01 21	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Gruzdžių p.
301.	Kuneika Kajetonas Pranciškus, Mikalojaus (Кунейко, Kunejko), g. 1821 12 21	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Kulių p. [Telšių abm., 4 kl., 1844 08 07– 1845 06 27]

Iš bajorų	1854	1858	Baigė mokslus
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866 01 11
	[1854]	[1855]	
	[1858]	[1859]	
Iš bajorų	1854	1856 09 17	Perejo į Saratovo seminariją
Iš bajorų	1863	1867	Baigė mokslus. 1868–1872 PDA
Iš bajorų	1850	1853 08 29	1853–1855 07 09 PDA, ten pašalintas iš dvasninkų luomo
Iš valstiečių (buvusių baudžiauninkų)	1863	1865 11 20	Mirė
Iš bajorų	1856 1859 10 03	1857 09 30 1861	Išstojo savo noru. Baigė mokslus. Išventintas 1861
Iš valstiečių	1856	1860	Baigė mokslus
Iš bajorų	1852	1855 09 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1846	1848 10 16	Išstojo dėl sveikatos

3 lentelės tēsinys

302.	Kupelis Kazimieras, Jokūbo (Купелис или Кюпель, Kiu-pell), g. 1826 03 03	Kauno g., Telšių v., Kvėdarnos p. [Telšių m.]
303.	Kuprys Kazimieras, Vincento (Куприс, Купревич, Kupre-wicz), g. 1830 10 30	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Grinkiškio p.
304.	Kurliandskas Marcelijus (Курляндский, Kurlandski)	Raseinių a.
305.	Kurtinaitis Vincentas (Курти-naitis, Куртиновский, Кур-тинский, Kurtyński)	Lenkijos Karalystė, Augusta-vo v. [Marijamoplės am.]
306.	Kusas Jonas, Antano (Кусс, Kuss), g. 1836 06 20	Rygos g., Rygos a., Mogiliavo v., Rygos p., Rygos m.
307.	Ladužas Jonas, Baltazaro (Ладуж, Ładuż)	Kauno g., Telšių v., Endriejavo p. („žemaitis“) [Telšių m.]
308.	Landsbergis Pranciškus (Ландс-берг, Landsberg)	Kražių p. [Panevėžio m.]
309.	Lapinskas Ignotas, Dominyko (Лапинский, Łapiński)	Panevėžio a.
310.	Laucevičius Petras, Petro (Лавцевич, Ławcewicz), g. 1831 09 10	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tirkšlių p.
311.	<i>Laukavičius Juozapas, Pran-ciškaus</i> (Лаевкович, Ławkowicz), g. 1832 05 21	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šiaulėnų p.
312.	Laukevičius Antanas (Lawkie-wicz)	
313.	Legeckis Petras, Mykolo (Легецкий, Legiecki)	Šiaulių a.

Iš valstiečių (valstybinių)	1845 09 01	1849 05 07	Pašalintas dėl netinkamo elgesio
Iš valstiečių (valstybinių)	1853	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1857
Iš valstiečių (buvusių baudžiauninkų)	1863	1864 09 26	Išstojo dėl sveikatos
	1862	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš piliečių	1854	1856 09 17	Perejo į Saratovo seminariją
Iš valstiečių (bauðžiauninkų)	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus. 1848–1851 PDA, jos nebaigė dėl ligos
Iš bajorų	1857	1861	Baigė mokslus. Išventintas 1861
Iš valstiečių (valstybinių)	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš bajorų	1854	1856 09 15	Pašalintas, nes neatvyko tėsti mokslo
Iš vienkiemininkų	1852	1855 09 17	Baigė mokslus
	1857	[1860]	
Iš valstiečių (buvusių baudžiauninkų)	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1869

3 lentelės tēsinys

314.	Lekševičius Antanas (Лякшевич, Lakszewicz)	Perejo iš Minsko seminarijos. Iš Raseinių a.
315.	Lelausas Donatas Dominykas (Лелauc, Lelaus)	Kuršo g., Jekabpilio a., Ilūkštės p.
316.	Lenkauskas Antanas (Ленковский) (Lenkauskas)	
317.	Lenkauskis Eduardas (Ленковский, Łękowski), m. 1865 04 25	Šiaulių a.
318.	Lenkevičius Antanas Jonas, Konstantino (Ленкевич, Lenkiewicz), g. 1843 06 21	Šiaulių a., Kurtuvėnų p., Žilaičių k.
319.	Leparskis Kaspars, Aleksandro (Лепарский, Leparski)	Šiaulių a.
320.	Levonevskis Juozapas (Левоневский, Lewoniewski)	
321.	Levickis Pranciškus, Mykolo (Левицкий, Lewicki), g. 1833 07 24	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Veiviržėnų p.
322.	<i>Ligeika Antanas, Juozapo</i> (Лигейко, Ligiejko), 1821 06 25 – 1863 11 ?	Kauno g., Telšių v., Baisogalos p. („žemaitis“) [Kėdainių m.]
323.	Ligeika Liudvikas, Motiejaus (Лигейко, Ligiejko), g. 1826 09 19	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Alsėdžių p.
324.	Likas Aleksandras, Vincento (Ликас, Ликевич, Likiewicz), g. 1832 02 25	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Subačiaus p.
325.	Limantas Antanas (Лимонт, Limontt)	Šiaulių a.

Iš valstiečių (bu- vusių baudžiau- ninkų)	1864 03 14 1864 10 24 1865	1864 09 26 1864 12 12 1865	Išstojo savo noru. Išstojo savo noru. Baigė mokslus. Išventin- tas 1866 01 11
Iš valstiečių	1864	1868	Baigė mokslus
[1864]			
Iš bajorų	1863	1865 04 25	Mirė
Iš bajorų	1861	1865 06 26	Baigė mokslus. Išventin- tas 1866 02 22
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Išventin- tas 1868
	1856	1857 09 17	Išstojo savo noru
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1852	1856 09 15	Baigė mokslus
Iš bajorų	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1851	1854 06 22	Baigė mokslus. Išventin- tas 1854
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1852	1856 09 15	Baigė mokslus. Išventin- tas 1856
Iš bajorų	1863	1867	Baigė mokslus, tačiau neišventino

3 lentelės tēsinys

326.	Lipnevičius Ildefonsas, Jono (Липневич, Lipniewicz), g. 1838 02 02	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Krekenavos p.
327.	Liunartas Teodoras, Jokimo (Люнарт, Линард, Linard), g. 1829 04 22	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Kartenos p. [Telšių abm.]
328.	Liutostanskis Ignotas (Люто- станский)	
329.	Liutostanskis Ipolitas Tomas, Ka- zimiero (ord. Fulgencijus) (Люто- станский, Lutostański), g. 1835 12 29	Augustinų ordino vienuolis iš Kauno vienuolyno. Iš Kurtu- vėnų p. [Šiaulių m.]
330.	Lizikas Antanas, Tomo (Лызык, Lyzyk)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos. Iš Kauno a.
331.	Loginas (Логин)	
332.	Lorentas Bartolomėjus, Petro (Лорент, Lorent), g. 1839 08 12	Lenkijos Karalystė, Augustavo v., Vladislavovo p., Žvirgždaičių k. 1862 01 03 gavo civiliškes valdžios leidimą tapti Rusijos imperijos gyventoju [Marijampolės progimn.]
333.	Luckys (Луцкий)	
334.	Luinys Stanislovas Dominykas, Petro (Луйнис или Луневич, Łujniewicz), g. 1825 05 08	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Raudėnų p. [Šiaulių abm., 4 kl., 1845 06 30]
335.	Lukaševičius Jonas, Juozapo (Лукашевич, Łukaszewicz)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos
336.	Lukaševičius Pranciškus (Лука- шевич, Łukaszewicz)	
337.	Lukauskis Mykolas, Juozapo (Лукавский, Łukawski), g. 1812 09 30	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Salantų p. [Telšių abm., 4 kl., 1836 08 01– 1837 06 30]

Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus
Iš laisvujų žmonių (valstiečių)	1852	1856	Baigė mokslus. Išventintas 1856
	[1860]	[1862]	
Iš bajorų	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš laisvujų žmonių (valstiečių)	1864 03	1865 02 20	Baigė mokslus
	1856 04 28		Pašalintas, nes neatvyko tėsti mokslo.
Iš valstiečių	1859	1862 12 15	Baigė mokslus. Išventintas 1862
Iš bajorų		1859 03 31	Išstojo savo noru
Iš valstiečių (valstybinių)	1848	1852 09 27	Baigė mokslus
	1860 03	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš valstiečių (valstybinių)	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš valstiečių (bauddžiauninkų)	1846	1850 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1849

3 lentelės tēsinys

338.	Lukavičius Juozapas (Лукович, Łukowicz)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos [Šiaulių g-ja]
339.	Lukoševičius Pranciškus (Лукашевич, Łukaszewicz)	Šiluvos p. [Raseinių m.]
340.	Lukoševičius Simonas Judas Tadas, Mykolo (Лукашевич, Łukaszewicz), g. 1832 10 29	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Varnių p.
341.	<i>Lukoševičius Vincentas, Stanislovo</i> (Лукашевич, Łukaszewicz), g. 1833 11 28	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šeduvos p.
342.	Lukša Vaclovas, Tomo (Лукша, Łuksza, Łukszo), g. 1826 12 19	Kauno g., Ukmergės a., Tel- šių v., Subačiaus p.
343.	Lupeika Stanislovas, Stanislovo (Лупейко, Łupejko), g. 1829 03 24	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tirkšlių p.
344.	Macevičius Antanas (Мацевич, Macewicz)	
345.	Macevičius Anupras, Jurgio (Мацевич, Macewicz)	Kauno g., Telšių v., Pušaloto p. („žemaitis“)
346.	Macevičius Simonas, Jurgio (Мацевич, Macewicz), g. 1825 10 26	Kauno g., Telšių v., Pušaloto p. („žemaitis“)
347.	Mackevičius Adomas, Jono (Мацкевич, Mackiewicz), g. 1822 09 28	Kauno g., Telšių v., Luokės p. („žemaitis“) [Mokėsi namuose, vėliau Telšių m., 1837–1842 06 29]
348.	<i>Mackevičius Adomas</i> (Мацкевич, Mackiewicz)	
349.	<i>Mackevičius Adomas, Tado</i> (Ma- keviči, Mackiewicz), g. 1824 12 11?	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Veiviržėnų p.

	1861	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš valstiečių	1857	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventintas 1861
Iš bajorų	1852	1855 09 17	Baigė mokslus
Iš piliečių	1855	1859	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1853	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1856
Iš valstiečių (valstybinių)	1854	1855 06 30	Perėjo į Minsko (kitur: į Žitomiro) seminariją
Iš bajorų	1859	1860	Perėjo į Vilniaus seminariją
Iš valstiečių (bauddžiauninkų)	1844 09 01	1846 07 03	Pašalintas, nes neatvyko tėsti mokslo
Iš valstiečių (bauddžiauninkų)	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1843 09 01	1847 06 29	Baigė mokslus. Išventintas 1845 04 05
	1849	1853 03 14	Baigė mokslus
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860

3 lentelės tēsinys

350.	Mackevičius Aleksandras (ord. Justinas) (Мацкевич, Mackie- wicz), g. 1833 08 06	Bernardinų ordino novicijus diakonas iš Kretingos vienuo- lyno
351.	<i>Mackevičius Antanas, Tado</i> (Мацкевич, Mackiewicz), 1828 06 14–1863 12 16	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Lomių p.
352.	<i>Mackevičius Antanas, Vincento</i> (Мацкевич, Mackiewicz), g. 1835 08 27	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Kražių p. [Telšių abm.]
353.	<i>Mackevičius Zigmantas (Mackie- wicz)</i>	
354.	Maculevičius Konstantinas (Мацулевич, Maculewicz)	Raseinių mstl. [Raseinių m.]
355.	<i>Mačinskas Petras Povilas, Mikalo- jaus</i> (Мачинский, Maczyński), g. 1825 06 26	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Linkuvos p.
356.	<i>Majauskis Juozapas, Teodoro</i> (Маевский, Majewski), g. 1833 12 25	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Telšių p.
357.	Malakauskas Adolfas (Мала- ковский, Małachowski)	Klovainių p. [Panevėžio m.]
358.	Malinauskas Juozapas (Мали- новский, Malinowski)	
359.	<i>Mangela Bartolomėjus (ord. Gelazi- jus)</i> (Монгяло, Mongiallo), g. 1828 09 10	Augustinų ordino klierikas iš Kauno vienuolyno
360.	Mangirdas Antanas Ksaveras (Монгира, Mongird)	Šiaulių a., Pašušvio p. [Šiaulių m.]
361.	<i>Mangirdas Vladislovas, Dionizo</i> (Монгирд, Mongird), 1834 02 21–1865 08 22	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Šiluvos p.

Iš bajorų	1864	1865	Baigė mokslus. Išventintas 1866 01 16
Iš bajorų	1850	1853	Baigė mokslus
Iš bajorų	1855	1859	Baigė mokslus
	1861	1863 09 30	Išėjo į sukilimą
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus. 1863–1866 PDA
Iš valstiečių (bau-džiauninkų)	1850	1853 03 14	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1853	1857	Baigė mokslus
Iš bajorų	1859	1861 10 14	Išstojo savo noru
		1857 10 02	Išstojo savo noru
Iš vienkiemininkų	1856	1859	Baigė mokslus
Iš bajorų	1860	1864 09 17	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
Iš bajorų	1855	1858 05 17	Baigė mokslus

3 lentelės tēsinys

362.	Mankauskas Dominykas, Martyno (Манковский, Mankowski), g. 1821 10 30	Kauno g., Telšių v., Sedos p. („žemaitis“) [Telšių m.]
363.	Marcinkevičius Karolis (Марцинкевич, Marcinkiewicz)	Raseinių m.
364.	Marcinkevičius Kazimieras, Augustino (Марцинкевич, Marcinkiewicz)	Panėvėžio a.
365.	Marcinkevičius Leonas (Марцинкевич, Marcinkiewicz)	
366.	Marcinkevičius Maksimilijonas, Jono (Марцинкевич, Marcinkiewicz)	Ukmergės a.
367.	Marcinkevičius Petras, Jono (Марцинкевич, Marcinkiewicz), g. 1833 06 28	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Čekiškės p.
368.	Markevičius Jonas (Маркевич, Markiewicz)	Šiaulių a.
369.	Markuvėnas Antanas, Antano (Маркувенас, Маркевич, Markiewicz), g. 1836 01 12	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Paperžės p.
370.	Marma Martynas (Мармо, Marmo)	Čekiškės p. [Mokėsi namuose]
371.	<i>Martišauskas Motiejus, Andriejus</i> (Мартышевский, Martyszewski), 1839 02 24–1878 10 17	Lenkijos Karalystė, Augustavo g., Augustavo v., Marijampolės a., Slavikų p., Rukšnių k. 1862 01 03 gavo civilinės valdžios leidimą tapti Rusijos imperijos gyventoju [Marijampolės progimn.]
372.	Matulevičius Antanas (Матулеевич, Matulewicz), m. 1866 10 27	Baisogalos p. [Panėvėžio am.]

Iš valstiečių (valstybinių)	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1849
Iš piliečių	1855	1860	Baigė mokslus. 1860–1861 PDA
Iš valstiečių (busių baudžiauninkų)	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866
	1857	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš bajorų	1862	1863 01 11	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1855	[1857]	
Iš bajorų	1861	1865 06 26	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš valstiečių (valstybinių)	1855	1859 09 19	Pašalintas, nes neatvyrko tėsti mokslo
	1858	1861 07 29	Išstojo savo noru
Iš ūkininkų	1859	1862 12 15	Baigė mokslus. Išventintas 1862
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus. Išventintas 1862

3 lentelės tēsinys

373.	Matusevičius Alfonsas Jonas (ord. Avertanas) (Матусевич, Matusewicz), g. 1834 03 07	Karmelitų ordino vienuolis iš Kolainių vienuolyno. Iš Luokės p. [Šiaulių g-ja]
374.	Mazulevičius Feliksas Polikarpas, Jono (Мазулеевич, Mazulewicz), g. 1830 05 28	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Mosėdžio p. [Telšių abm., 5 kl.]
375.	Mažeika Kazimieras (Можейко, Możejko)	Kantaučių p. [Telšių m.]
376.	Mažeikis Pranciškus, Kazimiero (Можейко, Możejko), g. 1832 04 08	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Nemakščių p.
377.	Mickevičius Adomas (Мицкевич, Mickiewicz)	Augustinų ordino klierikas iš Kauno vienuolyno
378.	Mickevičius Boleslovas, Prancišaus (Мицкевич, Mickiewicz), g. 1834 03 09	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Raseinių p.
379.	Mickevičius Juozapas Denisas, Benedikto (Мицкевич, Mickiewicz), 1828 02 19–1866 07 07	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Nemakščių p. [Raseinių abm., visas kursas be baigiamojo egz., 1844–1847]
380.	Mickevičius Stanislovas (Мицкевич, Mickiewicz)	
381.	Mickevičius Vincentas (Мицкевич, Mickiewicz)	
382.	Mickevičius Zenonas, Antano (Мицкевич, Mickiewicz)	Telšių a.
383.	Miežinys Mykolas Jeronimas, Leono (Межинис или Мижутович, Межитович, Miežytowicz), g. 1827 09 29	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Grinkiškio p. [Kėdainių bm., 5 kl., 1842–1847]

Iš bajorų	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš valstiečių (valstybinių)	1851	1854 06 22	Baigė mokslus. Išventintas 1854
Iš bajorų	1857	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventintas 1861
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus
	1862	1864 03 28	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1853	1857 07 23	Pašalintas, nes neatvyko tęsti mokslo
Iš bajorų	1847	1851 04 21	Baigė mokslus
	[1855]	[1856]	
	[1863]	[1864]	
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš valstiečių (valstybinių)	1848	1852	Baigė mokslus

3 lentelės tēsinys

384.	Mikalauskis Leonas Bartolomėjus, Nemezijaus (Михайловский, Михаловский, Michałowski), g. 1827 12 08	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Sedos p. [Telšių abm., 4 kl., 1843 06 29]
385.	Mikalajūnas Justinas, Kazimiero (Калаюнас, Микалаюнас, Миколаевский, Mikołajewski), g. 1831 05 03	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Panevėžio p.
386.	Mika, ord. Juozapas, Motiejaus (Мыко, Myko), g. 1839 01 23	Augustinų ordino novicijus iš Kauno vienuolyno. Iš Šiaulių a., [Žemaičių] Kalvarijos p.
387.	Mikonis Vladislovas (Миконъ, Микони, Mikoni)	
388.	Mikuckis Adomas, Juozapo (Микуцкий)	Zarasų a. [Panevėžio bm., visas kursas]
389.	Mikulavičius Juozapas (Mikułowicz)	
390.	Mikutavičius Boleslovas Vladislavas, Jackaus (Микутович, Mi-kutowicz), g. 1830 12 01	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Raseinių p.
391.	Mikutavičius Pranciškus (Микутович, Mikutowicz)	Pašilės p. [Kauno m.]
392.	Mikutavičius Viktoras (Микутович, Mikutowicz)	
393.	Milaknis Jonas, Juozapo (Милакнис, Милакневич, Милашевич, Miłaszewicz), g. 1835 09 18	Kauno g., Zarasų a., Telšių v., Jūžintų p.
394.	Milaševičius Adolfas Leopoldas, Pranciškaus (Милашевич, Miła-szewicz), g. 1829 06 17	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Telšių p.
395.	Milevičius Vincentas (Милевич, Milewicz)	Šiaulių a.

Iš bajorų	1847 09 01	1847 09 26	Pašalintas, nes neprista-
	1848	1851 06 23	tė kilmės dokumentu.
			Baigė mokslus
Iš valstiečių (vals-	1851	1855 09 17	Baigė mokslus. Išventin-
tybinių)			tas 1855
Iš valstiečių	1863	1867	Baigė mokslus. Išventin-
			tas 1868 07 28
Iš laisvujų žmo-	1857	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventin-
nių (valstiečių)			tas 1860
Iš vienkiemininkų	1850		
	1858	[1859]	
Iš vienkiemininkų	1851	1855 01 15	Baigė mokslus
Iš bajorų	1857	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventin-
			tas 1861
Iš valstiečių	1858	[1863]	
Iš valstiečių (bau-	1856	1860	Baigė mokslus
džiauninkų)			
Iš bajorų	1850	1854 04 24	Baigė mokslus. Išventin-
			tas 1854
Iš bajorų	1863	1866	Baigė mokslus. Išventin-
			tas 1866

3 lentelės tēsinys

396.	Miliauskis Albinas (Милевский, Milewski)	
397.	Miliauskis Aleksandas (Ми- левский, Milewski)	
398.	Miliauskis Jonas Vincentas, Fer- dinando (Милевский, Milewski), 1833 09 12–1859 04 28	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Kelmės p.
399.	Milvydas Jonas, Tado (Мильвид, Milwid), g. 1836 02 20	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Pavandenės p. [Telšių abm.]
400.	<i>Miniotas Vladislovas, Simono</i> (Минят, Miniat), g. 1838 12 02	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Viekšnių p.
401.	Misevičius Lionginas (Мисевич, Misewicz), g. 1842 10 10	
402.	Mizgiris Pranciškus, Povilo (Мизгир, Mizgir), g. 1822 01 21	Kauno g., Telšių v., Tverų p. („žemaitis“)
403.	Mižutavičius Pranciškus, Juozapo (Мижутович, Mižutowicz)	Kauno g., Telšių v., Tytuvėnų p. („žemaitis“) [Padubysio m.]
404.	Molis Stanislovas, Juozapo (Молис или Могль, Mohl), 1835 08 19–1860 01 11	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Ylakių p.
405.	Monkevičius Jonas Liudvikas, Liudviko (Монкевич, Monkiewicz), g. 1823 05 16	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Varnių p. [Telšių abm., 4 kl., 1838 08 07– 1839 06 30]
406.	Monkevičius Pranciškus (ord. Mykolas) (Монкевич, Monkiewicz)	Karmelitų ordino klierikas iš Kolainių vienuolyno
407.	<i>Montvidas Liudvikas</i> (Монтвид, Montwid), g. 1818	Vilniaus g., Telšių v., Janapo- lės p.

Iš bajorų	1857	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš bajorų	1857	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš bajorų	1851	1855 09 17	Baigė mokslus. Išventintas 1856
Iš bajorų	1854	1855 08 25	Išstojo dėl sveikatos
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus
Iš bajorų	1861	1865 06 26	Baigė mokslus. Išventintas 1865
Iš bajorų	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1849
Iš bajorų	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1847 08.
Iš valstiečių (valstybinių)	1854	1858 09 20	Baigė mokslus
Iš bajorų	1846	1850 06 28	Baigė mokslus
Iš bajorų	1862 03	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš bajorų	1842 09 01	1846 06 28	Baigė mokslus

3 lentelės tēsinys

408.	Montvidas Raimondas (Монтвид, Montwid)	Telšių a., Tirkšlių p. [Panevėžio m.]
409.	Morkis Bartolomėjus (Моркис, Маркевич, Markiewicz)	Šiaulių a.
410.	Mosėjus Ignatas, Vincento (Моссей, Mosiej), 1830 07 13–1860 08 13	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Betygalos p.
411.	<i>Mosėjus Pranciškus, Jokūbo (Moceū, Mossiej)</i>	Raseinių a.
412.	<i>Mosėjus Vincentas (Moceū, Mossiej)</i>	Raseinių p. [Raseinių m.]
413.	Narbutas Everestas, Adomo (Нарбут, Narbutt)	Perėjo iš Žitomiro seminarijos. Iš Kauno g.
414.	Narbutas Maurikijus (Нарбут, Narbutt)	Raseinių a., Tytuvėnų p. [Minsko, Raseinių m.]
415.	Narkevičius Apolinaras (Наркевич, Narkiewicz)	
416.	Narkevičius Ignatas (Narkiewicz)	
417.	Narkevičius Ignatas, Juozapo (Наркевич, Narkiewicz), g. 1823	Kauno g., Telšių v., Kurtuvėnų p. („žemaitis“) [Kražių m.]
418.	Narkevičius Juozapas, Jokūbo (Наркевич, Narkiewicz), g. 1831 03 18	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šakynos p.
419.	Narkevičius Leonas, Juozapo (Наркевич, Narkiewicz), g. 1830 11 06	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Batakių p.
420.	Narmontas Jurgis, Jurgio (Нармонт, Narmontt), g. 1832 10 21	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Šateikių p. [Telšių abm., 5 kl.]

Iš bajorų	1860	1862 10 20	Išstojo savo noru
Iš valstiečių (valstybinių)	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1869
Iš bajorų	1855	1858 05 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1863	1864 06 20	Pašalintas dėl gabumų stokos
Iš bajorų	1857	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventintas 1861
Iš bajorų	1849	1850 06 22	Išstojo nepajégdamas sumokėti už mokslą
Iš bajorų	1860	1863 08 20	1863–1867 PDA
Iš bajorų	1857	1859	Perėjo į Minsko seminariją
	1858	1860 02	Pašalintas
Iš bajorų	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1847 08.
Iš bajorų	1850	1852 02 16	Išstojo nepajégdamas sumokėti už mokslą
Iš bajorų	1850 1853 10 31	1853 09 1854 04 24	Išstojo dėl sveikatos. Baigė mokslus. Išventintas 1854
Iš valstiečių (bauddžiauninkų)	1851	1855 09 17	Baigė mokslus

3 lentelės tēsinys

421.	Navickis Adalbertas Pranciškus, Antano (Новицкий, Nowicki), g. 1822 09 29	Kauno g., Telšių v., Viekšnių p. („žemaitis“) [Telšių m.]
422.	Navickis Jonas Norbertas, Jono (Новицкий, Nowicki), g. 1826 06 24	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kelmės p. [Kauno g. g-ja, visas kursas, 1838–1845 06 29]
423.	Niuniava Simonas, Pranciškaus (Нюняв, Ноневич, Noniewicz), g. 1837 10 06	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Sedos p.
424.	Nonevičius Juozapas (Ноневич, Noniewicz)	Mosėdžio p. [Telšių progimn.]
425.	Noreika Vladislovas (Hopejko, Norejko)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos
426.	Noreikis Kazimieras, Kazimiero (Hopejko, Norejko)	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Akmenės p.
427.	Norgela Julijonas (Наргело, Nargieļo), g. 1842 09 06	Gruzdžių p. [Šiaulių m.]
428.	Norgela Vincentas, Jurgio (Норгяло, Nargieļo), g. 1827 02 11	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Gruzdžių p.
429.	<i>Norvaiša Antanas, Jokūbo (Hapeoū, Narwojsz), g. 1828 02 23</i>	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Rozalimo p.
430.	<i>Norvaiša Vincentas, Bartolomėjaus (Hapeoū, Narwojsz), g. 1830 03 27</i>	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Rozalimo p.
431.	<i>Novakas Jurgis Adomas, Jurgio (Новакас, Новицкий, Nowicki), g. 1830 05 19</i>	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Krinčino p.
432.	Novakauskas Jurgis (Новакускай)	

Iš bajorų	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus
Iš bajorų	1847	1849 07 16	1849–1853 PDA
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1854	1858 09 20	Baigė mokslus
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus. Išventin- tas 1863
	1859 12 14	1860	Baigė mokslus. Išventin- tas 1860
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1848 09 01	1849 02 14	Perėjo į Vilniaus semina- riją
Iš bajorų	1859	1863	Baigė mokslus. Išventin- tas 1865
Iš bajorų	1849	1850 07 08 1854 01 23	Išstojo savo noru. Baigė mokslus
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1850	1853 03 14	Baigė mokslus
Iš bajorų	1850	1853 03 28	Baigė mokslus
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1851	1854 06 22	Baigė mokslus. Išventin- tas 1854
	[1851]	[1852]	

3 lentelės tēsinys

433.	<i>Nugaris Vincentas, Andriejaus</i> (Нугарис, Нугаревич, Nugarewicz), g. 1827 01 22	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Kulių p.
434.	Okuličius Dionizas, Benedikto (Окулич, Okulicz), g. 1832 10 17	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Baisogalos p.
435.	Opulskis Mikalojus, Leono (Опульский, Opolski), g. 1837 05 15	Telšių p., Viešvėnų bk., Siraičių dv.
436.	Opulskis Motiejus, Simono (Опульский, Opolski)	
437.	Opulskis Teofilis, Antano (Опульский, Opolski), g. 1833 02 03	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tirkšlių p., Pievėnų f.
438.	Orda Juozapas (Ордо, Ordo)	Kamajų p. [Panevėžio am.]
439.	Orlauskas Konstantinas (Орловский, Orłowski)	
440.	Oveltas Steponas (Овельт)	
441.	<i>Pacevičius Adolfas, Konstantino</i> (Пацевич, Pacewicz), g. 1835 05 29	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Babtų p.
442.	Pacevičius Česlovas (Пацевич, Pacewicz)	
443.	Pacevičius Juozapas, Stanislovo (Пацевич, Pacewicz)	Telšių a.
444.	Pacevičius Leopoldas (Пацевич, Pacewicz)	
445.	Pacevičius Romualdas (kitur: Raimondas) (Пацевич, Pacewicz)	
446.	Pacevičius Vincentas Antanas, Lauryno (Пацевич, Pacewicz), 1826 04 06–1866 05 01	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Čekiškės p. [Kėdainių abm., 5 kl., 1842 08 01–1847 06 25]

Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1849	1853	Baigė mokslus
Iš bajorų	1853	1857	Baigė mokslus
Iš bajorų	1861	1865	Baigė mokslus. Išventin- tas 1865 01 16
Iš bajorų	1846	1846 09 05	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1852	1855 01 24	Pašalintas dėl netinkamo elgesio.
	1855 11	1857	Baigė mokslus
Iš bajorų	1859	1862 03 31	Baigė mokslus. Išventin- tas 1862
	1857	1860	1860–1864 PDA
	1856	1856 12 01	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus. Išventin- tas 1860
	[1864]		
Iš bajorų	1862	1864 01 06	Išstojo dėl sveikatos
Iš bajorų	[1861]		
Iš bajorų	1862		
Iš bajorų	1847	1851 04 21	Baigė mokslus

3 lentelės tēsinys

447.	Paliilionis Mečislovas Leonidas, Stanislovo (Паллюлион, Pallulon), g. 1834 11 19	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Smilgių p.
448.	Paliulis Pranciškus, Lauryno (Палюлис, Палюлион, Паллюлион, Pallulon), g. 1831 09 30	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Vaiguvos p.
449.	Paškevičius Aleksandras (Пашкевич, Paszkiewicz), apie 1838–1865 02 14	Baisogalos p. [Kėdainių m.]
450.	Paškevičius Juozapas, Motiejaus (Пашкевич, Paszkiewicz)	Raseinių a., Grinkiškio p. [Kėdainių m.]
451.	<i>Paškevičius Samuelis, Kazimiero</i> (Пашкевич, Paszkiewicz), g. 1830 11 07	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kelmės p.
452.	Paulauskas Dominykas, Motiejaus (Павловский, Pawłowski)	Šiaulių a.
453.	Pauliukas Stanislovas, Tado (Павлюкас или Павлюкевич, Pawlukiewicz)	Perėjo iš Minsko seminarijos. Iš Telšių a., Mosėdžio vls.
454.	Pavilionis Jonas, Jeronimo (Павлионис, Павловский, Pawłowski), g. 1830 02 13	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Linkuvos p. [Telšių abm.]
455.	Pavlovskis Kazimieras, Juozapo (Павловский, Pawłowski), apie 1842–1866 04 02	Perėjo iš Minsko seminarijos
456.	Peniauskas Vincentas, Jono (Пеневский, Pieniewski), g. 1835 04 16	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tverų p.
457.	<i>Pesliakas Konstantinas Pilypas Romanas, Mykolo</i> (Песляк, Piešlak), g. 1829 02 02	Kauno g., Kauno a., Vilniaus v., Kėdainių p. [Kauno g. g-ja, 6 kl. be baigiamojo egz.]

Iš laisvujų žmo- nių	1852	1856 09 15	Baigė mokslus ir tais pat metais pasiuštas į PDA (1856–1860)
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1855	1860	Baigė mokslus
Iš bajorų	1857	1861 10 09	Baigė mokslus. Išventin- tas 1861
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1859	1863	Baigė mokslus. Išventin- tas 1863
Iš bajorų	1855	1858 05 17	Baigė mokslus
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1862	1867	Baigė mokslus. Išventin- tas 1869
Iš valstiečių	1864	1865	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš laisvujų žmo- nių (valstiečių)	1851	1854 07 03	Mirė
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1862	1865 02 20	Baigė mokslus. Išventin- tas
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1851	1854 06 14	Perėjo į Minsko semina- riją
Iš bajorų	1848	1852 04 12	Baigė mokslus

3 lentelės tēsinys

458.	Petkevičius Adomas, Kazimiero (Петкевич, Pietkiewicz), g. 1827 11 10	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Varnių p. [Telšių abm.]
459.	Petkevičius Aloyzas, Felicijaus (Петкевич, Pietkiewicz), g. 1837 06 20	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kuršėnų p.
460.	Petkevičius Antanas, Simono (Петкевич, Pietkiewicz), g. 1814 05 19	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Adakavo p.
461.	Petkevičius Stanislovas, Simono (Петкевич, Pietkiewicz), g. 1829 05 12	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Viduklės p.
462.	Petrašauskas Julijonas (Петра- шевский, Pietraszewski)	
463.	Petrašauskas Julijonas (Петра- шевский, Pietraszewski)	Naujamiesčio p. [Panevėžio g-ja]
464.	<i>Petrauskis Adolfas (kitur: Adomas), Ignoto</i> (Пиотровский, Piotrowski)	Telšių a.
465.	Petravičius Florijonas, Tomo (Пиотрович, Piotrowicz), g. 1825 05 25	Kauno g., Telšių v., Pavande- nės p. („žemaitis“) [Kražių m.]
466.	<i>Petravičius Kajetonas, Lauryno</i> (Пиотрович, Piotrowicz), g. 1831 10 03	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šaukėnų p.
467.	Petrikauskas Antanas Dominy- kas, Dominyko (Петрыковский, Petrykowski), 1827 04 06–1865 06 11	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šakynos p.
468.	Petržkevičius Ignotas Juozapas, Juozapo (Петржкевич, Pietrzkie- wicz), g. 1834 01 24	Kauno g., Zarasų a., Telšių v., Skapiškio p. [Telšių abm.]
469.	<i>Pėža Dominykas (Пежа, Peža)</i>	Kupiškio p. [Panevėžio m.]

Iš bajorų	1853	1854 07 31	Pašalintas dėl gabumų stokos.
	1854 09 11	1857	Baigė mokslus
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus
Iš bajorų	1855	1857 07 23	Pašalintas, nes neatvyko tęsti mokslo
Iš bajorų	1853	1857	Baigė mokslus. Išventin- tas 1857
Iš bajorų	1858	1862 03 31	Baigė mokslus
Iš bajorų	1860	1864	Baigė mokslus. Išventin- tas 1864
Iš bajorų	1863	1864	Pašalintas dėl gabumų stokos
Iš bajorų	1845 09 01	1847 01 04	Išstojo nepajėgdamas su- mokėti už mokslą
Iš bajorų	1853	1857	Baigė mokslus. Išventin- tas 1857
Iš bajorų	1853	1857	Baigė mokslus. Išventin- tas 1857
Iš bajorų	1852	1856 09 15	Baigė mokslus
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus. Išventin- tas 1862

3 lentelės tēsinys

470.	Pikšrys Vincentas (Пикшрис, Пикшрецкий, Pikszrecki), m. 1860 06 20	
471.	Plaučiukas Bartolomėjus Motiejus, Jurgio (Плавчукас, Плачевский, Płaczuk czyli Pła- czewski), g. 1832 07 01	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Joniškėlio p.
472.	Pliuškevičius Silvestras Julijonas, Kazimiero (Плюшкевич, Pluszkiewicz), g. 1840 01 01	Šilalės p.
473.	Plukas Pranciškus (Плукас, Плук, Płuk)	Šiaulių a.
474.	Pocevičius Felicijus Benediktas, Felicijaus (Пацевич, Pacewicz)	Raseinių a., Eržvilko p. [Raseinių am.]
475.	Pocevičius Jonas, Jono (Пацевич, Pacewicz), g. 1824 09 10	Kauno g., Telšių v., Kuršėnų p. „žemaitis“ [Telšių m.]
476.	Pocevičius Liudvikas, Liudviko (Пацевич, Pacewicz), g. 1836 08 25	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Raudėnų p.
477.	Pocevičius Mykolas Lionginas, Bartolomejus (Пацевич, Pacewicz), g. 1821 03 15	Kauno g., Telšių v., Žemalės p. „žemaitis“
478.	Poška Simonas, Petro (Пошка или Пашкевич, Paszkiewicz), g. 1833 03 10	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Kulių p.
479.	Pranevičius Antanas (Проневич, Proniewicz)	Lenkijos Karalystė, Augustavo v. [Marijampolės am.]
480.	Pranevičius Juozapas (Проневич, Proniewicz)	Griškabūdžio p. [Marijampolės m.]
481.	Pranevičius Juozapas, Juozapo (Проневич, Proniewicz), g. 1830 12 19	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Šeduvoš p.

Iš valstiečių	1857	1860 06 20	Mirė
Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1856 09 15	Baigė mokslus. Išventintas 1856
Iš bajorų	1861	1865 02 20	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
Iš valstiečių (valstybinių)	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1869
Iš bajorų	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	1843 09 01	1847 07 12	Baigė mokslus. Išventintas 1849
Iš bajorų	1855	1859	Baigė mokslus. Išventintas 1859
Iš bajorų	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1849
Iš valstiečių (bau-džiauninkų)	1851	1855 09 17	Baigė mokslus. Išventintas 1856
	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
	1859	[1862]	
Iš valstiečių (bau-džiauninkų)	1849	1852 09 27	Baigė mokslus

3 lentelės tēsinys

482.	Preikintas Vladislovas (Прей-кінт, Prejkint)	Panevėžio a., Linkuvos p. [Šiaulių m.]
483.	Prialgauskis Juozapas Jurgis, Karolio (Пржигауский, Przyał-gowski), g. 1843 04 22	Šiluvos p.
484.	Prialgauskis Petras Povilas, Juozapo (Пржигауский, Przyał-gowski), g. 1823 04 13	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Laukuvos p. [Kražių g-ja, Telšių bernardinų m., 4 kl., 1843 06 30]
485.	Prialgauskis Stanislovas, Juozapo (Пржигауский, Przyał-gowski), 1834 05 08–1864 05 24	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Betygalos p.
486.	Pšigodskis Dominykas, Vincen-to (Пржигодский, Przygodzki), g. 1835 01 16	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šiaulėnų p.
487.	Pukelis Julijonas (Пукель, Pu-kiel)	Kelmės p. [Šiaulių g-ja.]
488.	Pūkenis Jonas, Anupro (Пукенис, Пуkenys, Pukieni), g. 1831 05 18	Kauno g., Ukmergės a., Tel-šių v., Kupiškio p.
489.	Račkauskas Adolfas (Рачковс-кий, Raczkowski)	
490.	Račkauskas Julijonas (Рачков-ский, Raczkowski)	Šiaulių a., Pagramančio mstl.
491.	Račkauskis Jeronimas, Antano (Рачковский, Raczkowski)	Kauno g., Telšių v., Varnių p. ("žemaitis")
492.	Radauskas Justinas (Радовский, Radowski)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos
493.	Radavičius Aleksandras (Ро-до-вич, Rodowicz), g. 1842 10 04	
494.	Radavičius Florijonas, Jono (По-дович, Rodowicz), g. 1823 10 17	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Šiaulėnų p.

Iš bajorų	1860	1861 10 16	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1861	1865	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
Iš bajorų	1847	1848 07 17	Išstojo nepajégdamas sumokėti už mokslą
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš bajorų	1854	1855 12 28	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1859	1862 12 15	Baigė mokslus. Išventintas 1862
Iš valstiečių (valstybinių)	1851	1854 06 22	Baigė mokslus. Išventintas 1854
Iš bajorų	1861	1865 01 16	Baigė mokslus. Išventintas 1865
Iš bajorų	1863	1867	Baigė mokslus
Iš bajorų	1844 09 01	1847 08 22	1847–1850 PDA, išstojo savo noru
	1864	1865	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
Iš bajorų	1861	1865 06 26	Baigė mokslus. Išventintas 1865
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus

3 lentelės tēsinys

495.	Radavičius Jonas, Roko (Родович, Rodowicz), g. 1836 07 02	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Kaltinėnų p.
496.	<i>Radavičius Jonas Urbonas, Prano</i> (Родович, Rodowicz), 1828 09 05–1897 12 26	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kurtuvėnų p.
497.	Radavičius Leopoldas, Roko (Родович, Rodowicz), 1831 12 31–1888 11 27	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Kaltinėnų p.
498.	Radvilas Kazimieras Vincentas, Motiejaus (Радзвил, Радзивилл, Radziwiłł), g. 1829 02 17	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Pašvitinio p. [Šiaulių am., 4 kl., 1850 06 30]
499.	Ragauskas Vincentas (Роговский, Rogowski)	
500.	<i>Rajunčius Juozapas, Antano</i> (Районец, Rajuniec), g. 1835 08 17	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Krekenavos p.
501.	Rakšys Antanas (Ракшис или Ракшевич, Rakszewicz)	
502.	Ralys-Garnevičius Benediktas, Gabrielio (Ралис или Гарневич)	Raseinių a., Viduklės vls.
503.	Ramonas Ignotas (Рамонас, Романовский, Romanowski)	
504.	Rekštys Lioginas Simonas, Ignoto (Рексп, Rekść), g. 1827 10 28	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Šiluvos p., Šaukoto f.
505.	Renadskis Apolinaras, Tomo (Ренадзкий, Renadzki)	Raseinių a., Girkalnio p. [Raseinių m.]
506.	Rikas Julijonas (Рикас)	
507.	<i>Rimavičius Adomas</i> (Рымович, Rybowicz)	
508.	Rimeika Simonas Jonas, Jono (Рымейко, Rymejko), 1827 10 22–1858 08 23	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Batakių p. [Raseinių am., 5 kl., 1844–1847]

Iš bajorų	1856	1858 09 20	1858–1863 PDA
Iš bajorų	1851	1855 09 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1853	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1857
Iš valstiečių (valstybinių)	1850	1855 02 26	Išstojo dėl sveikatos
Iš bajorų	1857	1859 10	Pašalintas dėl pašaukiamo stokos
Iš bajorų	1856	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventintas 1860
Iš valstiečių (valstybinių)	1863	1866 03 07	Išstojo dėl sveikatos
Iš valstiečių (valstybinių)	1863	[1864]	
	1850	1854 04 24	Baigė mokslus. Išventintas 1854
Iš bajorų	1852	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1857
Iš bajorų	1860	1864 09 19	Baigė mokslus. 1864–1866 PDA. Išventintas 1868
	[1861]	[1862]	
Iš valstiečių	1856	1859	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1848	1851 04 21	Baigė mokslus

3 lentelės tēsinys

509.	Rimkevičius Adomas (Рымке- вич)	
510.	Rimkevičius Juozapas Pran- ciškus, Ignoto (Рымкевич, Rym- kiewicz), g. 1842 10 04	Raseinių a., Pagramančio mstl. [Raseinių m.]
511.	Rimkevičius Platonas, Juozapo (Рымкевич, Rymkiewicz), g. 1828 07 12	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Kretingos p.
512.	Rimkevičius Potapas? (Рымке- вич, Rymkiewicz)	
513.	Rimkevičius Juozapas (Рымке- вич, Rymkiewicz)	Ukmergės a., Svėdasų p. [Panevėžio g-ja]
514.	Rimkevičius Tiburcijus Bonifa- cas Pranciškus, Leono (Рымке- вич, Rymkiewicz), 1822 10 03–1857	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Mosėdžio p.
515.	Rimkus Petras, Jono (Римкус, Рымкус или Рымкунас, Рым- кевич, Rymkiewicz)	Zarasų a.
516.	Ročys Adomas, Petro (Рочис, Рацевич, Racewicz), g. 1828 03 10	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Viekšnių p., Leckavos f.
517.	Ročys Stanislovas, Petro (Рочис или Рацевич, Racewicz), g. 1825 12 18	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Leckavos p. [Telšių am., 4 kl., 1848 06 26]
518.	<i>Rojus Jonas, Jono (Роюс, Paū, Paevi- ч, Раевский, Rajewski),</i> g. 1832 04 10	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Gintališkės p.
519.	Rokickas Adomas, Ignoto (По- кицкий, Rokicki), g. 1830 04 11	Perėjo iš Vilniaus seminarijos. Iš Kauno g., Panevėžio a., Tel- šių v., Smilgių p. [Panevėžio am., 4 kl., 1844– 1845]

[1856]

Iš bajorų	1860	1865 06 26	Baigė mokslus
Iš bajorų	1850	1854 04 24	Baigė mokslus. Išventintas 1854
		1862 12 23	Baigė mokslus
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1847	1851 04 21	Baigė mokslus
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1862	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1869
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1850	1853 03 14	Baigė mokslus
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1849	1853 03 14	Baigė mokslus
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1856	1859 11 07	Baigė mokslus
Iš bajorų	1855	1856 10 01	Pašalintas dėl netinkamo elgesio.
		1858	Baigė mokslus

3 lentelės tēsinys

520.	Rokickas Jonas (Рокицкий, Rokički)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos
521.	Romanas Antanas, Klemenso (Романас или Романовский, Romanowski), g. 1820 11 06	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Kartenos p.
522.	Romanas Leonas (Романас, Романовский, Romanowski), g. apie 1836–1866 02 06	Platelių p. [Telšių m.]
523.	<i>Rozga Juozapas, Vincento</i> (Розга, Rozga, Różga), g. 1834 09 28	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Ylakių p.
524.	Rožanskas Jurgis (Rožański)	[Kėdainių m.]
525.	<i>Rubavičius Albinas Tomas, Mykolo</i> (Рубович, Rubowicz), g. 1827 04 13	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Kartenos p.
526.	Rubaževičius Anupras, Florijono (Рубажевич, Rubažewicz), g. 1833 02 22	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Kantaučių p.
527.	Rubaževičius Leonas, Kazimiero (Рубажевич, Rubažewicz), g. 1819 06 26	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Šakynos p. [Telšių m.]
528.	Rubinas Telesforas, Antano (Рубин, Rubin), g. 1827 01 05	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kuršėnų p.
529.	Rubša Albinas Albertas (Рубаша, Rubsza)	Karmelitų ordino klierikas iš Kolainių vienuolyno. Iš Šaukėnų p. [Šiaulių m.]
530.	<i>Rudskis Steponas, Juozapo</i> (Рудьски, Rudzki), g. 1837 04 19	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Pikelių p.
531.	Ruginis Jonas, Jono (Ругинис, Ругинович, Ругилевич, Rugilewicz), g. 1826 01 16	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Viešknių p.

1856

Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1850	[1851]	
Iš valstiečių	1857	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventin- tas 1861
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1855	1859	Baigė mokslus
	1860	1864	Baigė mokslus. Išventin- tas 1863
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1850	1854 04 24	Baigė mokslus
Iš bajorų	1850	1853 08 29	1853–1857 PDA
Iš bajorų	1845 09 01	1846 04 20	Išstojo dėl gabumų sto- kos
Iš bajorų	1850	1853 03 14	Baigė mokslus
	1858	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventin- tas 1861
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus. Išventin- tas 1860
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1855	1858	Baigė mokslus

3 lentelės tēsinys

532.	Ruika Juozapas Jonas, Pranciškaus (Руйка или Равка, Равко, Rawko), g. 1832 02 09	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tirkšlių p.
533.	Rumša Antanas (Румша, Рушевич, Rumszewicz)	Raseinių a.
534.	<i>Rusteika Viktoras, Vincento (Rus-tejko)</i> , g. 1822 12 26	Vilniaus g., Telšių v., Upytės p.
535.	Ruževičius Jonas (Ружевич)	
536.	Sakalauskas Juozapas (Соколовский, Sokołowski)	
537.	Sakalauskas Laurencijus (ord. Salvatoras) (Соколовский, Sokołowski), g. 1819 08 19	Bernardinų ordino diakonas iš Kretingos vienuolyno. Iš Kauно g. [Tytuvėnų valdinė parap. m.]
538.	Sakalauskis Ipolitas Ignatas (Соколовский, Sokołowski)	Telšių a., Pavandenės p. [Šiaulių m.]
539.	Sanda Juozapas, Teofilio (Сондо, Sondo)	Kauno a.
540.	Savickas Jonas (Савицкий, Sawicki)	Panevėžio a.
541.	Scibla Pranciškus, Petro (Сцибло), g. 1836 05 10	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Pajūrio p.
542.	Sedleckis Izidorius, Pranciškaus (Седлецкий, Siedlecki), 1831 01 19–1868 12 24	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Sedos p.
543.	Semaška Juozapas (Семашко, Siemaszko)	Lioliu p. [Kauno g-ja.]
544.	Semaška Justinas (Семашко, Siemaszko)	Anykščių p. [Ukmergės m.]

Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1856 09 15	Baigė mokslus. Išventintas 1856
Iš valstiečių (buvusių baudžiauninkų)	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1868 07 27
Iš bajorų	1842 09 01	1845 06 28 1846 06 28	Išstojo. Baigė mokslus. Išventintas 1847 03 22
		1858 05 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1857	1861 10 07	Baigė mokslus
Iš bajorų	1847	1848 11 30	Mirė
Iš bajorų	1860	1861 05 20	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš valstiečių (buvusių baudžiauninkų)	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1868
Iš bajorų	1854	1855 02 05	Perejo į Žitomiro seminariją
Iš bajorų	1850	1854 04 24	Baigė mokslus. Išventintas 1855
Iš bajorų	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863 11.
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus. Išventintas 1861

3 lentelės tēsinys

545.	Semelevičius Feliksas, Jurgio (Семелевич, Semelewicz)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos. Kilęs iš Kauno g., Kauno a.
546.	Semenavičius Leonardas (Семенович, Semenowicz)	
547.	<i>Seniulis Kasparas, Jokūbo</i> (Сенюлис, Сонулевич, Sonulewicz), g. 1829 11 17	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Šeduvo p.
548.	Senkauskas Justinas (Сенковский, Sankowski)	
549.	Senkevičius Petras Aleksandras, Dominiko (Сенкевич, Sieńkiewicz), g. 1820 11 25	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Tytuvėnų p.
550.	Senkevičius Zenonas (Сенкевич, Sieńkiewicz)	Telšių a.
551.	<i>Sesickas Justinas, Antano</i> (Сесиукис, Siesicki), g. 1835 10 20	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v., Kurklių p.
552.	Sezeniauskas Kazimieras, Kazi- miero (Сезеневский, Siezienewski), g. 1833 03 23	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v., Anykščių p.
553.	Siaurimavičius Juozapas (Савры- мович, Sawrymowicz)	Raseinių a., Kelmės p. [Šiaulių m.]
554.	Simutavičius Jonas (Сымутович, Symutowicz)	Telšių a.
555.	Simutavičius Juozapas, Dominy- ko (Сымутович, Symutowicz)	
556.	Simutavičius Leonardas (Сыму- тович, Symutowicz)	
557.	Simutavičius Polikarpas (Сыму- тович, Symutowicz), m. 1869 03 30	Augustinų ordino klierikas

Iš bajorų	1859	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860
	1856	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1860 07.
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1850	1854 04 24	Baigė mokslus. Išventintas 1854
Iš mokestinio luo- mo	1859	[1860]	
Iš vienkiemininkų	1852	1855 09 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1863	1864	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1853	1857	Baigė mokslus. 1857–1858 PDA, išstojo savo noru
Iš bajorų	1852	1855 09 17	1855–1856 PDA
Iš bajorų	1860	1861 07 29	Išstojo savo noru
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš laisvujų žmo- nių (valstiečių)	1853	1854 07 31	Pašalintas dėl gabumų stokos
	[1858]		
	1851	1854 06 22	Baigė mokslus. Išventintas 1854

3 lentelės tēsinys

558.	Sipavičius Stanislovas (ord. Jeronimas) (Сипович, Sipowicz), g. 1840 06 18	Augustinų ordino klierikas iš Strėvininkų vienuolyno
559.	Sirtautas Kasparas (Syrtout)	
560.	Skablauskas Antanas, Jono (Скабловский, Skabłowski), g. 1817 08 06	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Joniškio p. [Šiaulių am., 5 kl., 1848 06 30]
561.	Skirmontas Jonas, Adomo (Скирмонт, Skirmont), g. 1842 02 26	Laukuvos p.
562.	Skomskis Paulinas (Скомский)	
563.	Skopas Leonas Juozapas, Motiejus (Скоп, Skopp)	
564.	Skorupskas Mikalojus, Jokūbo (Скорупский, Skorupski), g. 1828 10 26	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Kėdainių p.
565.	Skudas Jonas (Скудас, Скудович, Skudowicz)	[Telšių abm.]
566.	Smilgevičius Leonardas, Ignoto (Смильгевич, Smilgiewicz), 1833 07 12–1861	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Linkuvos p.
567.	Smilgevičius Leonardas (Смильгевич, Smilgiewicz),	Pavandenės p. [Telšių am.]
568.	Smilgevičius Vincentas, Kazimiero (Смильгевич, Smilgiewicz), g. 1822 03 28	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Lieplaukės p. [Telšių abm.]
569.	<i>Smilingis Ignatas Karolis, Juozapo (Смилингис или Смильгевич, Smilgiewicz),</i> g. 1827 11 04	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Kartenos p. [Telšių abm., 4 kl., 1844 08 08–1845 06 29]
570.	Solonevičius Juozapas, Ignoto (Солоневич, Sołoniewicz), g. 1829 06 04	Minsko g., Pinsko a., Vilniaus v., Vilniaus p.

	1861	1865 06 26	Baigė mokslus. Išventintas 1865
	1862	[1864]	
Iš valstiečių (valstybinių)	1849	1853 03 14	Baigė mokslus. Išventintas 1853
Iš bajorų	1861	1864 07 31	1864–1868 PDA
Iš bajorų		1859 03 28	Išstojo savo noru
Iš laisvujų žmonių	1855	1858 09 20	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1851	1855 09 17	Baigė mokslus. Išventintas 1855
	1861	1865 02 20	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
Iš bajorų	1852	1856	Baigė mokslus. Išventintas 1856 09
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus. Išventintas 1862
Iš bajorų	1854	1858 09 20	Baigė mokslus
Iš valstiečių (bauddžiauninkų)	1847	1851	Baigė mokslus
Iš valstiečių (bauddžiauninkų)	1852	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1856

3 lentelės tēsinys

571.	Sonulevičius Vincentas, Tomo (Сонулевич, Sonulewicz), g. 1826 07 21	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Šeduvos p. [Panevėžio bm., visas kursas]
572.	Soročinskas Pranciškus (Copo- chiniski, Soroczyński)	
573.	Srėbalavičius Dominykas, Domi- nyko (Сре́бала́лович, Sre- bałowicz), g. 1823 05 23	Kauno g., Telšių v., Veiviržėnų p. („žemaitis“) [Telšių m.]
574.	Sruoga Jonas, Jokūbo (Срого, Srogo)	Panevėžio a.
575.	Stakėnas Polikarpas (Стакен)	
576.	<i>Stakėnas Romualdas, Juozapo</i> (Стакенас, Стакен, Stakien, Stakien), g. 1835 01 25	Kauno g., Zarasų a., Telšių v., Kamajų p. [Panevėžio abm., 4 kl., 1851– 1852]
577.	Stanevičius Antanas (Станевич, Staniewicz)	
578.	Stanevičius Augustinas, Juozapo (Станевич, Staniewicz), 1831 03 06–1860 06 03	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Plungės p.
579.	Stanevičius Julijonas (Станевич, Staniewicz), apie 1838–1868 03 15	Raseinių a., Viduklės p. [Raseinių m.]
580.	Stanislavavičius Eustachijus (Станиславович, Stanisławo- wicz)	
581.	<i>Stanys Vincentas Jurgis, Kazimiero</i> (Станис иили Станевич, Stanie- wicz), g. 1825 04 17	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tverų p. [Telšių abm., 4 kl., 1845 08 01– 1846 06 28]
582.	<i>Stankavičius Antanas, Jono</i> (Станкович, Stankowicz), g. 1835 05 03	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Skaudvilės p.

Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1847	1851 06 23	Baigė mokslus
Iš valstiečių	1852		Išstojo savo noru
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus. Išventin- tas kunigu 1847 08.
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1862	1867	Baigė mokslus
	[1853]	[1855]	
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1852	1856 09 15	Baigė mokslus. 1856– 1860 PDA
	1862	[1863]	
Iš bajorų	1851	1852 07 22	Pašalintas dėl gabumų stokos.
		1855 09 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1860	1864	Baigė mokslus. Išventin- tas 1863
Iš piliečių (mies- tiečių)	1863	1867	Baigė mokslus
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1846	1850 06 28	Baigė mokslus
Iš bajorų	1853	1857	Baigė mokslus

3 lentelės tēsinys

583.	Stankevičius Antanas, Pranciškaus (Станкевич, Stankiewicz), g. 1826 04 01	Raseinių a.
584.	<i>Stankevičius Juozapas Vincentas, Pranciškaus (Станкевич, Stankiewicz)</i> , g. 1826 04 01	Kauno g., Telšių v., Rietavo p. ("žemaitis") [Telšių abm., 4 kl., 1844 06 30]
585.	Stankūnas Ignotas, Jurgio (Станкун, Stankun), g. 1835 10 28	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Radviliškio p.
586.	Stankūnas Jurgis, Stanislovo (Станкун, Stankun), g. 1837 04 19	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Radviliškio p.
587.	<i>Stasevičius Feliksas Bronislovas, Adomo (Стасевич, Stasiewicz)</i> , g. 1831 08 11	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Pušaloto p.
588.	Staškevičius Ambraziejus, Antano (Сташкевич, Staszkiewicz), g. 1821 12 07	Kauno g., Telšių v., Viduklės p. ("žemaitis") [Kražių m.]
589.	<i>Staškauskas Petras, Felikso (Сташковский, Staszkowski)</i> , g. 1832 07 02	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Sedos p.
590.	Staškauskas Pranciškus, Juozapo (Сташковский, Staszkowski), g. 1836 01 24	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Alsėdžių p.
591.	Steponavičius Konstantinas, Viktoro (Степанович, Stefanowicz), g. 1826 09 22	Kauno g., Telšių v., Gargždų p. ("žemaitis")
592.	Steponavičius Mykolas, Motiejaus (Степанович, Stefanowicz), g. 1835 09 19	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šeduvos p.
593.	Stirbavičius Sikstas (Стырбович, Styrbowicz), g. 1842 08 21	

Iš valstiečių (busių baudžiauninkų)	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš valstiečių (bau-džiauninkų)	1845 09 01	1846 07 19	Išstojo nepajégdamas sumokėti už mokslą ir dėl gabumų stokos.
	1847 12 21	1851 11 17	Baigė mokslus
Iš valstiečių	1856	1860	Baigė mokslus
Iš valstiečių (bau-džiauninkų)	1856	1860	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1850	1853 08 29	1853–1857 PDA
Iš bajorų	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1847 08.
Iš bajorų	1854	1858 05 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1854	1857 10 19	Pašalintas dėl girtavimo.
	1858	1859	Baigė mokslus. Išventintas 1859
Iš valstiečių (bau-džiauninkų)	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1849
Iš bajorų	1855	1859	Baigė mokslus
Iš valstiečių	1861	1865 06 26	Baigė mokslus. Išventintas 1865

3 lentelės tēsinys

594.	Stirbinskis Vincentas, Motiejaus (Стырбинский), g. 1833 01 23	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Nemakščių p.
595.	Stirpeika Adomas (Стырпейко, Styrpejko)	
596.	Stragys Antanas, Mykolo (Страгис, Страгинский, Stra- giński), m. 1866 03 19	Panevėžio a., Krinčino vls.
597.	Straupas Julijonas (Стровп, Strowp, Straup)	Kauno g., Kauno a., Kantau- čių p. [Telšių am., 1853–1858]
598.	Strelčiūnas Justinas Kazimieras, Antano (Стрельчунас или Стржелецкий, Strzelecki), g. 1834 05 07	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Pušaloto p.
599.	Strelčiūnas Mykolas, Justino (Стрельчунас, Стржелецкий, Strzelecki), 1832 09 26–1862 05 23	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Smilgių p.
600.	Streleckis Juozapas, Simono (Стржелецкий, Strzelecki), g. 1821 03 18	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Laukuvos p.
601.	Stropus Pranciškus (Стропъ, Стровп, Stropp)	
602.	Stupelis Antanas, Antano (Cmy- nель, Stupell), 1820 10 21–1869 03 15	Kauno g., Telšių v., Tverų p. („žemaitis“)
603.	Stupelis Juozapas, Antano (Ступелис, Ступель, Stupell)	
604.	Sveckevičius Eduardas (Свяцке- вич, Swiackiewicz)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos
605.	Svolkenis Markas (ord. Mikalojus) (Сволькень, Swolkieni), g. 1833	Augustinų ordino klierikas iš Kauno vienuolyno

Iš bajorų	1850	1851 06 21	Išstojo dėl pašaukimo stokos.
	1851	1852 06 28	Pašalintas
Iš laisvujų žmo- nių (valstiečių)	1863	1867	Baigė mokslus. Išventin- tas 1868
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1862	[1865 12 04]	Mirė
Iš bajorų	1858	1861 10 07	1861–1865 PDA. Išven- tintas 1865
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1852	1856 09 15	Baigė mokslus. Išventin- tas 1857
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1850	1854 09 11	Baigė mokslus
Iš bajorų	1851	1852 08 23	Pašalintas dėl gabumų stokos
Iš laisvujų žmo- nių (valstiečių)	1862	1867	Baigė mokslus
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus. Išventin- tas 1849
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1851	1852 08 23	Pašalintas dėl gabumų stokos
	1859	1860	Baigė mokslus. Išventin- tas 1860
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus. Išventin- tas 1860

3 lentelės tēsinys

606.	Šadzevičius Juozapas, Adomo (Шадзевич, Szadziewicz)	Kauno g., Panevėžio a., Panevėžio p. [Panevėžio m.]
607.	Šafranas Dominykas, Nikodemo (Шафран, Szafran), g. 1828 03 22	[Šiaulių m.]
608.	Šakinis Pranciškus, Mykolo (Шакинис, Шакинский, Sza-kiński), g. 1827 09 21	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Plungės p.
609.	Šaniauskas Adolfas, Tomo (Шанявский, Szaniawski), g. 1838 02 03	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Raudėnų p. [Telšių abm.]
610.	Šapalas Pranciškus, Kazimiero (Шапалас, Шапал, Szapał), g. 1816 04 05	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tverų p. [Telšių am., 4 kl., 1848 06 26]
611.	Šarkauskis Juozapas Jonas, Placido (Шарковский, Szarkowski), g. 1829 10 22	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Endriejavo p. [Telšių abm., 4 kl., 1848 06 26]
612.	Šarkauskis Placidas, Placido (Шарковский, Szarkowski), g. 1831 08 02	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Endriejavo p.
613.	Šatinskis Vladislavas, Jono (Ша-тынский, Szatyński), g. 1836 07 05	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Ariogalo p.
614.	Šaulavičius Jonas (Шавлевич, Szawlewicz)	Švėkšnos p. [Telšių m.]
615.	Šaulavičius Petras (Шавлевич, Szawlewicz)	Raseinių a. [Telšių am.]
616.	Ščerba Telesforas (Щерба)	
617.	Šidlauskas Juozapas, Antano (Шидловский, Szydłowski), g. 1825 12 10	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Pašvitinio p.

Iš bajorų	1859	1863 10 22 [1866 03 05]	Išstojo dėl ligos
Iš valstiečių (valstybinių)	1850	1853 03 14	Baigė mokslus
Iš valstiečių (bau-džiauninkų)	1850	1854 11 27	Išstojo dėl sveikatos
Iš bajorų	1855	1859	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1849	1853 09 26	Baigė mokslus. Išventintas 1854
Iš valstiečių (bau-džiauninkų)	1848	1852 09 27	Baigė mokslus
Iš valstiečių (bau-džiauninkų)	1850	1856 09 10 1858	Išstojo dėl sveikatos. Baigė mokslus
Iš bajorų	1854	1857	1857–1859 PDA; išstojo savo noru. Išventintas 1859
	[1861]	[1862]	
Iš valstiečių (bau-džiauninkų)	1859	1862 12 15	Baigė mokslus. Išventintas 1862
Iš bajorų	1857	1858 08 02	Pašalintas dėl nepažangumo
Iš laisvujų žmonių (valstiečių)	1850	1854 04 24	Baigė mokslus. Išventintas 1854

3 lentelės tēsinys

618.	Šimanauskas Romanas, Tado (Шимановский, Szymanowski)	Šiaulių a.
619.	Šimkevičius Julijonas (Шимке- вич, Szymkiewicz)	Telšių a., Skuodo p. [Telšių bm.]
620.	Šimkevičius Juozapas Tiburcijus, Aleksandro (Шимкевич, Szym- kiewicz)	Raseinių a., Raseinių p. [Raseinių m., Telšių abm., Ké- dainių g-ja]
621.	Šimkevičius Stanislovas, Juozapo (Шимкевич, Szymkiewicz)	Kauno a., Betygalos p. [Kėdainių m.]
622.	Šlaustavičius Juozapas, Bartolo- mėjaus (Шлавстович, Славсто- вич, Sławstowicz), g. 1827 09 16	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Viekšnių p., Leckavos f.
623.	Šliogeris Vincentas Adomas, Ig- noto (Шлягер, Szlagier), g. 1832 09 23	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Pavandenės p.
624.	Šliupavičius Aloyzas (Шлюпо- вич, Szlupowicz)	Gruzdžių p. [Telšių m.]
625.	Šliupavičius Antanas (Шлюпо- вич, Szlupowicz)	
626.	Šmurlys Valentinas (Шмурло)	
627.	Špakauskas Benediktas (Шпа- ковский, Szpkowski)	
628.	Štarevičius Liudvikas (Штаревиц- кий, Sztarewicz)	
629.	Šuipys Mykolas (Шуйпо, Szujpo)	Viekšnių p. [Telšių am.]
630.	Šukevičius Gvidonas, Leono (Шукевич, Szukiewicz), g. 1839 09 12	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v., Deltuvos p.
631.	Šukevičius Valerijonas (Szukie- wicz)	

Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus. Išventintas 1866
Iš valstiečių (valstybinių)	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	1859	1864 09 19	Baigė mokslus
Iš bajorų	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863 09.
Iš valstiečių (valstybinių)	1850	1853 09 26	Baigė mokslus
Iš bajorų	1854	1858 05 17	Baigė mokslus. Išventintas 1858
	1858	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventintas 1861
	[1859]	[1861]	
Iš bajorų		1859 03 31	Išstojo savo noru
	1858	1861 02 18	Išstojo savo noru
	1862	1864 08	Pašalintas dėl gabumų stokos
Iš mokestinio luo-mo	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	1856	1858 08 02	Pašalintas dėl nepažangumo
	1858	[1860]	

3 lentelės tēsinys

632.	Šukšta, ord. Titas, Julijono (Шукшта, Szukszto)	Augustinų ordino novicijus iš Kauno vienuolyno. Iš Šiaulių a.
633.	Šulcas Ambraziejus, Antano (Шульц, g. 1837 12 25	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Jovainių p.
634.	Šuščevičius Antanas Vitalis, Adomo (Шушевицус, Шушевич, Suszczewicz), g. 1831 04 16	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Betygalos p.
635.	Šūška Stanislovas, Dominyko (Шушко)	Kauno g., Telšių a., Plungės p., Gelindėnų dv.
636.	Švègždavičius Donatas, Ignoto (Швегждович, Szwegżdowicz), g. 1837 06 08	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Raseinių p., Raseinių mstl.
637.	Švilpa Kazimieras, Mykolo (Швилпо, Szwilpo), 1838 02 26–1867 11 22	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šeduvos p.
638.	Tabalkevičius Teofilis (Тобольке- вич, Tobolkiewicz)	Panevėžio a., Vabalninko p. [Šiaulių m., Panevėžio g-ja.]
639.	Talačka Vladislovas (Толочко, Tołoczko)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos
640.	Tamašauskas Jonas Petras, Bernardo (Томашевский, Tomaszewski), g. 1827 02 20	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Kelmės p. [Raseinių am., 5 kl., 1844–1848]
641.	Tamkevičius Gustavas Justinas Ignotas, Maurikijaus (Томкевич, Tomkiewicz), g. 1842 07 30	Šilų p., Justinaičių pv.
642.	Tamošauskas Romualdas, Jono (Томашевский, Tomaszewski), g. 1830 02 07	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kuršėnų p.
643.	Tamošauskis Jonas, Jono (Томашевский, Tomaszewski), g. 1819 10 18	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Kulių p. [Mozyriaus abm., visas kursas]

Iš bajorų	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1869
Iš bajorų	1854	1855 03 12	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1853	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1857
Iš valstiečių (valstybių)	1850		Pašalintas, nes negavo civilinės valdžios leidimo stoti į dvasininkų luomą
Iš piliečių	1855	1859	Baigė mokslus
Iš valstiečių (bau-džiauninkų)	1856	1861 10 07	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybių)	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš valstiečių	1862 02	1862 03 31	Baigė mokslus. Išventintas 1862
Iš laisvujų žmonių	1848	1851 06 23	Baigė mokslus
Iš bajorų	1861	1864 07 31	Pasiūstas į PDA (1864–1868)
Iš bajorų	1851		
Iš valstiečių (bau-džiauninkų)	1850	1854 06 22	Baigė mokslus. Išventintas 1854

3 lentelės tēsinys

644.	Tamulevičius Boleslovas, Stepono (Тамулович, Tamulewicz), kr. 1840 07 22	Eržvilko f., Būdų vk.
645.	Tarčinskas Aleksandras, Ignoto (Торчинский)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos. Iš Kauno g.
646.	Tarkauskas Jokimas (Тарковский)	
647.	Tarvidas Andriejus (ord. Leonardas) (Тарвид, Tarwid), g. 1836 04 27	Bernardinų ordino vienuolis iš Kretingos vienuolyno. Iš Kauно g., Tirkšlių p. [Telšių abm.]
648.	Tauroševičius Stanislovas, Stanislovo (Таврошевич, Tawroszewicz), g. 1822	Kauno g., Telšių v., Veiviržėnų p. („žemaitis“) [Kražių m.]
649.	Tauroševičius Viktoras, Stanislovo (Таврошевич, Tawroszewicz), g. 1823 12 07	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Rietavo p.
650.	Teišerskis Aleksandras (Тейшерский, Tejszerski)	Pašušvio p. [Jekabpilio am.]
651.	Tenavičius Kazimieras (Тенович, Tenowicz)	Šiaulių a., Viekšnių p. [Kauno, Panevėžio, Kėdainių m.]
652.	Tiškevičius Antanas (Тышкевич, Tyszkiewicz)	
653.	Tiškevičius Stanislovas, Antano (Тышкевич, Tyszkiewicz), g. 1840 02 14	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Girkalnio p. [Raseinių am.]
654.	Toleikis Pranciškus, Jokūbo (Толейкис или Толейко, Toliejko)	Raseinių a., Švėkšnos p. [Telšių m.]
655.	Tomašauskas Aleksandras (Томашевский, Tomaszewski)	

Iš bajorų	1861	1865	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
Iš bajorų	1849	1850 07 08	Išstojo savo noru
		1856 10 01	Išstojo dėl sveikatos
Iš bajorų	1860 09	1861 10 07 1865	Pašalintas, nes neatvyko tęsti mokslo. Baigė mokslus
Iš bajorų	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1847 08
Iš bajorų	1851	1855 09 17	Baigė mokslus
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus. Išventintas 1862
Iš valstiečių (valstybinių)	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
	1856		
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus
Iš valstiečių (bau-džiauninkų)	1860	1863 [1866]	Išstojo savo noru dėl ligos. Negavo civilinės valdžios leidimo grįžti į seminariją
Iš bajorų	1858	[1860]	

3 lentelės tēsinys

656.	Tomašauskas Petras (Томашевский, Tomaszewski)	
657.	Tomaševičius Jonas (Tomaszewicz), g. apie 1830	
658.	Tomaševskis Felicijus, Andrijaus (Томашевский, Tomaszewski)	Perėjo iš Žitomiro seminarijos
659.	Tomkevičius Adolfas, Anupro (Томкевич, Tomkiewicz), g. 1835 06 17	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Krakių p.
660.	Tomkevičius Stanislovas, Leonardo (Томкевич, Tomkiewicz), g. 1835 11 14	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Šeduvos p.
661.	<i>Trečiokas Dominykas, Antano</i> (Тръцецак, Trzeciak), g. 1834 10 19	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v., Svėdasų p.
662.	<i>Truskaukas Vladislovas</i> (Трусковский, Truskowski)	Zarasų p. [Ukmergės m.]
663.	Ubavičius Leonas, Juozapo (Убович, Ubowicz), 1827 12 12–1867 04 08	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tirkšlių p.
664.	Ubavičius Pranciškus, Juozapo (Убович, Ubowicz), g. 1820	Kauno g., Telšių v., Tirkšlių p. („žemaitis“) [Kalvarijos m.]
665.	Ubertas Pranciškus (Уберт, Ubart)	Telšių a.
666.	Ukrinas Jonas (Укрынь)	Telšių a.
667.	<i>Ulinskas Ignatas</i> (Улинский, Uliński)	Kauno a., Butkiškės p. [Kėdainių m.]
668.	Unikauskas Ignotas, Juozapo (Униховский, Unichowski)	Kauno a.

Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1848	1853 03 14	Baigė mokslus
	1851	1854	Baigė mokslus
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1849	1850 06 22	Išstojo nepajėgdamas su- mokėti už mokslą
Iš bajorų	1854	1855 03 12	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1855	1859	Baigė mokslus
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1854	1858 05 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1857	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventin- tas 1861
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1850	1854 04 24	Baigė mokslus. Išventin- tas 1854
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus. Išventin- tas 1847 08.
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1863	1867	Baigė mokslus. Išventin- tas 1868
Iš bajorų	1864	[1865]	
Iš bajorų	1860	1861 10 16	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1859	[1860]	

3 lentelės tēsinys

669.	Urbanavičius Leopoldas Jonas, Juozapo (Урбанович, Urbanowicz), g. 1828 02 23	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Mosėdžio p. [Telšių abm., 5 kl., 1838–1845 06 30]
670.	Urbikas Jurgis, Jono (Урбикас, Урбикович, Urbikowicz), g. 1823 04 23	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Kvėdarnos p.
671.	Urbonas Kazimieras, Jono (Урбан, Урбанович, Urbano- wicz), kr. 1829 02 07	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Kvėdarnos p.
672.	Urbanavičius Juozapas, Jono (Урбанович, Urbanowicz)	Telšių a., Tirkšlių p. [Telšių abm., Kauno g-ja]
673.	Urnikas Kazimieras, Bartolomė- jaus (Урник, Urnik), 1821 01 17–1854 12 19	Kauno g., Telšių v., Kvėdarnos p. („žemaitis“) [Telšių abm.]
674.	Ūsas Martynas, Povilo (Усас, Усевич, Ussewicz), 1825 01 28–1866 07 22	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Grinkiškio p.
675.	Uselis Ferdinandas, Stepono (Уселис, Усель, Ussel)	Raseinių a., Švėkšnos p. [Telšių am.]
676.	Ustinskas Ignatas (Устинский)	
677.	Ušinskis Modestas (Ушинский, Uszyński)	Kražių p. [Šiaulių g-ja]
678.	Vainauskas Kazimieras, Pranciškaus (Войновский, Wojnowski), kr. 1831 05 23	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Kuršėnų p.
679.	Vainilka Jonas, Jurgio (Войнилко или Войнилович, Wojniłłowicz), g. 1827 05 18	Kauno g., Kauno a., Telšių v., Žeimių p.

Iš bajorų	1846	1850 06 28	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1850	1854 04 24	Baigė mokslus. Išventintas 1854
Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1855 09 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1859	1862 12 15	Baigė mokslus. Išventintas 1862
Iš bajorų	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1847 08.
Iš valstiečių (valstybinių)	1852	1856 09 15	Baigė mokslus
Iš laisvujų žmonių (valstiečių)	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	[1860]	[1861]	
Iš bajorų	1857	1859 09 19	Išstojo dėl pašaukimo stokos.
	1860	1862 03 31	Baigė mokslus. Išventintas 1862
Iš bajorų	1851	1852 08 23	Išstojo savo noru.
	1852 12 20	1853 08 08	Pašalintas dėl gabumų stokos
Iš valstiečių (valstybinių)	1853	1855 08 25	Išstojo dėl pašaukimo stokos.
	1855 09 24	1857 03 23	Pašalintas dėl netinkamo elgesio

3 lentelės tēsinys

680.	Vaitkevičius Aleksandras, Dominyko (Войткевич, Wojtkiewicz), g. 1824 10 22	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tverų p. [Telšių bernardinų am., 4 kl., 1839–1842]
681.	Vaitkevičius Aleksandras Steponas, Stanislovo (Войткевич, Wojtkiewicz)	Raseinių a.
682.	Vaitkevičius Kasparas Silvestras, Silvestro (Войткевич, Wojtkiewicz), g. 1832 01 06	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Švėkšnos p.
683.	Vaitkevičius Konstantinas Klemensas Jurgis, Kajetono (Войткевич, Wojtkiewicz), 1824 11 24–1853 08 22	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Šilalės p. [Telšių abm., 4 kl., 1846–1847 06 27]
684.	Vaitkevičius Pranciškus (Войткевич, Wojtkiewicz)	Ukmergės a., Kupiškio p. [Panevėžio m., Telšių abm.]
685.	Vaitkevičius Stanislovas, Jokūbo (Войткевич, Wojtkiewicz), g. 1834 05 12	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Girdiškės p.
686.	Vaitkevičius Vincentas, Anupro (Войткевич, Wojtkiewicz)	Telšių a.
687.	Valauskas Jonas (Воловский, Wołowski)	[Telšių m., Kauno g-ja]
688.	Valčiukas Antanas, Silvestro (Вальчукас или Вальчук, Вальчукевич, Walczukiewicz), g. 1823 08 07	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Tytuvėnų p.
689.	Valentas Adomas (Валент, Wa- lent)	Ukmergės a.
690.	<i>Valentas Antanas, Pranciškaus</i> (Валент, Walent), g. 1834 11 01	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v., Skapiškio p.

Iš bajorų	1847	1851 04 27	Baigė mokslus
Iš bajorų	1862	1866	Baigė mokslus
Iš bajorų	1851	1852 04 12	Pašalintas, nes neatvyko tęsti mokslo
Iš bajorų	1847	1851 04 21	Baigė mokslus
	1860	1862 12 15	Pašalintas dėl ligos
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus
Iš bajorų	1863	1866 12 31	Pašalintas dėl nepažan- gumo ir netinkamo el- gesio
Iš bajorų	1857	1862 03 31	Baigė mokslus
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1851	1852 08 08	Pašalintas dėl gabumų stokos.
	1852	1853 07 29	Pašalintas dėl gabumų stokos
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1863	1867	Baigė mokslus. 1868– 1870 PDA
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1855	1859	Baigė mokslus

3 lentelės tēsinys

691.	Valentinas Pranciškus (Вален- тынас, Валентинович, Walen- tynowicz)	Raseinių a.
692.	Valiulevičius Antanas (Валюле- вич, Walulewicz), apie 1834–1862 06 06	Perėjo iš Vilniaus seminarijos. Iš Vilniaus v.
693.	Vangalis Juozapas (Вангалъ, Wangall)	Telšių a., Plungės p. [Mokësi namuose, Telšių am.]
694.	Vareika Vladislovas, Juozapo (Варейко, Ворейко, Worejko)	
695.	Varnavičius Jokimas (ord. Adol- fas) (Ворнович, Воронович, Wo- ronowicz)	Augustinų ordino novicijus iš Kauno vienuolyno
696.	Vasiliauskas Konstantinas (Василевский, Wasilewski)	Šiaulių p. [Šiaulių m.]
697.	Vasilkevičius Kazimieras, Kazi- miero (Василькевич, Wasilkie- wicz), g. 1825 03 24	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Akmenės p. [Telšių abm., 4 kl., 1844 08 03– 1845 06 28]
698.	Vaškys Pranciškus, Jokimo (Вашкъ, Вашкевич, Waszkie- wicz), g. 1830 07 04	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Mosėdžio p.
699.	Vauras Jeronimas, Jeronimo (Ваврас или Вавревич, Waw- rewicz)	Perėjo iš Vilniaus seminarijos
700.	Veblauckas Vincentas (Бебловс- кий, Wiebłowski)	Panevėžio a., Linkuvos p. [Panevėžio m.]
701.	Vėdaras-Fedaravičius Justinas, Sigizmundo (Ведерас или Федорович, Fiedorowicz), g. 1832 09 12	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Joniškėlio p.
702.	Veitas Motiejus Kiprijonas (Beūm, Wejt, Weit)	Ylakių p., Veitelių k. [Telšių m.]

Iš valstiečių (bu- vusių baudžiau- ninkų)	1863	1867	Baigė mokslus. Išventin- tas 1869
	1859	1860	Baigė mokslus. Išventin- tas 1860
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1860	1864	Baigė mokslus. Išventin- tas 1863
Iš bajorų	1863	1866 03 07	Išstojo dėl sveikatos
Iš bajorų	1862	1866 02 17	Baigė mokslus. Išventin- tas 1866
Iš bajorų	1859	1861 08 19	Pašalintas kaip nepatiki- mas
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1847	1851 06 23	Baigė mokslus
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1853	1857	Baigė mokslus. Išventin- tas 1856
	1863	1865 01 19	Baigė mokslus. Išventin- tas 1865
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1860	1864	Baigė mokslus. Išventin- tas 1863
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1850	1854 09 11	Baigė mokslus
Iš valstiečių	1857	1861 10 07	Baigė mokslus. Išventin- tas 1861

3 lentelės tēsinys

703.	Velavičius Apolinaras, Juozapo (Велович)	Kauno g.
704.	Velavičius Bonifacijus (Велович, Wielłowicz)	Telšių a., Užvenčio p. [Telšių progimn.]
705.	Velavičius, ord. Laurynas (Велович, Wielłowicz), g. apie 1820	Bernardinų ordino klierikas iš Dotnuvos vienuolyno. Iš Kau- no g. [Telšių abm.]
706.	Vereika Feliksas, Ignoto (Be- rejko, Werejko), g. 1818 05 10	Kauno g., Telšių v., Kelmės p. (kitur – Tirkšlių p.) („žemaitis“) [Kalvarijos m., Kražių m.]
707.	Veržbickis Pranciškus (Верж- ицкий, Wierzbicki)	Raseinių a.
708.	Vienāžindys Antanas (Вен- дженский, Веножинский, Wie- nożyński), apie 1841–1892 08 17	Zarasų a., Dusetų vls., Anapo- lio vk.
709.	Vienāžindys Norbertas (Венджинский, Веножинский, Wienożyński)	Zarasų a., Dusetų vls., Anapo- lio vk.
710.	Viksna Justinas, Juozapo (Викс- во, Wikswo), 1832 03 23–1857 05 31	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Vabalninko p.
711.	Viksna Pranciškus Antanas, Pranciškaus (Виксво, Wikswo), g. 1832 06 16	Kauno g., Panevėžio a., Telšių v., Vabalninko p.
712.	Viktorauskas Otonas (Викто- ровский, Wiktorowski)	
713.	Vilimavičius Vincentas, Vincen- to (Вилимович, Wilimowicz), g. 1823 04 24	Kauno g., Telšių a., Telšių v., [Žemaičių] Kalvarijos p. [Telšių abm., išstojo iš 5 kl., 1844 09 02–1848 04 18]

Iš bajorų	1849	1850 07 08	Išstojo savo noru
Iš bajorų	1860	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1862 12
Iš bajorų	1847	1850 11 21	Baigė mokslus
Iš bajorų	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus
Iš piliečių (miestiečių)	1863	1867	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1861	1865	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
Iš valstiečių (valstybinių)	1861	1863	Išstojo savo noru
Iš valstiečių (bauddžiauninkų)	1852	1855 09 17	Baigė mokslus
Iš valstiečių (bauddžiauninkų)	1853	1857	Baigė mokslus. Išventintas 1857
Iš bajorų	1856 02	1860 02	Perėjo į Romos katalikų dvasinę akademiją Varšuvoje
Iš valstiečių (valstybinių)	1849	1852 09 27	Baigė mokslus

3 lentelės tēsinys

714.	Vilkas Ambraziejus, Juozapo
(Волк, Wolf),
1822 09 08–1859 11 12	Kauno g., Telšių v., Tirkšlių p.
(„žemaitis“)
[Kalvarijos m.]
715.	Virketis Antanas (Виркито, Wirkitto), apie 1831–1862 04 17	
716.	Viršila Jonas, Antano (Виршило)	Telšių a.
[Telšių abm.]
717.	Viršila Mykolas (Wirszyłło)	
718.	Višniauskis Adomas, Adomo
(Вишневский, Wiszniewski),
g. 1829 12 25	Kauno g., Raseinių a., Telšių v.,
Kvėdarnos p.
719.	<i>Vitartas Aleksandras (Bumorph, Witort), apie 1839–1863 03 17</i>	Panevėžio a., Naujamiesčio
mstl.
[Panevėžio m.]
720.	Vytelis Juozapas, Motiejaus
(Вителис), g. 1830 08 11	Kauno g., Telšių a., Telšių v.,
Sedos p.
721.	<i>Vitkevičius Jonas, Jono (Виткеевич, Witkiewicz), g. 1822 08 30</i>	Kauno g., Telšių v., Plungės p.
(„žemaitis“)
722.	Vivulskis Julijonas Andriejus,
Stanislovo (Вивульский, Wiwulski), g. 1834 06 06	Kauno g., Panevėžio a., Telšių
v., Radviliškio p.
723.	Voiničius Leonardas (Войнич,
Wojnicz)	[Telšių abm.]
724.	Voitekūnas Pranciškus (Войте-
кунас)	
725.	<i>Vološinas Jurgis (Волошин, Воло-
шинский, Валашинский Wałaszynski)</i>	

Iš valstiečių (valstybinių)	1843 09 01	1847 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1847 03
	1851	1855 09 17	Baigė mokslus
Iš bajorų	1862	[1864]	
	1861	1865	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
Iš valstiečių (bau-džiauninkų)	1851	1855 09 17	Baigė mokslus
	1858	1862 03 31	Baigė mokslus. Išventintas 1862
Iš valstiečių (bau-džiauninkų)	1852		
Iš valstiečių (bau-džiauninkų)	1844 09 01	1848 06 28	Baigė mokslus. Išventintas 1849 m.
Iš bajorų	1851	1854 06 28	Išstojo savo noru
	1858	1859 08 08	Išstojo savo noru
Iš valstiečių (valstybinių)	1860	1862 10 06	Pašalintas, nes negavo civilinės valdžios leidimo stoti į dvasininkų luomą
Iš valstiečių	1856	1860	Baigė mokslus

3 lentelės tēsinys

726.	Zablockis Karolis, Ignoto (Заблоцкий, Zabłocki)	Dominikonų ordino novicijus iš Palévenės vienuolyno. Iš Kur- šo g., Rygos m.
727.	Zaleskis Juozapas, Tado (Залес- кий, Zaleski), g. 1838 08 16	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Viduklės p.
728.	Zaleskis Jurgis, Juozapo (Залеский, Zaleski), g. 1837 03 17	Kauno g., Šiaulių a., Telšių v., Šiluvos p.
729.	Zaukevičius Antanas (Завкевич, Zawkiewicz)	Kauno a., Dotnuvos p.
730.	Zenkevičius Zenonas (Зенкевич)	
731.	Zobernas Tadas, Tado (Зоберн)	
732.	Zubrickas Jurgis (Зубрицкий, Zubrzycki)	Lenkijos Karalystė, Vladisla- vovo p. [Marijampolės am.]
733.	Žaba Antanas, Juozapo (ord. Po- vilas Jeronimas) (Жаба, Žaba), g. 1828 02 09	Augustinų ordino klierikas
734.	Žaba Stanislovas, Juozapo (Жаба, Žaba), g. 1831 05 03	Kauno g., Ukmergės a., Telšių v., Troškūnų p.
735.	Žakevičius Jonas (Жакевич, Żakiewicz)	Akmenės p. [Šiaulių g-ja.]
736.	Žaromskis Silvestras (Жаром- ский, Жоромский, Żoromski)	Šiaulių a.
737.	Žeimys Juozapas (Жеймис, Жей- мович, Žejmowicz)	Raseinių a.
738.	Žekas Kazimieras, Juozapo (Жекас, Жекевич, Žekiewicz)	

Iš miestiečių	1862	1865 06 26	Baigė mokslus
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus. Išventintas 1861 m.
Iš bajorų	1856	1860	Baigė mokslus
Iš valstiečių	1857	1860	1860–1864 PDA
		1864 07 14	Išstojo savo noru
Iš valstiečių (bau- džiauninkų)	1852	1852	Pašalintas, nes negavo civilinės valdžios leidi- mo stoti į dvasininkų luomą
	1860	1864	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	1855	1859	Baigė mokslus
Iš bajorų	1853	1857	Baigė mokslus
Iš mokesčinio luo- mo	1859	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1865 m.
Iš bajorų	1863	1867	Baigė mokslus, tačiau neišventino
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1863	1867	Baigė mokslus. Išventintas 1871
Iš valstiečių (vals- tybinių)	1861 09 01	1865	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16

3 lentelės tēsinys

739.	Žementauskas Vincentas (Жементовский, Žementowski)	Lenkijos Karalystė, Augustavo v.
740.	Žiburinskas Jonas (Жибуринский, Žyburiński)	Lenkijos Karalystė, Augustavo v. [Marijampolės am.]
741.	Žilevičius Tomas, Tomo (Жилевич, Žylewicz), 1830 12 ? (kr. 1851 09 03)–1860 06 03	Kauno g., Raseinių a., Telšių v., Viduklės p.
742.	Žilinskis Antanas, Jurgio (Жилинский, Žyliński), g. 1828 05 21	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Tverų p.
743.	Žymantas Tomas (Жимонт, Зимонт, Zymont)	
744.	Žimkus Kazimieras (Жимкус, Жимкевич)	
745.	Žolkevičius Florijonas, Stanislovo (Жолкевич)	
746.	Žukauskas Antanas (ord. Klemensas) (Жуковский, Žukowski)	Augustinų ordino klierikas iš Kauno vienuolyno. Iš Vilniaus g., Trakų a.
747.	Žukauskis Simonas, Aleksandro (Жуковский, Žukowski), m. 1847	Kauno g., Telšių v., Ylakių p. („žemaitis“)
748.	Žutautas Motiejus, Antano (Жутовт, Žutowt), g. 1829 02 24	Kauno g., Telšių a., Telšių v., Žarėnų p. [Telšių abm., 4 kl., 1846 06 27]
749.	Žvilauskis Antanas (ord. Kirilas) (Жвиловский, Žwyłowski)	Karmelitų ordino klierikas iš Kolainių vienuolyno, 1861 05 20 perėjęs į dvasininkus pasauliečius. Iš Gargždų p. [Telšių m.]

	1861	1865 02 20	Baigė mokslus. Išventintas 1865 01 16
	1862	1863	Baigė mokslus. Išventintas 1863
Iš bajorų	1852	1855 09 17	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1851	1854 06 22	Baigė mokslus. Išventintas 1854
Iš valstiečių	1856	1860	Baigė mokslus
Iš valstiečių (valstybinių)	1864	[1865 12 11]	Nutraukė studijas Išventintas apie 1877 m.
Iš bajorų	1845 09 01	1845 09 19	Išstojo dėl pašaukimo stokos
Iš bajorų	1861	1865	Baigė mokslus. Išventintas 1866 01 11
Iš bajorų	1844 09 01	1847 08 27	Mirė
Iš valstiečių (bau-džiauninkų)	1849	1852 09 27	Baigė mokslus
	1857	1861 10 07	Baigė mokslus

Sarašas sudarytas remiantis: *NB*, f. 90–1–12 (ŽVS valdybos ir rektoriaus įsakų knygos, 1846–1865); f. 90–38–49 (ŽVS valdybos žurnalai, 1845–1863); f. 90–76, 77 (ŽVS stojančiųjų išrašymo knygos, 1822–1857); f. 90–79, 83, 84 (ŽVS auklėtinų elgesio įvertinimo knygos, 1845–1874); f. 90–231 (ŽVS siunciāmų raštų registracijos knygos, 1846–1863); f. 90–232–247 (ŽVS valdybos siunciāmų raštų sarašai, 1846–1865); f. 90–268–281 (ŽVS gaunamų raštų registracijos knygos, 1845–1866); f. 90–296 (ŽVS kelionės biliety, pažymėjimų registracijos knyga, 1855–1867); f. 24–1, l. 4–5 (Telšių apskritinės bajorų mokyklos mokiniai sarašas 1850–1851 ir 1851–1852 m. m.); *LVIA*, f. 378, PS, 1863 m., b. 564 (ŽVS klerikų sarašas, 1864 08 01); f. 669, ap. 3, b. 111, 260, 323, 406, 498, 558, 629, 672, 792, 853, 918, 1029 (ŽVS klerikų dokumentai, 1845–1866); f. 1671, ap. 4, b. 48, 64, 55, 57, 58, 70, 76, 92, 98, 110 (ŽVS veiklos dokumentai, 1845–1875); b. 83, l. 425, 432 (M. Valančiaus raštai M. Muravjovui ir jo ypatingų įpareigojimų valdininkui generolui Bulyčevui dėl kunigų, nukentėjusių dėl 1863 m. sukilio, 1863 09); f. 696, ap. 2, b. 750–768 (Žemaičių vyskupijos valdybos siunciāmų raštų registracijos knygos, 1845–1864). Taip pat – Žemaičių vyskupijos 1845–1875 m. rubricelės (*Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Telsensi*).

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. [Akielewicz M.], Odezwa do Redakcyi „Teki Wileńskiej” starego Ziemianina Litewskiego, *Teka Wileńska*, nr 3, 1858, s. 379–384.
2. Alekna A., *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, red. J. Stakauskas, Kauñas: Šv. Kazimiero draugijos leidinys, 1936.
3. Alekna A., Žemaičių seminarija vysk. Valančiaus laikais, *Ganyto*, 1921, Nr. 1, p. 10–18.
4. Alekna A., *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, Klaipėda: Šv. Kazimiero draugijos leidinys, 1922; 2 leid. su V. Trumpos įvadu ir dokumentų priedais, Čikaga: Lituanistikos institutas, 1975.
5. Aleksandravičius E. Atgimimo istorijos slenksčiai, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 4: *Liaudis virsta tauta*, Vilnius: Baltoji varne-lė, 1993, p. 235–250.
6. Aleksandravičius E., *Blaivybė Lietuvoje XIX amžiuje*, (Lietuvių atgimimo istorijos studijos, t. 2), Vilnius: Žaltvykslė, 1990.

7. Aleksandravičius, *XIX amžiaus profiliai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993.
8. Aleksandravičius E., *Giesmininko kelias*, Vilnius: Versus Aureus leidykla, 2003.
9. Aleksandravičius E., Kulakauskas A., *Carų valdžioje, XIX amžiaus Lietuva*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.
10. Aleksandravičius E., Kulakauskas A., *Nuo amžių slenksčio. Naujausia Lietuvos XIX amžiaus istoriografija*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2001.
11. Aleksandravičius E., *Kultūrinis sajūdis Lietuvoje 1831–1863 metais. Organizacinių kultūros ugdymo aspektai*, Vilnius: Mokslas, 1989.
12. Aleksandravičius E., *Lietuvių Atgimimo kultūra (XIX a. viduryys)*, Vilnius: Baltos lankos, 1994.
13. Aleksandravičius E., *Prieš Aušrą. Jaunieji Daukanto bičiuliai*, Vilnius: Žaltvykslė, 1990.
14. Aleksandravičius E., Simono Daukanto knygų leidėjas Ksavera Kanapackis, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 5: *Simonas Daukantas*, Vilnius: Viltis, 1993, 126–132.
15. Aleksandravičius E., Tautinio identiteto link: 1852–1854 m. „mokiniių byla“, *Kultūros barai*, 1990, Nr. 7–8, p. 96–99.
16. Aleksandravičius E., Vyskupas Motiejus Valančius ir Blai vybės broliai, *Žemaičių praeitis*, t. 1, Vilnius, 1990, p. 115–127.
17. Anzenbacher A., *Filosofijos ivadas*, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1992.
18. Balčiūnas J. M., Liudviko Adomo Jucevičiaus asmuo ir reikšmė, *Tauta ir žodis*, kn. 6, Kaunas, 1930, p. 315–349.
19. Baranauskas A., Apie žemaičių ir lietuvių liaudies kalbą, *Literatūra ir kalba*, t. 19: *Antanas Baranauskas*, Vilnius: Vaga, 1986, p. 210–215.
20. Baranauskas A., *Raštai*, parengė R. Mikšytė, t. 1–2, Vilnius: Vaga, 1970.

21. Baranauskas A., *Raštai*, t. 1: *Poezija*, parengė R. Mikšytė, M. Daškus, Vilnius: Baltos lankos, 1995.
22. Berenis V., Aristokratijos likimas: Henriko Ževuskio metamorfozės, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 4: *Liaudis virsta tauta*, Vilnius: Baltoji varnelė, 1993, p. 217–233.
23. Bičkauskas-Gentvila L., Kniūraite V., *Baudžiavos panaikinimas Lietuvoje*, Vilnius: A. Varno personalinė įmonė, 1994.
24. Bičkauskas-Gentvila L., *1863 metų sukilimas Lietuvoje*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958.
25. Biržiška V., A. Baranausko laiškas „Aušros“ redakcijai, *Mūsų senovė*, 1937, t. 2, Nr. 1(6), p. 148–150.
26. Biržiška V., *Aleksandrynas*, 2 (fotograuotas) leid., t. 1–3, Vilnius: Sietynas, 1990.
27. Biržiška V., Dar iš prof. Andriaus Ugianskio korespondencijos, *Mūsų senovė*, 1937, t. 2, Nr. 1(6), p. 141–145.
28. Biržiška V., Daugiaveidis Valančius, *Literatūros naujienos*, 1935 06 01, Nr. 11(27).
29. Biržiška V., Du Valančiai, *Krivulė*, 1925, Nr. 9.
30. Biržiška V., Iš vysk. M. Valančiaus veiklos, *Naujieji nacionaliniai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003, p. 361–375.
31. Biržiška V., *Knigotyros darbai*, sudarė G. Raguotienė, B. Raguotis, Vilnius: Pradai, 1998.
32. V. Biržiška, Kun. Petro Rimkevičiaus (?) eilėraščiai, *Mūsų senovė*, 1938, t. 2, Nr. 3(8), p. 478–481.
33. Biržiška V., Lietuvių politinės brošiūros 60-jų metų gale, *Švietimo darbas*, 1922, Nr. 3/6, p. 406–415.
34. Biržiška V., Profesoriaus Andriaus Ugianskio laiškai į vysk. Valančių, *Tauta ir žodis*, kn. 7, Kaunas, 1931, p. 326–336.

35. Biržiška V., *Vyskupo Motiejaus Valančiaus biografijos bruožai*, Brooklyn: Aidai, 1952.
36. *Biskupstwo Wileńskie*, opracował J. Kurczewski, Wilno: Nakładem i drukiem J. Zawadzkiego, 1912.
37. *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861–1915. Materjały z urzędowych świadectw władz rosyjskich, archiwów kon-systorskich, zakonnych i prywatnych*, opracował P. Kubicki, cz. 1–3, Sandomierz: Nakładem autora, 1933–1939.
38. Brensztejn M., Bractwa trzeźwości na Litwie, głównie w diecezji žmudzkiej, 1858–1863, *Rocznik Towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie*, 1915–1918, t. 6, Wilno, 1918, s. 50–89; perspausdinta: *Lituano-Slavica posnaniensis. Studia historica*, t. 4, Poznań: Universytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1990, s. 7–38.
39. Brensztejn M., *Druki litewskie. Studium historyczno-stasystyczne*, Warszawa: Nakładem „Przeglądu Historycznego”, 1906.
40. Bunyan J., *Krikščonių kelone i anną išganitingą amžia*, d. 1–2, Karaliaučius: Kanterio spaustuvė, [1804].
41. Čiulda J., *Trumpi samprotavimai apie žemaičių kalbos gramatikos taisykles* (Lietuvių atgimimo istorijos studijos, t. 6), parengė ir įvadinį straipsnį parašė G. Subačius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
42. Dambrauskas-Jakštė V. A., *Užgesę žiburiai: biografijų ir nekrologų rinkinys*, Kaunas: Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidinys, 1930.
43. [Daukantas S.], *Abecelia Lījtuwîū–Kalnienî ir Žiamajtiû kałbos*, Sankt Peterburgas: C. Kray spaustuvė, 1842.
44. Daukantas S., *Raštai*, t. 1–2, Vilnius: Vaga, 1976.
45. Debneris Ch. K. A., *Knigele apej ziniās draugistes nuositurieji-mo, arba Pamokimas, kaip rejk girtibe pamesti ir nuog ariekos gierimo, arba kitu stipru atsipratinti*, išvertė J. S. Mieleška, Sankt Peterburgas: Iverse-no spaustuvė, 1846.

46. *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Tel-sensi*, 1845–1875.
47. Dovydaitis J. S., *Šiaulėniškis senelis: visos penkios raštų dalys*, red. J. Tumas, Kaunas–Marijampolė: „Dirvos“ bendrovės leidinys, 1925.
48. *Europos mentaliteto istorija*, sudarė P. Dinzelbacher, Vilnius: Aidai, 1998.
49. *Ewangelie polskie y litewskie*, sudarė ir vertė J. Jaknavičius, Vilnius: Akademijos spaustuvė, 1647.
50. *Ewanjelie polskie y litewskie*, sudarė ir vertė J. Jaknavičius, Vilnius: Akademijos spaustuvė, 1799.
51. Feigelmanas N., *Lietuvos inkunabulai*, Vilnius: Vaga, 1975.
52. Genienė Z., Genys J., *Varnių kunigų seminarija*, Vilnius: Žemaičių kultūros draugijos redakcija, 1999.
53. Gidžiūnas V., *Jurgis Ambraziejušas Pabrėža (1771–1849)*, Roma–Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1994.
54. Gieczys K., *Bractwa trzeźwości w diecezji Żmudzkiej w latach 1858–1864*, (Studja teologiczne, t. 4), Wilno: Z zasiłku funduszu im. Marji Skarbek-Ważyńskiej, 1935.
55. Girnius S. A., Lietuvos katalikai rusų caristinėj priespaudoj, *Aidai*, 1975, Nr. 5, p. 214–223.
56. Greenwald A., The Totalitarian Ego Fabrication and Revision of Personal History, *American Psychologist*, vol. 35, 1980.
57. *Griesznikas priwerstas metawoties...*, vertė F. Vereika, Vilnius: J. Zavadzkio spaustuvė, 1853.
58. Grigas R., *Tautinė savivoka*, Vilnius: Rosma, 2001.
59. Griškaitė R., Šenavičienė I., Varnių knygyno korespondentai (1835–1871), *Žemaičių praeitis*, t. 4, Vilnius, 1996, p. 64–70.
60. Im Hof U., *Švietimo epochos Europa*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.

61. *Istorijos akiračiai*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2004.
62. Ivinskis Z., *Rinktiniai raštai*, t. 4: *Krikščionybė Lietuvoje*, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1987.
63. Janulaitis A., Lietuvai reikalinga objektinga istorija. Apie „Lietuvos Istoriją“, *Lietuvos žinios*, 1937 01 23, Nr. 18.
64. Janulaitis A., M. Akelaičio laiškai, *Tauta ir žodis*, kn. 3, Kaunas, 1925, p. 292–321.
65. Janulaitis A., *Mikalojus Akelaitis*, Vilnius: Mintis, 1969.
66. Janulaitis A., *Žybai Lietuvoje: bruožai iš Lietuvos visuomenės istorijos XIV–XIX amž.*, [Kaunas: A. Janulaitis, 1923].
67. Jasikevičius R., *Pamokslay unt nekuriu szwińcziu...*, d. 3, Vilnius: J. Zavadzkie spausdintuvė, 1859.
68. Jasikevičius R., *Pamokslaj ant didziujū szwencziū par metus pagal žodžiū Ewangelios szwentos...*, d. 2, Vilnius: A. Dvorčiaus spausdintuvė, 1857.
69. Jasikevičius R., *Pamokslaj pagal Ewangelios szwentos žodžiu...*, d. 1, Vilnius: A. Dvorčiaus spausdintuvė, 1855.
70. [Jaskaudas J.], *Krikščioniškas katalikiškas katekizmas...*, Karaliaučius?, 1770.
71. Jatulis P., Motiejus Valančius – idealus vyskupas, *Aidai*, 1975, Nr. 5, p. 193–207.
72. Jogėla V., Motiejus Valančius pagal Vincentą Juzumą, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 20, Vilnius, 2002, p. 83–90.
73. Jonynas A., Antanas Baranauskas ir lietuvių folkloras, *Literatūra ir kalba*, t. 19: *Antanas Baranauskas*, Vilnius: Vaga, 1986 p. 99–114.
74. Jucevičius L. A., *Raštai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959.
75. Jung C. G., *Psichoanalizė ir filosofija. Rinktinė*, Vilnius: Pradai, 1999.

76. Juzumas T., *Didesis elementorius ir katakizmas...*, Vilnius: J. Zavadzkio spaustuvė, 1855.
77. Kancyonołas tey east: knigos psolmu ir giesmiu..., *Summa Abá Trumpas iszguldīmas Ewangeliu szwentu..., Małdos krikszcioniszko...*, parengē M. Cerauskas?, Karaliaučius: Karališkoji Hartungo spaustuvė, 1781.
78. Kantyczkas arba kninga giesmiu, parengē M. Valančius, Vilnius: J. Zavadzkio spaustuvė, 1860.
79. Kasakauskis K., *Iszguldīms apej Sakramenta Pakutos...*, Vilnius: J. Zavadzkio spaustuvė, 1862.
80. Kasakauskis K., *Pasaka apej pasznekiesni tarp welnia yr szimkorju...*, Vilnius: J. Zavadzkio spaustuvė, 1861.
81. Kasakauskis J. *Różancius Szwęciausios Maryos Pannos...*, Vilnius: Akademijos spaustuvė, 1691.
82. Katilius A., Lietvių ir lenkų konfliktas dėl pamaldų kalbos mišriose parapijose (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia), *Kultūros barai*, 1999, Nr. 1, p. 80–86.
83. Katilius A., Seinų seminarijos klerekai, išventinti vyskupo Motiejaus Valančiaus, *Žemaičių praeitis*, t. 8, Vilnius, 1998, p. 77–80.
84. Kavolis V., *Epochų signatūros*, Chicago: A. Mackaus knygų leidimo fondas, 1991.
85. Kavolis V., *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994.
86. Kiali i dangu..., vertė V. Juzumas, Vilnius: J. Zavadzkio spaustuvė, 1857.
87. Kiaupa Z., *Lietuvos valstybės istorija*, Vilnius: Baltos lankos, 2004.
88. Klimavičius K., *Pawinastes krikszcioniszko, arba katechizmas...*, Vilnius: Akademijos spaustuvė, 1767.
89. Knigotyra. *Enciklopedinis žodynai*, Vilnius: Alma littera, 1997.

90. [Königsdorfer M.], *Iszguldimas Ewangeliju Szwentu ant wisu nedeldienu...*, vertė O. Praniauskis, Vilnius: J. Zavadzko spaustuvė, 1855.
91. K[ossarzewski] A., Rzecz o litewskich słownikach, *Pismo Zbiorowe Wileńskie*, 1862, s. 133–212.
92. K[ossarzewski] A., Znaczenie języka litewskiego we względzie naukowym, *Pismo Zbiorowe Wileńskie*, 1859, s. 163–175.
93. *Kražiai*, Vilnius–Kaunas: XXI amžius, 1993.
94. *Krikščionybė Lietuvoje*, redagavo V. S. Vardys, Čikaga: Lietuvos krikščionybės jubiliejaus komitetas, 1997.
95. Kulakauskas A., Apie tautinio atgimimo sąvoką, tautinių sajūdžių epochą ir lietuvių tautinį atgimimą, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 1: *Tautinės savimonės žadintojai: nuo asmens iki partijos*, Vilnius: Sietynas, 1990, p. 132–142.
96. Kulakauskas A., *Kova už valstiečių sielas*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2000.
97. Kulakauskas A., M. Valančius ir XIX a. septintojo dešimtmecio švietimo reforma, *Istorija*, t. 27, 1987, p. 37–42.
98. Kulakauskas A., Rusifikacinės masinio pradinio švietimo sistemos kūrimo Kauno gubernijoje pradžia (XIX a. 7-asis dešimtmetis), *Praeities baruose*, Vilnius: Žara, 1999, p. 211–216.
99. Kumor B. *Historia Kościoła*, t. 7: *Czasy najnowsze 1815–1914*, Lublin: Redakcja wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2001.
100. Laukys J. [Daukantas S.], *Budą Senovęs-Lėtuvių Kalnienių ir Žámajtių...*, Sankt Peterburgas: C. Hintze spaustuvė, 1845.
101. Lebedys J., *Simonas Stanevičius*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955.
102. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 23, Vilnius, 2003.
103. *Lietuvių literatūros istorija, XIX amžius*, sudarytojas ir vyriausiasis redaktorius J. Girdzijauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.

104. *Lietuvių spaudos draudimo panaikinimo byla*, sudarė A. Tyla, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2004.
105. *Lietuvos filosofinė mintis, chrestomatija*, sudarė ir parengė G. Mikelaitis, Vilnius: Aidai, 1996.
106. *Lietuvos TSR bibliografija. Knygos lietuvių kalba*, t. 1: 1547–1861, Vilnius: Mintis, 1969; t. 2: 1862–1904, kn. 1, Vilnius: Mintis, 1985, kn. 2, Vilnius: Mintis, 1989.
107. *Literatūra ir kalba*, t. 19: *Antanas Baranauskas*, Vilnius: Vaga, 1986.
108. Liuima A., Kražių kolegija, *Kražiai*, Vilnius–Kaunas: XXI amžius, 1993, p. 35–52.
109. Lukšienė M., Bibliotekos Lietuvoje XIX a. pirmojoje pusėje, *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, t. 5, Vilnius, 1966, p. 109–136.
110. Lukšienė M., *Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje*, Vilnius: Moksolas, 1985.
111. Lukšienė M., *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje* (Pedagogikos darbai, t. 4), Kaunas: Šviesa, 1970.
112. Lūžys S., Žemaičių seniūnijos knygų rinkiniai XVI–XVIII a., *Knygotyra*, t. 33, Vilnius, 1997, p. 24–29.
113. Maceina A., Krikščioniškasis turinys ir lietuviškoji forma, *Krikščionybė Lietuvoje. Praeitis. Dabartis. Ateitis*, Kaunas: Šv. Kazimiero draugijos leidinys, 1938, p. 98–112.
114. Maceina A., Laiškai rašytojams (2) / Apie poetą tautos akivaizdoje, *Aidai*, 1952, Nr. 10, p. 455–465.
115. Maciūnas V., A. J. laiškas J. Kraševskiui, *Mūsų senovė*, 1938, t. 2, Nr. 3(8), p. 500–501.
116. Maciūnas V., *Lituanistinis sajūdis XIX amžiaus pradžioje*, 2 (fotografuotas) leid., Vilnius: Petro ofsetas, 1997.
117. Maciūnas V., Pr. Viksvos laiškai A. Baranauskui, *Mūsų senovė*, 1937, t. 2, Nr. 1(6), p. 145–148.

118. Mackevičius A., *Laiškai ir parodymai*, Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas, 1988.
119. Maguire I. F., *Le P. Mathew de l'ordre des capucins, l'apôtre de la tempérance en Irlande*, [Bruxelles, 1864].
120. Matulaitis S., *Atsiminimai ir kiti kūriniai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957.
121. Matusas J., *Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklas*, Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisija, 1937.
122. Matusas J., Motiejus Valančius kaip istorikas, *Senovė*, t. 4, Kaunas, 1938, p. 5–24.
123. Medišauskiene Z., Lietuvos samprata XIX a. viduryje, *Practices barouese*, Vilnius: Žara, 1999, p. 217–224.
124. Medišauskiene Z., *Rusijos cenzūra Lietuvoje XIX a. viduryje*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1998.
125. Merkys V., *Knygnešių laikai, 1864–1904*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1994.
126. Merkys V., *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius: Mintis, 1999.
127. Merkys V., Romos katalikų ir jų dvasininkų teisių varžymai Rusijos imperijos Šiaurės vakarų krašte 1864–1901 m., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 20, Vilnius, 2002, p. 247–322.
128. Merkys V., Tautinė Vilniaus vyskupijos gyventojų sudėtis 1867–1917 m., *Istorijos akiračiai*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2004, p. 373–418.
129. Merkys V., Vyskupas Motiejus Valančius ir blaivybės sajūdis Vilniaus vyskupijoje 1858–1863 m., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 18, Vilnius, 2001, p. 17–52.
130. Mikšytė R., *Antanas Baranauskas*, Vilnius: Vaga, 1993.
131. Mikšytė R., *Antano Baranausko kūryba*, Vilnius: Vaga, 1964.

132. Myle K. W. [Daukantas S.], *Prasmą Lotinū kačbōs*, Sankt Peterburgas: C. Hintze spaustuvė, 1837.
133. Misius K., Šinkūnas R., *Lietuvos katalikų bažnyčios (Žinynas)*, Vilnius: Pradai, 1993.
134. Misius K., Varniai per 1863–1864 m. sukilimą. Varniškių bylos, *Žemaičių praeitis*, t. 4, Vilnius, p. 134–157.
135. Misius K., Varniai 1850–1914 metais, *Žemaičių praeitis*, t. 4, Vilnius, 1996, p. 192–204.
136. Misius K., Vyskupo M. Valančiaus santykiai su valdžia (1850–1864 m.; Varnių laikotarpis), *Žemaičių praeitis*, t. 4, Vilnius, 1996, p. 82–113.
137. *Moksłas krykszczionyszkas dydesis...*, vertė A. Janikavičius, Vilnius: J. Zavadzko spaustuvė, 1845.
138. Muchliński A., Wspomnienie o Ś. p. J. Ch. Gintylle, *Pamiętnik Religijno-Moralny*, 1858, t. 1, ser. 2, s. 30–35.
139. Mulevičius L., *Kaimas ir dvaras Lietuvoje XIX amžiuje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2003.
140. Mulevičius L., Klasių kovos paastrėjimas Lietuvos kaime Krymo karo metu (1853–1856 m.), *Lietuvos valstiečiai XIX amžiuje*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.
141. Natanek P., Pankowicz A., Urban J., *Tło polityczne dziejów Kościoła Katolickiego w Europie Środkowej 1815–1914. Szkice Historyczne*, Kraków: Katedra Historii Kościoła XIX wieku Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, 2001.
142. Natanek P., Pankowicz A., Wiosna Ludów, Natanek P., Pankowicz A., Urban J., *Tło polityczne dziejów Kościoła Katolickiego w Europie Środkowej 1815–1914. Szkice Historyczne*, Kraków: Katedra Historii Kościoła XIX wieku Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, 2001, s. 43–59.
143. *Naujas Testamentas Wieszpaties musu Jezaus Kristaus*, vertė S. Bitneris, Karaliaučius: Roisnerio spaustuvė, 1701.

144. *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003.
145. Navickienė A., Juozapo Zavadskio firmos lietuviškų leidi- nių platinimas 1805–1864 m., *Knygotyra*, t. 20, Vilnius, 1994, p. 34–44.
146. Navickienė A., Lietuviškų knygų tiražai 1795–1864 metais, *Knygotyra*, t. 23 (30), Vilnius, 1996, p. 22–36.
147. Nepos C., *Giwatas Didiujū Karwaidū senowęs*, vertė J. Dewinakis [S. Daukantas], Sankt Peterburgas: C. Hintze spaustuvė, 1846.
148. Nespausdinti laiškai iš Valančiaus archyvo, *Literatūros naujienos*, 1935 06 01, Nr. 11(27).
149. Olševskis M., *Broma atwerta ing wiecznasti...*, Vilnius: Pran- ciškonų spaustuvė, 1753.
150. Pakarklis P. *Ekonominiė ir teisinė Katalikų bažnyčios padėtis Lietuvoje*, Vilnius, 1956.
151. Pankowicz A., Ruchy narodowe, rewolucje i prądy polityczne w Europie 1815–1846, Natanek P., Pankowicz A., Urban J., *Tło polityczne dziejów Kościoła Katolickiego w Europie Środkowej 1815–1914. Szkice Historyczne*, Kraków: Katedra Historii Kościoła XIX wieku Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, 2001.
152. *Pasakas Phedro*, vertė M. Šauklys [S. Daukantas], Sankt Peterburgas: E. Pratz spaustuvė, 1846.
153. Petkevičiutė D., *Laurynas Ivinskis*, Vilnius: Mokslas, 1988.
154. Plakans A., Peasants, Intellectuals and Nationalism in the Russian Baltic Provinces 1820–1890, *Journal of Modern History*, 1974, vol. 46, No. 3, p. 445–475.
155. *Praeities baruose*, Vilnius: Žara, 1999.
156. Praspaliauskienė R., *Nereikalingi ir pavojingi: XVIII a. pabai- gos – XIX a. pirmosios pusės elgetos, valkatos ir plėšikai Lietuvoje*, Vilnius: Žara, 2000.

157. Prašmantaitė A., Antanas Baranauskas ir katalikiški XIX a. Šventojo Rašto vertimai į lietuvių kalbą: istorinis aspektas, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 23, Vilnius, 2003, p. 141–156.
158. Prašmantaitė A., *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2000.
159. Puazaras P., *Vyskuopo Motiejaus Valančiaus pastoracinių veikla*, Vilnius: Mintis, 1992.
160. Raczkowski J., Życiorys biskupa Macieja Wołonczewskiego, *Przegląd Katolicki*, 1875, nr 35–37.
161. Račkauskis J., Aprašymas gyvato Žemaičių vyskupo a. a. Motiejaus Valančiaus, *Tėvynės sargas*, 1901, Nr. 2/3 B, p. 5–19.
162. Račkauskis J., *Bałsą Diewa pri żmogaus...*, Vilnius: J. Zavadzko spaustuvė, 1858.
163. Račkauskis J., *Wadowas i dangu ir meditacijes dieļ penkiu dienu rekolekciju...*, Vilnius: J. Zavadzko spaustuvė, 1857.
164. Radziszewski F., *Wiadomość historyczno statystyczna o znakomitszych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych*, Kraków: Druk. W. L. Anczyca, 1875.
165. Rybelis A., *Blaivybės sajūdis Lietuvoje, Blaivybė*, Vilnius, 1986.
166. Savukynas V., Apie lietuvių religinį ir kalbinį tapatumą (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia), *Kultūros barai*, 1996, Nr. 5, p. 49–53.
167. Senas ir naujas Auksa Altorius arba didžiausia geribe del dusziu krikszcioniu su pridejimu wisokiu maldu, Vilnius: J. Zavadzko spaustuvė, 1879.
168. Sendzikas K., Hebraiški rankraščiai Kauno metropolijos kunigų seminarijos bibliotekoje, *Bibliografijos žinios*, Nr. 5(65), 1938 m., rugsėjis–spalis, p. 1/9/6–1/9/7.
169. Sendzikas K., Kauno metropolijos kunigų seminarijos bibliotekos veikimas 1937 metais, *Bibliografijos žinios*, Nr. 2(62), 1938 m., kovas–balandis, p. 6/6–6/9.

170. Sendzikas K., Kun. J. Kr. Gintilos asmeninė biblioteka, *Bibliografijos žinios*, Nr. 4(70), 1939 m. liepos 1 d., p. 123–125.
171. Sendzikas K., Tarpdiecezinės Kauno seminarijos bibliotekos rankraščiai, *Bibliografijos žinios*, Nr. 1(75), 1940 m. vasario 15 d., p. 26–31.
172. Sikorska-Kulesza J., *Deklasacja drobnej szlachty na Litwie i Białorusi w XIX wieku*, Pruszków–Warszawa: Oficyna wydawnicza „Ajaks”, 1995.
173. Sirutavičius V., Simbolinės geografijos: kelionės po XIX a. vidurio Lietuvą ir jų aprašymai, *Lietuvos istorijos metraštis, 1999 metai*, Vilnius, 2000, p. 110–123.
174. Sirvydas K., *Punktay sakimu nu adwenta iki gawienes*, [parenė M. Valančius], Vilnius: J. Zavadzko spaustuvė, 1845.
175. Sirvydas K., *Punkty kazan od Adwentu až do Postu*, Vilnius: Akademijos spaustuvė, 1629.
176. Skidełł J., *Celnieysze prawidła homiletyki czyli wymowy kazalney*, Wilno: Druk. J. Zawadzki, 1835.
177. Skrodzkis K., *Trumps katekizmas...*, Vilnius: J. Zavadzko spaustuvė, 1856.
178. Smigelskis B., Atsiminimai apie senobinę Žemaičių vyskupystę (nuo 1421 iki 1850 metų), *Draugija*, 1912, t. 16, Nr. 63, p. 233–243.
179. Smigelskis B., Kunigo vikaro užrašai, *Draugija*, 1909, t. 8, Nr. 29, p. 21–32.
180. Stakauskas J., Homiletikos ir lietuvių kalbos profesoriai, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003, p. 66–81.
181. Stakauskas J., Lietuviškosios minties pasireiškimas Žemaičių seminarijoje, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003, p. 131–181.
182. Stakauskas J., Lietuvių kalbos klausimas Žemaičių seminarijoje, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003, p. 23–31.

183. Stakauskas J., Lietuvių poeto vyskupo Antano Baranausko gyvenimo bruožai, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003, p. 416–447.
184. Stakauskas J., Pastangos įvesti rusų kalbą, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003, p. 32–42.
185. Stakauskas J., Pastangos sustiprinti rusiškuosius dalykus, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003, p. 43–65.
186. Stakauskas J., Rusų kalba kunigų seminarijoje ir bažnytinėje katalikų liturgijoje, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003, p. 315–331.
187. Stakauskas J., Valančiaus laikų lietuviškas darbas, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003, p. 82–130.
188. Stakauskas J., Valančiaus lietuvybės klausimas (atsakymas p. prof. Vacl. Biržiškai), *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003, p. 332–360.
189. Stakauskas J., Vyskupas M. L. Paliulionis ir lietuviškasis klausimas, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, sudarė A. Katilius, Vilnius: Aidai, 2003, p. 379–415.
190. Staliūnas D., Kai kurie Michailo Muravjovo etnopolitinės programos bruožai, *Praeities baruose*, Vilnius: Žara, p. 197–210.
191. Staliūnas D., Lietuvių tapatumas, kalba ir rašmenys Rusijos tautinėje politikoje (XIX a. 7-asis dešimtmetis), *Raidžių draudimo metai*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2004, p. 79–109.
192. Staliūnas D., Rusijos politika žydų atžvilgiu XIX a.: istoriografinis aspektas, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2001 metai, 1, Vilnius, 2002, p. 135–150.
193. Stolzman M., *Nigdy od ciebie miasto...*, Olsztyn: Wydawnictwo Pojezierze, 1987.

194. Strukov D., *Pamokimas ape auginimą taboku*, vertė J. Girde-nis [S. Daukantas], Sankt Peterburgas: K. Kraj spaustuvė, 1847.
195. Subačius P., *Lietuvių tapatybės kalvė, tautinio išsivadavimo kultūra*, Vilnius: Aidai, 1999.
196. Sužiedėlis S., Kalba ir socialinė klasė pietvakarių Lietuvoje iki 1864 metų, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 4: *Liaudis virsta tauta*, Vilnius: Baltoji varnelė, 1993, p. 119–134.
197. *Szwentdienis darbas, arba skajtimaj szwentosi dienos del brolu letuwiu*, vertė K. P. W. [P. Viksval], Vilnius: J. Zavadzko spaustuvė, 1862.
198. Šenavičienė I., Iš Prano Virako palikimo: žiupsnelis atsimini-mu apie Motiejų Valančių, *Istorija*, t. 37, Vilnius, 1998, p. 57–62.
199. Šenavičienė I., Juozapo Želvio laiškai Jonui Krizostomui Gintilai ir Motiejui Valančiui, *Istorija*, t. 47, Vilnius, 2001, p. 48–60.
200. Šenavičienė I., (Rec.): Motiejus Valančius. *Ganytojiški laiškai*. Vilnius: Žara, 2000, 216 p., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 18, Vilnius, 2001, p. 603–611.
201. Šenavičienė I., Žemaičių diecezinės seminarijos bibliotekos komplektavimo šaltiniai 1845–1865 m., *Praeities baruose*, Vilnius: Žara, p. 145–158.
202. Šenavičienė I., Žemaičių diecezinės seminarijos klerikų kontingentas 1845–1865 m., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 15, Vilnius, 1999, p. 39–127.
203. Šenavičienė I., *Žemaičių lituanistai Vilniaus vyriausiojoje seminarijoje*. Motiejus Valančius, Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos leidybos centras, 1998.
204. [Tatarė A.], *Pamokslaj iszminties ir tejsibes...*, Suvalkai: F. Pi-leckio spaustuvė, 1851.
205. Tyla A., Iš Lietuvos kilęs jaunimas Maskvos universitete 1832–1862 m., *Praeities baruose*, Vilnius: Žara, 1999, p. 181–196.
206. Tyla A., Kas atmirė atgimimo metu?, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 1: *Tautinės savimonės žadintojai: nuo asmens iki partijos*, Vilnius: Sietynas, 1990, p. 143–145.

207. Tyla A., Lietuvos valstiečių istorijos (1795–1861 m.) bruožai, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 4: *Liaudis virsta tauta*, Vilnius: Baltoji varnelė, 1993, p. 7–102.
208. Tyla A., Slaptas lietuvių mokymas 1862–1906 metais, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 1: *Tautinės savimonės žadintojai: nuo asmens iki partijos*, Vilnius: Sietynas, 1990, p. 47–66.
209. Tomas Kempietis, *Apej sekima Jezaus Kristaus...*, vertė M. Valančius, Vilnius: A. Dvorčiaus spaustuvė, 1852.
210. *Trumpas pamokimas kačbos lituwyszkos, arba žemaytyszkos...*, parengė S. Stanevičius, Vilnius: B. Noimano spaustuvė, 1829.
211. Trumpa V., *Apie žmones ir laiką*, Vilnius: Baltos lankos, 2001.
212. Trumpa V., Motiejus Valančius – mokytas ir išmintingas žemaitis, A. Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, Čikaga: Lituanistikos institutas, 1975, p. IX–XXX.
213. Truska L., *Bažnytinė žemėvalda Lietuvoje feodalizmo epochoje (XVIII a. 2-oje – XIX a. 1-oje pusėje). Mokymo priemonė*, Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, 1988.
214. *1863–1864 metai Lietuvoje, straipsniai ir dokumentai*, sudarė V. Girinkienė, Kaunas: Šviesa, 1991.
215. Tumas J., *Kun. Juozapas-Silvestras Dovydaitis – Šiaulėniškis Senelis. 1825–1882: Paskaita*, Kaunas: Dirva, 1924.
216. Tumas-Vaižgantas J., Kunigai lietuviai, rašę latviškai, *Vaižganto raštai*, t. 19: *Mūsų literatūros istorijai: ašmas būrys veikėjų: naujieji literatūros nuotykiai*, Kaunas: Typolito, 1933, p. 273–281.
217. *Universitas lingvarum Lithuaniae...*, Vilnius: Akademijos spaustuvė, 1737.
218. Vaičekonis P., *Katalikų dvasininkijos juridinė padėtis XIX a. Lietuvoje*, Vilnius: Atkula, 1999.
219. Valančius G., *Žemaičių didysis. Istorobiografiniai pasakojimai*, d. 1–2, Los Angeles: G. Valančius, LŠST J. Daumanto kuopa, 1978.

220. [Valančius M.], *Apej Brostwą Blaiwistes arba nusiturieima*, Vilnius: J. Zavadzkie spaustuvė, 1858.
221. Valančius M., *Dawatku kninga...*, Vilnius: J. Zavadzkie spaustuvė, 1864.
222. Valančius M., *Ganytojiški laiškai*, parengė V. Merkys, B. Vanagienė, Vilnius: Žara, 2000.
223. [Valančius M.], *Istorije Szwęnta Senoje Istatima...*, Vilnius: J. Zavadzkie spaustuvė, 1852.
224. Valančius M., *Namų užrašai*, sudarė A. Prašmantaitė, Vilnius: Baltos lankos, 2003.
225. [Valančius M.], *Pamokims apej Sakramęntą Dirmawones*, Vilnius: A. Marcinovskio spaustuvė, 1850.
226. Valančius M., *Prade ir iszsiplietimas kataliku tikieima*, Vilnius: J. Zavadzkie spaustuvė, 1862.
227. Valančius M., *Raštai*, t. 1–2, Vilnius: Vaga, 1972.
228. Valančius M. *Żemajtii Wiskupiste*, d. 1–2, Vilnius: J. Zavadzkie spaustuvė, 1848.
229. [Valančius M.], *Žine kajp rejk atliki spawiednę isz wisa amžiaus*, Vilnius: J. Zavadzkie spaustuvė, 1852, 3 leid. 1857.
230. [Valančius M.], *Žiwataj Szwētuju*, Vilnius: J. Zavadzkie spaustuvė, 1858.
231. [Valančius M.], *Žiwatas Jezaus Kristaus. Wieszpaties musu...*, Vilnius: A. Dvorčiaus spaustuvė, 1853.
232. Vanagas V., *Lietuvių rašytojų sąvadas*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sajungos leidykla, 1996.
233. Vardys V., Lietuvos Katalikų Bažnyčia ir tautybė XIX amžiuje, *Krikščionybė Lietuvoje*, redagavo V. S. Vardys, Čikaga: Lietuvos krikščionybės jubiliejaus komitetas, 1997.
234. Vėbra R., *Lietuvos katalikų dvasininkija ir visuomeninis judėjimas*, Vilnius: Mokslas, 1968.

235. Vidmantas E., *Religinis tautinis sąjūdis Lietuvoje XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1995.
236. Vyskupo Motiejaus Valančiaus ganytojinio laiško apie liaudies mokyklas projektas ir jo kritika (parengė A. Katilius), *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 20, Vilnius, 2002, p. 323–336.
237. Vladimirovas L., Motiejaus Valančiaus pastabos, išrašytos Kražių gimnazijos bibliotekos knygose. Iš bibliotekos Lietuvoje istorijos (Miscellanea), *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, t. 4, Vilnius, 1965, p. 221–222.
238. Vujekas J., *Postilla Catholicka...*, vertė M. Daukša, Vilnius: Akademijos spaustuvė, 1599.
239. Wasilewski J., *Arcybiskupi i administratorowie archidiecezji mołodyowskiej*, Pińsk: Drukarnia Diecezjalna, 1930.
240. Weeks Th. R., Russification and the Lithuanians, 1863–1905, *Slavic Review: American quarterly of Russian, Eurasian and East European Studies*, 2001, vol. 60, No. 1, p. 96–114.
241. Zasztowt L., *Kresy 1832–1864. Szkolnictwo na ziemiach litewskich i russkich dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa: Towarzystwo naukowe warszawskie, Instytut historii nauki PAN, 1997.
242. Žaltauskaitė V., *Lietuvos krikščioniškosios demokratijos genezė. XIX a. pab. – XX a. pr. Sociopolitinis aspektas, daktaro disertacijos santrauka*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2000.
243. Želvys J., *Katekizą Kataliku...*, vertė J. Ženevičius, Vilnius: J. Zawadzkiego spaustuvė, 1854.
244. Žiugžda J., *Antanas Mackevičius. 1863–1864 m. sukilio reikšmė lietuvių tautos istorijoje*, Vilnius: Mintis, 1971.
245. Žukas V., Lvovo laikraščiuose apie Motiejų Valančių, *Literatūros pabarėse*, t. 1, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2000, p. 132–142.

246. *Акты и грамоты о устройстве и управлении Римско-католической церкви в Империи Российской и Царстве Польском*, В Типографии Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1849.

247. Белецкий А., Предисловие к 1 тому сборника документов Муравьевского музея, *Сборник документов музея графа М. Н. Муравьева*, составил А. Белецкий, т. 1, Вильна: Издание Общества ревнителей русского исторического просвещения в память Императора Александра III, 1906, с. III—LXXXIX.

248. [Белецкий А.], *Римско-католические епархиальные семинарии: Виленская и Тельшевская*, Вильна: Тип. Св.-Дух. Прав. Братства, 1887.

249. Добролюбов Н. А., Народное дело: распространение обществ трезвости, Добролюбов Н. А., *Избранные философские произведения*, под редакцией М. Т. Иовчука, т. 2, Ленинград: ОГИЗ, Государственное издательство политической литературы, 1948, с. 198—244.

250. Лазутка С. А., *Революционная ситуация в Литве 1859—1862 гг.*, Москва: Государственное издательство «Высшая школа», 1961.

251. Неупокоев В. И., *Крестьянский вопрос в Литве XIX века*, Москва: Наука, 1976.

252. *Памятная книжка Kovенской губернии*, Ковно, 1850—1915.

253. *Полное собрание законов Российской империи*, собрание I, т. 26—45; собрание II, т. 1—55; собрание III, т. 1—32.

254. Попов А. Н., Сношения России с Римом с 1845 по 1850 год, *Журнал Министерства народного просвещения*, 1870, июль, с. 1—38.

255. *Сборник документов музея графа М. Н. Муравьева*, составитель А. Белецкий, т. 1, Вильна: Издание Общества ревнителей русского исторического просвещения в память Императора Александра III, 1906.

256. Свод законов Российской империи, т. 14, Санкт Петербург, 1857.
257. Токтъ С., Католическое духовенство в процессах формирования национального сознания крестьянского населения на беларусско-польском пограничье, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, т. 20, Vilnius, 2002, р. 105–115.
258. Федоров В. А., Крестьянское трезвенное движение 1858—1860 гг., *Революционная ситуация в России в 1859—1861 гг.*, Москва: Академия наук СССР, 1962.
259. Черкасов П. П., Чернышевский Д. В., *История императорской России от Петра Великого до Николая II*, Москва: «Международные отношения», 1994.

SANTRUMPOS

LAIS	–	Lietuvių atgimimo istorijos studijos
LIIB	–	Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštynas
LIM	–	Lietuvos istorijos metraštis
LKMA	–	Lietuvių katalikų mokslo akademija
LLTIB	–	Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos Rankraščių skyrius
LNM	–	Lietuvos nacionalinis muziejus
LVIA	–	Lietuvos valstybės istorijos archyvas
MAB	–	Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius
NB	–	Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius
PDA	–	Romos katalikų dvasinė akademija Sankt Peterburge
PSZ	–	Полное собрание законов Российской империи
RNB	–	Rusijos nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyrius (Sankt Peterburgas)
RVIA	–	Rusijos valstybinis istorijos archyvas (Sankt Peterburgas)
VNB	–	Nacionalinės bibliotekos Varšuvoje Rankraščių skyrius
VUB	–	Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius
ŽVS	–	Žemaičių vyskupijos seminarija

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ*

Ackermann Fourerius	177	Aleksandras II, valdovas	41, 63,
A. G. → Gintyla Antanas		178, 181, 190, 214, 218, 219,	
A. J., nenustatytas asmuo	238	228, 230	
Akelaitis Mikalojus (Mikołaj		Aleksandras I, valdovas	34, 67
Akielewicz)	12, 17, 18, 69, 129,	Aleksandravičius Egidijus	18, 22,
130, 133, 135, 184, 191		23, 25, 26, 35, 38, 65, 68, 75,	
Akielewicz M. → Akelaitis, Mika-		167, 182, 184, 190, 191, 197,	
lojus		199, 201, 216, 217, 233	
Alekna Antanas	16–22, 42, 57, 142,	Aleksandravičius Kazimieras (Ka-	
165, 205, 216, 217, 224, 234		zimierz Aleksandrowicz)**	212

* Asmenys, išrašyti „Prieduose“ esančiamame Žemaičių vyskupijos seminarijos auklėtinių 1845–1869 m. sąraše, į rodyklę néra įtraukti. Išimtis – tie sąrašo asmenys, kurie minimi knygos tekste. Prie jų yra atitinkama nuoroda.

** Taip pat žr. Žemaičių vyskupijos seminarijos auklėtinių sąrašą „Prieduose“.

- Andreae Johann Valentin 116
 Andrijauskis Vladimiras (Włodzimierz Andrzejewski) 184
 Antonas, antikvaras 119
 Antonevičius Karolis (Karol Antoniewicz) 189
Anzenbacher, Arno 20
 Aristotelis 253
 Astromoff Julien 186
 Atkocevičius Jeronimas (Hieronim Atkocewicz)** 194
 Ažukalnis-Zagurskis Valerijonas (Walerian Zagórski) 188
- B**agenskis Adolfas (Adolf Baugieński) 118, 177
Balčiūnas Juozas 253
 Balinskis, Mykolas (Michał Bałiński) 187
 Balvočius-Gerutis Jonas → Balvočius Jonas
 Balvočius Jonas (Jan Bałwacz) 166, 205, 207, 211, 212
 Bantyš-Kamenskis Nikolajus 111
 Baracevičius Kazimieras (Kazimierz Baracewicz) 221
 Baranauskas Antanas (Antoni Baranowski)** 13, 25, 84, 91, 100, 101, 166, 179, 180, 185, 188–202, 204, 205, 207, 208, 211
 Barauskas Edvardas (Edward Borowski)** 248, 256
 Baronas Ant. → Baranauskas, Antanas
 Baronio Cesare 123
- Bartkevičius Antanas (Antoni Bortkiewicz)** 211, 212
 Bartkevičius Robertas (Robert Bortkiewicz) 249, 256
 Bartoševičius Julijonas (Julian Bartoszewicz) 187
 Batiuškovas Pompėjus 110
 Beinaravičius Mykolas (Michał Beinarowicz) 169–172, 265
 Beleckis Aleksejus 42, 46, 73, 232
 Beliustinas Nikita 178
 Berenis Vytautas 23, 70
 Beresnevičius Aleksandras (Aleksander Bereśniewicz) 47, 51, 53–56, 83, 84, 104–106, 109, 115, 211, 241, 248, 255
 Beresnevičius Antanas Robertas (Antoni Robert Bereśniewicz)** 84, 166, 183
 Beresnevičius Povilas (Paweł Bereśniewicz)** 84, 91, 104, 166, 183
 Beržanskis Gabrielius (Gabriel Beržański) 189
 Bialobžeskis Martynas (Marcin Białobrzeski) 183
 Bibikovas Dmitrijus 51, 54, 55, 58, 59
 Bibikovas Ilja 49, 51, 57
Bičkauskas-Gentvila Leonas 173, 228, 229
 Birkovskis Fabijonas (Fabian Birkowski) 104
 Birontas Juozapas (Józef Biront) 106

- Biržiška, Mykolas 23
Biržiška, Vaclovas 13, 16–19, 21, 22, 26, 32, 75, 77, 89, 98, 105, 119, 124, 126, 130, 138, 185, 189, 206, 209, 212, 217, 241, 242, 248
Bitneris Samuelis 105, 113, 127, 135
Bobrovskis Florijonas (Florian Bobrowski) 186
Bociarskis Dominykas (Dominik Bociarski) 63, 184
Bogdanovičius Ipolitas 110
Bonifacas VIII, popiežius 116
Borovskis Kaspars (Kasper Borowski) 31, 186
Brensztejn M. → Brenšteinas Mykolas
Brenšteinas Mykolas (Michał Brensztejn) 22, 112, 113, 170, 217, 224, 231
Brigitta šv. 113
Bunyan John 105, 135
Butkevičius Pranciškus (Franciszek Butkiewicz)** 208, 211
Butvydas Vincentas (Wincenty Butwid)** 208
- Cantu Cesare 187
Cerauskas Mykolas 105, 135
Chmieliauskis Kaspars (Kasper Chmielewski)** 212
Chodzka Ignotas (Ignacy Chodźko) 106, 187
Cholonevskis Miška Stanislovas (Stanisław Myszka Chołoniewski) 31
- Cirtautas Kaspars (Kasper Cyrtowt)** 84, 166, 204, 205
Civinskis Jonas (Jan Cywiński) 43
Cook James 108
- Čackis Tadas (Tadeusz Czacki) 187
Čečovičius Martynas (Marcin Czechowicz) 103
Černyševskis Nikolajus 216
Čerskis Stanislovas (Stanisław Czerski) 121
Čevatasis Aleksandras 50
Čilvinaitė Marija 193
Čiulda Juozapas (Józef Czułdo) 69, 191
- Dambrauskas-Jakštės Aleksandras 25, 204, 205, 207, 210, 212
Daškus Marius 25
Daugėla Adomas (Adam Dowgięło)** 206, 249
Daukantas Simonas (Szymon Dowkont) 11, 12, 18, 23, 68, 69, 74, 96–98, 117, 120, 126–131, 133, 135–138, 167, 168, 175, 182, 184, 187, 191, 193, 201, 265
Daukša Kazimieras Kristupas (Kazimierz Krzysztof Dauksza) 184
Daukša Mikalojus (Mikołaj Dauksza) 97, 112, 129, 135, 167
Davidovas Ivanas 109, 110
Debner Christian Karl August 214
Dembskis Vitalis (Witalis Dębski)** 166, 209

- Dembskis Vladislovas (Władysław Dębski)** 166, 180, 211
- Deržavinas Gavrila 110
- Dewinakis J. → Daukantas, Simonas
- Dievo Motina → Marija švč.
- Dypenbrokas Merkeliš (Melchior Diepenbrock) 214
- Dmochovskis Kazimieras (Kazimierz Dmochowski) 121, 178
- Dobroliubovas Nikolajus 216, 223, 224
- Doré Gustave 210
- Dovydaitis Juozapas Silvestras (Józef Sylwester Dawidowicz)** 84, 130, 135, 166, 173, 180, 183, 211, 212, 219, 220, 221, 224, 234, 256
- Dovydaitis Justinas Silvestras (Justyn Sylwester Dawidowicz)** 84, 166, 182
- Drach L. B. 235
- Drews Johannes 103
- Džnevičius (Drzniewicz), daktaras 186
- Eitutis Kazimieras (Kazimierz Ejtutowicz)** 209, 212
- Erazmas Roterdamietis 103
- Erdmanas Jonas (Jan Erdmann) 106
- Erodas → Erodas I Didysis
- Erodas I Didysis, valdovas 247
- Fedras (Phaedrus), roménų raštotojas 133
- Feigelmanas Nojus 105, 115, 116
- Felinskis Stanislovas (Stanisław Feliński) 118
- Feoktistovas Piotras 46, 58, 59, 61–63, 171
- Ferdinandas I, valdovas 214
- Fiecekas Aloyzas Jonas (Alojzy Jan Fiecek) 33, 214
- Fijalkovskis Antanas (Antoni Fijałkowski) 178
- Filipavičius Martynas (Marcin Filipowicz) 106
- Filipeckis Andriejus (Andrzej Filipecki) 184
- Fiodorovas V. 215–217, 223, 226
- Franklin John 108
- Fridburgas Grigorijus 108
- Gabonskis Alfonsas (Alfons Gaboński) 79
- Gabševičius Andriejus (Andrzej Gabszewicz)** 84, 91, 93–95, 100, 104, 180
- Galachovas Aleksejus 58, 109, 110
- Gečys Kazimieras (Kazimierz Gieczys) 16, 17, 19, 22, 215–221, 223, 224, 226, 228, 231–234, 258
- Gedgaudas Norbertas (Norbert Giedgowd)**
- Genienė Zita 26, 88
- Genys Jonas 26, 88
- Gercenas Aleksandras 216

- Gidžiūnas Viktoras* 97, 130
 Gieczys K. → Gečys Kazimieras
 Giedraitis Juozapas Arnulfas (Józef Arnulf Giedroyć) 41, 67, 77, 191
 Giedraitis Merkeliš (Melchior Giedroyć) 111
 Giedraitis Simonas Mykolas (Szymon Michał Giedroyć) 43, 68, 71, 103, 104, 260
 Giniotas Juozapas (Józef Giniat) 122, 184
 Gintila Jonas Krizostomas (Jan Chryzostom Gintyło) 14, 21, 25, 28, 43, 44, 68, 70, 71, 74–81, 84–90, 92, 96, 100, 104, 114, 115, 117–126, 135–137, 178, 183, 189, 191, 235, 264, 265
 Gintilla J. Kr. → Gintila, Jonas Krizostomas
 Gintyla Antanas (Antoni Gintyło)** 194
 Girdenis Jonas → Daukantas Simonas
Girdžiauskas Juozas 26
 Girininkienė Vida 165
Girnus Saulius Antanas 34
 Girštautas Jurgis (Jerzy Girsztowt) 113
 Gliuksbergas Mykolas (Michał Glücksb erg) 128
 Grauertas, inspektorius 170
 Gräff W., knygininkas 119
Greenwald Antony 20
 Grigalauskas Petras (Piotr Grygałowski) 249
 Grigalius → Grigalius XIII
 Grigalius XIII, popiežius 29
 Grigalius XVI, popiežius 40
 Grigaliūnas Pranciškus (Franciszek Grygalunowicz)** 209
Griškaitė Reda 128
 Grochauskas Adomas (Adam Grochowski) 106
 Gruberis Everestas 44, 48, 114, 115
 Gutauskas, Simonas (Szymon Guttowski) 249
- H.** A. → Atkocevičius Jeronimas
 Hainglaisas, knygininkas 103
 Hartknoch Christoph 103
 Herburtas Mamertas (Mamert Heribert) 184
 Herder Johann Gottfried 11
 Herolt Johannes 116
 Hirscher Johann 107
 Holovinskis Ignatas (Ignacy Hołowiński) 31, 44, 70, 75, 87–89, 93, 118, 121, 178, 179
 Hołowińskis, Ignas → Holovinskis Ignatas
- Im Hof Ulrich* 74
 Ivinskis Laurynas (Wawrzyniec Iwiński) 12, 18, 26, 184, 185, 212
 Ivinskis Zenonas 20, 252
- J**ablonskis Dominykas (Dominik Jabłoński) 249
 Jacevičius Antanas (Antoni Jacewicz)** 249
 Jadvyga, valdovė 36, 187

- Jadwiga → Jadvyga
 Jagiełło → Jogaila
 Jaknavičius Jonas (Jan Jachnowicz) 97, 105, 112, 135
 Jaksakovas, knygininkas 107
 Janikavičius Antanas (Antoni Janikowicz) 77, 189
 Janikavičius Simonas (Szymon Janikowicz) 106
 Jankauskis Antanas (Antoni Jankowski) 225
 Jan Kazimierz → Jonas Kazimieras
 Jankūnas Kajetonas (Kajetan Jankiewicz)** 206, 250
 Janulaitis Augustinas 17–19, 22, 129, 130, 231
 Janutavičius Fabijonas (Fabian Janutowicz) 221
 Jaroševičius Juozapas (Józef Jaroszewicz) 187
 Jasikevičius Rapolas (Rafał Jasiekiewicz) 98
 Jaskaudas Jonas (Jan Jaskowd) 112
 Jatulis Paulius 20, 217
 Jaunius Kazimieras 211
 Jekaterina II, valdovė 110, 119
 Jézus → Jézus Kristus
 Jézus Kristus 98, 99, 105, 112, 131, 132, 135, 136, 184
 J. M. → Milaknis Jonas
 Jodelaitis Jonas → Gedgaudas Norbertas
 Jogaila, valdovas 36, 187
 Jogéla Vytautas 206, 253
 Jonas Kazimieras, valdovas 187
*Jonynas Ambrazieju*s 188
 J. R., klierikas 194
 Jucevičius, Liudvikas Adomas (Ludwik Adam Jucewicz) 103, 253
 Julijus → Julijus Cezaris
 Julijus Cezaris 29
 Jung Carl Gustav 237
 Juraška Kazimieras (Kazimierz Juraszko), karmelitas 234
 Juškevičius Jonas (Jan Juszkiewicz) 118, 137
 Juzumas Antanas (Antoni Juzumowicz) 56, 84, 90, 91, 98, 100, 183, 193
 Juzumas Tadas (Tadeusz Juzumowicz) 84, 98, 103, 114, 115, 131, 136, 183
 Juzumas Vincentas (Wincenty Juzumowicz) 131, 136, 183, 184, 191, 206, 253
 J. W. → Vološinas Jurgis
 J. Z. → Zavadzkis Juozapas
Kačanauskas Jonas (Jan Kacznowski) 144**
 Kairys Klemensas (Klemens Kajro)** 25, 166, 181, 190, 191, 196–198, 200, 202, 205
 Kairo → Kairys Klemensas
 Kajro, Klemens → Kairys Klemensas
 Kanapackas (Konopacki), dvasininkas 249

- Kanapackis Ksaveras (Ksawery Konopacki) 23
- Kapnistas Vasilijus 110
- Karamzinas Nikolajus 110
- Karolis XII, valdovas 119
- Kasakauskis Jurgis (Jerzy Kossakowski) 112
- Kasakauskis Kalikstas (Kalikst Kossakowski) 183, 184, 187, 234
- Kašarauskas Ambraziejus Pranciškus (Ambroży Franciszek Kossarzewski) 138, 173, 182, 183, 188, 193, 195, 196, 234, 235, 266
- Katelė Jonas (Jan Kociełło)** 166, 204, 208–210
- Katilius Algimantas 16, 36, 72, 250
- Kaufmanas Konstantinas von 100, 165, 241
- Kavolis Vytautas 23, 72, 215, 239, 253
- Kaziliūnas Motiejus (Maciej Kazilewski)** 209
- Kelpšas Apolinaras (Apolinary Kiełpsz) 106
- Kervelis Mikalojus (Mikołaj Kierwell) 78, 221
- Kiaupa, Zigmantas* 36, 240
- Kikutis (Kitkevičius) Antanas (Antoni Kitkiewicz) 92, 98, 186
- Kybartas Augustinas (Augustyn Kibortt) 106
- Klein Anton 177, 178
- Klevenskis Fiodoras 46–51, 54–56, 59, 109
- Klemensas → Kairys Klemensas
- Klimavičius Kazimieras (Kazimirz Klimowicz) 103
- Kliučevskis Vasilijus 47
- Klüpfel Engelbert 177, 178
- Kniūraite Vida* 228, 229
- Kocas Ignotas (Ignacy Koc) 103–105, 115
- Kojalavičius-Vijukas Albertas (Vaitiekus) (Albert (Wojciech) Kojałowicz-Wijuk) 103
- Kojalovičius Michailas 111
- Kolyška Boleslovas (Bolesław Kłyszko) 182
- Kolmaras, vyskupas 117
- Koncevičius Jonas (Jan Koncewicz) 69
- Kontskis Apolinaras (Apolinary Kątski) 128
- Koreva (Korewa), bajorų vadas 233
- Kornilovas Ivanas 29, 237
- Kosovskis Henrikas (Henryk Kosowski) 235
- Kossarzewski A. → Kašarauskas Ambraziejus Pranciškus
- Kozmianas Kleopas (Kleofas Koźmian)** 166, 207, 209
- Koženiovskis Juozapas (Józef Korzeniowski) 212
- Königsdorfer Martin 98, 136, 183
- Krasinskis Adomas Stanislovas (Adam Stanisław Krasiński) 32
- Kraševskis Juozapas Ignatas (Józef Ignacy Kraszewski) 185, 187, 238

- Kregždė Martynas (Marcin Kregždo) 118
- Kriškenis Pranciškus Ksaveras (Franciszek Ksawery Kryszkjan)** 203
- Križanauskis Juozapas (Józef Krzyżanowski) 74, 97, 117, 119, 126, 135–137
- Krylovas Ivanas 110
- Kubicki Paweł 182
- Kukolnikas Pavelas 49
- Kukševičius Jonas (Jan Kukszewicz) 118, 137
- Kulakauskas Antanas 12, 18, 24, 26, 35, 38, 65, 68, 167, 175, 177, 184, 259
- Kulinas Vasilijus 167, 238
- Kulvinskis Ignotas (Ignacy Kulwiński) 77
- Kumor Bolesław 33, 169, 214
- Kurczewski Jan 43
- Laukavičius Juozapas (Józef Ławkowicz)** 234
- Laukys Jokyb's → Daukantas, Simeonas
- Lazutka Stanislovas 22, 216, 217, 223, 229
- Lebedys Jurgis 73
- Ledesma Jokūbas 130
- Legeckis Petras (Piotr Legiecki)** 166, 211
- Lelevelis Jokimas (Joachim Lelewel) 187
- Lendzevičius Antanas (Antoni Lendziewicz) 119
- Leopolita Jonas (Jan Leopolita) 119
- Lermontovas Michailas 110
- Levickis Pranciškus (Franciszek Lewicki)** 210
- Liatošinskis Motiejus (Maciej Latoszyński) 249
- Lipskis Vincentas (Wincenty Lipski) 184
- Liuima Antanas* 111
- Lomonosovas Michailas 110
- Lopacinskis Jonas Dominykas (Jan Dominik Łopaciński) 102
- Lukaševičius Feliksas 57, 59, 63
- Lukavičius Juozapas (Józef Łukowicz)** 185, 206, 212
- Lukšienė Meilė 23–25, 66–71, 74, 77, 78, 95, 96, 112–114, 124, 149, 153, 155, 157, 159, 169, 194, 202, 258, 259
- Luter → Luther Martin
- Luther Martin 103–105, 135
- Lūžys Sigitas* 111
- Maceina Antanas 199
- Maciūnas Vincas* 36, 189, 238
- Mackevičius Adomas (Adam Mackiewicz)** 166, 189, 212
- Mackevičius Antanas (Antoni Mackiewicz)** 182
- Mackevičius Antanas (Antoni Mackiewicz), sukilimo vadas** 166, 173, 181, 182, 207, 245
- Mackevičius Zigmantas (Zigmunt Mackiewicz)** 181

- Mačiulis-Maironis Jonas 101
 Maguire I. F. 214
 Mansi Giovanni 119
 Maria → Marija, švč.
 Marija, švč. 112, 117, 183, 120, 211,
 214, 221, 232, 245
 Markevičius Nikolajus 111
 Martišauskas Pranciškus (Franciszek Martyszewski) 78
 Masalskis Ignotas Jokūbas (Ignacy Jakub Massalski) 70
 Mathew → Matthew Theobald
 Matthew Theobald 214
 Matulaitis Stasys 230
 Matusas Jonas 20
 Mažvydas Martynas 26, 27, 138,
 186
 Medišauskienė Zita 14, 231, 233,
 256
 Melanchton Philipp 103
 Merkys Vytautas 18–22, 25, 50,
 62–65, 71, 73, 77, 87, 88, 97,
 100, 101, 142, 155, 165, 167,
 171–173, 178, 179, 205, 208–
 210, 212, 216, 217, 219, 220,
 223, 224, 231–233, 239, 242,
 243, 258, 260
 Meškauskas Ignotas (Ignacy Mieszkowski) 250, 256
 Mickevičius Adomas (Adam Mickiewicz) 180, 187
 Mickevičius Juozapas (Józef Mickiewicz) 107
 Mieleška Juozapas (Simforijonas) (Józef (Symforian) Mieleszko) 32, 119, 214
 Miežinys Mykolas Jeronimas (Michał Hieronim Mieżytowicz)** 166, 204, 212
 Miežvinskis Jonas (Jan Mierzwiński) 114
 Migne, kunigas 119
 Mykolaitis-Putinas Vincas 202
 Mykolas Konstantinas iš Astravos, janyčaras 106
 Mikštė Regina 25, 100, 180, 189,
 190, 194, 196, 207
 Mikuckis Stanislovas (Stanisław Mikucki) 36, 184
 Milaknis Jonas (Jan Miłaszewicz)** 194, 206
 Miliauskis Aleksandras (Aleksander Milewski)** 32
 Milovidovas Donatas 51
 Myle K. W. → Daukantas, Simonas Misius, Kazys 24, 55, 62
 Molis Stanislovas (Stanisław Mohl)** 194
 Montvila Eligijus (Eligiusz Montwiłł) 189
 Mosėjus Pranciškus (Franciszek Mossiej)** 181
 Mosėjus Vincentas (Wincenty Mossiej)** 210
 Muchlinskis Antanas (Antoni Muchliński) 74, 119
Mulevičius Leonas 158
 Muravjovas Michailas 42, 173,
 175, 176, 230, 233, 236, 250
 Muravjovas Nikolajus 241

- N**arbutas Leonas (Leon Narbutt) 84
Narbutas Teodoras (Teodor Narbut) 187
Narkevičius Motiejus (Maciej Narkiewicz) 250
Natanek Piotr 35, 234
Navickienė Aušra 239
Navickis Jonas Norbertas (Jan Norbert Nowicki)** 84, 104
Nazimovas Vladimiras 63, 190, 217, 223, 225, 226, 228, 230
Nepos Cornelius 133
Nezabitauskis Kajetonas Rokas (Kajetan Roch Niezabitowski) 12
Niemčevskis Zacharijus (Zachariusz Niemczewski) 194
Nikolajus I, valdovas 34, 37, 38, 47, 63, 67, 69
Nikolajus II, valdovas 34
Noreika Juozapas (Józef Norejko) 78
Norvaiša Antanas (Antoni Narwojsz)** 181, 182
Norvaiša Vincentas (Wincenty Narwojsz)** 209
Novikovas Nikolajus 250
- O**bolenskis Dmitrijus 63
Odyniecas Antanas Edvardas (Antoni Edward Odyniec) 187
Oginskis Irenėjas (Ireneusz Ogiński) 12, 74, 118, 157, 179, 184
Olševskis Mykolas (Michał Olzewski) 112
- Opulskis Mikalojus (Mikołaj Opolski)** 205
Opulskis Teofilis (Teofil Opolski)** 206
Orlovas Aleksandras 51, 52, 53, 54, 63
Osolinskis Juozapas Maksimili-jonas (Józef Maksymilian Ossoliński) 106, 121
Ostromovas Vasilijus 113
Ožarovskis Viktoras (Wiktor Ożrowski) 31
- P**abréža Jurgis (Ambraziejus) (Jerzy (Ambroży) Pabréža) 97, 119, 130, 191
Pacas Mikalojus (Mikołaj Pac) 111
Pachomovas Piotras 231
Pakarklis Povilas 71
Palionis → Pėža Dominykas
Paliulionis Mečislovas Leonardas (Mieczysław Leonard Pallu-lon)** 25, 84, 130, 166, 204, 205, 211
Pankowicz Andrzej 35, 234
Paškevičius Samuelis (Samuel Paszkiewicz)** 206, 249
Patolskis (Patolski) 130, 135
Paulius, apaštalas 197
Pavelas I, valdovas 67
Petkevičius Stanislovas (Stanisław Pietkiewicz)** 234
Petkevičiūtė Danutė 26, 185, 212
Petras Didysis, valdovas 34, 180

- Petrauskis Adolfas (Adolf Piotrowski)** 181
- Petrulevičius (Petrusewicz), tarnautojas 248
- Pėža Dominykas (Dominik Peža)** 166, 196, 212
- Phedras → Fedras
- Pijus VI, popiežius 104
- Pijus VII, popiežius 178
- Pijus IX, popiežius 31, 42, 178, 214
- Pius VII → Pijus VII
- Plakans Andrejs* 23
- Polujanskis Aleksandras (Aleksander Połujański) 118
- Popovas, raštų autorius 178
- Pošakovskis Jonas (Jan Poszakowski) 103
- Poška Dionizas (Dionizy Paszkiewicz) 185, 194
- Praniauskaitė Karolina (Karolina Proniewska) 179, 185, 200
- Praniauskis Otonas (Otton Pruniewski) 44, 98, 136, 183, 193
- Praspaliauskienė Rima* 252
- Prašmantaitė Aldona 26, 41, 67, 77, 191, 211
- Prekeris Jonas (Jan Preker) 256
- Proniewska K. → Praniauskaitė Karolina
- Protasovas Nikolajus 170
- Pušinskis Aleksandras (Akelساندر پوشینسکی) 106
- Puzaras Petras 20, 217
- Raczkowski H. → Račkauskis Jeronimas
- Račinskis Edvardas (Edward Raczyński) 121
- Račkauskas Julijonas (Julian Raczkowski)** 205, 210
- Račkauskis Jeronimas (Hieronim Raczkowski)** 15, 20, 56, 84, 91, 99, 101, 104, 134, 136, 166, 179, 183–187, 191, 193
- Radavičius Jonas (Jan Rodo-wicz)** 194, 208
- Radavičius Leopoldas (Leopold Rodowicz)** 206, 249
- Radvilaitė Barbora, valdovė 187
- Radziszewski F. → Radziševskis Pranciškus
- Radziševskis Pranciškus (Franciszek Radziszewski) 124, 125
- Radziwiłłowna Barbara → Radvilaitė Barbora
- Rajunčius Antanas (Antoni Raju-niec) 84, 90
- Rejeris A., knyginiukas 107
- Reutas Antanas (Antoni Reut) 78
- Rimavičius, Adomas (Adam Ry-mowicz)** 206, 250
- Rimkevičius Juozapas (Józef Rymkiewicz) 189
- Rimkevičius Petras → Rimkus Petras
- Rimkus Petras (Piotr Rymkie-wicz)** 166, 181, 190, 201, 202, 209

- Rogalskis Leonas (Leon Rogalski) 187
- Rojus Jonas (Jan Rajewski)** 194
- Rokickas Jonas (Jan Rokicki)** 194
- Romanovai, dinastija 108
- Romm, Mones 119
- Roplinskis (Ropliński), raštų autorius 106
- Ross, tyrinėtojas 108
- Rožanskas Jurgis (Jerzy Rožański)** 209
- Rubaževičius Anupras (Onufry Rubažewicz)** 84
- Rucevičius Silvestras (Sylwester Rucewicz) 128
- Rudzinskis Mykolas (Michał Rudziński) 78
- Ruginis Jonas (Jan Rugilewicz)** 194
- Rupeika Kajetonas (Kajetan Rupejko) 249, 256
- Ruževičius Jonas (Jan Ružewicz)** 194
- Rzewuski H. → Ževuskis, Henrikas
- Sakalauskas Dominykas (Dominik Sokołowski) 219, 220
- Sapiega Jonas (Jan Sapieha) 103
- Savukynas Virginijus* 238
- Schleicher August 190, 194, 211
- Sendzikas Kazys 25, 118, 120, 125
- Senkovskis Juozapas (Józef Sękowski) 35
- Sergijevskis Nikolajus 248
- Siemenskis Liucijonas (Lucjan Siemieński) 106
- Sikorska-Kulesza Jolanta* 143
- Sipavičius Stanislovas (Jeronimas Stanisław (Hieronim) Sipowicz)** 210
- Sirutavičius Vladas* 199
- Sirvydas Konstantinas (Konstantyn Szyrwid) 96–98, 112, 117, 127, 129, 131, 135
- Sirvydis Juozas Otonas 210
- Skarga Petras (Piotr Skarga) 103, 114
- Skidelis Jonas (Jan Skidełł) 85, 94, 100, 178
- Skidełł J. → Skidelis Jonas
- Skorupskas Mikalojus (Mikołaj Skorupski)** 205, 207, 208, 210
- Skrickis → Norvaiša Antanas
- Skripicinas Valerijus 54
- Skrodkis Kazimieras (Kazimierz Skrodki) 131, 136
- Skvorcovas Ivanas 63
- S. M. → Molis Stanislovas
- Smigelskis Benediktas (Benedykt Smigelski) 74, 184, 191, 206, 207
- Sokolovskis Jonas (Jan Sokołowski) 123
- Solovjovas Sergejus 111
- Stakauskas Juozapas 16–19, 21, 24, 25, 42, 63, 64, 85, 89, 91, 95, 96, 99, 101, 211
- Stakėnas Romualdas (Romuald Stakien)** 84, 166, 183, 204
- Staliūnas Darius* 237, 250

- Stanevičius Simonas (Szymon Staniewicz) 12, 73, 97, 127
 Stanys Vincentas (Wincenty Staniewicz)** 206, 249, 256
 Stavinskis Jurgis (Jerzy Stawiński) 111
Stolzman Małgorzata 70
 Strausas Aleksandras (Aleksander Strauss) 156
 Strazdas Antanas (Antoni Drozdowski) 78
 Strijkovskis Motiejus (Maciej Stryjkowski) 121
 Stropus Pranciškus (Franciszek Stropp)** 209
 Strukovas D. 187
 Stulginskis Ferdinandas (Ferdinand Stulginski) 84
 Subačius Giedrius 69
 Subačius Paulius 23
 Surevičius S. (Sourevitsch) 156
- Š**afranekas, Juozapas (Józef Szafranek) 33
 Šajnocha, Karolis (Karol Szajnocha) 187
 Šatinskis, Vladislovas (Władysław Szatyński)** 181
 Šauklys Motiejus → Daukantas Simonas
 Ščebalskis Piotras 111
 Šelevskis A. (Szelewski), dvasininkas 117
 Šenavičienė Ieva 74, 124, 128, 138, 191, 225, 260
- Šerfenbergeris M., spaustuvininės 119
 Šimkevičius Mykolas (Michał Szymkiewicz) 250
 Šliogeris Vincentas (Wincenty Szlagier)** 211, 212
 Šliupavičius Aloyzas (Alojzy Szlupowicz)** 206, 249
 Štachas Ignotas (Ignacy Sztach) 106
 Štarevičius Liudvikas (Ludwik Sztarewicz)** 181
 Šukevičius Aloyzas (Alojzy Szkiewicz) 84, 87, 90, 123, 124
 Šveichovskis Benediktas (Benedikt Szwejchowski) 111
- Tamošiūnaitė Uršulė 207
 Tatarė Antanas (Antoni Tataré) 131, 136
 Tavainis Petras (Piotr Tavoy) 111
 Tyla Antanas 12, 14, 69, 73, 77, 155, 158, 159, 175
 Tobenz Daniel 178
 Tomas Akvinietas 186
 Tomas Kempietis 32, 98, 99, 103, 131, 136, 184
 Tomaševičius Jonas (Jan Tomaszewicz)** 209
 Trečiokas Dominykas (Dominik Trzeciak)** 181
 Tredjakovskis Vasilijus 110
 Trumpa Vincas 22
 Truska Liudas 37, 38

- Tumas J. → Tumas-Vaižgantas
Juozas
- Tumas-Vaižgantas, Juozas 32, 219
- Ugianskis Andriejus (Andrzej
Ugiański)** 69, 105, 107, 129–
131, 133, 135
- Ulinskas Ignotas (Ignacy Ulińs-
ki)**** 206, 249, 256
- Urban Jacek* 35, 234
- Ustrialovas Nikolajus 35, 52, 58,
109, 110
- Uvainis Leonas (Leon Uvoyn) 120
- Vaga Teodoras (Teodor Waga)
187**
- Vaičekonis Pranas* 34, 37
- Vaišvila Ignatas (Ignacy Wojsz-
wiłło)** 138
- Vaižgantas → Tumas-Vaižgantas,
Juozas
- Valančius Grigas 20
- Valančius Motiejus (Maciej Wo-
łonczewski) 18–19, 32, 34, 36–
38, 40, 44, 47–51, 53–59, 61–65,
70–75, 77, 83, 84, 87–89, 91–
93, 96–102, 104–113, 116–124,
126–133, 135–138, 140, 141,
154–157, 161, 164–173, 175,
177–179, 181, 183–187, 189,
191, 193, 196, 203–206, 208–
210, 212, 216–226, 228–235,
237–243, 245–250, 253–255,
257–262, 264, 265, 267, 268
- Valentas Antanas (Antoni Wa-
lent) 25, 32, 166, 183, 188, 190
- Valiūnas Silvestras (Sylwester
Walenowicz) 185
- Vanagas Aleksandras 270
- Vanagas Vytautas* 26
- Vanagienė Birutė 223
- Vardys Vytautas* 34
- Vasiljevas Sergejus 57, 170
- Veitas Motiejus Kiprijonas (Ma-
teusz Cyprian Weit)** 32
- Vereika Feliksas (Feliks Werej-
ko)** 166, 187, 211
- Vėbra Rimantas* 42
- Vidmantas Edvardas 22, 73
- Vienožindys Antanas (Antoni
Wienożyński)** 166, 181, 190,
201, 202, 207–209
- Viksва Pranciškus (Franciszek
Wikswo)** 25, 166, 189, 190,
196, 205
- Vilimavičius Vincentas (Wincen-
ty Wilimowicz)** 186
- Virakas Pranas 259
- Višnevskis Mykolas (Michał
Wiszniewski) 106
- Vitartas Aleksandras (Aleksander
Witort)** 166, 211
- Vladimirovas Levas 113
- Voinovičius Ignatas (Ignacy Woj-
nowicz) 106
- Voinovičius, mokytojas 44
- Voitarovičius Juozapas Grigas (Jó-
zef Grzegorz Wojtarowicz) 33,
214

- Volončevskis → Valančius Motiejus
 Vološinas Jurgis (Jerzy Wałaszynski)** 194
 Volteris Eduardas 73
 Vostokovas Aleksandras 58, 109,
 110
 Vrangelis Emanuelis 63
 Vujekas Jokūbas (Jakub Wujek)
 97, 135
- Waga** Teodor 187
Wasilewski Jan 37, 41, 178
 Weber Hugo 211
Weeks Theodore 23
 Wołonczewski M. → Valančius Motiejus
 Wójcik Zbigniew 210
- Zasztowt Leszek** 68
 Zaukevičius Antanas (Antoni Zawkiewicz)** 84, 91, 101, 104
 Zavadzkiai, giminė 128
 Zavadzkis Adomas (Adam Zawadzki) 119, 128, 184, 185
 Zavadzkis Feliksas (Feliks Zawadzki) 210
 Zavadzkis Juozapas (Józef Zawadzki) 128, 239
 Zavadzkis Jozaps → Zavadzkis, Juozapas
 Zenkevičius Jonas (Jan Zienkiewicz) 184
 Ziegleris Grigas Tomas (Gregor Thomas Ziegler) 33
- Žaltauskaitė Vilma** 204
 Žalvaris K. → Legeckis Petras
 Želvys Juozapas (Józef Żelwicz) 161, 172, 191, 196
 Ženevičius Juozapas (Józef Żeniewicz) 196
 Ževuskis Henrikas (Henryk Rzewuski) 23, 63, 70, 106
 Žilevičius Tomas (Tomasz Żylewicz)** 144
Žiugžda Juozas 181
Žukas Vladas 128, 133
Žukas (Żuk), mokytojas 115
 Žutautas Motiejus (Maciej Żutowt)** 212
- Белецкий А. → Beleckis, Aleksejus
 Добролюбов Н. А. → Dobroliubovas, Nikolajus
 Иовчук М. Т. 216
 Лазутка С. А. → Lazutka Stanislovas
 Муравьев М. Н. → Muravjovas Michailas
Неупокоев Валентин И. 155, 158
 Петр Великий → Petras Didysis
 Попов → Popovas, raštų autorius
Попов А. 44
Токтын Серкей 238
 Федоров В. А. → Fiodorovas V.
 Черкасов Петр 34
Чернышевский, Дмитрий 34

**DUCHOWIEŃSTWO I LITEWSKOŚĆ:
ODNOWA KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W DIECEZJI
ŻMUDZKIEJ
W LATACH 40-TYCH – 60-TYCH XIX W.**

STRESZCZENIE

Żmudź – specyficzny region Litwy, która w historii kształtowania się nowoczesnego narodu litewskiego była jaskrawym ogniskiem odrodzenia narodowego, wciąż wzburza zainteresowanie badaczy. To właśnie tu po raz pierwszy język litewski został potraktowany jako kulturalna i narodowa wartość. Książka, poświęcona fenomenowi litewskości (języka litewskiego) w katolicyzmie, odkrywa temat poprzez nowe, niespotykane dotąd w historiografii, ujęcie: ożywienie życia religijnego w diecezji żmudzkiej w latach 40-tych – 60-tych XIX w. i obecność języka litewskiego w katolicyzmie

są traktowane jako składowa część odnowy Kościoła katolickiego w Europie Zachodniej.

Jak wiadomo, w Europie Zachodniej w drugim dziesięcioleciu XIX w. życie katolickie znacznie się ożywiło. Początek Restauracji Kościoła katolickiego po okresie Napoleońskim i Kongresie Wiedeńskim (1814–1815) oraz powrót do zasad prawowitych rządów umocnił autorytet papieża. Z drugiej zaś strony ta sytuacja skłoniła Stolicę Apostolską i państwa do współpracy na zasadach równouprawnienia. Poza instytucją papieską odnowę Kościoła katolickiego powodowały jego siły wewnętrzne, obudzone przez Romantyzm, który zadał decydujący cios ideom Oświecenia, jak również ciągle jeszcze umacniające się tendencje ultramontanizmu. Kościół dążył do rehabilitacji i obrony chrześcijaństwa, do wyzwolenia się ze szponów państwa, ożywienia życia religijnego, ukazania wielkich swych zasług dla kultury oraz do zbliżenia jej do religii. Szukał bardziej skutecznych środków szerzenia religii w zmieniającej się sytuacji politycznej, ekonomicznej i społecznej, dostosowując katolicyzm do liberalizującej się i demokratyzującej społeczności świata.

Odnowa Kościoła katolickiego w poszczególnych krajach przebiegała niejednakowo i miała zróżnicowane tempo. W Imperium Rosyjskim, gdzie sytuacja Kościoła katolickiego była specyficzna i skomplikowana, jego odnowa rozpoczęła się po Powstaniu Listopadowym i głosiła hasło prymatu katolicyzmu nad prawosławiem, zwłaszcza w dziedzinie teologii, kultury i oświaty chrześcijańskiej, zachęcała duchowieństwo do zawodowego i intelektualnego doskonalenia. Wyrażała się poprzez nowe środki i formy pracy, przyczyniające się do ożywienia i zaktywizowania życia sakralnego i liturgii kościelnej.

W książce wysuwana jest myśl, iż o odnowie Kościoła katolickiego w diecezji żmudzkiej w połowie XIX w. świadczyła wzrastająca aktywność pracy duszpasterskiej, która wyrażała się poprzez religijno-

oświatową działalność duchowieństwa, skierowaną na umocnienie katolicyzmu wśród chłopstwa poprzez wykorzystanie języka ludu (języka litewskiego, a od lat 50-tych po przyłączeniu do diecezji żmudzkiej parafii gubernii kurlandzkiej również łotewskiego) do krzewienia religii.

Lituaniacja Kościoła katolickiego rozpoczęła się dzięki coraz częstszemu używaniu w nim języka litewskiego. W latach 40-tych XIX w. w diecezji żmudzkiej język ten osiągnął już trwałą pozycję w pracy duszpasterskiej: po litewsku odprawiano dodatkowe nabożeństwa, prowadzono religijne i elementarne nauczanie w szkołach parafialnych przy kościołach, kształtowano postawy zachowań społecznych chłopów w duchu chrześcijańskich wartości, hartowano moralność poprzez listy duszpasterskie. W tym czasie zaczęło się ukazywać wiele publikacji o treści religijno-moralnej, przeznaczonych dla ludu. Umacniająca się więź między katolicyzmem i litewskąością przyspieszyła przedostanie się języka litewskiego również i do kultury szlacheckiej. Miało to wielkie znaczenie, by uprzewilejowane warstwy społeczne i duchowieństwo były świadomie korzyści, płynących dla Kościoła z posługiwania się w nim językiem litewskim oraz potrzeby akceptacji tego języka w pracy duszpasterskiej. Zaczęto wydawać w języku litewskim kazania, inne dzieła z dziedziny duszpasterstwa, hagiografii, mistyki, ascezy, historii Kościoła oraz opowiadania o diecezji, przeznaczone dla duchowieństwa i oświeconych katolików. Lituaniacja Kościoła katolickiego przyczyniła się również do rozwoju piśmiennictwa w języku litewskim, będącego wyrazem litewskiej kultury elitarnej i nie mającego bezpośredniego związku z religią (lingwistyka, poezja).

Wynikająca z potrzeb Kościoła katolickiego działalność duchowieństwa na rzecz rozwoju języka i piśmiennictwa litewskiego była dotąd w historiografii przypisywana wyłącznie orędownikom litewskiej kultury etnicznej, którzy posługiwali się językiem litewskim i których działalność została zakwalifikowana jako ruch etniczno-

kulturalny. Nie można negować faktu, iż idee działaczy litewskiej kultury etnicznej wywierały wpływ na niektórych duchownych, jak również tego, że w połowie XIX w. duchowieństwo miało już i inne ważkie motywy do popierania litewskości. Porównanie celów, skali i możliwości oddziaływania na lud dowodzi, że istota litewskości orędowników litewskiej kultury etnicznej i duchowieństwa była różna.

Korzenie działalności orędowników litewskiej kultury etnicznej sięgają początku XIX w., gdy zainteresowanie językiem litewskim zaczęła okazywać szlachta, która po utracie niepodległości próbowała odnaleźć duchowe oparcie w obcym sobie środowisku kulturowym, zwracając się do swych historycznych korzeni. To zainteresowanie szlachty sprawą litewską potęgował dodatkowo napływający z Zachodu Romantyzm i pojawiение się językoznawstwa porównawczego, które uznało język litewski za najstarszy z żywych języków indoeuropejskich o szczególnej wartości dla nauki. Część szlachty zaczęła gloryfikować przeszłość dawnej Litwy, wyszukiwać i rozpowszechniać dowody świadczące o wyjątkowości języka litewskiego i wyrażać swą indywidualność w piśmiennictwie litewskim. Wraz z postępującą w Europie intergacją kulturalną, rozpowszechnieniem się idei "ducha narodów" Johanna Gottfrieda Herdera, odrodzeniem narodu polskiego i dojrzewaniem reform społecznych na Litwie, do pochodzących ze szlachty orędowników litewskiej kultury etnicznej dołączyła część inteligencji o rodowodzie chłopskim, co spowodowało zmiany w kręgu zainteresowań sprawą litewską. W okresie działalności najwybitniejszego przedstawiciela litewskiej kultury nowego pokolenia Szymona Dowkonta (Simonas Daukantas) (od lat 20-tych do połowy lat 60-tych XIX w.) obok gloryfikacji przeszłości Litwy i języka litewskiego zaczęły zarysowywać się starania, celem których był rozwój oryginalnej pod względem historycznym i etnicznym kultury litewskiej, wzbogacenie jej przez włączenie do niej wartości kultury chłopskiej oraz troska o oświatę chłopów.

Zatrzymajmy się jednak w kręgu wyżej wspomnianych orędowników litewskiej kultury etnicznej. Historyczne i lituanistyczne dzieła orędowników litewskiej kultury etnicznej były przeznaczone dla wykształconego czytelnika. W połowie XIX w. ich działalność przejawiała się w środowisku elit i przede wszystkim aktywizowała konflikt narodowej tożsamości szlachty. Nie mogło być wówczas mowy o dialogu między nimi i ludem, gdyż dzielił ich zbyt duży dystans społeczny i kulturalny. Starania orędowników litewskiej kultury etnicznej by włączyć lud do procesu cywilizacyjnego były również próbą oddziaływanego na uprzywilejowane warstwy w społeczeństwie, w celu uzyskania przyzwolenia na urzeczywistnienie litewskich inicjatyw oświatowych (zalegalizowanie szkół parafialnych, wydawanie periodyków dla ludu, itd.). Z drugiej zaś strony, przygotowane przez orędowników litewskiej kultury etnicznej elementarze, gospodarcze, dydaktyczne i inne książeczki dla ludu (najważniejsi autorzy Szymon Dowkont, Szymon Staniewicz (Simonas Stanevičius), Kajetan Niezabitowski (Kajetonas Nezabitauskis), Mikołaj Akielewicz (Mikalojus Akelaitis)), a zwłaszcza kalendarze Wawrzyńca Iwińskiego (Laurynas Ivinskis) chociaż w znacznym stopniu przyczyniły się do podniesienia oświaty ludu, to jednak (może tylko za wyjątkiem lektur szkolnych) praktycznie były dostępne jedynie dla przynajmniej choć trochę wykształconego czytelnika. Orędownicy litewskiej kultury etnicznej czasów S. Dowkonta nie dysponowali instytucjonalnym mechanizmem nauki czytania i rozumienia treści tych książek.

Zupełnie inne możliwości oddziaływania na życie chłopów miało duchowieństwo. Spełniając posługę duszpasterską, nawet w warunkach pańszczyźnianych, miało z ludem bezpośredni kontakt, ugruntowując religię i zasady moralności chrześcijańskiej poprzez posługiwanie się językiem litewskim i w kościele i w szkole. Duchowni nie tylko wydawali książki o treści religijnej dla ludu, lecz i dzięki zakładanym szkołom tworzyli warunki do nauki czytania i pisania;

nie tylko propagowali trzeźwość, lecz również sami zakładali bractwa trzeźwości; nie tylko się wypowiadali przeciwko samowoli właścicielom ziemskim, lecz i używali swego wpływu w obronie włościan. Dążenia duchowieństwa do umocnienia religijności, w latach 40-tych – 60-tych XIX w. odegrały ogromną rolę w sprawie podniesienia poziomu kultury, moralności i dobrobytu chłopów.

Religijno-oświatowa działalność duchowieństwa w języku litewskim była bardziej skuteczna jeszcze i przez to, że uczestniczyła w niej większość diecezjalnej inteligencji katolickiej – około kilkuset duchownych – nie ważne, czy uważających się za Polaków, czy za Litwinów. W zlituanizowanym katolicyzme nie dostrzegano zagrożenia dla wizerunku duchowieństwa, opartego na polskiej kulturze i tożsamości narodowej. Lituanizację postrzegano tylko jako skuteczny środek posługi względem ludności chłopskiej. Tego typu zainteresowanie językiem ludu było dla społeczności szlacheckiej zrozumiałe i tolerowane.

Widzimy, że cele działalności orędowników litewskiej kultury etnicznej, sfera ich wpływu i skala działalności różniły się od działalności, zainspirowanej przez rzeczników odnowy Kościoła, dlatego też te procesy należałyby od siebie oddzielić, by wyeliminować pokutujące dotąd przekonania o istniejących paradoksach w opinii na temat przynależności księży do kultury polskiej a ich litewską twórczością, pozwalające snuć przypuszczenia o rzekomym ukrywaniu narodowości i by można było mówić o różnych celach dwu jednakowych litewskich inicjatyw. Ta postawa pozwala na uniknięcie nieporozumień, jakie miały dotąd miejsce w literaturze, gdzie wszystkie zasługi na rzecz litewskości były przypisywane wyłącznie ideom orędowników litewskiej kultury i elementów litewskiego ruchu narodowego doszukiwano się już w połowie XIX w., podczas gdy taki ruch jest charakterystyczny dla przełomu XIX i XX ww.

Ustalenie wyraźnej granicy między działalnością orędowników litewskiej kultury etnicznej i katolickich krzewicieli litewskości nie oznacza braku punktów styczności ich interesów. Te dwie różniące się ideowo grupy, które łączył język litewski, podczas realizacji litewskich inicjatyw, na ogóln dość często, owocnie ze sobą współpracowały.

W pracy przy zastosowaniu metod logicznych, matematyczno-statystycznych oraz metody historycznej omawiany jest temat fenomenu języka litewskiego, występujący wśród duchowieństwa katolickiego w połowie XIX w. Badane są przyczyny odnowy Kościoła katolickiego w Imperium Rosyjskim, jego ogólna sytuacja prawnna, ekonomiczna i religijna w połowie XIX w., zagadnienie posługiwania się językiem litewskim w diecezji żmudzkiej oraz jego przyczyny.

Ocena posługiwania się językiem litewskim przez duchowieństwo i oznak umocnienia się w jego szeregach litewskości oparta jest również na analizie specyfiki kształcenia kleryków Seminarium Diecezji Żmudzkiej w latach 1845–1869, ich kontyngentu i działalności.

Ramy chronologiczne badań obejmują lata 1845–1869. Rok 1845 przypada na czas reformy seminarium i okres działalności administratora diecezji żmudzkiej (1840–1850) Jana Chryzostoma Gintyły (Jonas Krizostomas Gintila) (1788–1857) oraz rektora seminarium (1845–1850) i biskupa żmudzkiego (1850–1875) Macieja Wołonczewskiego (Motiejus Valančius) (1801–1875). W badaniach nad działalnością seminarium główna uwaga została skierowana na lata 1845–1865, kiedy ten zakład znajdował się w Worniach i był częścią Ogniska Kulturalnego Worń. Po roku 1863, gdy władza ograniczyła wstęp do seminarium i w końcu 1865 roku przeniosła je do Kowna, działalność seminarium osłabła (od roku 1867 seminarium praktycznie nie działało) i ożywiła się dopiero jesienią 1870 roku.

W księżce są również omawiane ruchy ludowe, związane z odnowionym duchowieństwem diecezji żmudzkiej. W sposób

nowoczesny jest tu traktowana rola duchowieństwa w Ruchu Trzeźwości 1858–1862 i w Ruchu Obrony Katolicyzmu 1865 roku oraz podjęta próba odkrycia istoty tych ruchów, określenia roli oddziaływania religijno-oświatowej działalności duchowieństwa na etniczną konsolidację chłopstwa.

Do badań wykorzystano źródła przechowywane w archiwach i działach rękopisów Litwy, Rosji, Polski, źródła drukowane oraz literaturę specjalistyczną.

Przeprowadzone badania potwierdziły postawioną w książce hipotezę, iż aktywizacja życia religijnego w diecezji w połowie XIX w. i jego umacniająca się więź z językiem litewskim nie były zjawiskiem przypadkowym. Spojrzenie na język litewski w katolicyzmie, jako na czynnik odnowy Kościoła, ukazało zbieżność różnych inicjatyw duchowieństwa, wyznaczniem których było posługiwanie się językiem litewskim, odsłoniło ogólny cel i wyjaśniło zjawisko fenomenu języka litewskiego w szlacheckiej kulturze litewskiego społeczeństwa oraz uściśliło rolę Kościoła katolickiego w dziejach nowoczesnego narodu litewskiego.

Po dokonaniu analizy sytuacji Kościoła katolickiego w Imperium Rosyjskim ustalono, że bodźcem do jego odrodzenia była coraz bardziej pogarszająca się jego sytuacja prawa i ekonomiczna, ograniczenie możliwości wpływu, nasilenie się ofensywy rosyjskiej kultury i ideologii wymierzonej w duchowieństwo, zagrożenie szerzenia się prawosławia wśród ludności, jak również rozpad stosunków feudalnych, dojrzewanie reform społecznych i wzrost roli chłopstwa. W diecezji żmudzkiej o charakterze odnowy zadecydowały również takie czynniki, jak religijne, etniczne, socjalne i kulturalne zróżnicowanie ludności, pochodzenie duchowieństwa, tradycje posługiwania się językiem litewskim w kościele, litewska działalność etniczno-kulturalna i nastawienie władz kościelnych, ukształtowanych w młodości w duchu Oświecenia katolickiego.

Prekursorem religijno-oświatowej działalności duchowieństwa, skierowanej na umocnienie katolicyzmu wśród chłopstwa poprzez posługiwanie się językiem ludu, był w latach 40-tych XIX w. administrator diecezji żmudzkiej J. Ch. Gintyłło. Jego dzieło kontynuował biskup żmudzki M. Wołonczewski.

Analiza pochodzenia, charakteru nauczania i zainteresowań kleryków Seminarium Diecezji Żmudzkiej z okresu 1845–1869 wyłoniła kilka czynników umocnienia się wśród duchowieństwa litewskości: demokratyzację struktury społecznej, lituanizację pracy duszpasterskiej i piśmiennictwo litewskie.

Po zrekonstruowaniu na podstawie źródeł archiwalnych kontyngentu kleryków Seminarium Diecezji Żmudzkiej, studujących w latach 1845–1869, dokonano analizy jego specyfiki (osobowość kleryka, pochodzenie geograficzne i społeczne, wykształcenie, wiek, czas trwania studiów, okoliczności opuszczenia seminarium, święcenia, itd.), liczby wступujących i kończących seminarium, wpływu czynników zewnętrznych oraz ustalono charakter i intensywność zmian struktury socjalnej kleryków. W latach 1845–1869 w Seminarium Diecezji Żmudzkiej studiowało 749 osób, spośród których seminarium ukończyły 542 osoby (72,2%). Liczba i wступujących i kończących seminarium miała tendencję wzrostu. Na skutek represji władz carskich po powstaniu 1863 roku w latach 1865–1869 obowiązywał zakaz przyjmowania kleryków do seminarium.

Według pochodzenia społecznego większość kleryków wywodziła się z rodzin drobnozachodnickich, tuż po nich byli synowie chłopscy. Pozostali pochodzili z innych niższych warstw społecznych (ludzi wolnych, obywatele i odnodwórców, mieszkańców, kupców).

W seminarium żmudzkim liczba kleryków o zróżnicowanym pochodzeniu społecznym w poszczególnych latach była różna. W latach 1845–1853 oraz 1863–1864 wśród imatrykulowanych było więcej kleryków wywodzących się z rodzin chłopskich i innych niższych

warstw społecznych (ci drudzy, razem wzięci, stanowili 16 % w stosunku do synów chłopskich) niż pochodzących z rodzin szlacheckich, zaś w latach 1854–1862 wśród immatrykulowanych przewagę mieli synowie szlacheccy. Taką dynamikę można uzasadnić okolicznościami politycznymi, ekonomicznymi i oświatowymi.

Najważniejszą osobliwością kontyngentu seminarzystów z lat 1845–1869 była powszechna demokratyzacja jego struktury społecznej, czyli wzrost liczby osób o rodowodzie chłopskim oraz wywodzących się z innych niższych warstw społecznych ludności w stosunku do liczby kleryków o rodowodzie szlacheckim. Dowodem czego, w porównaniu z danymi poprzednich lat, jest pokaźny procent (48,8%), odnoszący się do pierwszej, wyżej wymienionej, grupy osób, które weszły do seminarium w latach 1845–1869. O wyborze zawodu duchownego wśród chłopów decydowały objektywne polityczne, ekonomiczne i kulturalne okoliczności owego czasu, spadek popularności stanu duchownego wśród szlachty, występujące w diecezji żmudzkiej bardziej, niż gdzie indziej, dążenie chłopów do oświaty oraz starania hierarchów diecezji, by stworzyć dla młodzieży z niższych warstw społecznych możliwości do zdobycia zawodu duchownego.

Analiza kontyngentu kleryków dowiodła również, że sytuacja materialna większej części młodzieży szlacheckiej była gorsza niż niektórych dzieci chłopskich. To powodowało odejście z seminarium większej liczby kleryków pochodzących z niezamożnych rodzin szlacheckich i przyczyniło się również do demokratyzacji kontyngentu seminarium. Oto z ogólnej liczby zidentyfikowanych według pochodzenia kleryków, immatrykulowanych do seminarium w latach 1845–1869, wywodzący się ze szlachty stanowili – 51,7 %, natomiast pochodzący z rodzin chłopskich i innych niższych warstw społecznych – 48,3%. Seminarium zaś ukończyło – 48,9% pochodzących ze szlachty i 51,1% – z chłopów i innych niższych warstw społecznych.

Dlatego wśród absolwentów z lat 1845–1869 przeważały osoby pochodzące z niższych warstw społecznych, a zwłaszcza – z chłopów. W 1867 roku absolwenci seminarium z lat 1845–1867, stanowili w diecezji 82% czynnych księży i większość z nich wywodziła z niższych warstw społecznych.

Na początku 1846 roku w Seminarium Diecezji Żmudzkiej kurs wymowy kościelnej, czyli homiletyki, zaczęto wykładać po litewsku. W seminarium, gdzie nauczanie odbywało się w języku polskim i łacińskim, warunki do wprowadzenia litewskiej homiletyki zaistniały dzięki jego reformie. Według zatwierzonego przez władze rosyjskie nowego Statutu duchownych rzymskokatolickich seminariów, homiletyka w nich powinna była być wykładana w językach i dialektach narodowych diecezji, pozostałe zaś przedmioty – po łacinie, bądź po rosyjsku. Zarządzenia władzy nie rugowały bezpośrednio języka polskiego z seminariów, jednak ponieważ w diecezji żmudzkiej większość ludności mówiła na co dzień w języku litewskim, teoretycznie zaistniała możliwość wprowadzenia w seminarium języka litewskiego. Poza tym, należące przedtem do zakonu misjonarzy seminarium, zostało przekazane duchowieństwu diecezjalnemu, a od jego kadry dydaktycznej zażądano posiadania wyższego wykształcenia duchownego, a więc zdobytego w rzymskokatolickiej akademii duchownej, co pozwoliło przyciągnąć do seminarium młodszych, bardziej wykształconych i lepiej rozumiejących ówczesne potrzeby Kościoła ludzi, zdolnych do urzeczywistnienia idei litewskiej himiletyki.

Do J. Ch. Gintyły, administratora diecezji, należała inicjatywa przygotowania kleryków do pełnienia duszpasterskiej posługi w języku litewskim, zaś o wcielenie jej w życie zadbał ówczesny rektor seminarium M. Wołonczewski. Kurs litewskiej homiletyki, wzbogacony o dodatkowe źródła, był wykładany od roku 1845 do 1849. Są podstawy do przypuszeń, że aż do 1866 roku była wykładana

jego litewska i polska część. Wydany przez władze rosyjskie zakaz używania w seminariach katolickich języka polskiego po 1866 roku przyczynił się do całkowitej lituanizacji homiletyki.

Obok teorii, na zajęciach z homiletyki od 1846 roku zobowiązano kleryków do przygotowania i wygłaszenia kazań litewskich w katedrze wornieńskiej. Księża, którzy ukończyli po tym roku seminarium, mieli specjalne przygotowanie do krzewienia religii w języku litewskim.

W związku z lituanizacją homiletyki w seminarium zaczęto gromadzić litewską literaturę. Tak powstał pierwszy księgozbiór na Litwie, który miał służyć przygotowaniu kleryków do litewskiego duszpasterstwa. Podstawę zbioru stanowiła spuścizna po xx. misjonarzach. Staraniem M. Wołonczewskiego i przy udziale S. Dowkonta księgozbiór zaczęto pomnażać. W roku 1865 liczył on 60 tomów, 26 tytułów książek. Były tu cenne, w większości XIX-wieczne, wydania o treści religijnej.

Spuścizna ówczesnej biblioteki Seminarium Diecezji Žmudzkiej pozwala również sądzić o poprawie ogólnego poziomu zawodowego wykształcenia kleryków (do roku 1845, kiedy seminarium było kierowane przez xx. misjonarzy, niewiele dbano o bibliotekę, a jej zbiory były niemalże niedostępne dla kleryków). Opierając się o analizę podstawowych zasobów biblioteki i źródeł ich gromadzenia stwierdzono, że za okres 1845–1865 jej zasób wzrósł ponad 6 razy (o 5,5 tys. tomów). Książki były gromadzone z inicjatywy seminarium i nabywane z jego własnych środków (wydane w XIX w. dzieła z teologii, historii, literatury i inne) oraz z inicjatywy i środków czynników oficjalnych (rozmaite zbiory Ustaw, dzieła z rosyjskiej literatury, historii i geografii i różne podręczniki). Biblioteka otrzymywała również dary od osób prywatnych i instytucji. Wśród nich dominował księgozbiór z dawnej biblioteki Gimnazjum w Krożach, który trafił do seminarium dzięki staraniom J. Ch. Gintylly,

jak również dar z jego prywatnej biblioteki. W sumie z darów pochodziło około 3700 tomów z XV–XIX w. – dzieł z teologii, historii i innych, które stanowiły 70% nabytków z lat 1845–1865).

Nowy etap próby lituanizacji duchowieństwa znalazzł swe odzwierciedlenie w przygotowanym w roku 1864 projekcie Małego Seminarium w Worniach. Miała to być szkoła na poziomie ogólnokształcącego gimnazjum z litewskim językiem wykładowym, przeznaczona dla młodzieży wszystkich warstw społecznych, zamierzającej w przyszłości wstąpić do seminarium. Sama idea powołania szkoły przygotowawczej do seminarium nie była oryginalną. W Worniach taki projekt zgłosił w 1852 roku Michał Bejnarowicz, (Mykolas Beinaravičius) nauczyciel rządowej szkoły parafialnej. W tym mieście dobrze znana była również działalność Małego Seminarium w Saratowie (diecezja tyraspolska). Do opracowania wspomnianego projektu seminarium zachęciła opinia papieża, przekazana M. Wołonczewskiemu w końcu 1862 roku. Do wyboru zaś języka litewskiego, jako wykładowego w Małym Seminarium, przyczynił się zakaz używania po roku 1864 języka polskiego w szkołach wiejskich kraju; wobec czego władzom rosyjskim zaproponowano zamiast polskiej litewską alternatywę przygotowania przyszłych kleryków. Po drugie, przyspieszenie lituanizacji duchowieństwa było korzystne dla Kościoła katolickiego, gdyż po zniesieniu poddaństwa i upadku powstania 1863 roku wzrosło znaczenie chłopów w społeczeństwie.

Ustalono, że w latach 1845–1869 istniało kilka dziedzin działalności młodzieży seminaryjnej: kompletowanie lituaniców i książek litewskich, gromadzenie folkloru litewskiego i notowanie osobliwości językowych, przygotowanie literatury religijnej w języku litewskim, zaangażowanie w tworzeniu piśmiennictwa litewskiego, nie mającego bezpośredniego związku z religią (lingwistyka, poezja). Do takiej działalności zachęcało kleryków ich etniczno-społeczne

pochodzenie, potrzeba umocnienia katolicyzmu wśród ludności chłopskiej oraz środowisko kulturalne Worń.

Biblioteka klerycka seminarium została skompletowana w latach 1845–1869 z inicjatywy i środków samych kleryków. Znalazło się w niej 350 tomów, 152 tytuły dzieł polskich, łacińskich, francuskich i litewskich oraz periodyków. Wzrastające zainteresowanie kleryków litewskąnią potwierdza fakt, że w ich bibliotece znalazło się sporo lituaniców oraz dziesięć tytułów książek litewskich. Książki te dotyczyły dziejów Litwy, Rzeczypospolitej, diecezji żmudzkiej, znalazły się tu też dzieła teologiczne, książeczki dla ludu o treści religijnej i gospodarczej.

Niewielu kleryków zajmowało się zbieraniem folkloru i notowaniem osobliwości językowych. Mieszkający i pracujący w Worniach ksiądz lituanista Ambroży Franciszek Kossarzewski (Ambraziejus Pranciškus Kašarauskas) zachęcał kleryków wywodzących się z rodzin chłopskich, zwłaszcza pochodzących z Auksztoty, do zbierania materiałów przydatnych do jego badań lingwistycznych.

Klerycy zajmowali się przekładami, tworzyli religijną literaturę dla chłopów i księży oraz poezję litewską, organizowali dyskusje na temat norm języka litewskiego. Głównym bodźcem w tej pracy była lituanizacja duchowieństwa w różnych regionach gwarowych oraz przystosowanie chrześcijańskiego światopoglądu do życia chłopów litewskich. Wywodzącym się z ludu klerykom, którzy nie utracili tożsamości narodowej, lituanizacja duszpasterstwa dała możliwość głoszenia prawd chrześcijańskich w języku ojczystym i również zadośćuczyniła ich sentymentom narodowym. Po zbadaniu spójścizny literackiej poety litewskiego Antoniego Baranowskiego (Antanas Baranauskas, 1835–1902), studiującego w Seminarium Diecezji Żmudzkiej w latach 1856–1858 można stwierdzić, że jego twórczość poetycka w języku litewskim oraz zainteresowania lingwistyczne były uwarunkowane przez potrzeby katolicyzmu. Z drugiej zaś strony, w

twórczości poetyckiej niektórych kleryków młodszej generacji (poeci litewscy Antoni Wienożyński (Antanas Vienažindys) (1841–1892), Piotr Rymkiewicz (Petras Rimkus) (1842–1907) można dostrzec odzwierciedlenie wzrostającej wśród chłopstwa potrzeby społecznego i kulturalnego spełnienia, którą odczuwała wywodząca się zeń inteligencja.

Duchowieństwo, wychowane w Seminarium Diecezji Žmudzkiej od lat 40-tych do lat 60-tych XIX w., zwane pokoleniem Wołonczewskiego, odgrywało w życiu religijnym społeczeństwa główną rolę aż do ostatniego kwartetu wieku, do czasu, gdy nastąpiła wymiana pokoleń. To pokolenie, w porównaniu ze starym, wyróżniały już nowe cechy- dobre wykształcenie, zainteresowania kulturalne, aktywna postawa w sprawie obrony interesów Kościoła. W swej pracy duszpasterskiej było ono gotowe do uwzględnienia potrzeb większości etnicznej wiernych, gdyż było to korzystne dla katolicyzmu. Dlatego największą jego zasługą była działalność prewencyjna wobec zagrożenia rozpowszechnienia się prawosławia i kultury rosyjskiej wśród ludności chłopskiej.

Po roku 1863, gdy upadły najważniejsze filary wspierające język litewski w religii chrześcijańskiej (ograniczenie przez władze rosyjskie działalności duszpasterskiej Kościoła Katolickiego, zakaz druku litewskiego łacińską trzcionką, zamknięcie szkół parafialnych przy kościołach i bractw religijnych), duchowieństwo nadal, przy pomocy zmodyfikowanych metod, szerzyło wiarę katolicką w języku ludu. Nowoczesne duszpasterstwo, bardziej demokratyczne spojrzenie na chłopów, wynikające z własnego niższego pochodzenia, pomogło zmniejszyć w diecezji żmudzkiej, zwłaszcza w jej środkowej i wschodniej części, polonizację chłopów poprzez kościół katolicki i dopomóc w utwierdzeniu się w nim języka litewskiego. Duchowieństwo M. Wołonczewskiego poprzez swą specyficzną religijno-oświatową działalność zaspakajało również potrzeby

narodowe i kulturalne ludu litewskiego i umacniało jego narodowo-kulturowy potencjał. Pod tym względem wywarło ono pośredni wpływ na proces kształtowania się nowoczesnego narodu litewskiego.

Dla uświadomienia narodowego duchowieństwa wychowanego w seminarium, jego lituanizacja nie była rzeczą znaczącą, nadal pozostawali oni przywiązani do kultury szlacheckiej, pielegnującej polską tradycję – historyczną i kulturalną. Z drugiej strony duchowieństwo pokolenia M. Wołonczewskiego wniosło jednak cenny wkład do rozwoju języka litewskiego i piśmiennictwa. Jego przedstawiciele poprzez przygotowane słowniki, gramatyki, różnorodne książeczki litewskie przyczynili się do doskonalenia języka litewskiego, tworzenia jego norm i podniesienia rangi w społeczeństwie. Oryginalny wkład do historii i teologii wniosły badania dziejów Kościoła, pisane w języku litewskim, jak również tłumaczenie na język litewski Biblii. Duchowni tamtych czasów napisali szereg wartościowych utworów z literatury pięknej. O ich wkładzie do piśmiennictwa litewskiego decydowały przeważnie potrzeby religijne, tylko w końcu XIX w. na twórczość poszczególnych duchownych zaczął wpływać litewski ruch narodowy.

Jako oczywisty skutek religijno-oświatowej działalności duchowieństwa diecezji żmudzkiej należy uważać powstanie ruchów ludowych. W latach 1858–1862 – Ruchu Trzeźwości oraz w 1865 r. – Ruchu Obrony Katolicyzmu.

Analiza inicjatyw Ruchu Trzeźwości, jego chronologii, najważniejszych osobliwości, związku z duchowieństwem, władzą rosyjską i społeczeństwem dowodzi, że inicjatorami trzeźwości na Żmudzi, w odróżnieniu od Górnego Śląska (Prusy), Galicji (Austria), czy Królewstwa Polskiego było nie duchowieństwo, lecz chłopi, tak samo jak w Rosji centralnej. W oparciu o nową interpretację źródeł w tej pracy na temat istoty zagadnienia ruchu trzeźwości została zaproponowana alternatywa wobec ugruntowanego w historiografii stanowiska, według którego ruch trzeźwości miał powstać z inicjatywy

duchowieństwa. Biskup M. Wołonczewski, rzekomo troszcząc się o moralność ludu, z góry zaplanował ruch trzeźwości, zaczekał tylko na odpowiedni moment i ogłosił trzeźwość, jednak świadomie rozpowszechnił pogłoski o wpływie wydarzeń w Królestwie Polskim i inicjatywie samego ludu, chcąc ukryć przywódczą rolę duchowieństwa w ruchu i przeszkodzić władzom w jego zdławieniu.

Analiza wypadków potwierdza, że do powstania ruchu trzeźwości zachęciło umocnienie narodowego i kulturalnego potencjału, spowodowane przez oświatowo-religijną działalność duchowieństwa posługującego się językiem ludu, bodźcem zaś stało się ogłoszenie zniesienia poddaństwa. Umocnienie etnicznych i religijnych pierwiastków wśród chłopów żmudzkich przyczyniło się do wzrostu potrzeby zmian socjalno-ekonomicznych. Dlatego wieść o zbliżającej się reformie rolnej potrafiła wzbudzić duży zapał ducha wśród ludu, przejawiający się w spontanicznej abstynencji – cnocie dobrego gospodarza. Dlatego też na decyzję ludu opowiedzenia się za trzeźwością należy patrzeć nie jako na zjawisko religijne, lecz jako na zjawisko psychologiczne: wewnętrzne skupienie, dążenie do oczyszczenia moralnego przed ważnymi, długo oczekiwanyymi, przemianami. Taka istota ruchu trzeźwości w diecezji żmudzkiej jest wyjaśnieniem jego impulsywności, aktywności ludu, trwałości i innych nietradycyjnych cech, wyróżniających ten ruch spośród podobnych doń ruchów, występujących w innych krajach.

O przyspieszeniu tempa rozpowszechniania się ruchu ludowego, jego masowości i czasie trwania zadecydował charakter pełnionych przez duchowieństwo duszpasterskich obowiązków, dążenie Kościoła do zwiększenia swego wpływu na chłopstwo podczas reformy rolnej i zaostrzenie się sytuacji politycznej przed rokiem 1863. Duchowni, będąc najbliżej ludu, pierwsi potrafili dostrzec ten ruch, udzielić mu przestrzeni kościelnej i poprzeć postanowienie chłopa o wytrwaniu w trzeźwości. W duchowieństwie

katolickim i w działających przy kościołach bractwach żywiołowy ruch trzeźwości znalazł zaufanego przywódcę i formę organizacyjną.

Dla władzy rosyjskiej więź między inicjatywą trzeźwości chłopów i zniesieniem poddaństwa była oczywista. Tolerując ten ruch, popierała ona siłę indyferentną wobec polskich dążeń politycznych i ją wykorzystywała. Z drugiej zaś strony, nie zatwierdzone przez władzę Imperium bractwa, jako bastiony wpływów księży katolickich, stały się objektem jej ataków. Szlachta i Żydzi, zamieszkujący na terenie diecezji, traktowali umocnienie więzi duchowieństwa katolickiego z ludem, jako ewentualne zagrożenie dla ich interesów.

Przeprowadzone badania odsłoniły również istotę Ruchu Obrony Katolicyzmu, powstałego w diecezji żmudzkiej w 1865 roku. Ten ruch wybuchnął nagle na skutek wzrastającej wśród chłopstwa potrzeby natychmiastowego uzyskania Sakramentu bierzmowania i sakramentaliów. W przeciwnieństwie do Ruchu Trzeźwości, Ruch Obrony Katolicyzmu, powstały z inspiracji sił zewnętrznych (duchowieństwo katolickie, wspierane przez ziemian i drobną szlachtę), był aktem religijnym, którym poprzez działania chłopów starano się umocnić pozycję katolicyzmu i przyhamować represje władz po Powstaniu 1863 roku. Na podstawie danych podzielonych możemy przypuszczać, że ideę ruchu, który dawał możliwość udzielenia Sakramentu bierzmowania przede wszystkim dzieciom, powziął biskup M. Wołonczewski wiosną 1865 roku, gdy miał miejsce jego konflikt z władzą rosyjską w związku ze sprawą nawracania na prawosławie dzieci w przytułku w Kownie, a model działania przejął biskup od swego poprzednika Administratora diecezji żmudzkiej (1838–1844) Szymona Michała Giedroycia (Simonas Mykolas Giedraitis).

Z kolei, wpływ sił zewnętrznych na Ruch Obrony Katolicyzmu miał charakter raczej psychologiczny i taktyczny, nie występowało tu bowiem bezpośrednie kierownictwo. Ze strony chłopów ten ruch nie był aktem politycznym, a raczej odzwierciedleniem wzmożonego

niepokoju. Otwarta deklaracja wiary chłopów litewskich i dobrowolna decyzja jej obrony, podobnie, jak w Ruchu Trzeźwości, były spowodowane przez religijno- oświatową działalność duchowieństwa, skierowaną na ugruntowanie w świadomości chłopa przekonania, że etnos i katolicyzm są nierozerwalne.

To, że duchowieństwo diecezji žmudzkiej poprzez językowo specyficzną działalność religijną potrafiło połączyć religijność z etnicznością chłopów, było wielkim sukcesem Kościoła: katolicyzm utwierdził się w ludzie, jako norma egzystencji etnosu. To w gruncie rzeczy wzmacniło pozycję Kościoła katolickiego i faktycznie ukoronowało jego najważniejszy cel: uniemożliwienie zbliżenia etnicznie i religijnie jednorodnych mieszkańców diecezji žmudzkiej z Kościołem prawosławnym.

Religijno-oświatowa działalność duchowieństwa diecezji žmudzkiej w latach 40-tych – 60-tych XIX w. przyczyniła się do założenia fundamentu lituanizacji Kościoła katolickiego na Litwie. Przemiany społeczne i polityczne, które dotknęły następne pokolenie duchowieństwa, na przełomie XIX i XX w. zbliżyły je do ideologicznych i politycznych ustaleń nowoczesnego litewskiego nacjonalizmu i zachęciły do syntezy katolicyzmu i nowoczesnej narodowości, do włączenia się do litewskiego ruchu narodowego. Wszystko to prowadziło do zaktywizowania procesu kształcania się chrześcijańskiej demokracji, a więc do całkowitego zjednoczenia katolicyzmu z narodością.

Z języka litewskiego tłumaczyła Helena Šimanel

THE CLERGY AND THE LITHUANIAN LANGUAGE:
THE RENEWAL OF THE CATHOLIC CHURCH
IN THE DIOCESE
OF SAMOGITIA BETWEEN THE 1840S AND 1860S

SUMMARY

A specific region of Lithuania – Samogitia (Žemaitija) – was a major centre of national rebirth in the history of the modern Lithuanian nation and consequently it did not lack the attention of the researchers. It was here that the first reference of the Lithuanian language as a national cultural value was made. This book reveals the place of the Lithuanianness (Lithuanian language) in Catholicism, taking into consideration the factors that have been so far ignored in historical scholarship, namely, the upsurge of the religious life in the Diocese of Samogitia in the 1840s and 1860s and the role of the Lithuanian

language in the Catholic Church as a constituent part of the renewal of the Church in Western Europe.

It is common knowledge that in the second half of the nineteenth century Western Europe experienced an intensification of the Catholic life. After the Napoleonic period and the Congress of Vienna (1814–1815) the restoration of the Catholic Church and the return to the principles of legitimate rule strengthened the authority of the Pope and encouraged the cooperation between the Holy See and the state on the principle of equality. Outside the boundaries of the papal institution the renewal of the Catholic Church was instigated by the internal ecclesiastical powers, which were activated by Romanticism, in its turn delivering a decisive blow to the Enlightenment ideas; the increasing tendencies of Ultramontanism also had their share. The Church sought to vindicate and defend Christianity, to free itself from the grip of the state, to revive religious life, to show its merits to culture and to reconcile culture with religion. It looked for more effective ways to promulgate religion in the new political, social and economic circumstances and to adapt Christianity to the society undergoing the process of liberalization and democratization the world over.

In various countries that process proceeded differently, and its rate was uneven. In the Russian empire, where the situation of the Catholic Church was specific and complicated, it started after the uprising of 1830–1831 and emphasized Catholicism rather than Orthodoxy, in particular in theology, culture, and Christian education; emphasis was placed on professional and intellectual advancement of the clergy, and on new measures and ways of pastoral work, reviving and activating sacramental life and church liturgy.

This book expounds the idea that the renewal of the Catholic Church in Samogitia in the mid-nineteenth century is attested by the intensification of the pastoral activity, associated with the religious educational work of the clergy; it aimed at strengthening Catholicism

among the peasantry, improving ways of pastoral work and in particular at making full use of the people's languages – Lithuanian (and Latvian after the attachment of the parishes of the Curonian Province to the Diocese of Samogitia) in the spread of faith.

The Lithuanianization of the Catholic Church began with the increased use of the Lithuanian language in meeting Catholic needs. Since the mid-nineteenth century Lithuanian had come into common use in the Church activity in the Diocese of Samogitia: the local language was used in supplemental services, in elementary religious teaching, in moral education and instruction of social behaviour in the spirit of Christian values among the peasantry. The publication of religious and moral literature began on a large scale. The growing bonds between Catholicism and Lithuanianness strengthened the penetration of the Lithuanian language into the gentry culture. It was important that the leading strata of society understood the importance of the use of Lithuanian for the Church itself, that it tolerated and used it in pastoral work. Lithuanian publications, intended for intellectual believers and educated Catholics, appeared; they were sermons, hagiographic, mystical-ascetic literature, narratives about the history of the Diocese and the Church. Lithuanianized Catholicism also caused the rise of contemporary clergy's writings representing elite Lithuanian culture directly not linked to religion (linguistics, poetry).

Moved by the needs of the Church the activity of the clergy, related to the Lithuanian language and Lithuanian writings, has been attributed so far by historians to the fosterers of Lithuanian ethnic culture, who also used Lithuanian and whose activity was referred to as a Lithuanian ethno-cultural movement. There is no denying that the ideas of ethno-cultural activists influenced some clergymen, and on the other hand it would be a mistake to disregard the fact that in the middle of the nineteenth century the Lithuanian activity of the clergy was inspired by one more strong motive. That the aims, extent,

and chances of the impact on the people in the campaign conducted by Lithuanian ethno-cultural activists differed from those caused by the needs of Catholicism is demonstrated by the comparison of these parameters.

The beginnings of the activity of ethno-cultural activists go back to the early nineteenth century, when the Lithuanian gentry began paying attention to the Lithuanian language. After the Russian occupation seeking spiritual support in an alien milieu, the gentry turned to its historical roots. The attention to Lithuanian matters was also prompted by Romanticism, coming from the West, and by comparative linguistics, claiming that Lithuanian was the most archaic of all the living Indo-European languages and therefore being of particular importance for scholarship. There appeared representatives of the gentry, who set out to glorify the past of old Lithuania, to elevate the value of Lithuanian and to express their identity by Lithuanian writings. Quite a number of the gentry of peasant stock became adherents of the Lithuanian movement at a time of the cultural integration in Europe, of the spread of Johann Gottfried von Herder's ideas of the 'national spirit', of the rise of Polish rebirth and of the need for social reforms. That conditioned a change in the contents of ethno-cultural self-expression: in addition to the glorification of Lithuania's past and its language, attempts to foster a specific Lithuanian culture and to educate the peasantry became evident. At the time of the activity of the most prominent Lithuanian ethno-cultural worker Simonas Daukantas (Dowkont) (between the end of the second decade and the middle of the seventh decade of the nineteenth century) the fosterers of Lithuanian ethnic culture already made attempts to cultivate a distinctive Lithuanian culture taking into consideration the cultural values of the peasantry, and creating prerequisites for its education.

The sphere of these cultural initiatives deserves a more careful consideration. In the mid-nineteenth century the influence of writings of the ethno-cultural workers concentrated in the milieu of the gen-

erational and intellectual elite and stimulated primarily the national identity of the gentry. At that time the dialogue between them and the common people was not yet feasible, and the social and cultural gap separating them was too wide. The endeavours to involve the people into the civilizing enlightenment were also aimed actually at influencing the dominating social layers so that they would allow Lithuanian educational initiatives, i.e. the establishment of parish schools, the publication of newspapers for the common people, etc. On the other hand, books for teaching children, elementary books on economics, didactics, calendars, etc., prepared by Simonas Daukantas, Simonas Stanevičius (Staniewicz), Kajetonas Nezabitauskis (Niezabitowski), Mikalojus Akelaitis (Akielewicz), Laurynas Ivinskis (Iwiński), et al., contributed significantly to the education of the common people. However, these publications (excepting possibly only books for elementary schools) practically were accessible only to the educated. In Daukantas' day the educators of Lithuanian ethnic culture had no institutional mechanism to teach people to read those books and to understand their content.

The chances of the clergymen to influence the way of life of the peasantry were quite different – in their pastoral activity they could communicate with the people even under the conditions of serfdom. Strengthening the creed and morality, the clergymen communicated with the peasantry directly in Lithuanian both in the church and in school. They prepared Lithuanian writings for the common people, founded schools to teach pupils reading and writing, propagated a sober lifestyle, set up temperance societies, spoke against the tyranny of landowners and used their influence in defending the peasantry. The clergy's endeavours to strengthen religiousness contributed enormously to the development of culture, morality, and wellbeing of the peasantry between the forties and sixties of the nineteenth century.

In the Diocese the religious educational activity of the clergy using the Lithuanian language was still more effective as the majority

of the clergy, several hundred clergymen, irrespective of whether they considered themselves Lithuanians or Poles, conducted it. Lithuanianized Christianity was not considered a threat to the clergyman's individuality, based on the Polish cultural and national identity. It was treated only as an effective professional means in dealing with the peasantry. Attention to the people's language, interpreted in this way, was accepted and tolerated by the gentry society.

We believe that the aims, spheres of influence and the possibilities of the fosterers of Lithuanian ethnic culture differed from the Lithuanian activities brought about by the ecclesiastical renewal. These processes should be kept apart, and then the paradox between the priests representing Polish culture and their Lithuanian creation would be eliminated – this paradox prompted presumptions about covert nationalism. Such delimitation also enables the discussions about different aims of similar Lithuanian initiatives. At the same time a misunderstanding is avoided when after attributing all merits only to Lithuanian ethno-cultural workers, elements of the Lithuanian national movement are detected already in the middle of the nineteenth century (this movement, however, is peculiar only to the end of the nineteenth century).

A radical separation of ethno-cultural workers and fosterers of Catholicism does not mean a negation of their common interests. These two ideologically differing groups, united by the Lithuanian language, often collaborated quite successfully implementing various Lithuanian initiatives.

Applying historical, logical and mathematical statistics techniques, this book investigates the phenomenon of the people's language in the Catholic clergy in the middle of the nineteenth century. The reasons for the renewal of the Catholic Church in the Russian empire are analysed, the general legal, economic and religious situation as well as the use of the Lithuanian language and the motives for this usage in the Diocese of Samogitia in the mid-nineteenth century are explored.

The signs of strengthening the use of the Lithuanian language are assessed taken into account the changes in the training of seminarians at the Seminary of the Diocese of Samogitia, its catchments and clerical activity between 1845 and 1869.

This study covers the period between 1845 and 1869. The year 1845 coincides with the Lithuanianization of Catholicism and the reform of the Seminary started in the Diocese by the administrator of the Diocese of Samogitia (1844–1850) Jonas Krizostomas Gintila (Gintyłlo, 1788–1857) and the rector of the Seminary (1845–1850) and Bishop (1850–1875) Motiejus Valančius (Wołonczewski, 1801–1875) of Samogitia. In the examination of the activity of the Seminary attention is focused on the years between 1845 and 1865, when that institution functioned in Varniai and was part of the cultural centre of the city. In 1864 enrolment in the Seminary was restricted, late in 1865 the Seminary itself was transferred to Kaunas, its activity waned, after 1867 it actually ceased functioning and renewed its activity only in the autumn of 1870.

In this book attention is also devoted to the people's movements associated with the renewed clergy of the Diocese of Samogitia. New light is shed on the clergy's role in the temperance movement (1858–1862) and the defence of Catholicism in 1865, their essence is elucidated and the effect of the religious educational activity on the peasantry for its ethnic consolidation is examined.

In the research, materials to be found in the archives of Lithuania, Russia and Poland, in manuscript departments of libraries as well as in published sources and special literature were exploited.

The research conducted by the author confirms the hypothesis formulated in the book that the rise of the religious life and its connection with the Lithuanian language in the Diocese of Samogitia in the mid-nineteenth century was not an accidental phenomenon. The view on Lithuanianness in Catholicism as on a Church renewal enabled the establishment of connections among various clerical

initiatives marked by the use of Lithuanian, revealed the phenomenon of Lithuanianness in the gentry culture of Lithuanian society and concretized the role of the Catholic Church in the history of the modern Lithuanian nation.

It can be maintained that the incentive for the renewal of the Catholic Church in the Russian empire was the Church's worsening legal, religious and economic situation, weakening of its influence, the infiltration of Russian culture and ideology into the clergy, the threat of the spread of Orthodoxy among the population as well as the disintegration of the feudal relations, approaching social reforms and the growing role of the peasantry. In the Diocese of Samogitia the character of the renewal was also conditioned by the religious, ethnic, social and cultural peculiarities of the population, the origins of the clergy, the traditions of the use of the people's language in the Church, the Lithuanian ethno-cultural activity, and of the heads of the Diocese, influenced by the ideas of Catholic Enlightenment. The originator of the religious educational activity and of the increased use of the people's language for religious purposes was the administrator of the Diocese of Samogitia Gintila in the 1840s; his work was continued by Bishop Valančius.

In the analysis of the composition, specificity of training and interests of the seminarians of the Diocese of Samogitia between 1845 and 1869 several manifestations of strengthening Lithuanianness of the clergy became apparent. They were the democratization of the social structure, the Lithuanianization of pastoral work and Lithuanian writings.

Drawing on archival data the composition of the seminarians, their regional and social origin, education, duration of the studies and ordination, eternal circumstances and dropout rate year by year as well as the character and intensity of the structural changes were revealed. In the period between 1845 and 1869 the Seminary enrolment was 749 students and of that number there were 541 graduates

(71.5%). Enrolment and graduation numbers were on the increase. After the uprising of 1863 the Russian authorities forbade the enrolment between 1865 and 1869.

The majority of the seminarians were born into families of the lesser gentry. They were followed by sons of peasants, and the rest were from other lower social layers – free people, citizens, farmsteaders, townsmen and merchants.

In respect to origin the seminarians differed year on year. In the periods between 1845 and 1853 and 1863 and 1864 the number of students from peasant families and those of other lower social layers (the latter made up 16% of this stratum) was bigger compared to that of the students from the gentry families, while between 1854 and 1862 the number of students from gentry families predominated. The dynamics in the numbers of the entrants can be accounted for by the contemporary political, economic and educational circumstances.

The most peculiar feature of the Seminary's student body between 1845 and 1869 was the general change of its social composition, i. e the growing numbers of entrants from the peasants and other lower social strata at the expense of the gentry. That is attested by a high percentage (48.3%) of entrants from lower social layers (especially from peasants) between 1845 and 1869 in comparison to previous years. The choice of the clergyman's profession among the peasantry was conditioned by the then objective political, economic and cultural conditions and the loss of its popularity among the gentry. The striving for better life was harder among the peasantry in the Diocese of Samogitia than elsewhere, and the heads of the Diocese created better conditions for the youth of the lower social strata to acquire the clergyman's profession.

The analysis of the students also showed that the material welfare of a greater part of the sons of the gentry was poorer than that of some of the peasant children. That was a reason for the drop-out of some of the poorer gentry ordinands, leading to the increase in

the proportion of the common people. Thus, between 1845 and 1869, of all the entrants, whose origin could be established, 51.7 per cent belonged to the gentry and 48.3 per cent to the lower social layers. Among the graduates 48.9 per cent were of gentry origin and 51.1 per cent of the lower social strata, in particular from the peasantry. In 1867 the alumni of the Seminary, made up 82 per cent of all active priests in the Diocese, and the majority of them were of lower social origin.

At the beginning of 1846 a course on homiletics in Lithuanian was introduced into the curriculum of the Seminary of Samogitia. At the Seminary, where tuition was conducted in Polish, the conditions for the appearance of Lithuanian homiletics became favourable in the course of the reform. According to the new regulations of the Catholic theological seminaries, adopted by the Russian authorities in 1843, homiletics had to be taught in the languages and dialects of the dioceses, and all other subjects either in Latin or in Russian. Although the new directions did not oust Polish from seminaries, they presented a chance for the introduction of Lithuanian, because the majority of the population in the Diocese of Samogitia were Lithuanian-speaking. Additionally, the Seminary passed from the jurisdiction of the order of missionary monks to the diocesan clergy, the teaching personnel of which had to be graduates of an institution of higher theological education – a Roman Catholic theological academy. That situation created conditions for the arrival of younger teachers, better versed in contemporary needs of the Church and competent in implementing the idea of Lithuanian homiletics.

The initiative to teach seminarians to carry out pastoral work among the people in their own language was launched by the administrator of the Diocese Gintila, and its realization was a concern of the rector of the Seminary Valančius. A Lithuanian course on homiletics was on the curriculum between 1846 and 1849. There are indications that the Lithuanian and Polish parts of the course were delivered

intermittently afterwards until 1866. The 1866 ban of the Russian government to use Polish in Catholic seminaries conditioned the eventual introduction of a full Lithuanian course on homiletics.

In addition to theory, Lithuanian sermons had been practiced since 1846 and Seminary graduates were specially trained in preaching.

To make homiletics Lithuanian, the accumulation of Lithuanian books began at the Seminary library. It was the first collection for the training of priests in Lithuania. Its basis was the legacy of the missionary monks. Subsequently it was supplemented through the efforts of Valančius on the advice of Daukantas. In 1865 the collection comprised 60 volumes of 26 titles. It included old rare books, but the majority were nineteenth-century publications on religion.

The 1845–1865 legacy of the Seminary library suggests a general improvement of the seminarians' professional training. The missionaries, who ran the Seminary until 1845, did not care much about the library, and actually its collections were not accessible to the seminarians. An analysis of the collections and ways of their acquisition shows that between 1845 and 1865 the library grew sixfold – to 5,500 volumes. Books were acquired on the Seminary's initiative (nineteenth-century publications on theology, history, literature, etc.), and presented or sold by various official institutions (law codices, Russian fiction, books on history, geography, various textbooks, etc.). Private and institutional donations enriched the library, too. The library of the former secondary school of Varniai was taken over on Gintila's initiative, and he himself donated many religious, historical, and other books of the fifteenth to nineteenth centuries from his own library – all donations (over 3,700 volumes) made up nearly 70 per cent of the publications acquired between 1845 and 1865.

A novel attempt at Lithuanianizing the clergy was a project of a minor Varniai seminary conceived at the Seminary in 1864. It was planned as a Lithuanian secondary school for the representatives of all social layers intending to enter a theological seminary. A similar

project had been presented to Valančius by the teacher of the state parish school of Varniai Mykolas Beinaravičius (Beinarowicz) in 1852. The activity of a similar minor seminary, established in Saratov (Diocese of Tiraspol) in 1856, was well known in Varniai. The preparation of the project was instigated by the Pope's recommendation to Valančius late in 1862. Lithuanian was foreseen as the language of tuition according to the 1864 decree of the Russian authorities, prohibiting the use of Polish in country education. In fact, that was an alternative of organizing the training of future seminarians in Lithuanian instead of Polish. The introduction of Lithuanian also satisfied the needs of Catholicism, since after the abolition of serfdom and the failed uprising of 1863 the social role of the peasantry grew in importance.

Several fields of the seminarians' Lithuanian activities between 1845 and 1869 could be indicated: gathering of publications on Lithuania and Lithuanian books, gathering of Lithuanian folklore and linguistic peculiarities, preparation of Lithuanian religious literature, and activities, directly not related to faith (linguistics, poetry, etc.). The seminarians' ethno-social origin, the need for strengthening Catholicism among the peasantry and the cultural milieu of Varniai stimulated the future priests' Lithuanian activity.

The seminarians' library was built up by the seminarians themselves on their initiative and by their finances. It had 350 volumes of 152 titles of Polish, Latin, French and Lithuanian books and periodicals. The growing interest in Lithuanian issues is attested by many books on Lithuania and a score of Lithuanian books; all of them were related to Lithuania, Lithuania-Poland, the history of the Diocese of Samogitia, as well as theology, religion, and books on economy for common people.

Not many seminarians collected Lithuanian folklore and language peculiarities. Priest Ambraziejus Pranciškus Kašarauskas (Kossarzewski), who lived and worked in Varniai, asked the seminar-

ians, born into peasant families and especially those from Aukštaitija, to collect material for his linguistic research.

The seminarians translated and created religious literature, Lithuanian poetry and discussed the standardization problems of the Lithuanian language. The main motives of this activity were the Lithuanianization of Catholicism in the areas of different dialects and harmonizing a sophisticated Christian viewpoint with the life of the Lithuanian peasantry, and that was in accord with the national sentiments of the seminarians of peasant origin. For the seminarians who had not lost the sense of national identity the Lithuanianization of pastoral work offered a chance to express Christian teaching in their native tongue. A research of the literary legacy of the Lithuanian poet Antanas Baranauskas (Baranowski, 1835–1902), who studied at the Seminary of Samogitia between 1856 and 1858, shows that his Lithuanian poetry and linguistic interests were conditioned by the needs of Catholicism. On the other hand, the work of some younger seminarians, the poets Antanas Vienožindys (Wienożyński, 1841–1892) and Petras Rimkus (Rymkiewicz, 1842–1907), witnessed the need for socio-cultural self-expression growing in the peasantry and that was shared by the intelligentsia of rural descent.

The clergy, educated in the Seminary of Samogitia between the 1840s and 1860s, also referred to as the clerical generation of Valančius, played a leading role in the religious life of society until the generation change in the last quarter of the century. Compared to the priests of the former age group, the generation of Valančius was well educated, cultured and more active in defending the affairs of the Catholic Church. In its pastoral activity it was inclined to speak to the ethnic majority of the population. The exceptional merit of this generation was the prevention of Orthodoxy and Russian culture among the peasantry.

After the uprising of 1863 and the actual collapse of the bulwarks of Lithuanianism in Catholicism (the Russian authorities re-

stricted the pastoral activity of the Catholic Church, banned Lithuanian press in the Latin alphabet, closed parish schools and religious brotherhoods at churches) the clergy continued strengthening Catholicism in other forms resorting to the people's native tongue. Modern pastorship, a more democratic attitude towards the peasantry (as a result of the lower origin of the clergymen themselves) enabled to weaken the process of Polonization through the Church and to strengthen the positions of the Lithuanian language especially in the middle and east of the Diocese. Due to its religious educational activity the Valančius' clergy had to meet the spiritual requirements of the Lithuanian people and to strengthen its national cultural potential. In this respect it indirectly influenced the formation of a modern Lithuanian nation.

Lithuanization was not crucial for the national awareness of the clergy, educated at the Seminary; it remained committed to its gentry culture, fostering Polish historical and cultural tradition. On the other hand, the clerical generation of Valančius made a substantial contribution to Lithuanian writing in Lithuanian. Dictionaries, grammars and various Lithuanian booklets had their share in the standardization and development of the Lithuanian language and in attaching greater significance to it. The studies of the history of the Diocese and the Church, and the Lithuanian translations of the Bible were also a sort of contribution to historical and theological scholarship. Valuable literary works were written by the clergy at that time. Their creation in Lithuanian was conditioned mostly by religious needs, and it was only at the end of the nineteenth century that the Lithuanian national movement influenced the appearance of some clergymen's works.

The people's movements – the temperance movement of 1858–1862 and the defence of Catholicism in 1865 – should be considered an evident aftermath of the religious educational activity of the clergy in the Diocese of Samogitia.

An analysis of the initiative of the temperance movement, its chronology, characteristic features, connections with the clergy, Rus-

sian authorities and contemporary society leads to the conclusion that in contrast to the situation in Upper Silesia (Prussia), Galicia (Austria), the Polish Kingdom the initiators of temperance in Samogitia were Lithuanian peasants rather than the clergy; the same is true of central Russia. A new interpretation of the sources having to do with the temperance movement offers an alternative to the traditional historiographical version of the essence of this movement, according to which the temperance movement of the Lithuanian peasantry was initiated by the clergy. Bishop Valančius must have felt concerned about the people's morality, had planned the temperance movement in advance, had waited for a favourable opportunity to launch the campaign, consciously spreading rumours about the influence of the Polish Kingdom and the people's initiative in order to conceal the organizational role of the clergy and to prevent the authorities from suppressing the movement.

The analysis of the events substantiates the idea that the temperance movement was an ethical campaign and not a religious movement of the people. This movement was promoted by the rise of religiousness and the national cultural potential, induced by the religious educational activity of the clergy among the peasantry in the native tongue, and by the proclamation of the abolition of serfdom. The growing ethnic and religious self-awareness of the Samogitian peasantry created a need for socio-economic changes. Therefore the news about the future land reform managed to lift the people's spirits, leading to the striving for temperance – a feature of a good farmer. The people's resolve to seek temperance, which would render quiet and order, should be looked upon as a psychological phenomenon – an internal concentration and moral purification in front of the long-awaited far-reaching changes. This essence of the temperance movement in the Diocese of Samogitia accounts for its impulsiveness, the people's active participation, perseverance and other features untypical of such movements.

The spread, duration and massiveness of the people's movement were determined by the pastoral duty of the clergy and the Church's objective to extend its influence over the peasantry during the land reform in an exacerbating political situation. Being closer to the people the clergy was the first to notice this movement, to integrate it into the ecclesiastical space and to support and strengthen the temperance resolve of the peasant. A spontaneous movement in the Catholic clergy and temperance brotherhoods attached to churches acquired a reliable leader and an organized form.

The connection between the peasant temperance and the abolition of serfdom seemed evident for the Russian authorities. Tolerating the movement they endorsed and exploited the popular force, which was unconcerned with Polish political aims. On the other hand, temperance brotherhoods, not legitimized by imperial rule, became objects of attack as strongholds of the influence of Catholic priests. The gentry and Jews living in the area of the Diocese saw the strengthening links between the Church and the people, the stance of the government and the conscious, disciplined and organized popular demonstration as an imminent danger to their interests.

The research also established the essence of the movement for the defence of Catholicism in 1865 in the Diocese of Samogitia and the clergy's role. This movement started suddenly following the peasants' desire to receive the sacrament of Confirmation and to obtain sacramentals. In contrast to the temperance movement, the defence of Catholicism was a religious act inspired by external forces (Catholic clergy supported by landowners and lesser gentry). This action was an endeavour to strengthen the position of Catholicism and to soften government repression with the help of the peasantry after the uprising of 1863. There are some indirect indications that the idea of the movement the first result of which had to be the confirmation of children was conceived by Bishop Valančius after his conflict with the Russian authorities in the spring of 1865 over the Orthodoxying of children in the Kaunas orphanage. The pattern of the action was cop-

ied from the practice of Valančius' predecessor the administrator of the Diocese of Samogitia (1838–1844) Simonas Mykolas Giedraitis (Giedroyč).

In respect to the peasantry the movement of the defence of Catholicism was not a political action, it was merely a phenomenon of mounting dismay. The impact of external forces on the movement was mainly psychological, tactical, without any direct leadership. An open faith declaration of Lithuanian peasants and a free self-determination to defend it internally, as in the temperance movement, was a consequence of the religious educational activity of the clergy, encouraging linking Catholicism to ethnus.

Connecting religion with the ethnicity of the peasantry through a linguistically specific religious activity of the clergy in the Diocese of Samogitia was an enormous achievement of the Church: in the people, Catholicism was established as a norm of the existence of the ethnus. That enormously strengthened the position of the Catholic Church and actually accomplished the most important task of the clergy – the rapprochement of the Orthodox Church with the ethnically and religiously homogeneous population of the Diocese of Samogitia became impossible.

The religious educational activity of the Catholic clergy in the Diocese of Samogitia between the 1840s and 1860s laid the foundation for the Lithuanianization of the Catholic Church in Lithuania. Social and political changes, which the new Catholic clergy, replacing Valančius' generation, experienced into the late nineteenth and early twentieth centuries, brought them into contact with the ideological and political attitudes of modern Lithuanian nationalism, encouraged the synthesis of Catholicism and modern nationalism, and the unification with the national Lithuanian movement. These processes activated the formation of Christian democracy and of the linkage between Catholicism and nationalism.

Translated from the Lithuanian by Alfonsas Laučka

Šenavičienė, Ieva

Še47

Dvasininkija ir lietuvybė: Katalikų Bažnyčios atsinaujinimas Žemaičių vyskupijoje XIX a. 5-7-ajame dešimtmetyje / Ieva Šenavičienė; Lietuvos istorijos institutas. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005. – 474 p.: iliustr.

Bibliogr. išnašose. – Asmenvardžiu r-klė: p. 421-435

ISBN 9986-780-74-8

Mokslinėje analitinėje monografijoje nagrinėjamas lietuvybės stiprėjimo reiškinys Žemaičių vyskupijoje XIX a. 5-7-ajame dešimtmetyje kaip Europoje prasidėjusio Katalikų bažnyčios atsinaujinimo proceso dalis. Naujai apmąstomas dvasininkijos vaidmuo lietuvių liaudies sajūdžiuose ir lituanizuotos katalikybės poveikis lietuvių valstiečiams.

UDK 23/28+282+27](474.5)(091)

Ieva Šenavičienė

DVASININKIA IR LIETUVYBĖ:
KATALIKŲ BAŽNYČIOS ATSINAUJINIMAS
ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOJE
XIX a. 5-7-ajame DEŠIMTMETYJE

Redaktorė *Danutė Melyniene*
Maketuotoja *Irutė Stukienė*
Dailininkas *Algimantas Dapšys*
Fotografas *Romualdas Mičiūnas*

2005 12 10. 29.625 leidyb. apsk. l. Tiražas 600 egz.

Lietuvos istorijos instituto leidykla

Kražių g. 5, 01108 Vilnius

Spausdino UAB „Petro ofsetas“ Žalgirio g. 90,
09303 Vilnius

Užs. Nr.